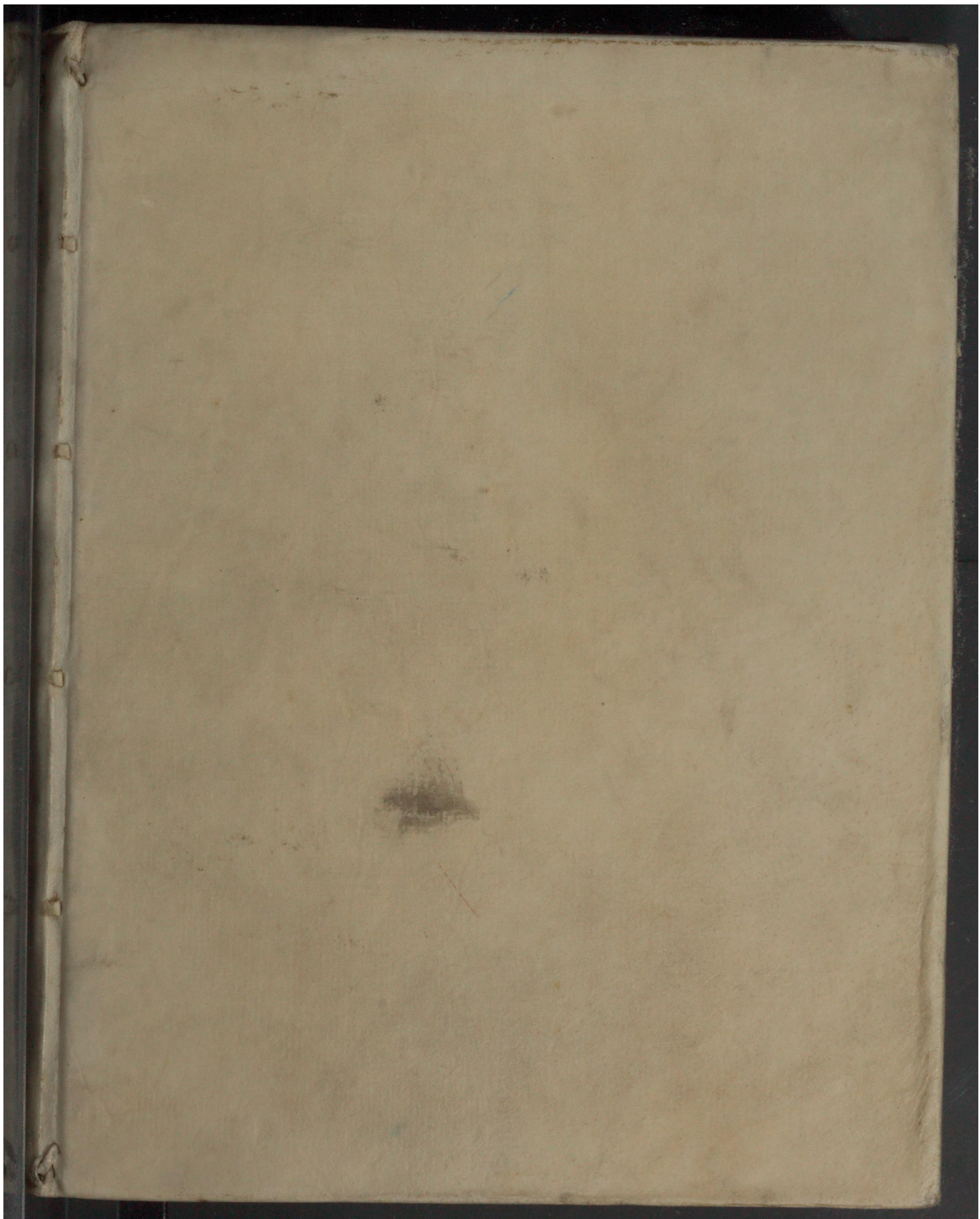
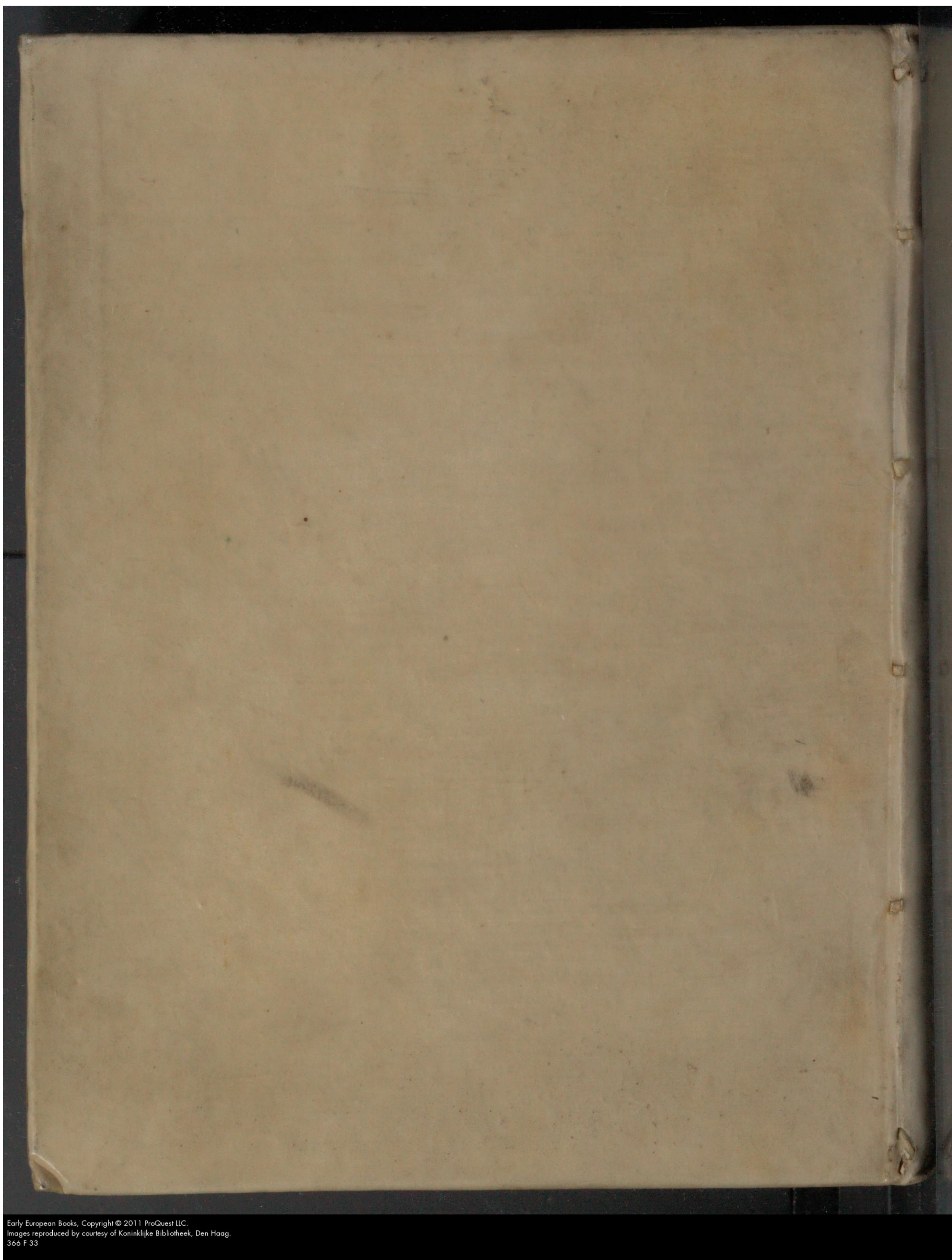

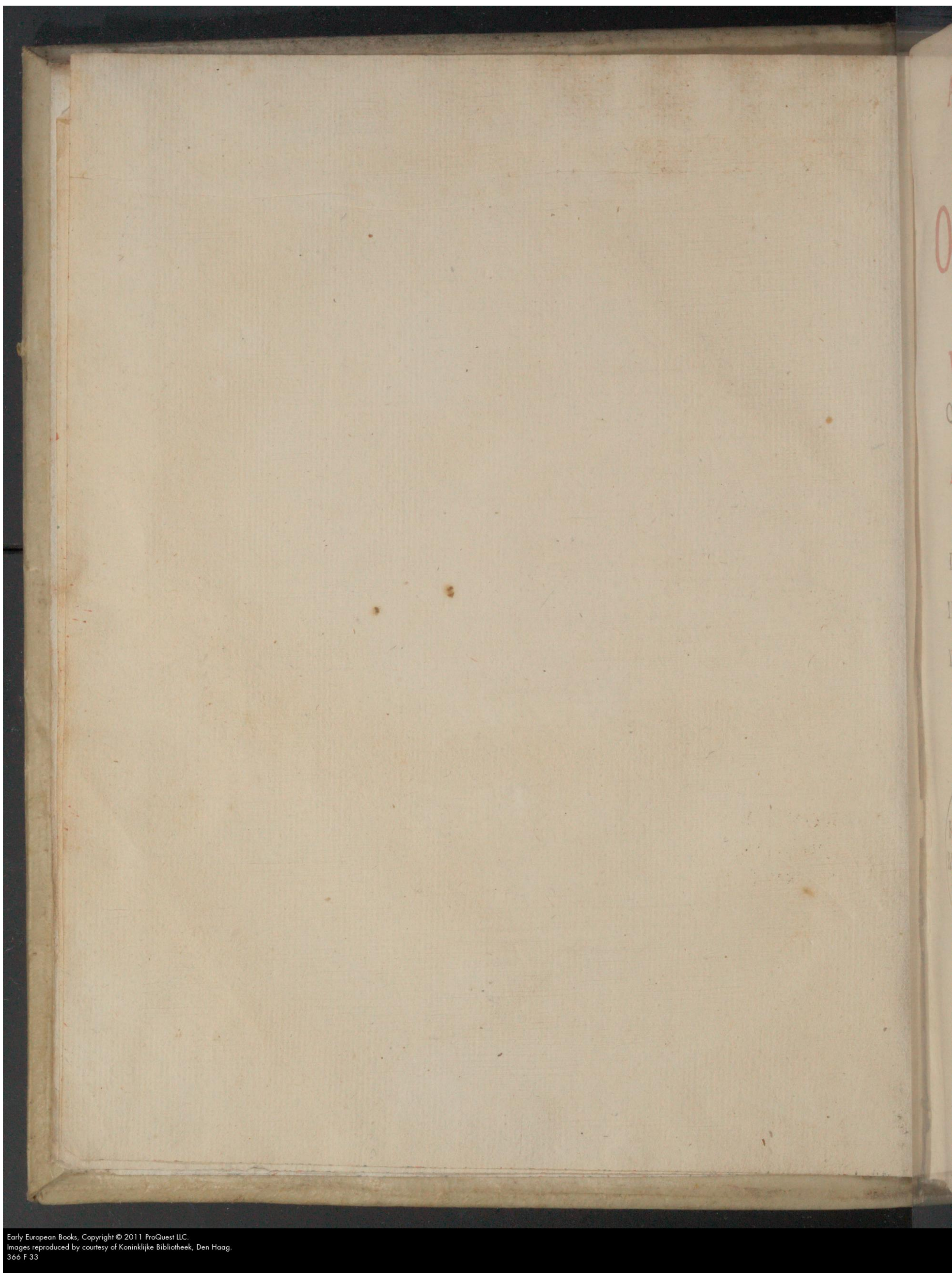

A. van DALE
de Oraculis
Ethnicorum
366
F 33

ANTONII VAN DALE

POLIATRI HARLEMENSIS

DE

ORACULIS

Veterum Ethnicorum

DISSERTATIONES DUÆ,

Quarum nunc prior agit de eorum Origine atque Auctoribus; secunda de ipsorum Duratione & Interitu.

Editio secunda plurimum adaucta; cui de Novo accedunt

DISSERTATIUNCULAE

I. De Statua Simoni Mago, ut prætenditur, erecta: quâ occasione agitur de *Chresto* Suetonii.

II. De Actis Pilati disseritur; illaque occasione, cur Augustus Cæsar *Dominus* appellari renuerit.

III. Schediasma de Consecrationibus, plusquam dimidia parte auctius.

Cum Figuris Æneis.

AMSTELODAMI,

Apud HENRICUM & Viduam THEODORI BOOM.

A°. M. D. C C.

ILLUSTRISSIMIS VIRIS

HARLEMENSIS REIPUBLICÆ

CONSULIBUS,

D°. JONÆ de JONG, Præsidi.

D°. THEODORO DIX, J.U.D. in suprema aggerum Rhenolandiæ curia assessori; & Concilii Societatis Indiæ Occidentalis membro.

D°. PETRO SCHATTER, itidem in suprema aggerum Rhenolandiæ curia assessori.

D°. PETRO BAAS, J. U. D. & Reipublicæ Harlemensis Quæstori.

Nec non

D°. JACOBO AKERSLOOT, ejusdem Urbis Syndico.

Ac

D°. PETRO REYNST, Amplissimis Consf. à Secretis.

S P. D.

ANTONIUS van DALE,

Estra hac in Urbe natus, Vestrisque beneficiis auctus, officii mei esse pu-

tavi,ut quæ ſtudiorum meorum, circa literas humaniores, tyrocinia vobis hactenus obtrudere non auſus fueram, illa paulo magis matura ac perfecta, vobis nunc, Ampliſſimi Viri, ac quidem ex debito, offerrem. Si videro iſta, aut non, aut minus, diſplicuiſſe, id animum mihi addet maturiora etiam ac meliora, cum circa profanas, tum circa Eccleſiaſticas Antiquitates, tum forſan & circa rem Medicam, conandi. Tædet me ſane, Viri Ampliſſimi, jam fere toto hoc noſtro ſeculo, cujus annum penultimum nunc agimus, tam paucos in hoc noſtro Harlemo exſurrexiſſe, qui Urbi artis typographicæ Matri, honorem Maximum gloriamque per totum pene terrarum Orbem inde adeptæ, per ſtudia literaria, decus

ſuum ac gloriam conſervare anniſi ſunt. Sive id deſidia meliorum ingeniorum (quibus urbs hæc noſtra nunquam caruit, neque adhuc, ne quidem in ſequiori ſexu, deſtituitur;) ſive alio quodam malo fato, Reipublicæ noſtræ acciderit. Quam rari enim, ne dicam pene nulli, fuerunt qui poſt Joannem Wilhelmi, Virum variarum linguarum callentiſſimum, Lovanii Profeſſorem, Regiiſque illis Bibliis Antwerpienſibus edendis adjutorem, Lexicique quinque linguarum, ut & Grammaticarum ac verſionum, inter alios, examinatorem; Poſt Nicolaum Florentium, antiquitatis ac literarum ſcientia, teſtibus magnis viris, præſtantiſſimum; poſt Quirinum Taleſium, Conſularem virum, qui magno

Eraſmo prius à manu, poſt Civitati noſtræ à Conſiliis ac Secretis fuit; poſt Joannem Surenum etiam Conſularem, virum undequaque doctiſſimum, ac ſcriptorem Dialogi, quo, æque ac jam dictus Taleſius, teſtimonio ſuo, Artis typographicæ inventionem Harlemo noſtro aſſeruit; poſt Georgium Benedictum Wertelum, Poëtam cum paucis comparabilem; ac qui Doctiſſimis viris Douzæ, Lipſio, aliiſque his non minoribus, elegantiâ ingenii maxime placuit; poſt denique Petrum Schriverium, virum, ut ad reſtaurandas literas, ita ad inſtaurandum patriæ ſuæ decorem, per ſcripta ſua, natum: quique non ita Lare Secreto vixit, ut non cunctis doctrina eminentibus perplacuerit æque ac notus fuerit; ſi-

mul-

mulque cum ipſis familiariſſime vixerit: quam pauci, dico, gloriam Civitati noſtræ, per tales, poſt Laurentium Coſterum, viros adauctam perpetuare ſuſtinuerunt? An ego talis ac tantus ſim, ut aliquatenus id præſtare valeam, judicent alii. Certe conatus non deerit. Sin id minus præſtitero, magnis tamen auſis excidiſſe videar! Ac ſi laudem hinc minus meruero, non faſtiditum fuiſſe mihi gloriæ ducam; contentus veſtro Ampliſſimo favore: quem ut hactenus gratus ſenſi, ita illum porrò mihi conſervare, ac percolere, conabor. Deus, interim, Optimus Maximus vos, Viros Ampliſſimos, iſto animo atque integritate, quibus hactenus, ſumma cum laude, Harlemenſi Reipu-

blicæ præfuiſtis, ut diu ſoſpites ipſi moderemini, largiatur, veſtraſque familias, in Patriæ noſtræ Salutem, adaugeat ac conſervet. A°. D°. M.DCXCIX. ipſis Calendis Septembris.

PRÆ-

PRÆFATIO.

PRodeunt denuo, erudite lector, Diſſertationes meæ de Oraculis Ethnicorum; ac quidem ordine inverſo: ita ut illa quæ prior ante fuerat nunc ſit poſterior. Melius enim nunc mihi viſum fuit, ut prius agerem de ipſorum Origine atque auctoribus, poſt verò de eorundem Duratione atque Interitu. Ut autem videbis nonnulla exempta; ſic conſpicies illa cæteris appendicis vice (adaucta tamen etiam) ſubjuncta: atque ipſarum quoque Diſſertationum nunc in capita ſeu ſectiones diviſarum primæ (ut nunc eſt) plura acceſſiſſe, quæ ibi prima vice minime comparebant; ſicut & ſecundæ, ultimo loco, caput quod circiter tercentum χρηστηρίων, ſive Oraculorum numerum continet, per terrarum orbem diſperſorum; ac quorum non minima pars poſt Chriſtum Servatorem noſtrum natum, aut ab antiquo adhuc obtinuerit, aut de novo demum exorta fuerit. Quod autem illa quæ de Sacris Tauroboliis inſerueram hinc quoque diſparuerint: nec cum cæteris inde exemptis rurſus in Appendice compareant, inde eſt, quod exactius paulò illa pertractare voluerim, ſimulque & alia addere, cum de Vicario Pontificis Maximi, aliiſque huc ſpectantibus, tum de Sacerdotiis ac Magiſtratibus apud Græcos (præſertim in Aſia Minori) ἐπωνύμοις. Quæ quod nimis excurrere mihi videantur, integro tractatui, brevi quoque edendo, reſervare malui. Schediaſma tamen illud de Conſecrationibus iterum comparet, pluſquam dimidia parte adauctum: quod an ſic etiam melius redditum fuerit, erudito Lectori, dijudicandum relinquo. Plura operi ipſi inſerere valuiſſem; at tandem manus de tabula erat tollenda. Ex illis

quæ omissa fuere, unum alterumve tantum hic adjungam: plura quibus eruditiores, si id libuerit, adjungere poterunt. Quod igitur maxime ad rem facere videtur, est illud quod de Statuis sudantibus, (quorum Lucianus libro de Dea Syria meminit) nos docet, duobus in locis, magni Aristotelis magnus ille discipulus Theophrastus Eresius. Is itaque libro V. Historiæ Plantarum cap. X. ita loquitur de cedro arbore: Ἀνίει δὲ [ὑγρότητα sc.] τοῦ ξύλων τὰ κέδρινα, καὶ ἁπλῶς ὧν ἐλαιώδης ἡ ὑγρότης. διὸ καὶ τὰ ἀγάλματά φασιν ἰδίειν † ἐνίοτε. ποιοῦσι γὰρ ἐκ τούτων. *Cedri materies nata est humorem emittere, & in universum omnes quibus oleosus est humor. Unde & Statuas quandoque* SUDARE *perhibent.* Ac lib. V. de Causis Plantarum cap. 4. Ὅμοιως δὲ καὶ ὅσα ἱδροῖ τοῦ ξύλων. Καὶ γὰρ ταῦτα νοτίου καὶ ὑγροῦ τοῦ ἀέρος ὄντος, τοῦτο πάσχει, καὶ οὐ πάντα, ἀλλ' ἐν οἷς ἐστι λεπτὴ ὑγρότης· οἷον κέδρου, κυπαρίττου, ἐλαίας, ἃ δὴ καὶ σημεῖα καὶ τέρατα νομίζουσι. ὅσα δ' ἄλλα συμβαίνει καὶ προφέρεται τῶν τοιούτων, οἷον ὥς ποτέ φασιν ἐν πλατάνῳ φῦναι δάφνην, ἢ ἁπλῶς περὶ τὰς ἐμβλαστήσεις τὰς ἐν ἀλλήλοις, ἐκ λανθανούσης ἀρχῆς ὑποληπτέον γίνεσθαι σῆψιν ἢ ἀλλοίωσιν. ἄλλως τε καὶ πολὺ διεστώσης, οὐκ ἄλογον. οἱ δὲ τρόποι τοιοῦτοι. λέγω δὲ λαμβανούσης, εἰ ἐπιπέσοι σπέρμα καὶ ἔμβρυον γένοιτο, σῆψιν ἔχοντος γεώδη τινὰ τοῦ δένδρου. βλαστοίη γὰρ ἂν οὕτως ἕτερον ἐν ἑτέρῳ. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη βλάστησις ὁμία τῇ τῶν ἰξῶν. ἢ ὡς διὰ πλείονος ἐπὶ τῇ πλατάνῳ ἐκ τοῦ χαλκοῦ τρίποδος. μᾶλλον δὲ ἀμφότεραι τῇ ἐκ τῆς γῆς· οὐ γὰρ οἷόν τε φῦναι μὴ γεώδους τινος ἐνυπάρχοντος, ὥσπερ οὐκ ἐκ τῶν τοίχων τῶν λιθίνων, ἐὰν μὴ τοιαύτη τις συῤῥοὴ γένηται καὶ σῆψις, ἐξ ἧς πέφυκε βλαστάνειν, ἔτι δὲ ὕστερον ἐπιῤῥοήν τινα λαμβάνει τῆς τροφῆς. οὕτω γὰρ αὐτῶν ἡ αὔξησις· ἀλλὰ τὰ μὲν τοιαῦτα καὶ αὐτομάτως ἢ πάντα ἢ ἔνια γίνεται. τάχα δὲ καὶ σπερμάτων τινῶν καταῤῥυέντων ἅμα τῇ σήψει, καὶ συστέσει. δάφνη δὲ καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἕτερον, ἀπὸ τῶν καρπῶν. εἰ δ' ἄρα καὶ τοῦτο ἀπὸ σήψεώς τινος, οὐδὲν διαφέρει πρὸς τὴν αἰτίαν. &c. *Adde his statuas quæ exsu-*

† Scaliger legit ἱδροῦν.

exſudant. Cælo enim auſtrino humectoque ita afficiuntur; nec omnis, ſed in quibus aliquid tenuis humoris ineſt, ut cedrus, cupreſſus, olea. Quæ quidem prodigia & oſtenta eſſe creduntur. Cæteri autem eventus hujuſmodi qui contingunt ac narrantur; ut laurum aliquando in Platano proveniſſe, aliaſque germinationes, quæ in loco alieno provenierint, hæc omnia ex aliquo primordio exoriri putandum eſt; putredine, vel aliqua mutatione facta in arbore. Aliter enim fieri non probabile eſt. Modi autem hujuſmodi ſunt: quamvis longe aliàs diſtet, quæ recipiat [arbor,] ſi ſemen ipſi incidat, ac ſi impraegnetur dum putredinem aliquam terreſtrem habet iſta arbor. Sic enim aliud in alio naſci poterit. Sed ejuſmodi germinatio viſci germinationi ſimilis eſt. Vel ei quæ longiori tempore fit in platano, vel & illi quæ facta fuit æneo in tripode: ſeu potius ambæ hæ ſimiles illi quæ ex terra fit. Non enim poſſibile eſt aliquid enaſci, ubi non ſubſit aliquid terreſtre: ſicuti nec in tectis aut parietibus, niſi confluxus aliquis ac putredo talis acceſserit, & qua planta erumpere valeat, ac poſtea acceſſerit acceſsus alimenti. Sic enim eorum fit incrementum. Sed hæc ſponte quoque, vel omnia, vel certe aliqua, fiunt: forſan & ex ſeminum delapſu ſimul coincidente cum putrefactione à collectione humoris; dum laurus, ac ſi quid illi ſimile, ex fructu delapſo enaſcatur. Si verò & hoc ex putredine quadam contingat, nihil differt ratione cauſæ.

Hanc enim cauſam vult non miraculoſam, ſed naturalem: ſicut & talia quotidie in muris, ſeu parietibus, atque in arboribus, quercubus, ſive ſalicibus (unde & quercum conſpexi enatam) ſive aliis pluribus; quandoque & in lignis jam dudum deſectis, videmus contingere: atque aſparagos ex tumulis arenoſis enatas cum jucunditate colligimus tempore verno; ſemine eo, per aves aſparago paſtas excrementa

ſua

ſua eò dejicientes, aliis ex locis, ſæpe procul diſtantibus, dejecto.

Quod in priori mea editione pag. 255. attuleram impoſturæ exemplum, ex D. *Balthazare de Monconys*; ac dum ordinem muto ablepſia omiſſum fuit, eſt hoc ſequens: *Le* 8. *au Matin, j'allay voir la ſuperieure des Urſelines, jadis poſſedée ſelon l'opinion commune, ce que m'avoit donné la curioſité de la voir. Je la fu donc demander, & j'eus la patience de l'attendre dans le parloir plus d'une groſſe demi-heure. Ce retardement me fit ſoubçonner quelque artifice: c'eſt pourquoy aprés luy avoir fait compliment je la priai de me monſtrer les caracteres que le demon qui la poſſedoit avoit marqué ſur ſa main, lors qu'on l'exorcizoit; ce qu'elle fit en tirant le gant qu'elle avoit à ſa main gauche, j'y vis en lettres de couleur de ſang ſur le dos, commençant du poignet juſqu'au petit doigt,* JESUS; *au deſſous tirant vers l'épaule, Maria; plus-bas* JOSEPH; *& plus-bas à la quatrieſme ligne,* F. DE SALLES. *Elle me dit toutes les meſchancetez du Preſtre Grandier, qui avoit eſté bruſlé, pour avoir donné le malefice au Convent, & comme un Magiſtrat de la Ville duquel il deſbauchoit la femme, s'en eſtoit plaint à elle, & que de concert ils l'avoient denoncé, non obſtant les fortes inclinations que ce malheureux lui cauſoit par ſes ſortileges, dont la miſericorde du Dieu la preſervoit. Enfin je pris congé d'elle, & auparavant je ſouhaitay de revoir ſa main, qu'elle me donnoit fort civilement, au travers de la grille. Alors la conſiderant bien, je luy fis remarquer que le rouge des lettres n'eſtoit plus ſi vermeil, que quand elle eſtoit venuë, & comme il me ſembloit que ces lettres s'ecalloient & que toute la peau de la main ſembloit s'elever, comme ſi s'euſt eſté une pellicule d'eau d'empois deſſechée; avec le bout de mon ongle j'emportay par un leger attouchement, une partie de*

la

la jambe de l' M. dont elle fut fort surprise, quoyque la place restast aussi belle que les autres endroits de la main. Je fu satisfait de cela. Je pris congé d'elle, &c. Quam autem verum sit, Dæmonem hasce literas manui hujus Ursellinæ inscripsisse, tam ex hujus historiolæ circumstantiis, quam ex ista historia, quæ Gallice edita titulum habet, *Histoire des Diables de Loudun, ou de la Possession des Religieuses Ursellines*, &c. facillimè dijudicari potest. Quum ex immani conjuratione, diabolicoque odio, ac vindicta (quibus ipse tamen occasionem aliquam dederat) *Urbanus* ille *Granderius*, falso crimine oneratus, flammis ultricibus traditus, horribili monachorum cum sævitia, interemptus sit: atque omnes istæ incantationes ac fascinationes, & actiones (prætensæ) diabolicæ, post ipsius lamentabile exitium, sponte plane (ipsis etiam illis quorum vindictæ inserviendæ hæc tragœdia peracta fuerat, in id cooperantibus) evanuerint.

Magis sane jucunda fuit ille imposturæ exitus, neque ulli crudelitati, nisi in misella animalcula, permixta, quam magnus ille Erasmus Roterodamus lib. XXX. epistolarum nobis his verbis narrat: *Parochus quidam sub diem Parasceves clam immisit in cœmeterium vivos cancros, affixis ad latus cereolis ardentibus. Qui cum reperent inter sepulchra, visum est noctu terribile spectaculum, nec quisquam ausus est accedere propius. Hinc rumor atrox consternatis omnibus, Parochus ex suggestu docet populum has esse defunctorum animas, quæ Missis & Eleemosynis flagitarent à cruciatu liberari. Fucus ita proditus est. reperti sunt tandem unus & alter cancer inter rudera facem extinctam gestantes, quos parochus non recollegerat.*

Verum propius accedamus ad ipsa Oracula, quorum exemplum hujus naturæ, adhuc inter illos qui Christianam religionem profitentur, obtinet in insula Corcyra, quod-

que hunc in modum à Georgio Wheler, in itinerario (mihi pag. 43.) narratur: *Cette petite Eglise est fameuse à cause d'une peinture de Nôtre Dame à qui l'on attribue des Miracles, & dont je veux découvrir l'artifice. Voici la maniere dont ils se font.*

Les Etrangers qui ont la curiosité de sçavoir si leurs amis sont morts ou vivans, s'approchent de cette image, & y appliquent une piece de monnoye en pensant à quelqu'un de leurs amis. Si la personne dont ils s'enquierent est vivante, la piece s'attache à l'image, mais si elle est morte, la piece tombe dans un sac qui est au dessous; en sorte que soit qu'elle soit vivante, soit qu'elle soit morte, le Prestre est assuré d'avoir la piece de monnoye. J'y appliquai quelque sols de Corfou, ou de Dalmatie, qui sont de cuivre, pour voir comment & combien il s'en attacheroit, mais je n'en puis penser ni conclure autre chose, si non que c'est une tromperie ridicule. A la verité quelques unes des pieces s'attacherent, mais toutes à une seule & même place, pendant que celles qui étoient appliquées à quelqu'autre endroit tomboient par terre. Cette image est peinte sur la muraille, & fort polie & luisante, en sorte que j'attribuërois cette adhesion ou attachement de ces pieces, a quelque colle ou viscosité du Vernis qu'ils ont grand soin de ne laisser manquer en aucune place.

Hæc quidem exempla pertinent ad artificia & imposturas; annon verò ad splendida scriptorum Mendacia hoc sequens, judicet æquus lector. De Gregorio, nempe, Thaumaturgo illo narrat Rufinus hæc sequentia: *Iter ei* [Gregorio Thaumaturgo] *fuisse quondam per Alpes dicitur hyemis tempore; & quum pervenisset ad summum Alpium jugum, nivibus repleta erant omnia, nullum usquam diversorium, phanum ibi tantum Apollinis erat, cui succedens transacta nocte discessit. Sacerdos verò erat quidam phani ejus, cui consu-*

lere

lere ſimulachrum Apollinis mos erat, & reddere reſponſa poſcentibus, ex quo etiam ei alimoniæ quæſtus eſſe videbatur. Igitur poſt digreſſum Gregorii, offerre conſulta & reſponſa poſcere ſacerdos acceſſit ex more, nihil inde reſponſi veniebat. Repetit victimas, ſilentium permanet. Iterum atque iterum litat, ſurdis ingerit fabulam. Cumque ſtupore novi ſilentii æſtuaret ſacerdos, nocte ei aſſiſtens Dæmonium dicit in ſomnis: Quid me illic invocas, quo jam venire non poſſum? Percontanti cauſam, adventu ſe Gregorii dicebat expulſum. Quid nunc remedii daretur cum perquireret, ait non aliter ſibi licere ingredi locum illum, niſi Gregorius permiſiſset: Quibus auditis ſacerdos occupat viam, multa apud ſemetipſum volvens, atque animo recuſante pertractans pervenit ad Gregorium: adortuſque eum, rem pandit ex ordine, humanitatis ſuæ atque hoſpitalitatis admonuit, quærelam depulſi numinis promit, ademptam facultatem ſui quæſtus deplorat, ac reddi ſibi omnia in priſtinum ſtatum depoſcit. At ille nihil moratus, ſcribit Epiſtolam in hæc verba:

GREGORIUS APOLLINI.

PERMITTO TIBI REDIRE IN LOCUM TUUM, ET AGERE QUÆ CONSUEVISTI. *Hanc epiſtolam ſacerdos accipit, & ad phanum deſert, poſitâque ea juxta ſimulachrum affuit Dæmon, ac dedit reſponſa poſcenti. Tum ille in ſemet converſus, ait: Si Gregorius juſſit, & Deus iſte diſceſſit, nec potuit redire, niſi juſsus, & rurſum jubente Gregorio reſtitutus eſt, quomodo non multo melior iſto Gregorius, cujus hic obtemperat juſſis? Clauſis igitur januis phani, deſcendit ad Gregorium, epiſtolam ſecum quam acceperat referens, omnemque apud eum rei geſtæ ordinem pandens: ſimulque ſe ad pedes ejus proſternens, rogabat ut illi ſe Deo offerat, cujus virtute diis Gentium Gregorius*

gorius imperabat. Cumque enixius & pertinacius persisteret, Catechumenus ab eo factus est. Et cum se vitæ castissimæ, derelictis omnibus, non solum erroribus Dæmonum, sed & seculi actibus, mancipasset, etiam Baptisma consecutus est. Et in tantum vitæ merito ac fidei virtute profecit, ut ipse beato Gregorio in Episcopatu successor exstiterit.

Hæc quasi Eusebii propria verba, cum tamen & hæc, & plurima alia, Eusebio ne quidem per somnium cogitata fuerint, insuit versioni ejus egregius noster (cujus quis non miretur impudentiam?) Ruffinus. Interim isti qui, quod non intelligant Linguam Græcam, Ruffini hujus versioni secure nimium fidem habent, existimant se ipsum legere Eusebium. Qui si istam fabellam habuisset (uti magnus ille Cardin. Baronius eam habet) pro Historia *Omni acceptione atque fide dignissima* (hæc enim sunt ipsissima Baronii verba) minime eam prætermisisset.

Hinc Magdeburgenses, Centuria tertia, cap. XIII.

Sed quæ Ruffinus in Eusebio suo, quem à se Latine versum affirmat, de Gregorio Pontico, magno illo seu mirifico, miraculosè narrat lib. 7. cap. 25. in posterioribus Eusebii editionibus, ac in Græco maxime, non habentur. Et fabulis magis mendacibus ac superstitiosis, quales Monachorum finxit otiosum genus, similiora sunt quam veris narrationibus: ut quod rupem ingentem precibus loco suo, in spacium sacelli, moverit: quod Dæmonem in Apollinis ædem, sua præsentia fugatum, per Epistolam redire jusserit: quod lacum in aridam converterit, &c. Quibus tamen magis vana & nugatoria alia Nicephorus, pro more suo, adjecit, lib. 6. cap. 16. Nimirum quod æstus & impetum Lyci fluminis, defixo in illud suo scipione, sedarit: Judæum mortuum se simulantem revera mortuum fecerit: in arborem

seipsum converterit: pestilentiam infidelibus quibusdam excitarit: & fœminam defunctam ad vitam revocarit.

Quæ cuncta procul omni dubio habet hic Nicephorus è Gregorio Nysseno (qui hisce adhuc plura addit) eo quod post narratum prætensum miraculum de scipione in Lycum fluvium defixum, hæc eadem pœnè verba quæ Nyssenus ille Episcopus superaddit, etiam ipse adjungat: *Qui* [scipio] *hucusque in ingentem excrevit arborem, & à viatoribus ibi cernitur.* Ita enim ipse Gregorius, in vita Thaumaturgi: Εὐθὺς γὰρ οὐ μετὰ πολὺν χρόνον, ἡ μὲν βακτηρία ταῖς ὄχθαις ἐρριζωθεῖσα δένδρον ἐγένετο. τῷ δὲ ῥείθρῳ τὸ φυτὸν ὅρος ἐπάγη, καὶ μέχρι τοῦ νῦν τοῖς ἐπιχωρίοις θέαμα γίνεται τὸ φυτὸν καὶ διήγημα. *Protinus enim haud multo tempore post, baculus quidem radicibus in ripa actis, arbor evasit. Flumini verò hæc planta pro termino fixa est, eaque* AD HOC UTIQUE TEMPUS *incolis loci cùm spectacula est, tum narrationis & commemorationis argumentum præbet.* At nimium defectivè adduxit hujusmodi fabellas ex Gr. Nysseno. Nam cum ille de duobus, singulis in Arborem conversis, narraverit (Gregorio ipso, scilicet, atque Æditu per ipsum converso,) Nicephorus qui aliàs minimè solet adimere aliquid jam ante narratis, solius Gregorii tantum meminit. Verum & alia hisce non magis credibilia prætermittit. Quam autem genuina hæc sint Metamorphosibus ab Ovidio Poëta cantatis, considerandum Lectori relinquo.

Et tamen magnus ille Cardinalis Baronius, qui (uti videtur) non audet Historiolam hanc adducere ex Versione, vel potius assumentis Ruffini, non veretur eam adducere ex Nysseno, longe aliis ac diversis cum circumstantiis ibi, quam apud Ruffinum (non tamen credibilioribus) legendis: cum Ruffinus de unico tantum Dæmonio; de pluribus Dæmonibus loquatur Nyssenus. Sed plura de his dicere me jam piget.

Hoc tamen, quod ad Oracula pertinet ceteris adjungere, de Theotecno, debeo, ex Eusebii lib. IX. cap. 11. Ἐκάλ

δὲ ἄρα καὶ Θεότεκνον ἡ δίκη, οὐδαμῶς τὰ κατὰ χριστιανῶν αὐτῷ πεπραγμένα λήθῃ παραδιδοῦσα. ἐπὶ μὲν γὰρ τῷ κατ' Ἀντιόχειαν ἱδρυθέντι παρ' αὐτοῦ ξοάνῳ δόξας εὐημερεῖν, ἤδη καὶ ἡγεμονίας ἠξίωτο παρὰ Μαξιμίνου. Λικίννιος δ' ἐπιβὰς τῆς Ἀντιοχέων πόλεως, φωρὰν τε γοήτων ποιησάμενος, τοὺς τοῦ νεοπαγοῦς ξοάνου προφήτας καὶ ἱερεῖς βασάνοις ἠκίζετο, τίνι λόγῳ τὴν ἀπάτην καθυπεκρίνοντο πυνθανόμενος. ὡς δ' ἐπικρύπτεσθαι αὐτοῖς πρὸς τῶν βασάνων συνελαυνομένοις ἀδύνατον ἦν, ἐδήλουν δὲ τὸ πᾶν μυστήριον. ἀπάτην τυγχάνειν τέχνῃ τῇ Θεοτέκνου μεμηχανημένην, τοῖς πᾶσι τὴν ἀξίαν ἐπιθεὶς δίκην, πρῶτον αὐτὸν Θεότεκνον, εἶτα δὲ καὶ τοὺς τῆς γοητείας κοινωνοὺς, μετὰ πλείστας ὅσας αἰκίας, θανάτῳ παραδίδωσι. *Porrò & Theotecnum ad supplicium vocabat Divina Justitia, haudquaquam oblita eorum, quæ ille adversus Christianos perpetraverat. Etenim ob simulacrum illud* [Jovis Filii, de quo cap. 3. locutus fuerat] *quod Antiochiæ consecraverat, prosperiori fortuna uti visus, etiam Præses Provinciæ à Maximino factus fuerat. Sed cum Licinius Antiochiam venisset & præstigiatores pervestigare ac deprehendere instituisset, inter cæteros etiam istius simulachri Prophetas & Sacerdotes tormentis subjecit; qua ratione fraudem concinnassent interrogans. Qui cum veritatem amplius celare non possent, vi tormentorum adacti, totius Mysterii scenam à Theotecno arte quadam compositam fuisse faterentur; Licinius merito supplicio cunctos afficiens, primum Theotecnum ipsum; deinde reliquos fraudis ac præstigiarum conscios ac participes, post plurimos cruciatus, interfici jussit.*

Quæ inter naturæ miracula omissa erant pag. 242. &c. & tam, ad Oraculum istud ad Nysam, &c. quam & ad istud antrum *La grotta di cani* pertinent, ac nunc iterum fere mihi oblivione præterita; quæque Strabo lib. XIII. de Hierapolitano, inter Lydiam ac Phrygiam, antro nobis narrat, hæc sequentia sunt: Τὸ δὲ Πλουτώνιον ὑπ' ὀφρύϊ μικρᾷ τῆς ὑπερκειμένης ὀρεινῆς, στόμιόν ἐστι σύμμετρον, ὅσον ἄνθρωπον δέξασθαι δυνάμενον, βεβάθυνται δ' ἐπιπολύ· πρόκειται δὲ τούτου δρυφάκτωμα τετράγωνον, ὅσον ἡμιπλέθρου τὴν περίμετρον. τοῦτο δὲ πλῆρές ἐστιν ὁμιχλώδους παχείας ἀχλύος,

ἀχλύος, ὥστε μόλις τοὔδαφος καθορᾶν. τοῖς μὲν οὖν κύκλῳ πλησιάζουσι πρὸς τὸν δρυφεράκτον, ἄλυπός ἐστιν ὁ ἀὴρ, καθαρεῦον ἐκείνης τῆς ἀχλύος ἐν ταῖς νηνεμίαις. συμμένει γὰρ ἐντὸς τοῦ περιβόλου· τῷ δὲ εἴσω παρελόντι ζώῳ θάνατος παραχρῆμα ἀπαντᾷ. ταῦροι γοῦν εἰσαχθέντες πίπτουσι, καὶ ἐξέλκονται νεκροί. ἡμεῖς δὲ στρουθία ἐπέμψαμεν, καὶ ἔπεσον εὐθὺς ἐκπνεύσαντα. οἱ δὲ ἀπόκοποι γάλλοι παρίασιν ἀπαθεῖς, ὥστε καὶ μέχρι τοῦ στομίου πλησιάζειν, καὶ ἐγκύπτειν, καὶ καταδύνειν, μέχρι ποσοῦ συνέχοντες, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, τὸ πνεῦμα (ἑωρῶμεν γὰρ ἐκ τῆς ὄψεως, ὡς ἂν πνιγώδους τινὸς πάθους ἔμφασιν) εἴτε πάντων· οὕτω πεπληρομένων [Casaubonus legit, εἴτε πάντων τῶν οὕτω πεπηρομένων. ubi tum subintelligendum τὸ μέρος] εἴτε μόνον τῶν περὶ τὸ ἱερὸν, καὶ εἴτε θείᾳ προνοίᾳ, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἐνθυσιασμῶν εἰκὸς, εἴτε ἀντιδότοις δυνάμεσι τούτου συμβαίνοντος. *Plutonium sub parvo supercilio montis supra incumbentis foramen est modicum, quanto possit homo recipi, admodum profundum: inclusum est cancellis quadrangulis, ambitu dimitrii circiter jugeri. Id foramen oppletum est nebulosa & crassa caligine; ut solum vix possit conspici. Enimverò iis quin in orbem ad cancellos accedunt nihil incommodi aër adfert, qui, cœlo sereno & à ventis placido* [Xylander pro νηνεμίαις *legit* νεομηνίαις, ac *vertit Novilunio tempore*, utrumque meo judicio minus recte] *ab ea caligine purus & clarus est, & intra cancellos se continet. Intra autem accedens animal illico mors excipit. Tauri quidem intro adducti, mortui extrahuntur: & nos passeres immisimus, qui extemplo exanimati conciderunt. At* EXSECTI GALLI *sine damno accedunt, etiam usque ad foramen, inque id introspiciunt, & aliquantisper compresso plurimum spiritu, subeunt (namque ex aspectu deprehendimus suffocatricis cujusdam affectionis speciem)* SIVE OMNES *ita isto membro mutilati,* SIVE II DUNTAXAT, *qui circa templum agunt: Et sive* DIVINA ID FIAT PROVIDENTIA, *ut par est in Divinis furoribus; sive* REMEDIIS QUIBUSDAM *adversantibus pesti ei.*

De hoc eodem antro quoque Dion Cassius (quamvis pau-

lò

lò aliter id deſcribat) loquitur, in vita Trajani: ubi, occaſione, ſimilis fere ad Babylonem, ita narrat: Καὶ τὸ στόμιον ἐθεάσατο, ἐξ οὗ πνεῦμα δεινὸν ἀναδίδοται, ὥστε πᾶν μὲν ἐπίγειον ζῶον, πᾶν δὲ πετεινὸν ἀποφθείρειν, εἰ καὶ ἐφ᾽ ὁποσοῦν ὀσφραίνοιτό τι αὐτοῦ. καὶ εἴπερ ἐπὶ πολὺ ἄνω ἐχώρει, ἢ καὶ πέριξ ἐσκυδάννυτο, οὐδ᾽ ἂν ᾠκεῖτο ὁ χῶρος· νῦν δὲ αὐτὸ ἐν ἑαυτῷ κυκλούμενον κατὰ χώραν μένει. Εἶδον ἐγὼ τὸ τοιοῦτον ἕτερον ἐν Ἱεραπόλει τῆς Ἀσίας, καὶ ἐπειράθην αὐτοῦ δι᾽ ὀρνέων, αὐτός τε ὑπερκύψας, καὶ αὐτὸς ὑπεριδὼν τὸ πνεῦμα. κατακέκλεισται γὰρ ἐν δεξαμένῃ τινί, καὶ θέατρον ὑπὲρ αὐτοῦ ᾠκοδόμητο. Φθείρει τε πάντα τὰ ἔμψυχα, πλὴν τῶν ἀνθρώπων τῶν τὰ αἰδοῖα ἀποτετμημένων. οὐ μὴν καὶ τὴν αἰτίαν αὐτοῦ συννοῆσαι ἔχω. λέγω δὲ ἅτε εἶδον καὶ ὡς εἶδον, καὶ ἃ ἤκουσα ὡς ἤκουσα. *Oſtium quoque iſtud ſpectavit* [Trajanus] *unde tam gravis halitus ſurſum manat; ut eum nulla animalia terreſtria, nullæ volucres perferant, ejuſque ſolo olfactu intereant. Quod ſi is halitus ſe altius efferret aut late circumfunderetur, habitari certe locus is non poßet: nunc quaſi in ſe revolutus ille, ſuo loco continetur. Ego quidem alterum huic conſimilem vidi Hierapoli, quod eſt oppidum Aſiæ, fecique periculum in avibus, quum ipſe loco ſuperiore trans halitum illum proſpectaſſem. Quippe concluſus eſt in ciſterna quadam, & ſupra ipſum exſtructum erat theatrum. Is ſpiritus omnibus animantibus peſtilens eſt, præterquam caſtratis hominibus: cujus rei cauſam equidem afferre nequeo: ea tantum ſicut vidi, àtque audivi, ita narro.*

Quæ oblitus fui inſerere pag. 252. nimiâ ex feſtinatione atque inde ablepſiâ ſunt verba Servii, ad hos Virgilii verſus:

— — Et medium freti pietate per ignem
Cultores multâ premimus veſtigia prunâ;

Sed Varro ubique expugnator religionis [ſuperſtitionem per hanc vocem indicare vult] *ait, cum quoddam medicamentum præſcriberet: Eo uti ſolent Hirpini, ambulaturi per ignem medicamento plantas ungunt.* Neque aliter cogitandum eſt de mulieribus in Cappadociæ Caſtabalis ad Dianæ Peraſiæ fanum; quarum ita Strabo, in Cappadociæ deſcriptione, me-

meminit: οὐ πολὺ δὲ ἄποθεν ταύτης ἐστὶ τά τε Καστάβαλα, καὶ τὰ Κύβιστρα, ἔτι μᾶλλον τῷ ὄρει πλησιάζοντα πολίσματα· ὧν ἐν τοῖς Κασταβάλοις ἐστὶ τὸ τῆς Περασίας Ἀρτέμιδος ἱερὸν, ὅπου φασὶ τὰς ἱερείας γυμνοῖς τοῖς ποσὶ δι᾽ ἀνθρακιᾶς βαδίζειν ἀπαθεῖς. *Haud procul inde Castabala sunt, & Cybistra, oppida montibus jam propinquiora. Apud Castabala autem Perasiæ Dianæ fanum est, ubi* AJUNT *fœminas sacerdotes illæsis pedibus per prunas ambulare.*

Sic quoque exciderunt illa quæ pag. 380. jam Summario inserta, etiam pag. 386. post Oraculum jam demortui Augusti, inserta volueram, de Oraculis Marci Antonini; quorum ita meminit Capitolinus: *Denique hodieque in multis domibus M. Antonini statuæ consistunt inter deos penates: nec defuerunt homines, qui somniis eum multa prædixisse futura & vera concinuerunt. Unde etiam templum ei constitutum, dati Sacerdotes, Antoniniani & sodales & flamines, & omnia quæ de Sacratis* [vel, ut Salmasius legi vult, *desecratis*] *decrevit Antiquitas.* Ad quæ certe non male (qui fere nunquam male) Casaubonus notat: *Videtur significare solitam in Marci templis exerceri* τὴν δι᾽ ἐγκοιμήσεως μαντικὴν: *consultoresque inibi incubantes somnia captasse; ut in Æsculapii templis, & aliis quibusdam, fieri solitum.*

Dignissima verò sunt ut his addantur illa, quæ Celeberrimus D. Jac. Triglandius, in Academia Lugduno Batava S.S. Theologiæ Professor, in aureis illis *Conjectaneis de Dodone*, cap. IV. sect. 6. & 7. affert: quæque æque Celeberrimus Jac. Gronovius Volumini Quarto *Thesauri* sui *Græcarum* Antiquitatum (pag. 320.) inseruit. Sunt autem hæc sequentia: VI. *Quando jam de fatidicis hisce fœminis sermo institutus est, haud erit abs-re nostra alienum, hujus Oraculi, quousque conjectando assequi licet, methodum paulo propius speculari. Quod historiæ silent, & illæ celatum quam maxime cupiverunt, quo modo quibusque technis totius orbis illuderent credulitati astutissimæ, neutiquam simplices,* COLUMBÆ,

BÆ, *exponere aliquatenus; nam plene id demonstrare altum apud antiquos silentium, mille* τῦ μυθοποτέχνυ *artes, & varians sæpe Historicorum relatio nequaquam permittunt. Sunt qui* LEBETEM *vaticinatum volunt; alii* COLUMBAS. *Multo autem maxima & sanior pars Sacræ* QUERCUI *vindicat hanc prærogativam. Pausanias* ACHAICIS *lib.* VII. Ἠπειρώτais αἱ πέλειαι, ἐπὶ τὰ ἐκ δρυὸς μαντεύματα μετέχειν μάλιστα ἐφαίνετο τῆς ἀληθείας. *Apud Epirotas Columbæ, & ex Quercu Oracula maximè videbantur veritati affinia. Lebetem non contemnendis, ut quidem videtur, argumentis ab hoc munere cap. II. §. 7. 8. exclusimus. Reliquæ duæ ea conciliari ratione queant, quod vaticinium partim è quercu, tanquam primariâ Oraculi sede; partim ab his Vatibus columbis, sed velut arboris interpretibus, proficisceretur. Quotiens igitur quispiam consulturus Jovem Dodonæum ad interiora admittebatur, sacra illa vetustissimaque, seu* QUERCUS, *seu* FAGUS, *nam idem est genus, primo* MOVEBATUR. *Suidas:* εἰσιόντων τῶν μαντευομένων ἐκινεῖτο δῆθεν ἡ δρύς. *Mota mox varium* EDEBAT SONUM ἠχοῦσα. *Hunc vero sonum obtrudebant superstitiosissimæ turbæ pro Jovis responso. Hoc freti canone, quem erant commenti, quod* αἱ τῶν δαιμόνων φωναὶ ἄνορθραί εἰσι, DEORUM VOCES SUNT INARTICULATÆ, *cui ex tonitru (Dei* VOCE *Psalm. XXIX.) colorem forte quærebant. Quas voces cum rogator audiret quidem, nullus vero intelligeret, præsto aderant hæ Sacerdotes, quæ, velut Arcanorum Jovis & linguæ* Δαιμόνων *peritæ, istas pro re nata, ut personis, tempori, rebus convenire, pro versutia & antegressa indagine judicabant, consulto interpretarentur. Formula eadem erat quæ Mosis & Prophetarum,* τάδε λέγει ὁ Ζεύς, HÆC DICIT JUPITER; *ut illi* נאם יהוה.

§. VII. *Quonam autem artificio procurarent, ut* INTRANTIBUS *qui responsa petebant,* ARBOR COMMOTA SONARET, *ipsæ optime dixerint. Si licet conjicere, hunc fieri*

potuit

potuit in modum; ut aliquis sive mulier, sive vir, aut in densissimis arboris ramis, aut cavo potius trunco absconditus, quateret quercum. Vel si argutior fuerit sonus, sistro, familiarissimo in hac religione atque Ægyptiis instrumento, artificiosum ederet sonum, ab his Vatibus pro lubitu explicandum. Occasionem sic suspicandi dedit HERODOTUS *de ramorum* FRONDIBUS, *qui primam inventricem* ἱζομένην ἐπὶ φηγὸν, INSIDENTEM FAGO *inducit, & Scholiastes Sophoclis ad versum* 174. TRACHIN. ὑπεράνω τοῦ ἐν Δωδώνῃ μαντείου, δύο ἦσαν πέλειαι δι' ὧν ἐμαντεύετο Ζεὺς, &c. *Supra Oraculum in Dodone, duæ erant columbæ, per quas Jupiter vaticinia edebat. De trunco autem suspicionem movit* HESIODUS *in Eoïs:*

> Τὴν Ζεὺς ἐφίλησε καὶ τὸ χρηστήριον εἶναι
> Τίμιον ἀνθρώποις, ΝΑΙΟΝ Δ'ΕΝ ΠΥΘΜΕΝΙ ΦΗΓΟΥ
> Ἔνθεν ἐπιχθόνιοις μαντεύματα πάντα φέρονται.

Hanc (DODONAM) *Jupiter ita amavit ut voluerit æstimatissimum illic esse hominibus* ORACULUM HABITANS IN FUNDO FAGI, *unde terrigenæ omnia reportant vaticinia. Et hoc magis se probat mihi quam illud* ὑπεράνω Μαντείου SUPRA ORACULUM, SCHOLIASTÆ SOPHOCLIS. *Non modo quoniam longe præstantior est auctor* HESIODUS; *& in numero Sacerdotum* πελειῶν, *quas* DUAS *ponit, cum* TRES *fuerint teste* STRABONE *aliisque*, SCHOLIASTES *manifesto deceptus, in reliquis æque potuerit falli: sed maxime quoniam tutiores in caudice latebræ, magisque ad imposturas accommodatæ, &c.*

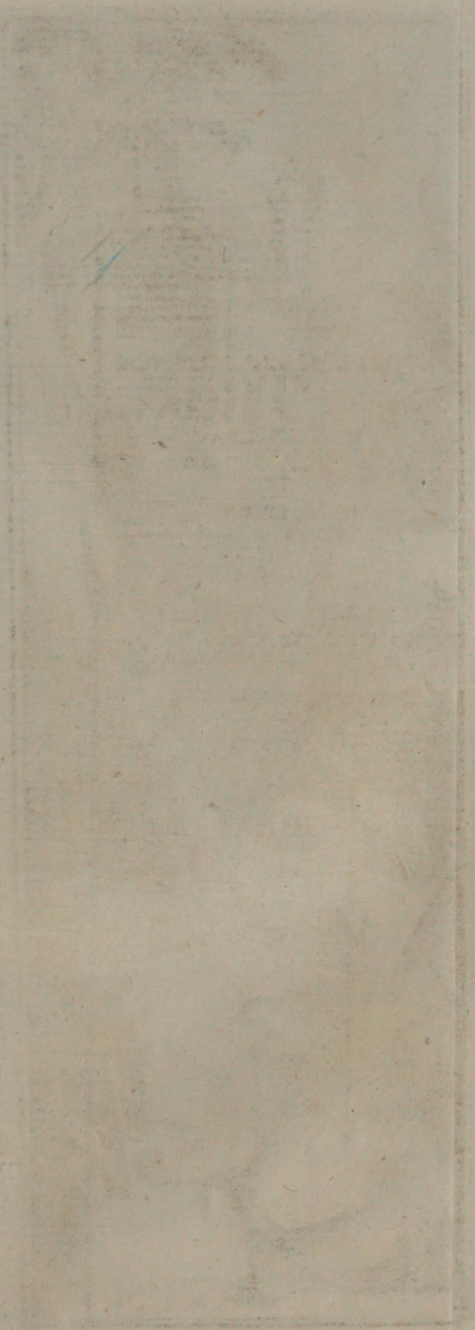
Addamus & hisce quæ idem Celeberr. Vir inter alia, cap. VI. §. I. habet: *Firmiter tenendum est summo in gradu, & loco principe, fuisse tres illas mulieres* πελειάδας. *Non tamen ab altera parte committendum, ut ab* Ἀντιλήψεων *& adjutorum officio* VIRI *penitus excludantur. Multa erant in quibus fœminæ per se impares virorum ingenium, robur, sapientiam, & manus poscebant. Mactanda sacrificia, speculanda Consulentium voluntas atque arcana, pangenda ex tempore*

pore carmina, & id genus alia plurima, quæ effecerunt ut THEBIS, *hujus Oraculi matre &* πρωτοτύπῳ, *in* LYBIA, *&* DELPHIS *ejus velut Sororibus (nam* DODONEÆ *mulieris* LYBICAM *Herodotus appellat* SOROREM *lib. II. c. 56.) in ministerio templi* VIROS *etiam inveniamus. Quin* MARES *Sacerdotes Dodonæ*, BOEOTIS *saltem, responsa fatidica dedisse*, EPHORO *lepidam narranti Historiam credidit Strabo lib. VIII. de Bœotia.*

Plura quidem his nunc allatis superaddi possent: ut ex. gr. ad pag. 309. illa, quæ Juvenalis Satyra VI. de Sortilegis, aliisque hujusmodi scurris fatiloquis, in Circo, alibique, communi vulgo ac fœminis illudentibus, habet; aliaque præterea plura: sed credo hæc Lectori suffectura; ac curandum mihi est ne nimis longo ac tædioso præloquio, ipsum nimis diu ab ipsius operis lectione detineam.

Hoc tamen adhuc addam de vitiis typographicis, quæ vel typothetarum errore; vel correctoris, vel denique mei ipsius, ablepsia irrepsere; illos à lectore paulo magis attento faciliùs corrigi posse. Interim & hæc monere debeo, pag. 303. lineâ 11. delenda esse verba, *Atque imprimis*; sicut & deleri debere parenthesin illis proxime subsequentem. Præterea, pag. 440. ubi lineâ, 19. male habetur *minima*, legendum esse NUMINA: ac pag. 257. ubi de Oraculo Mercurii, quod Pharis Achaicis fuit, sermo est, versionem verborum περὶ ἑσπέρας festinatione nimia omissam esse; adeoque ibi, lineis antepenultimâ ac penultima, legendum esse, *qui Deum circa vesperam consulturus venit; vel consultum veniunt.* Ostendunt enim ista, eos qui modò Oraculum illud consuluerant, *jam obortis tenebris è foro* (adeoque à Mercurii statua) *abiisse*; atque *in tenebris* (ita ut unde aut à quonam prodierit vox illa, quæ Responsi vice fungebatur, visu percipere nequirent) *manus auribus amovisse*; atque sic verba illa, quæ tum primum ipsis audiebantur, pro Oraculi Responso accepisse.

Καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταῦτα.

rum hîc contentarum
explicatio.

teriori parte tabulæ ſtant
& *Hypocriſis* & *Ambitio*;
bitio fere latet poſt alias iſtas:
s *Hypocriſis* catenis ſibi de-
habet *Credulitatem* ſemper
m, cuique aſſeclæ cujuſcum-
is ac conditionis ſtant a ter-
t & cæcam *ſuperſtitionem*,
, ſeu *Deceptio*, pro veris
us, umbras tradit in manus;
gratanter accipit: dum ſimul
, quæ nihil ipſa ſcrutatur,
dis atque *Hypocriſeos* pedes,
m verba jurat. Magis pro-
conſpectui dant Oracula,
nii, Dodones, Apidis, &c.
iſta *ſeptum*; ad cujus portam,
itatis eſt, Virtutes *Pruden-*
nſtantia, victoribus illorum
viam oſtendunt ad veram
m ac *Sapientiam* indeque ad
eatitudinem: ad quam illos
ucunt *Doctrina*, *Religio*,
a, *Fortitudo*, *Spes* aliæque
quæ illos ſimul adjuvant.

Figurarum hîc contentarum explicatio.

IN anteriori parte tabulæ ſtant *Fraus* & *Hypocriſis* & *Ambitio*; quæ *Ambitio* fere latet poſt alias iſtas: ex quibus *Hypocriſis* catenis ſibi devinctas habet *Credulitatem* ſemper mutabilem, cuique aſſeclæ cujuſcumque ætatis ac conditionis ſtant a tergo: ſicut & cæcam *ſuperſtitionem*, cui *Fraus*, ſeu *Deceptio*, pro veris corporibus, umbras tradit in manus; quas illa gratanter accipit: dum ſimul *ſegnities*, quæ nihil ipſa ſcrutatur, ad *Fraudis* atque *Hypocriſeos* pedes, in ipſarum verba jurat. Magis procul ſeſe conſpectui dant Oracula, Trophonii, Dodones, Apidis, &c. At ultra iſta *ſeptum*; ad cujus portam, quæ *Veritatis* eſt, Virtutes *Prudentia* ac *Conſtantia*, victoribus illorum errorum viam oſtendunt ad veram *Doctrinam* ac *Sapientiam* indeque ad veram *Beatitudinem*: ad quam illos porro ducunt *Doctrina*, *Religio*, *Conſtantia*, *Fortitudo*, *Spes* aliæque virtutes; quæ illos ſimul adjuvant.

DE ORACULORUM ETHNICORUM ORIGINE ATQUE AUCTORIBUS.

CAPUT I.

Origo Oraculorum apud Ethnicos; post cujus brevem tractationem transitur ad illam de Dæmoniis eorumque operationibus circa Oracula aliaque vaticinia; atque hinc, quomodo primorum seculorum Christiani applicarint Diabolis illa, quæ Ethnici sive serio, sive ridendi, oblectandique sese & alios causâ, de Dîs ac Dæmoniis suis confinxerant; quamvis hi Christiani circa Hystaspem, Sibyllas, similisque commatis vates, inter se maxime discrepaverint. Qua occasione etiam de Socratis Sapientia, ex Apollinis de ipsa Responso, disseritur, &c.

SI in originem atque auctores inquiramus Oraculorum (quæ à Græcis aptius χρηστήρια appellantur) ab origine Idololatriæ, tam hi quam illa, repeti debent: inde enim certissime fluxerunt. Ex doctrina quippe Dæmonum, seu Dæmoniorum, tum bonorum tum malorum, sicut Idololatria ortum suum habuit, ita & omina & prodigia & ostenta, & cætera cuncta præsagia,

 præ-

prædictionesque seu vaticinia, ac denique Responsa Deorum; seu per insomnia, aut visa nocturna seu per Oracula in templis, vel aliter, quocunque tandem modo, data: quæ ut numinum Monita à credulo popello, aliquando & ab ipsis Regibus ac Principibus excipiebantur; dum ista, quandoque & in horum gratiam à Sacerdotibus confingerentur, ac superstitione captis hominibus obtruderentur.

Homines nimirum vafri, sive Auctores, sive fautores hujus Idololatriæ, indeque natarum superstitionum, propriique commodi, honoris atque auctoritatis cupidi, talia commenti sunt; sibique ex illis auctoritatem illam parantes, ut inde Interpretes Deorum, Divinæque voluntatis crederentur, Sacrificia quoque hinc varia commenti fuere ac multiplicarunt, atque ut hisce præficerentur callide perfecerunt; adaugendo semper ulterius superstitiones, quibus facile imperitorum mentes decipere valuerunt; imprimis si & miracula, & apparitiones Divinæ, perque has aut bonorum promissa, aut malorum comminationes accessissent, quibus aut procurandis, aut averruncandis, munera ac Sacrificia Dis oblata adjumento vel impedimento esse confingerentur.

Ut autem hinc Dîs, Dæmonibus, atque Heroibus, Sacrificia ac victimæ offerebantur, sic & inde non minima pars cedebat Sacerdotibus; qui præterea & de tertia parte, quæ credulis Sacrificantibus cedebat, cum istis, pro copia ac lautitia victimarum, splendide epulabantur; cum nullum Sacrificium (id illis ita procurantibus) sine epulo esset. Quæ uti ex Athenæo, aliisque, satis clare apparent, sic quoque non obscure ex hisce Ovidii, in fabula de Cæneo, versibus:

Cujus ut imposuit prosecta calentibus aris
Et DIS ACCEPTUS *penetravit ad æthera* NIDOR,
SACRA *tulere suam*, PARS *est data* CÆTERA *mensis.*
Discubuere toris proceres: & corpora tostâ
Carne replent, vinoque levant curasque sitimque, &c.

Hinc

Hinc enim & illud Euripidis in Jone:
Βωμοί μ᾽ ἔφερβον, οὑπιών τ᾽ ἀεὶ ξένος.
Aræ me aluerunt, & ſemper accedens hoſpes.

Quin & Hebræorum Sacerdotes pectus & armum dextrum [quod tum Exodi cap. 29. tum in Levitico plus ſemel dicitur] accipiebant ſibi.

Nec eſt quod credamus Gentilium Sacerdotes hic magis religioſos fuiſſe filiis Eli, qui, invitis ſacrificantibus, ſibi potiores partes ſumebant.

Hiſce igitur lucroſum erat, ſi ſæpius illa Sacrificia iterarentur: unde & ſæpe conſultoribus obſtacula (per prodigia, quandoque per oſtenta, at frequentius per mala, ex extiſpiciis, omina) obveniebant, quo minus aut ulla, aut ſatis bona atque exoptata, à numinibus fatidicis obtinerentur Reſponſa: quæ propterea crebro iteratis Sacrificiis erant impetranda.

Etenim ſi triſtia, vel mala, votiſve contraria Reſponſa fuiſſent reddita, id peccatis conſultorum, vel ſaltem errori huic illive circa ſacrificia ipſorumve ritus, tribuebatur; Deos, ſcilicet, à bono erga ipſos propoſito avertentibus; unde & placamenta, averruncandis iſtis malis, Deorumve minis, vel ſilentio, per iteranda, vel etiam adaugenda, ſacrificia, injungebantur.

Sin vero vice mali jam ante prædicti, aliquid boni obveniſſet, id precibus Sacerdotum, aliiſque ipſorum interceſſionibus, adſcribebatur, ut per quæ illi mala iſta averruncaſſent. Ita ut inde non uſque adeo gravis jactura eſſet, ſi res quandoque, imò frequentius, aliter cecidiſſet, quam prætenſo Numinis Reſponſo prædictum fuerat: quod per talia figmenta ſe ſartos tectoſque conſervarent, ne tantillum quidem imminutâ apud populum ipſorum gratiâ aut auctoritate; eo quod Dîs illa, vel Dæmonibus, vel Heroibus, non piis iſtis Sacerdotibus, tribuerentur tam illa quæ infelicem atque adverſum,

quam ista quæ felicem exoptatumque exitum sortita erant; etiam contra manifesta Oraculorum Responsa: ob causas nempe multiplices, quas his Sacerdotibus facile erat, apud credulam ex superstitione multitudinem, comminisci.

De quorum Deorum, Dæmonum atque Heroum [namque & his quandoque potestas erat, per Oraculorum operta futura prædicendi; eorumque χρηστήρια, sicuti Deorum ac Dæmonum, tum diu ante, tum diu quoque post Salvatorem nostrum natum, locum habuere] Origine, ac circa Oracula reddenda potestate, videantur illa quæ cap. 1. 2. & 3. Dissertationis de Origine Idololatriæ ac superstitionum disserui. Quibus & hæc olim à me posita accedere possunt; licet plenius ac curatius illa capitibus modo memoratis explicaverim.

De Dæmonibus igitur ipse Plato, in Epinomide, loquitur in hunc modum: Θεοὺς δὲ γὰρ τοὺς ὁρατοὺς, μεγίστους καὶ τιμιωτάτους, καὶ ὀξύτατον ὁρῶντας πάντῃ, τοὺς πρώτους τὴν τῶν ἄστρων φύσιν λεκτέον, καὶ ὅσα μετὰ τούτων αἰσθανόμεθα γεγονότα. μετὰ δὲ τούτους, καὶ ὑπὸ τούτοις ἑξῆς, δαίμονας· ἀέριον δὲ γένος, ἔχον ἕδραν τρίτον καὶ μέσην, τῆς ἑρμηνείας αἴτιον εὐχαῖς τιμᾶν μάλα χρεὼν, χάριν τῆς εὐφήμου διαπορείας. τῶν δὲ δύο τούτων τοῦ τ' ἐξ αἰθέρος, ἐφεξῆς τε ἀέρος, οὐ διορώμενον ὅλον, αὐτῶν ἑκάτερον εἶναι· παρὸν δὲ πλησίον, οὐ καταδῆλον ἡμῖν γίνεσθαι. μετέχοντα δὲ φρονήσεως θαυμαστῆς, ἅτε γένους ὄντα εὐμαθοῦς τε καὶ μνήμονος, γιγνώσκειν μὲν ξύμπασαν τὴν ἡμετέραν αὐτὰ διάνοιαν λέγωμεν. καὶ τόν τε καλὸν ἡμῶν καὶ ἀγαθὸν ἅμα θαυμαστῶς ἀσπάζεσθαι, καὶ τὸν σφόδρα κακὸν μισεῖν, ἅτε λύπης μετέχοντα ἤδη. θεὸν μὲν γὰρ δὴ τὸν τέλος ἔχοντα τῆς θείας μοίρας, ἔξω τούτων εἶναι, λύπης τε καὶ ἡδονῆς· τοῦ δὲ φρονεῖν καὶ τοῦ γιγνώσκειν κατὰ πάντα μετειληφέναι. καὶ ξυμπλήρους δὲ ζώων οὐρανοῦ γεγονότος, ἑρμηνεύεσθαι πρὸς ἀλλήλους τε καὶ τοὺς ἀκροτάτους θεοὺς πάντας τε καὶ πάντα, διὰ τὸ φέρεσθαι τὰ μέσα τῶν ζώων ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ἐπὶ τὸ ὅλον οὐρανὸν, ἐλαφρᾷ φερόμενα ῥύμῃ. τὸ δὲ ὕδατος πέμπτον, ὃν ἡμίθεον ἀπεικάσειεν ἄν τις, ὀρθῶς ἀπεικάζων, ἐξ αὐτοῦ γεγονέναι. καὶ τοῦτ' εἶ, τοτὲ μὲν ὁρώμενον, ἄλλοτε δὲ καὶ ἀποκρυφθὲν, ἄδηλον γιγνόμενον, θαῦμα κατ' ἀμυ-

ἀμυδρὰν ὄψιν παρεχόμενον. τούτων δὴ τῶν πέντε ὄντως ἴντων ζώων, ὅπῃ τινὲς ἐνέτυχον ἡμῶν, ἢ καθ' ὕπνον ἐν ὀνειροπολίᾳ προστυχόντες, ἢ κατὰ φήμας τε καὶ μαντείας λεχθεῖσιν ἐν ἀκοαῖς ὑγιαίνουσιν ἢ καὶ κάμνουσιν, ἢ καὶ τελευτῇ βίου προστυχέσι γενομένοις, ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ δόξαις παραγενομέναις ὅθεν ἱερὰ πολλὰ πολλῶν γέγονε, τὰ δ' ἔτι γενέσεται· τούτων πάντων νομοθέτης, ὅστις νοῦν κέκτηται καὶ τὸν βραχύτατον, οὔποτε μὴ τολμήσῃ καινοτομῶν, ἐπὶ θεοσέβειαν, ἥτις μὴ σαφὲς ἔχει τι, τρέψαι πόλιν ἑαυτοῦ.

Visibiles itaque Deos maximos, summopereque honorandos acutissiméque undique cuncta videntes ac primos, naturam astrorum ac quæ cum astris facta sentimus, fatendum. Deinceps vero sub his Dæmones genus aëreum in tertiâ mediaque regione, qui interpretationis causâ sunt, collocatos, orationibus colere, gratia, laudabilis intercessionis interpretationisque, debemus. Horum quidem duorum animalium alterum ex æthere, alterum deinceps ex aëre est. Ac neutrum conspici totum potest: sed quamvis hi Dæmones prope nos sint, nunquam tamen manifeste nobis apparent. Prudentiæ mirabilis participes sunt: acuto quippe ingenio, tenacique memoriâ cogitationes nostras omnes cognoscunt. Honestos bonosque homines mirifice diligunt, improbos vehementer oderunt, utpote qui doloris participes sunt. Sed Deus, qui divinam sortem perfectè possidet, à doloribus voluptatibusque liber sapientia cognitionéque penitus fruitur. Cum autem refertum animalibus cælum sit, & Dii summi & Dæmones sè invicem interpretantur. Media enim animalia cum ad terram, tum ad cælum levi motu feruntur. Quintum verò quod ex aquâ est, recte semideum vocabimus. Id nonnunquam cernitur, nonnunquam aspectui nostro se subtrahit, & cum videtur, tenui visu perceptum admirationem affert. Cum igitur quinque hæc animalia sint, quæ aut SOMNIIS *aut* VATICINIO, *audituque* PER VOCEM *sanorum, aut ægrotantium auribus percepta, aut etiam in ipso è vita excessu nobis sese offe-*

offerentia, nostros animos movent, unde multis sacra & privatim & publicè his opinionibus instituta sunt, instituunturque in posterum: horum omnium Legislator, qui vel minimum mentis habeat, nunquam aliquid innovabit.

Alibi autem, nempe in Cratylo, Heroas nominat: quos cum Semideis unos eosdemque esse statuit: cujus sententiæ quoque Hesiodum laudat auctorem Plutarchus; ubi in libro de Oraculorum defectu, de Diis ac Dæmonibus ita loquitur: Ἑλλήνων δὲ Ὅμηρος μὲν φαίνεται κοινῶς ἀμφοτέροις χρώμενος τοῖς ὀνόμασι, καὶ τοὺς θεοὺς ἔστιν ὅτε δαίμονας προσαγορεύων· Ἡσίοδος δὲ καθαρῶς καὶ διωρισμένως πρῶτος ἐξέθηκε τῶν λογικῶν τέσσαρα γένη, θεούς, εἶτα δαίμονας πολλοὺς κἀγαθούς, εἶτα ἥρωας, εἶτα ἀνθρώπους, τῶν ἡμιθέων εἰς ἥρωας ἀποκριθέντων. ἕτεροι δὲ μεταβολὴν τοῖς τε σώμασιν ὁμοίως ποιοῦσι καὶ ψυχαῖς, ὥσπερ ἐκ γῆς ὕδωρ, ἐκ δὲ ὕδατος ἀήρ, ἐκ δὲ ἀέρος πῦρ γεννώμενον ὁρᾶται, τῆς οὐσίας ἄνω φερομένης· οὕτως ἐκ μὲν ἀνθρώπων εἰς ἥρωας, ἐκ δὲ ἡρώων εἰς δαίμονας, αἱ βελτίονες ψυχαὶ τὴν μεταβολὴν λαμβάνουσιν· ἐκ δὲ δαιμόνων ὀλίγαι μὲν ἔτι χρόνῳ πολλῷ δι' ἀρετῆς καθαρθεῖσαι παντάπασιν θειότητος μετέσχον.

Ac de Græcis quidem Homerus promiscuè nominibus uti videtur, & Deos nonnunquam Dæmonum nomine afficere. Hesiodus autem princeps dilucidè ac distinctè 4. genera animantium ratione præditorum explicavit: primum Deos, mox Dæmonas multos ac bonos, deinde Heroas, postremo homines; unde mutationem ducere videtur, aurei quidem generis in Dæmanas multos bonosque, Semideis in Heroum partem secretis, &c.

Nulli hîc adhuc comparent mali Dæmones. Ita ut debuerit Plato Oracula, Divinationes ac Vaticinationes bonis istis, quos ponit in Epinomide, Dæmonibus adscribere. At malos ipsum quoque statuisse testis est idem Plutarchus in eodem Dialogo de Orac. defectu: Πρὸς ταῦτα τοῦ Ἡρακλέωνος σιωπῇ διανοουμένου τι πρὸς αὐτόν, Ἀλλὰ φαύλους μὲν (ἔφη) δαίμονας

οὐκ

οὐκ Ἐμπεδοκλῆς μόνον, ὦ Ἡρακλέων, ἀπέλιπεν, ἀλλὰ καὶ Πλάτων καὶ Ξενοκράτης καὶ Χρύσιππος· ἔτι δὲ Δημόκριτος, εὐχόμενος εὐλόγχων εἰδόλων τυγχάνειν, ἦ δῆλος ἦν ἕτερα δυστράπελα καὶ μοχθηρὰς γινώσκων ἔχοντα προαιρέσεις τινὰς καὶ ὁρμάς.

Quum, quid ad hæc Heracleon posset, tacitus secum cogitaret, ad eum Philippus, atqui maleficos, inquit, Dæmonas esse, mi Heracleon, non solum Empedocles scriptum reliquit, verum & PLATO, Xenocrates, & Chrysippus: Sed & Democritus, quum salutares & faustas imagines sibi precibus optat, satis indicat alias se importunas ac diras novisse:

Hanc de malis Dæmonibus opinionem sequuntur & recentiores Platonici, Porphyrius, Jamblichus, cæteri. E quibus Porphyrius apud Eusebium lib. 4. ac 5. imò & 6. præparat. Euangelic. id perpetuo ferè inculcat: Atque ab Hecate ac Serapide similibusque Oracula proficisci contendit: neque ab ullis aliis quam à malis Dæmonibus prodire illa concedit. Imo & Hecaten & Serapin non solum inter malos Dæmonas ponit; verum etiam illorum esse principes asserit, sub finem libri quarti: ubi & Oraculum quoddam Hecates producit. Ita autem ibi loquitur capite penultimo: Διὰ μὲν τῶν ἐναντίων [δαιμόνων] καὶ ἡ πᾶσα γοητεία ἐκτελεῖται· τούτοις γὰρ μάλιστα καὶ τὸν προεστῶτα αὐτῶν ἐκτιμῶσιν, οἱ κακὰ διὰ τῶν γοητειῶν διαπραττόμενοι. πλήρεις γὰρ πάσης φαντασίας οὗτοι, καὶ ἀπατῆσαι ἱκανοὶ διὰ τερατουργίας· διὰ τούτων φίλτρα καὶ ἐρωτικὰ κατασκευάζουσιν οἱ κακοδαίμονες· πᾶσα γὰρ ἀκολασία, καὶ πλούτων ἐλπὶς, καὶ δόξης διὰ τούτων, καὶ μάλιστα ἡ ἀπάτη. τὸ γὰρ ψεῦδος τούτοις οἰκεῖον. βούλονται γὰρ εἶναι θεοὶ, καὶ ἡ προεστῶσα αὐτῶν δύναμις δοκεῖν θεὸς εἶναι ὁ μέγιστος. οὗτοι οἱ χαίροντες λοιβῇ τε κνισσῇ τε, δι' ὧν αὐτῶν τὸ πνευματικὸν πιαίνεται. Ζῇ γὰρ τοῦτο ἀτμοῖς καὶ ἀναθυμιάσεσι, καὶ ποικίλως διὰ τῶν ποικίλων, καὶ δυναμοῦται ταῖς ἐκ τῶν αἱμάτων καὶ σαρκῶν κνίσσαις. *Per contrarios [Dæmones] omnes etiam præstigiæ perficiuntur. Hos enim præcipuè, & præsidentem ipsis, venerantur, qui mala vene-*

ficiis

ficiis & incantationibus procurant. Pleni enim ſpectris imaginibuſque ſunt, & ad decipiendum prodigioſis fallaciis apti. Per hos illecebras & amatoria veneficia homines conficiunt. Omnis enim intemperantia, omnis divitiarum ſpes, & gloriæ, per hos exiſtit; & præcipuè deceptio: quippe cum mendacium ipſis proprium ſit. Cupiunt enim Dei haberi: & quæ præſidet ipſis poteſtas videri Deus eſſe maximus vult. Iſti ſunt QUI LIBATIONE ET NIDORE OBLECTANTUR, *quibus ſpirituale ipſorum corpus pingueſcit. Vivit enim id vaporibus & ſuffimentis, & ex variis, vario modo, nidoribus & ſanguine & carnibus corroboratur.* Sic & ultimo cap. ejuſdem libri quarti.

Τοὺς δὲ πονηροὺς δαίμονας οὐκ εἰκῆ ὑπὸ τὸν Σάραπιν ὑποπτεύομεν, &c. Quæ modò indigitata ſequuntur ibi, longa nimis ut hiſce annectantur. Quare eo ſe conferat Lector horum paulo curioſior indagator. Plurima enim in iſtis libris nobis conſervavit ex Porphyrio, ex Onomao, aliiſque pluribus antiquis Scriptoribus, quæ mihi digniſſima lectu videntur, Euſebius.

Jamblichus autem, uti ipſum in linguam Latinam converſum adducit Fernelius noſter, lib. 1. cap. 11. *de Abditis rerum cauſis*, de ipſis ita loquitur: *Dii, angeli, dæmones boni, non apparent phantaſtico modo, ſed proprio prorſus & vero: Spiritus verò mali phantaſtico fallacique, ſimulant Deorum præſentiam dæmonumque bonorum, ideoque cultorem ſuum jubent eſſe juſtum, ut ipſi videantur boni ſicut & Dii. Quoniam verò natura ſunt mali, rogati mala inferre, libenter inferunt, atque nobis ad injuſta conducunt. Hi ſunt omninò* QUI ET IN ORACULIS MENTIUNTUR ET FALLUNT, *& turpia conſulunt ac peragunt. Dii verò bonique Dæmones, neque fallunt unquam neque conferunt ad iniqua. Eſt inſuper malorum natura Dæmonum ſibimet inconſtans, inſtabilis, ſecumque diſſidens, aliàs alia ſuadens. Superiorum verò natura ſibi conſtat aſſiduè, eundemque ſervat ſemper*

per in actione tenorem. Quæ non solum cum præcedentibus, ex Porphyrio allatis, concordant; sed & optimè cum cæteris illis, quæ ex ipso, de illorum Oraculis, adducit Eusebius, at nimis diffuse, uti dictum, quam ut hîc commodè afferantur.

Hæc autem quam salsè simul ac lepide rideantur à Luciano, tam in ipsius Philopseude, Icaromenippo, libello de Sacrificiis, atque in aliis ipsius opusculis, ibi locorum inspicere multis credo neque inutile neque injucundum fore.

Sed ab Ethnicis Philosophis (Poëtas enim nullos adduxi, utpote qui delectationis ergo, non serio de Diis ac Dæmonibus locuti sunt, licet eam in rem à Plutarcho allegetur Hesiodus) transeamus ad Christianos: qui omnes in hac re sequuntur Platonicos; Athenagoras scilicet, Tertullianus, Minucius, Felix, Eusebius, Firmicus, alii:

Dum tamen circa Hermem Trismegistum, Hystaspen & Sibyllas, aliosque his similes vates immane quantum inter se discrepent: ab una scilicet parte Justinus Martyr, ac Clemens Alexandrinus, ab altera vero Lactantius: atque ita quidem, ut primus eorum non timuerit asserere, malorum Dæmonum machinamentis effectum, ut, licet frustra, homines tam istius, quam SIBYLLARUM, lectione frustrarentur.

Sed ipsos illos jam dictos audiamus auctores: è quibus Justinus, in Apologia sua secunda pro Christianis, ita loquitur: Κατ' ἐνέργειαν δὲ τῶν φαύλων δαιμόνων, θάνατος ὡρίσθη κατὰ τῶν τὰς Ὑστάσπου, ἢ Σιβύλλης, ἢ τῶν Προφητῶν βίβλους ἀναγινωσκόντων, ὅπως διὰ τοῦ φόβου ἀποστρέψωσιν ἐντυγχάνοντας τοὺς ἀνθρώπους τῶν καλῶν γνῶσιν λαβεῖν, αὐτοῖς δὲ δουλεύοντας κατέχωσιν· ὅπερ εἰς τέλος οὐκ ἴσχυσαν πρᾶξαι. ἀφόβως μὲν γὰρ οὐ μόνον ἐντυγχάνομεν αὐταῖς, ἀλλὰ καὶ ὑμῖν ὡς ὁρᾶτε, εἰς ἐπίσκεψιν φέρομεν. *Opera autem & instinctu malorum Dæmonum mortis supplicium adversus librorum Hystaspis, aut Sibyllæ, aut Prophetarum lectores constitutum est; ut per timorem homines ab illis, quo minus*

ſcripta illa legentes, rerum bonarum notitiam percipiant, ſed in ſervitute eorum retineantur, abſterreantur. Non enim abſque timore tantum hujuſmodi ſcripta legimus, verum etiam vobis inſpiciendum, quæ in iis traduntur, ut videtis, offerimus.

At Clemens Alexandrinus non minorem ſanè iis tribuit auctoritatem, dum ita lib. 6. Stromat. Ethnicos alloquitur: Δηλώσει πρὸς τῷ Πέτρου κηρύγματι, ὁ Ἀπόστολος λέγων Παῦλος· Λάβετε καὶ τὰς Ἑλληνικὰς βίβλους. ἐπίγνωτε Σίβυλλαν ὡς δηλοῖ ἕνα Θεὸν, καὶ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι· καὶ τὸν Ὑστάσπην λαβόντες, ἀνάγνωτε· καὶ εὑρήσετε πολλῷ τηλαυγέστερον καὶ σαφέστερον γεγραμμένον τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ καθὼς παράταξιν ποιήσουσι τῷ Χριστῷ πολλοὶ βασιλεῖς μισοῦντες αὐτὸν, καὶ τοὺς φοροῦντας τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ τοὺς πιστοὺς αὐτοῦ, καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν παρουσίαν αὐτοῦ, εἶτα ἑνὶ λόγῳ πυνθάνεται ἡμῶν, ὅλος γὰρ ὁ κόσμος καὶ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τίνος, οὐχὶ τοῦ Θεοῦ;

Ultra prædicationem Petri, idem declarabit Sanctus Paulus dicens: LIBROSQUE GRÆCOS SUMITE, AGNOSCITE SIBYLLAM, QUOMODO UNUM DEUM SIGNIFICET ET EA QUÆ SUNT FUTURA: ET HYSTASPEM SUMITE ET LEGITE; ET INVENIETIS DEI FILIUM MULTO CLARIUS ET APERTIUS ESSE SCRIPTUM; ET QUEMADMODUM ADVERSUS CHRISTUM MULTI REGES INSTITUENT ACIEM, QUI EUM HABENT ODIO, ET EOS QUI NOMEN EJUS GESTANT, ET EJUS FIDELES, ET EJUS TOLERANTIAM ET ADVENTUM. *Deinde compendio interrogat nos:* NONNE TOTUS MUNDUS, ET OMNIA QUÆ SUNT IN MUNDO, DEI SUNT? Quibus aſtipulantur Hieronymus, Auguſtinus, ac Gregorius Nazianzenus.

Lactantius autem lib. 7. hæc ſequentia habet: *Hæc ita futura eſſe cum Prophetæ omnes, ex Dei ſpiritu, tum etiam Va-*

Vates, ex instinctu Dæmonum, *cecinerunt. Hystaspes enim, quem superius nominavi, descripta iniquitate seculi hujus extremi, pios ac fideles à nocentibus segregatos, ait, cum fletu & gemitu extensuros esse ad cœlum manus, & imploraturos fidem Jovis; Jovem respecturum ad terram, & auditurum voces hominum, atque impios extincturum. Quæ omnia vera sunt præter unum, quod Jovem dixit illa facturum, quæ Deus faciet. Sed & illud, non sine Dæmonum fraude subtractum est; missum iri à Patre filium Dei, qui, deletis omnibus malis, pios liberet: Quod Hermes tamen non dissimulavit, &c.* Cujus suppostitii, *Hermæ* verba tum statim, (uti & *Sibyllarum*) affert.

Sed quis hic non stupeat, stupendam verè credulitatem istorum hominum, qui omnia alia, quæ detegendis Ethnicorum horrendis mysteriis absurdisque superstitionibus facerent, videntur explorasse, oculisque acutissimis perlustrasse; cum in hac re atque huic similibus appareat eos planè cæcutiisse!

Hystaspes ille, si Dîs placet, *Hermes*, & Sibyllæ scripserunt, imò potius Vaticinia cecinerunt de Christo, de ejus adventu, miraculis, doctrina, morte, resurrectione, &c. quasi accuratè narrarent Historiam, jam dudum gestam & non plane ignotam inter homines; Prophetæ Judæorum è contra tam obscure de hisce rebus locuti sunt, ut meritò dubites, an ipsi benè ceperint Prophetias istas, quas Deus Opt. Max. per eorum os hominibus Israëlis, populo ipsius electo, elocutus est! Et mysterium illud verè sacrum, de quo Sanctus Paulus Ephes. 3. v. 5. & 6. testatur: *Quod nullis aliis seculis declaratum sit hominum generi, ut suo tempore patefactum esset Sanctis Dei Apostolis ac Prophetis, divina inspiratione:* jam multis retro seculis, nesciente id eo viro, licèt Spiritus Sancti pleno, gentibus, per eorum Vates, liquidò ac manifestè declaratum erat! Ergo aut non legerat Apostolus Paulus adhuc Hystaspem, nec Hermem, nec Sibyllas, (dum talia scriberet,)

licet alias, vir multæ lectionis, alleget contra Gentes ipsorum Vates Aratum, Menandrum & Epimenidem.

Aut si legerat & illos, nondum tamen crediderat eos de Christo Messia prophetasse, atque alia contraria revelatione id ei postea revelatum fuit. Quod quam probabile sit, æquus Lector judicet. Veneror sanè Patres eosque in multis, atque ob multas magnasque rationes, magni æstimo: At quis ferat hic ipsorum incogitantiam? ne quid liberius addam.

Justinus etenim & Clemens asserunt, eos Divino Spiritu quasi homines Dei, (de quibus Apostolus Petrus Epist. 2. cap. 1. v. 21.) prophetasse. Alius, nempe Lactantius, illa per Dæmonum, malorum scilicet, (nam nullos alias Dæmones agnoscunt primi Christiani,) virtutem eos prædixisse. Quam benè conveniunt hæc & in una sede morantur!

Ut autem revertamur ad Athenagoram, Tertullianum, Minucium, Eusebium, Firmicum, cæterosque primorum Seculorum Scriptores Christianos [nam Clemens Alexandrinus atque Origenes hic in diversa abeunt, nec, ut in sequentibus satis videbitur, sibi ipsis constant.] Hi plane eodem modo, atque iisdem penè verbis de Dæmonibus, ut ipsi Ethnici loquuntur. ex quibus Patribus, si solos Tertullianum ac Minucium adducam, id abunde in rem præsentem sufficere credo: Audiamus igitur primo, quid dicat Tertullianus in Apologetici cap. 22. *Sic & auctores interdum videri volunt eorum quæ annunciant, & sunt plane malorum; bonorum tamen nunquam. Dispositiones etiam Dei, & nunc Prophetis concionantibus excerpunt, & nunc lectionibus resonantibus carpunt. Ita & hinc sumentes quosdam temporum* SORTES, ÆMULANTUR DIVINITATEM, DUM FURANTUR DIVINATIONEM. IN ORACULIS AUTEM QUO INGENIO AMBIGUITATES TEMPERENT IN EVENTUS, *sciunt Crœsi, sciunt Pyrrhi. Cæterum testudinem cum carnibus pecudis, Pythius eo modo*

renunciavit, quo ſupra diximus; momento apud Lydiam fuerat. Habent de incolatu aëris, & de vicinia ſyderum, & de commercio nubium cœleſtes ſapere paraturas; ut & pluvias quas jam ſentiunt repromittant: benefici plane & circa curas valetudinum. Lædunt enim primò, dehinc remedia præcipiunt ad miraculum nova, ſive contraria poſt quæ deſinunt edere, & curaſſe creduntur. Quid ergo de cæteris ingeniis, vel etiam viribus fallaciæ ſpiritalis ediſſeram? Phantaſmata caſtrorum & aquam cribro geſtatam, & navem cingulo promotam, & barbam tactu irruffatam, ut numina lapides crederentur, & Deus verus ne crederetur.

Nec aliter Minucius Felix; qui in Octavio ſuo ait: *At nonnunquam veritatem vel auſpicia vel Oracula tetigere. Quamquam inter multa mendacia videri poſſit induſtriam caſus imitatus, aggrediar tamen fontem ipſum erroris, & pravitatis unde omnis caligo iſta manavit, & altius eruere & aperire manifeſtius. Spiritus ſunt inſinceri, vagi, à cœleſti vigore terrenis labibus & cupiditatibus degravati, &c.*

Ac paulò pòſt:

Quid Plato, qui invenire Deum negotium credidit, nonne & Angelos ſine negotio narrat & Dæmonas? & in Sympoſio etiam ſuo naturam Dæmonum exprimere connititur? Vult enim eſſe ſubſtantiam inter mortalem immortalemque, id eſt, inter corpus & ſpiritum mediam, terreni ponderis & cœleſtis levitatis admixtione concretam, ex qua movet etiam in nos procupidinem Amoris, & dicit informari & labi pectoribus humanis, & ſenſum movere & affectus fingere, & ardorem cupiditatis infundere. Iſti igitur impuri ſpiritus, Dæmones, ut oſtenſum à Magis & à Philoſophis & à Platone, ſub STATUIS ET IMAGINIBUS CONSECRATIS DELITESCUNT, *& afflatu ſuo authoritatem quaſi præſentis numinis conſequuntur; dum inſpirantur interim Vatibus, dum fanis immorantur, dum nonnunquam extorum*

rum fibras animant, avium volatus gubernant; SORTES REGUNT, ORACULA EFFICIUNT *falsis pluribus involuta. Nam & falluntur & fallunt, ut & nescientes sinceram veritatem, & quam sciunt, in perditionem sui non confitentes. Sic à cœlo deorsum gravant, & à Deo vero ad materiam avocant, vitam turbant, somnos inquietant, irrepentes etiam corporibus occultè, ut spiritus tenues; morbos fingunt, terrent mentes, membra distorquent, ut ad cultum sui cogant, ut* NIDORE ALTARIUM VEL HOSTIIS PECUDUM SAGINATI, *remissis quæ construxerant, curasse videantur.* Quibus tum miracula quoque addit de nave cingulo protractâ, &c.

Quæ prodigia si omninò credendum sit verè contigisse,
Credamus Tragicis & quidquid Græcia mendax
Audet in historia.

Cur enim non unà credamus, accidisse omnia illa prodigia, quæ à Livio, Dione, Valerio Maximo, Plinio, aliisque narrantur, de lapidibus aut sanguine pluviâ delapsis, de sanguineo sudore ex statuis emanante, similibusque innumeris factis, ut perhibebatur, prodigiis: imò quod & Romæ vacca (de asinis minus mirarer) humana voce loquuta sit hæc verba, *Roma cave tibi!*

At dicat aliquis, non ab omnibus ridetur, quod à te pro superstitione habetur ac nimiâ credulitate. Fateor: nam hæc Mœbius affert (ne alios quoque nominem) pag. 51. de Oraculorum Ethnicorum Origine: *Sicut etiam Deus os asinæ Bileami aperuit, ut vocem emitteret, & dominum suum de imprudenti facto admoneret Num.* XXII. V. 28. *Ita etiam hoc æmulatus est Satan, & sæpe* (NB.) *per bruta locutus est, hominesque de variis rebus commonefecit. Sic* CORVI HOMINIBUS ORACULA DARE, *illosque admonere soliti sunt, apud Clem. Alexandrinum. Sic canem locutum, & serpentem latrasse, cum pulsus esset regno Tarquinius, testis* [num

Ocu-

Oculatus?] *est Plinius, lib. 8. Sic in Domitiano Suetonius scribit ita: ante paucos, quam occideretur, menses, cornix in Capitolio elocuta est;* ἔσται πάντα καλῶς. *Nec defuit qui ostentum ita interpretaretur;*

Nuper Tarpejo quæ sedit culmine cornix,
Est bene, non potuit dicere, dixit, erit.

Sic Livius bovem locutum esse refert: Roma cave tibi. Multa alia ad rem Vossius lib 3. de Idololatria. Non sufficit quippe hominibus hisce, per Oracula Diabolum esse locutum; per Bestias id etiam facere debuit! At quis præstabit nobis veritatem harum ac similium historiarum? Annon ferè æque tuto fidem adhibere queamus iis, quæ de hujusmodi prodigiis nobis quotidie, è Germania superiori aliisque regionibus procul dissitis, per quotidianas istas Novellas, sic dictas, afferuntur? ac per plateas, & fora credulæ multitudini cantantur, ac venditantur? Quis autem paulo nasutior, etiam è vulgo, talibus credit? Ego sanè æque facile mihi persuaderi patiar, Homerum ipsam (Iliad. 19.) prodidisse veritatem, quum caneret de Xantho Achillis æquo etiam Domino suo Oracula fundente; futura saltem prædicente, & pro sese ac socio conjugali Apologiam parante, omnemque ignaviæ culpam à se removere satagente. Neque obstet ultrà quo minus,

Corvos Poëtas, & Poëtridas picas
Cantare credam Pegaseium melos.

Non immerito igitur Cicero, neque illepide aut insulse, Quintio Fratri respondit, talia objectanti: *Omitte igitur lituum Romuli, quem in maximo incendio negas potuisse comburi: contemne cotem Attii Navii: nihil debet esse in Philosophia commentitiis fabellis loci.* Alibi autem eodem in libro de hujusmodi prodigiis atque ostentis: *Nam quod eodem tempore stellas aureas Castoris & Pollucis Delphis positas decidisse, nec usquam repertas esse dixisti: furum* [sive ipsorum sacerdotum sive aliorum] *id magis factum, quam Deo-*

rum

rum videtur. Simiæ verò Dodonææ improbitatem hiſtoriis Græcis mandatam eſſe demiror. Quid minus mirum quam illam monſtroſiſſimam beſtiam urnam evertiſſe, ſorteis diſſipaviſſe? & negant hiſtorici Lacedæmoniis ullum oſtentum hoc triſtius accidiſſe.

Quid non dixere Veteres Ethnici de Dæmonio Socratis? quid non & Chriſtiani? At ex quibus ullius auctoritatis viris conſtat, talem Socrati affuiſſe Dæmonem aſſeſſorem; cum omnes id ex ore ipſius Socratis (aut Socraticorum, Chærephontis, aliorumque quibus id ipſe Socrates dixerat) haurire debuerint?

Quæ de Oraculo Apollinis Socratem omnium hominum ſapientiſſimum pronuntiantis, dixerunt, cum Platonicis, primitivæ Eccleſiæ Scriptores, ac poſt ipſos plurimi Neoterici, tam avidè arripuerunt, ex Platone & Xenophonte, atque his ipſis Patribus, ejuſdem plane veritatis atque auctoritatis ſunt. Et tamen hæc fabula pro veriſſima nunc ab omnibus ferè habetur ac decantatur hiſtoria: atque in omnium ferme hominum ore verſatur; eò quod Plato ac Xenophon in ſcriptis ſuis id de Socrate teſtati ſint: licet inter veteres non defuere, qui, (teſte Plutarcho adverſus Coloten) id pro fabula & inſidioſa & fallaci & importuna habuerint, idque ita eſſe publicè aſſeruerint. Sed, quæſo, videamus cui ac quali illa innitantur fundamento. Quæ Plato de ea re, ſub perſona ipſius Socratis, narrat, habentur in ipſius Apologia, ſuntque hæc ſequentia: Τῆς γὰρ ἐμῆς, εἰ δέ τις ἐστὶ σοφία καὶ οἵα, μάρτυρα ὑμῖν παρέξομαι τὸν Θεὸν τὸν ἐν Δελφοῖς. Χαιρεφῶντα γὰρ ἴστε δήπου, οὗτος ἐμὸς ἑταῖρος ἦν ἐκ νέου, καὶ ὑμῶν τῷ πλήθει ἑταῖρός τε, καὶ ξυνέφυγε τὴν φυγὴν ταύτην, καὶ μεθ' ὑμῶν κατῆλθε. καὶ ἴστε δὲ οἷος ἦν Χαιρεφῶν, ὡς σφοδρὸς ἐφ' ὅ, τι ὁρμήσειε, καὶ δή ποτε καὶ εἰς Δελφοὺς ἐλθὼν, ἐτόλμησε τοῦτο μαντεύσασθαι· καὶ ὅπερ λέγω μὴ θορυβεῖτε ὦ ἄνδρες. ἤρετο γὰρ δὴ εἴ τις ἐμοῦ εἴη σοφώτερος. ἀνεῖλεν οὖν ἡ Πυθία μηδένα σοφώτερον εἶναι. καὶ τούτων πέρι ὁ ἀδελφὸς ὑμῖν αὐτοῦ οὑτοσὶ μαρτυρήσει, ἐπειδὴ ἐκεῖνος

τετε-

τετελεύτηκε. *Profectò si qua mihi est sapientia, qualis ea sit, testem adhibebo Delphicum Deum. Chærephontem certè novistis. Ille familiaris mihi erat ab juventute, & Atheniensi populo amicus, & unà vobiscum fugit fugam illam & simul (in urbem) reversus est. Novistis planè qualis erat Chærephon, quam vehemens, quamcunque ad rem se convertisset. Hic ergo quandoque profectus in Delphos vaticinium id experiri ausus est. Ne graviter feratis, ô viri, quod in præsentiâ sum dicturus. Interrogavit utique, an esset ullus me* SAPIENTIOR. *Respondit Pythia, sapientiorem esse neminem. De his quidem ipsius frater vobis testificabitur. Nam ipse Chærephon vitâ functus est.* Ita Platonis verba vertit Marsilius Ficinus. At Xenophontis verba de hoc Socrate præcedentibus hisce non concordant. Quæ verò ille de hoc prætenso Oraculo habet hæc sunt: Χαιρεφῶντος γάρ ποτε ἐπερωτῶντος ἐν Δελφοῖς περὶ ἐμοῦ, πολλῶν παρόντων, ἀνεῖλεν ὁ Ἀπόλλων, μηδένα εἶναι ἄνθρωπον ἐμοῦ μήτε ἐλευθεριώτερον, μήτε δικαιότερον, μήτε σωφρονέστερον. *Nam cum Chærephon aliquando de me [Deum] in Delphis interrogaret, respondit Apollo multis præsentibus, neminem me* NEQUE MAGIS INGENUUM ESSE, NEQUE MAGIS JUSTUM, NEQUE MAGIS TEMPERANTEM.

At quam multum hæc ab illis discrepant! Plato enim asseverat Socratem à Pythia nuncupatum omnium hominum sapientissimum; Xenophon verò Socrate neminem esse liberaliorem, aut justiorem aut temperantiorem.

Hi ambo tamen fuere discipuli Socratis; hi ambo recitant verba ipsius quasi Socratis; hi ambo noverant quoque Chærephontem: attamen nemo horum amborum recitat versus (aut verba versibus comprehensa) hujus prætensi Oraculi, quos versus tamen affert pro parte Diogenes Laërtius, in vita Socratis per ipsum descripta; dum ita loquitur: Ταῦτα δὲ καὶ πιαῦ-

τοιαῦτα λέγων καὶ πράττων, πρὸς τῆς Πυθίας ἐμαρτυρήθη, Χαιρεφῶντι ἀνελούσης ἐκεῖνο δὴ τὸ περιφερόμενον,

Ἀνδρῶν ἁπάντων Σωκράτης σοφώτατος.

Ἀφ᾽ οὗ δὴ καὶ ἐφθονήθη μάλιστα. *Quum igitur talia loqueretur ac faceret, à Pythiâ Chærephonti responsum reddente testimonium illud nactus est, quod vulgo circumfertur.*

Mortalium omnium Socrates sapientissimus.

Ex quo magna in illum invidia conflata est. Suidas vero in voce σοφὸς totum illud Oraculum (nisi potius successu temporis prior versus ab aliis posteriori additus sit, cujusmodi exempla plura extant apud veteres scriptores) recitat hoc modo:

Σοφὸς Σοφοκλῆς, σοφώτερος δ᾽ Εὐριπίδης,
Ἀνδρῶν δ᾽ ἁπάντων Σωκράτης σοφώτερος.

Quorum versuum prior tamen Origenis tempore notus erat, uti patet ex ipsius lib. 7. contra Celsum. Verba ipsius sunt: Εἰ γὰρ καὶ ἀνδρῶν ἁπάντων Σωκράτην εἶπε σοφώτατον εἶναι· ἠμαύρωσε τὸν ἔπαινον αὐτοῦ τὸ πρὸς τοῦτο λεγόμενον περὶ Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους ἐν τῷ, Σοφὸς Σοφοκλῆς, σοφώτερος δ᾽ Εὐριπίδης· τραγῳδοποιῶν οὖν σοφῶν ὑπὸ αὐτοῦ λελεγμένων, κρείττων εἶναι νομισθεὶς ὁ Σωκράτης τῶν ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ τῆς ὀρχήστρας τοῦ τυχόντος ἄθλου ἕνεκεν ἀγωνιζομένων, καὶ ὅπου μὲν λύπας καὶ οἴκτους τοῖς θεαταῖς ἐμποιούντων, ὅπου δὲ ἀσέμνους γέλωτας (τοιοῦτον γάρ τι βούλεται τὰ σατυρικὰ δράματα) οὐ πάνυ τι τὸ διὰ φιλοσοφίαν καὶ ἀλήθειαν ἐμφαίνει σεμνὸν, καὶ διὰ σεμνότητα ἐπαινετόν. *Nam etsi Socratem pronuntiavit omnium hominum sapientissimum, tamen hanc ejus laudem obscuravit, addita mentione Euripidis & Sophoclis, dum inquit:*

Sapiens Sophocles, Sapientior Euripides.

Itaque dum Socrates præstantior censetur collatus ad Tragicos contendentes in scenâ & Theatro de vulgari præmio, nunc

nunc miſerationem ſpectatoribus moventes, nunc riſum (nihil enim aliud captant Satyrica dramata) non admodum ornatur ejus gravitas & veritas Philoſophica.

Iidem verſus, licet ſic etiam habeantur apud Ariſtophanis Scholiaſten, indicat tamen is, eos à quibuſdam habitos fuiſſe fictitios, neque ab Apolline datos: cui libenti animo adſtipulari vellem, niſi aliæ me moverent rationes ut crederem, eos ne quidem à Pythia ulli hominum fuiſſe redditos. Attamen ut maxime dati fuerint per Pythiam, non tamen dati fuere per Apollinem, aut, ſi ita mavelis, Diabolum; qui minime veritatis auctor audit in Sacroſancta nobis Scriptura, ſed veriſſime mendaciorum pater. Adde quod nec Xenophon, nec Plato, uti oſtenſum eſt, horum verſuum ullibi meminerint. Poſteriores quidem, aſt non uno eodemque modo, eos recitant: neque ſunt verſus hexametri, quibus Pythia reſpondere ſolebat, quandiu carmine reſponſa reddebat. Quumque Oraculum iſtud tam diverſum ſenſu, ſive ſecundum Platonem, ſive planè ſecundum Xenophontem, accipiatur, (præſertim ſi ſapientia ex ipſo definiatur Platone, in Theage & alibi, *ſingularum rerum, ſive humanarum, ſive Divinarum, ſcientia*, aut Ariſtotele Metaphyſic. lib. 1. cap. 1. Nicomacheor. lib. 6. cap. *rerum, ſive Phyſicarum, ſive Metaphyſicarum ſcientia per cauſas earum atque principia,*) ſola nitatur auctoritate Chærephontis, (qui non ipſe ſed ipſius frater in teſtimoium adducitur) quique diſcipulus fuerat Socratis; Quis, quæſo, non videt, ejus auctoritatem, adeóque & hiſtoriæ hujus veritatem, undecunque vacillare, ac meritiſſime eſſe ſuſpectam; imò, ut apertiùs loquar, falſitatis & fictionis planè eſſe convictam? Nam licet ipſe Chærephon dixerit, multis præſentibus hoc datum fuiſſe reſponſum, hoc tamen ſolius Chærephontis nititur teſtimonio, ac poſt ipſum Xenophontis. Cui an in talibus magis quam Platoni credendum ſit, æquo lectori conſiderandum relinquo.

Diogenes Laërtius certe non immerito nobis (ſi nulla alia

 eſſent

essent argumenta) de Platone dubitationem injecerit satis magnam, fidemque hujusmodi narratiuncularum elevare queat, dum in Platonis vita hoc modo loquitur: Φασὶ δὲ τὸν Σωκράτην ἀκούσαντα τὸν Λύσιν, ἀναγινώσκοντος Πλάτωνος, Ἡράκλεις (εἰπεῖν) ὡς πολλά μου κατεψεύδεθ' ὁ νεανίσκος. οὐκ ὀλίγα γὰρ ὧν οὐκ εἴρηκε Σωκράτης, γέγραφεν ἀνήρ. *Ajunt Socratem, dum Platonem audiret Lysidem [Dialogum] recitantem, dixisse, ô Hercules! quam multa Juvenis [iste] de me mentitus est!* Scripsit quippe non pauca vir ille quæ Socrates non dixit. Si igitur in multis aliis Plato plurima Socrati affinxit, cur non credamus & ipsum & Xenophontem ei etiam hæc affinxisse? Sed ex sequentibus patebit nobis non opus esse tali effugio. Possem equidem alias de Socratis hujus Sapientia apud plurimos tam maximi habita, apud alios contrà tam parvi æstimata, plura addere, atque inquirere, cur ab aliis impius, ab aliis pæderastes, ab aliis scurra Atticus appellatus sit: An quoque in eo constiterit ipsius sapientia, quod duas simul uxores habuerit, (modo hoc verum ita sit; etenim hîc & veteres discrepant) aut quod eas amicis communicaverit: Sed hanc rem nunc non agimus. De Dæmonio ejus sane (ut tamen & hæc addam) quæ à multis, tam Christianis, quàm Ethnicis, tam temere creduntur ac traduntur, teste licet solo hoc Socrate, (ipse enim hæc de se jactavit, in Theage Platonis jam nominato Dialogo, aliique, ipsius scilicet discipuli, hoc quoque de illo apud alios) ejusdem veritatis imò verisimilitudinis sunt. Nam quis non æque credat Pythagoræ, qui teste Diogene Laërtio (ex aliis) narrabat se primo fuisse Athalidem, postea Euphorbum, postea iterum Hermotimum, item denique Pyrrhum Delium piscatorem, antequam fuerit postremò Pythagoras; quique apud Branchidas in Apollinis fano ostendebat, uti perhibebat, clypeum, quem gestaverat, dum esset Euphorbus? ejusdem enim ponderis sunt hujus Socratis de ea. re-

re apud Platonem argumenta ac rationes. Sed pergamus in propoſita nobis materia.

CAPUT II.

Poſt Origenis ex Ariſtotele & Peripateticis, aliiſque Philoſophis, judicium, uti & iſta occaſione poſt Clementis Alexandrini verba, ac perſtrictam Prophetiſſæ in Endor hiſtoriam [quam tamen latius ac curatius perſequor in Diſſertatione de Divinationibus Idololatricis Judæorum] ſequuntur rationes & argumenta cordatiorum Ethnicorum, contra Oraculorum per Deos ac Dæmonas prætenſa Reſponſa: Ciceronis nempe ac Strabonis; ut &, inter Chriſtianos, Nicephori Gregoræ; Euſebii denique, vel potius ex ipſo Oenomai: qui etiam & ſua ætate hujuſmodi impoſturas detectas; atque impoſtores fuiſſe convictos, ac punitos docet. Quibus tamen, quod mirum, non niſi pro parte, accedunt Cœlius Rhodiginus, ac Ger. J. Voſſius. Ex quo poſtremo quoque lepidiſſimæ hiſtoriolæ talibus arguendis afferuntur.

QUamvis igitur Patres primitivæ Eccleſiæ omnes, ſuperſtitioſorum Ethnicorum in hac re ſequantur ſententiam, Origenes tamen (utpote qui circa alia quoque nonnunquam liberioris eſt judicii) hic aliis cordatior eſt (licet alias etiam cæterorum opinioni de Dæmonibus, ſe nidoribus ac ſanguine ſacrificiorum nutrientibus, ac ſatiantibus, adhæreat) adeoque de Oraculis per eos datis hæſitanter admodum loquitur: ac, ſi non contrarium ſentiat, ad minimum dubitare videtur. Quod tamen ex propriis ipſius verbis judicet æquus lector: ita enim loquitur lib. 7. contra Cel-

ſum. Λέγωμεν οὖν περὶ τῶν καταλεγομένων χρηστηρίων, ὅτι δυνατὸν μὲν ἡμῖν, συνάγουσιν ἀπὸ Ἀριστοτέλους, καὶ τῶν τὰ τοῦ Περιπάτου φιλοσοφάντων, οὐκ ὀλίγα εἰπεῖν εἰς ἀνατροπὴν τοῦ περὶ τῆς Πυθίας καὶ τῶν λοιπῶν περὶ χρηστηρίων λόγου· δυνατὸν δὲ καὶ τὰ λελεγμένα τῷ Ἐπικούρῳ, καὶ τοῖς ἀσπαζομένοις αὐτοῦ τὸν λόγον περὶ τῶν αὐτῶν, παραθέμενον δεῖξαι ὅτι καὶ Ἑλλήνων τινὲς ἀνατρέπουσι τὰς νομιζομένας καὶ τεθαυμασμένας ἐν πάσῃ Ἑλλάδι θεοπροπείας. Ἀλλὰ γὰρ δεδόθω, μὴ εἶναι πλάσματα, μηδὲ προσποιήσεις ἀνθρώπων περὶ θεοφορίας, τὰ περὶ τὴν Πυθίαν καὶ τὰ λοιπὰ χρηστήρια. ἴδωμεν οὖν εἰ μὴ καὶ οὕτω δύναται τοῖς φιλαλήθως ἐξετάζουσι τὰ πράγματα ἀποδείκνυσθαι, ὅτι καὶ τῷ εἶναι ταῦτα τὰ μαντεῖα οὐκ ἀναγκαῖον προσέσθαι, ὅτι θεοί τινές εἰσι παρ' αὐτοῖς· ἀλλ' ἐκ τοὐναντίου δαίμονές τινες φαῦλοι, καὶ πνεύματα ἐχθρὰ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων.

Dico enim de modo enumeratis Oraculis, poſſe nos ex auctoritate ARISTOTELIS, ET PERIPATETICORUM *multa proferre, Pythiæ cæteriſque fidem abrogantia: poſſe etiam ex Epicuro ejuſque ſectatoribus transſcribere quid de his ſentiant, oſtendereque* QUOD IPSI GRÆCI NIHILI PENDEANT GRÆCIÆ ORACULA VEL CELEBRATISSIMA. *Sed (NB.) concedatur, non eſſe figmenta hominum, quæ feruntur de afflata numine Pythiâ cæteriſque id genus vatibus: Videamus an non ſi diligenter rei veritatem expendamus,* ETIAMSI MAXIME SINT ORACULA, *non conſequi neceſſario præeſſe illis numen aliquod: ſed potius quoſdam malos Dæmonas, & ſpiritus infenſos humano generi, &c.*

Quæ Origenis verba quidem indicant, nolle eum præfracte obniti communi, de ea re Chriſtianorum ſententiæ; attamen ſatis indicare ipſum, cui ſit addictus opinioni. Hîc ſanè omnibus cordatior Origenes. Nec minus cordate magnus, ille Clemens Alexandrinus, qui libro tertio ſtromat. ita loquitur: Διήγησαι ἡμῖν καὶ τῆς ἄλλης μαντικῆς, μᾶλλον δὲ μανικῆς τὰ ἄχρηστα χρηστήρια, τὸν Κλάριον, τὸν Πύθιον, τὸν Διδυμέα, τὸν Ἀμφιάρεων, τὸν Ἀμφί-

Ἀμφίλοχον, εἰ δὲ βούλει καὶ τερατοσκόπους καὶ τοὺς ὀνείρων κριτὰς τοὺς ἀνιέρους σὺν αὐτοῖς· στῆσον δὲ ὁμοῦ παρὰ τὸν Πύθιον ἄγων τοὺς ἀλευρομάντεις, καὶ κριθομάντεις, καὶ τοὺς εἰσέτι παρὰ τοῖς πολλοῖς τετιμημένους ἐγγαστριμύθους· ναὶ μὴν ἄδυτα Αἰγυπτίων, καὶ Τυρρηνῶν νεκυομαντεῖαι σκότει παραδεδόσθων. μανικὰ ταῦτα ὡς ἀληθῶς ἀνθρώπων ἀπίστων σοφιστήρια, καὶ πλάνης ἀκράτου κυβευτήρια, συνέμποροι τῆσδε τῆς γοητείας αἶγες ἐπὶ μαντικὴν ἠσκημέναι, καὶ κόρακες ἀνθρώποις χρᾶν ὑπ' ἀνθρώπων διδασκόμενοι.

Decanta tu nobis, per me licet, reliqua Vaticinationis, aut furiosæ potius vanitatis Oracula, Clarium, Pythium, Didymæum, Amphiaraum, Amphilochum. Adde, si lubet, prodigiorum interpretes: adde Augures, profanosque somniorum conjectores. Quin age sis, ac simul eos coram Pythio statue, qui Divinationes suas farinâ hordeove perficiunt, quique à plurimis etiamnum observantur ventriloquos. Jam vero & Ægyptiorum adyta, & Manium apud Hetruscos vaticinationes in tenebris jaceant: VESANÆ PROFECTO ILLÆ SUNT INFIDELIUM HOMINUM FALLENDI ARTES, ET COMPARATÆ AD PURAM PUTAMQUE FRAUDEM, QUASI ALEÆ AC SORTIS OFFICINÆ; *Ejusdem quoque fascinationis veluti negotiationis sociæ habeantur capræ ad Divinandum informatæ, nec non corvi illi quos ad Responsa reddenda homines erudiere.*

Licet igitur hæc similiaque plura de Dis ac Dæmonibus crediderit nimis credula antiquitas: non sequitur tamen inde Oracula per eos fuisse data. Quod etiam ipse Diabolus non talibus antris atque adytis, ac cæteris circumstantiis circa Oracula sua opus habuerit, docet nos exemplum ancillæ fatidicæ Act. 16. v. 16. Sic neque Dæmones; qui dum ejicerentur à Christo Salvatore nostro, fatebantur per os obsessorum, hunc Jesum esse Christum ac filium Dei.

Sed opus erat quam maxime talia machinamenta usurpare, illis impostoribus qui per Oracula sua, quasi vero, Deorum, credulitati

dulitati hominum illudebant. Fatemur itaque fuiſſe, & ſub veteri & ſub Novo Teſtamento, & eſſe adhuc malignos ſpiritus; eoſque per Chriſtum ejuſque Apoſtolos è corporibus obſeſſorum ejectos. Non propterea tamen concedimus artes illas, per mulierem eam in Endor patratas in gratiam Saulis, ulla vi præternaturali fuiſſe effectas: aut Diabolum, aut ejus prætenſas præſtigias, hîc locum ullum habuiſſe.

Neque indigebat mulier illa ullis præternaturalibus Dæmonum præſtigiis: uti quæ abſque illarum ope commodiſſime patrare potuerit quæ patravit.

Etenim primo, Saulus Rex, licet antea exegerat magos, hariolos cæteroſque ejuſdem generis homines; tamen in ea erat opinione, uti patet ipſo facto, animas demortuorum per incantatores poſſe evocari. Quod cum perciperet illa mulier, optimam fallendi occaſionem nacta eſt: quoniam nemo facilius fallitur quàm qui ſuperſtitioſis opinionibus præoccupatus præſtigiatores conſulit.

Secundò, noverat optimè Regem, ob ſtaturam quæ tam non vulgaris ipſi fuit, *ut ab humero ſuo & ſupra procerior fuerit omni populo.* Nemo nempe tam longa ac procera ſtatura erat in toto Iſraële. Quod, ut omnibus notum erat, ita & eos quoque qui nunquam ipſum viderant, in notitiam hujus Regis adducere poterat. Adde ſecundo, quod & non procul habitaret.

Tertio adde, eo tempore Reges valde familiares cum ſubditis fuiſſe, ſeſeque quotidie conſpiciendos populo præbuiſſe. Imo legimus cap. XI. lib. I. Sam. Saulum jam in Regem præſente populo electum adhuc inter pecora verſatum; eorumque curam ne quidem eo abjeciſſe.

Denique quarto adde, eum & ex eo, quod Samuelem voluerit evocari, facilè agnoſci potuiſſe à muliere: aut ſaltem id multum adjumenti ejus agnitioni attuliſſe.

Quintò, tragœdia hæc acta fuit per ſolam hanc mulierem, ut

ut quidem videbatur: ſed non tam præſente Saulo, ut videre potuerit, quid rerum ageretur; ſed auditu tantum perceperit quæ mulier hæc ipſum audire volebat. Hinc eſt quod Saulus interrogat, quid ipſa videat: cui reſpondet ipſa, ſe videre אלוהים *Deos*. Quod Kimchi exponit ארם גדול *hominem magnum recta adſcendentem ſtatura:* exponi quoque poteſt *hominem magnum* (in ſingulari ſignificatione, propter relativum ſingulare quod ſequitur,) quum vocetur hîc Samuel אלוהים in plurali, honoris gratia, eo nomine quo Exodi 22. v. 28. nominantur per hæc verba, *Diis non maledices*, homines magni, judices, vel Principes populi, Magiſtratus, prophetæ; ut clarum ſit ex Exod. 21. 6. 22. 8, 9. 28. 1 Sam. 21. 25. unde & clarè patet ipſum Saulum pro ſingulari perſona aliqua, non pluribus perſonis accepiſſe. Rogat enim, *qualis ejus facies*; illa pergens deſcribit unicam perſonam. Quia verò jam noverat Saulum, ac ſciebat, quem ille videre petierat, facilè potuit effingere habitum ac formam Samuëlis, qui erat tam notus toti Iſraëli. Sed ut fraus occultetur, neſcit quaſi, hunc ab inferis citatum eſſe Samuëlem: ideóque ſolum deſcribit ipſum tali modo, quo credat Saulus revera Samuëlem, aut ejus animam evocatam, adeſſe; licet ipſe eum præſens non videret.

At quam facilè hîc potuit, intercedente pariete aliove interſtitio, vox aliqua edi, atque fingi; ut ferè, aut aliquo modò, ſimilis eſſet Samuëlis voci, ab aliquo quem Saulus ſic videre non poterat: qui inſtructus à muliere ea Saulo prædiceret, quæ cunctis hominibus ſanæ mentis ferè jam ob oculos & mentem verſabantur. Præſertim cum & ipſe Saulus tanta cum conſternatione, imò & rerum ſuarum deſperatione, aperiret quo in ſtatu, ac quibus ſummis periculis, verſaretur. Noverat (nam nota erant omnibus) jam diu antea, illa quæ fictitius ille Samuël Saulo reſponderat. Nempe Deum elegiſſe Davidem, &c. ob inobedientiam juſſorum Dei in Saulo circa

delendos Amalekitas. Ipſum præterea ſemper Davidem hunc perſecutum, licet generum exiſtentem (ex quibus nemini ferè obſcurum eſſe poterat, quare eum ita perſequeretur.) Qui David nunc perfugerat, ad hoſtes ſuos Philiſtæos, quique ſine dubio nil omitteret (ut ipſe anxiè metuebat) quo inſtigare Achas Regem poſſet contra Regem Iſraëlis: ut ita Regnum ejus ipſe occuparet, &c. Sic ut inde facillimè intelligere potuerit exitium Sauli filiorumque ipſius inſtare: quod jam brevi futurum per מחר exprimit, atque minatur; ſeu potius prædicit. Exprimit, dico, per vocem *Machaar*. Quod & diem Craſtinum (frequentius) & tempus aliud indefinitè futurum, ſignificat: uti patet ex Joſuæ cap. 4. v. 6. Deuter. 6. 20. Ne quod eſſet falſum prædixiſſe videretur, ſi non tam citò hæc contingerent. Neque tamen eventus hîc fraudem adjuvit, aut craſtino die vitæ finem & Saulo ac Sauli filiis impoſuit. Nec mirari aliquis debet, voculâ *Cras* audacter uſum fuiſſe hunc ſuppoſititium Samuëlem: quod abſque dubio ex omnibus circumſtantiis (ut in tali caſu fit) ſcire potuerit (ſaltem conjicere) jam non diu pugnam procraſtinari poſſe. Quod raró admodum tanti exercitus tam propè accedentes diu abſque mutuo conflictu permanere poſſint: omnique vi ac conatu Philiſtæi, quippe longè ſuperiores, id quærerent. Ex quibus, atque aliis, quæ huc adduci poſſent, ſatis clarè, meo judicio, conſtat; neque opus fuiſſe hîc ullis Diaboli præſtigiis, neque omninò eas locum habuiſſe; Sed meras ſubfuiſſe fraudes humanas, neque aliquid præter-aut ſuper-naturale hîc patratum. At dices fortè, 2. libro Regum (vel, ut alii appellant ac numerant, 4.) cap. 1. de Oraculo Baalſebub Dei in Ekron narratur, quod ad illud Achazias miſerit ad inquirendum de morbo ſuo. Sed neque iſtius Oraculi ulla deſcriptio eſt; neque aliàs patet, ibi aliud quid locum habuiſſe præter fraudes humanas: licet ipſe Achazias aliique in eâ eſſent opinione, à Deo iſto verè divina dari reſponſa.

Non

Non igitur patet fuisse etiam apud Gentes Orientales, aut inter Judæos, ulla Oracula per Diabolum administrata, nisi tali modo, ut jam puto me docuisse; neque (uti ex Actor. 16. v. 16. ostensum est) talibus indigebant adjumentis, si qui verè Diaboli ope præternaturali vaticinarentur.

Vide, mi Lector, illa quæ cap. X. *de Divinationibus Judæorum Idololatricis*, de Pythonibus, atque unde illa denominatio originem traxerit, disserui: quæ hîc simul legere operæ pretium est.

Verum enim vero recordemur denuo, nos tractare de Oraculis Ethnicorum, eorumque Divinationibus; de quibus quid Plato atque ipsius sequaces, ratione ipsorum Auctorum (fuerintne Dii, aut Dæmones, aut è contrario homines vafri ac fraudulenti) ac quid primi Christianorum scriptores senserint, ulterius consideremus.

At non omnes quidem Ethnici, imò ne omnes Christiani in eadem, circa hanc materiam, fuere sententiâ.

Cicero enim, quem audisse hîc, maximum operæ pretium duco, in lib. 2. de Divinatione ita loquitur. *At multi sæpè vera vaticinati, ut Caßandra,*

JAMQUE MARI MAGNO —

Eademque paulò pòst,

EHEU VIDETE.

Num igitur me cogis etiam fabulis credere? quæ delectationis habeant quantum voles; verbis, sententiis, numeris, cantibus adjuventur: auctoritatem quidem nullam debemus, nec fidem commentitiis rebus adjungere. Eodemque modo nec ego Publicio nescio cui, nec MARTIS VATIBUS, NEC APOLLINIS OPERTIS, *credendum existimo: quorum partim ficta aperte, partim effutita temere, nunquam ne mediocri cuiquam, non modo prudenti, probata sunt.*

Quid, inquies, Remex ille de classe Coponii, nonne ea

prædixit quæ facta sunt? Ille verò & ea, quæ omnes, eo tempore ne acciderent, timebamus. Castra enim in Thessalia castris collata audiebamus: videbaturque nobis exercitus Cæsaris & audaciæ plus habere, quippe qui patriæ bellum intulisset, & roboris, propter vetustatem. Casum autem prælii, nemo nostrum erat, quin timeret. Sed ita ut constantibus hominibus par erat, non apertè. Ille autem Græcus, quid mirum, si magnitudine timoris, ut plerumque fit, à constantia, atque à mente, atque à se ipse discessit? qua perturbatione animi, quæ, sanus cum esset, timebat ne evenirent, ea demens eventura esse dicebat: Utrum tandem per Deos atque homines, magis verisimile est, vesanum remigem, an aliquem nostrum, qui ibi tum eramus, Marcum Catonem, Varronem, Coponium ipsum, consilia Deorum immortalium perspicere non potuisse? sed jam ad te venio,

O sanctè Apollo, qui umbilicum terrarum certum obsides,
Unde superstitiosa primum sæva evasit vox fera.

Tuis enim Oraculis Chrysippus totum volumen implevit partim falsis, ut ego opinor, partim casu veris, ui fit in omni oratione sæpissimè; partim flexiloquis & obscuris, ut interpres egeat interprete, & Sors *ipsa referenda sit ad* Sorteis: *partim ambiguis & quæ ad Dialecticum referenda sint. Nam cum sors illa edita est opulentissimo regi Asiæ,*

CROESUS HALYN PENETRANS MAGNAM PERVERTET OPUM VIM,

hostium vim se perversurum putavit, pervertit autem suam. Utrum igitur eorum accidisset, verum Oraculum fuisset. CUR AUTEM HOC CREDAM UNQUAM REDDITUM CROESO? AUT HERODOTUM CUR VERACIOREM DUCAM ENNIO? *Num minus ille potuit de Crœso, quam*

de Pyrrho fingere Ennius? quis enim est qui credat, Apollinis ex Oraculo, Pyrrho esse responsum,

AJO TE ÆACIDA ROMANOS VINCERE POSSE?

Primum Latinè Apollo nunquam locutus est. Deinde ista Sors inaudita Græcis est: præterea Pyrrhi temporibus jam Apollo versus facere desierat. Postremo quamquam semper fuit, ut apud Ennium est, stolidum genus Æacidarum,

BELLIPOTENTES SUNT MAGI QUAM SAPIENTIPOTENTES —

Tamen hanc amphiboliam versus intelligere potuisset, vincere te Romanos; nihilo magis in se, quàm in Romanos valere. Nam illa amphibolia quæ Crœsum decepit, vel Chrysippum potuisset fallere: hæc verò ne Epicurum quidem. Quæ ultima verba uti Satyrice, sic & salse & lepide satis, dicta sunt: quod credulus ille Chrysippus, qui à suis tamen valde acutus habebatur, totum volumen, uti supra vidimus, Oraculis Apollinis impleverit: Epicurus verò semper talia, nec immeritò sanè, irriserit. Qui quamquam pro indocto & hebeti à Platonicis ac Stoicis (inter quos Chrysippus excelluit) habitus fuerit, tamen plus hîc viderit (secundum Ciceronem) quam Chrysippus, aut omnes Chrysippi sequaces.

At non solus hîc Cicero, verum & omnes Epicurei, & Academici, & Peripatetici, & Cynici ridebant Oracula, eorumque responsa; ut inferius ostendetur.

Operæ pretium quoque est audire heic ea, quæ Strabo habet, lib. 16. Geographiæ suæ, ubi de Mose prius locutus ut Ethnicus, sed quo nemo tamen inter eos moderatiùs, ita pergit, de Divinatione & Oraculis: Καὶ οἵ γε ἀρχαῖοι τὰ περὶ τῶν θεῶν ἐπρέσβευον μᾶλλον καὶ ἐσέμνυνον, καὶ διὰ τοῦτο

καὶ ὁ χρηστηριαζόμενος ἦν τότε πολὺς, καὶ τρέχων εἰς Δωδώνην, ὅπως,

'Εκ δρυὸς ὑψικόμοιο Διὸς βουλὴν ἐπακούσῃ· συμβούλῳ τῷ Διῒ χρώμενος· εἰς δὲ Δελφοὺς,

Τὸν ἐκλεθέντα παῖδα μαστεύων μαθεῖν,
Εἰ μηκέτ' εἴη. —— αὐτὸς δ' ὁ παῖς
Ἔστειχε τοὺς τεκόντας ἐκμαθεῖν θέλων,
Πρὸς δῶμα Φοίβου.

Καὶ ὁ Μίνως παρὰ τοῖς Κρησὶν,

ΕΝΝΕ'ΩΡΟΣ ΒΑΣΙ'ΛΕΥΣΕ ΔΙΟ'Σ ΜΕΓΑ'ΛΟΥ 'ΟΑΡΙΣΤΗ'Σ·

δι' ἐννέα ἐτῶν, ὥς φησι Πλάτων, ἀναβαίνων ἐπὶ τὸ ἄντρον τοῦ Διὸς, καὶ παρ' ἐκείνου τὰ προστάγματα λαμβάνων, καὶ διακομίζων εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Τὰ δ' ὅμοια καὶ ὁ Λυκοῦργος ὁ ζηλωτὴς αὐτοῦ· πυκνὰ γὰρ ὡς ἔοικεν ἀποδημῶν, ἐπυνθάνετο παρὰ τῆς Πυθίας ἃ προσήκει προσαγγέλλειν τοῖς Λακεδαιμονίοις. Ταῦτα γὰρ ὅπως ποτὲ ἀληθείας ἔχει, παρά γε τοῖς ἀνθρώποις ἐπεπίστευτο, καὶ ἐνενόμιστο· καὶ διὰ τοῦτο καὶ οἱ μάντεις ἐτιμῶντο, ὥστε καὶ βασιλείας ἀξιοῦσθαι, ὡς τὰ παρὰ τῶν θεῶν ἡμῖν ἐκφέροντες παραγγέλματα καὶ ἐπανορθώματα καὶ ζῶντες καὶ ἀποθανόντες· καθάπερ καὶ ὁ Τειρεσίας·

Τῷ καὶ τεθνηῶτι, νόον πόρε Περσεφόνεια,
Οἴῳ πεπνῦσθαι· τοὶ δὲ σκιαὶ ἀΐσσουσι·

Τοιοῦτος καὶ ὁ Ἀμφιάρεως, καὶ ὁ Τροφώνιος, καὶ ὁ Ὀρφεὺς, καὶ Μουσαῖος, καὶ ὁ παρὰ τοῖς Γέταις θεὸς, τὸ μὲν παλαιὸν Ζάμολξις Πυθαγόρειός τις, καθ' ἡμᾶς δὲ ὁ τῷ Βυρεβίστᾳ θεσπίζων, Δεκαίνεος· παρὰ δὲ τοῖς Βοσπορανοῖς Ἀχαΐκαρος· παρὰ δὲ τοῖς Ἰνδοῖς οἱ γυμνοσοφισταί· παρὰ δὲ τοῖς Πέρσαις οἱ μάγοι, καὶ νεκυομάντεις· παρὰ δὲ τοῖς Ἀσσυρίοις οἱ Χαλδαῖοι. παρὰ δὲ τοῖς Ῥωμαίοις, οἱ Τυρρηνικοὶ ἱεροσκόποι. Τοιοῦτος δέ τις ἦν καὶ ὁ Μωσῆς, καὶ οἱ διαδεξάμενοι ἐκεῖνον, τὰς μὲν ἀρχὰς λαβόντες οὐ φαύλας, ἐκτραπόμενοι δ' ἐπὶ τὸ χεῖρον.

Antiqui ſanè Divina majore in honore & veneratione habuerunt,

buerunt, itaque multi tunc ad Oracula proficiſcebantur, atque ea conſulebant. In Dodonam quidem,

UT JOVIS EX ALTO CAPERENT ORACULA QUERCU.

Cujus conſilio plurimùm utebantur: alii Delphos, ut ille,

SUPERESSET EXPOSITUS NE QUONDAM FILIUS,
QUÆSITUM — cum quidem ipſe filius
IRET PARENTES UT SUOS COGNOSCERET,
DELPHIS DOCENTE PHOEBO.

Minos quin &

TER TERNOS JOVIS AUDITOR MINOS FUIT ANNOS:

Id eſt, nono quoquo anno (ut Plato dicit) in Jovis antrum deſcendit, & ab illo præcepta accepit, quæ ad homines afferret. Eodem modo Lycurgus, ejus imitator, egit; nam ſæpè peregrinans ea ex Pythia intellexit, [vel finxit ſe intelligere, ut ipſe Valerius Maximus, aliàs admodum ſuperſtitioſus, id narrat] quæ Lacedæmoniis imperanda erant. Hæc (NB.) QUAM VERA FUERINT, NON DISPUTO, EQUIDEM AB HOMINIBUS PUTABANTUR ET CREDEBANTUR VERA, *& propterea Divinatores tanto erant in pretio, ut etiam imperio digni judicarentur: ſcilicet qui Divina nobis præcepta ac monitus exponerent & vivi & mortui: quemadmodum etiam Tereſias,*

CUI DEDERAT VITA FUNCTO PROSERPINA MENTEM,
UT SAPERET SOLUS: RELIQUIS ERRANTIBUS UMBRIS.

Talis fuit Amphiaraus, & Trophonius, & Orpheus, &

Mu-

Musæus, & apud Getas olim Zamolxis Pythagoreus, ætate nostra Decineus, qui Byrebistæ vaticinatus, & apud Bosporanos Achaicarus, apud Indos Gymnosophistæ, apud Persas Magi, & qui Necyomantici & Hydromantici appellantur; apud Assyrios Chaldæi, apud Romanos Hetrusci haruspices. Talis erat Moses & successores ejus: qui ab initiis non malis postea degeneravêre.

Audiamus autem de Oraculorum sive χρησμῶν origine atque auctoribus quæ disserat Nicephorus Gregoras, Historiæ suæ lib. 5.

Haud injuria de Oraculorum, quæ sermonibus hominum celebrantur, ortu atque inventione dubites. Deinde quî fiat, cum futurorum necessariam significationem complectantur, ut intricatis verborum ambagibus obscurentur. Nam quis ea composuerit, & ad posteros transmiserit, à nemine unquam, vel Poëta, vel Philosopho, vel Historico, scriptum reperimus: SED ILLUD TANTUM AB EIS ANNOTATUM DEPREHENDAS, ALIO ATQUE ALIO TEMPORE CERTUM ORACULUM VULGO JACTATUM, HUNC VEL ILLUM EXITUM HABUISSE.

*Quis vero primus illud sparserit, à nemine dicitur, aut scitur, nisi quis mentiri velit. Sunt tamen qui existiment spiritus quosdam administros partim bonos, partim malos, & instrumenta suppliciorum, inspectores eorum quæ hîc geruntur, aërem & terram peragrare, qui futurorum scientiam & supernè acceperint, & hominibus impertiri jussi fuerint, partim per insomnia, partim per astra, partim per Delphicum quempiam Tripodem, partim per exta immolatarum pecudum: partim (ne sim prolixior) per vocem ex aëre primum ortam, ac deinde circumvolitantem, & aures hominum circumsonantem, * quam Veteres sapientes Divinam*

* Revocet heic in memoriam Lector, quæ de *Bat Kool*, seu *filia vocis*, oquuntur Judæorum Magistri Talmudici.

nam vocem appellarunt. Sæpe etiam factum, ut in saxis aut parietibus ignoto auctore scripta reperirentur. Sed tamen ambagibus involuta sunt omnia, & non satis perspicua: quemadmodum Imperatorum ornamenta, quæ divini quiddam habere & (ut par est) vulgi captum superare creduntur. Nam quæ exposita sunt omnibus, facilè fastidiuntur, & ferè negliguntur. Non tamen vana ea esse aut irrita creditur, si quis non obiter, sed judicio adhibito, rimetur. Aliis enim beneficii, aliis supplicii loco significari. Quosdam enim calamitatum impressionem præparatione & patientiâ molliorem reddidiße: quosdam verò vitæ emendatione placato Deo, prorsus illa avertiße: quibusdam interjecto tempore ob animorum imbecillitatem, supplicio esse calamitatum exspectationem, priusquam advenerint ea quæ perpetienda fuerint: ita gubernante Providentiâ, ut gravius ob commissa plectantur. Quod si qua mentiantur hominumque spem frustrentur, (nam omnia quæ significantur aliis molesta sunt, aliis jucunda: ut Crœsi Imperii destructio, Crœso & Lydis molesta, Cyro & Persis pergrata visa est) si qua igitur ita fallere videantur, id non ipsorum Oraculorum natura fieri, sed hominum præpostera potius cupiditate, qui tempora anticipent & Oraculorum sensum ad optata sua detorqueant. Interim tamen videndum, ne qui sint, qui hujusmodi Oraculis addictos ludificentur, & novos commenticios versiculos ad Oraculorum imitationem confingant, eosque clam in vulgus spargant, horumque mendaciis illorum etiam veritatem confundant. Id quod multos nostra quoque ætate fecisse constat.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις τὴν χρησμῶν, ὁπόσοι κατ' ἀνθρώπους ἄλλοτε ἄλλοι πλανῶνται, γένεσίν τε καὶ εὕρεσιν· καὶ ὅπως μελλόντων φέροντες δήλωσιν ἀναγκαίαν, εἶτα βυθοῖς αὐτὴν αἰνιγμάτων ἐπηλυγάζουσι. πότερα μὲν γὰρ τούτων ὅστίς ποτε ἦν ὁ τούτους πεποιηκώς τε καὶ τῷ χρόνῳ φέρειν παρασχὼν, οὐδένα ποτε τῶν πάντων ἀναγράφοντα εὕ-

ρομένου, οὐδ' ὅστις ἱστορολογράφων ἢ συγγραφέων ἐγένετο. ἀλλὰ τοῦτο μόνον εὕροι τις ἂν ἐπισημαινομένους ἅπαντας, ὡς κατὰ τόνδε ἢ τόνδε τὸν χρόνον συνέβη τόνδε ἢ τόνδε διατεθρυλλημένον τὸν χρησμὸν, τὴν δὲ ἢ τὴν δὲ τὴν ἔκβασιν, καὶ τὸ πέρας ὕστερον σχεῖν. Τίς δ' ὁ πρῶτος λαλήσας ἑκά-στον τούτων, τοῦτο δὲ πρᾶγμα τοῖς πᾶσι καθάπαξ ἀνεκλάλητόν τε καὶ ἄγνωστον, πλὴν εἰ μὴ ψευδέως βούλοιτό τις. τίσι δὲ δοκεῖ, δυνάμεις τινὰς ὑπηρετικὰς καὶ λειτουργικάς, τὰς μὲν ἀγαθάς, τὰς μὲν τοὐναντίον τιμωρητικὰ ὄργανα, ἐπισκόπους οὔσας, τοῦ τῆδε περιπολεῖν ἀέρα καὶ γῆν· τήν τε γνῶσιν τῶν ἐσομένων ἄνωθεν εἰληφυίας, καὶ πρός γε ἐπὶ τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ μεταδιδόναι αὐτὴν τοῖς ἀνθρώποις, πῆ μὲν δι' ἐνυπνίων, πῆ δὲ δι' ἀστέρων, πῆ δὲ διὰ Δελφικοῦ τινος τρίποδος, πῆ δὲ διὰ σπλάγχνων ἔστιν ὧν ἐνίοτε θυομένων ζώων, πῆ δὲ ἵνα τὰ πολλὰ παραδράμω, διὰ φήμης ἐξ ἀέρος τὰ πρῶτα ποθὲν γεννηθείσης, εἶτα περιθεούσης ἀμοιβαδὸν τὰς τῶν πολλῶν ἀκοάς, ἣν δὲ καὶ θείαν ἐκάλεσαν ὅσοι οἱ πάλαι σοφοί. ἔστι δ' ἃ ἐν πέτραις ἢ τοίχοις εὕρηνται γεγραμμένα πολλάκις, μηδενὸς ὅστις ποτε ἦν ὁ γεγραφὼς δηλουμένου. δίδονται μέν τοι δι' αἰνιγμάτων τὰ πάντα καὶ οὐ πάντη σαφῆ, καθάπερ τὰ τῶν βασιλέων κειμήλια, διὰ τὸ ἔνθεα εἶναι καὶ οἷα χρεὼν ὑπὲρ τοὺς πολλούς. τὰ γὰρ τοῖς πᾶσι πρόχειρα κόρον τε ἔχει, καὶ ἀχρηστία σφίσιν ὡς τὰ πολλὰ περικέχυται. γίνεσθαί τε μὲν τὴν χρείαν αὐτῶν, οὐ πάνυ τοι μάταιον, οὐδ' ἀργήν, εἴ τις μὴ πάρεργον ταῦτα, ἀλλὰ μετὰ συνέσεως τῆς προσηκούσης σκοποῖτο. οἷς μὲν γὰρ τιμωρίας, οἷς δ' εὐεργεσίας ἕνεκα προδείκνυνται. Οἱ μὲν γὰρ ἢ κουφοτέραν τὴν ἔφοδον τῶν δεινῶν εἰργάσαντο προαναστελέντες καὶ προοικονομήσαντες ἑαυτούς. ἢ τελέως σφᾶς αὐτοὺς ἀπήλλαξαν τῶν δεινῶν, διὰ σπουδαιοτέρας ἀγωγῆς ἐξευμενισάμενοι τὸ θεῖον· τοῖς δὲ διὰ μικροψυχίαν ὁ μεταξὺ χρόνος, κόλασις τῇ τῶν δεινῶν προσδοκίᾳ γίνεται, πρὸ τοῦ παθεῖν ἃ χρὴ παθεῖν, τῆς προνοίας οὕτως οἰκονομούσης, δι' ἔκλισιν ἀκμαιοτέραν ὧν ἐπλημμέλησαν: εἰ δὲ καὶ ψεύδονταί τινα, καὶ διαπίπτουσιν οἱ ταῖς ἐλπίσιν τρεφόμενοι τούτων (πάντα γὰρ τὰ δηλούμενα τοῖς μὲν εἰσιν ἀνιαρά, τοῖς δὲ τερπνά· ὥσπερ ἡ τῆς τοῦ Κροίσου ἀρχῆς κατάλυσις Λυδοὺς μὲν καὶ Κροῖσον ἠνίασε, Κύρῳ δὲ καὶ Πέρσαις εὔδαιμον ἔδοξεν) εἰ οὖν οὑτωσί πως δοκοῦσί τινα διαψεύδεσθαι, οὐ παρὰ τὴν τῶν χρησμῶν φύσιν συμβαίνει τοῦτο, ὅτι μὴ παρὰ τὴν φλεγμαίνουσαν ἔφεσιν τῶν λιχνοτέρων ἀνθρώπων

θρώπων τοὺς χρόνους προαρπαζόντων, καὶ τὸν νοῦν τῶν λογίων πρὸς τὴν οἰκείαν διαστρεφόντων ὄρεξιν. σκεπτέον δ᾽ οὖν ὅμως μή τινες διαπαίζοντες δῆθεν τοὺς τοῖς τοιούτοις χρωμένους, καὶ νέα στιχίδια πλάττοντες εἰς μίμησιν τῶν χρησμῶν, ἔπειτα κατὰ τὸ λεληθὸς παρασπείρωσιν εἰς τὸν δῆμον αὐτά, ὥστε τοῖς τούτων ψεύδεσι καὶ τὴν ἐκείνων συγχεῖν ἀλήθειαν· τοῦτο γὰρ οὐκ ὀλίγοι καὶ τῶν ἐφ᾽ ἡμῶν πεπραχότες ἑάλωσαν.

Huc uſque hic noſter Nicephorus, in quo *ſunt bona mixta malis, ſunt mala mixta bonis*. Namque ignotum planè eſſe, quis Oracula illa vulgò decantata, (quæ plurima ſunt, ac quorum totum volumen, Cicerone nobis teſte, Chryſippus collegerat) primus confinxerit veriſſimum eſt. Ita quoque, quod poſtremo loco ponit, multos commentitios verſus, quaſi Oraculorum (imò addere potuiſſet *verba verſus*, *atque imagines aut etiam alia ſigna* lapidibus inciſa, muriſque aut humo impacta) clam in vulgus per aſtutos homines fuiſſe ſparſos, aut quaſi caſu aut miraculo detectos certiſſimum: quemadmodum id in nummis antiquis multis, vel pro talibus obtruſis, quique à vafris hominibus facti, huic illive Imperatori jam per aliquot ſæcula demortuo, affinguntur, accidit. Quæ vero de ſpiritibus ac Divina Providentia in hiſce operante diſſerit, ea nobis non niſi poſt accuratiorem diſquiſitionem, ipſiuſque aut aliorum probationem firmiorem, amplectenda ſunt. Hoc autem clarè patet, ipſum non potuiſſe ſe iſto Labyrintho commode extricare, ſed hærere quaſi in luto, nec ſcire quo ſe vertat. Rationes verò quas contra Oracula adducit, illuſtrandæ meæ de iis poſitioni maximè poſſe conducere ex ſequentibus quoque clarum fiet.

At mirandum magis eſt Euſebium, qui multas ac ſolidiſſimas rationes affert, cur meritò credatur Oracula fraude ac fallaciis hominum fuiſſe adornata, permanſiſſe tamen in iſta opinione, per malos Dæmonas ea hominibus fuiſſe reddita. Ea autem quæ affert contra communem de iſtis opinionem digniſſima ſunt,

quamvis ſatis prolixa, uti huc afferantur, ex initio libri quarti de præparatione Euangelica.

Tertiò vero, age, conſideremus, quid demum opinandum ſit de virtutibus iis quæ latitant ſive inhabitant ſtatuis; utrum probæ & bonæ, ac verè divinæ, an contrà hiſce planè contrariæ. Etenim alius quiſpiam fortaſſe, hæc conſiderans, aſſereret, totam rem meras eſſe fraudes, artes atque præſtigias fallacium impoſtorum: ac deſcriberet eam in univerſum, ut opus non tantùm non Dei, ſed ne quidem pravi Dæmonis exiſtimanda ea quæ de iis vulgò feruntur. Poëmata enim, & Oraculorum compoſitiones, non quidem bardorum ac ſtupidorum hominum eſse, ſed figmenta eorum, qui egregiè fraudibus parandis apti ſint: ac in obſcurum ambiguumque ſenſum atque in utramque partem trahi facilem compoſita, prout aliquis exſpectet eventum, non ineptè confingere. Miracula verò illa, quæ multitudinem fallunt, naturalibus cauſis attribuenda, multa enim eſſe genera radicum, herbarum, plantarum, fructuum ac lapidum, tam ſiccorum quam humidorum cujuſcunque demum materiæ, qualitatum & virtutum per univerſam naturam, quorum alia quidem expellentia atque aliquorum propulſantia, alia verò attrahentia, alia incidentia & attenuantia ac diſcutientia, alia condenſantia atque adſtringentia, alia laxantia, humectantia aut rarefacientia: quædam facultatem conſervandi habere, quædam rurſus occidendi, deſtruendi, ac præſentia pervertere atque immutare; atque nunc quidem hoc, nunc verò alio modo (hoc aut illud) in aliud quid convertere. Et hæc quidem id facere in longius ſpatium, illa verò in brevius. Rurſus hæc id in multis efficiendi facultatem habere, alia verò in paucis ſolum: atque alia quidem aliis facultate ac viribus præſtare: nonnulla aliis eſſe adjumento ac ſimul concurrere, atque unà incrementum capere atque interire: nonnulla verò eſſe ſanitatem procurantia, non ſine Medicæ artis cognitione; nonnulla

nulla è contra morbos & interitum efficientia. Jam vero & aliqua legibus naturalibus earumque naturæ ejusque necessitatibus alligata increscere cum crescente luna, ac cum ea rursus decrescere. Sic & millena esse animalium, plantarum, ac radicum antipathias: ac multa esse suffimenta narcotica ac somnifera; alia rursus insomnia & phantasmata producentia: multumque adjuvare in hisce regiones ac loca in quibus talia perficiuntur. Instrumenta ac vasa etiam ipsis ad hujusmodi artes esse, jam dudum antea in id accuratè atque artificiosè præparata, ac multos adjutores hujus imposturæ ac fraudis tales præstigiatores sibi aliunde assumere; qui cum cura ac studio pervestigant res atque negotia advenarum; ac quo quisque eorum indigeat, ob quod Deum veniat interrogaturus. Præterea multa occultari per adyta & multitudini inaccessas speluncas, atque intra sacra septa. Tenebrasque hic magno esse adjumento illorum conatibus: ac quam maximè etiam præconceptas (de hisce rebus) opiniones & superstitiones, & jam olim atque à parentibus haustas, & quasi connatas opiniones eorum qui ut ad Deos accedunt.

Proponas tibi & quam magna sit multitudinis inscitia ac dementia, ac quam parum res propositas ponderet aut probet. Atque è contra argutias & ferè incomprehensibiles astutias eorum, qui circa has malignas atque improbas artes occupantur: Moresque ipsorum & actiones plenas fraudibus atque præstigiis, ac quomodo cunctis ea quæ grata sunt, ante promittant, atque in præsentiarum bona spe adulentur: quomodo res futuras conjectent, & obscuras huic reddant prædictiones, quæque mentem Oraculorum ambiguitate atque obscuritate obfuscant. Ut sic nemo intelligat id quod responsum est, atque ita ejus obscuritate elenchus effugiatur. Multa quoque contingere aliis quibusdam generibus fraudum ac præstigiarum: quibus dum perficiuntur, accedunt quædam incantationes vocibus & precationibus non intelligibilibus

& barbaricis conceptas, ut videantur ſcilicet per iſta patrari quæ tamen minimè ab ipſis efficiuntur. Quod etiam, præſertim multi ex iis qui docti habentur, ſtupeant Oraculorum Poëmata, & concinnâ compoſitione verborum, & orationis gravitate & grandiloquentià inflata; quæque magna voce dum proferuntur, ac cum geſtibus ac fictione Divini (cujusdam) furoris, conformata; etiam & propter voces ambiguas, ferè omnem decipiunt populum.

Quotcunque autem reſponſa nulla ambiguitate obtecta ipſis exciderint, ea non ex præſcientia futuri, ſed ex conjecturâ prolata, eorum millena, imo ferè omnia, ſæpè aliter quam prædictum fuerat cecidiſſe deprehendantur; dum rerum exitus contra Oraculorum promiſſa terminetur. Niſi quod ſic aliquando, ac raró quidem, unum ex millenis, caſu quoque aut bona fortuna contingens, aut ſecundum ex conjecturis exſpectatum eventum; faciat ut Oraculum vera prædixiſſe putetur. Quod tum magnopere eos, quibus talia contigere, in cippos & columnas incidi videas; quicum (ſi quando res ita tulerit,) quod tam multi expectatione ſuâ decepti fuerint, verbum plane nullum fieri velint; tum vero, quod uni ex infinitis alicui prout ab Oraculo reſponſum fuerat, acciderit, id nullo non loco circumferant. Qua in re perinde ſe gerant, ac ſi quis, cum ex infinitâ hominum micantium, aliove ſortis genere utentium multitudine, duo aliqui vel ſemel tantum in eadem caſu incurrerent, factum miraretur; quaſi ex Divinatione quâdam ſortiſque futuræ ſcientia, unus atque idem utrique numerus obtigiſſet. Eandem enim ejus eſſe rationem, quod unum ex infinitis Vatum reſponſis, ac circa res numero infinitas editis, forte fortunâ ſemel evenerit: Id quod ubi quis intellexerit, cujus animus nihil intus ſolidi, nihil conſtantis habeat, tum vero hominem Oraculi certitudinem obſtupeſcere; quem ſane longè præſtaret, vecordiâ poſitâ, ſecum diligentius reputare, quam multis aliis vel interitum, vel diſſenſiones & bella,

genus

genus id hominum consciverit; ac veterum historiarum memoriam cogitatione repetendo, animadvertere, ne tum quidem ullum ab iis divinæ virtutis opus editum fuisse, cum & res Græciæ maxime florerent, & jactata quondam Oracula, quæ hoc tempore nulla sunt, integræ auctoritatis essent, & ab indigenis omni studio curaque habitâ, patriis ritibus atque mysteriis religiosè admodum colerentur. Et sane vim eorum nullam eße tum constitit ex bellorum calamitatibus: in quibus, quod nihil opis & auxilii conferre possent egregii fatorum interpretes, responsorum ambiguitate clientes suos fefellisse convicti sunt; quemadmodum suo loco demonstrabimus, cum omnium subjiciemus oculis, quo pacto eos, qui Oraculum consulebant mutuum in bellum acuerint; nec de seriis quoque rebus negotiisque consulti responderint, sed potius Oraculis suis illuserint; sic tamen ut dubiæ significationis obscuritate suam ipsorum ignorantiam occultarent. Cogita vero ipse tecum exempla vetera repetendo, quam isti sæpe, cum affectæ valetudinis hominibus, robur, vitam, salutemque promisissent, iisque postea non secus ac Diis fides haberetur, paulò post ingenti pecuniæ vi ex hoc afflatæ divinitus mercaturæ genere corrogatâ, quales tandem eße manifestè deprehensum fuerit, impostores sc. ac circulatores, non autem Dii; cum decepti ab iis homines infaustum exitum habuissent. Quid porro attinet dicere, ne popularibus quidem suis, & ejusdem secum civitatis indigenis vates egregios quicquam præsidii vel opis afferre, cum infinitos ibidem videas morbis laborantes, claudos, cæcos ac toto sæpe corpore mutilatos? Quid vero in causâ fuerit, cur peregrinis quidem hominibus, & ex longinqua regione venientibus rerum meliorum spes quasdam umbratiles ac fucatas ostenderent, civibus autem popularibusque suis non item; quibuscum tamen eos, utpote domesticis amicis ac civibus, derivatum ex numinum præsentia bonum communicare opporteret: nisi quod extraneos homines veteratoriæ

cal-

calliditatis ignaros facilius in errorem, quam alios sibi familiares ac notos, impellerent, quippe qui artis hujus imperiti non essent, sed usitatæ ludificationis optime conscii? Quare totum istud profectò nec divini quicquam, nec humanâ industria majus habuit: adeoque videas gravissimis etiam calamitatibus, quales utique cœlitus a summo rerum Principe Deo impiorum cervicibus imminent, supremum exitum ruinasque frequentes ac repentinas simul cum ipsis donariis ac simulacris, eorum Templa subiisse.

Ac paulò inferiùs, (nam multa etiam lectu dignissima, ne nimis fiam prolixus, hîc prætereo.)

Si verò quis adhuc unicum hoc addat, viderit quid hic sit fortissimum argumentum; quod nempe iis, qui jam valde erant Deo quasi pleni, maximique inter illos Hierophantæ pluresque atque apud ipsos Theologi & Prophetæ, non tantum olim, SED ET NUPER, AC NOSTRA ÆTATE PROPTER DIVINAM SAPIENTIAM VALDE PRÆDICATI PER TORMENTA ROMANIS IN JUDICIIS COACTI TOTAM ILLAM IMPOSTURAM HOMINUM FRAUDE FIERI DIXERINT, ATQUE OMNES ISTAS PRÆSTIGIAS ARTE CONFICTAS ESSE CONFESSI SINT. QUI ET OMNES MODOS ISTIUS APPARATUS, OMNESQUE METHODOS PRAVÆ ISTIUS ARTIS, LITERIS SUIS COMMENTARIIS IPSI DESCRIPSERUNT. QUARE ET MERITAS POENAS PERNICIOSÆ AC SCELESTÆ FRAUDIS EXSOLVENTES TOTAM REM IN LUCEM PRODUXERUNT, IPSIS FACTIS VERITATEM EORUM QUÆ INDICAVERANT CONFIRMANTES. *Neque credas hosce viros ignobiles atque obscuros aliquos fuisse. Nam alii eorum admirabilem (illam) Philosophiam amplexi, eorum ex numero erant, qui Pallium gestant ac supercilium elevant: alii verò deprehensi ex numero Magistratuum Antiochenæ civitatis fuêre. Atque (illi) qui quidem maximè ob contumelias illatas, in persecutio-*

*tionibus contra nos gloriabantur. Et novimus quoque Philosophum iſtum ſimul ac Prophetam, qui, ſimilia iis quæ jam dicta ſunt, in Mileto paſſus eſt. Hæc, & plura alia, congerere quis poſſet, atque inde concludere, neque Deos, neque Dæmonas Oraculorum in urbibus conſtitutorum eſſe cauſas; ſed fraudes ac præſtigias impoſtorum hominum. Et erant ſanè inter ipſos Græcos, totæ ob Philoſophiam celebres ſectæ, hanc defendentes ſententiam; Ariſtotelici nimirum, atque omnes quoque Peripatetici, & Stoïci * & Epicurei & Cynici: Quorum maxima me ſubit admiratio, quomodo iſti Græcis moribus ab ipſis cunis innutriti, ac qui dum adhuc eſſent pueri, à Patribus ſuis fuerant edocti, Deos eſſe eos de quibus locuti ſumus, hiſce minimè adhæſerint; ſed vi ac conatu celebrata illa* χρηστήρια, *& ea cum ſtudio viſitata* μαντεῖα, *nihil veritatis reddere coarguerint, atque oſtenderint ea plane inutilia, imò & noxia eſſe.*

At quem non maxima ſubeat admiratio, hunc ipſum Euſebium, qui talia profert, tamen cum cæteris Patribus tenere ac defendere, Dæmonum arte ac fraude hujuſmodi inventa ac reddita fuiſſe Oracula? Hoc enim non ſolum ex iis quæ fuerat præfatus, (ſcopum ſcilicet ipſius eſſe diſquirere, utrum bonorum ac verò malorum Dæmonum opera ſint) verum & ex toto ferè quarto ac quinto cæteriſque libris Præpar. Euang. atque Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ, abundè patet. Sed audiamus ipſum Euſebium Græcè loquentem, ne quis noſtræ verſionis auctoritati ſtare cogatur: Τὸ δὴ τρίτον φέρε σκεψώμεθα τίποτε χρὴ νομίζειν τὰς ἐν τοῖς ξοάνοις ἐμφωλευούσας δυνάμεις· πότερα τὸν τρόπον ἀστείας καὶ ἀγαθὰς, ἢ ὡς ἀληθῶς θείας, ἢ τούτων ἁπάντων τὰ ἐναντία. ἄλλος μὲν οὖν τάχα ἂν ἴσως, τὸν περὶ τούτων ἐφο-

* Vide Senecam, ubi in quæſtionibus naturalibus de Divinatione per Auguria, &c. loquitur.

ἐφοδεύων λόγον, πλάνην εἶναι τὸ πᾶν, καὶ γοήτων ἀνδρῶν τεχνάσματά τε καὶ ῥᾳδιουργίας ὑπεστήσατο, καθόλου περιγράφων τὴν δόξαν ὡς μὴ ὅτε θεοῦ, ἀλλὰ μηδὲ πονηροῦ δαίμονος εἶναι νομίζειν τὰ περὶ αὐτοῦ θρυλλούμενα. τὰ μὲν γὰρ ποιήματα, καὶ τὰς τῶν χρησμῶν συνθέσεις, οὐκ ἀφυῶν ἀνδρῶν, καὶ μάλα δὲ πρὸς ἀπάτην ἐσκευωρημένων πλάσματα τυγχάνειν, μέσῳ καὶ ἀμφιβόλῳ συγκείμενα τρόπῳ πρὸς ἑκάτερά τε τῶν ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως προσδοκωμένων, οὐκ ἀφυῶς ἐφαρμόζειν. τὰ δὲ τῶν πολλῶν ἀπατῶντα διά τινων τερατειῶν θαύματα φυσικαῖς αἰτίαις ἀνῆφθαι. πολλὰ γὰρ εἶναι εἴδη ῥιζῶν, καὶ βοτανῶν, καὶ φυτῶν, καὶ καρπῶν, καὶ λίθων, ξηρῶν τε ἄλλων καὶ ὑγρῶν παντοίας ὕλης δυνάμεων ἐν τῇ τῶν ὅλων φύσει· τὰ μὲν ἀποκρουστικά, τὰ δὲ συνάγειν πεφυκότα καὶ ἐφέλκεσθαι· τὰ δὲ διακρίνειν καὶ σκεδαννύναι, πυκνοῦντε καὶ στέλλειν δυνάμενα. ἕτερα δὲ χαλᾷν καὶ ὑγραίνειν καὶ ἀραιοῦν· σώζειν τε αὖ πάλιν ἄλλα· καὶ ἕτερα κλίνειν, τρέπειν τε διόλου, καὶ τὸ παρὸν ἐναλλάττειν. καὶ τότε μὲν τῇδε μεταποιεῖν, τότε δὲ τῇδε. καὶ τὰ μὲν πρὸς πλείω χρόνον, τὰ δὲ πρὸς βραχὺ τοῦτο ποιεῖν. καὶ πάλιν τὰ μὲν εἰς πλῆθος, τὰ δὲ μέχρις ὀλίγον μόνον ἰσχύειν. καὶ τῶν μὲν τάδε ἡγεῖσθαι· τισὶ δὲ ἕτερα ἐπακολουθεῖν, συντρέχειν τε ἄλλα ἄλλως, καὶ συναύξειν καὶ συμφθείρεσθαι. καὶ μὲν καὶ ὑγιείας εἶναί τινα ποιητικά, ἰατρικῆς οὐκ ἄποθεν ἐπιστήμης. τὰ δὲ νοσοποιὰ τυγχάνειν καὶ δηλητήρια. ἤδη δὲ καὶ φυσικαῖς ἀνάγκαις συμβαίνειν τινά, καὶ τῇ σελήνῃ συναύξειν καὶ συμφθίνειν. ζῴων τε εἶναι καὶ φυτῶν καὶ ῥιζῶν ἀντιπαθείας μυρίας, καὶ πολλὰ θυμιαμάτων καρωτικῶν τε καὶ ὑπνωτικῶν· ἑτέρων δὲ φαντασίας ποιητικῶν. συναίρεσθαι δὲ οὐχ ἥκιστα καὶ τὰ χωρία, καὶ τοὺς τόπους ἐν οἷς τελέσκεται τὰ γινόμενα· ὄργανά τε εἶναι καὶ σκεύη πόρρωθεν αὐτοῖς ἐπιτηδείως τῇ τέχνῃ προηυτρεπισμένα. πολλοὺς δὲ καὶ συνεργοὺς τῆς μαγγανείας παραλαμβάνεσθαι ἔξωθεν, πολυπραγμονοῦντας τοὺς ἀφικομένους, καὶ τὰς ἑκάστου χρείας, ὧν ἧκέ τις δεησόμενος. πολλὰ δὲ καὶ τὰ ἄδυτα, καὶ τοὺς τοῖς πολλοῖς ἀβάτους μυχοὺς, τῶν ἱερῶν ἐντὸς ἀποκρύπτειν, καὶ τὸ σκότος δὲ οὐ μικρὰ συνεργεῖν τῇ καθ' ἑαυτοὺς ὑποθέσει, καὶ αὐτὴν δὲ οὐχ ἥκιστα τὴν προλαβοῦσαν ὑπόληψιν, καὶ τὴν τῶν ὡς θεοῖς προσιόντων αὐτοῖς δεισιδαιμονίαν, τήν τε ἐκ προγόνων καταχυθεῖσαν ἐν αὐτοῖς δόξαν· προσκείσθω δὲ καὶ τὸ τῶν πολλῶν ἠλίθιον τῆς

διανοίας, τό, τε ἀδρανὲς τοῦ λογισμοῦ καὶ ἀβασάνιστον τοῦ πλήθους· καὶ ἔμπαλιν τὸ δεινὸν καὶ κακέντρεχες τῶν περὶ τὴν κακότεχνον ταύτην διατριβὴν τερατευομένων καὶ ἐρ... τὸ, τε τῶν γοήτων ἀπατηλὸν καὶ πανοῦργον τοῦ τρόπου· τό, τε μὲν τὰς πρὸς ἡδονὴν ἑκάστῳ προϋπισχνουμένων, καὶ τὸ παρὸν ἐπὶ χρησταῖς ἐλπίσι θεραπευόντων· τό, τε τοῦ μέλλοντος καταστοχαζομένων, καὶ εἰς ἄδηλον καταμαντευομένων. τήν τε διάνοιαν τῶν χρησμῶν ἀμφιβολίαις ῥημάτων καὶ ἀσαφείαις ἐπισκοπούντων· ὡς μή τινα συνιέναι τὸ χρησθὲν, τῇ δὲ τοῦ λεχθέντος ἀδηλίᾳ τὸν ἔλεγχον ἐκφεύγειν. πολλὰ δὲ συμβαίνειν καὶ ἄλλαις τισὶν ἀπάταις καὶ τερατείαις, συμπαραλαμβανομένων τοῖς γινομένοις ἐπῳδῶν δή τινων μετά τινος ἀσήμου καὶ βαρβαρικῆς ἐπιρρήσεως. ἵνα δὴ ὑπὸ τούτων σπουδάζεσθαι δοκεῖν τὰ μηδ᾽ ὁτιοῦν πρὸς αὐτῶν γινόμενα. μάλιστα δὲ τοὺς πολλοὺς, καὶ τῶν ἀπὸ παιδείας ὁρμιζομένων ἐκπλήττειν αὐτῶν δὴ τῶν χρησμῶν τὰ ποιήματα, εὖ μὲν τῇ συνθέσει τῶν ῥημάτων κεκαλλωπισμένα, εὖ δὲ τῷ τῆς μεγαλοφωνίας ὄγκῳ τετυφωμένα, πολλῷ καὶ τῷ τῆς ἀναστάσεως κόμπῳ, τῷ τε πεπλασμένῳ, τύπῳ τῆς θεοφορίας ἐσχηματισμένα, καὶ διὰ τῆς ἀμφιβόλου φωνῆς, τὸν πάντα σχεδὸν ἀπατῶντα λεών. ὅσα γοῦν αὐτοῖς τὴν ἀμφιβολίαν ἐκπέφευγε τῶν χρησμῶν, οὐ κατὰ πρόγνωσιν τοῦ μέλλοντος, κατὰ δέ τινα στοχασμὸν ἐξηνεγμένα, τούτων μυρία, μᾶλλον δὲ τὰ πάντα σχεδὸν ἥλω πολλάκις τῆς προρρήσεως ἀποπεπτωκότα, ἐναντίως ἢ κατὰ τὸ χρησθὲν, τοῦ τῶν πραγμάτων τέλους τὴν ἔκβασιν ἀπειληφότος, εἰ μή ποτ᾽ ἄρα σπανίως ἕν ποτε ἐκ μυρίων συμβὰν κατά τινα φορὰν συντυχικὴν, ἢ κατὰ τὴν στοχασθεῖσαν τοῦ μέλλοντος προσδοκίαν, τὸν χρησμὸν ἐπαληθεύειν ἐνομίσθη ποιεῖν. ὃ δὴ καὶ μάλιστα θρυλλοῦντας ἂν ἴδοις, καὶ στήλαις ἐγχαράττοντας, καὶ πανταχόσε γῆς βοῶντας. ὅτι μὲν, εἰ τύχοι, τοσόνδε τὸν ἀριθμὸν ἀπεσφάλησαν, μηδαμῆ μηδενὸς ἐθέλοντες μνημονεύειν· ὅτι δὲ τῷδε ἀπὸ μυρίων συνέτυχέ τι τῶν χρησθέντων, ἄνω καὶ κάτω περιφέροντας, ὡς εἴ τις καὶ ἐπὶ δύο λαγχάνουσιν ἀπὸ μυρίων. εἰ ἄρα ποτὲ εἰς ἅπαξ αὐτοὺς τῶν αὐτῶν συμπεσεῖν ἔτυχε θαυμάζοι, ὡς κατὰ μαντείαν καὶ πρόγνωσιν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἀμφοτέροις συνέβη περιελθεῖν ἀριθμόν. οὕτω γὰρ ἔτυχεν τὸ ἀπὸ μυρίων ἐπὶ μυρίοις χρησθέντων, ἅπαξ ποτὲ συμβὰν κατὰ τύχην. ὃ καὶ συνιδόντα τὸν μηδὲν στερρὸν ἐν βάθει ψυχῆς κεκλη-

μένον,

μένον, ὑπερεκπλήττεσθαι τὸ χρηστήριον, ὧν πολὺ κρεῖττον ἦν τὸ μὴ ἀ-
φαίνειν συλλογισαμένῳ, ὅσοις ἄλλοις θανάτου γεγόνασιν αἴτιοι, στά-
σεώς τε καὶ πολέμων οἱ δεδηλωμένοι. σκέψασθαί τε τῶν παλαιῶν τὰς ἱστο-
ρίας, καὶ συνιδεῖν ὡς οὐδὲ τὸ τηνικάδε ἀρετῆς τι θείας ἔργον ἀπεδεί-
ξαντο, ὁπηνίκα ἤνθει μὲν τὰ ἑλληνικά, συνειστήκει δὲ τὰ πρὶν βοώμενα,
νῦν δὲ μηκέτ' ὄντα χρηστήρια, πάσης προνοίας καὶ σπουδῆς ἠξιωμένα πρὸς
τῶν ἐπιχωρίων, τῶν δὴ πατρῴοις νόμοις τε καὶ μυστηρίοις σεβόντων τε αὐτὰ
καὶ θεραπευόντων. καὶ τότε γοῦν μάλιστα τὸ μηδὲν δύνασθαι ἀπηλέγχθη-
σαν ἐν ταῖς τῶν πολέμων συμφοραῖς. ἐν αἷς βοηθεῖν ἀδυνατοῦντες οἱ γεν-
ναῖοι θεσπιῳδοὶ, δι' ἀμφιβολίαν τῶν χρησμῶν ἥλωσαν σοφιζόμενοι
τὰς προσφυγάς. ὥσπερ οὖν κατὰ τὸν δέοντα καιρὸν ἐπιδείξομεν, περιστῶν-
τες ὅπως καὶ εἰς τὸν κατ' ἀλλήλων πόλεμον, τοὺς χρωμένους παρώξυνον,
καὶ ὡς οὐδὲ περὶ σπουδαίων πραγμάτων τὰς ἀποκρίσεις ἐποιοῦντο, καὶ ὡς
ἐπλάνων διὰ τῶν χρησμῶν παίζοντες τοὺς ἐρωτῶντας, καὶ ὡς τῷ τῆς ἀ-
σαφείας σκότῳ, τὴν σφῶν ἄγνοιαν ἀπεκρύπτοντο. σκέψαι δὲ καὶ αὐτοὺς
πυθόμενος, ὡς καὶ ἀρρώστοις πολλάκις ῥῶσιν καὶ ζωὴν καὶ σωτηρίαν
ὑπισχόμενοι, κἄπειτα πιστευθέντες ὡς δὴ θεοί, καὶ τῆς ἐνθέου ταύτης ἐμ-
πορίας, μεγάλους τοὺς μισθοὺς εἰσπραξάμενοι, οὐ μετὰ πλεῖστον οἵτινες
ἦσαν ἐφωράθησαν, γόητες ἄνδρες ἀλλ' οὐ θεοὶ διελεγχθέντες, οὐκ αἰ-
σίας καταστροφῆς τοὺς ἠπατημένους διαλαβούσης. τί δεῖ λέγειν ὡς οὐδὲ
τοῖς ἑαυτῶν συνοίκοις, τοῖς δὴ κατὰ τὴν αὐτὴν πόλιν διατρίβουσιν, οἱ
θαυμάσιοι μάντεις τὰς ἐξ αὐτῶν παρέχον ἐπικουρίας, ἀλλὰ καὶ νο-
σοῦντας ἂν ἴδοις αὐτόσε καὶ ἀναπήρους, καὶ πᾶν τὸ σῶμα λελωβημένους μυ-
ρίους; τί δή ποτε οὖν τοῖς μὲν ἔξω καὶ πόῤῥωθεν ἐξ ἀλλοδαπῆς ἀφικου-
μένοις τὰς χρηστὰς ὑπέγραφον ἐλπίδας, οὐκ ἔτι καὶ τοῖς κατὰ τὸ αὐτὸ
συνοίκοις, οἷς δὴ καὶ πρὸ πάντων ἐχρῆν, ὡς ἂν οἰκείοις φίλοις καὶ
συμπολίταις, τὸ ἐκ τῆς τῶν θεῶν παρουσίας ἀγαθὸν παρέχειν; ἀλλ' ὅτι
τοὺς μὲν ξένους, ἀγνῶτας ὄντας τῆς ῥᾳδιουργίας, ῥᾷον ἂν καὶ ἀ-
πατήσαιεν, οὐκ ἔτι δὲ τοὺς συνήθεις, ὡς ἂν τῆς τέχνης οὐκ
ἀπείρους, συνίστορας δὲ ὄντας τῆς ἐπιτελουμένης παιδιᾶς. οὕτω
δὲ τὸ πᾶν οὐ θεῖον, οὐδὲ ἀνθρωπίνης ἐπινοίας κρεῖττον ἦν. ὥστε
κἂν ταῖς μεγίσταις συμφοραῖς, ταῖς δὴ ἄνωθεν ἐκ τοῦ παμβασι-
λέως θεοῦ κατὰ τῶν ἀσεβῶν ἐπαιωρουμέναις, αὐτοῖς ἀφιερώμασι καὶ
ξοά-

ξοάνοις, φθορὰν ἐσχάτην καὶ πτώσεις ἀθρόας τοὺς νεὼς αὐτῶν ὑπομεῖναι.

Et nonnullis intermissis.

Ἓν δέ τι προσθεὶς τοῖς εἰρημένοις, μέγιστον ἂν εἴη καθεωρακὼς κεφάλαιον, ὡς ἤδη καὶ τῶν ἄγαν θεοφόρων, αὐτῶν δὲ τῶν μάλιστα ἱεροφαντῶν, θεολόγων τε αὐτοῖς καὶ προφητῶν πλείους οὐ μόνον πάλαι ἀλλὰ καὶ ἔναγχος καθ' ἡμᾶς αὐτούς, ἐπὶ τῇ θεοσοφίᾳ ταύτῃ βοηθέντες, διὰ βασάνων αἰκίας ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν δικαστηρίων, τὴν πᾶσαν ἐξεφώνησαν πλάνην ἀνδρῶν ἀπάταις γίνεσθαι, καὶ γοητείαν τετεχνασμένην, τὸ πᾶν εἶναι ὁμολογήσαντες. οἷς καὶ τὸν πάντα τρόπον τῆς κατασκευῆς, καὶ τὰς μεθόδους τῆς κακοτεχνίας, ταῖς πρὸς αὐτῶν ἐν ὑπομνήμασιν ἀφεθείσαις φωναῖς ἐνεγράψαντο. διὸ δὴ καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ὀλεθρίου πλάνης δίκην ἐκτίσαντες, πάντα λόγον ἀνεκάλυψαν, αὐτοῖς ἔργοις τὴν τῶν δηλουμένων ἀπόδειξιν πιστωσάμενοι. ὁποῖοι δὲ ἦσαν οὗτοι, μὴ δὴ νόμιζε τῶν ἀπερριμμένων καὶ ἀφανῶν τινας. οἱ μέν γε αὐτοῖς ἀπὸ τῆς θαυμαστῆς ταύτης καὶ γενναίας φιλοσοφίας ὡρμῶντο, τῶν ἀμφὶ τὸν τρίβωνα, καὶ τὴν ἄλλην ὀφρὺν ἀνεσπακότων. οἱ δὲ ἀπὸ τῶν ἐν τέλει τῆς Ἀντιοχέων ἡλίσκοντο πόλεως. οἱ δὴ μάλιστα καὶ ἐπὶ ταῖς καθ' ἡμῶν ὕβρεσιν, ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς διωγμῷ λαμπρυνόμενοι. ἴσμεν δὲ καὶ τὸν φιλόσοφον ὁμοῦ καὶ προφήτην, τὰ ὅμοια τοῖς εἰρημένοις κατὰ τὴν Μίλητον ὑπομείναντα. Ταῦτα δή τις καὶ πλείω τούτων ἔτι συνάγων, εἴποι ἂν μὴ θεοὺς εἶναι, μηδὲ μὲν δαίμονας, τοὺς τῶν κατὰ πόλεις χρηστηρίων αἰτίους· πλάνην δὲ καὶ ἀπάτην ἀνδρῶν γοήτων· καὶ ἧσάν γε παρ' αὐτοῖς Ἕλλησιν ὅλαι διὰ φιλοσοφίας διαπρεπεῖς αἱρέσεις, ταύτης προϊστάμεναι τῆς δόξης· ὡς οἱ ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ πάντες οἱ καθεξῆς τοῦ Περιπάτου, Κυνικοί τε καὶ Ἐπικούρειοι, οὓς καὶ μάλιστα ἔγωγε ἐθαύμασα, ὅπως ἐν τοῖς Ἑλλήνων ἤθεσι τραφέντες ἐξέτι σπαργάνων, παῖς παρὰ πατέρων θεοὺς εἶναι τοὺς δηλουμένους παρειληφότες, οὐθ' ἑτέρᾳ ληπτοὶ γεγόνασιν· ἀλλὰ κατὰ κράτος καὶ τὰ βοώμενα χρηστήρια, καὶ τὰ παρὰ πᾶσι μεταδιωκόμενα μαντεῖα, οὐδὲν φέρειν ἀληθὲς ἀπήλεγξαν, ἀνωφελῆ τε ἀπεφήναντο, καὶ μᾶλλον ἐπιβλαβῆ τυγχάνειν.

Huc usque Eusebius, quem latiùs adhuc adduxissem; sed, ne nimium in citando Lectori tædium crearem (quod ne tamen aliquando contingat metuo; at digna certè res est ut accuratius tractetur) harum rerum curiosiores ad ipsum remitto Eusebium.

Ut autem transeamus ad Scriptores hujus præteritique ævi, quique aliquid, aut ex professo aut per occasionem, de Oraculis ac Divinationibus commentati sunt; neminem inter ipsos invenio, qui non, aut omninò, aut pro parte saltem, auctorem illorum statuat diabolum. Sic enim, qui primus prodeat, Gerh. J. Vossius eruditissimus ille Vir, qui omnia, ac magno sanè cum judicio, legisse videtur, quique lib. I. cap. 6. hæc sequentia habet: *Quibus aliud videtur, Oracula ajunt constitisse fraudibus humanis: quod etiam perspexit Demosthenes, quando (ut Minutius in Octavio ait) responso simulato* φιλιππίζειν *Pythiam querebatur. Planiusque fucum detexit Lucianus in Alexandro Pseudomante: ut tot alios fraudis patriciæ pariter, ac Sacerdotalis testes præteream. Quas nec invenuste adumbravit Cælius Calcagninus suo de Oraculis libello. Dixeris quoque vel illud suspecta reddere Oracula, quod ferè ita essent ambigua, ut ad eorum intelligentiam altero esse Oraculo opus videretur. Sed non si Oracula latentium fuerint hominum imposturæ, eò non fraude etiam constiterint illudentium Dæmonum. Et his & illis suas partes tribuimus. Nec si ambigua forent, eo Dæmoniaca non erant; quia Dæmones ipsi, futurorum contingentium nescii, subtili quidem, sed fallaci sæpius conjecturâ niterentur. Quare & Dæmonibus verbis opus fuit obscuris ac perplexis, quo Oracula malè crederentur intellecta, si eventus non responderet. Nec satis est, si in Sacerdotum subsistatur solertia, quia multa prædicerentur ad quæ non pertingeret mens humana. Quod patebit complura cogitanti Oracula ex istis, quæ à Veteribus referuntur, & juniorum industria*

ſtria bonam partem uno comprehenſa corpore prodierunt. In poſtremis hiſce verbis reſpicit, ni fallor, ad Oracula illa quæ collecta ab Obſopæo, (& aliis,) ſequuntur ipſius Oracula Sibyllina, in editione iſtorum Oraculorum, quæ Pariſiis anno Domini 1599. elegantiſſima prodiit. Sententia autem Voſſii merâ nititur hypotheſi. Nam quæ de multis Oraculis tali modo prædictis, ut *ad ea non pertingeret mens humana* affert, illa ſatis diluuntur iis quæ de ipſorum primis auctoribus diſſerit Nicephorus Gregoras, initio loci à nobis ſuperius adducti. Nam quomodo conſtat ea non poſt eventum fuiſſe conficta?

Hic mihi temperare non poſſum quin lepidas duas hiſtoriolas ex eodem hoc Voſſio, ex addendis libro primo De Idololatria afferam; quas a narrante nobiliſſimo Arciſſewskio, qui cum ſumma laude pro Hollandis in Braſilia bella geſſerat, accepit.

Popoſcerat a Tapuis Arciſſewskius, ut ſe commonerent, quando Dæmonem eſſent evocaturi: conditioneque eâ promiſſum, ut ne ille ſacra eorum violari, vel turbari ſineret. Tertia igitur die, cum corporibus jam curatis inciperet agmen moveri, arceſſitus ab iis fuit: ac comperit eos prope viam in formam ſemicirculi, ſeu lunæ corniculatæ, conſidentes cruribus divaricatis. Ex adverſo itidem humi ſedebat ſacrificulus. Hic cæteros varia interrogabat, de variis item rogabatur: utrimque dabantur reſponſa. Sed qualia iſta forent, quæ dicerentur, non ſatis cognoſci quitum, vitio interpretum. . . . . . . Ubi ſermocinandi pauſam concio fecerat, conſurrexit ſacrificulus, & extra conſpectum omnium abiit in ſylvam, voceque ſat ſonorâ Dæmonem tertiò etiam inclamavit. Eo non reddente reſponſum, rediit ad ſuos: novique inde inter eos ſermones: ſed quos nec interpretes caperent. Hinc ſacrificulus (juſſus a conſeſſu, ut videtur) iterum petiit ſylvam. Verum neque tum ad itera-

iteratum, tertiatumque sermonem a Dæmone dabatur responsum. Reversus igitur, ut ante, ad suos.

Post tertiò ingressus sylvam: ac tum demum eo inclamante, audita est e remotiori sylva vox sonora, sed gracilis & velut fistulâ emissa. Hinc Tapuæ collegere, rem bellè habere, ac Dæmonem mox affuturum. Sacrificulo ad cœtum suum reverso, verba iterum utrimque sunt commutata. Hinc denuò recessit sacrificulus. Tum varia erat acclamatio, ac sermocinatio frequens. Interim e sylva magis & magis appropinquabat gracilis vox Dæmonis, donec hic tandem consisteret proxime sacrificulum; qui eum ad Tapuarum cœtum deduxit. Ac ipse quidem priorem locum occupavit; Dæmonem item ex adverso cœtus juxta se considere jussit. Hinc jam sermones varii, nunc cœtu aliqua dicente, nunc sacrificulo, vel Dæmone: quorum illi vox erat, qualis solet semper; huic gracilis illa, de qua dictum. Ac nunc sacrificulus, nunc plures e cœtu, jactare verba animosi ac masculi pectoris; aliquando etiam intentare minas, imò videri jam velle arma arripere adversus Dæmonem. Quid mirum? quando si immorigerus esse pergat, quandoque verberibus etiam male mulctare dicantur. Ultima interrogantis verba excipiebat inconditus quidam multitudinis sonus, longo tractu ab imo productus pectore; qui mire adstantes afficiebat Belgas. Nisi homines coram vidissent, dixissent, conclusos in cavea leones rugire, vel caurire pantheras. Dimidiam sic horam spectarat ista Arcissewskius, cum sacrificulus Dæmonem reducit in sylvam, eoque redit relicto. . . . . Et hæc quidem tum sic fuere. Quærat autem aliquis, utrum vere hunc Dæmonem fuisse credamus, quem diximus. Mihi videtur in toto hoc negotio intercurrisse fraudem, non Dæmoniacam modò, sed etiam humanam. Siquidem commodiori post tempore rogavit Arcissewskius Tapuias, cur eum finxissent Dæmonem, qui homo foret,

sibi

sibi ipsi sæpius visus. Negare id continuò Tapuæ, qui vere fuisse Dæmonem pertenderunt. Sed sæpius jam ante viderat hominem Arcissewskius: illa vero vocis gracilitas erat à gramine, vel alio, quod ori indiderat. Nec quia fraus aderat humana, eò nullæ erant Dæmonis partes. Nam aliud longe ostendit, quod tam audacter responderunt de futuris nonnullis, quæ præsciri ab homine nequirent. Ut quod dicerent, munimentum venturum in fœderatorum potestatem, tribus tantùm militum amissis. Sic enim contigit. Quia vero nec Dæmoniacæ est potestatis prævidere omnia, fuere in quibus eos fefellerit divinatio. Ajebant, nostros pro ponte usuros assere, atque ita fossam transituros, hoste ignaro. Sane sic decretum nostris: quod nihil mirum scîsse spiritum malignum. Sed hostis excitatus præsensit: ac diutius se defendit, globis bombardarum emissis. Quo insolito fragore, tonitrui non absimili, usque adeo exterriti fuere Tapuæ, ut non redirent, nisi diluculo, capto munimento, atque ubi jam rebus omnibus compositis silentium intus esset. Post ista etiam, cum Arcissewskius petiisset flumen Monguoape, atque ibi ex navibus hostium subductis vacuas quidem incendisset, saccaro vero onustas abducere vellet, & ad hoc Tapuiarum opera egeret, quos breviore anfractu in tutiora vellet loca remittere: plane navem ingredi recusarunt, causam hanc adferentes, quod mali aliquid portenderetur. Exitus respondit; quia navis ea prædæ plena, cui imposita erant decem majora tormenta bellica, nec exigua copia vini Hispanici, saccari ac mercium aliarum, in exitu portûs angusti illisa saxo dissiliit, cunctaque naufragio sunt absumpta. Atque ex his de cæteris etiam non difficilis conjectura. Nihil enim ullius momenti aggrediuntur, nisi Dæmone prius consulto: ubi licet, ut dixi, fraus etiam sit humana, concurrat tamen vis Dæmoniaca; nec sane aliud multitudo propositum habet, quam cultum unius Dæmonis.

Cui quantum tribuat, argumento erit, quod alia contigit expeditione. Arcissewskius a sacrificulo petierat, ut ejus rogatu Dæmon, se inspectante, indusium quod manu teneret, in sublimem aëra raperet: ac promittebat, indusium id mercedis loco cessurum sacrificulo. Solum id stipulatus fuit, ut liceret sibi Dæmona accedentem ferire baculo, quem manu teneret alterâ. Placuit conditio credulæ multitudini, quæ nullo id negotio Dæmona facturum ajebat. Sed non potuit adduci Sacrificulus, ut acciperet conditionem. Unde risus exortus est ingens: quo desinente, Arcissewskius sic jocabundus affatus est Sacrificulum. At ego me majorem te artificem præstabo. Die enim crastino faxo, ut capite cornua gestes cervina, ejus magnitudinis, quæ non sinat te exire ex hoc conclavi. Hoc sermone ita hominem exterruit, ut postea, dilapsis aliò cæteris, cum interprete rediret, atque Arcissewskium rogaret, ut ne tantâ se afficeret contumelia.

Videmus hîc Vossium nostrum existimare, fraudes intercurrisse Dæmoniacas. 1°. Quod divinassent hi Tapuæ de tribus militibus, quos Arcissewskius esset amissurus. Quod sane, si mòdò id ita stricte dictum fuerit, responderitque sic juste eventus, casu verum evadere potuit: sicut quandoque talia prædicta casu finem sortiri possunt. Docet id nos Augustinus; qui scurras circumforaneos narrat quandoque lusu & joco prædixisse, hominem sequenti nocte a leone dilaceratum iri: quod tamen & casu verum evasit.

At quod secundò affert, minus Dæmoniacum videtur. Videre enim potuerant, asserem ab Hollandis assumptum, nec alii usui eum probabiliter cessurum; si non & ex alia causa id conjectassent. Et hîc tamen, sicut Pythonissa illa in Endor, partim quidem veritatem conjectura assecuti sunt, partim vero plane aberrarunt. Verum enimvero tertium longe minus Dæmoniacum videtur; quod & videre possent navem nimio onere gravatam, fundo vel scopulis, qui ipsis in istis regionibus versa-

tis

tis bene cogniti esse poterant, in angustiori illo transitu, allisuram. At vellem certe eruditissimum Vossium honori suo, circa posteriorem historiolam, de indusio ac cornibus cervinis, melius consuluisse (quam tamen, incaute, firmandis cæteris attulisse videtur;) quod ista nimis clare ostendat, hîc Sacrificulum prætensum suum Dæmonem non potuisse consulere; vel si ipsum consuluit, illum ad talia nihil adjumenti ipsi valuisse conferre.

Cælius Rodiginus, argumentis ab Eusebii istis, quæ superius allata sunt, non incommodè petitis (neque enim aliunde ista eum habere mihi certissimum,) lib. 2. cap. 12. Lectionum antiquarum primum eleganter satis defendit, (exemplis præterea aliis in eam rem allatis,) cuncta apud Oracula gesta, humana solùm constitisse fraude: postea tamen ita concludit: *Omnino non absque Dæmonum participatu hæc tractabatur negotiatio, ut quidquid sensero, promam ingenuè. Nam Mercurius scribit*, [Suppositititius nempè ille Hermes Trismegistus, cujus spuriis scriptis decepti, tam multa quasi maximæ auctoritatis, suis libris Lactantius, Augustinus, atque alii veteres recentioresque inserunt,] *ex propriis certisque rebus certo cuidam Dæmoni congruentibus compositam ritè statuam confestim per Dæmonem congruum animari. Id quum Augustinus legisset, repetendum apponendumque censuit Civitatis divinæ octavo libro. Quod si quânam ratione Dæmones futura prænoscere valeant, putet quis amplius esse quærendum, respondebit Porphyrius in libro quem de Oraculis edendum putavit, Quæcunque à Dîs futura prædicentur Oracula, ea ex cœlesti observatione, prædici omnia.*

Quamprimum in hujus Cælii verba, quæ contra Oracula adduxit, apud Mœbium qui illa affert, inciderem, gaudebam sanè, me saltem hunc scriptorem diligentem & doctum & judicio præditum (quod tamen tum temporis majoris faciebam)

ciebam) unicum inter eos, quos mihi hactenus videre contigerat, huic meæ sententiæ nactum adstipulatorem. At postquam textum ipsum, in operibus modo nominatis, inspicere contigit, atque invenire me posteriora illa huc allata verba sensi, pœne exclamare coactus fui ea quæ in philopseude suo occinit Arignoto Lucianus, Τὶ τοῦτ', ἔφην, ὦ Ἀρίγνωτε, καὶ σὺ τοιοῦτος ἦσθα, ἡ μόνη ἐλπὶς τῆς ἀληθείας, καπνοῦ μεστὸς καὶ ἰνδαλμάτων; τὸ γοῦν τοῦ λόγου ἐκεῖνο, ἄνθρακες ἡμῖν ὁ θησαυρὸς, πέφηνας; *Quid hoc, inquam, Arignote? etiam tu talis eras, sola mihi spes veritatis, fumo plenus ac simulacris? illud ergo quod dici solet in te nobis evenit: ut thesaurum quem speravimus, carbones offenderimus.*

Sed quia minimè mihi aliorum auctoritati in hac materia innitendum duxi: nihil aliud inde mihi deperiit, quam quod neminem huc usque invenerim, qui id, quod ego verum esse ducebam, aut perspexerit, aut cordatè defendere publicè ausus fuerit. Cum tamen, uti liquido à me ostensum fuit, hinc nullum periculum Religioni nostræ Christianæ impendeat. At quorum auctoritate ductus, ab Diabolis hæc peragi statuit? Mercurii Trismegisti illius, (qui à Doctioribus jam dudum ut planè suppostititius explosus fuit) ac Porphyrii istius, acerrimi Christianorum hostis; qui nulla argumenta præter ipsa Oracula affert; Cum interim ipse operose ostendat istos Dæmonas fallaces esse omninò, *imò & mentiri eos sæpius*, confiteatur in Oraculis, exemplis in eam rem adductis; quæ videre licet apud Eusebium lib. 6. Præpar. Euangelic. Quàm firmo igitur nitantur fundamento, qui talium virorum auctoritate, talibusque ipsorum rationibus persuasi, defendunt per malos Dæmonas Oracula fuisse inventa atque administrata.

CAPUT III.

Fit transitus ad descriptionem præcipuorum inter Gentiles Oraculorum; atque inde brevi proponitur, quæ ac qualia circa illa consideranda sint ratione locorum, regionum, templorum, aliorumque quæ ibi reperta fuêre. Unde primùm agitur de regionibus ac locis, ubi Templa vel antra Fatidica constructa aut adornata fuerant. Qua occasione etiam agitur de sepulchris Martyrum Christianorum; ac qualia ibi quandoque, sub prætextu religionis ac pietatis, perpetrata fuerint; ita ut inde Vigiliæ atque Agapæ talibus in locis prohibitæ sint. Accedit & descriptio, tum Oraculi Delphici, tum Antri Trophonii, &c.

DUm igitur nihil auxilii nobis à talibus tantisque viris exspectandum est: Age! ipsi rem arduam, multis forte visam, aggrediamur: ac proprio Marte, propriam nostram opinionem defendere ac stabilire conemur.

Ut autem hæc aliquo cum ordine ac methodo tractemus: considerabimus primò, in quibus ac qualibus Regionibus constituta fuerint saltem præcipua χρηστήρια. Secundò, quomodo templa ipsa, sive Oraculorum septa, fabrefacta aut arte aut naturâ, aut ambabus, fuerint: ac quibus qualibusque modis adornata. Tertiò, qualibus quibusque modis, diversis admodum, reddita fuerint Oracula. Quartò, per quas qualesque personas administrata fuerint. Quintò, quibus artificiis, (ambiguitatibus quoque, &c. in Responsis,) Antistites ac Prophetæ in iis usi fuerint. Sextò, quanam in æstimatione apud Principes ac Magnates plurimos ista Oracula fuerint. Septimò, quibus qualibusque de causis demum Oracula hæc in totum desierint. Quibus & alia data occasione interspergam, huc, directè aut indirectè, facientia.

Quæ omnia, licet non eodem ordine, uti hîc posui illa, pertractem, mihique libertatem dissertationibus concessam reservaverim; non puto id Lectoribus ullo modo obfuturum.

Notandum igitur primò τῶν χρηστηρίων τὰ πλεῖστα, iis in regionibus fuisse adornata quæ montanæ erant, quæque abundabant speluncis, cryptis ac cavernis, iisque Oraculorum septa fuisse superstructa; inter quas excellebat Bœotia: quæ, teste Plutarcho, antiquitus Oraculorum fuerat feracissima.

Ea enim montibus, fontibus, lacubus, cavernis atque antris abundabat, uti ex Strabone,* Pausania aliisque Geographis patet, iisque optimam χρηστηρίοις dabat occasionem.

Quàm plurima autem fuerint antra ac speluncæ, meatusque subterranei, per totam Græciam, & Italiam atque alias Regiones Barbaras, tum ex hisce Pausaniæ verbis, tum ex aliis multis multorum testimoniis constat. Sed audiamus, quæso, primò Pausaniam, ita loquentem, de Antro Corycio, eâque occasione & de aliis:

Τούτῳ δὲ τῷ ἄντρῳ γενέσθαι τὸ ὄνομα ἀπὸ νύμφης Κωρυκίας, ἐδήλωσα ὀλίγῳ τι ἔμπροσθεν. σπήλαιον δὲ ὧν εἶδον, θέας ἄξιον μάλιστα ἐφαίνετο εἶναί μοι. ὅσα μὲν γὰρ ἐπί τε αἰγιαλοῖς καὶ ἀγχιβαθεῖ τῇ θαλάσσῃ, τούτων μὲν οὐδὲ ἀριθμὸν ἄν τις ἐθέλων ἐξεύροι. ὀνομαστότατα δὲ ἔν τε Ἕλλησι καὶ ἐν γῇ τῇ Βαρβάρων ἐστί.

Huic antro nomen inditum à Corycia Nymphâ, paulò superius docui. Omnium verò, quæ unquam viderim antrorum, quod spectetur dignissimum, hoc mihi visum est.

Nam in littoribus, & profundo mari vicinis partibus quam sit magnus hujusmodi cavernarum numerus, nemo, ne diligenti quidem investigatione assequi possit. Sed maximi sunt (quædam) tum in Græcia, tum in Barbarorum terris.

Ubi

Ubi tum, post aliquorum aliorum descriptionem, describit quoque Antrum hoc Corycium:

Καὶ ἔστιν ἐπὶ πλεῖστον ὁδεῦσαι δι' αὐτοῦ καὶ ἄνευ λαμπτῆρος. ὅτε ὄροφος εἰς αὐτάρκεις ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ἀνέστηκε, καὶ ὕδωρ τὸ μὲν ἀνερχόμενον ἐκ πηγῶν, πλέον δὲ ἔτι ἀπὸ τοῦ ὀρόφου στάζει, ὥστε καὶ δῆλα ἐν τῷ ἐδάφει σταλαγμῶν τὰ ἴχνη διὰ παντός ἐστι τοῦ ἄντρου.

Qui introierit, sine ulla face longissimè progredi possit. Ab imo solo ad superiorem partem, quæ pro tecto est, satis multum interest spatii: multi (hinc, illinc) è vivis fontibus fluitant rivi: sed humoris multò plus ex ipsâ quasi antri testudine destillat. Cernuntur verò passim in ipso solo guttarum vestigia.

Imò & in Palæstina talia antra suppetebant Judæis contra Hadrianum Cæsarem rebellantibus; quæ ab ipsis porrò ita perficiebantur, ut ibi per longa tempora latitantes subsisterent, atque indè frequentissimas excursiones in Romanos facerent; ac cum maximo illorum damno; (uti discimus ex Dione Cassio) indè in eos, diu admodum irruerent. Sed ipsum audiamus Dionem; qui lib. 69. ita loquitur:

Καὶ παρατάξει μὲν φανερᾷ οὐκ ἐτόλμων διακινδυνεῦσαι πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, τὰ δὲ χώρας ἐπίκαιρα κατελάμβανον, καὶ ὑπονόμοις καὶ τείχεσιν ἐκράτυνον· τὸ ὅπως ἀναφυγάς τε ὁπόταν βιασθῶσιν ἔχωσι, καὶ παρ' ἀλλήλους ὑπὸ γῆν διαφοιτῶντες λανθάνωσι, διατετραίνοντες ἄνω τὰς ὑπογείους, ὁδοὺς, ἵνα καὶ ἄνεμον καὶ φέγγος εἰσδέχοιντο.
Utque aperto prælio non audebant cum Romanis periclitari, ita capta loca suæ regionis opportuna cuniculis muniebant, & mœnibus, ut ad ea si vis urgeret perfugerent; utque ad se mutuò sub terram transeuntes laterent, vias subterraneas desuper perforarunt, quo ventum lumenque perciperent.

Talibus antris igitur abundabant & Asia & Græcia & Ita-

lia

lia * multæque aliæ regiones: quæ uti ſæpius à natura erant, ita & plurima erant aut in totum manu atque arte excavata, aut partim à natura, partim ab hominibus adornata. Atque hujus generis erant illa cœmeteria, ad quæ Chriſtiani temporibus perſecutionum confugiebant, ac clam Ethnicis perſecutoribus ſuos martyres condebant; ſuaſque Synaxeis, orationes, ſtationes, quandoque & Synodos, omneſque ſacros conventus cæteros celebrabant: uti liquet ex Euſebii lib. 7. cap. 11. & 12. ubi ea adire vetantur Chriſtiani: & lib. 9. cap. 2. ubi iterum ad illa ipſis datur acceſſus. Quæ qualia fuerint (licet id non huc ita propriè ſpectet) operæ pretium eſt audire ex Hieronymo, iſta hunc in modum deſcribente: *Dum eſſem Romæ puer & ſtudiis liberalibus erudirer, ſolebam, cum cæteris ejuſdem ætatis ac propoſiti, diebus Dominicis ſepulchra Apoſtolorum & Martyrum circumire, crebroque cryptas ingredi, quæ in terrarum profundo defoßæ, ex utraque parte ingredientium per parietes habent corpora ſepultorum, & ita obſcura ſunt omnia, ut propemodum illud Propheticum impleatur: deſcendunt in infernum viventes; & rarò deſuper lumen admiſſum horrorem temperat tenebrarum: ut non tam feneſtram, quam foramen demiſſi luminis putes; rurſusque pedetentim acceditur, & cavâ nocte circumdatis, illud Virgilianum proponitur,*

Horror ubique animos, ſimul ipſa ſilentia terrent.

Huic autem Hieronymo addamus Prudentium, qui in hymno XI. Peri Stephanon, de Hippolyti ſepulchro ita canit.

Haud procul [*Româ*] *extremo culta ad pomeria vallo*
Merſa latebroſis crypta latet foveis.
Hujus in occultum gradibus via prona reflexis
Ire per anfractus luce latente docet.

Pri-

* De urbe Præneſte undique cuniculis perforatâ, quorum alii aquæ ducendæ, alii clandeſtinis exitibus inſerviebant, vide Strab. lib. 5.

Primas namque fores summo tenus intrat hiatu,
Illustratque dies limina vestibuli.
Inde ubi progressu facili nigrescere visa est
Nox obscura loci per specus ambiguum,
Occurrunt cæsis immensa foramina tectis,
Quà jaciunt claros antra super radios.
Quamlibet ancipites texant hinc inde recessus
Arcta sub umbrosis atria porticibus:
Attamen excisi subter cava viscera montis
Crebra terebrato fornice lux penetrat,
Sic datur absentis per subterranea solis
Cernere fulgorem luminibusque frui.
Talibus Hippolyti corpus mandatur OPERTIS,
Propter ubi apposita est ARA *dicata Deo,*
Illa SACRAMENTI DONATRIX MENSA EADEMQUE
CUSTOS FIDA SUI MARTYRIS *opposita,*
Servat ad æterni spem judicis ossa sepulchro
Pascit item sanctis Tibricolas apibus.
Mira loci pietas, & prompta precantibus ara,
Spes hominum placidâ prosperitate juvat,
Hic corruptelis, animique & corporis æger
Oravi quoties stratus, opem merui.
Quod lætor reditu, quod te veneranda sacerdos
Complecti licitum est, scribo quod hæc eadem,
Hippolyto scio me debere, Deus cui Christus
Posse dedit, quod quis postulet annuere.
Ipsa illas animæ exuvias, quæ continet intus
Ædicula, argento fulgurat ex solido.
Præfixit tabulas dives manus æquore lævi
Candentes, recavum quale nitet speculum.
Nec Pariis contenta aditus obducere saxis,
Addidit ornando clara talenta operi.

Mane ſalutatum concurritur, omnis adorat
Pubes, eunt redeunt ſolis aduſque obitum.
Conglobat in cuneum Latios ſimul & peregrinos
Permiſtum populos, relligionis amor.
OSCULA PERSPICUO FIGUNT IMPRESSA METALLO
BALSAMA DIFFUNDUNT, *fletibus ora rigant.*
Jam cum ſe renovat decurſis menſibus annus
NATALEMQUE DIEM PASSIO FESTA REFERT:
Quanta putas ſtudiis certantibus agmina cogi,
Quæve celebrando vota coïre Deo!
Urbs auguſta ſuos vomit effunditque Quirites,
Unà & Patricios ambitione pari.
Confundit plebeia phalanx umbonibus æquis
Diſcrimen Procerum, præcipitante fide.
Nec minus Albanis acies ſe candida portis
Explicat, & longis ducitur ordinibus.
Exultant fremitus variarum hinc inde viarum,
Indigena & Picens, plebs & Etruſca venit.
Concurrit Samnitis atrox habitator, & altæ
Campanus Capuæ, jamque Nolanus adeſt.
Quisque ſua lætus cum conjuge, dulcibus & cum
Pignoribus, rapidum carpere geſtit iter.
Vix capiunt patuli populorum gaudia campi
Hæret & in magnis denſa cohors ſpatiis.
Anguſtum tantis illud ſpecus eſſe catervis
Haud dubium eſt, amplâ fauce licet pateat.

Si quidem in hac mea Diſſertatione mihi non tam de Oraculis eorumque apparatu per Antiſtites inſtituto, quam de Antiquitatibus Eccleſiaſticis ſermo eſſet: latiſſimus ſeſe hic aperiret campus de memoriis Martyrum, Orationibus ac precibus

bus ad ipſorum ſepulchra factis, de Aris ipſorum corporibus ſuperſtructis, adeóque de menſis Euchariſtiæ communicandæ deſtinatis, ſepulchrorum viſitationibus, feſtiſque ad ea celebratis, Sanctorum interceſſionibus, *Unctionibus ipſorum ſepulchris adhibitis* (ex Ethniciſmo, præter alia etiam hîc memorata, Originem trahentibus,) aliiſque pluribus tractandi. Sed eam rem nunc non agimus. Non poſſum tamen non, in tranſitu notare, quam etiam iſta ætate, imò & antè eam diu, *ruere ac retro ſublapſa referri* cœperit ſimplicitas ac modeſtia illa primitivæ Eccleſiæ, quæ ſub Imperatoribus hujus perſecutoribus tam diu ſatis firmiter ſteterat. Talia enim feſta non æquè piè ac modeſtè celebrabantur, jam per majorem indies libertatem refrigeſcente pietate ac temperantia: cum ſub pio prætextu in pervigiliis, tam Paſchatis, quam aliorum feſtorum, ea committerentur in illis cœmeteriis, quibus meliores Chriſtiani communicare nolebant; ac per quæ nocturna illa ſacra Ethnicorum ipſis Ethnîcis melioribus inviſa atque exoſa, atque à patribus Chriſtianis tam vehementer ac pro meritis exagitata; pro parte inter Chriſtianos revixiſſe videbantur: dum laſciviori juventuti, cui *nox & amor vinumque nihil moderabile ſuadent*, ſed quæ in prava pronos animos magis incitant, per obſcuros ac tenebroſos receſſus, quibus antra illa abundabant (uti tam ex aliis, quam ex Boſii præſertim Româ ſubterranea, & ichnographiis per ipſum in ea exhibitis videre licet) commodiſſimæ occaſiones flagitiis perpetrandis præberentur. Talia quidem obſcurius indicat Auguſtinus lib. 8. cap. ultimo de Civitate Dei; dum Ethnicorum ſacra redarguit: *Quæcunque igitur adhibentur religioſorum obſequia* IN MARTYRUM LOCIS, *adornamenta ſunt memoriarum, non ſacra ſunt vel ſacrificia tanquam Deorum. Quicunque etiam* EPULAS SUAS EO DEFERUNT, quod (NB.) QUIDEM A CHRISTIANIS MELIORIBUS NON FIT, *& in pleriſque terrarum nulla talis*

est consuetudo ; tamen quicunque faciunt , quas cum apposuerint , orant & auferunt ut vescantur ; vel ex eis etiam indigentibus largiantur , sanctificari eas volunt per merita Martyrum, &c. Sed apertius Hieronymus ; qui in acerba illa invectivâ contra Vigilantium, qui nullas tales vigilias nocturnas præter pervigilium Paschatis admittebat , sequentia hæc fatetur : *Error autem & culpa juvenum vilissimarumque mulierum, qui per noctem sæpe deprehenditur, non est religiosis hominibus imputandus. Quia & in Vigiliis Paschæ tale quid fieri plerumque convincitur : & tamen paucorum culpa non præjudicat religioni, qui & absque vigiliis possunt errare, vel in suis vel in alienis domibus.* Et paucis interjectis : *Non vigilemus itaque diebus Paschæ, ne exspectata diu adulterorum desideria compleantur , ne occasionem peccandi uxor inveniat , ne maritali non possit recludi clave.* Egregium certè Vigiliarum talium defensorem! At quid, si adhuc exstarent contra hujusmodi Vigilias, ipsius Vigilantii (in quem Tragicè admodum declamat noster Hieronymus) querelæ.

Videremus, ut puto, minimè injustâ de causâ, etiam circa id tempus plerisque in locis , penitus fuisse sublata nocturna hæc sacra , ob ebrietates , cæterasque consecutas lascivias: quod non dissimulat ipse Augustinus in Epistola sua 64. *Commessationes enim & ebrietates ita concessæ & licitæ putantur , ut in honorem etiam beatissimorum Martyrum non solum per dies solennes, (quod ipsum quis non lugendum videat, qui hæc non carnis oculis inspicit) sed etiam quotidie celebrentur. Quæ fœditas si tantum flagitiosa & non etiam sacrilega esset , quibuscunque tolerantiæ viribus sustentandam putaremus. Quanquam ubi est illud , quod cum multa vitia enumerasset idem Apostolus , inter quæ posuit ebriosos , ita conclusit, ut diceret, cum talibus nec panem edere. Sed feramus hæc in luxu & labe domestica, & eorum*

con-

conviviorum quæ privatis parietibus continentur, accipiamuſque cum eis corpus Chriſti cum quibus panem edere prohibemur: Saltem (NB.) *de Sanctorum corporum ſepulchris; ſaltem de locis ſacrorum, de domibus orationum tantum dedecus arceatur. Quis enim non audet vetare privatim, quod cum frequentatur in ſanctis locis, honor Martyrum nominatur? Hæc ſi prima Africa tentaret auferre à cæteris terris, imitatione digna eſſe deberet. Cum verò & per Italiæ maximam partem, & in aliis omnibus aut propè omnibus tranſmarinis eccleſiis, partim quia nunquam facta ſunt, partim quia vel orta vel inveterata, Sanctorum & vere debitè futura cogitantium Epiſcoporum diligentia & animadverſione exſtincta atque deleta ſint, dubitamus quomodo poſſumus tantam morum labem, vel propoſito tam lato exemplo emendare?*

Cum igitur (ut redeamus denique unde divertimus) ubique terrarum, tantus numerus eſſet antrorum ac cavernarum, aut natura aut arte factorum; commodiſſimè perſpicere poſſumus, quam maximas occaſiones habuerint hujuſmodi impoſtores, eorum adminiculo ſua Oracula adornandi aut adjuvandi.

Hinc enim accedit, quod in talibus locis ferè ſemper, (rarò enim alibi) χρηστήρια fuerint conſtituta. Quorum aliqua hîc deſcripſiſſe non abs re fuerit. De celeberrimo igitur Templo illo Delphico ita Juſtinus lib. 24. cap. 6. *Templum autem Apollinis Delphis poſitum eſt in monte Parnaſſo, in rupe undique impendente: ibi civitatem frequentia hominum facit: qui ad affirmationem Majeſtatis, undique concurrentes in eo ſaxo conſedere. Atque ita Templum & civitatem non muri, ſed præcipitia; nec manu facta, ſed naturalia præſidia defendunt: prorſus ut incertum ſit, utrum munimentum loci, an Majeſtas Dei hîc admirationem habeat. Media ſaxi rupes in formam theatri receſſit. Quamobrem & homi-*

num clamor, & si quando accedit tubarum sonus, personantibus & respondientibus inter se rupibus, multiplex audiri, ampliorque quam editur, resonare solet. In hoc rupis anfractu, media ferme montis altitudine planicies exigua est; atque in ea profundum terræ foramen, quod in Oracula patet. Ex quo frigidus spiritus, vi quadam velut vento in sublime expulsus, mentes vatum in vecordiam vertit; impletasque Deo, Responsa consulentibus dare cogit. Cum hoc Justino conveniunt Strabo, Pausanias, atque Heliodorus. Quibus accedat Jacobus Spon Medicus Lugdunensis, qui locum ipsum, ac circumjacentia, satis diligenter perlustravit: adeóque ita de situ Templi Delphici in Itinerario suo, Tomo 2. pag. 45. *La description de Delphes que nous donne Pausanias nous paroißoit obscure sur ce point le plus important.* [La situation] *Il semble a lire Justin, que la ville & le Temple de Delphes fissent au deßus d'une crouppe du Parnasse; mais & la ville & le Temple n'étoient proprement qu'à moitié chemin de ce deux crouppes qui paroissent au dessus, & le tout étoit bâti sur le panchant de la Montagne en un endroit où il y avoit un peu de terre-plain, ce qui en rendoit l'acces aßez difficile.*

De Antro Trophonii in Lebadia ita Philostratus, libro 8. vitæ Apollonii: Τὸ δ' ἐν Λεβαδείᾳ στόμιον ἀνάκειται μὲν Τροφωνίῳ τῷ Ἀπόλλωνος, ἔσβατον μόνοις τοῖς ὑπὲρ χρησμῶν φοιτῶσιν. ὁρᾶται δ' οὐκ ἐν τῷ ἱερῷ, μικρὸν δ' ἄνω τοῦ ἱεροῦ ἐν γηλόφῳ. ξυγκλείουσι δ' αὐτὸ σιδήρεοι ὀβελίσκοι, κύκλῳ περιβάλλοντες. ἡ δὲ κάθοδος οἵα ἰζήσαντα ἐπισπάσασθαι, λευκῇ δ' ἐσθῆτι ἐσταλμένοι πέμπονται, μελιττούτας ἐπάγοντες ἐν ταῖν χεροῖν, μειλίγματα ἑρπετῶν, ἃ τοῖς καθιοῦσιν ἐγχρίμπτει. ἀναδίδωσι δὲ ἡ γῆ τοὺς μὲν οὐ πόῤῥω, τοὺς δὲ πορρωτάτω. Καὶ γὰρ ὑπὲρ Λοκροὺς ἀναπέμπονται, καὶ ὑπὲρ Φωκέας. οἱ δὲ πλεῖστοι περὶ τὰ Βοιωτῶν ὅρια. *Lebadiæ autem angustiæ Trophonio Apollinis filio sacratæ sunt, ad quos iis solum, qui Oracula petunt, aditus patet. Posita autem est illius statua, non in tem-*

templo sed in tumulo, qui paulùm Templo supereminet: quem ferrei obelisci undique claudunt: descensus autem adeo angustus est, ut non aliter quam sedendo, ingredi quis possit. Demittuntur autem eò qui intrare volunt albis vestibus induti, & mellitas placentas manibus portantes, quibus reptilia demulceant, qui intrantibus obviam serpunt. Emittit autem terra hos quidem non longè, illos verò longissimè. Quidam & ultra Locros Phocensesque emittuntur: at plerique ad Bœoticorum fines. Ex hac verò versione quæ Morellii est, necesse est ut potius Lector confundatur, quàm rectè discat constructionem istius Oraculi.

Ubinam enim statuæ alicujus mentionem facit Philostratus, qui de Antri istius osculo locutus, ait, *positum est illud non in Templo*, &c. *cingunt autem seu claudunt illud undique ferrei obelisci.* Quis talem non miretur versionem in tanto viro hujusque linguæ peritissimo? At historia illa quæ statim sequitur, apud Philostratum, ipsum hujus erroris monuisse debebat.

Mirarer & ego talia admodum, nisi similia, imò longè absurdiora, in illa versione mihi occurrissent. Exemplum hujus rei sint ea quæ habet Philostratus, lib. 8. cap. 4. Ἀπειπόντες οὖν ἐκάθεντο εἰς τὸ νυμφαῖον, ἐν ᾧ ὁ πίτος. λευκοῦ δὲ οὗτος ἐστι λίθου, ξυνέχων πηγὴν ὕδατος, οὔθ' ὑπερβάλλουσαν τοῦ στομίου, οὔτ' εἴ τις ἀπαντλοίη, ὑποδιδοῦσαν. Quæ ita vertit dictus Morellius. *Ambulando autem utrique jam defessi in Templo Nympharum consederunt*, UBI QUONDAM VATICINIA QUÆDAM RESPONDERI SOLITA FUERANT. *Est autem Templum albo lapide constructum, & in eo fons est aquæ nunquam summa labra fontis excedentis, nec cursus quantâcunque aquâ exhaustâ decrescentis.*

Dic, quæso, mi Lector, qui callens es paululum modò Græcæ linguæ, ubinam in ipso textu, compareant illa *Vaticinia ibi quondam responderi solita*, atque ubinam illud *Templum*

plum albo lapide constructum? De labro quidem invenio ex albo lapide constructo, fontem illum, quem describit porro, continente. Sed mihi saltem tale Templum, nec tales vaticinationes se heic non produnt. Ubinam fuerint, quum hæc verteret Morellius, ipsius aut corporis aut mentis oculi, divinare equidem non valeam, nec multi refert. Sed considera interim, Lector, quàm tutò quis credere possit hujusmodi versionibus, qui aut ipse linguam Auctoris non intelligit; aut cui, dum Græcus textus non ad manum est, necesse sit uti versione! talibus, etiam apud alios se prodentibus, edoctus, nulli versioni, cujuscunque viri demum sit, in materia alicujus ponderis fidere audeo; aut allegare eam, si non anteà ipsam cum linguâ ex qua adornata fuit contulerim: quod hinc inde facilè alicui, licet linguarum aliàs peritissimo, dum mens alio intenta est, tale quid accidere possit. Quod tamen quandoque condonandum est. An autem hæc Morellio condonanda sint, de eo sit judicium penes Lectorem.

Melius certè vertit sequentia ex eodem Philostrato: qui in Heroïcis, atque ibi in Philoclete, de Orphei in Lesbo Oraculo ita loquitur: Λέσβου δὲ ὀλίγον ἀπεχούσης τοῦ Ἰλίου δουρός, ἔστελλον εἰς τὸ ἐκεῖ μαντεῖον τοὺς Ἕλληνας. ἔχρα δὲ οἶμαι ἐξ Ὀρφέως. ἡ κεφαλὴ γὰρ μετὰ τὸ τῶν γυναικῶν ἔργον ἐς Λέσβον καταχθεῖσα, ῥῆγμα τῆς Λέσβου ᾤκησε. καὶ ἐν τῇ κοιλῇ γῇ ἐχρησμῴδει. *Lesbo autem haud procul ab Ilio distante, ad Oraculum illic existens miserunt. Dabat autem responsa ex Orpheo; caput enim post mulierum facinus Lesbo appulsum rupem habitavit, & in cavâ humo vaticinabatur.*

Sed revertamur ad Antrum illud Trophonii de quo nobis sermo erat. Accuratius illud descripsit Pausanias (qui ipse in illud, ut Oraculum consuleret, descendit) in Bœoticis suis: Ἔστι δὲ τὸ μαντεῖον ὑπὲρ τὸ ἄλσος ἐπὶ τοῦ ὄρους. κρηπὶς μὲν ἐν κύκλῳ περιβέβληται λίθου λευκοῦ, περίοδος δὲ τῆς κρηπῖδος κατὰ ἅλων τὴν ἐλαχίστην ἐστίν. ὕψος δὲ ἀποδέουσι δύο εἶναι πήχεις. ἐφεστήκα-

σι

σι δὲ ἐπὶ τῇ κρηπῖδι ὀβελοὶ καὶ αὐτοὶ χαλκοῖ, καὶ αἱ συνέχουσαι σφᾶς ζῶναι. διὰ δὲ αὐτῶν θύραι πεποίηνται. τοῦ περιβόλου δὲ ἐντὸς χάσμα γῆς ἐστιν οὐκ αὐτόματον, ἀλλὰ σὺν τέχνῃ καὶ ἁρμονίᾳ πρὸς τὸ ἀκριβέστατον ᾠκοδομημένον. τοῦ δὲ οἰκοδομήματος τούτου τὸ σχῆμα εἴκασται κριβάνῳ. τὸ δὲ εὖρος ἡ διάμετρος αὐτοῦ τέσσαρας παρέχοιτο ἂν ὡς εἰκάσαι πήχεις. βάθος δὲ τοῦ οἰκοδομήματος, οὐκ ἂν οὐδὲ τοῦτο εἰκάζοι τις ἐς πλέον ὀκτὼ καθήκειν πηχῶν. κατάβασις δὲ οὐκ ἔστι πεποιημένη σφίσιν ἐς τὸ ἔδαφος. Ἐπειδὰν δὲ ἀνὴρ ἔρχηται παρὰ τὸν Τροφώνιον, κλίμακα αὐτῷ κομίζουσι στενὴν καὶ ἐλαφράν. καταβάντι δέ ἐστιν ὀπὴ μεταξὺ τοῦ τε ἐδάφους καὶ τοῦ οἰκοδομήματος, σπιθαμῶν τὸ εὖρος δύο, τὸ δὲ ὕψος ἐφαίνετο εἶναι σπιθαμῆς. ὁ οὖν κατιὼν κατακλίνας αὐτὸν εἰς τὸ ἔδαφος, ἔχων μάζας μεμαγμένας μέλιτι προβάλλεταί τε εἰς τὴν ὀπὴν τοὺς πόδας, καὶ αὐτὸς ἐπιχωρεῖ, τὰ γόνατά οἱ τῆς ὀπῆς ἐντὸς γενέσθαι προθυμούμενος. τὸ δὲ λοιπὸν σῶμα αὐτίκα ἐφελκύσθη τε καὶ τοῖς γόνασιν ἐπέδραμεν, ὥσπερ ποταμῶν ὁ μέγιστος καὶ ὀκύτατος συνδεθέντα ὑπὸ δίνης ἀποκρύψειεν ἄνθρωπον.

Est verò Oraculum supra lucum in monte, crepido in orbem candido saxo circumducta. Crepidinis ambitus est instar areæ minimæ, altitudine minori quam cubitum duûm. Erecti sunt super crepidine obelisci, tam ipsi, quam Zonæ quibus continentur, ænei. Inter eos media sunt ostia. Intra ambitum specus est non natura, sed arte & certo proportionis modulo quam solertissime excisus. Ejus subterraneæ cellulæ formula furno persimilis: cujus latitudo dimensa per rectam lineam (ab imo ambitu ad summum) cubita æquarit plus minus quatuor. In altum subsidit hiatus haud amplius octo fere cubitûm. Nulli verò gradus constructi sunt, qui ingressos ad imum solum demittant. Sed ad Trophonium descensuri scalas admovent, augustas æque atque habiles. Ubi descensum fuerit, medium inter solum & antri testudinem, cavernula est latitudine duarum spithamarum. Altitudo verò unius esse spithamæ videbatur. Qui eo pe-

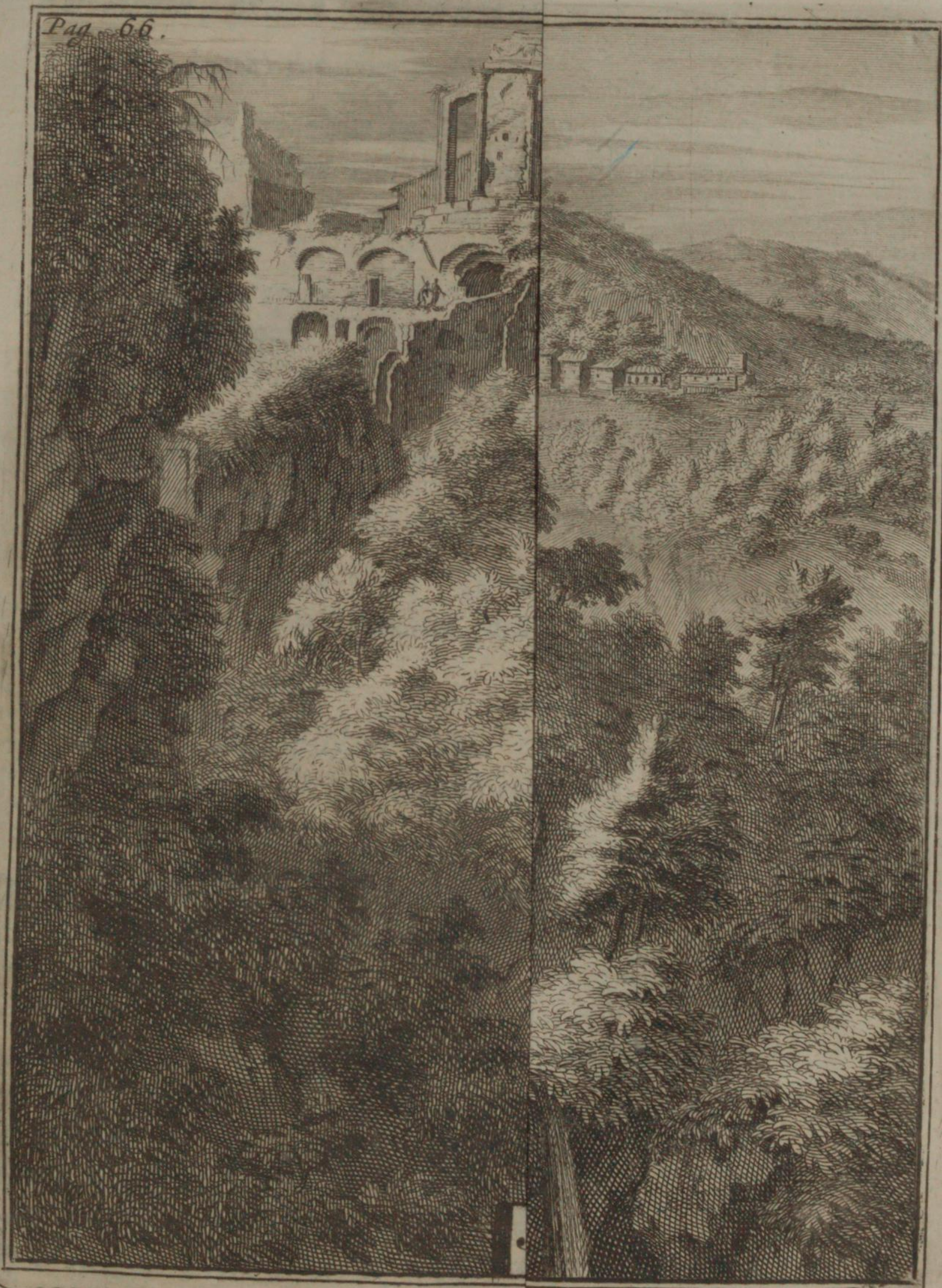
netrarit, humi procumbens, melle ſubactas offas tenens, pedes prius in cavernulam illam immittit. Mox toto ipſe cum corpore ſequens, genua in cavernam inſerere nititur. Ibi ſtatim reliquum corpus, veluti attractum genua ſequitur, non aliter ac ſi maximus & velociſſimus amnis vorticibus correptum hominem ex oculis ſubducat.

Sic Antris ac cavernis ſuperſtructa erant Oraculum Serapidis apud Alexandriam, Apollinis Clarii ad Colophonem, teſte Tacito, quem inferius adducam. Sic & Saturni in urbe Alexandrinâ, & Fortunæ Prænestinæ prope Romam, & Sibyllæ Cumanæ, & alia plura in regionibus aliis. Hiſce addi poſſent ea quæ Strabo de Cimmeriis eorumque Oraculo narrat, libro 5. Geographiæ ſuæ, ni plurima ex iſtis ipſe fabuloſe crederet conficta: uti & illa, quæ de Antro Cumanæ Sibyllæ, & aliis huic non diſſimilibus, circa Bajas, Puteoloſque & loca hiſce vicina, habet in Itinerario ſuo Dominus Villamontanus (vel ut Gallicè appellatur *Le S^r. de Villamont.*) Niſi iſta, quæ à me modo adducta ſunt, ſatis ſuperque ſufficere exiſtimarem.

Ubi autem deerant talia ſubſidia, non deerant, quæ defectum horum ſat commode ſupplere poterant; adyta ſcilicet, quæ, ratione ſtructuræ ſuæ, Antri quædam ſpecies erant intra Templa Fatidica. Hinc Heſychius ἄδυτον. σπήλαιον, ἢ τὸ ἀπόκρυφον μέρος τοῦ ἱεροῦ. Eodem modo & Suidas. Cæſar quoque libro 3. de bello civili: *Pergamo in occultis ac remotis Templi,* QUO PRÆTER SACERDOTES ADIRE *fas non eſt, quæ Græci adyta appellant, tympana ſonuerunt.* Qui Cæſar hîc commodè vocem illam Græcam, cauſamque cur adyta talia loca appellarentur explicat; inde nempe quod nemini præter ſacerdotes ad illa aditus ſive acceſſus pateret.

Addamus & hiſce Lucanum, digniſſimum ut hîc etiam audiatur. Ita verò ille canit, Pharſalicor. lib. 5. de Pythiâ:

Illa

Pag. 66.

Ruinæ Templi Herculis Tiburtini.

—— Illa pavens adyti penetrale remoti
Fatidicum, primâ templorum in parte resistit.

Ac paulò inferiùs:

—— Sentit tripodas cessare, furensque
Appius: & nobis meritas dabis impia pœnas
Et superis, quos fugis, ait, NISI MERGERIS ANTRIS,
Deque orbis trepidi tanto consulta tumultu
Desinis ipsa loqui. Tandem conterrita virgo
Confugit ad Tripodas, VASTISQUE ABDUCTA CAVERNIS
Hæsit, & insueto concepit pectore numen, &c.

Atque iterum paulò inferiùs:

—— Tunc mæstus VASTIS *ululatus* IN ANTRIS
Extremæque sonant domitâ jam virgine voces.

Ac paulò pòst.

——— tunc pectore Vatis
Impactæ cessere fores, expulsaque templis
Prosiluit. ———

Quod autem illa obscura admodum essent, hinc *Operta* quoque vocabantur apud hunc ipsum Lucanum, Ciceronem, alios.

Nullos igitur consultores ad illa admittebant, nisi qui Reges aut Principes, atque harum fraudum conscii essent. Quique ita & sibi & ipsis Oraculis majorem auctoritatem conciliare volebant ac valebant. Sic Alexander Magnus, ut Strabo lib. 17. ex Callisthene notat, solus ad illa introiit. Verba sunt: Μόνῳ γὰρ [δὲ] τῷ βασιλεῖ τὸν ἱερέα ἐπιτρέψαι παρελθεῖν εἰς τὸν νεὼν μετὰ τῆς συνήθους στολῆς, τοὺς δ' ἄλλους μετενδῦναι τὴν ἐσθῆτα, ἔξωθέν

τε τῆς θεμιστείας ἀκροάσασθαι πάντας πλὴν Ἀλεξάνδρου, τοῦτον δ' ἔνδοθεν εἶναι.

Soli scilicet Regi à Sacerdote concessum ut in Templum ingrederetur habitu consueto: cæteros vestem mutare jussos, & foris omnes Oraculum audivisse, dempto Alexandro, qui ingressus intus fuerit. Sed totam ipsius ad Ammonis Comœdiam inferius adhuc tractabo.

De Vespasiano habemus exemplum apud Tacitum, lib. 4. Historiarum: *Altior in Vespasiano cupido adeundi sacram sedem*, [Serapidis scilicet apud Alexandriam,] *ut super rebus Imperii consuleret.* ARCERI TEMPLO CUNCTOS JUBET, *atque ingressus intentusque numini, &c.*

Atqui, ut idem Tacitus loquitur, lib. 2. Histor. *Initium ferendi ad Vespasianum imperii Alexandriæ cœptum:* quod quomodo contigerit, ibi legere operæ pretium.

Verum ista diu satis ante hanc jam memoratam Alexandriæ consultationem acciderant: Imò & hæc sequentia istis cœptis adhuc priora; ea nempe quæ de Vitellio noster Tacitus tradit: *Vix credibile memoratu est, quantum superbiæ socordiæque Vitellio adoleverit, postquam speculatores Syriâ Judeâque adactum in verba ejus Orientem nuntiavere.* NAM ETSI VAGIS ADHUC ET INCERTIS AUCTORIBUS, ERAT TAMEN IN ORE FAMAQUE VESPASIANUS, *ac plerumque ad nomen ejus Vitellius excitabatur.*

Quin & priusquam hæc contingerent, consuluerat ipse Oraculum Carmeli Dei, ubi Basilides sacerdos omnibus cœptis ejus, (dubiis ambiguisque licet verbis; procul dubio non ignarus quo, qui consulebat Oraculum, Vespasianus collimaret,) omnia fausta promiserat. Quibus narratis, idem Tacitus addit: *Has ambages & statim exceperat fama, & tunc aperiebat. Nec quicquam magis in ore vulgi: crebriores apud ipsum sermones, quanto sperantibus plura dicuntur.*

Quum

Quum igitur jam non amplius contra Vitellium in armis esset ipse Vespasianus, sed illo interfecto, imperium teneret, Muciano ac Domitiano dominantibus in urbe imperii capite, non mirum, cuiquam videri debet, ipsum sic solum in adyta admissum, ac fingenti ei de se suisque quæcunque placerent, facillime fidem fuisse adhibitam: saltem illos quorum intererat ita simulasse: ut fecerant quidem de Alexandro nationes Barbaræ; dum interim ipsi Macedones indignanter admodum talia ferrent.

Simile ferè exemplum habemus in Tito hujus Vespasiani filio. Qui, dum bellum idem civile jam simul cum Patre agitaret animo, Paphiæ Veneris Oraculum consuluerat. Historiam ipsam jam adduco in sequenti Dissertatione, quapropter pauca solum ex illâ hîc apponam: *Sostratus, Sacerdotis id nomen, ubi læta & congruentia exta, magnisque consultis annuere Deam vidit, pauca in præsens, & solita respondens,* PETITO SECRETO *futura aperit. Titus aucto animo ad patrem pervectus, suspensis Provinciarum & exercituum mentibus, ingens rerum [fiducia] accessit.*

Hæc quippe atque hisce similia multum poterant apud stultum vulgus, quod totum ferè à divinationibus & Oraculis pendebat: atque adeo talis fama ac rumor de ipsis dispersus, præsertim in motuum horum initiis, ipsis maximè conducebant; imprimis jam veteribus Ducibus ac claris militia, subnixisque auxilio ac potentia Legionum atque auxiliarium; & in turbido tali statu Reipublicæ.

De aliis consultoribus nullum exstat exemplum: neque è re hoc fuisset Antistitum. Periculum enim sic fuisset, ne detegerentur ipsorum mysteria artesque fallendis consultoribus adornatæ.

Sed ut propius accedamus, ac detegamus artes ac præstigias horum sacerdotum, sive potius impostorum; Considere-

remus, quæſo, præcipua, atque ab antiquis ſæculis inter Ethnicos celeberrima, χρηστήρια.

De Delphico igitur, ut inde initium capiam, ita loquitur Strabo: φασὶ δ' εἶναι τὸ μαντεῖον, ἄντρον κοῖλον κατὰ βάθους, οὐ μάλα εὐρύστομον· ἀναφέρεσθαι δ' ἐξ αὐτοῦ πνεῦμα ἐνθουσιαστικόν· ὑπερκεῖσθαι δὲ τοῦ στομίου τρίποδα ὑψηλὸν, ἐφ' ὃν τὴν Πυθίαν ἀναβαίνουσαν, δεχομένην τὸ πνεῦμα, ἀποθεσπίζειν ἔμμετρά τε καὶ ἄμετρα· ἐντείνειν δὲ καὶ ταῦτα εἰς μέτρον ποιητάς τινας ὑπουργοῦντας τῷ ἱερῷ.

Oraculum ipſum ajunt eſſe cavam profundè ſpecum, aditu non admodum lato: ex ea ſpiritum efferri furoris divini efficacem: ſupra orificium Tripodem ſitum ſublimem, quo conſcenſo Pythia, ubi ſpiritum exceperit, carmine, ſolutaque oratione, ſortes ab ea pronunciari. Porrò Poëtas quoſdam eſſe fani miniſtros, qui proſâ oratione edita in verſus numeroſque redigant.

CAPUT IV.

De origine, & Auctoribus Oraculi Delphici; prout de iſtis Mythologi ac Poëtæ, eoſque ſecuti, loquuntur (cum primæ originis nulla certa indicia habeamus:) ex quibus patet, quam male inter ſe concordent. Quod & ex illis liquet, quæ de Pythone, ſive dracone ſive viro, fabulantur: quam quoque male iſte Pytho à פתן *Hebræorum derivetur; ac quam plane non cum hiſce Typhon ac Tytyon conveniant. Qua occaſione & de Parnaſſi ex Hebræorum lingua, abſurda originatione, paucis contra Dikinſonium & Huëttium, alioſque, diſſeritur.*

UT interim aliquid dicam de origine hujus Delphici Oraculi; quam omnino obſcura, incerta, imò plane incognita,

cognita, ac fabulis Poëtarum & Mythologorum involuta illa sit, ex unico constare queat Pausania: qui si unus instar omnium huc adducatur, id certè æquo lectori sufficere posset: Is igitur, in Phocicis, seu libro 10. ita loquitur:

Λέγεται δὲ πολλὰ μὲν καὶ διάφορα ἐς αὐτοὺς τοὺς Δελφούς, πλείω δὲ ἔτι ἐς τοῦ Ἀπόλλωνος τὸ μαντεῖον. Φασὶ γὰρ δὴ τὰ ἀρχαιότατα Γῆς εἶναι τὸ χρηστήριον, καὶ Δάφνην ἐπ' αὐτῷ ταχθῆναι πρόμαντιν ὑπὸ τῆς Γῆς: εἶναι δὲ αὐτὴν τῶν περὶ τὸ ὄρος νυμφῶν. ἔστι δὲ ἐν Ἕλλησι ποίησις, ὄνομα μὲν τοῖς ἔπεσιν ἐστιν Εὐμολπία, Μουσαίῳ δὲ τῷ Ἀντιοφήμου προσποιοῦσι τὰ ἔπη. Πεποιημένον οὖν ἐστιν ἐν τούτοις, Ποσειδῶνος ἐν κοινῇ καὶ Γῆς εἶναι τὸ μαντεῖον· καὶ τὴν μὲν χρᾶν αὐτὴν, Ποσειδῶνι δὲ ὑπηρέτην ἐς τὰ μαντεύματα εἶναι Πύρκωνα. καὶ οὕτως ἔχει τὰ ἔπη.

Αὔτικα δὲ χθονίης σφῶν δὴ πινυτὸν φάτε μῦθον,
Σὺν δέ τε Πύρκων ἀμφίπολος κλυτοῦ Ἐννοσιγαίου.

Χρόνῳ δὲ ὕστερον ὅσον ὀλίγη μεθ' ἣν δοθῆναι Θέμιδι ὑπ' αὐτῆς λέγουσιν, Ἀπόλλωνα δὲ παρὰ Θέμιδος λαβεῖν δωρεάν. Ποσειδῶνι δὲ ἀντὶ τοῦ μαντείου Καλαύρειαν ἀντιδοῦναί φασι αὐτὸν τὴν πρὸ Τροιζῆνος. Ἤκουσα δὲ καὶ ὡς ἄνδρες ποιμαίνοντες ἐπιτύχοιεν τῷ μαντείῳ, καὶ ἔνθεοί τε ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ ἀτμοῦ, καὶ ἐμαντεύσαντο ἐκ τοῦ Ἀπόλλωνος. Μεγίστη δὲ καὶ παρὰ πλείστων ἐς Φημονόην δόξα ἐστὶν, ὡς πρόμαντις γένοιτο ἡ Φημονόη τοῦ θεοῦ πρώτη, καὶ πρώτη τὸ ἑξάμετρον ᾖσε. Βοιὼ δὲ ἐπιχωρία γυνὴ ποιήσασα ὕμνον Δελφοῖς, ἔφη κατασκευάσασθαι τὸ μαντεῖον τῷ θεῷ τοὺς ἀφικομένους ἐξ Ὑπερβορέων τούς τε ἄλλους καὶ Ὠλῆνα· τοῦτον δὲ καὶ μαντεύσασθαι πρῶτον, καὶ ᾆσαι πρῶτον τὸ ἑξάμετρον. πεποίηκε δὲ ἡ Βοιὼ τοιάδε.

Ἔνθα τοι εὔμνηστον χρηστήριον ἐκτελέσαντο
Παῖδες Ὑπερβορέων Παγασὸς καὶ δῖος Ἀγυιεύς.

Ἐπαριθμοῦσα δὲ καὶ ἄλλους τῶν Ὑπερβορέων, ἐπὶ τελευτῇ τοῦ ὕμνου Ὠλῆνα ὠνόμασεν.

Ὠλήν θ' ὃς γένετο πρῶτος Φοίβοιο προφάτας,
Πρῶτος δ' ἀρχαίων ἐπέων τεκτήνατ' ἀοιδάν.

Οὐ μὴν τοι τά γε ἥκοντα ἐς μνήμην ἐς ἄλλον τινὰ, ἐς δὲ γυναικῶν μαντείαν ἀνήκει μόνων. Ποιηθῆναι δὲ τὸν ναὸν τῷ Ἀπόλλωνι τὸν ἀρχαιότατον δάφνης φασὶ, κομισθῆναι δὲ τοὺς κλάδους ἀπὸ τῆς δάφνης τῆς ἐν τοῖς Τέμπεσι. καλύβης δ' ἂν σχῆμα οὕτως γε ἂν εἴη παρεσχηματισμένος ὁ ναός. Δεύτερα δὲ λέγουσιν οἱ Δελφοὶ γενέσθαι ὑπὸ μελισσῶν τὸν ναὸν, ἀπό τε τοῦ κηροῦ τῶν μελισσῶν καὶ ἐκ πτερῶν. πεμφθῆναι δὲ ἐς Ὑπερβορέους φασὶν αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος. Λέγεται δὲ καὶ ἕτερος λόγος, ὡς τὸν ναὸν κατεσκευάσατο ἀνὴρ Δελφὸς, ὄνομα δὲ αὐτῷ Πτερᾶν εἶναι. κατὰ τοῦτο οὖν γενέσθαι τῷ ναῷ τοὔνομα ἀπὸ τοῦ οἰκοδομήσαντος. ἀπὸ τούτου δὲ τοῦ Πτερᾶ καὶ πόλιν Κρητικὴν προσθήκῃ γράμματος Ἀπτεραίους φασὶν ὀνομάζεσθαι. τὸν γὰρ δὴ λόγον τὸν ἔχοντα ἐς τὴν ἐν τοῖς ὄρεσιν αὐξομένην πτέριν, ὡς ἐκ τῆς πόας ταύτης χλωρᾶς ἔτι διεπλέξαντο ναὸν, οὐδὲ ἀρχὴν προσίεμαι τὸν λόγον τοῦτον. Τὰ δὲ ἐς τὸν τρίτον τῶν ναῶν ὅτι ἐγένετο ἐκ χαλκοῦ, θαῦμα οὐδέν· εἴ γε Ἀκρίσιος μὲν θάλαμον χαλκοῦν τῇ θυγατρὶ ἐποιήσατο, Λακεδαιμονίοις δὲ Ἀθηνᾶς ἱερὸν Χαλκιοίκου καὶ ἐς ἡμᾶς ἔτι λείπεται. Ῥωμαίοις δὲ καὶ ἡ ἀγορὰ μεγέθους ἕνεκα καὶ κατασκευῆς τῆς ἄλλης θαῦμα οὖσα παρέχεται τὸν ὄροφον χαλκοῦν. Τὰ μὲν τοι ἄλλα οὐκ ἔπειθεν ὁ λόγος, ἢ Ἡφαίστου τὸν ναὸν τέχνην εἶναι, ἢ τὰ ἐς τὰς ᾠδοὺς τὰς χρυσᾶς, ἃς δὴ Πίνδαρος ᾖσεν ἐπ' ἐκείνῳ τῷ ναῷ·

Χρύσεαι δ' ἐξ ὑπερῴου ἄειδον κηλήμονες.

Οὗτος μὲν δὴ ταῦτα ἐς μίμησιν (ἐμοὶ δοκεῖν) τῆς παρ' Ὁμήρῳ Σειρήνων ἐποίησεν. οὐ μὴν οὐδὲ τρόπον ὅντινα ἀφανισθῆναι συνέπεσε τῷ ναῷ, κατὰ ταὐτὰ εἰρημένα εὕρισκον. καὶ γὰρ ἐς χάσμα γῆς ἐκπεσεῖν αὐτὸν, καὶ ὑπὸ πυρὸς τακῆναι λέγουσι. Τέταρτος δὲ ὑπὸ Τροφωνίου μὲν εἰργάσθη καὶ Ἀγαμήδους, λίθου δὲ αὐτὸν ποιηθῆναι μνημονεύουσι. κατεκαύθη δὲ Ἐρξικλείδου μὲν Ἀθήνησιν ἄρχοντος, πρώτῳ δὲ τῆς ὀγδόης ὀλυμπιάδος ἔτει καὶ πεντηκοστῆς, ἣ Κροτωνιάτης ἐνίκα Διόγνητος.

Τὸν

Τὸν δ' ἐφ' ἡμῶν τῷ θεῷ ναὸν ᾠκοδόμησαν μὲν ἀπὸ τῶν ἱερῶν οἱ Ἀμφικτύονες χρημάτων, &c.

De ipsis quidem Delphis multa ac diversa traduntur, atque imprimis de Oraculo Apollinis. Ajunt enim fuisse ab initio Telluris eam Oraculorum sedem; & ab ipsa Tellure Daphnen, quæ præsideret delectam: de Nymphis quæ montem incolerent, Daphnen unam fuisse. Poësin Græci habent, quæ Eumolpia appellantur: ejus autorem Musæum perhibent, Antiphemi filium. In ea proditum est memoriæ, commune Telluri ac Neptuno Oraculum illud fuisse: ipsam quidem Tellurem ore suo Responsa dedisse: Neptunum interpretem habuisse Pyrconem. Ea de re versus hujusmodi sunt:

Telluris cuncti sanctas cognoscite voces,
Et magno Pyrcon Neptuno sacra ferebat.

Neptunus deinde Telluri dicitur parte suâ concessisse; illam Themidi Oraculum totum dono dedisse: ab ea Apollinem illud accepisse, tradita Neptuno, quæ ante Trœzenem est, Calaurea. Audivi etiam qui dicerent, pastores quosdam dum pecus illac agerent, cùm prope ad eum locum ubi Oraculum est accessissent, repente terræ halitu Divinitùs afflatos, Apollinis ipsius impulsu vaticinari cœpisse. Maxima verò fuit nominis celebritate Phemonoë; ut quæ Dei interpres prima fuerit, prima etiam senariis Oracula decantarit. Bæo tamen indigena mulier Delphis hymno composito, advenas ab Hyperboreis profectos, Oraculum Apollini dedicasse tradidit, cùm aliàs tum Olena, qui primus vaticinatus (eo in loco) fuerit, primusque senarios (longiores) repererit. Hi sunt quos Bæo fecit versus:

Hic posuere tibi juvenes penetralia Phœbi,
Olim ab Hyperboreis Pagasusque & dius Agyieus.

Enumeratis aliis Hyperboreis, in ipso hymni fine Olena nominavit;

Atque Olen, primus cecinit qui oracula Phœbi,
Et veterum primus modulari carmina cœpit.

Communis tamen hominum opinio priscæ memoriæ autoritatem secuta, solas agnoscit mulieres oraculorum interpretes. Antiquissimam Dei ædem è lauro erectam tradunt: & lauri quidem ramos ex ea arbore decerptos, quæ ad Tempe est. Fuit ædis ejus forma quasi tugurium quoddam. Alteram ædiculam narrant ab apibus è cera & pinnulis compactam, hominem Delphum, cui nomen fuerit Pteras; & ex ejus nomine (de pinnis apum) fabulæ locum datum. Ab eodem Ptera Creticam etiam civitatem, unâ litera additâ, Aptereos appellatam. Quod vero ex ea herba quæ in montibus crescens, Pteris (i. e. filix) dicitur, adhuc viridi fuerit illud opus contextum, omnino ut credam non adducor. Nam tertium delubrum ex ære ædificatum fuisse (quod fama prodidit) mirum videri non debet, siquidem & filiæ Acrisius thalamum ex ære fecit; & hâc etiamnum ætate extat apud Lacedæmonios Minervæ fanum, cui Chalciæco cognomen est. Romæ quoque forum cum magnitudine & ornatu reliquo spectantibus est admirationi, tum vero æneo contegitur lacunari. Quare non omnino à vero alienum videri possit, æneum fuisse Apollinis templum. Nam cætera jure fabulosa videantur, vel à Vulcano ædem illam exædificatam, vel aureas in eo templo virgines cantasse, quod Pindarus cecinit:

Aureæ cantabant e laquearibus Flexanimæ.

In quo plane Homerum videtur imitari voluiße, de Sirenibus fabulantem. Sed neque quo casu fanum abolitum fuerit, ab omnibus ad eundem modum rem expositam comperi. Sunt qui

qui terræ hiatu haustum; alii qui igne colliquefactum dicant. Quartum sanè Templum Trophonius & Agamedes metati sunt; è lapide verò exstructum memorant. Conflagravit hoc principatum obtinente Athenis Erxiclide, 58 Olympiadis anno primo, quo palmam tulit Diognetus Crotoniates. Quod hac ætate extat, erexerunt de sacra pecunia Amphictyones, &c.

At Diodorus Siculus non a Pastoribus primo Vaticinantibus, verum à capris, quæ Enthusiasmo concitatæ futura prædixerint, hoc Oraculum fuisse repertum non minus fabulosè narrat. Ejus verba vero sunt hæc sequentia: Λέγεται γὰρ τὸ παλαιὸν αἶγας εὑρεῖν τὸ μαντεῖον. οὗ χάριν αἰξὶ μάλιστα χρηστηριάζουσι μέχρι τοῦ νῦν οἱ Δελφοί. τὸν δὲ τρόπον τῆς εὑρέσεως γενέσθαι φασὶ τοιοῦτον· ὄντος χάσματος ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ, καθ' ὃν ἐστι νῦν τοῦ ἱεροῦ τὸ καλούμενον ἄδυτον, καὶ περὶ τοῦτο γενομένων αἰγῶν, διὰ τὸ μήπω κατοικεῖσθαι τοὺς Δελφούς, ἀεὶ τὴν προσιοῦσαν τῷ χάσματι καὶ προσβλέψασαν αὐτῷ, σκιρτᾶν θαυμαστῶς, καὶ προΐεσθαι φωνὴν διάφορον ἢ πρότερον εἰώθει φθέγγεσθαι. τὸν δ' ἐπιστατοῦντα ταῖς αἰξὶ θαυμάσαι τὸ παράδοξον, καὶ προσελθόντα τῷ χάσματι, καὶ κατιδόντα οἷον περ ἦν, ταυτὸ παθεῖν ταῖς αἰξίν. ἐκείνας τε γὰρ ὅμοια παθεῖν τοῖς ἐνθουσιάζουσιν, καὶ τοῦτον προλέγειν τὰ μέλλοντα γίνεσθαι. μετὰ δὲ ταῦτα τῆς φήμης παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις διαδοθείσης περὶ τοῦ πάθους τῶν προσιόντων τῷ χάσματι, πλείους ἀπαντᾶν ἐπὶ τὸν τόπον· διὰ δὲ τὸ παράδοξον τῶν ἀποπειρωμένων, τοὺς ἀεὶ πλησιάζοντας ἐνθουσιάζειν. δι' ἃς αἰτίας θαυμασθῆναί τε τὸ μαντεῖον, νομισθῆναι τῆς γῆς εἶναι τὸ χρηστήριον· καὶ χρόνον μέν τινα τοὺς βουλομένους μαντεύεσθαι, προσιόντας τῷ χάσματι, ποιεῖσθαι τὰς μαντείας ἀλλήλοις· μετὰ δὲ ταῦτα πολλῶν καθαλλομένων εἰς τὸ χάσμα διὰ τὸν ἐνθουσιασμόν, καὶ πάντων ἀφανιζομένων, δόξαι τοῖς κατοικοῦσι περὶ τὸν τόπον, ἵνα μηδεὶς κινδυνεύῃ, προφῆτιν τε μίαν πᾶσι καταστῆσαι γυναῖκα, καὶ διὰ ταύτης γίνεσθαι τὴν χρησμολογίαν. ταύτῃ δὲ κατασκευασθῆναι μηχανήν, ἐφ' ἣν ἀναβαίνουσαν, ἀσφαλῶς ἐνθουσιάζειν, καὶ μαντεύεσθαι

τοῖς βουλομένοις. εἶναι δὲ τὴν μηχανὴν τρεῖς ἔχουσαν βάσεις, ἀφ' ὧν αὐτὴν τρίποδα κληθῆναι.

Dicunt antiquis temporibus capras Oraculum istud invenisse. Quare etiam ad hæc usque tempora maxime per caprarum sacrificia Oraculum consulunt. Modum quo id repertum fuerit ita narrant. Quum hiatus terræ esset isto in loco, quo nunc templi adyta sunt, & capræ eò (pascendo) devenirent, quod Delphi nondum habitarentur, si quæ ipsarum accederet ad hiatum istum, atque eò introspiceret, semper accidisse, ut mirabili modo saltaret, vocemque emitteret longè diversam ab ea, quam edere solita fuerat. Illum vero qui capris pascendis præerat, admiratum hujus rei paradoxon; ac cum ad hiatum quoque accessisset, rimantem oculis quidnam illud esset, idem cum capris passum fuisse. Illas namque similia passas istis, qui enthusiasmo aguntur; illumque futurorum vatem fuisse factum. Post illa vero fama per incolas dispersa rei illius quæ contigerat, istis qui eo accesserant, plures accurrisse ad istum locum: ac, cum propter casum inexspectatum, experimentum caperent, semper illos qui propius accederent enthusiasmo correptos fuisse. Ob quam causam illud Oraculum admirationi fuisse, ac Telluris Oraculum habitum. Quin & per tempus aliquod, eos qui volebant, ad hiatum illum accedentes prophetasse, sibique invicem futura prædixisse. At postea, cum multi in hiatum eo insiliissent, omnesque illi ita disparuissent, visum fuisse istius loci accolis (ne aliquis amplius periclitaretur) unam mulierem omnibus constituere Prophetidem, ut per eam fieret futurorum prædictio. Isti vero fabricatam fuisse Machinam, in quam illa adscendens tutò, ac sine periculo, enthusiasmo afficeretur, ac vaticinaretur volentibus. Habere autem Machinam illam tres pedes; unde & Tripes appellata fuerit.

Quod

Quod attinet autem ad primos Deos Fatidicos, in hoc χρηστηρίῳ ſive Oraculorum ſede Delphica; illos ordine ita enumerat Æſchylus in Eumenidibus. Cujus tragœdiæ initium huc afferam; ut inde eo melius videamus, quam parum ſibi circa hanc rem conſtent, cum Mythologi tum Poëtæ. Ita igitur ille, ſub Pythiæ perſona, canit:

Πρῶτον μὲν εὐχῇ τῇ δε πρεσβεύω θεῶν
Τὴν πρωτόμαντιν γαῖαν, ἐκ δὲ τῆς Θέμιν
Ἣ δὴ τὸ μητρὸς, δευτέρα τόδ' ἕζετο
Μαντεῖον, ὡς λόγος τις· ἐν δὲ τῷ τρίτῳ
Λάχει, θελούσης, οὐδὲ πρὸς βίαν τινὸς
Τιτανὶς, ἄλλη, παῖς χθονὸς, καθέζετο
Φοίβη. δίδωσιν δ' ἣ γενέθλιον δόσιν
Φοίβῳ. τὸ Φοίβης δ' ὄνομ' ἔχει παρώνυμον·
Λιπὼν δὲ λίμνην, Δηλίαν τε χοιράδα,
Κέλσας ἐπ' ἀκτὰς ναυπόρους τὲ Παλλάδος
Ἐς τήνδε γαῖαν ἦλθε Παρνησοῦ θ' ἕδρας.
Πέμπουσι δ' αὐτὸν καὶ σεβίζουσι μέγα
Κελευθοποιοὶ παῖδες Ἡφαίστου, χθόνα
Ἀνήμερον τιθέντες ἡμερωμένην.
Μολόντα δ' αὐτὸν κάρτα τιμαλφεῖ λεὼς,
Δελφός τε χώρας τῆσδε πρυμνήτης ἄναξ.
Τέχνης δὲ νῦν Ζεὺς ἔνθεον κτίσας φρένα,
Ἵζει τέταρτον τόνδε μάντιν ἐν θρόνοις·
Διὸς προφήτης δ' ἐστὶ Λοξίας πατρός.
Τούτους ἐν εὐχαῖς φροιμιάζομαι θεούς.

Primum hac prece memor vel ſaluto Dearum
Primam vaticinatricem Terram, & poſt eam Themin,
Quæ ſecunda poſt matrem huic
Oraculi loco præſedit, ut eſt ſermo:
Tertio vero loco conſortita ſine vi
Titanis alia, Terræ filia

Phœbe: Dedit autem ea natale munus
Phœbo, nomen autem habet ad Phœbes nomen accedens.
Linquens autem lacum, & petram Deliam:
Cum appulißet ad littora navibus commoda Palladis,
In hanc terram venit, & Parnaſſi ſedes.
In pompa vero deducunt eum, & plurimum colunt
Vias exſcindentes filii Vulcani, terram
Horridam reddentes frugiferam,
Advenientem vero eum valde honorat populus
Delphusque, rex regionis hujuſce gubernator.
Jupiter autem animum ejus divina afflans arte,
Hunc quartum ſtatuit vatem in ſolio:
Jovisque patris Propheta eſt Loxias.

Scholiaſtes autem, ad verba, Τὴν πρωτόμαντιν Γαῖαν, hæc notat: Πίνδαρος φησὶ πρὸς βίαν κρατῆσαι Πυθοῦς τὸν Ἀπόλλωνα. διὸ καὶ ταρταρῶσαι ἐζήτει αὐτὸν ἡ Γῆ. *Phœbum vi hanc ſedem obtinuiſſe; unde & Tellus ipſum in Tartara detrudere voluerit.* De Delphorum (urbis) nomine, uti & de Pythone, ita quoque loquitur Pauſanias: Λέγεται δὲ καὶ τάδε· Κελαινὼ θυγατέρα Ὑάμω τῷ Λυκώρου γενέσθαι· Δελφὸν δὲ ἀφ' οὗ τὸ ὄνομα τῇ πόλει τῇ ἐφ' ἡμῶν ἐστι, Κελαινοῦς τε αὐτὸν τῆς Ὑάμου καὶ Ἀπόλλωνος εἶναι. Οἱ δὲ Καστάλιόν τε ἄνδρα αὐτόχθονα καὶ θυγατέρα ἐθέλουσιν αὐτῷ γενέσθαι Θυίαν, καὶ ἱεράσασθαί τε τὴν Θυίαν Διονύσῳ πρῶτον καὶ ὄργια ἀγαγεῖν τῷ θεῷ· ἀπὸ ταύτης δὲ καὶ ὕστερον ὅσαι τῷ Διονύσῳ μαίνονται, Θυάδας καλεῖσθαι σφᾶς ὑπὸ ἀνθρώπων. Ἀπόλλωνος δὲ οὖν παῖδα καὶ Θυίας νομίζουσιν εἶναι Δελφόν. οἱ δὲ μητρὸς μὲν Μελαίνης φασὶν αὐτὸν θυγατρὸς Κηφισοῦ. Χρόνῳ δὲ ὕστερον καὶ Πυθὼ τὴν πόλιν, οὐ Δελφοὺς μόνον ἐκάλεσαν οἱ περιοικοῦντες· καθὰ καὶ Ὁμήρῳ πεποιημένα ἐν καταλόγῳ Φωκέων ἐστίν. Οἱ μὲν δὴ γενεαλογεῖν τὰ πάντα ἐθέλοντες, παῖδα εἶναι Δελφοῦ Πύθιν, καὶ ἀπὸ τοῦ βασιλεύοντος γενέσθαι τῇ πόλει τὸ ὄνομα ἥγηνται. Λόγος δὲ ὃς ἥκει τῶν ἀνθρώ-

πων

πων εἰς τοὺς πολλούς, τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος τοξευθέντα σήπεσθαί φησιν ἐνταῦθα, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ὄνομα τῇ πόλει γενέσθαι Πυθώ. πύθεσθαι γὰρ δὴ τὰ σηπόμενα, οἱ τότε ἔλεγον. καὶ τοῦδε ἕνεκα Ὅμηρος πεποίηκεν, ὡς ἡ τῶν Σειρήνων νῆσος ἀνάπλεως ὀστῶν εἴη, ὅτι οἱ τῆς ᾠδῆς αὐτῶν ἀκούοντες, ἐπύθοντο ἄνθρωποι. Τὸν δὲ ἀποθανόντα ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ποιηταὶ μὲν δράκοντα εἶναι, καὶ ἐπὶ τῷ μαντείῳ φύλακα ὑπὸ Γῆς ταχθῆναί φασι &c.

Adjiciunt ad hæc, Hyamo Lycori filio Celeno filiam fuisse, è quâ Delphum Apollo susceperit; unde nomen, quod etiamnum nostra ætate usurpatur, urbs acceperit. Alii Castalium tradunt hominem indigenam, filiam habuiße Thyiam nomine, quæ cum Liberi Sacerdotio fungeretur, prima Libero Patri Orgia agitaverit: & ab ea, quæ furore impulsæ Sacra Baccho faciant, ab hominibus Thyiadas nuncupari: Apollinis nempe filium, & Thyiæ, Delphum fuiße autumant: Sed alii matrem ejus Melænem perhibent Cephissi filiam. Interjecto dein tempore urbem ipsam non solum Delphos, sed etiam Pytho nominarunt finitimi. Testantur id Homeri versus de Phocensium delectu. Sed eum qui subtilius populorum origines exquirunt, Delphi existimant filium fuiße Pythin; & ab eo dum regnaret, urbi nomen impositum. Est insuper pervagato inter homines sermone vulgatum, ab Apolline quendam ejus loci incolam sagittis confixum ibi contabuisse, & ex eo urbi nomen contigiße, quod ejus temporis homines persimili voce in iis quæ corrumperentur, significandis uterentur. Neque Homerus aliam ob causam Sirenum insulam ossium plenam dixit, quam quod in ea putrescerent eorum cadavera, qui Sirenum cantilenis aures præbuissent. Qui ab Apolline occisus fuerit, Draconem eum fuisse poëtæ scripsere, cui custodiam Tellus Oraculi mandasset.

De Ephoro, autem, qui cum veritatem in historiis maxime

me extolleret, & insectaretur illos, qui fabulis gaudent; hîc tamen nil præter fabulas prompsit, ita Strabo, lib. IX. Ταῦτα δ' εἰπὼν, ἐπιφέρει παράδειγμα, ὅτι ὑπολαμβάνουσι, κατασκευάσαι τὸ μαντεῖον Ἀπόλλωνα μετὰ Θέμιδος, ὠφελῆσαι βουλόμενον τὸ γένος ἡμῶν. Εἶτα τὴν ὠφέλειαν εἰπὼν, ὅτι εἰς ἡμερότητα προὐκαλεῖτο, καὶ ἐσωφρόνιζε τοὺς μὲν χρηστηριάζων, καὶ τὰ μὲν προστάττων, τὰ δ' ἀπαγορεύων, τοὺς δ' οὐδὲ ὅλως προσιέμενος: ταῦτα δὲ διοικεῖν νομίζουσι (φησὶν) αὐτὸν, οἱ μὲν αὐτὸν τὸν θεὸν σωματοειδῆ γενόμενον, οἱ δ' ἀνθρώποις ἔννοιαν παραδιδόντα τῆς ἑαυτοῦ βουλήσεως. Ὑποβὰς δὲ, περὶ τῶν Δελφῶν, οἵτινές εἰσιν διαλεγόμενος, φησὶ τὸ παλαιὸν Παρνασσίους τινὰς αὐτόχθονας καλουμένους οἰκεῖν τὸν Παρνασσόν. καθ' ὃν χρόνον τὸν Ἀπόλλωνα τὴν γῆν ἐπιόντα, ἡμεροῦν τοὺς ἀνθρώπους, ἀπό τε τῶν ἀνημέρων καρπῶν καὶ τῶν βίων, ἐξ Ἀθηνῶν ὁρμηθέντα ἐπὶ Δελφοὺς, ταύτην ἰέναι τὴν ὁδὸν, ἣ νῦν Ἀθηναῖοι τὴν Πυθιάδα πέμπουσι. γενόμενον δὲ κατὰ Πανοπέας, Τιτυὸν καταλῦσαι, ἔχοντα τὸν τόπον, βίαιον ἄνδρα καὶ παράνομον· τοὺς δὲ Παρνασσίους συμμίξαντας αὐτῷ, καὶ ἄλλον μηνῦσαι χαλεπὸν ἄνδρα Πύθωνα τοὔνομα, ἐπίκλησιν δὲ Δράκοντα· κατατοξεύοντα δ' ἐπικελεύειν ἰὲ παιὰν· ἀφ' οὗ τὸν παιανισμὸν οὕτως ἐξ ἔθους παραδοθῆναι τοῖς μέλλουσι συμπίπτειν εἰς παράταξιν· ἐμπρησθῆναι δὲ καὶ σκηνὴν τότε τοῦ Πύθωνος ὑπὸ τῶν Δελφῶν, καθάπερ καὶ νῦν ἔτι καὶ ἀεὶ ὑπόμνημα ποιουμένους τῶν τότε γενομένων. Τί δ' ἂν εἴη μυθωδέστερον ἢ Ἀπόλλων τοξεύων, καὶ κολάζων Τιτυοὺς, καὶ Πύθωνας καὶ ὁδεύων ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Δελφοὺς, καὶ γῆν πᾶσαν ἐπιών; Εἰ δὲ ταῦτα μὴ ὑπελάμβανε μύθους εἶναι; τί ἐχρῆν τὴν μυθευομένην Θέμιν γυναῖκα καλεῖν; τὸν δὲ μυθευόμενον δράκοντα ἄνθρωπον; πλὴν εἰ συγχεῖν ἐβούλετο τόν τε τῆς ἱστορίας καὶ τὸν τοῦ μύθου τόπον;

His statim subjicit, opinionem receptam esse, Apollinem cum Themide Oraculum illud condidisse, cum prodesse nostro generi vellet: atque utilitatem illam exprimit; nempe eum homines ad mansuetudinem, ac modestiam provocasse, dum Oracula edens, aliis vel mandaret aliquid vel interdiceret; alios omnino arceret. Hæc (inquit) ipsum censent fa-

cere alii corpore adſumpto, alii quod ſuæ voluntatis notitiam inderet. Progreßus deinde eò, ut de Delphis diſputaret, quinam ii eſſent, ait Parnaſſios quoſdam indigenas priſcis temporibus Parnaßum habitaviſſe: quo tempore Apollo terras obiens homines ad placiditatem compoſuit, frugibuſque uti, & ratione victus mitioribus docuit: eum quidem ferunt ab Athenis Delphos proficiſcentem eâ perrexiſſe viâ, qua nunc Athenienſes pompam ad Pythonem mittunt. Ibi cum ad Panopeos perveniſſet, Titium ab eo interfectum fuiſſe, qui ejus loci dominus violentus erat, atque injurius homo. Tum ad eum veniſſe Parnaſſios aliumque indicaſſe intollerabilem hominem, Pythonem nomine, cognomento Draconem; ac dum Apollo ipſum occideret, acclamaſſe Iö Pæan. Atque hinc pugnam inituris confliсturiſque, per manus traditum, ut ex more Pæana conclament. Tum quoque incenſum fuiſſe à Delphis tabernaculum Pythonis: cujus rei memoriam hodieque renovent. At enim quid fabuloſius dici poteſt, quam Apollo arcu feriens, Tityoſque & Pythonas ſuppliciis afficiens, proficiſcens Athenis Delphos, & totam obambulans terram? Quod ſi hæc non putavit eſſe fabulas, quid ſibi vult quod fabulis vulgatam Themidem mulierem vocat, fabuloſum draconem hominis nomine afficit? niſi quod confundere modum hiſtoriæ cum fabulis voluit?

Hiſce addamus quæ Macrobius lib. 1. cap. 17. Saturnal. habet. Ἀπόλλων Πύθιος : οὐκ ἀπὸ τῆς πεύσεως, i. e. *non à Conſultatione Oraculorum dictus à Phyſicis æſtimatur: ſed* ἀπὸ τοῦ πύθειν, id eſt, σήπειν: *quod nunquam ſine vi caloris efficitur. Hinc ergo* Πύθιον *dictum æſtimant: licet hoc nomen ex nece draconis inditum Deo Græci fabulentur. Quæ tamen fabula non abhorret ab intellectu naturalis arcani. Quod apparebit ſi percurratur ordo, qui de Apolline naſcente narratur, ſicut paulo ſuperius enarraturum me eſſe promiſi. Latonæ*

næ Apollinem Dianamque pariturræ Juno dicitur obstitisse. Sed ubi quandoque partus effusus est, draconem ferunt qui πύθων *vocitabatur invasisse cunas Deorum, Apollinemque in prima infantia sagittis belluam confecisse. Quod ita intelligendum naturalis ratio demonstrat. Namque post Chaos.* &c.

Videmus hic cum apud Pausaniam tum apud Diodorum Siculum *capras* primas hujus Oraculi indices; quin & ipsas inde vaticinantes; ab iisque id homines didicisse, &c.

Poëtæ vero, ac Mythologi hic *draconem* ad Oraculi antrum, ex quo Themis futura prædicebat, custodem ejus collocant: quique *Apollinem* eo adventantem ab antri aditu arcuerit: unde & ab *Apolline* sagittis confixus ibi mortuus contabuerit. Aliis autem non solus Oraculi à *Themide* possessi custos erat: verum & ipse Oracula dabat. Ob ejus sive custodem sive & vaticinantem [quid miri enim *draconem* belluam edere Oraculorum Responsa, quum id & *capræ* fecerint?] peremptum Apollo iste (ad quem alias Philosophi seu Theologi Gentiles, omnia numina referunt; sicut ex Macrobio aliisque liquet) per annos novem fugere coactus, expiatione opus habuit.

Verum enim vero, quæ de *dracone bellua* cum Poëtæ ac Mythologi, tum & ipse Plutarchus, illos (non tamen ex propria sententia) secutus, dixerunt; illa Pausanias, atque Ephorus (apud Strabonem libro. 9.) de *Dracone*, homine violento, intelligi volunt; uti & ista, quæ de *Typhone* ac *Tityo* veteres fabulati sunt: dum interim Macrobius illa habeat pro commentis Philosophicis; atque hinc ista, diversis admodum modis, physicè explicet.

Interim cum *draco*, de quo locutus sum (quemque alii ex Poëtis ac Mythologis virilis, alii fœminei sexûs faciunt) πύθων, seu *Pytho* appellaretur; nullique hactenus (excepto aucto-

auctore hymni in Apollinem qui Homero vulgò adſcribitur) illum *Typhonem* nominaverint, *Typhonemque* hunc omnes à *Tityo* ac *Pythone* diſtinxerint, non tamen deſunt eruditi inter Chriſtianos, qui per anagrammatiſmum, ex Pythone *Typhonem confinxerunt.* Aſt ille anagrammatiſmus, apud Græcos, æque atque illa Scriptura quæ retrograda erat ac βουστροφηδὸν fiebat, nullo in uſù erat vulgari; ſed tantum ludendi gratia; niſi quod retrograda Scriptura in nummis ſatis frequenter exhiberetur. Neque anagrammatiſmi per Cabbalam Judæorum, niſi poſteriorum inventum fuit: nec Græci illos ab Hebræis didicerunt; quicquid hic tam audenter Dickinſonius (cap. 1. Delph. Phœnic.) aſſerat.

Verum nec hic ſubſiſtunt ejuſmodi eruditi; ſed, ut ex Pythone *Typhonem* faciunt, ſic & *Typhonem* in *Og regem in Baſan* transformant: dum ſumma ope nituntur, ut fabulis abſurdiſſimis Græcorum, nullique hiſtoriæ fundamento innitentibus (ut quæ de una eademque re, pluſquam decem ſæpe diverſis modis, ab hoc quidem ſic, ab alio rurſus ſic, conficta fuerunt) veris Hebræorum Hiſtoriis, ac quidem θεοπνεύστως, ſeu Divinitùs, datis, accommodent.

At ſi à פתן Pethen, Hebraico vocabulo, quod quidem *draconem*, ſed magis proprie *Aſpidem*, denotat ipſis, *Pytho, draco*, originem hauſit, indeque *Diabolus* per talem *Pythonem*, ſeu *Pethen* denotatur; quomodo is ſimul *Typhon*, ſeu *Pityus*, vel potius rex *Og in Baſan* eſſe potuit?

Hunc interim *Typhonem* in *Arimis* locant, *Arima* rurſus abſque ulla hæſitatione, in Palæſtina, adeoque in Judæa. Quod ut belle ipſis cedat verſum integrum libro 2. Iliados inſerunt poſt hos ſequentes:

Γαῖα δ᾽ ὑποστενάχιζε Διῒ ὡς τερπικεραύνῳ
Χωομένῳ, ὅτε τ᾽ ἀμφὶ Τυφωέϊ γαῖαν ἱμάσσῃ
Ἐν Ἀρίμοις· ὅθι φασὶ Τυφωέος ἔμμεναι εὐνάς.

Nempe hunc versum, qui, teste Srabone (lib. 12.) plane insititius, adeoque & spurius, est, neque in ullis Homeri exemplaribus comparet,

χώρῳ ἐνὶ δρυόεντ' Ὕδης ἐν πίονι δήμῳ:

quique aliter concinnatus, alibi eidem libro secundo Iliados inseritur, hoc modo:

Τμώλῳ ὑπὸ νιφόεντι, Ὕδης ἐν πίονι δήμῳ.

At quum prior ipsis magis placeat, ipsum, ut res aliis, sic quoque magis plausibilis evadat, Ὕδης in Ἰούδης; & sic, si non *Lydos*, saltem *Cilices* in *Judæos* transformant, ut sic Homerum pro suis partibus stantem ostentent; isque de *Og* in *Basan* locutus videatur. At qualem notitiam rerum Hebraicarum is habere potuerit, forsan alibi latius ostendam.

Interim istorum hominum huic *Moses* est *Apollo*, huic *Josua*; huic denuo *Josua* idem cum *Hercule* est; isque *Hercules* (quod secundùm alios Apollo fecerat) *Typhonem*, i.e. *Og regem in Basan*, occidit. Aliis denique *Moses* idem cum *Libero*, seu *Baccho*, est; imò & cum *Pane* ac *Mercurio*.

Quam belle vero hujusmodi homines talia probent, videri potest ex proposit. IV. cap. 8. Demonstr. Euang. P. D. Huëtii; qui ibi, ut ostendat non solum Apollinem, verum &, nescio quos non, *Pana*, *Priapum*, *Æsculapium*, *Prometheum*, & *Cecropem*, & *Minoa*, & *Rhadamanthum*, & *Æacum*, & *Protea*, & *Perseum*, & *Aristæum*, & *Musæum*, & *Orphea*, & *Linum*, & *Amphiona*, & *Eumolpum*, & *Tiresiam* eosdem cum Mose fuisse; inter alia (ne pluribus Lectori tædiosus fiam) ita loquitur: *Apollo Trojæ muros ad citharæ cantum fertur condidisse: Israëlitica gens, ut in civitatis coalesceret formam, & legibus* con-

continineri ſe pateretur, Moſes perfecit. Narratur Apollo apud Tibullum:

Saturno rege fugato
Victoris laudes concinuiſſe Jovis:

Submerſo Pharaone & Ægyptiis, Hymnum victori Deo cecinit Moſes, & alterum quoque debellatis gentibus, quæ iter in Chananæam terram morabantur. Pythonem Serpentem ab Apolline interfectum narrant fabulatores; fortaſſe quod Hevæos, Chananæam gentem, Moſis præcepta ſecuti Iſraelitæ domuerint: חויא *autem Hevæum & Serpentem ſonat, ut à Bocharto demonſtratum eſt; vel potius quod virga Moſis verſa in colubrum, Magorum Ægyptiorum virgas mutatas quoque in Serpentes abſorbuerit, & quod Serpentium ignitorum à Deo in Iſraelitas immiſſorum vim viruſque excitato Serpente æneo, Moſes repreſſerit. Tityon etiam terræ omniparentis alumnum & filium, Apollo occidit. Hic mortuus, juxta Homerum,* ἐπ᾽ ἐννέα κεῖτο πέλεθρα, *per novem terræ jugera porrigebatur. Moſes Og regem Baſan interfecit, virum de ſtirpe Gigantum, cujus lectus novem cubitos habebat longitudinis. Nomen Tityo à* טיט, LUTUM *quod ſignificat, quaſi dicas* πηλογόνον, *quo nomine gigantes Callimachus appellat. Og Baſanitidis terræ indigena & filius fuit. In Eubœam ad viſendum Tityo iviſſe Rhadamanthym cecinit Homerus: quippe Ogi regionem adiit & ſubegit Moſes, quem Rhadamanthum eſſe ſuo loco probabimus. Apollini Diradiotæ ſacrificabatur agnus, Delphinio, &* πτωΐῳ *taurus, Myrenſi vitulus: nempe has Apollini, qui Moſes eſt, gratiſſimas fore rebantur victimas, quas ipſe ſanxiſſet: ac forſitan etiam Vituli Aurei, à Moſe comminuti meminerant: nam quæ Deo cuique odioſa eſſe putabant, huic ea ſacrificabant.*

Talia ſane nullâ egent refutatione, quod ſponte ſua corruant.

Quod autem ratione vocis, פתן, *Pethen* conſiderandum cenſeo eſt, Judæos tam veteres quam ſeriores, vocabulum iſtud quidem ubique, pro *aſpide*, at nullibi pro *Diabolo* aut *Spiritu maligno*, ſeu *Cacodæmone*, habere. Confingunt quidem illi vocem פיתום ſeu *Pithoom*, ex Græca illa πυθὼν, quando ἐγγαστριμύθους deſignare volunt (ſed nunquam, quod ſciam aliter) eo quod illi antiquis temporibus, ob iſtius artis exercitationem primò quidem *Euryclides*, ab Euricle primò inventore nominarentur; at poſtea à perinſigni, circa iſtam impoſturam, artifice, cui *Pytho* nomen erat, ejuſmodi impoſtores *Pythones* appellarentur: ſicut in Diſſertatione mea, de Divinationibus Judæorum Idololatricis &c. oſtendi.

Noſter tamen Dickinſonus; atque alii, *Pythonem à* פתן, *Pethen*, (id eſt Aſpis) deducunt: ac quidem (uti Mœbius ejus rei rationem reddit) quod hinc quoque, מפתן, i. e. *limen inferius* derivetur; eo quod *illæ beſtiæ* (uti vult) *ſub illo latere ſoleant*. Sic quoque idem Dickinſonus ait: *A* פתן, *Pethen igitur* τυφὼν, *vocabulo ad Hebraicam vocem fićto*, poſtea πυθὼν (quæ *nominis* origo omnium maxime veriſimilis eſt) appellari cœpit, &c.

An vero melius ac felicius procedant illa: quæ de *Parnaſſo* loquitur, conſideret æquus lećtor. Sunt autem illa hæc: *Eòque tandem res rediit, ut ipſe locus ab Oraculo* LARNASSI *nomen adeptus ſit.* PARNASSUS *etenim, (mihi aućtor eſt Stephanus de Urbibus) primò* Λάρνασσος *appellabatur. Non tamen (ut ille vult)* διὰ τὸ τὴν Δευκαλίωνος λάρνακα αὐτόθι προσενηχθῆναι· *eò quod Deucalionis arca illuc adducta fuerit. Sed ab* הר HAR, *mons: &* נחש NACHAS ſive NAHAS *augurium & divinatio: quibus ſi literam* ל (*ſive* PROTHETICAM *dicas, ſive* SERVILEM; *à Græcis attamen pro radicali*

dicali sumptam) præponas, erit LEHARNAHAS *: & Græcè* Λάρνασος; *i. e.* MONS AUGURII. *Quippe mons ille, cum Delphi, qui tam clare audiebant ob Oracula, in eo siti fuerint, eo nomine dici excellenter meruit.*

Postea vero, quoniam propheticus iste spiritus è specu (qui ibidem loci fuit) emanare solet, MONTEM *dicebant* פרע נחש, PARAI-NAHAS [orthographicam pronuntiationem saltem, sicut & versionem, ubique quantum pote, licet male, ad opinionem suam accommodat] *i. e.* HIATUM DIVINATIONUM. *Quæ verba Græci protinus ad linguæ suæ typum formabant; &* Πάρνασον *efficiebant*, &c. ne plura afferam: nam certe pene quot verba tot errores hic, (si locus ac tempus illa refellendi essent) clare ostendi possent.

Miror sane, homines aliàs eruditos, multæque lectionis, tantum dare affectibus suis, vel saltem præconceptis suis præjudiciis, ut tot ac tanta, nulla veterum debita autoritate suffulta, pro veris ac quam seriis affirment.

Ut autem nullibi in S. Scriptura Veteris Testamenti vox פתן, *Pethen*, (quam *Pytho* interpretantur) pro *Diabolo* sumitur: sic nunquam *Apollo* inter Græcos, nedum apud Delphos, sub forma, *Draconis*, *aspidis* aliusve generis *Serpentis* adoratus fuit, aut invocatus. Namque ibi semper sub humana forma adoratus, ac religiosè cultus fuit.

Cum igitur nunquam *Apollo* sub *draconis* forma Delphis (neque ullibi gentium extra Delphos) cultus, adoratus atque invocatus fuerit: neque aliquis *draco* ibi, præter Apollinem, (quod *draco* ille, quem fabulantur olim ista loca occupasse ut Oraculi custodem, ab Apolline sagittis confectus fuerit) ab ullis coleretur: neque ulli gentiles (excepto tandem, inter ultimos tempore, Porphyrio) Divinationem malis Dæmonibus adscripserint: cumque nunquam (nisi in isto Homero adscripto loco) draconem à *Pythio Apolline* peremptum, pro *Typhone*, aut *Tityo* habuerint; multo vero minus

nus

nus *Pythonem* istum cum Apolline ibi fatidico confuderint: nec denique unquam Græci *Dracones* pro Dîs habuerint (*nam Serpentis Epidaurei*, sub quo Æsculapius colebatur, ut illius *Glyconis* conficti, de quo Lucianus loquitur, longe alia ratio fuit, ut alibi ostendetur.) Cum, dico, hæc ita sint; videmus clare, mi Lector, ex conficto dracone, confictum, ab eruditis nostris, fuisse *malum Dæmonem*, seu *Diabolum*, eo quod ita quandoque in S. Scriptura Novi Testamenti, proprie satis appelletur: Atque adeo Diabolum *Draconi* Delphico, seu Pythoni fuisse accommodatum; atque etiam eundem (nescio quanam Metamorphosi) ab aliis in *Typhonem*, hincque iterum in *Og regem in Basan*, conversum fuisse.

Quod autem ad Urbis originem, ac denominationem attinet; sicut *Delphorum nomen* à *Delpho* repetit Pausanias, sic & nomen *Pytho* (Gr. Πυθὼ) à *Pythi*, qui filius *Delphi* fuerat. At quinam ex incolis, ibi ab *Apolline* telis confixus interierit ac putruerit, id incertum ille asserit. Certe minime id de *dracone bellua* (uti nec Strabo, nec Macrobius, neque alii, præter Poëtas) id intelligit.

At nec de *Parnassi* nominis origine tanta anxietate, ex lingua Hebræa vel Phœniciâ, inquirere opus est: cum de illa quoque ita loquatur idem Pausanias: Πόλιν δὲ ἀρχαιοτάτην οἰκισθῆναί φασιν ἐνταῦθα ὑπὸ Παρνασοῦ· Κλεοδώρας δὲ εἶναι νύμφης παῖδα αὐτόν· καὶ οἱ πατέρας, καθάπερ γε καὶ ἄλλοις τῶν καλουμένων ἡρώων, Ποσειδῶνά τε θεῶν καὶ Κλεόπομπον ἄνδρα ἐπονομάζουσι. καὶ ἀπὸ τούτου δὲ τοῦ Παρνασοῦ τῷ τε ὄρει τὸ ὄνομα τεθῆναι λέγουσι, καὶ ἀπὸ τούτου Παρνασσίαν ὀνομασθῆναι νάπην· τῶν τε πετομένων ὀρνίθων τὴν ἀπ' αὐτῶν μαντείαν, γενέσθαι Παρνασοῦ τὸ εὕρημα, &c.

Vetustissimam sanè urbem olim eodem in loco à Parnaßo conditam tradunt: Cleodoræ nymphæ hunc filium fuisse, cui, sicuti cæteris Heroibus, & Diis Patrem Neptunum, ex hominibus,

minibus Cleopompum attribuunt: & ab eo cum montem Parnaſſum, tum vero ſaltum Parnaſſum nominatum. Ab eodem præterea Parnaſſo inventam affirmant ex avium volatu, futurorum prædictionem, &c.

Verum multi eruditi, ex lingua Hebræa vel Phœnicia cuncta talia deducere malunt. At ſi hujuſmodi homines dicant, hæc Pauſaniæ plane incerta eſſe, id fateor: Sed confiteantur ipſi ſua fabulis poëticis, ac quidem abſurdiſſimis & ridiculis (ut Strabo oſtendit) inniti: adeoque merè fabellis ſe ſuas originationes ac denominationes ſuperſtruere: dum interim & vocabulis tam Græcis quam Hebraicis vim inſerunt.

Ex talibus igitur judicari poteſt, quam obſcuræ atque incertæ plane ſint, tum hujus *Delphici*, tum & aliorum Oraculorum (*Jovis Ammonis*, *Jovis Dodonæi*, cæterorumque, quas etiam ex Hebraiſmo repetunt) origines: quæ tamen tanta cum pompa, reique exaggeratione, à multis fruſtra producuntur: idque potiſſimùm, ut hîc Diabolus auctor ſtatuatur, iſque ipſe Oraculorum Reſponſa, modo præter ac ſupernaturali, dediſſe videatur.

At, relicta ulteriori digreſſione, nunc me ad ipſum Oraculum, ſeu χρηστήριον, Delphicum, modoſque ibi Deum conſulendi, arteſque & impoſturas Sacerdotum, &c. converto: ut inde ita melius de ipſius origine atque auctoribus judicetur.

CAPUT V.

Fit ulterior Oraculi Delphici deſcriptio : notaturque 1°. quales fuerint iſti homines , qui Delphos conſultum Apollinem adventabant. 2°. Qui qualeſque homines ibi habitarint , Oraculumque ibi circumſeſſum tenuerint ; Antiſtites nimirum , Sacerdotes , ipſorumque miniſtri ; circumductores atque exploratores ; tum illi , qui victimas , thura , aliaque quæ ad ſacrificia &c. neceſſaria erant vendebant ; tum quoque qui advenas hoſpitio excipiebant , &c. 3°. Notantur ſtata conſulendi tempora , nempe menſes , ac dies ſive faſti illi ſive nefaſti eſſent &c. 4. Luſtrationes , ſacrificia , &c. 5. Prophetæ plures numero ſimul apud Oraculum iſtud , Pythiæ (ſeu Pythiis) in ſervientes. 6. Quoque Poëtæ , qui Reſponſa Pythiæ , per Prophetas , utcunque concinnata , verſibus , ſeu numeris , includebant. 8. Denique Victimæ , in ultimo ſacrificio ante conſultationem , tremor. 9. Tandem ſortitio inter illos , qui Apollinem , primi , ſecundi , tertii , (ac ſic porro) ordine , conſulturi eſſent.

POſt Delphici Oraculi deſcriptionem ratione locorum ac ſitus iſtius tam Urbis quam Templi uti & originis atque auctorum , prout fabulæ docent ; non male , meo judicio , conſiderabimus , qui ac quales fuerint , pene ſemper illi , qui Divina Reſponſa petentes eo veniebant ; in quorumque ac qualium manus , illi Delphos adventantes neceſſario incidere debebant : ac quibus , præterea , ceremoniis , ritibuſque uſi fuerint conſulentes ; qualibuſque impoſturis & artibus illi qui fani iſtius Antiſtites , Prophetæ vel miniſtri erant , uſi fuerint.

Qui igitur eo Oraculi petendi gratia adveniebant erant homines ſuperſtitione tacti , ac jam magnis præjudiciis de hu-

s consultorum ad Oracu-
n Delphicum, &c.

ltores jam primum advenientes.

onæ, aliique qui Antistitum emißarii aut mi-
stri erant.

, qui Consultorum aures ac mentes supersti-
huc magis implebant.

, capite obtecto, per callem angustum, ac
rum sonitu, ad templum ducti: tum ne (quasi)
mali ominis auribus perciperent; tum ut sic
ac metus in ipsis per ea adaugerentur.

Tympanistæ aliique ibi in via positi.

es totius corporis.

es, seu lustrationes, per περιῤῥαντήρια; *lau-*
, &c.

jam ante commissorum confessiones: ut ita
oque de consultorum postulationibus obsignatis
nscriptis judicare valerent, &c.

Haruspicinæ, Auguria &c. ut bona Omina
tur; vel jam obtenta viderentur.

Templi περίβολον, *seu sacrum septum.*

qua sedentes Consultores Pythiæ Responsa
.

ius, ex qua Pythia hauriebat aquam fatidi-
te introitum ad Adyta.

πύλαιον, *seu* πρόναος.

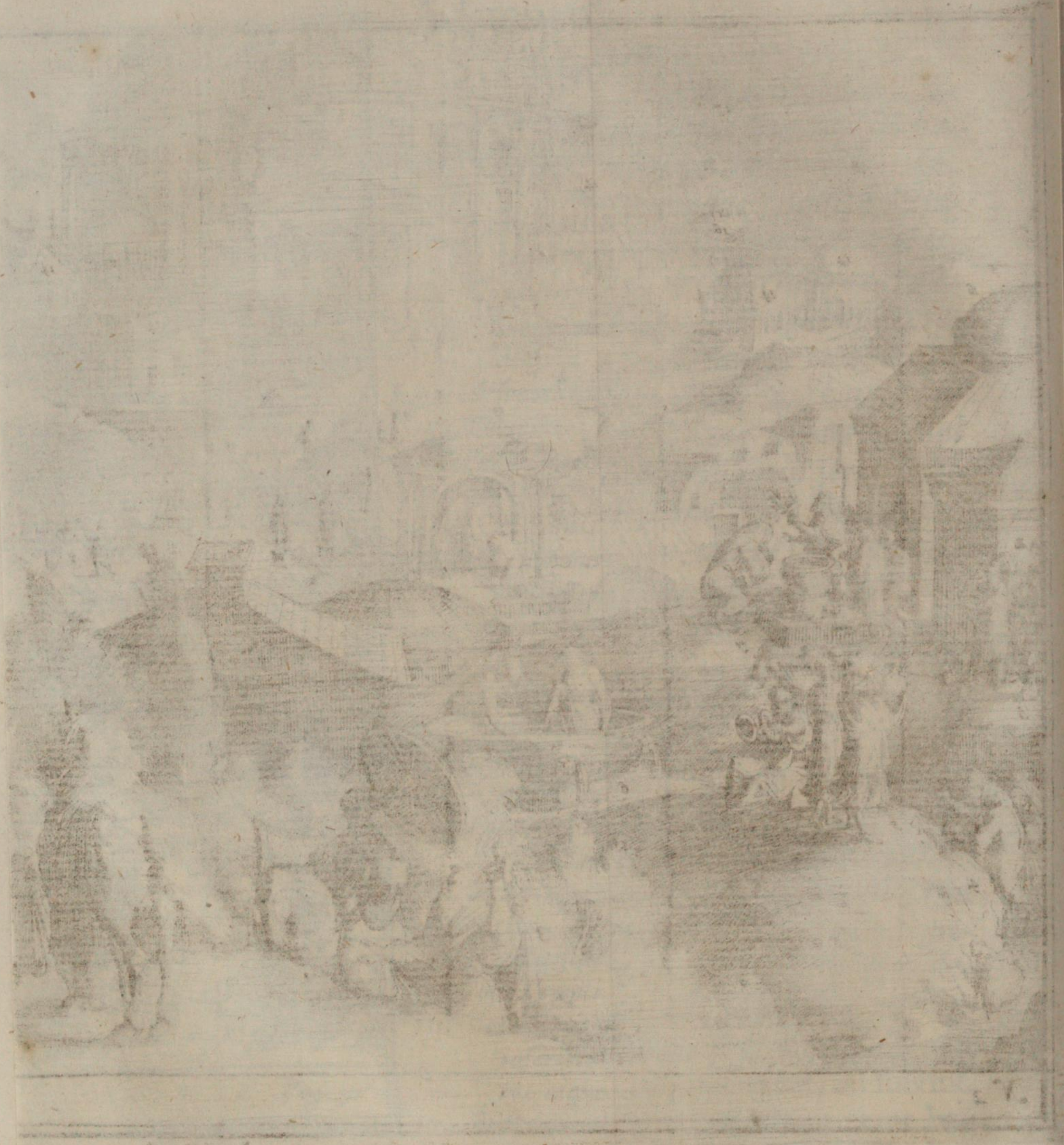
quibus tam Pythia, quam Sacerdotes atque
morabantur.

περίβολος, *sive sacrum septum.*

lium ac monticulorum, quibus Templum ab
arte obseptum, sonitus ibi factos multiplica-
adductos reddebat.

Parnassi rupium, qui huc Maxime facie-

lphorum pro parte procul in prospectu.

Adventus consultorum ad Oraculum Delphicum, &c.

1. *Consultores jam primum advenientes.*
2. *Cauponæ, aliique qui Antistitum emissarii aut ministri erant.*
3. Sacerdotes, *qui Consultorum aures ac mentes superstitione adhuc magis implebant.*
4. *Consultores, capite obtecto, per callem angustum, ac sub tubarum sonitu, ad templum ducti: tum ne (quasi) aliquid mali ominis auribus perciperent; tum ut sic superstitio ac metus in ipsis per ea adaugerentur.*
5. *Tubicines, Tympanistæ aliique ibi in via positi.*
6. *Purificationes totius corporis.*
7. *Purificationes, seu lustrationes, per* περιῤῥαντήρια; *lauri ramis, &c.*
8. Peccatorum *jam ante commissorum confessiones: ut ita melius quoque de consultorum postulationibus obsignatis libellis inscriptis judicare valerent, &c.*
9. *Sacrificia, Haruspicinæ, Auguria &c. ut bona Omina obtinerentur; vel jam obtenta viderentur.*
10. *Introitus in Templi* περίβολον, *seu sacrum septum.*
11. *Cella, in qua sedentes Consultores Pythiæ Responsa audiebant.*
12. *Fons Castalius, ex qua Pythia hauriebat aquam fatidicam, ante introitum ad Adyta.*
13. *Templi* προπύλαιον, *seu* πρόναος.
14. *Cellæ, in quibus tam Pythia, quam Sacerdotes atque Antistites morabantur.*
15. *Ipse Templi* περίβολος, *sive sacrum septum.*
16. *Circulus collium ac monticulorum, quibus Templum ab inferiori parte obseptum, sonitus ibi factos multiplicatos atque adductos reddebat.*
17. *Pedes montis Parnassi rupium, qui huc Maxime faciebant.*
18. *Urbs ipsa Delphorum pro parte procul in prospectu.*

Pag. 97

V.

jus χρηστηρίου Divinitate, adeoque & auctoritate ac veritate præoccupati; talesque quales nobis describit Juvenalis, dum de plurima hominum parte ita loquitur:

Quicquid agunt homines votum, timor, ira, voluptas.

Ex quibus spes & metus, maximi inter homines tyranni ac votorum causæ & incitamenta, ipsorum mentibus præcipuè dominantur: præsertim si super rebus maximi ponderis aut momenti solliciti sunt. Quin ex vultu, ex gestibus cæterisque actionum circumstantiis, nedum ex verbis sermonibusve eorum, sæpissime deprehendas, quæ qualesve curæ ipsos angant. Ac quandoquidem Oracula potissimum à divitibus, ab iisque ob res maximi momenti adirentur; magnoque ut plurimum famulitio essent comitati (ex quorum numero, si non omnes vel plurimi, saltem præcipui, illarum rerum ob quas Oraculum adibatur, essent conscii) inde optimam nanciscebantur occasionem expiscandi per obliquas, magis minusve interrogatiunculas (artificioséque adornatas narratiunculas) dum detinerentur consultores, vel ob sacrificia sæpius, ac sub variis prætextibus iteranda, vel omina meliora prioribus exspectanda aut observanda, aliaque plura, quorum sub prætextu tempus teri atque in longum extrahi poterat; illique interea temporis fallendi ac tædii devorandi gratiâ in diversoriis cum aliis morarentur, & lusu ac jocis quandoque sese oblectarent: dum denique per περιηγητὰς, seu *circumductores*, per omnia antiquitatis monumenta ducerentur; aut per visenda Templa (etiam hujus Templi septis inclusa, ac in vicinia consecrata) cellas, picturas, statuas, horum illorumve donaria, atque alia multa, quibus peregrini (præsertim si nihil aliud sit quo temporis tædium devorent, aut illi aliàs quoque sive ex curioso animi motu, sive ex superstitione, talibus delectentur) sese oblectarent. Cujusmodi Circumductoribus abundabant ista loca, ubi χρηστήρια sive Jovis, sive Apollinis, sive Serapidis, sive denique

aliorum Deorum erant exſtructa atque adornata. Quod patet abunde ſatis ex Plutarchi libello de Pythiæ Oraculis, hoc modo: Ὑπολαβὼν οὖν ὁ Θέων, ἀλλὰ καὶ νῦν (εἶπεν) ὦ παῖ δοκοῦμεν ὑπηρεσίᾳ τινὶ τοὺς περιηγητὰς ἀφαιρεῖσθαι τὸ οἰκεῖον ἔργον. ἐάσον οὖν γενέσθαι τὸ τούτων πρότερον, εἶτα περὶ ὧν βούλει καθ᾽ ἡσυχίαν διαπορήσεις. *At vero ſubjiciebat Theon, rurſum, mi adoleſcens, videbimur malitia quadam enarratores* (ſeu *circumductores*) *ſuo munere defraudare. Eos ergo ſine prius ſua agere: poſtea per otium diſquiras de quibus voles.*

Hos περιηγητὰς non incommode vertit Xylander *Enarratores*: quod hi non ſolum, illos hoſpites per omnia ſpectatu digna circumducerent, illaque ipſis oſtenderent; ſed & ſimul, unde hæc vel illa donaria, hæc vel illa ſtatua,, picturæ, tabellæ cæterave ornamenta hujus templi venerant; quiſve illa dedicarat, qua de cauſa ac quibus occaſionibus: quid circa hanc illamve ſtatuam, quid circa hunc illumve locum, circa hæc aut illa ſacrificia ac victimas aut prodigii aut miraculi, aut alius generis oſtenti aliquid, aut portenti, contigerat; *quæque alia* (ut Taciti verbis utar) *lætum antiquitatibus Græcorum genus incertæ vetuſtati affingit*, enarrarent. Unde & Lucianus in Philopſeude, Εἰ γοῦν τις ἀφέλοι τὰ μυθώδη ταῦτα ἐκ τῆς Ἑλλάδος, οὐδὲν ἂν κωλύσῃ λιμῷ τοὺς περιηγητὰς αὐτῶν διαφθαρῆναι, μήδε ἀμισθὶ τῶν ξένων τ᾽ ἀληθὲς ἀκούειν ἐθελεσάντων. *Quod ſi quis fabulas auferat è Græcia, nil obſtiterit quo minus earum* EXPLANATORES fame intereant; cum nullus ſit hoſpitum qui gratis veritatem audire velit.

Quod de Periegetis, ut locum habuit per totam Græciam, iis in locis ubi plurima vetuſtatis monumenta ſpectanda erant; ſic imprimis tamen circa Oracula non Græcorum ſolum, ſed Africanorum quoque, & Aſianorum, aliarumque gentium delubra aut Templa, ubi μαντεῖα fuerant conſtructa.

2°. Notandum quoque urbes illas ac civitates, in quibus talia μαντεῖα conſtituta fuerant, plenas fuiſſe hoſpitiis ac diverſoriis ad per-

peregrinos Consultores, eorumque comitatum, excipiendos; quorum hospites inde subsistebant ac ditescebant: reliquam vero multitudinem compositam fuisse ex hominibus, qui aut pecora, aut thura aliaque aromata similiaque, ad victimas & sacrificia desiderata, aut alia quoque multa, quæ huc adventantibus vel grata & deliciosa, vel necessaria erant, emenda exponebant: ex *Auguribus* porro, ex *Haruspicibus*, *Sacerdotibus*, *Prophetis*, *poëtis*, *popis victimariis*, aliisque pluribus Templi ac *Sacrorum Ministris*; cæterum & ex *Emissariis* seu *Corycæis*, qui ubique locorum, tam ibi ad Oraculum, quam alibi in locis inde procul dissitis, Consultoribus eorumve comitatui, aliisque superstitiosis, sese callide ac quasi longe aliud agentes, oggerebant; denique ex illis περιηγηταῖς, seu *Circumductoribus*, qui, dum per omnia spectatu digna Consultores eorumque comitatum ducerent, nullam non occasionem captabant, aliquid saltem eorum, quorum gratia eò advenerant, eliciendi; sive narrarent successus eorum, qui animo pio admodum ac numinibus devoto, talia vel talia à Deo petiverant; confingerentque ita millenos casûs partim veros quandoque, partim falsos; partim denique omninò confictos (atque imprimis quidem de talibus, qui vafro atque impio animo Oraculi fidem ad Divinitatem explorare, atque inde ludibrio exponere voluerant) ut sic adhuc majorem superstitiosum, & metum, ac venerationem in Consultorum animis excitare valerent; ac per tales insidias eos facilius circumvenirent.

Nec sane mirum illos Delphorum incolas egregie ejusmodi artibus & argutiis fuisse exercitatos; ut quibus maxima hinc quotidie exsurgebant emolumenta. Ita ut plane ad rem, in Phalaride suo secundo, Lucianus sacerdotem quendam Delphicum hoc modo loquentem inducat: καὶ ὅσον ἐπὶ τῇ γῇ, βαθεῖ λιμῷ ἀεὶ συνῆμεν ἄν, τὸ δὲ ἱερὸν, καὶ ὁ Πύθιος, καὶ τὸ χρηστήριον, καὶ οἱ θύοντες, καὶ οἱ σεβόντες, ταῦτα Δελφῶν τὰ πεδία, ταῦθ' ὁ πρόσοδος.

σπόδος. ἐντεῦθεν ἡ εὐπορία, ἐντεῦθεν αἱ τροφαί. χρὴ γὰρ τἀληθῆ πρός γε ὑμᾶς λέγειν, καὶ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τῶν ποιητῶν, ἄσπαρτα ἡμῖν, καὶ ἀνήροτα φύεται τὰ πάντα ὑπὸ τῷ γεωργῷ τῷ θεῷ, ὃς οὐ μόνον τὰ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἀγαθὰ γενόμενα παρέχει, ἀλλ' εἴ τι ἐν Φρυξὶν ἢ Λυδοῖς, ἢ Πέρσαις, ἢ Ἀσσυρίοις, ἢ Φοίνιξιν, ἢ Ἰταλιώταις, ἢ Ὑπερβορέοις αὐτοῖς, πάντα εἰς Δελφοὺς ἀφικνεῖται. καὶ τὰ δεύτερα μετὰ τὸν θεόν, καὶ εὐποροῦμεν ἡμεῖς, καὶ τιμώμεθα ὑφ' ἁπάντων, καὶ εὐδαιμονοῦμεν. ταῦτα τὸ ἀρχαῖον, ταῦτα τὸ μέχρι νῦν. καὶ μὴ παυσαίμεθά γε οὕτω βιοῦντες. μέμνηται δὲ οὐδεὶς πώποτε ψῆφον ὑπὲρ ἀναθήματος ἀναδοθεῖσαν, οὐδὲ κωλυθέντα θύειν, ἢ ἀνατιθέναι. *Et quantum in terra est, in extrema fama semper versaremur: verum Templum ipsum, & Pythia, & Oraculum, & qui sacrificant, & qui [alias] pietatem exercent, hi Delphorum sunt campi, hi proventus; hinc abundantia, hinc alimenta (par enim est ut vera dicam vobis) etiam quod à Poëtis dicitur, citra sementum, citraque culturam omnia nobis proveniunt, Agriculæ Dei operâ: qui non solum ea bona nobis exhibet quæ apud alios nascuntur: sed si quid est apud Phryges, apud Lydos aut Persas, aut Assyrios, aut Phœnices, aut Italos, ipsosve Hyperboreos, omnia ad Delphos veniunt: & nos secundum à Deo honorem ab omnibus consequimur, opulenti, felices sumus. Hæc olim, hæc hactenus obtinuimus: atque utinam ita vivere non desinamus. Nemo meminit latum à nobis unquam fuisse suffragium, quo quenquam à sacrificando vel offerendo donario prohibuerimus, &c.*

Cum igitur talia probe observasset Alexander ille Pseudomantis, cujus Tragœdiam nobis describit Lucianus, cujusque mentionem, ut puto, jam plus semel feci, iisdem plane ille fallaciis utebatur: Ita enim de ipso Lucianus: Λαμβάνων δὲ, οὐκ αὐτὸς ἐχρῆτο μόνος, οὐδὲ εἰς πλοῦτον ἀπεθησαύριζεν, ἀλλὰ πολλοὺς ἤδη περὶ αὐτὸν ἔχων συνεργοὺς καὶ ὑπηρέτας, καὶ πευθῆνας, καὶ χρησμοποιοὺς, καὶ χρησμοφύλακας, καὶ ὑπογραφέας, καὶ ἐπι-

ἐπισφραγιστὰς, καὶ ἐξηγητὰς, ἅπασιν ἔνεμεν ἑκάστῳ τὸ κατ' ἀξίαν. ἤδη δέ τινας καὶ ἐπὶ τὴν ἀλλοδαπὴν ἐξέπεμπε, φήμας ἐμποιήσοντας τοῖς ἔθνεσιν ὑπὲρ τοῦ μαντείου, καὶ διηγησομένους, ὡς προείποι, καὶ ἀνεύροι δραπέτας, καὶ κλέπτας, καὶ λῃστὰς ἐξελέγξοι, καὶ θησαυροὺς ἀνορύξαι παράσχοι, καὶ νοσοῦντας ἰάσαιτο, ἐνίους δὲ καὶ ἤδη ἀποθανόντας ἀναστήσειε. *Cæterum iis quæ accipiebat non utebatur solus, nec ad congerendas in thesaurum opes reponebat: sed multos secum habebat adjutores, ministros, exploratores; tum qui versibus Oracula conderent, tum qui Responsa servarent, qui subscriberent, qui obsignarent, qui interpretarentur: quorum unicuique pro merito lucrum impertiebat. Jam & Emissarios aliquos in regiones alienas amandarat, qui Oraculi famam in gentes inferrent, affirmarentque ipsum prædicere, invenire fugitivos, fures ac prædones indicare, thesauros effodiendos ostendere, ægrotos curare, quosdam etiam vitâ defunctos in vitam revocare.*

Ac paulo post:

Πευθῆνας μέντοι ἐν αὐτῇ Ῥώμῃ κατεστήσατο πάνυ πολλοὺς τῶν συνωμοτῶν, οἳ τὰς ἑκάστου γνώμας διήγγελλον αὐτῷ, καὶ τὰς ἐρωτήσεις προεμήνυον, καὶ ὧν μάλιστα ἐφίενται, ὡς ἕτοιμον αὐτὸν πρὸς τὰς ἀποκρίσεις, καὶ πρὶν ἥκειν τοὺς πεμπομένους καταλαμβάνεσθαι. *Exploratores etiam ex suâ conjuratione quam plurimos Romæ constituerat, qui sibi, qua quisque mente esset indicarent, ac priusquam Oraculum adiissent, illi significarent, quidnam essent percontaturi, quidque potissimum cuperent: ut priusquam venissent qui mittebantur, ille jam ad respondendum esset paratus.*

Quales autem ut plurimum fuerint Consultores, Lucianus nobis optime repræsentat in Rutilliani, alias boni viri, superstitione describenda: *Qui Rutillianus aliàs quidem erat vir honestus ac probus, tum compluribus in præliis Romanorum spectatæ virtutis: sed qui in his quæ ad Deos pertinent parum*

rum ſane ſaperet, & de iis abſurda crederet: adeo, ut ſicubi lapidem inunctum vel coronatum conſpexiſſet, continuo procideret atque adoraret, ac diutius advolutus vota faceret bonaque ab illo peteret. Hic igitur auditâ Oraculi famâ, parum abfuit, quin relicto exercitu cui præerat, in Aboni murum advolarit. Alios autem poſt alios legabat. Porro qui mittebantur, imperiti quidam famuli facilè decepti domum remeabant, alia quidem viſa, alia tanquam viſa & audita referentes, atque his plura accumulantes, quo fierent domino commendatiores. Itaque ſenem infelicem inflammabant & in vehementem inſaniam impellebant. Hic vero, ut qui plurimis ac potentiſſimis erat amicus, eos adibat, narrans, cum ea quæ ex à ſe miſſis acceperat, tum ea quæ ex ſeſe effinxerat. Quare urbem hîc implevit & concitavit; & pleroſque ex aulicis expavefecit: qui de ſuis etiam rebus aliquid audire compulſi ſunt. Porro Alexander advenientes comiter excipiebat & Xeniis, aliiſque magnificis donatos muneribus ad eum remittebat; Hoc agens, ut non ſolum recitarent Oracula, verum etiam Dei laudes canerent, ac portentoſa quædam de Oraculo, deque ipſo mentirentur.

3. Habebant ibi *ſtatuta* ſibi *tempora* quibus Pythia Divina ſua Reſponſa proferebat. Neque enim ſemper illa parata erat: verum exſpectandum erat, donec dies, qui Reſponſis hiſce deſtinati erant, adventarent. Oſtendit id nobis Plutarchus in Quæſtionibus Græcis, ubi num. IX. (qui locus ob Hoſioteremibi quoque indicatum, mihi integre deſcribendus videtur) ita loquitur: Τὶς ὁ παρὰ Δελφοῖς ὁσιωτὴρ, καὶ διὰ τὶ Βύσιον ἕνα τῶν μηνῶν καλοῦσιν; ὁσιωτῆρα μὲν καλοῦσι τὸ θυόμενον ἱερεῖον, ὅταν ὅσιος ἀποδειχθῇ· πέντε δὲ εἰσὶν ὅσιοι διὰ βίου, καὶ τὰ πολλὰ μετὰ τῶν προφητῶν δρῶσιν οὗτοι, καὶ συνεργοῦσιν, ἅτε γεγονέναι δοκοῦντες ἀπὸ Δευκαλίωνος. ὁ δὲ Βύσιος μὴν, ὡς μὲν οἱ πόλλοι νομίζουσι, φύσιός ἐστι. (ἔαρος γὰρ ἀρχεῖ, καὶ τὰ πολλὰ φύεται τηνικαῦτα καὶ διαβλαστάνει)

τὸ

τὸ δ᾽ ἀληθὲς, οὐκ ἔχει οὕτως. οὐ γὰρ ἀντὶ τοῦ Φ τῷ β χρῶνται Δελφοὶ καθάπερ Μακεδόνες (βίλιππον καὶ βάλακρον, καὶ βερονικὴν λέγοντες) ἀλλ᾽ ἀντὶ τοῦ π. καὶ γὰρ τὸ παθεῖν, βαλεῖν, καὶ τὸ πικρὸν, βικρὸν ἐπιεικῶς καλοῦσιν. ἔστιν οὖν Πύσιος ὁ Βύσιος, ἐν ᾧ πυστιῶνται καὶ πυνθάνονται τοῦ θεοῦ. τὸ γὰρ ἐννοεῖν καὶ πάτριον. ἐν τῷ μηνὶ γὰρ τούτῳ χρηστήριον ἐγίνετο, καὶ ἑβδόμην ταύτην νομίζουσι τοῦ θεοῦ γενέθλιον, καὶ πολύφθοον ὀνομάζουσι, οὐ διὰ τὸ πέττεσθαι φθοῖς, ἀλλὰ πολυπευθῆ καὶ πολυμάντευτον οὖσαν. ὄψε γὰρ ἀνείθησαν αἱ κατὰ μῆνα μαντεῖαι τοῖς δεομένοις· πρότερον δὲ ἅπαξ ἐθεμίστευεν ἡ Πυθία τοῦ ἐνιαυτοῦ κατὰ ταύτην τὴν ἡμέραν, ὡς Καλλισθένης καὶ Ἀναξανδρίδης ἱστορήκασι. *Quis est apud Delphos* HOSIOTER, *& cur unum de mensibus appellant Bysium? Hosioter est victima quæ immolatur, cum creatur Hosius* [vox sanctum denotat.] *Quinque autem sunt Hosii per totam vitam, multisque in rebus adsunt vatibus, atque unà etiam sacrificant: quippe à Deucalione genus crediti trahere. Bysius mensis, ut plerique putant, Physius est, à nascendo sic dictus. Est enim veris initio, quo tempore pleraque nascuntur & germinant. Sed res ita non habet. Non enim Delphi B. litera pro Ph utuntur (ut Macedones, qui Bilippum, Balacrum, Beronicam dicunt, quæ sunt Philippus, Phalacrus, Pheronice) sed loco literæ P, soliti batein dicere & bicròn, quæ sunt patein & picrón. Est ergo Bysius dictum pro Physius, quod eo mense Deum scitantur. Atque hæc sententia convenit cum antiquis Delphorum observationibus. Mense enim isto Oraculum primò extitit, & septimanam istam Deo natalitiam putant, polyphtoumque nominant; non à coquendis phthoibus* (quod est placentæ genus) *sed quod multa tum Responsa Deus edat. Sero enim cœpit singulis mensibus Oracula requirentibus respondere. Antiquitus semel duntaxat in anno vaticinabatur Pythia, idque istâ die: ut Callisthenes & Anaxandridas tradiderunt.*

Sic Servius, (ad Virgilii versus sequentes: *Qualis ubi hybernam Lyciam, Xanthique fluenta Deserit, ac Delum Maternam invisit Apollo*) *Constat enim Apollinem sex mensibus hyemis apud Pataram Lyciæ civitatem dare responsa, & sex mensibus æstivis apud Delum.* Quod indicat etiam in aliis χρηστηρίοις certa consulendi ac Respondendi tempora fuisse observata. Hinc quoque Lucianus in bis accusato: Ὁ Ἀπόλλων τε αὖ, πολυπράγμονα τὴν τέχνην ἐπανελόμενος, ὀλίγου δεῖν τὰ ὦτα ἐκκεκώφωται, πρὸς τῶν ἐνοχλούντων κατὰ χρείαν τῆς μαντικῆς καὶ ἄρτι μὲν αὐτῷ ἐν Δελφοῖς ἀναγκαῖον εἶναι. μετ' ὀλίγον δὲ, εἰς Κολοφῶνα θεῖ. κἀκεῖθεν εἰς Ξάνθον μεταβαίνει. καὶ δρομαῖος αὖθις εἰς τὴν Κλάρον. εἶτα εἰς Δῆλον, ἢ εἰς Βραγχίδας. καὶ ὅλως ἔνθα ἂν ἡ πρόμαντις πιοῦσα τοῦ ἱεροῦ νάματος, καὶ μασησαμένη τῆς δάφνης καὶ τὸν τρίποδα διασεισαμένη, κελεύῃ παρεῖναι, ἄοκνον χρὴ αὐτίκα μάλα παρεστάναι συνείροντα τοὺς χρησμοὺς, ἢ οἴχεταί οἱ τὴν δόξαν τῆς τέχνης.

Quin negotiosam artem exercens, parum abest quin obsurdescat auribus, adeo importuni sunt qui Oracula efflagitant. At nunc quidem illi in Delphis esse necesse est; paulo post Colophonem petit; inde & Xanthum transit: postea Clarum currendo contendit: deinde Delum aut Branchidas. Denique quocunque vates sacrum laticem pota, commanducatæ lauro, & Tripode concusso, venire jubet, impigrum protinus adsistere oportet, Oracula connectentem; aut alioquin artis gloria illi intercidit.

Quibus temporibus certò constitutis addendi sunt *Dies fasti* atque *nefasti*, quibus Pythia (uti & circa alia Sacra alibi fiebat) nulla Responsa, ne quidem maximis auctoritate viris, nisi vi, aut quasi vi, coacta reddebat. Cujus rei exemplum habemus in Plutarchi Alexandro, hoc modo: Βουλόμενος δὲ τῷ θεῷ χρήσασθαι περὶ τῆς στρατείας, ἦλθεν ἐς Δελφοὺς, καὶ κατὰ τύχην ἡμερῶν ἀποφράδων οὐσῶν, ἐν αἷς οὐ νεμόμισται θεμιστεύειν,

πρῶ-

πρῶτον μὲν ἔπεμπεν παρακαλῶν τὴν πρόμαντιν· ὡς δὲ ἀρνουμένης, καὶ προϊσχουμένης τὸν νόμον, αὐτὸς ἀναβὰς βίᾳ πρὸς τὸν ναὸν εἷλκεν αὐτήν. ἡ δὲ ὥσπερ ἐξηττημένη τῆς σπουδῆς, εἶπεν, Ἀνίκητος εἶ ὦ παῖ. τοῦτο ἀκούσας Ἀλέξανδρος, οὐκ ἔτι ἔφη χρῄζειν ἑτέρου μαντεύματος, ἀλλὰ ἔχειν ὃν ἐβούλετο παρ᾽ αὐτῆς χρησμόν.

Delphos ad Apollinem de bello consulendum profectus, quod forte dies nefasti essent, quibus non erat solenne Oracula edere primo misit certos qui vatem orarent, ut veniret. Recusante illa, & legem prætendente, adscendit ipse, atque VI TRAXIT EAM AD TEMPLUM. *Quæ ipsius expugnata contentione, ait, Invictus es fili. Id audiens Alexander negavit se alias sortes quærere; sed habere quod peteret ab ea Oraculum.* Idem pene exemplum de Philomelo Pausanias habet, lib. . . .

Videmus igitur hic & *nefastos dies* intercurrisse, & *stata* Responsis reddendis fuisse *tempora*. Quæ quod singulis mensibus redirent etiam ex his Plutarchi verbis (in dialogo, Cur nunc (i. e. hujus Plutarchi ætate) Pythia non reddat Oracula carmine) satis clare firmatur: Καὶ ὁ Βόηθος, Ναὶ (εἶπεν) οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸν θεὸν εἰς σῶμα καθειργνύναι θνητὸν ἅπαξ ἑκάστου μηνός, ἀλλὰ καὶ λίθῳ παντὶ καὶ χαλκῷ συμφυράσομεν αὐτόν.

Nimirum vero, ajebat Boœthus. Non satis enim est, Deum quovis mense in corpus includere mortale [Pythiæ nimirum;] *nisi eum etiam cum omni lapide & ære confundamus.*

Hæc autem sic *stata tempora* & *dies nefasti*, occasiones dabant tempus Consulentibus prolongandi; ut sic commodius pararentur, si quæ in antecessum paranda erant; quod nonnunquam contingebat: aut ut spatium nanciscerentur expiscandi, vel ex famulitio aut comitatu advenarum vel etiam ipsis Oraculum poscentibus, illa quæ ipsis ad Responsa com-

 mode

mode reddenda quandoque necessaria erant : Accedebat, ut sic & aliis Oraculorum sedibus, quibuscum ipsis occulte commercia ac collusiones erant, quoque spatium atque occasio reddendi Responsa daretur. Sicuti huic idem ille Apollo, nunc *Delphis*, nunc *Collophone*, nunc *Xanthi*, nunc in *Claro*, nunc *apud Branchidas*, nunc iterum alibi Oracula sua fundebat.

4. Dum interim sic moræ nectebantur, aut occasiones morarum quærebantur, ac per *preces* & *sacrificia*, *victimarumque* ac *viscerum inspectiones* bona omina per *Haruspicinam* erant captanda : hisce ordine præcedere debebant *Lustrationes*, seu *purificationes* per manuum ac pedum, vel totius quoque corporis, lotiones: in quem finem hujusmodi templis aut fontes, aut labra, vel lebetes, uti & περιρραντήρια seu vasa quibus aqua lustralis continebatur aderant.

Hinc de Penelope apud Homerum habemus :

Ἡ δ' ὑδρηναμένη καθαρὰ χροῒ ἵματ' ἔχουσα.

Atque apud Asc. Pedianum : *Delubra dicunt ea templa, in quibus sunt labra corporum abluendorum mortuorum, ut Dodonæi Jovis, aut Apollinis Delphici ; in quorum delubris lebetes tripodesque visuntur.* Sicut & apud Isidorum Ovid. lib. 15. *Delubra veteres dicebant Templa fontes habentia, quibus ante ingressum diluebantur ; & appellata delubra à diluendo.*

Adstabant præterea ad Perirranteria, quæ ad Sacra septa eorumque introitus, adeoque ad Templorum aditus, posita erant, *Sacrorum Ministri* qui aspergillis ex lauri frondibus ad Templum ascendentes aspergebant : ac tabella ibi fixa erat, cum inscriptione ; *Ne quis illotis manibus intra perirranteria, seu sacra vasa penetraret.* Sic Ovid. de Deucal. & Pyrrha, post Diluvium &c. *Inde ubi libatos irroravere liquores.*

Vesti-

Vestibus & capiti; quod Delphis factum, cum Themis, adhuc ibi *Oracla tenebat*, fingitur. Quin & *Sacrorum Ministri*, (imo & ipsa *Pythia*) sese in Castalio fonte lavantes Sacris his inserviendis purificare debebant, uti ex Euripidis Ione patet, hoc modo:

Ἀλλ' ὦ Φοίβου Δελφοί θεράπιδες
Τὰς Κασταλίας ἀργυροειδεῖς
Βαίνετε δίνας· καθαραῖς δὲ δρόσοις
Ἀφυδρανάμενοι, στείχετε ναούς.

Sed ô Delphici fani ministri ad
Castaliæ limpidos
Ite vertices, puroque rore (aquæ)
Abluti ite in templum, &c.

Verum à purificationibus transeamus ad ipsa Sacrificia; quæ ita à Luciano describuntur: Θέμενοι δὲ βωμοὺς, καὶ προρρήσεις καὶ περιρραντήρια προσάγουσι τὰς θυσίας. βοῦν μὲν ἀροτῆρα, ὁ γεωργός. ἄρνα δὲ ὁ ποιμὴν, καὶ αἶγα ὁ αἰπόλος. ὁ δέ τις, λιβανωτὸν, ἢ πόπανον. ὁ δὲ πένης, ἱλάσατο τὸν θεὸν, φιλήσας μόνον τὴν αὐτοῦ δεξιάν. ἀλλ' οἵγε θύοντες, ἐπ' ἐκείνους γὰρ ἐπανειμι, στεφανώσαντες τὸ ζῶον, καὶ πολύ γε πρότερον ἐξετάσαντες εἰ ἐντελὲς εἴη, ἵνα μὴ δὲ τῶν ἀχρήστων τι κατασφάττωσι, προσάγουσι τῷ βωμῷ, καὶ φονεύουσιν ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ θεοῦ, γοερόν τι μυκώμενον, καὶ ὡς τὸ εἰκὸς εὐφημοῦν, καὶ ἡμίφωνον ἤδη τῇ θυσίᾳ ἐπαυλοῦν. Τίς οὐκ ἂν εἰκάσειεν ἥδεσθαι ταῦθ' ὁρῶντας τοὺς θεοὺς; καὶ τὸ μὲν πρόγραμμα φησὶ, μὴ παριέναι εἴσω περιρραντηρίων, ὅς τις μὴ καθαρός ἐστι τὰς χεῖρας. ὁ δ' ἱερεὺς αὐτὸς, ἔστηκεν ᾑμαγμένος, καὶ ὥσπερ ὁ Κύκλωψ ἐκεῖνος, ἀνατέμνων, καὶ τὰ ἔγκατα ἐξαίρων, καὶ καρδιουλκῶν, καὶ τὸ αἷμα τῷ βωμῷ περιχέων. καὶ τί γὰρ οὐκ εὐσεβὲς ἐπιτελῶν; ἐπὶ πᾶσι δὲ πῦρ ἀνακαύσας, ἐπέθηκε, φέρων αὐτῇ δορᾷ τὴν αἶγα, καὶ αὐτοῖς ἐρίοις τὸ πρόβατον. ἡ δὲ κνίσσα θεσπέσιος, καὶ ἱεροπρεπὴς χωρεῖ ἄνω, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν διασκίδναται ἠρέμα.

Tum autem constitutis aris, Oraculique septis, & puris vasis, victimas adducunt: bovem aratorem Agricola, agnum opilio, capram caprarius: alius thus aut placentam. Pauper vero Deum, ejus tantummodò dextram osculatus, propitium reddit. Jam vero quum immolant (ad illos enim redeo) coronatam pecudem, quæ multò ante, sitne ad sacra legitima explorarunt, ne quam ex his mactent, quas vetat religio, ad aram adducunt, & ob oculos Dei jugulant, flebile quiddam emugientem, utque verisimile est, bene ominantem, & jam dimidio vocis sono rei sacræ accinentem. Quis non conjiciat Deos hoc spectaculo delectari? Quin & pro foribus tabula denuntiat, nequis intra pura vasa consistat, qui non sit puris manibus. Tum ipse sanguine fœdatus, non aliter quam Cyclops ille, pecudem incidit, intestina educit, cor avellit; & cruorem aræ circumfundit. Et quid tandem quod non sit pietatis non peragit? Post omnia demum incenso igni, capram cum ipsa pelle portatam, cumque lana ovem imponit. Nidor interim ille Divinus & sacer sursum fertur, & in ipsum usque cælum subvectus, paulatim diffunditur.

Neminem autem ad precandum Deum, vel ad poscenda Responsa accedere potuisse, qui non ante (post ejusmodi purificationes, quibus alia quandoque accedebant) sacrificasset, *victimasque* quo largiores eò gratiores, mactasset, satis patet ex Æditui (apud Eurip. in Ione) verbis. Qui Æditus, post quam ipse laureis ramis Templi humum verrendo purgaverat, atque aqua ex Castalio fonte hausta irroraverat;

[Χρυσέων δ' ἐκ τευχέων ῥίψω
Γαίας παγὰν,
Ἂν ἀποχεύονται Κασταλίας
Δῖναι, νοτερὸν ὕδωρ
Βάλλων, ὅσιος ἀπ' εὐνᾶς ὢν;
Ita enim de semetipso loquitur.]

Ita advenas consulendi gratia ibi præsentes alloquitur:

Εἰ μὲν ἐθύσατε πέλανον πρὸ δόμων
Καί τι πυθέσθαι χρήζετε Φοίβου
Πάρελθ' ἐς θυμέλας. ἐπὶ δ' ἀσφάκτοις
Μήλοισι, δόμων μὴ πάρελθ' εἰς μυχόν.

[quæ placenta credo, sufficiebat pauperibus; cum ditiores Oves aut Boves aut capras &c. mactarent.]

Siquidem (Deo) PLACENTAM IMMOLASTIS *ante Templum*
Et aliquid ex Phœbo sciscitari cupitis,
Accedite ad aras. NON MACTATIS *verò*
OVIBUS, *ne in penetralia Templi transite.*

Ex ejusmodi *Victimis epulisque* illas semper subsequentibus, hunc fructum cupiebant hujus Templi atque Oraculi ministri, ut quam laute quotidie, idque aliorum sumptu, viverent: sive illi essent Prophetæ, aliique sacrorum hujus Templi Antistites, sive Haruspices, Victimarii, Popæ, coqui, Tibicines, sive & cætera turba, quæ hisce subserviebat. Quare & quamdiu poterant circa hæc moras nectebant; nec prætextus unquam deerant.

Ut enim una sæpe ac sola erat Pythia, præcipue posterioribus, imò ipsius Plutarchi, temporibus; sic felicioribus hujus χρηστηρίου temporibus plures simul erant. Quod indicat clare Plutarchus his verbis: Ἐπεὶ δὲ τῷ θεῷ δόξαν οὕτως, ἥ τε Ἑλλὰς ἐῤῥώσθη πόλεσι, καὶ τὸ χωρίον ἀνθρώποις ἐπλήθυνε, δυσὶν ἐχρῶντο προφήτισιν ἐν μέρει καθιεμέναις, καὶ τρίτη δ' ἔφεδρος ἦν ἀποδεδειγμένη. νῦν δ' ἐστὶ μία προφῆτις, καὶ οὐκ ἐγκαλοῦμεν· ἐξαρκεῖ γὰρ αὐτὴ τοῖς δεομένοις. *Postea quam Deo ita visum est, & Græcia conditis urbibus convalesceret, locusque hominum multitudine frequentaretur, duabus uti cœperunt Antistitibus*

tibus vicissim descendentibus ; tertia tanquam supernumeraria designata erat. Nunc sacerdos est unica, nec conquerimur, quum sit una consulentibus satis. Quod nimirum merces eorum tanto minus jam vendibiles essent.

5. *Prophetas* quoque plures numero fuisse nobis indicat modo adductus Plutarchus sub initium Dialogi de Oraculorum defectu his verbis : Ταῦτα γὰρ ἦν ἀκούειν τῶν ἐκεῖ Προφητῶν, *Ista enim narrabantur ibi à Prophetis.* Similiter Ælianus; ubi de lupo loquitur, qui unius Prophetarum veste arrepta, eum ducebat, ubi donaria furto ex Delphico Templo defossa fuerant ; hoc modo : Λύκος τὸ ζῶον κατεμένυσε, παρελθὼν εἰς τὸν νεὼν, καὶ τῶν Προφητῶν τινα τῆς ἐσθῆτος τῆς ἱερᾶς ἑλκύσας τῷ σώματι, καὶ προσαγαγὼν μέχρι τοῦ τόπου, ἐν ᾧ τὰ ἀναθήματα ἐκέκρυπτο, εἶτα τοῖς προσθίοις ὤρυττεν αὐτόν. *Lupus (animal) indicavit, quum intra Templum ingressus Prophetarum quempiam, (sacram illius vestem mordicus comprehendens) traxit ad locum usque in quem donaria occultata fuerant : deinde anterioribus pedibus locum effodit.*

Constat id quoque ex Euripidis Ione ; ubi indicat ipsos quoque sorte ductos ibi *Oraculis* seu Responsis faticanis præsidere ; eaque ore proprio consulentibus profari ac declarare. Nam quamvis *Pythia* illa primùm voce proferret ; id fiebat sono ac gestibus tam inconditis, confusis atque non intelligibilibus, ut *Prophetis* seu Interpretibus sacris necesse haberet, qui verba illa, (quasi foliis mandata) colligerent, in ordinem redigerent ac declararent. Ita igitur apud Euripidem Xuthus:

Ξοῦθος] Ἔςαι τί δ'. ἀλλὰ τίς προφητεύει θεοῦ;
Ἴων] Ἡμεῖς τά γ' ἔξω. τῶν ἔσω ἄλλοις μέλει,
Οἱ πλησίον θάσσουσι τρίποδος, ξένε,
Δελφῶν ἀριστεῖς, οὓς ἐκλήρωσεν πάλος.

Xuthus]

Xuthus] *Fient hæc. Sed quis est hîc Propheta Dei?*
Ion] *Nos quidem ea curamus. quæ sunt extra*
Templum: Interiora vero alii curant,
Qui prope tripodem sedent, hospes,
Optimates Delphorum, quos legit sors.

Nec frustra hi ex Delphorum optimatibus erant: quod nempe illud munus atque arcanum aliorum, præter hos, fidei minimè concrederent.

Ad quos igitur locutus dixerat hic Ion:

Ἀλλ' ὦ Φοίβου Δελφοὶ θέραπες
Τὰς Κασταλίας ἀργυροειδεῖς
Βαίνετε δίνας. Καθαραῖς δὲ δρόσοις
Ἀφυδρανάμενοι, στείχετε ναούς.
Στόμα τ' εὔφημον φρουρεῖτε ἀγαθὸν,
Φήμας τ' ἀγαθὰς τοῖς ἐθέλουσι
Μαντεύεσθε,
Γλώσσης ἰδίας ἀποφαίνειν.

Sed ô Delphici Phœbi ministri ad
Castaliæ limpidos
Ite vertices, puroque rore [puris aquis]
Abluti ite in Templum,
Osque bene ominans, & bonum custodite.
Responsaque læta cupientibus
Vaticinantes date
PROPRIA LINGUA (*Oracula*) *declarantes.*

Præter hos *Prophetas*, etiam adfuisse *Poëtas*, constat: de quibus tamen statim ulterius loquar. Magnam præterea ibi fuisse (præter *Amphyctiones*, aliosque qui inter Ministros censendi non erant) turbam *Ministrorum*; ut *Haruspicum*, *Augurum*, *Victimariorum*, *Poparum coquorum*, *tubicinum*

ac *tibicinum* , tum ex aliis , tum & inde patet , quod nulla pene ſacrificia, aut ſacra, aliter conſtarent.

Videmus ergo quantam multitudinem epulis ſuis adhibere neceſſe habuerint Conſulentes hoc Oraculum, ſi divites eſſent: quorum numerus ſemper longe maximus erat : quod pauperes, nonniſi perrarò (at hi quidem ex vicinis urbibus &c.) hoc Oraculum conſulendi gratia adirent ; illiſque *diobolares* aut *triobolares Vates* , adeoque ex triviis ſufficere deberent.

Eluceſcit hinc , mi lector ; quantum intereſſet ut diu hæc , ac in longum protraherentur , antequam eſſet litatum ; ac quot & qualia artificia excogitata fuerint ut ſuperſtitioſi advenæ naſo ſic ducerentur, ut crederent hæc ſumma fide ac pietate geri ; Deorumque nutu ac directione atque ob rationes ſive occultas , ſive tales quales Antiſtitibus ipſis ob oculos ponere, (atque ita ſimul ſuperſtitioſum ſatis metum ac timorem injicere) lubebat. Quas artes & impoſturas , ſi vel maxime deprehenderent , tamen ſibi innoteſcere illas , minime audebant manifeſtare ; ne in certum mortis (etiam ignominiæ notatæ) periculum ſeſe injicerent: quod omnes incolæ omneſque Vicini pro Templi atque Oraculi auctoritate, omne fas ac nefas patraturi eſſent; ſi quis hîc ſeſe religioni opponere vellet.

7. Si igitur minus litatum eſſet , iterandum erat ſacrificium. Quas autem fraudes quaſque impoſturas ibi perpetrare poſſent Antiſtites , ac cum ipſis Haruſpices , patet ex ſequentibus exemplis. Quæ de nautis Tæniis narrat Athenæus certè digna ſunt , ut huc afferantur , quamvis & alibi , (alia tamen occaſione) à me allata fuerint. Nautæ, ſcilicet , quidam Tænii poſt longam ac laborioſam navigationem terræ feliciter tandem redditi, Dîs ſacrificabant hædum chariſterium, parvum tamen ac gracilem. His dum inſervit popa , viſo tam macro ac parvo animali , unde non lautæ exſpectandæ erant

erant epulæ; ac dum mactandæ victimæ inserviens, post jugulatam adapertamque pecudem pertractat viscera, mirâ manuum agilitate; dumque ex perpetuo ritu jecur perspectant nautæ, nebulo iste manum ulterius promovet, renemque magnâ audacia aufert, & in propinquam jacit foveam: quem (renem) ubi animadversum est deficere, tumultuari nautæ ac sibi timere, quibus hoc portentum esset oblatum. Quando igitur non litarant hâc prima victimâ, succidaneam præcidaneæ substituunt. Sed hoc quoque frustra: nam & hæc sine corde reperitur, fraude simili ejusdem hominis sacerrimi. Itaque opus erat tertio hædo.

At quis dubitet hæc non creberrime factitata, ubi votiva sacrificia celebranda erant? ac quidem bona omina ex cæsis victimis exspectanda. Quibus & Delphis exspectandus erat victimæ tremor: ubi nec omnis ipsius tremor sufficiens erat.

Per hæc itaque sacrificia, ac plurifariam iteratas victimas, lucrabantur quoque tempus, si id ipsis necesse foret, templi hujus Antistites; eaque occasione inter epulas, vel ex ipsis consulentibus Oraculum, vel ex ipsorum comitatu seu famulitio, sæpe expiscari valebant talia, quæ ad desiderata ipsis Responsa conducere possent. Nec deerant aliæ quoque artes, quas in ipsis instituerent victimis. Tremere enim illæ, ut modo obiter indicavi, debebant: de quo tamen tremore statim latius loquar.

Ergo *Haruspices* ita inspectis extis bona malave pronuntiabant præsagia; Dîs, scilicet, sic præmonstrantibus bonos malosve super consultationibus successus. Atque hæc sæpius iteranda erant, nuncque huic nunc isti Deo aut Deæ sacrificandum; ut sic major copia victimarum caderet, epulæque sacrificiis semper adjunctæ plures inde Sacerdotibus &c. redundarent. Imò & immolatio illa Arietis quandoque ite-

randa erat. Dum interim hi nebulones, ſic aliorum ſumptibus laute convivantes, ludibrio haberent ſimplices nimium Conſultores.

Quales enim homines fuerint hi haruſpices, qualiſque tota Haruſpicina graphice ac lepide nobis Cicero (lib. 2. de Div.) ſic deſcribit: *Vetus autem illud Catonis admodum ſcitum eſt, qui mirari ſe ajebat, quod non rideret Haruſpex Haruſpicem cum vidiſſet. Quota enim quæque res evenit prædicta ab his? aut ſi evenit quippiam quid afferri poteſt cur non caſu id evenerit? Rex Pruſias cum Hannibali apud eum exulanti pugnare placeret, negabat ſe audere, quod exta prohiberent.* An tu, *inquit*, carunculæ vitulinæ, *mavis quam Imperatori veteri credere? Quid? Ipſe Cæſar cum a ſummo Haruſpice moneretur, ne in Africam ante brumam tranſmitteret, nonne tranſmiſit? Quod ni feciſſet, unum in locum omnes adverſariorum copiæ conveniſſent. Quid ego Haruſpicum Reſponſa commemorem (poſſem equidem innumerabilia) quæ aut nullos habuerunt exitus, aut contrarios? Hoc civili bello, Dii immortales, quam multa luſerunt? quæ nobis in Græciam Roma Reſponſa Haruſpicum miſſa ſunt? quæ dicta Pompejo (etenim ille admodum extis & oſtentis movebatur) non lubet commemorare; nec vero neceſſe eſt, tibi præſertim qui interfuiſti: Vides tamen omnia fere contra, ac dicta ſunt, veniſſe.*

8. Cum ergo & *Antiſtites* & *Haruſpices*, cæterique Apollinis hujus alumni, hinc laute epularentur, minime mirum & hîc (& apud alia χρηστήρια) talia à Sacerdotibus fuiſſe perpetrata. Hinc enim hic *Delphicus Apollo* non conſulebatur, priusquam victima, quæ poſtrema ante conſultationem mactanda erat, dum cædebatur, tota contremiſceret: quod oſtentum videlicet monſtrabat nunc plene eſſe litatum. Ita enim Plu-

Plutarchus sub finem Dialogi de Oraculorum defectu: Αἱ δὲ τῶν ἱερείων καταστάσεις τί βούλονται, καὶ τὸ μὴ θεμιστεύειν, εἰ μὴ τὸ ἱερεῖον ὅλον ἐξ ἄκρων σφυρῶν ὑπότρομον γένηται, καὶ κραδανθῇ κατασπενδόμενον; οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ κατασεῖσαι τὴν κεφαλὴν ὥσπερ ἐν ταῖς ἄλλαις θυσίαις, ἀλλὰ πᾶσι δεῖ τοῖς μέρεσι, τὸν σάλον ὁμοῦ καὶ τὸν παλμὸν ἐγγενέσθαι μετὰ ψόφου τρομώδους. ἐὰν γὰρ μὴ τοῦτο γένηται, τὸ μαντεῖον οὔ φασι χρηματίζειν, οὐδὲ εἰσάγουσι τὴν Πυθίαν. καὶ τοῦ θεοῦ μὲν ἢ δαίμονος αἰτίαν τὴν πλείστην ἀνατιθέντας, εἰκός ἐστι ταῦτα ποιεῖν καὶ νομίζειν, ὡς δὲ σὺ λέγεις, οὐκ εἰκός.

Jam Antistitarum constitutio, quid sibi vult? quid quod sors non editur, nisi hostia toto corpore, dum libamentis mactatur, ab imis usque articulis succutiatur & contremiscat? Neque enim satis est quassari caput, ut in aliis sacrificiis, sed omnibus pariter artubus tremorem oportet cum trepido strepitu agitationeque incessere. Quod si non fiat Oracula negant ab Operto reddi, nec introducunt Pythiam. At qui verosimile est eos qui ista faciunt, & ex ritu observant, Deo aut Dæmoni maximam causam adscribere: ut autem tute dicis, non est verisimile.

Fuerit ne *motus* ille ac *tremor* Divinitus factus, seu potius ab arte Dæmoniaca, an contrà Antistitum arte ac fraude factus, inde facile conjici potest, quod aqua frigida non perfunderetur solum, verum & obrueretur quandoque; si à minori frigidæ copia id minus contingeret. Quod sic quoque satis indicat idem Plutarchus, paulo inferius: οἱ μὲν γὰρ ἱερεῖς καὶ ὅσιοι θύειν φασὶ τὸ ἱερεῖον καὶ κατασπένδειν, καὶ τὴν κίνησιν αὐτοῦ καὶ τὸν τρόπον ἀποθεωρεῖν ἑτέρου τινὸς τοῦθ' ἡμῶν ἢ τὸ θεμιστεύειν τὸν θεὸν λαμβάνοντες. δεῖ γὰρ τὸ θύσιμον καὶ τῷ σώματι καὶ τῇ ψυχῇ καθαρὸν εἶναι καὶ ἀσινὲς καὶ ἀδιάφθορον. μετρίως μὲν οὖν περὶ τὸ σῶμα κατιδεῖν, οὐ πάνυ χαλεπόν ἐστι, τὴν δὲ ψυχὴν δοκιμάζουσι, τοῖς μὲν ταύροις ἄλφιτα τοῖς δὲ κάπροις ἐρεβίνθους παρατιθέντες. τὸ γὰρ μὴ γευσάμενον, ὑγιαίνειν οὐκ οἴονται. τὴν δ' αἶγα διελέγχειν τὸ ψυ-

χεῖν ὕδωρ. οὐ γὰρ εἶναι ψυχῆς κατὰ φύσιν ἐχούσης τὸ πρὸς τὴν κατάπεισιν ἀπαθὲς καὶ ἀκίνητον.

Nam Sacerdotes & qui hostiam se sacrificare dicunt & immolare, ejusque motum & horrorem observare idcirco ista faciunt, ut Deus Responsa edat. Victimam enim sacro aptam, esse oportet & corpore & anima puram, integram & incontaminatam. Quarum rerum documenta in corpore pervidere non est perdifficile: at animam explorant in tauris polenta, in capris cicere apposito. Si enim non gustent, sana esse non putant. Capram frigida deprehendit, quod animi non sit, ut natura fert, constituti, quum invergitur humor, nihil affici nec commoveri.

Ac paulo post:

Θεοπρόπων γὰρ ἀπὸ ξένης παραγενομένων λέγεται τὰς πρώτας καταπείσεις ἀκίνητον ὑπομεῖναι καὶ ἀπαθὲς τὸ ἱερεῖον, ὑπερβαλλομένων δὲ φιλοτιμίᾳ τῶν ἱερέων καὶ προσλιπαρούντων, μόλις ὑπόμβρον γενόμενον καὶ κατακλυσθὲν, ἐνδοῦναι.

Ut cognovimus in Pythia, quæ nuper mortua est. Nam quum exteri quidam ad Oraculum venissent, victimam ferunt primas libationes inconcussam nihilque commotam pertulisse; deinde sacerdotibus certatim urgentibus, modumque transeuntibus vix tandem latice obrutam, & inundatam, cessisse.

Sic motus & horrores animalium naturales, (ut in equis & canibus ex aquatu, aut natatu accidit) si id in rem ipsorum esset, pro Deorum operationibus extraordinariis haberi, & pro Omine accipi, volebant.

9. Post mactatas igitur victimas, quibus ritè litatum esset, jam adire licebat Apollinem. Attamen priusquam id fieret adhuc sortitione opus erat: nec temere ita aliquis, absque illa Apollinem consultum ibat. Sortiebantur nempe inter se consultores,

res, quis primus, quis ſecundus, quis tertius, &c. accederet ad accipienda Reſponſa. Quod nobis primus declarat Æſchylus; qui, in Eumenibus, ita Pythiam loquentem, (inter alia) inducit:

Κ' εἰ παρ' Ἑλλήνων τινες,
Ἴτων πάλῳ λαχόντες, ὡς νομίζεται·
Μαντεύομαι γὰρ ὡς ἡγῆται θεός.

Et ſi qui ex Græcis adſunt,
Veniant poſt ſortes tractas, ſicut lege ſtatum eſt:
Vaticinor enim nunc, ſicut me ducit Deus.

Uti & ſecundò Euripides, ex Xuthi conſulentis perſona, hoc modo:

Στείχοιμ' ἂν εἴσω. καὶ γὰρ ὡς ἐγὼ κλύω
Χρηστήριον πέπτωκε. τοῖς ἐπήλυσι
Κοινὸν πρὸ ναοῦ. βουλόμεθ' ἐν ἡμέρᾳ
Τῆδ', αἴσια γὰρ, θεοῦ λαβεῖν μαντεύματα.

Ibo igitur intro. Etenim, ut ego audio,
Per ſortem cecidit advenis ſors ad Oracula
Communes ante Templum. Volumus die
Hac (ſacra enim eſt) Dei capere Oracula.

Cauſa hujus ſortitionis procul omni dubio fuit, ne facile aberrare poſſent Antiſtites circa illos, quibus eſſent reddenda Oraculorum Reſponſa. Ut qui error ipſis facile contemptum creare potuiſſet; ſi aut nihil ad rem facientia, aut abſona & abſurda reſpondiſſet ad interrogata conſultorum Pythia.

Quin quod iterum aſpergine aquæ ſacratæ per περιῤῥαντήρια eſſent purificandi Conſultores, liquere videtur ex eodem Euripidis Ione; qui ibi ædituus erat. Ita enim ille ad verba Creuſæ; quæ

quæ ſumptis laureis ramis, interim Deo ſupplicatum ibat, ut fauſtum ſibi obtineret Reſponſum:

> Ἀλλὰ χρυσέαις
> Πτόρχεσιν, ἐλθὼν εἰς ἀποῤῥαντήρια
> Δρόσον καθήσω.

CAPUT VI.

10. *Poſt hæc introitus eorum qui, conſulturi Apollinem, veniebant in* cellam *ad id adornatam; ac quonam habitu atque ornatu id fieret.* 11. *Prece prius fuſa, poſtulationes ſuas conſultores, dum* cellam *iſtam adibant, libellis obſignatis inſcriptas Antiſtitibus tradidiſſe.* 12. *Media atque artes clam reſignandi libellos iſtos obſignatos.* 13. *De* cella, *modo nominata, ulterior diſquiſitio; uti & adytorum &c. ulterior deſcriptio:* 14. *Purificatio, ſeu luſtratio templi, ante Pythiæ ad adyta acceſſum atque introitum.* 15. *Introitus, tandem, Pythiæ in adyta, poſt potam aquam Caſtaliam vel Caſſotidem, laurumque hinc manducatam: quonamque ornatu intrarit illa; quidque aliis in locis Vates, ante reddenda Reſponſa biberint tractatur. Quâ occaſione quoque agitur de vapore fatidico ex aqua exſurgente, atque igne ac ſpiritu Vatem Delphicam complectentibus occupantibusque, ex Jamblicho.* 16. *A quibus Pythia deducta fuerit in adyta; ubi tripodi inſidens (vel & ante quoque) furere, quaſi, incipiebat: ac quibus qualibuſque mediis furor ille ſat commode ſimilari, ſeu confingi potuerit, quo ſimulato tandem Reſponſa reddebantur.*

10. CONſulturi ergo hinc redibant (poſt oblatas placentas) atque oves mactatas, uti ex ejuſdem Euripidis, eadem

ratio ad reddenda atque accipienda Responsa.

Onsultor orationibus se præparans ad accipienda Responsa.

riptio & obsignatio libellorum ibi prætium consultorum.

itio istorum obsignatorum libellorum, ut Adyta deferantur.

spices &c. consultores concomitantes.

stites ac Sacerdotes postulata illa ad Adyportantes.

rdotes, qui Thymiamatis Adyta obnuabant, ut prospectus ad ista impediretur.

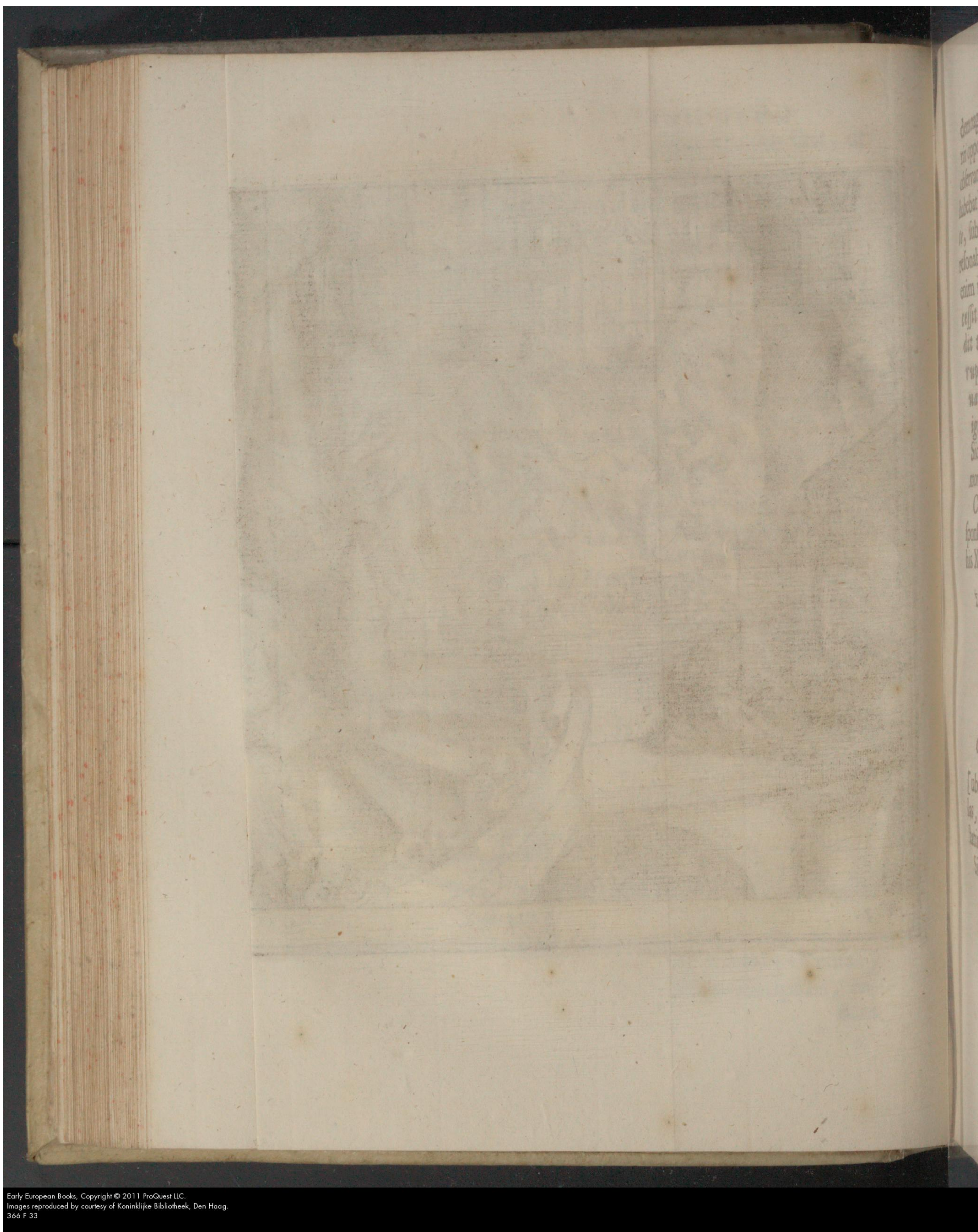
ia, quasi nunc furore aliquo correpta, Adyta procurrens.

eæ frondes Adytis appositæ, ut visus pediatur.

Adyta: quamvis in hac figura nimis erte patentia.

aria Templi.

ra ac speluncæ, cellæve subterraneæ, udibus parandis atque occultandis invientia.

Præparatio ad reddenda atque accipienda Responsa.

1. *Consultor orationibus se præparans ad accipienda Responsa.*
2. *Conscriptio & obsignatio libellorum ibi præsentium consultorum.*
3. *Traditio istorum obsignatorum libellorum, ut ad Adyta deferantur.*
4. *Haruspices &c. consultores concomitantes.*
5. *Antistites ac Sacerdotes postulata illa ad Adyta portantes.*
6. *Sacerdotes, qui Thymiamatis Adyta obnubilabant, ut prospectus ad ista impediretur.*
7. *Pythia, quasi nunc furore aliquo correpta, ad Adyta procurrens.*
8. *Laureæ frondes Adytis appositæ, ut visus præpediatur.*
9. *Ipsa Adyta: quamvis in hac figura nimis aperte patentia.*
10. *Donaria Templi.*
11. *Antra ac speluncæ, cellæve subterraneæ, fraudibus parandis atque occultandis inservientia.*

dem tragœdia diſcimus) *cellam* iſtam; in qua ſedentes ipſos operiri opportebat Oraculorum Reſponſa. Verum & hîc nonnulla obſervanda erant. *Lauro* nempe, (quæ hîc nullibi non locum habebat) *coronati* Oraculum adibant: præterea *obtecto capite*, ſub clangore tubarum, quæ horrendum in modum hîc reſonabant, ex natura loci: ſicut apud Juſtinum videmus. Ita enim ille lib. 24. *Media ſaxi rupes ad formam theatri receſſit. Quamobrem & hominum clamor, & ſi quando accedit tubarum ſonus, perſonantibus & reſpondentibus inter ſe rupibus, multiplex audiri, ampliorque quam editur, reſonare ſolet. Quæ res majorem* [NB.] *majeſtatis terrorem ignaris rei, & admirationem ſtupentibus plerumque affert.* Sic enim omnia hîc ſuperſtitioni majori, ac ſuperſtitioſo timori incutiendo, comparata erant.

Coronati igitur *lauro* accedebant, atque ad Oraculi Reſponſa exſpectanda ſedebant, eaque ita poſcebant: quod & ex his Xuthi verbis ad Creuſam patet:

Σὺ δ' ἀμφὶ βώμους, ὦ γύναι, δαφνηφόρους
Λαβοῦσα κλῶνας εὐτέκνους, εὔξου θεοῖς,
Χρησμοὺς μ' ἐνεγκεῖν ἐξ Ἀπόλλωνος δόμων.

Tu vero circa aras, ô mulier: laureos
Accipiens ramos, pete à Dîs, ut prole felix
Oraculum ego referam ex templo Apollinis.

[ubi notandum, in tranſitu, æditus ex adytis extuliſſe tabellas, quibus ad petitionem Reſponſa erant inſcripta: de qua re ſtatim latius.]

Sic quoque Sophocles, Oedip. Tyr.

Τὸ δ' ἄλλο φῦλον ἐξεστεμμένον
Ἀγοραῖσι θακεῖ, πρός τε Παλλάδος διπλοῖς
Ναοῖς, ἐπ' Ἰσμηνοῦ τε μαντείᾳ σποδῷ.

P Reli-

Reliqua multitudo coronamentis ornata,
In foco ſedet, atque ad Pallados gemina
Templa, & Iſmeni [*Apollinis*] *cinerem fatidicum.*

Quæ poſtrema, licet non Delphis, verum Thebis accidiſſe ponantur, tamen oſtendunt, hæc apud Oracula fuiſſe ſolennia.

Uti etiam præter coronas capiti impoſitas (quod tamen ad omnia ſacrificia locum habebat) frondes laureas Oracula adituri manibus tenebant, quales ἐγχειρίδιους κλάδους, *ramos quos manibus tenebant*, Æſchylus, in Danaidibus, vocat; ſic Sophocles illos κλάδους ἱκτηρίους, (quaſi coronas) *ramos votorum ac precum indices* appellat, hoc modo:

Τίνας ποθ' ἕδρας τάς δ' ἐμοὶ θοάζετε
Ἱκτηρίοις κλάδοισιν ἐξεστεμένοι;

Coronas tamen manibus eos quandoque geſtaſſe, hæc Jocaſtæ verba apud Sophoclem indicant:

Χώρας ἄνακτες, δόξα μοι παρεστάθη
Ναοὺς ἱκέσθαι δαιμόνων, τάδ' ἐν χεροῖν
Στέφη λαβούσῃ κ' ἐπιθυμιάματα.

Regionis hujus principes, mente mihi conſtitutum eſt
Adire templa Deorum, hæc dum manibus
Prehenſa teneo coronas ac ſuffimenta.

Rami vero, quos manibus ferebant alba lana cincti, vel obducti erant: quod vel ſolus nos doceat Æſchylus, hiſce ſequentibus:

Ἀλλ' ὡς τάχιστα βᾶτε καὶ λευκοστεφεῖς
Ἱκτηρίας ἀγάλματ' αἰδοίου Διὸς
Σεμνῶς ἔχουσαι, διὰ χερῶν συνωνύμων.

Sed

Sed quàm citissimè ite, & alma lana coronatos
Ramos supplices, ornamenta, (seu delicias,) venerandi Jovis,
Reverenter habentes in (nomine) consentientibus manibus.

[Quamvis hic (quod notandum) simpliciter *manibus* converti possit.]

Sic itaque adornati, ac quidem operto capite ducebantur; ne viderent scilicet interim aliquid, in via, mali ominis: accedente etiam terribili illo tubarum sonitu; vel alio æris tinnitu; ne, videlicet quoque audirent tale quid. Atque hæc quidem indicantur à Plutarcho; qui in Quæstionibus Romanis ita loquitur: τοὺς δὲ θεοὺς οὕτω προσεκύνουν· ἢ ταπεινοῦντες ἑαυτοὺς τῇ ἐπικρύψει τῆς κεφαλῆς, ἢ μᾶλλον εὐλαβούμενοι τινα φωνὴν προσπεσεῖν αὐτοῖς ἔξωθεν εὐχομένοις ἀπαίσιον καὶ δύσφημον, ἄχρι τῶν ὤτων ἀνελάμβανον τὸ ἱμάτιον. ὅτι γὰρ ἰσχυρῶς ἐφυλάττοντο ταῦτα, δῆλον ἐστὶ τῷ προσιόντας ἐπὶ μαντείαν χαλκωμάτων πατάγῳ περιψοφεῖσθαι.

Deos autem operto capite adoraverunt, vel quod eâ re animi demissionem confiterentur; vel potius [NB.] *quod verentes, ne qua vox mali ominis foris accideret, usque ad aures vestem sursum attrahunt. Hoc enim eos admodum vitare, ex eo liquet, quod ad Oraculum consulendum accedentes tinnitu æris circumsonantur.*

Videmus igitur hoc ultimum fuisse factum ab ipsis non minus, ne audirent aliquid mali ominis, quam ne viderent tale quid. Nam si solo obtecto capite ambulassent, alii sonitus, voces aut clamores, sive hominum, sive animalium; sive denique instrumentis aut aliter, seu casu seu studio facti; non ita commode præveniri, arceri vel obtundi poterant, ut ad horum aures non penetrarent. Quod aures ita veste occludi

 non

non poterant, ut illæ non acciperent extrinſecus appulſos clamores aut fragores vel tinnitus : quamvis aliàs oculos quam facile ita obtegerent, ut illi nihil mali ominis videre poſſent.

Circa, autem, omina mala, quæ in oculos incurrere poſſent, occurrit nobis lepidum valde commentum M. Marcelli, qui quinquies Conſul, idem Imperator, idem Augur optimus, teſte Cicerone, fuit. *Is* nempe, eodem teſtante Cicerone, *dicebat ; ſi quando rem agere vellet, ne impediretur auſpiciis lectica operta facere ſe iter ſolere.* Ac quidem (quod alibi quoque ex Plinio adduxi) *In Augurum diſciplina conſtat, neque diras, neque ulla Auſpicia* [ad quæ Omina certe pertinent] *pertinere ad eos, qui quamque rem ingredientes, obſervare ſe ea negaverint. Quo munere* [addit idem Plinius, ac quidem ita ut aperte illa ſe ridere oſtendat] *Divinæ indulgentiæ majus nullum eſt.*

Interim quoque, ſive inter eundum ad cellam, ſeu domum iſtam, in quam ducebantur ac ponebantur, (uti mox oſtendetur) ſive antea, ſive denique poſt quam eo adventaſſent, tradebant iſtos ſuos libellos, quibus poſtulata ſua ac vota, ad quæ Divina Reſponſa deſiderabant, inſcripſerant, atque obſignarant.

11. Ex Apollonii verbis apud Philoſtratum apparere videtur, conſultores ipſos viva voce Apollinem interrogaſſe; cum is ita libro quarto loquatur : Σκέψαι γὰρ τὸν Ἀπόλλω, εἶπε, τὸν Δελφικὸν, ὃς τὰ μέσα Ἑλλάδος ἐπὶ περιρρήσει λογίων ἔχει. ἐνταῦθα τοίνυν, ὡς καὶ που αὐτὸς γιγνώσκεις, ὁ μὲν τῆς ὀμφῆς δεόμενος ἐρωτᾷ βραχὺ ἐρώτημα. ὁ δὲ Ἀπόλλων, οὐδὲν περιδυσόμενος, λέγει ὁπόσα οἶδε. *Conſidera igitur, dicebat, Apollinem Delphicum, qui meditullium Græciæ, Oraculorum de futuris reddendi gratia poſſidet. Namque ibi ille, ut tu ipſe quoque noſti, qui ipſius* [Dei] *Reſponſis eget brevem perorat Oratiunculam* [queis preces ac vota ſua comprehendit]

dit] *Apollo autem ſine ullis fictionibus, aut mendaciis, reſpondet id quod novit.*

At verba iſta ἐρωτᾷ βραχὺ ἐρώτημα explicari commode poſſunt, de rogatione, ſeu poſtulatione, per libellum vel codicillos; æque atque iſtud οὐδὲν περιλαλούμενος per *ſine ullo monſtrifico* aut *portentoſo ac vano reſpondendi modo.* Notum namque cunctis eruditis eſt, moris fuiſſe tam Græcis, quam Romanis per libellos adire Reges, Principes atque Imperatores: ne id nimium miremur de Dîs fatidicis. Ac quidem ex Tacito patet; ne quidem aliter Principes alloqui moris fuiſſe. Et tamen hunc aſtandi modum appellabant *ſupplicare*; ipſosque adeo libellos, *Deſideria* ac *preces*: unde id quoque vocabant *preces fundere, precibus complecti, precibus exprimere,* &c. formulis; quas copioſis exemplis oſtendit nobis eruditiſſimus, atque inexhauſtæ lectionis, B. Briſſonius. Quibus accedit etiam mos ille, quo libellis conſcriptis & obſignatis, apud alia quoque Oracula, votorum ſuorum argumenta comprehenderent, atque ita Antiſtitibus traderent; ut ſic Reſponſa divina ſuper illis, libellis iſtis inſcripta vel adſcripta, acciperent. Quod utique & Alexander ille Pſeudopropheta, qui apud Aboniteichitas Oraculum iſtud Glyconis, ſive Æſculapii jam renati (quod à Luciano ſimul cum iſtius Alexandri vita tam graphice depingitur) erexerat, vaferrime imitatus fuit. Neque ſane Majeſtas Divina horum Deorum fatidicorum pati videbatur, ut tam familiariter ſibi, per vivæ vocis alloquium, ſupplicaretur: nec ſæpe templorum fatidicorum conſtitutio, ut tam prope conſultores accederent ad adyta.

Exemplum porro horum libellorum habemus in Mopſi Oraculo, apud Cilices; atque inſigne admodum in Beſæ Dei Oraculo; de quo ſtatim ex Ammiano latius loquar: ut videat ſic Lector, in quem finem talia commenta fuerint inſtituta: 1°. Nempe, ut ita magis divina videretur ipſorum ars atque impoſtura; quod ſic, quaſi, ipſis etiam inſciis, imò &

inſciâ ipſa Pythia, per Apollinem, quantumvis ipſius Pythiæ ore, per Apollinem redderentur conſulentibus divina Reſponſa. 2°. vero, (ac quod caput rei erat) ut ſic ipſos hos Oracula poſcentes ſua haberent in poteſtate; ſervatis ita, ac detentis ipſorum libellis: ut ſi quid ad rem publicam pertinens, (ad vitam Imperatoris, mutationem imperii, aut aliud quid ſimile) in illis contineretur; ſic ejuſmodi conſultores, ſibi obligatos, ac ſub quodam ſervitutis ac tyrannidis jugo tenerent: ne ſi quid falſi vel abſurdi reſponſum ab Oraculo fuiſſet, id in ipſius damnum aut ludibrium aliis propalare auderent: quum ita tales conſultores, ni cerebrum in calcaneo geſtarent, ſalutem ſuam in horum jam manibus eſſe; ſecuritatemque per talem ſuperſtitioſam imprudentiam, ab iſtis, quorum in manus ſeſe incautè nimis tradiderant, pendere. Quin & ut Principibus Cæſaribuſque placerent, ac per talia ſibi, cum aliorum exitio, auctoritatem munimentumque crearent, quandoque ejuſmodi interrogata, quæ aliquid in damnum iſtorum principum aut vere cedere poſſent, aut cedere crederentur, maligne hiſce tranſmittebant. De qua re triſte admodum exemplum reperimus apud Ammianum Marcellinum, lib. 19. ubi Antiſtites Oraculi Beſæ Dei, ad Abydum Thebaidis, talia Imperatori Valenti maligne, in illuſtrium virorum exitium, manifeſtabant.

Apud iſtud igitur Oraculum, *quoniam quidam* [verba ſunt Ammiani] *præſentes, pars per alios deſideriorum indice miſſâ ſcripturâ ſupplicationibus expreſſe conceptis conſulta numinum ſcitabantur, chartulæ ſeu membranæ continentes quæ petebantur, poſt data quoque reſponſa interdum* [quod Antiſtites circa virorum illuſtrium codicillos quammaxime machinatos fuiſſe; ſub quocunque demum prætextu, procul omni dubio eſt] *remanebant in fano. Ex his aliqua ad Imperatorem ſunt miſſa: qui, ut erat anguſti pectoris, obſurdeſcens in aliis nimium ſeriis, in hoc titulo imâ, ut ajunt*

ajunt auricula mollior, & suspicax, & minutus, acri felle concaluit, &c.

Cujusmodi libelli, si Delphorum Antistitibus traditi essent, longe minor prætextus erat consultoribus eos repetendi, cum Pythia ibi viva voce sua redderet Responsa, neque illa traditis ibi libellis inscriberentur; sed versibus inclusa (quamvis posterioribus temporibus soluta oratione) consultoribus traderentur.

Interim probe noverant hi impostores, cum ipsis Principibus ac magnatibus longe aliter esse agendum. Quippe quibus ita imponendum erat, ut majora sibi inde emolumenta, atque auctoritatem sibi conciliarent. Hinc summa ope ipsis annitendum erat, ut conjecturis quantum pote veritatem assequerentur; aut saltem tam dubie, ambiguè, æquivoce atque obscure respònderent, ut quocunque res caderet, illi non casu, sed ex præscientia, veritatem tetigisse viderentur. Ostendunt hoc exempla, tum illud quod apud Macrobium de Trajano Cæsare habetur (de quo tamen infra latius agam,) tum istud quod Plutarchus . . . . de Mopsi Oraculo narrat, hoc modo: Ἔχω δ᾽ εἰπεῖν τῷ Μόψου παραγινόμενος πρᾶγμα θαυμασιώτατον. ὁ γὰρ ἡγεμὼν τῆς Κιλικίας αὐτὸς μὲν ἀμφίδοξός ἐστι πρὸς τὰ θεῖα, δι᾽ ἀσθένειαν ἀπιστίας οἶμαι· τἄλλα γὰρ ἦν ὑβριστὴς καὶ φαῦλος, ἔχων δὲ περὶ αὐτὸν Ἐπικουρείους τινὰς τὴν καλὴν δὴ καὶ φυσιόλογον ἐνυβρίζοντας ὡς αὐτοὶ λέγουσι, τοῖς τοιούτοις εἰσέπεμψεν ἀπελεύθερον, οἷον εἰς πολεμίων κατάσκοπον ἐνσκευάσας, ἔχοντα κατεσφραγισμένην δέλτον ἐν ᾗ τὸ ἐρώτημα ἦν ἐγγεγραμμένον, οὐδενὸς εἰδότος. ἐννυχεύσας οὖν ὁ ἄνθρωπος (ὥσπερ ἔθος ἐστὶ) τῷ σηκῷ, καὶ κατακοιμηθεὶς ἀπήγγειλε μεθ᾽ ἡμέραν ἐνύπνιον τοιοῦτον. ἄνθρωπον ἔδοξεν αὐτῷ καλὸν ἐπιστάντα φθέγξασθαι τοιοῦτον, μέλανα, καὶ πλέον οὐθὲν, ἀλλ᾽ εὐθὺς οἴχεσθαι τοῦτο. ἡμῖν μὲν ἄτοπον ἐφάνη, καὶ πολλὴν ἀπορίαν παρέσχεν. ὁ δ᾽ ἡγεμὼν ἐκεῖνο ἐξεπλάγη καὶ προσεκύνησεν, καὶ τὴν δέλτον ἀνοίξας, ἐπεδείκνυεν ἐρώτημα τοιοῦτον γεγραμμένον,

μ͂ψον, Πότερόν σοι χλωρὸν ἢ μέλανα θύσω ταῦρον; ὥστε καὶ τοὺς Ἐπικουρείους διατραπῆναι, κἀκεῖνον αὐτὸν τήν τε θυσίαν ἐπιτελεῖν, καὶ σέβεσθαι διὰ τέλους τὸν Μόψον.

Ac quidem de Mopſo maximè admirandum commemorare poßum. Ciliciæ præſes, ut infirma perfidia eſt (ſceleratus enim erat & nefarius) de Dîs immortalibus dubius animi & incertus hærebat. Is quum haberet circum ſe quoſdam Epicureos, qui bella illa naturæ ratione freti rebus hujuſmodi, ut ipſi loquuntur, illudunt, libertum ut in hoſtium regionem ſpeculatoris ornatu mittit cum obſignata tabella, in qua, nemine conſcio, ſcripta interrogatio erat. Qui cum in delubro incubuiſſet, ut conſuetudo eſt, & obdormißet, ubi illuxit, tale ſomnium renunciavit: viſum ſibi eſſe hominem videre coram formoſum, qui tantum locutus NIGRUM *nihilque præterea, continuò diſceſſit. Id verò nobis omnibus abſurdum videri, & magnam dubitationem afferre. Præſes autem perculſus admirari, venerari, reſignataque tabellâ, interrogationem ita ſcriptam nobis oſtendere: Utrum tibi candidum bovem an nigrum immolabo? Quo factum eſt ut Epicurei erubeſcerent & ille Sacrificium illud faceret, perpetuoque Mopſum coleret.*

Ut autem oſtendam id, de libellis traditis, etiam Delphis locum habuiſſe, afferam quæ ad hunc verſum Ariſtophanis (in Pluto) τί δῆτα Φοῖβος ἔλακεν ἐκ τῶν στεμμάτων, affert ipſius Scholiaſtes: quæ hæc ſequentia ſunt: Ἐστεφανηφόρει ἡ Πυθία, οἱ τρίποδες δάφνῃ ἦσαν ἐστεμμένοι. οἱ μαντευόμενοι ἐν πυξιδίῳ ἔγραφον τὰς πεύσεις· τῷ στεφάνῳ τ' ἀμφιστέντες ἁβρῷ τῇ μαντιπόλῳ ἐχειροτόνουν. *Coronata erat Pythia, & tripodes coronati erant. Quin & conſultores* LIBELLO INSCRIBEBANT ROGATA SUA, *ac corona molli redimiti, iſta Pythiæ in manus tradebant.*

Conſultores quidem, vel qui horum vice eo miſſi Oraculum

lum consulebant, libellos istos, quibus petitiones ipsorum continebantur, Antistitibus, (si non ipsi Pythiæ) in manus tradebant; per quos ii portabantur in Adyta: ac dum his Consultoribus ob sacrificia tum facienda tum iteranda, ob expiationes aliaque ipsis injuncta, tempus (si id Antistitibus necessarium esset) procrastinandum erat, (si non statim hinc in Cellam illam admittebantur; quæ apud Delphos tantùm locum habuisse videtur;) illi libellos hos, vel tabellas obsignatos (modo sic occlusi vel obsignati essent, ut commode satis resignari rursumque obsignare eos, absque fraudis suspicione possent) aperiebant; reponebantque ad interrogata ejusmodi Responsa, quæ ipsis rei propositæ videbantur respondere, petitionibusque, aut votis, Consultorum congruere.

Sin vero per magis argutos, minusve superstitiosos Consultores, aut quibus forsan suspicio aliqua fraudis erat, hi libelli ita essent obsignati ut non commode possent resignari; aliæ artes ipsis supererant. Nempe refugiebant ad illa superius memorata, per Corycæos suos; qui aut inter pocula, dum hos hospites peregrinos sub prætextu benevolentiæ callidè inebriarent, per subdolas quæstiunculas aliqua eliciebant; aut ipsorum servos, hunc illumve alium (si & alii adessent) ex comitatu illorum, simili illaquearent fraude; illosve pretio ac mercede, vel aliter, corrumperent: aut dum domini cum toto famulitio abessent domo spectandis iis, quæ spectatu digna erant occupati, vel sacrificiis, epulisque detenti; vel denique aliis seu sponte natis, seu dolosè factis, occasionibus (quales plurimas invenire hisce sacrorum ministris, ubi omnia ad fraudem parata erant, perfacilè fuit) in Theatris, in Stadiis, in Templis, alibive detinerentur: dum, dico, hi advenarum sarcinas explorarent, scriniave sub pandochæorum custodia detenta artificiosè aperirent; aliisve pluribus versutiis in horum advenarum arcana penetrare tentarent.

Quæ omnia si frustra atque in vanum tentata essent, ad

flexiloqua sua atque obscurata verbis ac sententiis Responsa, ut ad sacram suam anchoram, confugiebant. Quæ Responsa etiamsi quandoque ita plane absona & ridicula essent, ut ab omnibus cordatis irriderentur (sicuti talia plura exempli causa ab Oenomao, à Luciano, & ab aliis afferuntur) tamen stultæ superstitione multitudini iis imponebant.

12. Quibus vero inventis sigilla recludere, codicillosque aperire valuerint, docet nos liquido Lucianus, in Alexandro Pseudomante, hoc modo. Ἐπινοήσας γὰρ ποικίλας τῶν σφραγίδων τὰς λύσεις, ἀνεγίνωσκέ τε τὰς ἐρωτήσεις ἑκάστας, καὶ τὰ δοκοῦντα πρὸς αὐτὰς ἀπεκρίνατο. εἶτα καθειλήσας αὖθις καὶ σημηνάμενος, ἀπεδίδου μετὰ πολλοῦ θαύματος τοῖς λαμβάνουσι, καὶ πολὺ ἦν παρ' αὐτοῖς τὸ, πόθεν γὰρ οὗτος ἐπίστατο, ἃ ἐγὼ πάνυ ἀσφαλῶς σημηνάμενος, αὐτῷ ἔδωκα ὑπὸ σφραγῖσι δυσμιμήτοις εἰ μὴ θεός τις ἀληθῶς ὁ πάντα γιγνώσκων ἦν. τίνες οὖν αἱ ἐπίνοιαι, ἴσως ἐρήσῃ με. ἄκουε τοίνυν, ὡς ἔχοις ἐλέγχειν τὰ τοιαῦτα. ἡ πρώτη μὲν ἐκείνη, ὦ φίλτατε Κέλσε, βελόνην πυρώσας, ὑπὸ τὴν σφραγῖδα μέρος τοῦ κηροῦ διατήκων, ἐξῄρει. καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν, τῇ βελόνῃ αὖθις ἐπιχλιάνας τὸν κηρὸν, τόν τε κάτω ὑπὸ τῷ λινῷ, καὶ τὴν αὐτὴν τὴν σφραγῖδα ἔχοντα, ῥαδίως συνεκόλλα. ἕτερος δὲ τρόπος ἀπὸ τοῦ λεγομένου κολλυρίου. σκευαστὸν δὲ τοῦτό ἐστιν ἐκ πίττης Βρεττίας καὶ ἀσφάλτου καὶ λίθου διαφανοῦς τετριμμένου, καὶ κηροῦ, καὶ μαστίχης. ἐκ γὰρ τούτων ἁπάντων ἀναπλάσας τὸ κολλύριον, καὶ θερμήνας πυρὶ, σιάλῳ τὴν σφραγῖδα προχρίσας, ἐπετίθει, καὶ ἀπεμάττε τὸν τύπον· εἶτα αὐτίκα ξηροῦ ἐκείνου γινομένου, λύσας ῥαδίως, καὶ ἀναγνοὺς, ἐπιθεὶς τὸν κηρὸν, ἀνετύπου, ὥσπερ ἐκ λίθου τὴν αὐτὴν σφραγῖδα εὖ μάλα τῷ ἀρχετύπῳ ἐοικυῖαν. τρίτον ἄλλο πρὸς τούτοις ἄκουσον. τιτάνου γὰρ ἐς κόλλαν ἐμβαλὼν, ᾗ κολλῶσι τὰ βιβλία, καὶ κηρὸν ἐκ τούτου ποιήσας ἔτι ὑγρὸν ὄντα, ἐπετίθει τῇ σφραγῖδι. καὶ ἀφελὼν, αὐτίκα δὲ ξηρὸν γίγνεται, καὶ κέρατος, μᾶλλον δὲ σιδήρου παγιώτερον, τούτῳ δὴ ἐχρῆτο πρὸς τὸν τύπον. ἔστι δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ πρὸς τοῦτο ἐπινενοημένα, ὧν οὐκ ἀναγκαῖον μεμνῆσθαι ἁπάντων, ὡς μὴ ἀ-

πειρό-

περὶ καλοὶ εἶναι δοκοίημεν, καὶ μάλιστα σοῦ, ἐν οἷς καὶ κατὰ μάγων συνέγραψας, καλλίστοις τε ἅμα, καὶ δυναμένοις σωφρονίζειν τοὺς ἐντυγχάνοντας, ἱκανὰ παραθεμένους, καὶ πολλῷ τούτων πλείονα.

Nam ille resignandi sigilla varias artes commentus, quæ quisque sciscitabatur ea legebat: tum quæ viderentur ad interrogata respondebat. Deinde rursum complicatos obsignatosque libellos reddebat; non sine summa admiratione eorum qui recipiebant. Hinc illud apud eos frequens erat: Undenam iste scire potuisset, quæ ego illi tradidi, signis imitatu difficilibus obsignata tutò admodum, nisi quispiam esset Deus qui omnia reverâ nosset? Forsitan igitur quæres ex me, quænam sint artes istæ. Accipe, quo videlicet imposturas ejusmodi deprehendere queas. Prima hæc erat, Celse charissime, eam ceræ partem quæ sigillo subest, acu candefactâ liquefactam diducebat; tum ubi legisset, ceram acu rursus calefactam, eam quæ infra filo suberat, quæque sigillum ipsum tenebat, facile coagmentabat. Porrò secundus modus constat per id quod collyrium vocant. Conficitur ex pice Beryttiæ, bitumine, & perspicuo lapide trito, cera, & mastiche. Confectum igitur ex his omnibus collyrium, igni calefactum, inunctâ prius axungiâ suilla, signo applicabat, ac symboli figuram excipiebat. Tum eo protinus exsiccato, commodè resignabat libellos: quos cum perlegisset, imposita cera, idem sigillum ad archetypi similitudinem scitè effictum, tanquam ex lapide reformabat. Tertiam aliam rationem præter has accipe. Calce in gluten, quo libros agglutinant injecta, atque ex his veluti cera confecta, mollem adhuc eam sigillo admovebat, statimque detrahebat. Nam ilicò siccescit, adeo ut cornu, vel potius ferro, reddatur solidius. Hac ad imprimendum signum uti consueverat. Alia præterea multa ad id illi sunt excogitata, quorum omnium meminisse non necesse est, ne ineptus videar; maxime cum in his,

quos de Magorum artibus conscripsisti, commentariis, tum pulcherrimis, tum utilissimis, quique modestos reddere queant lectores, abunde multa retuleris, & his multò copiosiora.

Traditis igitur jam antea ejusmodi libellis ac precatiunculâ ad adyta facta, exspectabant in *cella*, jam superius memorata quid illis à Deo, per internuntiam Dei Pythiam, responderetur.

Hæc *cella* ut hoc in transitu, ex Æschylo notem, appellabatur quoque ὀμφαλὸς; Ita enim ille in Eumenidibus:

> Ὁρῶ δ' ἐπ' ὀμφαλῷ μὲν θεομυσῆ
> Ἕδραν ἔχοντα προστρόπαιον.
>
> *Video autem virum in umbiculo Diis invisum*
> *Sedentem supplicem* . . . .

Quæ *cella* interim ita ab Adytis separata erat septo quodam, ut ex ista in adyta minime prospicere possent; ne scilicet nimis accurate observarent Consultores, quid rerum ibi gereretur. Hoc satis liquere videtur ex ipsius Pythiæ verbis, in Ione:

> Ἐπίσχες, ὦ παῖ. τρίποδα γὰρ χρηστήριον
> Λιποῦσα, θριγκοῦ τοῦ δ' ὑπερβάλλω ποδὶ,
> Φοίβου προφῆτις, τρίποδος ἀρχαῖον νόμον
> Σώζουσα, πασῶν Δελφίδων ἐξαίρετος.
>
> *Contine te, ô fili. Tripodem enim fatidicum*
> *Ego relinquens septum* (seu *muri* loricam) *supero pede*
> *Phœbi sacerdos, antiquam observationem tripodos*
> *Servans, electa ex omnibus Delphicis mulieribus.*

Ad quæ, per parenthesin obiter observandum, ex solis Delphicis mulieribus (nec sane sine causa, quod illis magis fidere possent Antistites) electas fuisse Pythias.

Ob-

Obſepta igitur erant adyta muro vel pariete; ſuper quam (ob terrorem & metum illorum quæ extra illam accidebant; ſimulque ut impediret ne quid in Creuſam temere ac ſævius peccaret Ion) transſcendebat Pythia; ex nimia animi perturbatione, de janua, ut videtur non cogitans, aut viam iſtam ad Ionem ac Creuſam, in hoc rerum ſtatu nimis longam ducens: Matrem enim Ion, ni ſat tempori hæc Pythia interceſſiſſet, occiſurus fuerat.

Ac quamvis forte aliqui, ex ſingulari quadam gratia, vel alia ex cauſa, dum ad hanc cellam pervadebant, tranſirent propius ad iſta adyta, ita ut in illa aliquomodo introſpicere valerent; illa ita obſepta erant laureis frondibus, atque obnubilata fumigationibus, ut viſus illorum eo ſatis juſte, ut aliquid ibi curatius obſervarent, iſtis plane præpediretur. Namque, ut primò de laureis iſtis frondibus loquar, religioſo ac pio prætextu non ſola ipſa Pythia, & Prophetæ quoque, & cæteri Antiſtites ac miniſtri ſacrorum, ut & illi qui Deum conſulendi gratia ibi aderant; verum & ipſa Adyta eorumque introitus, & cella, & aræ ibi poſitæ, laureis coronis ac frondibus obſepta erant.

Hinc enim Mercurius, in memorata modò tragœdia, dum prologum agit,

Ἀλλ' ἐς δαφνώδη γύαλα βήσομαι τάδε,
Τὸ κρανθὲν ὡς ἐκμάθω παιδὸς πέρι.
Ὁρῶ γὰρ ἐκβαίνοντα Λοξίου γόνον
Τόνδ' ὡς πρὸ ναοῦ λαμπρὰ θῇ πυλώματα
Δάφνης κλάδοισι.

Sed in hos lauriferos ſeceſſus (ſive Adyta) ibo,
Ut in his ediſcam de puero quid à Deo ſit ſtatutum.
Video enim egredientem Apollinis filium
Hunc, ut ornet portas ante templum
Lauri ramis.

Hinc & Homerus, de Apolline:

Χρείων ἐκ δάφνης γυάλων ὑπὸ Παρνήσοιο.

Et Pythia apud Æſchylum, Eumenidibus:

Ἐγὼ μὲν ἕρπω πρὸς πολυστεφῆ μυχόν.

Equidem progredior ad antrum (adyta) frondibus multis obſeptum.

Ac, ne plura aggeram, videmus id etiam apud Ariſtophanem; apud quem ſervus, in Pluto: Τί δῆθ' ὁ Φοῖβος ἔλακεν ἐκ τῶν στεμμάτων. *Quid ergo Phœbus locutus eſt, è loco coronis (ſeu ramis laureis) obſepto?*

Ad quem verſum hæc notat Scholiaſtes: Ὅτι ἐν μέσῳ τῶν στεφάνων καθημένη ἔλεγεν ἡ Πυθία. *Quod medio coronarum, ac frondium, ſedens Pythia, ita ſua reddiderit Reſponſa.*

Accedat tamen hiſce unicus ex Latinis Lucretius; qui ita, libro V. de Philoſophis:

—— —— multa bene ac divinitus invenientes,
Ex adytis tanquam cordis, Reſponſa dedere
Sanctius, & multò certa ratione, magis quam
Pythia, quæ Tripode ex Phœbi, LAUROQUE, *profatur.*

Si hæc vero minus ſufficerent, defectum ſupplebant *thymiamata;* quorum vaporibus ac fumo hæc adyta replebantur. De quibus quoque in Ione, idem Euripides, hoc modo loquitur:

Σμύρνης ἀνύδρου καπνὸς
Εἰς ὀρόφους Φοίβου πέταται
Θάσσει δὲ γυνὴ τρίποδα ζάθεον
Δελφὶς, ἀείδουσ' Ἕλλησι βοὰς,
Ἃς ἂν Ἀπόλλων κελαδήσῃ.

Myrrhæ vero aridæ fumus
In ſumma tecta Phœbi volat.
Mulier vero ſedet ſupra ſacrum tripodem
Delphica, canens Græcis Oracula
Quæ Apollo ipſi ſonore effatus fuerit.

Quæ *thymiamata* ſane ſat commode oculos propius eò accedentium obnubilare valebant, aciemque eorum obtundere. Idque factum videtur (ex illis quæ ibi ſequuntur) cum jam Pythia parata ad reddenda Reſponſa, in Adyta ingrederetur. Salſè admodum hæc, atque his ſimilia, ridet omnium pene irriſor (horum tamen ſumma cum ratione) Lucianus: qui, in Jove Tragœdo, ipſum Apollinem ita pro ſeſe loquentem inducit: Πῶς ὦ Μῶμε δυνατὸν ποιεῖν ταῦτα, μήτε τρίποδος ἡμῖν παρόντος, μήτε θυμιάτων, ἢ πηγῆς μαντικῆς, οἵα ἡ Κασταλία ἐστίν; *Qui hæc facere poſſem ô Mome, cum nec Tripodem in præſentia habeam, nec thymiamata, aut divinum fontem, qualis eſt Caſtalius?*

De hoc thymiamate, ac certe de cella hac, in qua & aræ aſſidebant [unde & Ion ad Creuſam: Ἔκλειπε βωμὸν, καὶ θεήλατους ἕδρας. Ac poſtea ipſa Creuſa: Λείψω δὲ βωμὸν, καὶ θανεῖν με χρή: ſicut & ſimulacra illi aderant; ut ex hiſce patet: βωμοὺς λιποῦσα ξόανα] intelligendi quoque ſunt ſequentes Euripidis verſus: quibus etiam indicat *Mulieres* (quæ hîc ipſi Chori vicem ſupplent) *templum intùs*, uti & *limina* ipſius, cuſtodiiſſe: ne videlicet aliquis temere nimis irreperet intrò, propiuſque quam vellent in adyta oculis, aut ipſo quoque corpore, penetraret:

Ion.] Πρόσπολοι γυναῖκες, αἳ τῶνδ' ἀμφὶ κρηπῖδας δόμων
Θυοδόκων φρουρήμ' ἔχουσαι δεσπότην φυλάσσετε,
Ἐκλέλοιπε ἤδη τὸν ἱερὸν τρίποδα, καὶ χρηστήριον
Ξοῦθος, ἢ μίμνει κατ' οἶκον ἱστορῶν ἀπαιδίαν.

Mini-

Ministræ quæ circa basin hujus templi
Sacri custodiam habentes dominum observatis,
Reliquit jam sacrum tripodem & Oraculum
Xuthus? an manet in sacello interrogans de orbito?

Chorus.) Ἐν δόμος ἐστ᾽ ὦ ξέν᾽, οὔπω δωμ᾽ ὑπερβαίνει τόδε,
Ὡς δ᾽ ἐπ᾽ ἐξόδοισιν ὄντος τοῦ δ᾽ ἀκούομεν πυλῶν
Δοῦπον. ἐξιόντα τ᾽ ἤδη δεσπότην ὁρᾶν πάρα.

In cella est, ô hospes, nondum egressus est ex hac domo:
Sed tanquam jam egrediatur, harum portarum audimus
Strepitum: atque adeo exeuntem jam dominum videre licet.

Dum hæc parabantur ad & intra Adyta, non negligebantur Consultores, qui in cella ista eò destinata exspectabant desiderata Responsa. Nam *fragrantia* quædam jucunda admodum & suavissima, quæ in admirationem raperet Consultores ex Adytis excitabatur: nec tamen statis aut certis temporibus nedum semper; verum inordinatis, ratione temporum, vicibus: ut sic, procul dubio, Numen hos illosve, prout majori dignitate erant, aut majori liberalitate, pluribusve victimis Deum honoraverant, majori gratia dignari videretur. Ostendit hoc non obscure Plutarchus: qui, sub finem dialogi de Oraculorum defectu, hæc habet: Ὁ γὰρ οἶκος ἐν ᾧ τοὺς χρωμένους τοῦ θεοῦ καθίζουσιν, οὔτε πολλάκις, οὔτε τεταγμένως, ἀλλὰ ὡς ἔτυχε διὰ χρόνων εὐοδίας ἀναπίμπλαται, καὶ πνεύματος, οἵας ἂν τὰ ἥδιστα καὶ πολυτελέστατα τῶν μύρων ἀποφορὰς, ὥσπερ ἐκ πηγῆς τοῦ Ἀδύτου προσβάλλοντος. *Nam* CELLA *in qua Consultores Oraculi sedere jubent*, NEC SÆPE, NEC STATO TEMPORE, SED INCERTIS UTCUNQUE INTERVALLIS, FRAGANTIA REPLETUR ET AURA, *qualem suavissima & pretiosissima unguenta, ex Adyto tanquam fonte, effunderent.*

Hoc

Hoc igitur quaſi miraculum quoddam intercurrebat; ut ſic loci Oraculique majeſtas eo major appareret. nec captationes Ominis boni vel mali, ex præſentia aut abſentia talis fragrantiæ; ibi defuiſſe credo.

14. His itaque præparatis, ac Templo ipſo, ſeu potius Adytis, per Laureas frondes ab Ædituo à pulvere purgatis, Aureis gutturniis; porrò aquâ ex fonte Caſtalio hauſta, ſolum vel pavimentum irrigabatur. Ita enim noſter Euripides, qui hic quantivis pretii eſt, ſequentibus verſibus indicat:

Ἡμεῖς δὲ πόνους, οὓς ἐκ παιδὸς
Μοχθοῦμεν ἀεὶ, πτόρθοις ἢ δάφνης,
Στεφεσί θ' ἱεροῖς ἐσόδους Φοίβου
Καθαρὰς θήσομεν, ὑγραῖς τε πέδον
Ῥανίσι νοτερόν. πτηνῶντ' ἀγέλας
Ἃ βλάπτουσιν
Σεμν' ἀναθήματα, τόξοισιν ἐμοῖς
Φυγάδας θήσομεν.

Nos vero labores, quos à puero
Laboramus uſque, ramis lauri,
Et ſacris coronis veſtibula Phœbi
Pura faciemus, humidiſque ſolum
Guttis humidum. & greges avium
Quæ lædunt
Sacra donaria, ſagittis meis.
Fugabimus.

Quæ tum deinde, antequam Pythia ad Adyta progrederetur, exſequitur.

Ex Caſtalio vero fonte hanc aquam ſibi hauſtam narrat hoc modo:

Ἀλλ' ἐκπαύσω γὰρ μόχθους
Δάφνης ὁλκοῖς.

Χρυσέων δ' ἐκ τευχέων ῥίψω
Γαίας παγὰν,
Ἂν ἀποχεῦονται Κασταλίας
Δῖναι, νότερον ὕδωρ
Βάλλων, ὅσιος ἀπ' εὐνᾶς ἄν.

Sed finiam labores
Lauri raptationibus.
Ex aureis vero vasis projiciam
Terræ fontem,
Quem effundunt Castaliæ
Vortices, humidam aquam
Projiciens, purus existens à lecto.

15. Exspectante sic igitur Consultore; tandem, post *ultima Sacrificia*, quibus constaret bene litatum esse, Pythia descendebat in Adyta. Erant tamen quæ ipsi observanda essent, antequam se *mergeret antris*, (ut cum Lucano loquar) namque *aqua* ex Castalio fonte ipsi erat *bibenda*. Post quæ, *lauri foliis in os sumptis*, sic illa masticando Adyta intrabat.

Bibebat igitur aquam Castaliam: vel, ut Pausanias tradit, Cassotidis aquam; de qua, dum Templum Delphicum describit, hæc habet: Ἰοῦσι δὲ ὡς ἐπὶ τὸν νεὼν αὖθις, μετὰ τοῦ λίθου τὴν θέαν, ἔστιν ἡ Κασσωτὶς καλουμένη πηγή. τεῖχος δὲ οὐ μέγα ἐπ' αὐτῇ, καὶ ἡ ἄνοδος διὰ τοῦ τείχους ἔστιν ἐπὶ τὴν πηγήν. ταύτης τῆς Κασσωτίδος δυέσθαι τε κατὰ τῆς γῆς λέγουσι τὸ ὕδωρ, καὶ ἐν τῷ ἀδύτῳ τοῦ θεοῦ τὰς γυναῖκας μαντικὰς ποιεῖν. *Si pedem retuleris, quasi ad fanum rediturus, fontem videas, cui nomen Cassotis. Murus ei objectus est non utique magnus: per murum ad fontem ascenditur: Aquam credunt ejus fontis sub terram mergi, & in Adyto Dei mulieres facere Fatidicas.* Quæ postrema certe à Romulo Amasæo, docto aliàs interprete, non bene vertuntur. Omittitur enim μετὰ τοῦ λίθου τὴν θέαν.

Quod

Quod de Caſſotide fonte Pauſanias, id de Caſtalio fonte, ſeu aqua, Lucianus, in Jove Tragœdo; ubi Apollo reſpondens Momo eum urgenti ut vaticinetur de futuris, ait: Πῶς ὦ Μῶμε, δυνατὸν ποιεῖν ταῦτα, μήτε τρίποδος ἡμῖν παρόντος, μήτε θυμιαμάτων, ἢ πηγῆς μαντικῆς οἵα ἡ Κασταλία ἐστίν; Quæ verba jam modo adduxi, ſimulque ipſorum verſionem Latinam.

Opportebat igitur, ut prius aquam biberet Pythia, quæ ipſam redderet divinipotentem ſeu Divinatricem. Unde & idem Lucianus, in Hermotimo, ita infit: Ὥσπερ φασὶν ἐν Δελφοῖς τὴν πρόμαντιν, ἐπειδὰν πίῃ τοῦ ἱεροῦ νάματος, ἔνθεον εὐθὺς γίνεσθαι καὶ χρᾶν τοῖς προσιοῦσιν. *Sicut de illa divinatrice [Pythia] Delphis tradunt; quæ ſimul atque ſacra fluenta deguſtarat, illico afflata numine conſulentibus Oraculum Reſponſa dabat.*

De *manducata lauro* hæc quoque idem Lucianus habet, in Bis accuſato: Καὶ ὅλως ἔνθα ἂν ἡ πρόμαντις πίῃ τοῦ ἱεροῦ νάματος, καὶ μασσησαμένη τῆς δάφνης, καὶ τὸν τρίποδα σεισαμένη κελεύῃ παρεῖναι, ἄοκνον χρὴ αὐτίκα μάλα παρεστάναι συνείροντα τοὺς χρησμοὺς ἢ οἴχεσθαι οἱ τὴν δόξαν τῆς τέχνης. *Denique quocunque vates ſacram laticem pota, commanducata lauro, & tripode concuſſo, venire jubet, impigrum protinus aſſiſtere oportet, Oracula connectentem, aut alioqui artis gloria ipſi interciderit.*

Quo & Caſſandra apud Lycophronem alludere videtur, his verbis:

Ἀλλ᾽ ἄσπετον χέουσα παμμιγῆ βοὴν
Δαφνηφάγων φοιβάζων ἐκ λαιμῶν ὄπα.

Sed immenſum fundendo confuſumque clamorem
Laurivoro vaticinata eſt ore.

Verum ut ad aquam ab ipſa potandam redeamus; Caſtalia iſta, ſive mavis Caſſotis, grata potu erat quidem, teſtante Pauſania:

At non ita, ut credo, ſanguis ille taurinus, quem potare antea debebat Sacerdos Terræ in Ægyra; de qua ita Plinius, lib. 28. cap. 9. *Taurinus* [ſanguis] *quidem recens inter venena eſt, excepta Ægyra. Ibi enim Sacerdos Terræ vaticinatura tauri ſanguinem bibit, priuſquam in ſpecum deſcendat. Tantum poteſt ſympathia illa de qua loquimur, ut aliquando religione aut loco fiat.* In eandem autem ſententiam Sophocles, Tragœdiâ *Helena*:

Ἐμοὶ δὲ λῷστον αἷμα ταύρου γ᾽ ἐκπιεῖν,
Καὶ μὴ γε πλείω τῶν δ᾽ ἔχειν δυσφημίας.

Mihi vero optimum eſt taurinum bibere ſanguinem,
Atque (ita) ſuper hiſce non plures attrahere calumnias.

An vero tam noxium venenum ſit ſanguis ille taurinus, ut tali miraculo opus ſit, ne quis inde pereat, alibi potius disquirendum. At ſiquidem id verum ſit, longe minori cum miraculo Sacerdos Apollinis Diradiotæ, apud Argivos agninum ſanguinem potabat. de qua Sacerdote hoc modo Pauſanias loquitur: Ἡ δὲ μαντικὴ (μαντεύεται γὰρ ἔτι καὶ ἐς ἡμᾶς) καθέστηκε τρόπον τοῦτον. γυνὴ μὲν προφητεύουσά ἐστι, ἀνδρὸς εὐνῆς εἰργομένη· θυομένης δὲ ἐν νυκτὶ ἀρνὸς, κατὰ μῆνα ἕκαστον, γευσαμένη δὲ τοῦ αἵματος ἡ γυνὴ, κάτοχος ἐκ τοῦ θεοῦ γίνεται. *Oraculum in eo templo (nam hac ipſa ætate in eo Reſponſa conſulentibus redduntur) hoc inſtituto celebratur. Fœmina cui viri conſuetudo interdicta eſt, Oraculo præſidet. Ea noctu agnâ facit ſingulis menſibus, ac ſtatim* VICTIMÆ SANGUINE *libato* [*Gr gustato*] *furore Divinitùs afflatur.*

Tutius ergo hoc, quam bibere ſanguinem taurinum; quem pro tanto veneno multi veteres (ut jam vidimus) habebant. Longe tamen jucundius apud Liguræos vaticinabantur Antiſtites; ut ex Ariſtotele Macrobius (lib. 1. c. 18:) narrat: ait enim eum aſſerere, *Apud Liguræos in Thracia eſſe adytum Libero*

con-

consecratum, ex quo redduntur Oracula. Sed in hoc adyto (*pergit*) *vaticinaturi* PLURIMO MERO SUMPTO, *ut apud Clarium aqua potata, effantur Oracula.*

Colophonium interim Oraculum, ratione aquæ ante Divinationem bibendæ, cum Delphico satis convenit. De quo Colophonio Jamblichus (de Mysteriis Sect. III. cap. 2.) Porphyrio hîc consentiens, ita loquitur: Τὸ δὴ ἐν Κολοφῶνι μαντεῖον ὁμολογεῖται παρὰ πᾶσι, δι' ὕδατος χρηματίζειν. εἶναι γὰρ πηγὴν ἐν οἴκῳ καταγείῳ, καὶ ἀπ' αὐτῆς πίνειν τὸν προφήτην· ἔν τισι δὲ τακταῖς νυξὶν ἱερουργιῶν πολλῶν γινομένων πρότερον, πιόντα δὲ χρησμῳδεῖν, οὐκ ἔτ' ὁρώμενον τοῖς παροῦσι θεωροῖς. τὸ μὲν οὖν μαντικὸν ἐκεῖνο τὸ ὕδωρ, αὐτόθεν πρόδηλον. *Est in confesso apud omnes, quod Oraculum Colophonium per aquam Responsa edat: esse enim constat in antro subterraneo fontem è quo bibit Propheta: postquam autem biberit, & multa statutis noctibus sacra prius peracta fuerint, tum demum vaticinatur, invisibilis factus omnibus qui intersunt. Quod igitur aqua illa Divinatrix sit, exinde manifestum est.*

At longe magis veracia *Liberi* istud Oraculum in Thracia Respondere cæteris per aquæ, aut sanguinis cujuscunque demùm, potum respondentibus, debuit: si modo verax istud vetus proverbium sit, *in vino veritas.*

Verum enim vero, apud Branchidas (teste eodem Jamblicho, ac quidem eodem capite) longe alio modo aqua est fatidica; quem modum, præter alia, quæ hîc non omittenda duco, ita describit: Καὶ μὴν ἥγε ἐν Βραγχίδαις γυνὴ χρησμῳδὸς, εἴτε ῥάβδον ἔχουσα, τὴν πρώτως ὑπὸ θεοῦ τινος παραδοθεῖσαν, πληροῦται τῆς θείας αὐγῆς, εἴτε ἐπὶ ἄξονος καθημένη προλέγει τὸ μέλλον, εἴτε τοὺς πόδας, ἢ κράσπεδόν τι τέγγουσα τῷ ὕδατι, ἢ ἐκ τοῦ ὕδατος ἀτμιζομένη δέχεται τὸν θεὸν, ἐξ ἁπάντων τούτων ἐπιτηδεία παρασκευαζομένη πρὸς τὴν ὑποδοχὴν, ἔξωθεν αὐτοῦ μεταλαμβάνει.

Δηλοῖ δὲ καὶ τὸ τῶν θυσιῶν πλῆθος, καὶ ὁ θεσμὸς τῆς ὅλης ἁγιστείας, καὶ ὅσα ἄλλα δρᾶται πρὸ τῆς χρησμῳδίας θεοπρεπῶς, ΤΑ' ΤΕ ΛΟΥΤΡΑ' τῆς προφήτιδος, καὶ ἡ τριῶν ὅλων ἡμερῶν ἀσιτία, καὶ ἡ ἐν ἀδύτοις αὐτῆς διατριβὴ, καὶ ἐχομένης ἤδη τῷ φωτὶ καὶ τερπομένης ἐν πολλῷ χρόνῳ. καὶ γὰρ αὐτὰ πάντα παράκλησιν τοῦ θεοῦ ὥστε παραγίνεσθαι, καὶ παρουσίαν ἔξωθεν παραδείκνυσιν, ἐπίπνοιάν τε θαυμασίαν, οἵαν πρὶν καὶ εἰς τὸν συνήθη ἀφικέσθαι, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πνεύματι τῷ ἀπὸ τῆς πηγῆς ἀναφερομένῳ, ἕτερόν τινα πρεσβύτερον, χωριστὸν ἀπὸ τοῦ τόπου θεὸν ἀποφαίνει, τὸν αἴτιον καὶ τοῦ τόπου, καὶ τῆς γῆς αὐτῆς, καὶ τῆς μαντικῆς ὅλης.

Fœmina quin etiam in Branchis fatidica, sive virgam tenet manu à Deorum aliquo olim traditam, divino splendore repleatur, sive sedens in axe (rotæ) futura canit; sive PEDES AUT LIMBUM ALIQUEM, IN AQUA TINGENS; *sive* EX AQUA VAPOREM HAURIENS *Deum quoque suscipiat, per omnia hæc parata & ad suscipiendum instructa, Deum extrinsecus admittit.*

Sed præter hæc manifestum est ex sacrificiorum multitudine, ex stato sanctimoniæ ritu, ex iis omnibus, quæ juxta divinas leges ante vaticinium fiunt (qualia sunt Prophetidis LAVACRA, *dierum trium jugis inedia, in adytis secessus, cum jamjam inceperit lumine circumfundi, & gaudio pertentari ex aliquo tempore:) hæc omnia id ostendunt, Deum ut velit adesse rogari, & ab intrinseco præsentiam exspectari, & sacerdotem priusquam ad ipsum locum perveniat, miro modo inspirari, & ipso postquam sit in loco, alium esse à spiritu illo qui ex aqua ascendit præstantiorem, tum ab ipso illo loco independentem Deum, qui autor est omnis vaticinii, quod ex isto loco, aut fonte, provenit.*

Hîc interim aliquis cogitare, quin & interrogare posset, si Aqua illa sive *Cassiotis*, sive *Castalia*, apud Delphos; si & Aqua Castalia ad Daphnem Antiochiæ, uti & aliæ aquæ fatidicæ,

dicæ, quarum plures numero fontes memorantur (ſicut & hîc modò aqua Oraculi Colophonii:) ſi ſanguis taurinus, vel agninus; ſi denique vinum largius hauſtum (quod ob rationem adductam pluribus procul dubio videbitur magis probabile) enthuſiaſmum divinatorium, ut ſic loquar, inſpirare valuerint, etiam iſtis in locis, ubi minime antrum quale Delphicum, ratione vaporum inde aſcendentium fuiſſe perhibetur, aderat; nec tripes, nec thymiamata, nec laurus manducata, præter ſolennem iſtum ſacri laticis potum; hîc dico aliquis interrogare queat, quare non abſque alia inſpiratione, ſive inſtinctu, per reliqua media, divino, (cum jam aqua iſta talia præſtaret) Pythia non potuerit reddere Reſponſa?

At talibus interrogatis occurrit Jamblichus; qui & alia media, præter Spiritum ex antro in membra ipſius Pythiæ penetrantem inducit. Ignem quippe Divinum commentus eſt, (cujus necdum aliquis ante ipſum, quod ſciam meminit) hoc modo: Ἡ δ' ἐν Δελφοῖς προφῆτις, εἴτε ἀπὸ πνεύματος λεπτοῦ καὶ πυρώδους ἀναφερομένου ποθὲν ἀπὸ στομίου θεμιστεύει τοῖς ἀνθρώποις, εἴτε ἐν τῷ ἀδύτῳ καθημένη ἐπὶ δίφρου χαλκοῦ τρεῖς πόδας ἔχοντος χρηματίζει, εἴτε καὶ ἐπὶ τοῦ τετράποδος δίφρου ὅς ἐστιν ἱερὸς τοῦ θεοῦ, πανταχῆ οὕτω δίδωσιν ἑαυτὴν τῷ θείῳ πνεύματι, ἀπό τε τοῦ πυρὸς ἀκτῖνος καταυγάζεται. καὶ ὅταν μὲν ἀθρόον τε πολὺ τὸ ἀναφερόμενον ἀπὸ τοῦ στομίου πῦρ κύκλῳ πανταχόθεν αὐτὴν περιέχῃ, πληροῦται ἀπ' αὐτοῦ θείας αὐγῆς. ὅταν δὲ εἰς ἕδραν ἐνιδρυθῇ τοῦ θεοῦ, τῇ στερεᾷ τοῦ θεοῦ μαντικῇ δυνάμει συναρμόζεται· ἐξ ἀμφοτέρων δὲ τῶν τοιούτων παρασκευῶν, ὅλη γίνεται τοῦ θεοῦ. καὶ τότε δὴ πάρεστιν αὐτῇ χωριστῶς ὁ θεὸς ἐπιλάμπων, ἕτερος ὢν καὶ τοῦ πυρὸς, καὶ τοῦ πνεύματος, καὶ τῆς ἰδίας ἕδρας, τε πάσης τῆς περὶ τὸν τόπον φυσικῆς τε ἱερᾶς φαινομένης κατασκευῆς.

Sibylla in Delphis, ſive per Spiritum tenuem & igneum erumpente ex antri ore hominibus Oracula fundit, ſive ex adyto, ſedens ſuper æneum tripodem, aut ſuper ſellam quatuor habentem pedes, Deo ſacram, Reſponſa prodat, ſic undique

dique se dat Divino Spiritui, atque à radio Divini Ignis *illustratur. Et quando contingit illam circumcingi copioso ex antri ore profluenti igne, Divino splendore tota repletur. Iterum quando occupat Dei sellam, accommodatur stabiliter divinatrici Dei potentiæ: utrisque vero his apparatibus Dei tota fit vates. Adest ei sane tunc Deus & affulget separatim, & alius existit ab igne, & spiritu, sedeque propria, & omni circa istum locum apparatu, sive is sit physicus sive (sacer aut) religiosus.*

Non contentus igitur vulgari apparatu noster Jamblichus, præter Tripodem, sedem tribus pedibus suffultam, etiam sellam quatuor pedibus innitentem superaddit. Quin & præter Spiritum ex antro, per Tripodem in corpus Pythiæ penetrantem, etiam radium ignis Divini, ac quidem copiose profluentem, ita ut tota ipsius splendore repleretur, superadjungit. Ac cum alii Gentiles velint, sub spiritus seu halitûs, istius specie Deum in corpus Pythiæ irrepsisse, illamque ita Deo, seu numine, obsessam Divina sua protulisse Responsa; ille Deum Pythiæ affulgentem à spiritu & igne modo nominatis distinguit. At longe aliter Porphyrius (qui & Oracula Serapidis, Hecates, aliorumque depromit, ut per illa Christianis hîc nimium credulis illudat, uti alibi à me clare ostendetur) de talibus loquitur: sicut & totam scenam Adjurationum, evocationum cæterarumque magicarum operationum, quibus vates se futura prædicere prætendebant, satis aperte, (in Epistola ad Anebonem) deridet.

Verum, ut denuo redeamus in viam nobis propositam, atque ad Pythiam ipsam nos convertamus: tandem illa (per alios tamen eo deducta) in ipsa adyta pergit, ac

—— —— —— —— tota priores
Stringit vitta comas, crinesque in terga solutos
Candida Phocaicâ complectitur infula lauro.

Nec

Nec sola, uti dictum, eò intrabat nostra Pythia; sed ab Antistitibus sorte ductis, (vide Euripidis *Ionem*) sive unico sive pluribus, qui ipsam jam furere incipientem regebant, atque ad tripodem cortinamve sacram, ita deducebant, concomitabatur. Nisi si quid violenter committeretur: qualia exempla nobis occurrunt non in solo Alexandro Macedone; verum & in Appio (apud Lucanum,) & insigne admodum [quod nos & alia docet] in Philomelo Phocicorum, adeoque & Delphorum, principe, apud Diodorum Siculum (libro XVI.) hoc modo: Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ τοῦ πολέμου βουλόμενος χρήσασθαι τῷ μαντείῳ, τὴν Πυθίαν ἠνάγκασεν ἀναβᾶσαν ἐπὶ τὸν τρίποδα δοῦναι τὸν χρησμόν. *Post illa vero, cum vellet super bello Oraculum consulere, Pythiam coëgit, ut adscenderet tripoda, atque ita Oraculi Responsum redderet.*

Ac post descriptionem hujus Oraculi: Οὗτος γὰρ κρατῶν τοῦ μαντείου προσέταξε τῇ Πυθίᾳ τὴν μαντείαν ἀπὸ τοῦ τρίποδος ποιεῖσθαι κατὰ τὰ πάτρια· ἀποκρινομένης δ' αὐτῆς ὅτι ταῦτα ἐστὶ τὰ πάτρια, διηπειλήσατο καὶ συνηνάγκασε τὴν ἀνάβασιν ποιεῖσθαι ἐπὶ τὸν τρίποδα. Ἀποφθεγξαμένης δ' αὐτῆς πρὸς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ βιαζομένου ὅτι ἔξεστιν αὐτῷ πράττειν ὃ βούλεται, ἀσμένως τὸ ῥηθὲν ἐδέξατο, καὶ τὸν προσήκοντα χρησμὸν ἔχειν ἀπεφήνατο. αὐτὸς δὲ καὶ τὸν χρησμὸν ἔγγραφον ποιήσας, καὶ προθεὶς, ἅπασιν ἐποίησε φανερὸν ὅτι ὁ θεὸς αὐτῷ δίδωσιν ἐξουσίαν πράττειν ὅ, τι βούλεται. συναγαγὼν δ' ἐκκλησίαν, καὶ τὴν μαντείαν τοῖς πλήθεσι δηλώσας, καὶ παρακαλέσας θαῤῥεῖν, ἐτρέπετο πρὸς τὰς τοῦ πολέμου πράξεις, &c.

Is enim cum Oraculum (ipud) in potestate sua haberet, mandabat Pythiæ, ut Oraculum redderet ex tripode secundùm morem patrium. Istâ autem respondente, hæc esse moris patrii [videtur hîc aliquid deesse] *minitabatur, ac coëgit illam, ut in tripoda adscenderet. Ea vero jam respondente (ob vehementiam illius qui cogebat) ipsius in potestate esse, ut faceret illa quæ vellet, lubenti animo istud dictum accepit; ac se jam conveniens habere responsum perhibuit.*

bibuit. Itaque statim istud Oraculum conscriptum proponens publice, cunctis manifestavit, Deum ipsi dare potestatem faciendi id quod vellet; ac convocata ecclesia, ostensoque multitudini (sic conscripto) Oraculo, cum exhortasset eam ut fidenti essent animo, se ad bellicos actus convertit.

Ad postrema Diodori verba, notari debent illa quæ Pausanias de Trophonii Oraculo (p. 268.) tradit. *Coguntur sane omnes, qui à Trophonio redeunt, quæcunque vel audierunt vel viderunt [ex quibus sc. eventa explicanda erant] tabulæ inscripta (ibi) suspendere.*

Ex postremis hujus Diodori verbis, comprehendimus, Oraculorum Responsa (imprimis si successus aut sortita essent interrogata, aut saltem illi sperarentur) descripta fuisse atque in tabellis publice exposita. Verum de hac re amplius loquendi adhuc inferius dabitur locus. Quare ad Responsa adhucdum reddenda nunc me convertam, quæque illa proxime præcedebant.

Quum itaque nostra Pythia jam intraret in Adyta, furore corripiebatur illa, sicut credi volebant Antistites, ut jamjam vaticinia sua editura; atque ut sic sese obsessam numine credulis consultoribus ostentaret. Unde & Lucanus.

—— —— Bacchatur demens aliena per antrum
Colla ferens, vittasque Dei, Phœbæaque serta
Erectis discussa comis, per inania templi
Ancipiti cervice rotat, spargitque vaganti
Obstantes tripodas, magnoque exæstuat igne
Iratum te, Phœbe, ferens.

Salse admodum, ac lepide sane, hæc ridet in Jove suo Tragœdo, Luciano, dum Jovem inducit loquentem Apollini, qui jam ad vaticinium quoddam reddendum se parabat, hoc modo: Τί ποτ' ἐρεῖς ὦ τέκνον; ὡς τά γε πρὸ τοῦ χρησμοῦ ταῦτα ἤδη

ἤδη φοβερά. ἡ χρόα τετραμμένη, οἱ ὀφθαλμοὶ περιφερεῖς, κόμη ἀνασοβουμένη, κίνημα κορυβαντιῶδες· καὶ ὅλως κατόχιμα πάντα, καὶ φρικώδη, καὶ μυστικά. *Quid tandem dices, fili? Nam quæ præcedunt Oraculum, jam formidanda ſunt; color* [nempe] *immutatus, oculi mobiles, diſcuſſa ac diſſecta coma, motus corporis furibundus, qualis eſt Corybantum. Denique, numinis afflatu atque obſeſſu, omnia horrore ac myſteriis plena ſunt.*

Furore igitur, ut videri volebant, acta ac correpta *Divino*, intrabat Pythia noſtra in Adyta. At multa erant, quibus ille ſimulatus furor adjuvari poterat. Namque ut ſpuma in ore excitaretur, ſola herba lanariâ illa uti poterat; quo artificio Alexander iſte Pſeudomantis, (apud Lucianum) utebatur. Ita enim ille in ipſius vita: Εἰς βαλὼν γὰρ ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τοιαύτης τραγῳδίας διὰ πολλοῦ εἰς τὴν πατρίδα, περίβλεπτός τε καὶ λαμπρὸς ἦν, μεμηνέναι προσποιοῦν ἐνίοτε, καὶ ἀφροῦ ἀποπιμπλάμενος τὸ στόμα. ῥαδίως δὲ τοῦτο ὑπῆρχεν αὐτῷ στρουθίου τῆς βαφικῆς βοτάνης τὴν ῥίζαν διαμασησαμένῳ. τοῖς δὲ θεῖον τι καὶ φοβερὸν ἐδόκει ὁ ἀφρός.

Alexander itaque multo poſt cum hujusmodi tragœdia ingreſſus in patriam, conſpicuus erat & ſplendidus, cum ſeſe nonnunquam afflatum numine ſimularet, ore ſpuma pleno. Id quod ille, lanariæ herbæ ad tingendum aptæ radice commanducatâ, facile efficiebat. Cæterum illis divinum ac formidandum quid ſpuma illa videbatur.

Nec certe nobis ignotum eſt, *Garo illo Moſcovitico*, (quod *Cavajar* vulgo vocant) *Sapone Hiſpanico*, aliisque pluribus, ſic ſpumam in ore poſſe excitari, ſponteque eam ſua exinde effluere.

Quin & *ignem* Barchochebas (teſte Hieronymo, in Apol. 2. adv. Ruffinum) ex ore efflabat. Ita enim ille: *Barchochebas ſtipulam in ore accenſam anhelitu ventilabat, ut flammas evomere videretur.*

Quem tamen ſequenti artificio Eunus, *Servus Syrus*, anteverterat; qui teſte Diodoro Siculo, *poſtremo artificium excogitavit, quo flammam ex ore cum quodam fanatico furore emittebat, & cum flamma ſimul Vaticina verba Phœbadum in morem fundebat. Ignem enim in nucem aut aliquid hujusmodi utrimque perforatum, ſimulque materiam quæ illum alere poſſet, imponebat: deinde ori indens & afflans, modo ſcintillas, modo flammam accendebat.*

At minus miraculo iſta ſunt illis, qui in feſtis noſtris encæniis ſæpe à circumforaneis vident ſtuppas linumve ori indita, ac paulo poſt cum fumo ac flamma eructata vel extracta; aliaque hiſce non minus, nimis credulis, miraculoſa.

Præterea docet nos Plinius (lib. 21. cap. 31) quomodo furor ille fanaticus ulterius adornari queat. Ita enim iſte loquitur: *Halicacabi radicem bibunt qui ſunt* [NB.] VATICINANDI CALLENTES: *quod furere ad confirmandas ſuperſtitiones aſpici ſe volunt. Remedio eſt (id enim libentius retulerim) aqua copioſa mulſa calida potui data.*

Adde hiſce quæ Franciſcus Lopes de Gomara, cap. 37. hiſtoriæ generalis Indiæ de *Bohitis* incolis inſulæ Hiſpaniolæ narrat; *eos*, nempe, *poſt eſum herbæ in eorundem lingua Cohoba dictæ furere ac bacchari; & adeo mente turbari, ut viſiones ſe habere credant, & Reſponſa divinitus accepta referre conſulentibus ſive arbitrarentur, ſive* [NB.] *fingerent.*

Quæ de *Datura* habet Garcias ab Horto, in Aromatum ac Plantarum hiſtoria, hæc ſequentia ſunt: *Injicitur à furibus hic flos, aut ejus ſemen, in cibos eorum quos deprædari volunt: mente enim quodammodo alienantur, quotquot id medicamentum ſumunt; & in riſum ſolvuntur, magna cum libertate ſinentes quod lubitum eſt deprædari*, &c. De *Bangue* ſucco fere eadem & ipſe, & Chriſtophorus à Coſta, tradunt. Pluraque hujuſmodi medicamina afferri poſſent (ut quæ Mathiolus

di insidens,
eddens.

præ aliis, admissi.
stitioso illos retinens

Oraculi responsa ex-

ve Poëta, qui illa in
edigit.
nte jam Pythia pro-

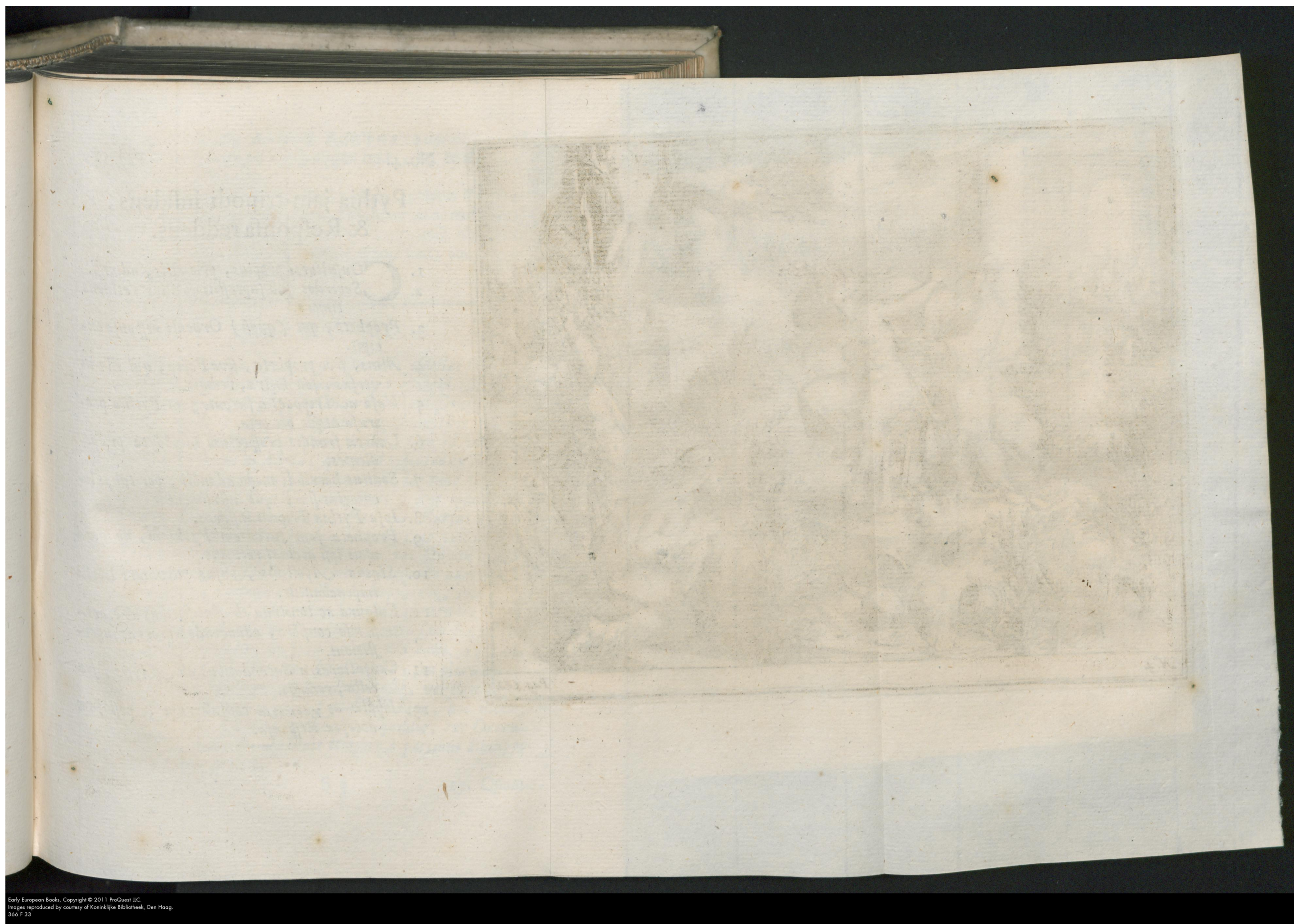
m in Adyta præpe-

lauцti, per tubas lo-
rumenta.
ens.
Pythiam, ne quid
ns.
jus pulvinari libelli

Antistitibus &c. arti-
endo terrori ac super-

us ab Adytis, seu

ultorum, post jam

Pythia jam tripodi insidens, & Responsa reddens.

1. *COnsultores propius, præ aliis, admissi.*
2. *Sacerdos sub superstitioso illos retinens timore.*
3. *Propheta, qui (quasi) Oraculi responsa excipit.*
4. *Alius, sive propheta, sive Poëta, qui illa in versus, seu metra, redigit.*
5. *Vasa ac Tripodes a furente jam Pythia protrusa atque obversa.*
6. *Laureæ frondes prospectum in Adyta præpedientes.*
7. *Sonitus horribili modo adaucti, per tubas locutorias similiaque instrumenta.*
8. *Ipsa Pythia Tripodi insidens.*
9. *Propheta jam furentem Pythiam, ne quid mali ipsi accidat retinens.*
10. *Statua Apollinis, cujus pulvinari libelli imponebantur.*
11. *Fulgura ac tonitrua ab Antistitibus &c. artificiose conficta, adaugendo terrori ac superstitioni.*
12. *Consultores a Sacerdotibus ab Adytis, seu cella, reducti.*
13. *Epulæ ac χαριστήρια consultorum, post jam accepta Responsa.*

thiolus in præfatione ad Dioſcoridem tradit, uti & alia) ſed hæc abunde ſuffecerint.

Ex antro autem Tripodi ſubjecto etiam ſimulatus ille furor adjuvari poterat, per ſuffumigationes ſulphureas ac narcoticas, aliaque vim obnubilandi mentem ac dementandi obtinentibus: qualia medicorum filiis minimè ignota ſunt: aut talia in os aſſumere potuit ipſa Pythia.

CAPUT VII.

17. Quam artificioſe homines ſe Dæmone obſeßos ſimulare potuerint, exemplo (pluſquam uno) perinſigni oſtenſum. 18. Quæ in Adytis perpetrabantur occultata plane conſultoribus fuiſſe: & an Pythia engaſtrimythos fuerit. 19. Iterum de Prophetis ſorte ductis, tam ad introducendam Pythiam in Adyta, quam ad reportanda Reſponſa, jam in ordinem aliqualem redacta. De voce Deorum inarticulata; de Oraculis autophonis, ſive ipſius Dei Deæve alicujus ore redditis, &c. 20. Rurſus quoque de Poëtis, ac verſibus Pythiæ tributis: ac cur tandem Pythia carmine Reſpondere deſierit. 21. Quibus qualibuſque ambiguitatibus uſi fuerint in Reſponſis adornandis Antiſtites, exemplo cum Dei Heliopolitani, tum aliis quoque, oſtenditur. 22. Quo habitu atque ornatu ab Oraculo redierint conſultores, poſt accepta jam Reſponſa: uti & de ſacrificiis, & epulis propter illa datis. 23. Conſultores ſæpe plura Oracula ſimul adiiſſe, ſeu plura numero ſuper uno eodemque negotio conſultaße, vel ſponte, atque ex motu proprio, vel (quaſi) à Deo, hoc illove, moniti. 24. His denique accedit diſquiſitio, cur Oraculum Delphicum Demoſthenis tempore à partibus Philippi Macedonis ſteterit.

17. QUam artificiose autem dementia ac furor Dæmoniacus effingi possit; ac quam frequenter, non tantum commune vulgus; verum & Docti homines imò & Medicæ artis admodum periti, fallaciis ejusmodi decipiantur (modo dominetur ipsorum animis, quæ tam latè regnat, superstitio) plurima harum rerum curiosis nota sunt exempla; ac quam sæpè, cum pudore talium nimis credulorum, fraus detecta fuerit, & meritis suppliciis affecti harum præstigiarum tam inventores quam actores. At illustre valdè exemplum (ac cui nullum par in omni historia inveniri puto) habemus apud Amplissimum Doctissimumque J. A. Thuanum initio libri CXXIII. Historiarum nostri temporis: quod hîc afferre me propriis ipsius verbis, nervosis sanè atque elegantibus, Lectori tædiosum minimè fore confido:

Publicato Nannetensi edicto res incidit, quæ non mediocrem Regi molestiam, rebus compositis summam perturbationem attulit. Nam recenti edicti promulgatione plerique factiosi in occulto maximè offendebantur, occasionemque quærebant res miscendi, quam ex levi causâ tunc oblatam avidissimè arripuerunt. Jacobus Brosserius Romorantino in Sequalonia oppido natus, pannificii ac laboris rustici, quo ferè illis locis victitant, pertæsus, circulatorum conditionem per præstigias plebeculæ vulgò illudentium potiorem duxit, & Martha, quam spiritu maligno vexari fingebat, Silvina & Mariâ filiabus secum assumptis, relicto lare urbes ac oppida Ligeri vicino circumposita circumire cœpit, magno hominum ad rei novæ spectaculum concursu. Sed postremo ubi fraus patuit, Aureliani & Cleriaci sacri collegii sodales conciliari decreto XVI. Kalend. April. & XIII. & XIIII. Kalend. VIIIbr. anno superiore prohibuerunt, ne quis Sacerdos ex illa Diœcesi ad excantandum commentitium illum Spiritum ritus ab Ecclesia præscriptos usurparet; qui

qui aliter faceret, ſacris interdiceretur; inde cum ad Andegavum veniſſet eadem ſimulatione Martha, Carolus Miro urbis Epiſcopus eam, antequam ad ſacras ceremonias accederet, obſervare voluit; Menſæque adhibitam, cum aqua conſecrata pro vulgari propinata nihil commoveri, vulgari, quam conſecratam eſſe dicebat, porrectâ convulſionibus ac membrorum diſtorſionibus ſtatim exagitari cerneret, in fraudis ſuſpicionem venit; quam ut magis convinceret, altâ voce ceremonialem exorciſmorum librum afferri juſſit. Tum recitato primo Æneidos verſu, illa ad id inſtructa, quæ exorciſmi principium per ea verba fieri crederet, affectato membrorum motu à Spiritu torqueri ſe finxit, ob idque ab Epiſcopo mox dimiſſa eſt; monito in arcano patre, ut filiam domum reduceret, neque plebi impoſturis hujuſmodi amplius fucum faceret.

Verùm is Lutetiam verſus iter intendit urbem factionibus ſciſſam, & in qua permultos ſeu credulitate, ſive ut ex eo motus occaſionem quærerent; conſiliis ſuis fraudulentis propitios fore ſperabat, & ad B. Genovevæ cœnobium, populi ob præcipuum cultum concurſu frequens, divertit. Ibi ſacri remedii ope imploratâ, antequam de obſeſſæ vita, conditione, famâ, valetudine anquiſitum eſſet, Patres Capucini occupant, & coram ignara plebe ad exorciſmos Martha contortis membris ſubſiliente, facile adſtantibus perſuadent, verè eam à ſpiritu torqueri. Jamque is rumor tota urbe percrebuerat, cum Henricus Gondius urbis Epiſcopus partes ſuas interpoſuit, & ut negotium ordine procederet, Michaëlem Mareſcotum, Nicolaum Ellanium, Joannem Altinum, Jo. Riolanum, Ludovicum Duretum celeberrimos Academiæ Pariſienſis Medicos accerſiri juſſit, & poſt editas à Marthâ ſolitas geſticulationes, cum Latinè & Græcè interrogata, neutram ſe linguam intelligere oſtenderet, unanimi ab iis conſenſu, Epiſcopo rogante, reſponſum eſt, nihil à

Spi-

*Spiritu; * multa ficta, pauca à morbo esse: tantum reperta lingua rubra & inflammata, & in sinistro hypochondrio obscurum aliquod murmur exauditum: Postridie Ellanius & Duretus eodem conveniunt, & Duretus infixa inter pollicem & indicem acu, an sensu doloris tangeretur, tentare voluit; cum ad ictum non tremisceret, post peractas ceremonias rogati ab Episcopo sententiam medici, collegas accersiri & in crastinum rem differri petierunt. Igitur Kalend. Aprilib. magna omnium exspectatione à Seraphino Patre exorcismi repetuntur, ad quos Martha oculos rotans lingua exerta, & contortis membris ac toto corpore exhorrescebat; tum ad hæc verba,* ET HOMO FACTUS EST, *supina desultatione, veluti exossato corpore fluctuans ab altari ad valvas sacelli, in quo erant, irrepsit, quâ re perculsis astantibus, P. Seraphinus commotior exclamavit. Si quis sit adhuc incredulus, hic Spiritum intus agentem sistat, & vitæ periculo cum eo luctetur. Heic Marescotus nihil nisi fictum videns, & imposturam non ferens, ego verò, inquit, periculum in me recipiam. Spiritus, si potest, me validior ferat. Quibus dictis statim contra obluctanti manus in cervicem injicit, eamque consistere jubet. Illa ubi se captam videt, cum se amplius commovere non posset, ut imposturam tegeret, Spiritum abiisse, seseque reliquisse respondet; & exorcista, ut mendacium auctoritate suâ adjuvaret, Martham nunc esse, & Spiritum discessisse confirmavit: ad hæc cum Marescotus diceret, Spiritus ergo à me fugatus est, Episcopus veritatis indagandæ cupidus rursus exorcismos repe-*

* *Jean de Serres, tome V.* Les Medicins sont requis de dire ce qui leur en semble. Presque tous concluent, & Marescot en porte la parole à l'Evesque: Qu'il n'y a nulle operation diabolique, beaucoup de feintise & peu de mal, peu d'autres (comme en une compagnie il se trouve tousjours des esprits de contradiction, qui penseroient manquer de suffisance s'ils ne raschoient d'affoiblir ou renverser par contraires raisons celles d'autruy) protestent qu'ils remarquent en Marthe tous les signes ordinaires aux demoniaques, &c.

repeti imperat; illa primò nihil moveri, & cum Marescotum cervici suæ imminentem videret, ut ipse Riolanus & Altinus medicinam suam curarent, inclamare, cæterum ab omni gesticulatione abstinere. Mox ubi eos facessisse credidit, in tergum prolapsa ad notas artes confugere. Tum medici rursus comparent, & in vacuo luctantem nullo negotio comprehensam tenent. Cumque Seraphinus, ut se erigeret, juberet; Marescotus per jocum Spiritum in pedes se posse erigere negavit, se nimirum Jesu Christi, qui malignorum Spirituum terror est, fiducia fretos, nihil eorum æstus minasve expavescere, neque verò heic Spiritum latere, ac nihil præter naturam esse. Marescotum dicentem excepit Riolanus, & ad Martham conversus, Misera, inquit, quousque perges nobis illudere? nunquamne plebeculam ludificare desines? agnosce culpam, patent tuæ fraudes, & nisi maturè veniam deposcas, brevi traderis in manus judicis, qui quæstione veritatem extorquebit. Hæc omnia Græcè Latinéque dicta, cum Martha interrogata se non intelligere fassa esset, habita Medicorum, qui aderant, deliberatione, & sex ex iis in priore sententia perseverantibus, Duretus Spiritu maligno correptam virginem affirmavit, iis præcipue indiciis, quod linguam præter naturam exseruisset, & acum altè infixam nullo doloris sensu pertulisset. Altinus verò, multa in ea imposturæ signa non inficiatus est; cæterum trimestre, intra quod diligentius observaretur, expectandum: nam Joannem Fernelium sic censere, qui non nisi post trimestre de quodam magnæ dignitatis viro, qui Spiritu vexabatur, cognoscere potuisse in libris de abditis rerum causis scripsit. Ita eo die discessum est; cumque de negotio omninò actum crederetur, postridie alii medici arcessuntur, Marescoto aliisque qui ab initio vocati fuerant, non admissis, & coram Seraphino ac Patre Benedicto ex eodem Capucinorum ordine Anglo, Martha præter corporis

poris motus consuetos etiam ad verba Græca, quæ ignorare se antea dixerat, atque adeo ad Anglicana disertè respondisse dicitur. Demumque attestatio ab iis conficitur coram Episcopo & Josepho Fullone S. Genovefæ cœnobiarchâ III. Non. April. quo Martha verè à Spiritu vexari pronuntiatur. Causæ scripto additæ, quod cum motus illi sine pulsus, respirationis, ac coloris mutatione, violenti & horrendi oris rictus, spuma tenuis, linguæ exsertio, morbo minimè attribui possint, quod in confesso universis erat, & acus in collum & manus infixæ sine doloris manifesti sensu & nullo cruore emisso omnem fictionis suspicionem tollerent, reliquum esse, ut hæc omnia præter & supra naturam Symptomata, ac inprimis linguarum, quas ipsa non didicerat, intelligentia à maligno Spiritu virginem inhabitante proveniant. Eodem scripto continebatur, præter ea quæ coram medicis signa edita fuerant, Fullonem affirmare, Martham cum à sex robustis hominibus teneretur, in sublime quatuor pedes supra ipsorum capita sublatam magna adstantium admiratione aliquandiu constitisse, quæ omnia argumenta scripto contrario postea Marescotus confutavit. Nam quod acus collo infixas non senserit, id coram se factum non esse; & cum ipse coram cæteris collegis idem fecisset, sensisse Martham: Sed & P. Seraphinum statim inclamasse, Martham esse, & Spiritum ab ea discessisse. Et vero dissimulari sensum hujusmodi læsuræ in parte carnosâ, indicium esse non solum præstigiatores plerosque, sed ipsos pueros aulicos ac lixas, qui in cruribus & brachiis acus admittunt, neque propterea à Spiritu obsideri creduntur. Stoicos olim idem factitasse atque adeo censuisse, dolorem in opinione consistere, & multos ad mortem virgis cæsos nullo doloris sensu, eandem constantiam in Spartana Repub. quasi lege sancitam, & exemplis permultis confirmatam. Multos tanquam Sortilegos eo argumento ad mortem damnatos, qui postea supremi Senatus judicio absoluti

ſoluti ſunt : & ſi ſubtilius in naturæ ſecreta penetrandum eſt, certiſſimum eſſe, quod Galenus contra Ariſtotelem rectiſſimè diſputat, ſenſum non eſſe mutationem quæ fit in inſtrumento, ſed à mutationis cognitione provenire, unde fieri, ut qui profundâ cogitatione defixi meditantur, oculis objecta plerumque non videant, aut quæ coram dicuntur, non capiant, quippe viſus Spiritu cum ſuâ facultate in fonte ipſo retento; ac ſenſu communi ab anima minimè ad oculos aut aures tranſmiſſo, & anima ipſa alio divertente; unde eſſe ut inter pugnandum plerique ictus ſclopetorum in partibus carnoſis non ſentiant. Sic Archimedem olim pulveri ſuo intentum Syracuſarum direptarum fragorem auribus non percepiſſe: quod vero ſanguinem non emiſerit, ad rem non plus facere. Nam quotidie evenire, ut quibus vena ſecatur, ſi ad ictum exhorreſcant, ſanguis ſiſtatur. Omnino ridiculum eſſe, quod de ſpuma adducitur. Nam cui dictum viſumve, aut quem fando accepiſſe, Spiritus malignos ſpumam emittere, tenuem, ſpiſſam, albam, nigram? nam nigra omnia iis affingi, & ſcitum eſſe anile commentum, Dæmonem in oculo tunicam albam non habere. Quod ad motus violentos & rapidos, ſine pulſûs, reſpirationis, aut coloris mutatione attinet, eos non tales fuiſſe, quin facile ab aſtantibus medicis reprimi potuerint, & quæ poſtea iis abſentibus facta memorantur, ea januis obſeratis acta. Nimirum non patuiſſe fores, ne pateret veritas, & ut hæc quæ ad miraculum in majus extolluntur, vera ſint, medicæ rei peritis conſtare, in melancholicis, lunaticis, & hujusmodi morbis præpeditis ſpiſſum ac terreſtrem ſanguinem, & qui facile non accenditur ac præterea rarum pulſum eſſe. Pleroſque ex iis viſos, qui noctu interdiuque curſitant, cum horrendis clamoribus canum inſtar ululantes, ſine ulla pulſus, reſpirationis, & coloris itidem mutatione, & multum in ea valere conſuetudinem. Martham verò jam totos XV.

menses Andegavi, Salmuriæ, Cleriaci, Aureliani, & in hac urbe tanquam simiam aut ursam traduci, & gesticulationibus illis assuevisse, eoque minus illis affici: multa in natura cottidie admiranda & fidem captumque humanum superantia deprehendi, quæ tamen minimè Spiritibus, sed occultis ejusdem naturæ arcanis assignantur, à cane rabioso morsos tanquam canes latrare. Lycanthropos ululare, & humana carne vesci, quippe læsa phantastica facultate cum se lupos putent esse, imò argumentum reflecti posse, ut ostendatur, Martham à Spiritu minimè obsideri; nam S. Marci testimonio convinci posse, eos qui à Spiritu exercentur, post membrorum agitationes ac violentas convulsiones abscedente eo attonitos & membris quasi confractos remanere: idem & Fernelium in libris de abditis rerum causis confirmare multis exemplis; atqui Martham nullam pulsus, respirationis, coloris mutationem pati; nullâ membrorum fatigatione vexari; igitur minimè à Spiritu obsideri. Ultimum quod à Medicis contra sentientibus affertur, si utique probaretur, magis urgere; Martham cum Græcè & Anglicè interrogaretur, disertè, quasi intelligeret, respondisse. Sed neque id satis idoneè probari, & quod in eam rem dicitur, suspicione fraudis non carere, & apparere præmonitam virginem ad interrogata illa hujusmodi responsum dedisse. Nam si Græcè intelligit, cur cum Latinè, quæ lingua toto Occidente adeò communis est, interrogatur se minimè intelligere dixit? an semper audiendos qui Martham tunc esse, cum nihil intelligit, & Spiritum ab ea recessisse mendacio tam fœdo patrocinantes blaterant? Quod verò ab aliis additur, eam supra eorum, qui captam tenebant, se capita efferentem in vacuo aliquandiu constitisse, præter naturam non esse. Nam quicquid rectâ linea movetur, antequam in contrarium moveatur, ut quiescat necesse habere; sic

pilam

pilam in parietem ejaculatam, antequam reflectatur, ad parietem quiescere. Sic arteriam post dilatationem, antequam contrahatur, pariter interquiescere. Et verò notandum id à prandio visum: nam mane imposturam iidem, qui nunc contrarium asserunt, concorditer clamitabant, cum videlicet vapores in cerebrum sublati idem quod suffusiones, quæ extra locum suum res ob oculos referunt, operantur. Sic potuisse fieri ut nonnulli duplicem Martham, alteram humi, alteram in sublimi viderint. Quid quod quidam visam eam palpitare intus, & quod equi deficientes faciunt, ilia ducere miraculi loco retulerunt? alii denique ex imo ventre clauso ore & compressis labiis loqui? an engastrimythos & sternomanteis Hippocrati non indictos, ipsis ignotos esse? at cui bono? inquiunt postremo nonnulli inter eos cordatiores crediti. Nimirum ad emendicandam stipem, & lucrum ex otiosa & inerti vita per præstigias captandum: quis scit an & ad ciendos populi animos, ac denique seditionem in principe regni urbe, exemplo ad alias transituro, excitandam? Inter hos contentionum æstus immane quantum distracta concordia, & scissa omnium studia, adeo ut metus incesserit, ne res in apertum motum erumperet. Nam prudentiores tam ardens quorundam in ea caussa studium sic interpretabantur, quasi occasio edicti nuper facti cum Regis invidiâ convellendi quæreretur, & Rex qui tunc ad Fontembellaqueum erat, à fidis monitus, veritusque ne per scrupulosas ac vagas, quæ in hujusmodi ceremoniis interrogationes vulgò fiunt, antiqua odia vix sopita renovarentur, & nova factionum semina inter populum sererentur, Senatui mandavit ut auctoritatem suam interponeret, & coitiones illas, quæ paullum jam à seditione aberant, maturè impediret. Itaque decretum, ut Martha Magistratui traderetur, qui eam diligenter observaret adhibitis medicis ac peritis, & post mensem ad Senatum referret. Petro Lugo-

lio criminalium caußarum assessori, & Francisco Villamontano cognitoris regii vicario id negotii datum; qui eam totos XL. dies sub liberâ custodia habuerunt. Quo tempore ad eam visendam admissi N. Ribitus Riverius Regis archiatros, Andreas Laurentius Reginæ item archiatros, Petrus Lasilæus medici collegii decanus, Albertus Faber, Marescotus, Ellanius, Altinus, Lussonus, Petreius, Renardus, Hervardus, Cusinotus, Ambosius, Palmerius, Marcesius ex eodem ordine: qui omnes nihil præter naturam in eâ puella animadvertisse scripto testati sunt. Ipsa feriis Paschalibus peccata coram Sacerdote confessa sacrum viaticum placidè sumpsit, ceßantibus, POST MUTATAM CUSTODIAM, *paullatim horrendis illis, de quibus tantus rumor passim percrebuerat, gesticulationibus.*

Postremum verò hujus Tragœdiæ actum (nam Tragicum planè exitum habuit hæc res, actoribusque luctuosum) videat Lector apud hunc eundem Thuanum, & in Epistolis verè aureis Illustrissimi Cardinalis Ossatii: quod ea quidem sint extra meum propositum, digna tamen quæ à talium curiosis ibi legantur.

Huic historiæ addi posset & alia, quæ in Zelandia nostra accidit in muliere Helena appellata; cui Diabolus (ut turpi ipsa ac flagitioso mendacio confingebat) pecuniam, quin & annulos aureos quandoque, pluraque alia, non magnæ molis, subitò, ac quidem præsentibus aliis, iisque pluribus, hominibus, afferebat. Ex quo Diabolo quoque dum illi incubo ipsa pro succuba, uti prætendebat, inserviret, infantem quoque susceperat ac pepererat eodem mendacio confictum.

In quam fœminam tamen, post multas turbas ab ipsa excitatas; cum jam arctiori custodiæ fuisset mandata, ac tempus brevi instaret, quo publica pœna atque infamia esset notanda, illamque & propria machinatione, & aliorum ad id auxilio, effracto carceris muro fuga vitavisset; hæc sequens (sicut

(ſicut & in adjutores) lata, ac publice pronuntiata, fuit ſententia: quam hîc Belgico idiomate, ex apographo authentico, Sigillo publico D. D. Ordinum Zelandiæ munito, inſerere volui:

Fol.64.

NOTIFICATIE.

B*Alliu, Burgermeeſters, Schepenen en Raden der Stad Middelburg in Zeeland, allen den genen die deſen ſullen ſien ofte hooren leſen Saluyt, doen te weten, alſoo ſeeker bekend vrouwsperſoon* Helena Wouters *genaamd, nu eenigen tyd geleden, omme wettige redenen, door ordre van de Regeeringe binnen onſe Stad in het Simpelhuis in bewaringe is geſteld geworden; en dat deſelve* Helena Wouters, *omme de hand van de Juſtitie te ontvlieden, tuſſchen Sondag en Maandag laaſtleden, des nachts omtrent twaalf uuren, geweldiger wyſe uyt het gemelde Simpelhuys is uytgebroken, en alſoo haar uyt hare detentie metter vlucht geſalveerd: en dat wy mede ſekerlyk bewuſt ſijn, ook by wettige informatie ons gebleken is, dat eenige quaadwillige perſoonen onderſtaan hebben de voorſchreve* Helena Wouters *in haar doen te aſſiſteren; tot ſoo verre ſelver, dat ſy de muyr van het voorſchreve Simpelhuys van buyten hebben geforceerd, en met geweld een gat daar in gebroken, waar door ſy het is ontkomen: En dewyle de Juſtitie daar aan ten hoogſten gelegen is, dat de voorſchreve* Helena Wouters *niet alleen, maar ook de handdadigen die haar in maniere voorſchreven hebben geaſſiſteerd, in hechteniſſe geraken.* SOO IS 'T, *dat allen en een yder van wat conditie hy zy, by deſen wel expreſſelyk geïnterdiceerd en verboden word, de voorſchreve* Helena Wouters, *en vordere voorſchreve handdadigen te logeren, verſteken, verbergen, ofte in eeniger manieren te doen logeren, verſteken of verbergen, op pene ſelver daar over aan den lyve geſtraft te werden: maar ter contrarie vriendelyk verſocht, en by deſen wel expreſſelyk gelaſt, tot maintien van de Heylſame Juſtitie, getrouwelyk de hand te leenen, en vervolgens de voorſchreve* Helena Wouters, *en alle andre quaadwilligen, die haar in eeniger maniere aan het voornoemde enorm delict hebben ſchuldig gemaakt, die haar bekend ſijn, ſoo haaſt doenlyk, by naam en toenaam, ofte wel anderſins, aan den Heer Officier, ofte ons aan te brengen. Ende op dat yder daar toe dies te meerder werde verplicht, en aangemoedigd, ſoo ſal yder voor den perſoon van de voorſchreve* Helena Wouters, *als mede voor yder der voorſchreve verdere perſoon of perſonen, die*

daar

daar door sullen in hechtenisse geraken, en by confessie ofte andre legale bewysen bevonden sullen werden aan het gene voorschreve schuldig te wesen, aanstonds voor een vereeringe genieten honderd Caroli guldens, en sal der selver naam werden gesecreteerd, omme jegens de voorschreve persoon, ofte persoonen alsdan te werden geprocedeerd, soo als in goeder Justitie bevonden sal werden te behooren. Actum ten Rade, den 18 Julii 1674. en gepubliceerd ter peuye van den Stadhuyse.

Accordeerd met het Regifter van publicatie der Stad Middelburg in Zeeland.

M. de la Palma de St. Fuentes.

Cætera in Belgico meo de Oraculis habentur tractatu.

18. Illa vero quæ intra ipsa Adyta aliisve in locis occultis, quæ hisce imposturis perpetrandis accommodata erant, peragebantur, non omnes Consultores æque prope, introspiciebant, neque eò admittebantur; uti liquet ex illis, quæ attuli, dum de Antris, uti & de cella, unde Oraculorum Responsa illi opperiebantur, loquerer. Nec credendum est id ullos sibi permissum putasse, exceptis iis, qui aut summo ibi gaudebant imperio, vel tanta potestate atque auctoritate erant, ut sibi id licere, jure aut merito, putarent: uti istud ex exemplis cum Alexandri Macedonis (præcipuè ad Ammonis Oraculum, de quo infra plura dicam) tum Appii (de quo Lucanus canit) tum denique ex exemplo Vespasiani apparet; de quo Tacitus lib. 4. Historiarum ita loquitur: *Altior inde Vespasiano cupido adeundi sacram sedem, ut super rebus imperii consuleret. Arceri templo cunctos jubet, atque ingressus intentus Numini, respexit post tergum, &c.*

Pythia igitur illa Delphica, sive virgo ea esset, sive anus, simulque aut unica, ibi sedem obtinens, aut ex duabus vel tribus numero, id munus administrantibus, sorte delecta, aut aliàs quoque supernumeraria; illa Pythia, dico, seu carmine,

ne, ſeu proſa oratione ſua, poſt talia prægreſſa, Conſulentibus reddebat Reſponſa. At (quamvis ſimul ἐγγαστρίμυθος non fuerit, ut oſtendi in Diſſertatione de Divinationibus Judæorum Idololatricis, cap. XI.) furioſa, & inconditis corporis mentiſque motibus, ac ſono terribili. Atque ita quidem, ut interpretibus hîc opus eſſet. Quod interpretandi munus adminiſtrabant Prophetæ ac Poëtæ: qui quicquid demum effudiſſet Pythia, facile accommodabant ad petitionem ſeu viva voce, (quod rarius contingebat) ſeu per libellos factam.

Quod apud ipſos Ethnicos nullibi legimus; ac quod non niſi nuda aſſertatione affirmant veteres nonnulli Chriſtiani, eoſque ſecure hîc ſecuti multi ex recentioribus Theologis, eſt, Pythiam, dum ſic in Tripode ſederet, recepiſſe non tantum intra corpus *Cacodæmonem*, ſeu *Diabolum*; verum & per ipſius muliebria, ſeu membra pudenda, in ipſum corpus intraſſe, ac per os illius *Reſponſa*, quæ Ethnici *Divina*, Chriſtiani vero Diabolica, appellabant. Quæ fabuloſa traditio nulla firmata experientia aut ratione, ejuſdem plane valoris eſt, cum illa quam de mortuorum reſurrectione per Zachuru, de qua in mea Diſſertatione, de Divinationibus Judæorum Idololatricis (cap. IX. locutus fui) Judæi ridiculè confinxerunt.

Primus autem qui inter Chriſtianos, quod ſciam, illud aſſeruit eſt Origenes: qui lib. 7. Contra Celſum ita loquitur: Ἱστόρηται τοίνυν περὶ τῆς Πυθίας, ὅπερ δοκεῖ τῶν ἄλλων μαντείων λαμπρότερον τυγχάνειν, ὅτι περικαθεζομένη τὸ τῆς Κασταλίας στόμιον ἡ τοῦ Ἀπόλλωνος προφῆτις δέχεται πνεῦμα διὰ τῶν γυναικείων κόλπων οὗ πληρωθεῖσα ἀποφθέγγεται τὰ νομιζόμενα εἶναι σεμνὰ καὶ θεῖα μαντεύματα. ὅρα δὴ διὰ τούτων, εἰ μὴ τὸ τοῦ πνεύματος ἐκείνου ἀκάθαρτον καὶ βέβηλον ἐμφαίνεται μὴ διὰ μανῶν καὶ ἀφανῶν πόρων, καὶ πολλῷ γυναικείων κόλπων καθαρωτέρων ἐπεισιὸν τῇ ψυχῇ τῆς θεσπιζούσης· ἀλλὰ διὰ τούτων, ἃ οὐδὲ θέμις ἦν τῷ σώφρονι καὶ ἀνθρώπῳ βλέ-

βλέπειν, οὔπω λέγεται ἢ καὶ ἀπλεῶς· ϰ τοῦτο ποιεῖν οὐχ ἅπαξ που, οὐδὲ δὶς (ἴσως γὰρ ἔδοξεν ἀνεκτότερον τὸ τοιοῦτο τυγχάνειν) ἀλλὰ ποσαυτάκις, ὁσάκις προφητεύειν ἐκείνη ἀπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος πεπίστευται. *Certe de Pythia, quo non aliud manteion est celebrius, narratur vatem illam Apollinis desidere super foramen specus Castalii, & ascendentem inde spiritum per muliebre gremium recipere, quo repleta profert ista præclara & Divina, ut putantur Oracula. Considera nunc, an non hoc ipso abunde intelligatur spiritus illius impuritas, non per cæcos meatus multo puriores muliebri gremio penetrantes in animam fatidicam, sed per eos quos vir honestus non sustineret aspicere, nedum tangere: idque non semel atque iterum, quod fortasse ferendum erat, sed quotiescunque illa inflata Phœbo prophetare creditur.*

Hunc sequitur Chrysostomus; qui Hom. XX. in 1 Cor. 22. ita, (æque hæsitanter tamen quam Origenes per *narrant* ac *dicunt*) loquitur: Λέγεται δὲ ἡ Πυθία γυνή τις οὖσα, ἐπικαθῆσθαι τῷ τρίποδι ποτὲ τοῦ Ἀπόλλωνος, διαιροῦσα τὰ σκέλη· εἶθ' οὕτω πνεῦμα πονηρὸν, κάτωθεν ἀναδιδόμενον, καὶ διὰ γενετικῶν αὐτῆς διαδυόμενον μορίων, πληροῦν τὴν γυναῖκα τῆς μανίας· ϰ ταύτην τὰς τρίχας λύουσαν λοιπὸν, ἐκβακχεύεσθαί τε, καὶ ἀφρὸν ἐκ τοῦ στόματος ἀφιέναι, καὶ οὕτως ἐν παροινίᾳ γινομένην τὰ τῆς μανίας λέγειν ῥήματα. *Dicitur Pythia (mulier quædam) insidere Tripodi quandoque Apollinis, ac quidem cruribus apertis: sicque malignum Spiritum inferne in corpus ejus penetrantem, ipsam implere furore: eamque inde comis resolutis & bacchari & spumam ex ore emittere; atque ita inebriatam maniaca illa proferre verba, (seu Responsa.)*

Ex hoc vero Chrysostomo sua mutuatus videtur Aristophanis Scholiastes, qui pene iisdem verbis utitur: Ἐπικαθημένη τῷ τρίποδι, καὶ διαιροῦσα τὰ σκέλη πονηρὸν κάτωθεν πνεῦμα διὰ τῶν γενετικῶν ἐδέχετο μορίων, ϰ τὰς τρίχας λύουσα, ϰ ἀφρὸν ἐκ τοῦ στόμα-

στόματος πέμπουσι, καὶ μαίνουσα, τὰς μαντείας, ἢ μᾶλλον μανίας ἐφθέγγετο.

Videmus autem hæc orta fuiſſe ex iſta opinione, quod Dæmones Gentium revera Diaboli eſſent; & omnia illa quæ ab Ethnicis de Dæmonibus fabuloſe quamvis narrata ſunt, Diabolis eſſe verè tribuenda. Quis autem talia in hac Pythia ipſe vidit, aut ab alio iſta vere experto hauſit?

19. *Prophetæ*, interim *ſorte jacta vices ſuas obibant*: iſque cui id pro tempore obtigerat, procul dubio, Reſponſa Pythiæ ex Adytis referebat: cum illa Reſponſa ſua furibunda quaſi, confuſa atque obſcuriſſima inde, proferret. Iſti igitur illa concinnabant: neque hoc ſufficiebat. Verum & Poëtæ aderant, qui talia Reſponſa ex ore Prophetæ in carmina redigerent. De hac *Prophetarum ſortitione* jam aliquid ex Euripide adduxi. Apud alia Oracula illos quoque vaticinantis Dei interpretes fuiſſe, ex Ammonis, ex Dodonæi Jovis & aliorum Oraculorum deſcriptionibus cognoſcimus.

At quandoque Dii ipſi hominibus loquebantur: verum ævis antiquis magis: idque Delphis quoque contigiſſe exiſtimat *Nonnus* ille, qui in Orationes ſteleteuticas Gr. Nazianzeni commentatus eſt; namque ad verba, πάλιν ἀνδριὰς ἄφωνος ὁ Ἀπόλλων. hæc ſequentia habet: Περὶ δὲ τούτου τοῦ ἀνδριάντος ποῦ τε ἵστατο καὶ πῶς ἐφθέγγετο, ἡμεῖς οὐχ ἱστορήσαμεν. Δεῖ δὲ νομίζειν εἶναι τὸν ἀνδριάντα ἐν Δελφοῖς, καὶ αὐτὸν φωνὴν ἄναρθρον ἀποπέμποντα. Εἰδέναι γὰρ χρὴ ὅτι αἱ τῶν δαιμόνων φωναὶ ἄναρθροι εἰσιν διὰ τὸ μὴ ἔχειν ὄργανα φωνητικὰ ὅπως διατυπώσωσι τὴν ἐξερχομένην φωνήν.

De hoc andriante, ubi ſteterit, ac quomodo locutum fuerit, nos nihil narravimus. Exiſtimandum verò eſt, ſtatuam in Delphis, etiam ipſam vocem inarticulatam emittere. Nam ſcire opportet Dæmonum voces eſſe inarticulatas, propterea quod non habeant organa quibus vocem articulatam emittere queant.

Hæc, mi lector, indicare videntur etiam Delphis quandoque *αὐτόφωνα*, (sive ipsius Dei ore, reddita) Oracula data fuisse: quibus Prophetæ interpretes erant; uti de sortibus sacris Delphorum idem asserit: qui ibi, sicut Ceretum aliorumque, motæ fuerint, ac per illas, sive Interpretibus Prophetis, sive ipsa Pythia; futura indicarint. De hoc Delphico igitur Oraculo atque urbe ita loquitur: Ἐν τούτῳ τῷ ἱερῷ ἦν ὁ τρίπους καὶ αἱ ψῆφοι αἱ μαντικαί. καὶ αἱ μὲν μαντικαὶ ψῆφοι ἦσαν ἐν τῇ φιάλῃ τοῦ τρίποδος. ἡνίκα οὖν ὁ μαντευόμενος ἐρώτα περὶ τῆς μαντείας, αἱ ψῆφοι ἥλλοντο καὶ ἐκινοῦντο ἐν τῇ φιάλῃ. τότε οὖν ἡ Πυθία ἐνεφορεῖτο, καὶ ἔλεγεν ἃ ἤθελεν ὁ Ἀπόλλων. ἐκαλεῖτο δὲ ἡ προφῆτις Πυθία. &c.

In isto templo erat Tripos & sortes Divinatoriæ. Et erant hæ sortes Divinatoriæ in Phiala Tripodis [qui ὅλμος vel Cortina esse debuit.) *Quando igitur ille qui ad Oraculum consulendum advenerat, interrogationes suas instituerat, sortes illæ in phiala movebantur: ac tunc Pythia implebatur, & proferebat illa quæ volebat Apollo.* Quæ phiala ὁ ὅλμος fuisse videtur.

Ex hisce atque aliis nunc allatis, ac quæ ulterius afferri possent, satis clare percipere possumus, Consultores Oraculi *ex narratione, seu traditione Prophetarum, Hosioteron*, sive ὁσίων, *Poëtarum, aliorumque inde lucra ac commoda captantium*, quæ tam varie ac diverse de hoc [uti & de aliis, sicut mox videbimus] Oraculo, à scriptoribus traduntur, hausisse.

Alii nempe eam *potâ* sive *Cassotidis* aquâ, sive *Castaliâ, furere ac divinare cœpisse*; alii *vapore ex antro sacro in corpus ipsius ascendente*; imò alii, ac quidem Christiani (quod tamen, uti ostendi, per *dicunt* ac *tradunt*, ac similes loquendi formulas exprimunt) per *muliebra membria* in corpus penetrante: alii autem aliter tradunt: cum interim nemo præter Antistites aut harum imposturarum necessario conscios, in ipsa Adyta admitteretur.

Ut

Ut vero redeam paulisper ad Oracula illa *αὐτόφωνα*, notanda veniunt hæc verba Juvenalis:

Templorum quoque majestas præsentior & vox
Nocte fere media, mediamque audita per urbem.

Cui exemplo, illa quoque æque conficta addenda sunt *Junonis Monetæ* scilicet, *Aji Locutii*, *Fortunæ muliebris*, ac denique *Sylvani*; *cujus ore*, ut Valerius Maximus habet, *vox è proxima sylva Arsia, ad præliantes Romanos missa traditur*. De cujusmodi confictis miraculis cum Livius, tum Dion Halicarnassæus, tum denique alii legendi sunt. Dum tamen memineris, quid ipse Valerius Maximus (istorum in hisce Antesignanus) de ejusmodi miraculis sentiat, lib. I. cap. 8.

Quam facile autem ejusmodi voces Deorum, adeoque & Oracula *αὐτόφωνα* fabricari potuerint, ostendunt & illa quæ inferius de capite Romæ ab Ath. Kirchero constructo, affero, quæque alibi quoque de capitibus arte humana loquentibus adduco. Quibus addenda quæ Lucianus de draconis capite, speciem humani capitis præ se ferente, lineisque notato aliisque artibus bellè expresso: quod per pilos equinos os aperiret & clauderet; cuique lingua, sicuti draconum bisulca & atra prominebat, quæ & ipsa traheretur à pilis. Quo cum Alexander ille magis attonitam vellet reddere multitudinem, pollicitus est sese exhibiturum *ipsum Deum loquentem*, ac sine interprete Responsa dantem. Deinde non magno negotio gruum arteriis contextis, & per illud arte assimulatum caput insertis, alio quopiam per has foris insonante, ad interrogata Respondebat, voce per Æsculapium illum linteo confectum ad Aures promanante: quæ Responsa *ipsius voce reddita* vocabantur. Neque [pergit Lucianus] passim dabantur: verum splendidis, opulentis, ac [NB.] munificis.

Quod vero attinet ad *ipsius Pythiæ vocem*; *illa humanis*

majora sonabat. Nam si solum *fingere* videri volebat furorem Divinum,

—— —— —— non rupta trementi
Verba sono, nec vox antri complere capacis
Sufficiens spatium, nulloque horrore comarum
Excussæ laurus, immotaque culmina templi,
Securumque nemus, veritam se credere Phœbo
Prodiderant.

At cum jam vere obsessam se serio simularet, longe alia artificia accedebant: Namque

Spumea tunc primum rabies vesana per ora
Effluit, & gemitus, & anhelo clara meatu
Murmura: tunc mæstus vastis ululatus in antris,
Extremæque sonant, domita jam virgine, voces.

Ac quando jam ex Adytis redibat,

—— —— —— tunc pectore vatis
Impactæ cessêre fores, exclusaque templis
Prosiluit, &c.

Quod inde Virgilius in Sibylla, cum Æneas ab ipsa Responsa posceret, optimè sic imitatus est:

—— —— —— tremere omnia visa repente
Liminaque, laurusque Dei, totusque moveri
Mons circum, & mugire Adytis cortina reclusis.

Qualia cuncta, ut à Poëtis maxime exaggerantur, ita à superstitiosis adhuc majori cum imaginatione ac terrore accipiebantur: cum quoque hæc omnia arte aut perfici aut adjuvari, adaugerique in immensum, possent.

De voce humana namque constat, eam in immensum adaugeri posse, ac modificari, per fornices ac tubulos artificiose

ciose constructos; ac simul in immensa spatia diffundi & extendi per tubas locutorias istas, quæ, sive Samuele Morlando Equite Anglo, sive ab Athanasio Kirchero (qui eas sibi, ut jam ante Morlandum excogitatas vindicat) inventæ, nunc ab aliquot, imo multis, annis per Europam satis notæ sunt. Tubulorum talium, ac quidem subterraneorum, nobis specimen præbuit olim insignis mercator ac curiosioris simul botanicæ amator æque ac sciens, Petrus De Wolf: ut per quam tubam per centenorum pedum spatium aliquis modico admodum sono locutus, & commodissime ab altera parte auditur, & responsa ad interrogata quam optime accipit: quamvis ille ad quem aut interrogata, aut mandata, aut narrata denique, diriguntur, minime aures ad os tubæ istius admoveat: verum in altera parte istius conclavis aut cubiculi, in quod tuba ista desinit, versetur atque aliis occupetur. Ita quoque ut papagallum in conclavi aut cubiculo, caveæ inclusum, neque ullatenus tubæ istius ori, aut aperturæ admotum, ab altera ejus extremitate (nequidem ibidem auribus tubæ ori admotis) sua verba sonantem quam distincte intelligant.

Cui exemplo addatur & illud caput jam dicti Ath. Kircheri (cujus descriptionem jam alibi, propriis ipsius verbis, dedi, quodque iste nomine Delphici Oraculi appellat;) cujusque descriptioni (in Phonurgiæ lib. 1. capite 6.) hæc addit: *Nam & statua os ad normam loquentis aperit & claudit, oculos movet. Ideo autem hujusmodi artificium condidi, ut imposturas ac fallacias, fraudesque veterum sacerdotum, in Oraculorum consultatione ostenderem. Dum enim per tubos fictos (quos in Oedipo descriptos vide) Responsa darent, populum unà ad oblationes profuse faciendos, si exaudiri vellent, cogebant: atque proinde hâc fraude magni illis lucri incrementum cederet.*

20. Interim *Poëtæ* (quorum mentio aliqua à me facta fuit) *Responsa* modò data metris, seu versibus includebant: qui, sicuti

ſicuti ex Pauſaniæ exemplo de Philomelo vidimus, hinc publicè (præſertim ſi bona, ac pro Conſultorum voto reddita fuerant) oſtentui ſuſpenſa exponebantur, vel tabellis, vel aliter, inſcripta. De quibus Poëtis, qui ut Strabo ait, *illa quæ proſa oratione edita fuerant Oracula in verſus numeroſque redigebant*; ita etiam Plutarchus, plane eodem modo loquitur: Πολλῶν δ' ἦν ἀκούειν ὅτι ποιητικοί τινες ἄνδρες ἐκδεχόμενοι τὰς φωνὰς, καὶ ὑπολαμβάνοντες ἔτι κάθηνται περὶ τὸ χρηστήριον, ἔπη καὶ μέτρα, καὶ ῥυθμοὺς οἷον ἀγγεῖα τοῖς χρησμοῖς ἐκ τοῦ προστυχόντος περιπλέκοντες. *Multos quoque audiviſſes qui dicerent, Poëtas quoſdam etiamnum apud Oraculum deſidere, qui voces exciperent, iisque ſubitò verſus & numeros tanquam vaſa quædam circumplicarent.*

Cur etiam initio quidem carmine, poſterioribus vero temporibus ſolum proſa oratione, reſponderit prætenſus Apollo, in cauſa procul omni dubio fuit, quod non ſemper tales paratas haberent Pythias, quæ verſus ſatis bonos ipſæ componere poſſent, & ſic per illa reſpondere Conſulentibus; quæve accurate ſatis, atque ita ut opportebat, eos proferre poſſent. Unde etiam verſus manci atque hiulci, aut, ut Lucianus ait, ὑπέρμετρα καὶ ἐνδεᾶ μέτρα, prodibant; ac quod à Sacerdotibus, qui eos in anteceſſum componebant, ex inſcitia legum metricarum male ac vitioſe facti fuiſſent. Hinc ergo cum riſu ac contemptu à multis excipiebantur; ab Epicureis imprimis, Cynicis, Ariſtotelicis, Peritaticis atque aliis: quibus aliàs multis de cauſis (çum veritatem rei ſat clare perſpicerent) omnia Oracula contemptui ac ludibrio erant. Sic videmus exinde & Oenomaum & Ciceronem & alios, poſtque illos Lucianum, ubicunque potuerint, occaſionem arripuiſſe iis ſalſe & acriter inſultandi: ſicut inter alia id patet ex hujus poſtremi dialogo, cui titulus Jupiter Tragœdus. Ubi Mercurius Deorum convocationem ad Concilium verſibus tentare non auſus ita loquitur: Ὁρῶ γὰρ καὶ τὸν Ἀπόλλω γελώμενον ἐπ' ἐνίοις τῶν χρησμῶν.

σμῳδῶν. καὶ τοι ἐπικρυπτούσης τὰ πολλὰ τῆς ἀσφαλείας, ὡς μὴ πάνυ σχολὴν ἄγειν τοὺς ἀκούοντας ἐξετάζειν τὰ μέτρα.

Itaque video Apollinem ob Oracula nonnulla derideri, quamquam cautionis causa multa obscuret, ne omninò audientes otio indulgeant ad expendendos versus. Sunt autem verba Mercurii, qui modo dixerat: Ἐγὼ δὲ ἥκιστα ποιητικός εἰμι ὥστε διαφθερῶ τὸ κήρυγμα, ὑπέρμετρα ἢ ἐνδεᾶ ξυνείρων. καὶ γέλως ἔσται παρ' αὐτῶν ἐπὶ τῇ ἀμουσίᾳ τῶν ἐπῶν.

At ego Poëticen non calleo, adeò ut præconium sim corrupturus, si hypermetros & defectivos versus, connectam: & risum ipsis movebo meâ carminum imperitiâ. Quibus tum adhærent verba statim adducta.

Sed nec Plutarchus id ullo modo dissimulat: verum è contra causam inquirit unde illud contigerit (ac quidem satis superstitiosè) in Dialogo illo, cur Pythia non amplius carmine redderet responsa, hisce sequentibus: Ἐκ τούτου γενομένης σιωπῆς, πάλιν οἱ περιηγηταὶ προσεχείριζον τὰς ῥήσεις. χρησμοῦ δέ τινος ἐμμέτρου λεχθέντος, οἶμαι περὶ τῆς Αἴγωνος τοῦ Ἀργείου βασιλείας, πολλάκις ἔφη θαυμάσαι τῶν ἐπῶν ὁ Διογενιανὸς, ἐν οἷς οἱ χρησμοὶ λέγονται τὴν φαυλότητα καὶ τὴν εὐτέλειαν, καίτοι μουσηγέτης ὁ θεὸς, καὶ τῆς λεγομένης λογιότητος οὐχ ἧττον αὐτῷ τὸ καλὸν, ἢ τῆς περὶ μέλη καὶ ᾠδὰς καὶ εὐφωνίας μετεῖναι, καὶ πολὺ τὸν Ἡσίοδον εὐεπείᾳ καὶ τὸν Ὅμηρον ὑπερφθέγγεσθαι. τοὺς δὲ πολλοὺς τῶν χρησμῶν ὁρῶμεν καὶ τοῖς μέτροις καὶ τοῖς ὀνόμασι πλημμελείας καὶ φαυλότητος ἀναπεπλεγμένους. παρὼν οὖν Ἀθήνηθεν ὁ ποιητὴς Σεραπίων, Εἶτα (ἔφη) ταῦτα τὰ ἔπη τοῦ θεοῦ πιστεύοντες εἶναι, τὸ ἄσωμον, ὡς λέγεται, κάλλει τῶν Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου λέγειν, οὐ χρησόμεθα τούτοις ὡς ἄριστα καὶ κάλλιστα πεποιημένοις, ἐπανορθούμενοι τὴν αὐτῶν κρίσιν προκατειλημμένην ὑπὸ φαύλης συνηθείας; ὑπολαβὼν οὖν Βόηθος ὁ γεωμέτρης (οἶσθα γὰρ τὸν ἄνδρα μεταταττόμενον ἤδη πρὸς τὸν Ἐπίκουρον) Ἆρ' οὖν ἔφη τὸ τοῦ ζωγράφου Παύσωνος ἀκήκοας; Οὐκ ἔγωγε (εἶπεν ὁ Σεραπίων) ἀλλὰ μὴν ἄξιον. ἐκλαβὼν γὰρ, ὡς ἔοικεν, ἵππον ἀλινδούμενον γράψαι τρέχοντα ἔγραψεν. ἀγα-

γκαλοῦντος δὲ τοῦ ἀνθρώπου, γελάσας ὁ Παύσων κατέστρεψε τὸν πίνακα· καὶ γενομένων ἄνω τῶν κάτω, πάλιν ὁ ἵππος οὐ τρέχων ἀλλ' ἀλινδούμενος ἐφαίνετο. τοῦτό φησιν ὁ Βίων ἐνίους τῶν λόγων πάσχειν, ὅταν ἀναστρέφωσι. διὸ καὶ τοὺς χρησμοὺς ἔνιοι φήσουσι οὐ καλῶς ἔχειν, ὅτι τοῦ θεοῦ εἰσιν· ἄλλοι τοῦ θεοῦ μὴ εἶναι ὅτι φαύλως ἔχουσιν.

Secundùm hæc ſilentio facto, rurſum enarratores ſacrorum Oracula depromſerunt. Ibi quum Oraculum quoddam carmine editum recitaretur; de Regno (ni fallor) Ægonis Argivi: Diogenianus ajebat, ſæpenumero ſe admiratum fuiſſe VERSUUM, QUIBUS ORACULA EXPRIMERENTUR VILITATEM ATQUE VITIA. *Atqui Apollinem Muſarum ducem eſſe, & ad quem non minus eloquentiæ quam cantilenæ & vocis elegantia pertineret, & qui Homerum Heſiodumque longe antecelleret facundiâ.* TAMEN PLERAQUE ORACULA ET CONTRA METRI LEGES, ET VOCABULORUM PRAVITATE PECCARE. *Aderat unà Serapio Poëta, qui Athenis eò venerat. Is, putatis ergò, inquit, verſus iſtos Apollinis non eſſe? Sinamus verò eos, ut dicitis, Homericis & Heſiodeis pulchritudine longè inferiores eſſe, annon utemur iis ut optimè compoſitis, corrigentes judicium, quod de iis pravâ conſuetudine præoccupante fertur? Sub hæc Boëthus Geometra, quem noſti jam in caſtra Epicuri tranſitum parare; Audiſtine, inquit, Pauſoni pictori quid contigerit? Non ſanè, ajebat Serapio. Atque dignum eſt auditu, inquit Boëthus. Conduxerat is pingendum equum qui ſeſe volutaret, pinxit currentem; & locatore iniquè id ferente, ridens tabulam invertit, ut inferis ſurſum elatis partibus, equus jam non currens, ſed volutans ſe videretur. Hoc ait Bio quibusdam etiam Orationibus accidere quando invertuntur. Itaque & Oracula aliqui non dicent bene habere, quia Deus eorum*

rum sit author: alii (è contra) Dei non esse, quia sunt vitiosa.

Ridet, ut videmus; non insulse Boæthus illorum hominum ingenium, qui omnia libentius credere volebant, quam non credere vi Dæmonum Oraculorum dari Responsa: quique potius omnem everti artem metricam passi fuissent, quam ut confiterentur etiam pessimos versus esse malos vel metricis legibus contrarios, si à Pythia fuissent prolata; imò potius ad illud ignorantiæ ac superstitionis Asylon confugissent, hæc captum nostrum superare. Cujusmodi homines Cicero quoque salsè admodum & festivè deridet. Sed antequam ad ipsum deveniam, paucula quædam huc facientia adducam ex Plutarcho: Ἡμεῖς δὲ, ὦ Βόηθε, κἂν ᾖ φαυλότερα τῶν Ὁμήρου ταῦτα τὰ ἔπη, μὴ νομίζωμεν αὐτὰ πεποιηκέναι τὸν θεὸν, ἀλλὰ ἐκείνου τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως ἐνδιδόντος, ὡς ἑκάστη πέφυκε κινεῖσθαι τῶν προφητίδων. καὶ γὰρ εἰ γράφειν ἔδει, μὴ λέγειν, τοὺς χρησμοὺς, οὐκ ἂν οἶμαι, τοῦ θεοῦ τὰ γράμματα νομίζοντας ἐψέγομεν, ὅτι λείπεται καλλιγραφία τῶν βασιλικῶν· οὐ γάρ ἐστι θεοῦ ἡ γῆρυς, οὐδὲ ὁ φθόγγος, οὐδὲ ἡ λέξις, οὐδὲ τὸ μέτρον, ἀλλὰ τῆς γυναικός. ἐκεῖνος δὲ μόνας τὰς φαντασίας παρίστησι, καὶ φῶς ἐν τῇ ψυχῇ ποιεῖ πρὸς τὸ μέλλον. ὁ γὰρ ἐνθουσιασμὸς τοιοῦτόν ἐστι. καθόλου δὲ εἰπεῖν ὑμᾶς τοὺς Ἐπικούρου προφήτας (δῆλος γὰρ εἶ καὶ αὐτὸς ὑποφερόμενος) οὐκ ἔστι διαφυγεῖν, ἀλλὰ κακίας αἰτιᾶσθε τὰς πάλαι προφήτιδας, ὡς φαύλοις ποιήμασι χρωμένας, καὶ τὰς νῦν καταλογάδην καὶ διὰ τῶν ἐπιτυχόντων ὀνομάτων τοὺς χρησμοὺς λεγούσας, ὅπως ὑμῖν ἀκεφάλων καὶ λαγαρῶν, καὶ μειούρων εὐθύνας μὴ ὑπέχωσι. καὶ ὁ Διογενιανὸς, μὴ παῖζε, εἶπε, ὦ πρὸς θεῶν, ἀλλὰ διάλυσον ἡμῖν ταύτην τὴν ἀπορίαν κοινὴν οὖσαν. οὐδεὶς γάρ ἐστιν ἄλλων, ὃς οὐκ αἰτίαν ἐπιζητεῖ καὶ λόγον ὡς πέπαυται τὸ μαντεῖον ἔπεσι καὶ λόγοις χρώμενον.

Nos autem, Boœthe, quod Pythici versus Homericis sunt deteriores, non censeamus Apollinis esse: sed hoc [Apolline] *Initium motus subjiciente, suo quamque Antitistarum*

 motu

motu concitari. Etenim si scribenda fuissent, & non enunciada Oracula, non puto nos literas Deo imputaturos fuisse, ac reprehensuros, quod elegantiâ regias non æquarent. Non enim Dei est vox, non sonus, non dictio, non metrum: sed fœminæ: Ille duntaxat visa suggerit, lumenque in animo excitat, ad videndum futura, talis est enim instinctus furorve divinus. Universè autem ut dicam, vos Epicurei Vates (de quibus te quoque esse apparet) effugere non licet: sed vitio datis priscis Antistitis, quod malis usæ sint versibus: itemque eas quæ hodie prosa Oratione & quibusvis vocabulis responsa dant, ne cogantur apud vos causam dicere propter mutilos elumbesve versus. Heic Diogenianus, noli, inquit, ludere, obsecro, sed hanc nobis difficultatem explica, communem omnium. Nemo enim aliorum etiam est, qui non causam quærat cur Oraculum desierit versibus uti.

Post quæ, paucis interjectis, collocutores sese accingunt ad caussas hujusce immutationis indagandas. Quas non abs re risisse Ciceronem dixeram. Sed eum ipsum jam audiamus loquentem, lib. 2. de Divinatione: *Sed quod caput est* CUR ISTO MODO *jam Oracula Delphis non eduntur, non modò nostra ætate, sed jam diu: jam ut nihil possit esse contemptius? Hoc loco cum urgentur, evanuisse, ajunt, vetustate vim loci ejus, unde anhelitus ille terræ fieret qui, Pythia mente incitata, Oracula ederet. De vino aut salsamento putes loqui, quæ evanescunt vetustate. De vi loci agitur, neque solum naturali, sed etiam divinâ: quæ quo tandem modo evanuit?* VETUSTATE, *inquies. Quæ vetustas est, quæ vim divinam conficere possit? quid tam divinum, quam afflatus ex terrâ mentem ita movens, ut eam providam rerum futurarum efficiat, ut ea non modò cernat multò antè, sed etiam numero versuque pronunciet? quando autem ista vis evanuit?* AN POSTQUAM HOMINES

MI-

MINUS CREDULI ESSE COEPERUNT? *Demosthenes quidem, qui ab hinc annis prope CCC fuit, jam tum* φιλιππίζειν *Pythiam dicebat*, ID EST, *quasi cum Philippo facere. Hoc aut eò spectabat, ut eam à Philippo* CORRUPTAM DICERET. *Quo licet existimare, in aliis quoque Oraculis Delphicis aliquid non sinceri fuisse. Sed* [NB.] *nescio quomodo isti philosophi superstitiosi, & penè fanatici, quidvis malle videntur quam se non ineptos. Evanuisse mavultis & exstinctum esse id, quod si unquam fuisset, certè æternum esset, quam ea, quæ non sunt credenda, non credere.*

Causas ergo istius mutationis, à Plutarcho aliisque ante eum jam Ciceronis ætati æqualibus, vel & eam antecedentibus datas, irridet cum aliis Cicero. At dicat aliquis, & nos illorum rationes tales ridemus: sed inde non sequitur, Diabolum non fuisse causam Oraculorum, item & mutationis ejus de qua jam loquimur. Itane etiam Diabolus tam malus Poëta fuit? ac cum alias vi sua fatidica implere Pythiarum atque antistitum pectora posset: non potuit eas tam bene docere Poëticam, ut nullum periculum esset ne propterea & ipse & ejus antistites, ab Epicuræis, Cynicis, Aristotelicis aliisque pluribus risui & ludibrio haberentur? Aut cur in hac re minus potestatis habuit Diabolus ante Pyrrhi tempora: quod tum posset versibus ipse respondere: postea vero id per sacerdotes Poëtas, Prophetas suos id facere coactus fuerit: Etenim ut ante illa tempora non magis veridicus fuit quam postea, sed æque mendax, sic etiam obscurus & ambiguus. Certe hæc ratio quam Cicero nobis dat, mihi bona admodum videtur: *Vis scilicet ista evanuit, postquam homines minus creduli esse cœperunt.* Postquam & magis perspicaces redditi videre cœperunt, *totam rem*, à Sacerdotibus, *inventam fallaciis aut ad quæstum, aut ad superstitionem, aut errorem:* uti idem Cicero de sortibus loquitur.

At cum minùs adhuc perſpicaces eſſent homines, plura quoque Oracula ubique terrarum vigebant. Sed in illis præſertim Regionibus quibus ingenia erant ſtupidiora. Unde Bœotia (de qua novimus illud ab omnibus fere decantatum proverbium; ſeu verſum iſtum Horatii qui in proverbium ceſſit, *Bœotum in craſſo jurares aëre natum.* quippe ſtupidiora magiſque obtuſa audiebant Bœotorum pectora,) tam ferax fuit olim, imò feraciſſima, teſtibus Herodoto, Pauſaniâ atque Plutarcho. Quamquam hujus Plutarchi ætate hæc ipſa Bœotia nuſquam niſi Lebadiæ deſiderantibus divinationis hauſtum ſuppeditarit; reliqua loca *vel ſilentium*, vel *immanis ſolitudo* invaſerit.

Contrà autem ubi acutioris ingenii erant homines, rariora multo erant manteia neque tam longæ durationis; cum fraus illa minus commode apud tales occultari poſſet. Sed revertamur ad Poëtas illos Delphicos. Hos igitur antiſtites ſibi adſciverant; ut quæ proſa oratione à Pythia prolata erant, verſibus quaſi circumveſtirent: eaque occaſione (quem equidem puto præcipuum ſcopum ipſis fuiſſe) ſi non eſſent quæ Pythia illa protulerat, ſatis obſcura, ambigua, aut alia ratione illorum fallaciis obtegendis apta, ea hocce adminiculo corrigerent. Et ſic tamen, licet Oracula ſua Pythia non amplius funderet verſibus, verſibus tamen conſtabant Oracula, neque ita irridendi eos dabatur, ut olim, occaſio. An tamen hæc atque ſimilia non potius contemptum parerent quam auctoritatem hiſce Oraculis apud perſpicaces magis ac prudentes, Lectori prudenti dijudicandum relinquo. Cætera quæ circa hoc χρηστήριον Delphicum conſideranda veniunt, ſeſe ſponte ſuggerent in ſequentibus.

Quod de ipſo Tripode, cui inſidebat Pythia, deque ejus forma nihil addam; in cauſa eſt quod tot ac tanta, poſt alios, ac curatiùs, de ipſo dixerint Eruditiſſimi viri J. Sponius, atque Ezechiël Spanhemius, ille in Miſcellaneis Eruditæ Antiquitatis,

quitatis,

quitatis, hic in eximiis illis ad Callimachum Commentariis, (quorum ſcrinia compilare nec lubet nec decet) ut illis aliquid ſuperaddere pene impoſſibile ſit. Quare ad ipſa flexiloqua Reſponſa, unde Λοξίας dicebatur Apollo, me convertam.

21. Qualibus autem ambiguitatibus (ut ad illas deveniamus) uſi fuerint Antiſtites in reſpondendo ad interrogata vel poſtulatione Conſultorum, videri poteſt ex illis, quæ ex Macrobio de Deo Heliopolitano ſupra attuli; quorumque poſteriora hic repetenda duco; nempe hæc: *Primum miſit ſignatos codicillos, ad quos ſibi reſcribi vellet. Deus juſſit afferri chartam, eamque ſignari puram & mitti; & ſtupentibus Sacerdotibus ad ejuſmodi factum, ignorabant quippe conditionem codicillorum. Hos cum maxima admiratione Trajanus excepit; quod ipſe quoque puris tabulis cum Deo egiſſet. Tunc aliis codicillis conſcriptis ſignatiſque conſuluit, an Romam perpetrato bello rediturus eſſet. Vitem Centurialem Deus ex muneribus in æde dedicatis deferri juſſit, diviſamque in partes ſudario condi ac proinde ferri. Exitus rei obitu Trajani apparuit, oſſibus Romam relatis. Nam fragmentis ſpecies reliquiarum, vitis argumento caſus futuri tempus oſtenſum eſt.*

Conſideratis igitur illis quæ jam de arte *ſigilla reſignandi* dixi; ut ſic melius comprehendamus cur prima vice charta nullo Reſponſo inſcripta remiſſa fuerit Trajano, qui chartam puram ipſe prius ad Deum iſtum miſerat; videamus an hic ulla ope Dæmoniaca (ſeu ſuper aut præternaturali) Antiſtites indiguerint. Conſideremus igitur, præter illa quæ ex Cicerone, tum pag. 164. tum alibi quoque adduxi, hæc ſequentia ex ejuſdem ſcriptoris, libro 2. de Divinatione: ut videamus quàm parum iis, quæ tali, aut quocunque alio modo, prolata unquam ſunt, fidendum ſit: *Aſſumit autem Cratippus hoc modo. Sunt autem innumerabiles præſenſiones non fortuitæ.*

At

At ego dico nullam. Vide quanta sit controversia. [Loquitur autem de Oraculis, Sortilegiis &c. Ethnicorum, quæ ideo ad vere Divina Dei inter Judæos Responsa non pertinent.] *Jam assumptione non concessa nulla conclusio est. At impudentes sumus, qui quod tam perspicuum sit non concedamus. Quid est perspicuum? Multa vera, inquit, evadere. Quid quod multo plura falsa? Nonne ipsa varietas, quæ est propria Fortunæ, fortunam esse causam, non naturam docet? Deinde si tua ista conclusio Cratippe, vera est, (tecum enim mihi res est) nonne intelligis, eâdem uti posse & Haruspices, & Fulguratores* [qui publica fulgura, vel etiam privata, condunt] *& Interpretes Ostentorum, & Augures, & Sortilegos, & Chaldæos? quorum generum nullum est, ex quo non aliquid, sicut prædictum sit, evaserit. Ergo aut ea quoque genera Divinandi sunt, quæ tu rectissime improbas; aut, si ea non sunt, non intelligo, cur hæc duo sunt, quæ relinquis. Qua ergo ratione hæc inducis, eâdem illa possunt esse, quæ tollis. Quid vero habet auctoritatis Furor iste, quem Divinum vocatis, ut quæ sapiens non videat, ea videat insanus, & is, qui humanos sensus amiserit, Divinos assecutus sit.*

Quæ porrò idem Cicero nobis clare ostendit eodem in tractatu, quodque etiam ex aliis tum rationibus tum exemplis abunde discimus, est, permulta imò plurima semper *Oraculorum* (*Haruspicum* quoque, *Augurum*, aliorumque quorumcunque denique) *Responsa*, aut nullum, aut certe non illum, qui prædicebatur, exitum habuisse. Quod tamen si quando succederet, ac Responsa casu ac fortuna, ut in aleæ lusu (ubi nemo facile ita infelix, ut semper aberret) rem divinasse ex exitu crederentur, tali saltem modo, ut Oraculi verba vel vi eò tracta tale quid, vel tantum simile quid, indicare viderentur: magnis clamoribus ac vocibus stentoriis ea quasi ebuccinabantur, cunctisque hominibus ostentui dabantur: cæteris malis

malis ſucceſſibus callide diſſimulatis ac ſuppreſſis, ex oculiſque & memoria quantumpote remotis.

Maximi vero momenti his Antiſtitibus erant perplexa, intricata, adeoque flexiloqua & ambigua Reſponſa; quæque ſi rem hi belli homines minus conjectare valerent, plura eaque admodum diverſa interpretamenta, pro Reſponſorum ſucceſſibus, pati poterant.

Et hoc eſt quod videmus in Reſponſo ad poſtremos Trajani Cæſaris codicillos dato, per *vitem Centurialem in partes diviſam & ſudario conditam.* Suppoſita enim nunc hiſtoriæ aliquali hujus veritate (quam non omnes tamen concedent; cum noverint experientia, ex veterum neotericorumque ſcriptorum allatis exemplis, quam multa talia, non antiquis ſolum temporibus verum & noſtro & patrum ævis, fingantur; ac quam infinita numero portenta fabularum popello credulo, de Oraculis, Miraculis, Prodigiis, Oſtentis, ſimilibuſque ab omni ævo pro veris, quamvis nullibi unquam contigiſſent, ac ſplendida eſſent commenta, ac mendacia, obtruſa fuerint:) ſuppoſita, dico, hujus hiſtoriæ aliquali veritate, videamus, quam clare ac vere Trajani mortem hîc Oraculum prædixerit. Rogaverat Trajanus, *an perpetrato bello reverſurus eſſet.* Reſpondit Oraculum *per vitem in partes diviſam.* Si autem reverſus fuiſſet vivus quidem, at fugato per hoſtes ac diſſipato exercitu; aut cæſa vel alias amiſſa, licet alias victor eſſet, majori parte exercitûs; aut per diſſidia vel rebellione ſeparata ac diviſâ; aut amiſſis ibi præcipuis belli ducibus, atque adeo ſic mutilato exercitu: aut rediiſſet re infecta, in rebellione ſua permanentibus Parthis aliiſque nationibus antea ſubjugatis: aut victor reverſus fuiſſet amiſſis uno pluribusve membris: aut dum ibi ſive felici, ſive infelici exitu belligeraret, ſciſſa interim in partes Republica, aut hac illave quidem gente devicta: aut denique ſi poſt infelicem pugnam, una pluresve vel regiones vel provinciæ deſeruiſſent Romanos ho-

stibusque eorum se adjunxissent: Si, dico, post tales similesve casus domum rediisset vel non rediisset, Oraculi hujus honori abunde consultum erat. Certe melius id (si rem divinare potuisset hîc prætensus Deus, seu potius Antistites qui id sic sub Divino prætextu perpetrabant) meo judicio per cineres, loco vitis, remissas peregissent: cum vitis centurialis potius rectorum exercitus dissidia, ac divisiones ejus denotarent. Verum credo eos de ea re minus vel potius plane nihil, cogitasse.

Post obitum igitur hujus Trajani; cum jam cineres ipsius Romam referrentur, vel delati essent, fiebat Oraculi explicatio atque applicatio talis, qualem nemo ante, ne quidem ipse Imperator, cogitaverat: qui Imperator si tale quid ex Oraculo præsensisset, procul dubio aut expeditionem illam initurus tali cum omine non suscepisset; aut peracta illa, Romam ex Mesopotamia, cum jam ventris profluvio laboraret, non studio tanto pertendisset: quippe certus ex Oraculo quod eo non perveniret.

Interim ipse Trajanus Oraculi hujus (si unquam redditum fuit) Responsum ad exitum perductum fuisse, cogitare potuit, cum jam ex Oceano reverteretur atque audiret, omnia illa quæ ceperat, maximo tumultu defecisse; præsidiis, quæ apud istas gentes reliquerat, ejectis à singulis aut cæsis; ita ut Romam reversurus esset; cum jam ad Parthos tenderet; nec dignum aliquid rebus ante gestis editurus esset; sed etiam illa ipsa quæ ceperat rursum amissurus. Adde quod non solum Maximus contra rebelles missus prælio superatus obierit; sed quod etiam Judæi qui circa Cyrenen habitabant, Andrea quodam duce, Romanos pariter ac Græcos conciderint, vescerenturque ipsorum carnibus, ederentque viscera, oblinerenturque eorum sanguine, ac pellibus induerentur; multosque præterea à vertice serris disciderint medios, multos objecerint bestiis, multos etiam certare inter se coëgerint, ita ut interierint hominum

minum ad ducenta & viginti millia, præter alia ducenta & quadraginta in Ægypto Cyproque ſimili crudelitate interempta. Quæ omnia brevi ante ipſius obitum evenere.

Dum in hiſce verſor lepidiſſima mihi incidit hiſtoriola, ac Divinationis Oraculive genus Sacerdotum Deæ Syriæ: quod apud Apulejum lib. XI. Metamorphoſeon habetur; quodque apprime huic præſenti noſtræ tractationi convenit. Ille igitur ita narrat: *Pauculis illic diebus commorati, & munificentia publica ſaginati, vaticinationiſque crebris mercedibus ſuffarcinati, piiſſimi illi ſacerdotes novum quæſtus genus ſibi comminiſcuntur: Sorte unica caſibus pluribus enodata, conſulentes de rebus variis plurimos, ad hunc modum cavillantur. Sors hæc erat:*

Ideo conjuncti terram proſcindunt boves,
Ut in futurum læta germinent ſata.

Tum ſi qui matrimonium ſorte captantes, interrogarent, rem ipſam reſponderi ajebant: Jungendos connubio, & ſatis liberorum procreandis. Si poſſeſſiones præſtinaturus quæreret; merito boves, ut & jugum & arva ſementis florentia, pronuntiari. Si quis de profectione ſollicitus divinum caperet auſpicium, junctos jam paratoſque quadrupedum manſuetiſſimos, & lucrum promitti de glebæ germine. Si prælium capeſſiturus, vel latronum factionem perſecuturus, utiles nec ne proceſſus ſciſcitaretur; addictam victoriam forti præſagio contendebant: quippe cervices hoſtium jugo ſubacturi, & prædam de rapinis uberrimam capturi. Ad iſtum modum Divinationis (ejus) *aſtu captioſo contraxerant non parvas pecunias. Sed aſſiduis interrogationibus argumenti ſatietate jam defecti, rurſus ad viam prodeunt, &c.*

Quam facile ſuperſtitioſæ, atque inde credulæ, multitudini aliquid perſuaderi queat, ex hoc exemplo diſcimus: ac quam parvo negotio etiam Magnates ſe decipi ſinant, modò

talibus fuerint addicti, liquet ex hoc ſequenti exemplo apud Lucianum, in vita Alexandri Pſeudomantis, reperiundo: βούλομαι δέ σοι καὶ τῶν Ῥουτιλλιανῷ δοθέντων χρησμῶν ἐνίους εἰπεῖν. πυνθανομένῳ γὰρ αὐτῷ περὶ τοῦ παιδὸς ἐκ προτέρας γυναικὸς παιδείας ὥραν ἔχοντος, ὅν τινα προστήσαιτο διδάσκαλον τῶν μαθημάτων αὐτοῦ, ἔφη,

ΠΥΘΑΓΌΡΗΝ, ΠΟΛΕΜΩ͂Ν ΤΕ ΔΙΆΚΤΟΡΟΝ ἘΣΘΛῸΝ ἈΟΙΔΌΝ.

Εἶτα μετ' ὀλίγας ἡμέρας τοῦ παιδὸς ἀποθανόντος, ὁ μὲν ἠπόρει καὶ μηδὲν εἶχε λέγειν πρὸς τοὺς αἰτιωμένους, παρὰ πόδας οὕτως ἐλελεγμένου τοῦ χρησμοῦ. ὁ δὲ Ῥουτιλλιανὸς αὐτὸς φθάσας ὁ βέλτιστος, ἀπελογεῖτο ὑπὲρ τοῦ μαντείου λέγων, τοῦτο αὐτὸ προδεδηλωκέναι τὸν θεόν, καὶ δὶ αὐτὸ ζῶντα μὲν κελεῦσαι μηδένα διδάσκαλον ἄλεσθαι αὐτῷ. Πυθαγόραν δὲ καὶ Ὅμηρον πάλαι τεθνεῶτας, οἷς εἰκὸς τὸ μειράκιον ἐν ᾅδου νῦν συνεῖναι. τί τοίνυν μέμφεσθαι ἄξιον Ἀλεξάνδρῳ, εἰ τοιούτοις ἀνθρωπίσκοις ἐνδιατρίβειν ἠξίου.

Libet autem aliquot ex hiſce Reſponſis commemorare, quæ Rutilliano reddidit. Huic ſciſcitanti de filio, ex uxore priore ſuſcepto, jamque ad diſciplinas maturo, quem præceptorem in literis illi inſtituendo adhiberet, reſpondit:

PYTHAGORAM, EGREGIEQUE CANENTEM PRÆLIA VATEM.

Deinde paucis poſt diebus exſtincto puero, ipſe quidem hærebat, nec habebat quod incuſantibus reſponderet; Oraculo videlicet ita re præſenti confutato. At Rutillianus optimus ultrò occupans, defendebat Oraculum: affirmans, Deum portendiſſe hoc ipſum, cum juſſiſſet neminem è vivis adoleſcentulo deligi præceptorem, ſed Pythagoram potius, atque Homerum; jam olim defunctos; quibuscum credibile eſſet eum jam verſari. Quid igitur Alexandro vitio vertere convenit, ſi cum homunculis hujuſmodi verſari optavit?

Plura ejuſmodi exempla ſeſe ſponte ſuggerent, cum de Oenomao ſimilibuſque inferius loquar. Pluraque alia præter illa aſſerri poſſent: verum unicum hoc ſequens, ex Thucididis

dis libro 2. hîc suffecerit, Atheniensibus olim redditum, quamvis ille non addat ex quonam Templo profectum: Τοιούτῳ μὲν πάθει οἱ Ἀθηναῖοι περιπεσόντες ἐπιέζοντο, ἀνθρώπων τε ἔνδον θνησκόντων, καὶ γῆς ἔξω δῃουμένης. ἐν δὲ τῷ κακῷ, οἷα εἰκὸς, ἀνεμνήσθησαν καὶ τοῦδε τοῦ ἔπους, φάσκοντες οἱ πρεσβύτεροι πάλαι ᾄδεσθαι

ἭΞΕΙ ΔΩΡΙΑΚῸΣ ΠΌΛΕΜΟΣ ΚΑῚ ΛΟΙΜῸΣ ἋΜ' ΑΥ̓ΤΩ͂.

Ἐγένετο μὲν οὖν ἔρις τοῖς ἀνθρώποις μὴ λοιμὸν ὀνομάσθαι ἐν τῷ ἔπει ὑπὸ τῶν παλαιῶν, ἀλλὰ λιμόν. ἐνίκησε δὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος, εἰκότως, λοιμὸν εἰρῆσθαι. οἱ γὰρ ἄνθρωποι πρὸς ἃ ἔπασχον, τὴν μνήμην ἐποιοῦντο. ἢν δέ γε, οἶμαι, ποτὲ ἄλλος πόλεμος καταλάβῃ Δωρικὸς τοῦδε ὕστερον, καὶ ξυμβῇ γενέσθαι λιμὸν, κατὰ τὸ εἰκὸς οὕτως ᾄσονται.

Athenienses autem in hujusmodi morbum inciderunt, eoque graviter premebantur, tum quod homines intra muros morerentur, tum etiam quod foris ager (ab hostibus) vastaretur. Dum autem hoc malo vexarentur, ut verisimile est hoc quoque carmen in memoriam revocarunt, quod seniores olim decantatum dicebant:

DORIACUM VENIET LOINO COMITANTE DUELLUM.

Inter homines autem altercatio erat, non λοιμὸν [id est *pestilentiam*] *in isto carmine ab antiquis nominatam: sed* λιμὸν [id est, *famem.*] *Sed in præsentia illud merito evicit, pestilentiam* [*eo carmine*] *significatum fuisse. Homines enim ad mala, quæ patiebantur* [*carminis*] *mentionem accommodabant. Quod si unquam aliud Doricum bellum post hoc* [*eos*] *invaserit, &* λιμὸν [id est, *famem*] *esse contigerit* [*iidem, ut opinor & ut est*] *verisimile, ita canent: & eundem versum canentes non amplius* λοιμὸν, *sed* λιμὸν *pronuntiabunt.* Quibus tum subjungit: *Oraculum etiam Lacedæmoniis redditum, ab illis qui hoc noverant, memorabatur, quum ipsis Oraculum consulentibus, an bellum esset movendum; Deus respondit, ipsos fore victores, si bellum totis viribus gere-*

rent, ſeque ipſis opem laturum dixit: quare illud Oraculum (quoque) ad illud quæ tunc gerebantur pertinere conjiciebant.

Quæ poſtrema exempla ex Thucidide tamen magis credulitatem Conſultorum, quam impoſturas per ambiguitates Antiſtitum reſpiciunt.

Conſultores, porro, ſicut *laureati* iſtud Oraculum adiverant, ita &, accepto jam Reſponſo à Pythia reddito, ulteriuſque à Propheta (cui id ſorte obtigerat) ac Poëta quoque metris, adornato, *laureati* inde revertebantur.

Hinc enim Euripidis Scholiaſtes: οἱ ἀρχαῖοι ὅτε ἤρχοντο ἀπὸ μαντείας [forſan legendum μαντείου] ἐστεφανωμένοι ἤρχοντο, καὶ πάντες τοῦ οἴκου προσεκύνουν αὐτούς.

Veteres quando redibant ab Oraculo, coronati inde redibant, & omnes domeſtici ipſum adorabant.

Neque aliter Scholiaſtes Ariſtophanis, qui ad hunc verſum,

Οὐ γάρ με τυπτήσεις στέφανον ἔχοντά γε.

hæc ſequentia habet; quæ plane eadem ſunt,

Πρὸς τὸ ἔθος οὖν ἀνακομιζόμενοι ἐκ τοῦ μαντείου ἐστεφανηφόρουν.

Ac quidem de Delphico exemplum habemus, apud Livium, lib. 23. in Q. Fabio Pictore; qui ubi Apollinis Reſponſa ex Græco carmine interpretata recitaſſet, tum dixit (in Senatu ſcilicet:) *Se Oraculo egreſſum, ex templo, his omnibus Divis rem divinam thure ac vino feciſſe: juſsumque ab templi Antiſtite, ita* CORONATUM *navim aſcendere, nec ante deponere eam, quam Romam perveniſſet. Se quæcunque imperata ſint, cum ſumma religione ac diligentia exſecutum, coronam Romæ in ara Apollinis depoſuiſse.*

Nec dubium mihi, cunctos illos, qui ſic ab uno quoquam ad aliud quodpiam Oraculum, vel etiam ad plura poſt invicem, conſulendi gratia pergebant, ita, per totum iſtud tempus

pus *laureatos* permanſiſſe: nedum per iſtud tempus quod conſulendi gratia tranſigebant; æque ac Templi Antiſtites, Sacrorum, Miniſtros, &c.

Quod porrò ad Reſponſa à Pythia conſultoribus data, atque à Poëtis concinnata metris, attinet, illa ibi procul omni dubio, publice oſtentui exponebantur: quod cum ex illis Reſponſis quæ ubique pene apud veteres ſcriptores, verbotenus excerpta liquere videtur; tum exinde, quod ad Oraculum, ii qui Deum iſtum conſuluerant; id facere cogerentur. Hoc enim clare indicant hæc Pauſaniæ verba: Τοὺς δὲ ἐς τὸ Τροφωνίου κατελθόντας, ἀνάγκη σφᾶς ὁπόσα ἤκουσεν ἕκαστος, ἢ εἶδεν, ἀναθεῖναι γεγραμμένα ἐν πίνακι. *Coguntur ſane omnes, qui ad Trophonium deſcenderant, quæcumque vel audierunt, vel viderunt, tabulæ inſcripta, illic dedicata ſuſpendere.*

Moris id quoque ad alia Oracula fuiſſe oſtendit iſta inſcriptio, quæ licet, injuria temporum, non integra ad nos pervenerit; tamen id perſpicue indicat, ita apud Gruterum Theſauri pag. . . . reperiunda: Αὐταῖς ταῖς ἡμέραις Γαΐῳ τινὶ τυφλῷ ἐχρημάτισεν ἐλθεῖν ἐπ . . . . . ερον βῆμα καὶ προσκυνῆσαι εἶτα ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ ἀριστερὸν καὶ θεῖναι τοὺς πέντε δακτύλους ἐπ' ἄνω τοῦ βήματος καὶ ἆραι τὴν χεῖρα ἐπὶ τοὺς ἰδίους ὀφθαλμούς· καὶ ὀρθὸν ἀνέβλεψε τοῦ δήμου παρεστῶτος, καὶ συγχαιρομένου ὅτι ζῶσαι ἀρεταὶ ἐγένοντο ἐπὶ τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν Ἀντωνείνου.

Λουκίῳ πλευρειτικῷ καὶ ἀφελπισμένῳ ὑπὸ παντὸς ἀνθρώπου ἐχρημάτισεν ὁ Θεὸς ἐλθεῖν καὶ ἐκ τοῦ τριβώμου ἆραι τέφραν καὶ μετ' οἴνου ἀναφυράσαι καὶ ἐπιθεῖναι ἐπὶ τὸ πλευρόν· καὶ ἐσώθη καὶ δημοσίᾳ ηὐχαρίστησεν τῷ Θεῷ καὶ ὁ δῆμος συνεχάρη αὐτῷ.

Αἷμα ἀναφέροντι Ἰουλιανῷ ἀφηλπισμένῳ ὑπὸ παντὸς ἀνθρώπου ἐχρημάτισεν ὁ Θεὸς ἐλθεῖν καὶ ἐκ τοῦ τριβώμου ἆραι κόκκους στροβίλου καὶ φαγεῖν μετὰ μέλιτος ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, καὶ ἐσώθη καὶ ἐλθὼν δημοσίᾳ εὐχαρίστησεν τῷ Θεῷ καὶ ὁ δῆμος συνεχάρη αὐτῷ.

Οὐαλερίῳ Ἄπρῳ στρατιώτῃ τυφλῷ ἐχρημάτισεν ὁ Θεὸς ἐλθεῖν καὶ λαβεῖν αἷμα ἐξ ἀλεκτρυόνος λευκοῦ μετὰ μέλιτος καὶ κολλυρίου συντρίψαι

τρίψαι καὶ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐπιχρῖσαι ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ ἀνέβλεψεν καὶ ἐλήλυθεν καὶ εὐχαρίστησεν δημοσίᾳ τῷ Θεῷ.

Addam hîc & versionem quæ ibi quoque affertur à Grutero :

Illis ipsis diebus Cajo cuidam cæco, Oraculum reddidit. Veniret ad sacrum altare, & genua flecteret; à parte dextrâ, veniret ad levam, & poneret quinque digitos super altare; & elevaret manum & poneret super proprios oculos. Et rectè vidit, populo præsente, & congratulante quod grandia miracula fierent sub Imperatore nostro Antonino.

Lucio affecto lateris dolore, & desperato ab omnibus hominibus, Oraculum reddidit Deus, veniret & ex tribomo tolleret cinerem, & unà cum vino commisceret & poneret supra latus. Et convaluit & publicè gratias egit Deo, & populus congratulatus est illi.

Sanguinem revomenti Juliano desperato ab omnibus hominibus, ex Oraculo respondit Deus, veniret & ex tribomo caperet nucleos pini, & comederet, una cum melle, per tres dies: & convaluit & veniens publicè gratias egit, præsente populo, &c.

Neque alia ex causa existimem Philomelum Phocensem, cum jam à Pythia, quamvis vi adactâ, Responsum accepisset, id publice ostentui suspendisse: nisi id fecerit simul, ut sic cunctis persuaderet, Apollinem, per ejusmodi Responsum ab ipsius stare partibus. Ita enim de ipso narrat Diodorus Siculus, libro 16. Bibliothecæ: οὗτος γὰρ [Φιλόμηλος] κρατῶν τοῦ μαντείου προσέταττε τῇ Πυθίᾳ τὴν μαντείαν ἀπὸ τοῦ τρίποδος ποιεῖσθαι, κατὰ τὰ πάτρια. ἀποκριναμένης δ' αὐτῆς ὅτι ταῦτά ἐστι τὰ πάτρια, διηπειλήσατο καὶ συνηνάγκασε τὴν ἀνάβασιν ποιεῖσθαι ἐπὶ τὸν τρίποδα. ἀποφθεγξαμένης δ' αὐτῆς πρὸς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ βιαζομένου ὅτι ἔξεστιν αὐτῷ πράττειν ὃ βούλεται, ἀσμένως τὸ ῥηθὲν ἐδέξατο, καὶ τὸν προσήκοντα χρησμὸν ἔχειν ἀπεφήνατο. εὐθὺς δὲ καὶ τὸν

χρη-

χρησμὸν ἔγγραφον ποιήσας, καὶ προθεὶς εἰς τοὐμφανὲς, ἅπασιν ἐποίησε φανερὸν ὅτι ὁ θεὸς αὐτῷ δίδωσιν ἐξουσίαν πράττειν ὅ, τι βούλεται. συναγαγὼν δ' ἐκκλησίαν, καὶ τὴν μαντείαν τοῖς πλήθεσι δηλώσας, καὶ παρακαλέσας θαῤῥεῖν, ἐτρέπετο πρὸς τὰς τοῦ πολέμου πράξεις.

Ille [Philomelus] *enim cum Oraculum haberet in sua potestate, mandabat Pythiæ, ut sibi ex Tripode vaticinaretur secundùm morem patrium. Illa verò respondente; hæc esse secundùm morem patrium* [videtur hic aliquid, in textu, deesse, forsan quod dies nefastus esset; vel aliud quid] *comminabatur ipsi, atque eam cogebat ascendere in Tripodem. Respondente verò ipsâ, quod eam tantâ cum violentia cogeret,* ILLI LICERE UT FACERET QUÆ VELLET; *is hæc verba acceptans, indicabat se conveniens* [*rebus suis*] *accepisse Oraculum: ac statim istud Oraculum conscribens, atque* (*ita*) *publice exponens, manifestabat omnibus* EO DEUM *ipsi dedisse potestatem faciendi illa quæ vellet. Ac convocato concilio, communicatoque multitudini hoc Oraculo; exhortatusque illos, ut confidenti animo essent, se ad ista, quæ ad bellum spectabant, convertit.*

Donaria autem ibi in templo suspensa à consultoribus suas inscriptiones additas habuisse, notius est ex Scriptoribus antiquis quam ut hìc operose ostendatur. Quibus &, procul omni dubio, si non ipsis inscripta, saltem appensæ, vel affixæ fuerunt causæ, ob quas donata ac dedicata fuerant.

Talibus jam peractis, ac curatis, χαριστήρια celebrabantur à consultoribus: imprimis si ditiores essent, optatumve sibi Responsum ab Apolline obtinuisse crederent. Quod Xuthi exemplo nos docet jam pluries allatus Euripides, his versibus:

Ἐπεὶ θεοῦ μαντεῖον ᾤχετ' ἐκλιπὼν
Πόσις Κρεούσης, παῖδα τὸν νέον λαβὼν

Πρὸς δεῖπνα θυσίας θ' ἃς θεοῖς ὡπλίζετο,
Ξοῦθος μὲν ᾤχετ' ἔνθα πῦρ πηδᾷ θεοῦ
Βακχεῖον, ὡς σφαγαῖσι Διονύσου πέτρας
Δεύσειε δισσὰς, παιδὸς ἀντ' ὀπτηρίων.

Postquam abiit Oraculo Dei relicto
Maritus Creusæ, filium novum secum ducens,
Ad convivium & sacrificia quæ parabat Diis,
Xuthus quidem abiit, (illuc) ubi ignis emicat Dei
Bacchicus, ut cæsarum victimarum sanguine Bacchi saxa
Rigaret gemina, pro agnitione filii.

Ac quidem quandoque invitabatur omnis populus Delphicus; ut ex hisce planum fit:

Ὡς πάντα Δελφῶν λαὸν εἰς θοίνην καλῶν.

Ut universum Delphi populum ad convivium vocans.

Idque fiebat per præconem, post posita jam (in mensa) pocula; sic eodem testante:

——— ——— ——— ἐνδ' ἄκροισι βὰς ποσὶ
Κήρυξ ἀνεῖπε τὸν θέλοντ' ἐγχωρίων
Ἐς δαῖτα χωρεῖν.

——— ——— ——— *Summis vero pedibus incedens*
Præco proclamavit, ut quicunque vellet indigena
Ad convivium veniret.

Nullum quippe sacrificium absque epulo; imprimis ubi χαριστήρια, quale hoc ὀπτήριον erat, celebrarentur; ac quidem Baccho, cui commune hoc cum Apolline Oraculum esset.

Fiebant autem hæ epulæ vel in ipsa urbe *Delphis*, vel in *monte* ac *vico Lycorea*; ubi Antiquitus Delphi habitaverant, atque unde posteris temporibus, se circum templum hoc Apolli-

Apollinis posuerant; procul dubio ut sic loca illa, clandestinique in iis ad Oraculi specus, atque ab iis quoque reditus, seu viæ subterraneæ, quæ circa talia loca vel naturæ beneficio, vel arte (ubi ista deficeret) fabricata fuerant, sic obsessa habitatoribus fraudibus tegendis commoda adjumenta essent.

Baccho interim (ut jam obiter notavi) æque sacer hic mons Parnassus, ac Apollini. Ut qui ambo, theologis Gentilibus, unum idemque numen essent: quantumvis hæc numina à vulgo, à Poëtis, atque etiam à Sacerdotibus, qui diverso admodum cultu ac sacrificiis (quod id ipsis admodum lucrosum esset) sicut & nominibus eos coli volebant, distinguerentur.

Ita enim nos docet Lucanus; qui libro V. Pharsaliorum:

—— —— —— Parnassus gemino petit æthera colle
Mons Phœbo Bromioque sacer: cui numine misto
Delphica Thebanæ referunt Trieterica Baccho.

Macrobius autem lib. . . cap. . . *Bæotii Parnassii montem Apollini sacratum esse memorantes, simul tamen in eodem &* [NB.] ORACULUM DELPHICUM, *&* SPELUNCAS BACCHICAS *uni Deo consecratas colunt. Unde &* APOLLINI *&* LIBERO PATRI *in eodem Monte res divina celebratur. Quod cum & Varro & Granius Flaccus affirment, etiam Euripides his docet*, Διονύσος θυρσοῖσι καὶ νεβρῶν δοραῖς καθαπτὸς, ἐν πεύκαισι Παρνασοῦ καταπηδᾷ χορεύων. *In hoc monte Parnasso Bacchanalia alternis annis aguntur, &c.*

Sic tandem quoque Pausanias: *A Corycio antro vel expedito iter arduum ac difficile ad Parnassi juga. Sunt enim ea fere supra nubes; & illi Thyades per furorem Sacra Libero & Apollini faciunt.*

Plura (ut jam supra attigi) Oracula simul adibant quan-

doque consultores, sive id esset Dodonæi, sive Ammonii Jovis; sive Amphiarai; sive aliûs, cujuscunque demùm Dei aut Deæ.

De Trophonii simul cum Delphico, imo & ante Delphicum, consulto Oraculo (ut sic scilicet pluribus niterentur testimoniis, ac consensu Deorum) exemplum habemus apud nostrum, jam sæpius memoratum, ex Ione, Euripidem: ubi is Ion ita matrem, sibi adhuc incognitam, interrogat:

ΙΩΝ.] Σὺν ἀνδρὶ δ' ἥκεις, ἢ μόνη χρηστηρίων;
ΚΡΕ.] Σὺν ἀνδρί. σηκοὺς δ' ἐνστρέφει Τροφωνίου.
ΙΩΝ.] Πότερα θεατὴς, ἢ χάριν μαντευμάτων;
ΚΡΕ.] Κείνου τε, Φοίβου θ', ἓν θέλων μαθεῖν ἔπος.

Ion.] Cum viro autem venis, an sola ad hæc Oracula?
Cre.] Cum viro. Ille vero delubrum adiit Trophonii.
Ion.] Utrum spectator (tantum) an vaticinii gratia?
Cre.] Illiusque, Phœbique Responsum unum (& idem) scire cupiens.

Quo faciunt & hæc sequentia; ubi Xuthum à Trophonio nunc ad Delphicum (quo uxorem præmiserat) venientem ita uxor Creusa interrogat:

ΚΡΕ.] Λέξον, τὶ θέσπισμα ἐκ Τροφωνίου φέρεις;
Παίδων ὅπως νῶν σπέρμα συγκαθήσεται.
ΞΟΥ.] Οὐκ ἠξίωσε τοῦ θεοῦ προλαμβάνειν
Μάντευμ'. ἓν γοῦν εἶπεν οὐκ ἄπαιδά με
Πρὸς οἶκον ἥξειν, οὐδὲ σ' ἐκ χρηστηρίων.

Cre.] —— —— —— —— Sed mihi
Dic quodnam Oraculum ex Trophonii specu feras
Et quomodo nobis semen liberorum succedet.
Xut.] Non voluit antevertere hujus Dei
Oraculum: unum tantum dixit; me non sine liberis
Domum rediturum esse; nec etiam te ab Oraculis.

At

At plura ejuſmodi, etiam ad plura Oracula ſimul mittentium, vel ipſa adeuntium, occurrunt: ut Crœſi, Mardonii, Alcibiadis, Philoſtrati, (Ariſtomenis quoque apud Pauſaniam) & aliorum. Quaſi divina iſta numina aut ſæpius inter ſe diſſenſiſſent, hocque quam illud majori fide dignum; aut denique magis minuſve præſcium fuiſſet, aut quoque promptum magis minuſve, ac benignum conſultoribus fuiſſet.

Nec ſoli Conſultores *plura* (ſive ſimul, ſive unum poſt alterum) *Oracula* conſulebant: verum & ipſi Oraculorum Antiſtites hos Conſultores quandoque *ad alia Oracula* ulterius conſultanda mittebant (ſic enim invicem adjuvabant) uti tam ex hoc Delphico, in Xuthi exemplo, conſtat, quam ex Luciani Pſeudomante Alexandro: de quo dictus Lucianus, inter alia, hæc narrat:

Εἰδὼς δὲ τοὺς ἐν Κλάρῳ καὶ Διδύμοις, καὶ Μαλλῷ, καὶ αὐτοὺς εὐδοκιμοῦντας ἐπὶ τῇ ὁμοίᾳ μαντικῇ ταύτῃ, φίλους αὐτοὺς ἐποιεῖτο, πολλοὺς τῶν προσιόντων πέμπων εἰς αὐτοὺς, λέγων,

Εἰς Κλάρον ἴεσο νῦν, τοὐμοῦ πατρὸς ὡς ὄπ' ἀκούσῃ
Καὶ πάλιν;
Βραγχιδέων ἀδύτοισι πελάζεο, καὶ κλύε χρησμῶν.
Καὶ αὖθις,
Εἰς Μάλλον χώρει, θεσπίσματά τ' Ἀμφιλόχοιο.

Porro cum non ignoraret, qui in Claro ac Didymis, Malloque reſponſa dabant, ipſos quoque hujuſmodi quadam arte divinandi celebres haberi, eos ſibi reddebat amicos, miſſis ad eos pleriſque Conſultoribus, his verbis,

Nunc Claron ito, mei vocem patris auditurus.
Et rurſus,
Branchidica accedas adyta, atque Oracula quæras.
Et iterum,
Mallon abi, Amphilochi quærens Oracula vatis.

De *Festis* ac *Mysteriis Delphicis*, quibus Consultores partim detinebantur [ut sic melius tempus suppeteret eliciendi ex ipsis vel comitatu &c. quæ scitu necessaria erant] partim alliciebantur atque illiciebantur, ac superstitiosi magis reddebantur; partim denique initiabantur quoque; ut sic ipsorum Consultorum (non aliorum tantùm) conscientiis dominarentur; de istis dico, in sequentibus adhuc dicendi locus erit. Nunc igitur pergendum ad alia Oracula, vel χρηστήρια, sive Oraculorum (χρησμῶν) sedes, atque officinas; ac primo quidem ad antrum Trophonii; prius tamen inserta hac sequenti dissertatiuncula, ob Demosthenis querelas; quod nempe Oraculum Delphicum à partibus Philippi staret, ut ab ipso corruptum: atque hinc, ut Græcorum animi labascerent plane, tentaret.

Nam non malè meo judicio, hac occasione disquiritur, ob quas revera causas *Oraculum Delphicum Philippo Macedoni faverit.*

Concilium nempe, *Amphictyonum* quod & Templo Delphico, ipsiusque Sacris & ludis & Mysteriis, cæterisque omnibus quæ ad Oraculum hoc pertinebant præerat; communisque Græciæ, non solum circa Sacra, verum & circa multa civilia ad communem Græciam (istas saltem regiones, è quorum delegatis, ab antiquo concilium constabat,) hoc, dico, Concilium hujus Philippi tempore, constabat ex præcipuis Græciæ populis. Namque (ut Pausanias loquitur) ab ipso quidem Amphictyone in commune concilium vocatos tradunt hos Græci nominis populos *Jonas, Dolopas, Thessalos, Ænianos, Magnetes, Malienses, Phtiotas, Dorienses, Phocenses & Locros Phocidi finitimos, Cnemidis montis accolas.* Postea vero quam Phocenses templum diripuerunt, decennali jam bello confecto, mutationem etiam sensit *Amphictyonum curia:* si quidem Macedones in ea locum sunt adepti: Phocensium vero natio, & ex Dorico nomine Lacedæmonii, sunt

ſunt ordine moti; illi ob admiſſum ſacrilegium, hi quod opem Phocenſibus tuliſſent, mulcta affecti.

Quod explicationis loco hic addi poſſet, eſt, Locrenſes fuiſſe eos, qui in triplici Locride; Iones, qui in Attica, Eubæa, maris Ægæi inſulis, & Ionia Aſiana; Dores, qui in Doride ſub Pindo monte, & in Peloponneſo, habitabant. Qui omnes populi ad commune iſtud concilium conveniebant; ſingulique eorum duo ſuffragia habentes, jus Amphictyonatus uſque ad Philippi Macedonis imperium retinuerunt. At tunc Phocenſibus, quod expilato Templo Delphico ſacrilegium commiſiſſe accuſarentur; & Lacedæmoniis (ex Dorica Gente) quod Sacrilegis his auxilia tuliſſent, concilio motis, jus Amphictyonatus, dupliciſque ſuffragii, quod prius habuerant Phocenſes, ad Macedonas, horum victores, fuit translatum.

Occaſio tamen occupandi Templum Delphicum, unde bellum iſtud Sacrum dictum exortum fuit, Phocenſibus data fuerat ab ipſo Amphictyonum concilio: quod clare patet ex iis quæ tum Pauſanias, tum Plutarchus, tum Trogus Pompejus, tum denique Demoſthenes, (imo & ipſe Æſchines) de iſta re loquuntur.

Prima quidem hujus belli ſacri fundamenta jecerant Thebani; qui apud Concilium Amphictyonum accuſaverant & Lacedæmonios & Phocenſes; eoque Amphictyones induxerant, ut Lacedæmonii, ob captam induciarum tempore arcem Thebanam inde expellerentur; Phocenſes vero, ob agrum Cirrhæum (quod alii ſacrum prætendebant) in ſuorum (Phocenſium) uſum, cultum: effecerantque ut hi (imprimis vero Phocenſes) prægrandi pecuniæ ſumma, ac cui ſolvendæ Phocenſes ſe minime pares querebantur, damnarentur. Quibus Thebanis quoque accedebant (teſte Pauſania) Theſſali [qui jam quoque cum Thebanis, aliiſque populis, hujus Concilii membris à parte Philippi ſtabant] ex veteri in Phocenſes odio.

Cum-

Cumque igitur hi Phocenſes pecuniæ illius immenſam ſummam minime ſolverent, hincque ex Amphictyonum decreto, ager ille Cyrrhæus publicaretur, ac Deo (poſitis de novo terminis &c.) conſecraretur: cui expeditioni cum Locri huic agro vicini ſeſe oppoſuiſſent, bellumque hinc in ipſos, per Amphictyones decretum eſſet, hi, Philomelo auctore ac duce, urbem Delphos, Templumque occuparunt, ac firmiter munierunt; Theſauroſque in uſum belli, confecto primum (ut ſic loquar) inventario, cum ſolennibus promiſſis, ſe nihil imminuturos, verum omnia poſt bellum confectum reſtituros Deo ac Templo.

Ob hoc igitur facinus, ut horrendum Sacrilegium, Philippus, (qui talibus quammaxime incubabat, omnemque anſam Græciæ ſibi ſubjugandæ captabat) Dux belli hujus ſacri, atque Dei & Oraculi Delphici vindex electus fuit, ab iſtis, qui aut odio in Phocenſes, Lacedæmonienſes, Athenienſeſque . . . incenſi erant, aut Philippo ſtudebant, ipſiuſque partibus vel ob lucrum vel ob metum favebant: ut ſic, ſcilicet, Delphos à Phocenſium, uſurpatione [quippe illi ſui juris ac prærogativæ eſſe cuſtodiam Templi Delphici, ex antiquorum auctoritate prætendebant) ac direptione liberaret.

At quamvis Æſchynes Athenienſis Philippo ſtudens, dum à parte Athenienſium ibi inter Pylagoras atque Hieromnemones ſedebat, bellum iſtud Amphiſſenſe (cujus ſub prætextu, uti mox ſtatim patebat, Philippus totam Græciam ac præcipue Athenienſes petebat) concitaſſet: tantum tamen Demoſthenes, fidus Reipublicæ propugnator, efficere potuit, ut primum Athenienſis populus illos, qui pro ipſorum Republica, ad Conſeſſum Pylæum delegandi erant, domi retinuerint; ne Concilio, quod jam extra ſolenne tempus, ab Antiquis temporibus conſtitutum, perpetuoque ſervatum, in Philippi &c. gratiam convocatum erat, intervenirent: nec, ſiquidem ordinario tempore id coiret, ii ſeſe horum Amphictyonum

num Concilii (à quo jam & Phocenſes & Lacedæmonii aliique expulſi, Macedoneſque in ipſorum locum intruſi fuerant) conſiliis aut decretis immiſcerent.

At cum jam Philippus Macedo iſtius belli Dux à (quaſi) communi Græcia electus eſſet, atque in Phocenſes jam expeditionem pararet; populique iſti, quorum Amphictyonici conſeſſus membra, ſeu delegati, id bellum decreverant, auxilia ſubmitterent; quietos ſe tenebant Athenienſes.

Atque hinc, cum Amyniades, Philippo quoque favens, ad Oraculum Delphicum [cui ejuſmodi jam præſidebant Amphyctiones] mittendum eſſe conſultum cenſeret, Demoſthenes id diſſuadebat: cum optime ſciret, bellum iſtud decretum fuiſſe in *concione Delphica;* quæ, teſte ipſo Æſchine (cujus verbis hîc utor) fit, quando non ſolum *Pylagori* & *Hieromnemones*, ſed ii etiam *qui unà ſacra faciunt*, & *qui ad conſulendum Oraculum venerunt*, convocantur: ubi tum graviter atque acerbe (fatente eodem Æſchine) accuſati fuerant Amphiciſſenſes, i. e. Phocenſes.

Tales igitur homines (vides enim hinc, mi lector, ſuperſtitioſos in auxilium, ſicut religionem obtentui, ſumptos) damnaverant Phocenſes, qui jam ſimul cum Lacedæmoniis, Concilio iſto expulſi fuerant, atque præjudicio hoc damnati; abſentibus interim inde Athenienſibus Ionibusque ac Doribus aliiſque, qui aut Phocenſibus, aut Athenienſibus, aut Lacedæmoniis ſociati erant: vel, (ſi iſti excluſi non eſſent) aliorum per ſuffragia ſuperatis.

Damnabantur igitur ab inimicis ſuis, atque aut ſuperſtitioſis, qui in gratiam Delphicorum Antiſtitum &c. ita cenſebant; aut illis, qui, ſi non ex odio Phocenſium, certe cauſa lucri ac commodi quæ ſibi ſecutura ex Philippi ſocietate imaginabantur: vel iis denique, qui ex metu potentiæ Macedonicæ Philippo accedebant. Quod tamen Thebani fere omnium primi,

odorabantur contra casurum; Philippumque ipsos æque decipere, ac sub prætextu societatis atque amicitiæ sibi subjugatos velle.

Hinc ergo desciscentes à Philippo Atheniensibus sese pro communi Græciæ salute associabant: præcipue cum jam viderent, quod Philippus successu ad Amphipolim elatus, raptim Elateam irruperat, ac Phocenses occupaverat: quibus permotos maxime Demosthenes illos ad Societatem cum Atheniensibus stabiliendam pertraxerat.

Quum igitur tali temporum statu *Pythia*, quasi Apolline inspirante, *horrenda pronuntiaret Vaticinia*; quis non videt hunc Demosthenem, tanti ingenii, tantæque experientiæ politicum, non frustra Pythiam hanc insimulasse; imo & aperte accusasse, quod illa à partibus staret Philippi; atque per illam is terrorem superstitiosum contra Phocenses ac cæteros Græcos sibi adversos, ac pro communi libertate militantes, incutere machinaretur.

Ac quis non videt hunc Demosthenem, summa cum ratione Thebanis posuisse ante oculos Epaminondam (cui summam suæ reipublicæ gloriam debebant) Atheniensibus vero Periclem, ambo prudentissimos viros, ac summos imperatores; ut qui consultationes ejusmodi Oraculorum timiditatis prætextum rati, propriis usi fuerant consiliis?

CAPUT

Oraculum Tro-
honii.

ltoris per faces, thura, &c
rator.
mæ Trophonio aliisque Di

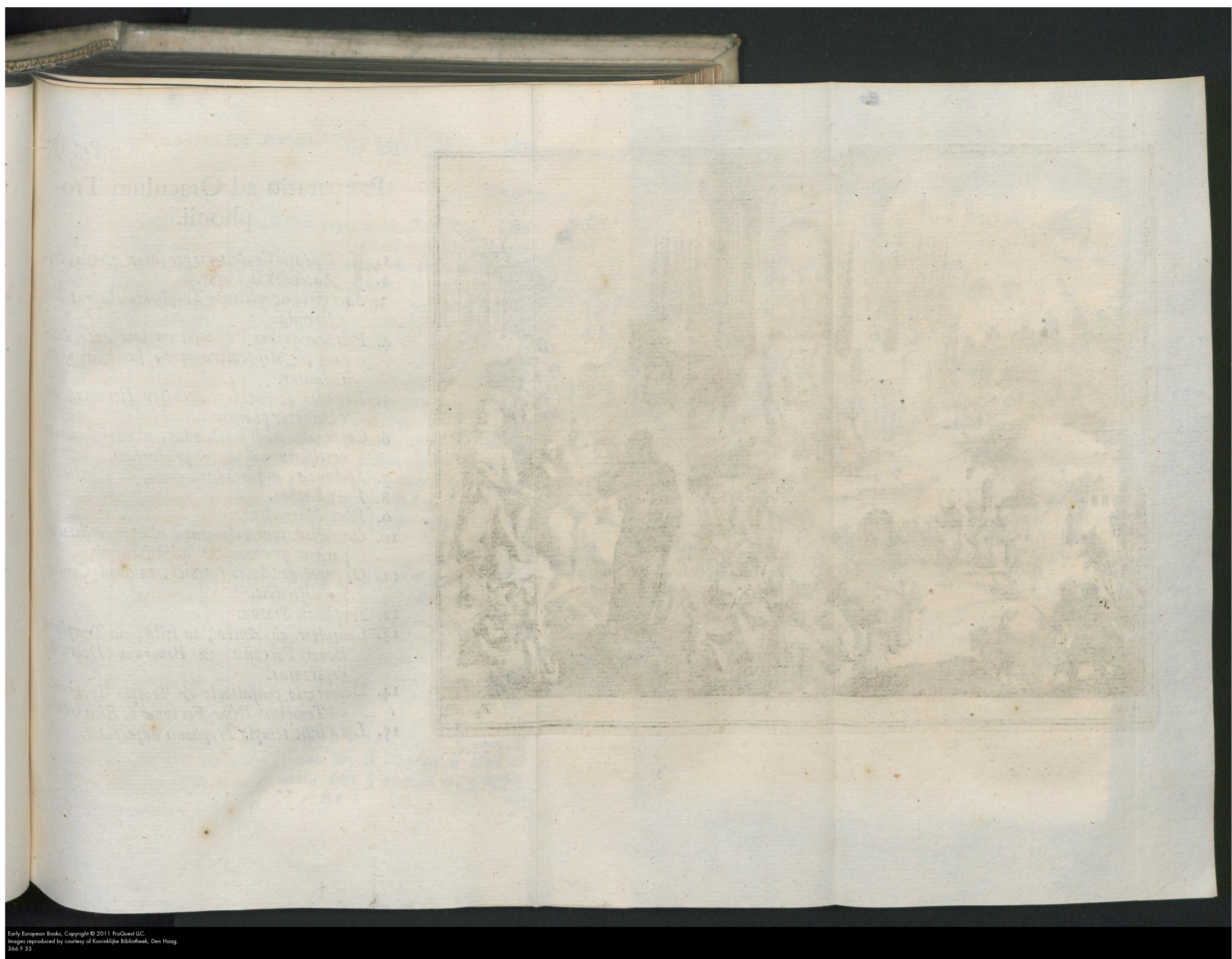
esponsorum jam ante dato
lorumque, successus osten

cationes per Hermas, it
os.
actandus; ut novissimum
neret præsagium.
aditus exitusque occulti.

lceatus, alioque vestitu
nitus ad descensum.
fatidici, in quod Consu-

ro, in sella, ad Templu
& Bonorum Deorum

toris & Templo Trophon
næ Fortunæ ac Boni Gen
Trophonii adjacentia.

Præparatio ad Oraculum Trophonii.

1. *Lustratio Consultoris per faces, thura, &c.*
2. *Sacerdos lustrator.*
3. *Sacrificia ac victimæ Trophonio aliisque Diis offerenda.*
4. *Picturæ quibus Responsorum jam ante datorum, Miraculorumque, successus ostentabantur.*
5. *Lotiones ac purificationes per Hermas, ita nominatos pueros.*
6. *Caper Agamedi mactandus; ut novissimum ac certissimum obtineret præsagium.*
7. *Speluncæ, atque aditus exitusque occulti.*
8. *Fons Lethes.*
9. *Fons Mnemosynes.*
10. *Consultor jam calceatus, alioque vestitu ac paratu præmunitus ad descensum.*
11. *Os superius Antri fatidici, in quod Consultor descendit.*
12. *Trophonii Statua.*
13. *Consultor ab Antro, in sella, ad Templum Bonæ Fortunæ & Bonorum Deorum, deportatus.*
14. *Deportatio consultoris & Templo Trophonii ad Templum Bonæ Fortunæ ac Boni Genii.*
15. *Loca huic templo Trophonii adjacentia.*

CAPUT VIII.

Descriptio Oraculi apud Trophonium ex Pausania : ubi 1°. habemus expiationes , abstinentiam , & lustrationes ac sacrificia ; uti & Haruspicinam ibi exercitam ; atque ita ultima omina capta ex ariete ; lotiones porro & unctiones potusque ex Lethes ac Mnemosynes fontibus : istaque occasione aquarum Miracula ex Veteribus. Hinc sequitur qualis fuerit in antrum , post preces ad Trophonium peractas , descensus ; quid in ipso antro peractum, quibusque ibi fraudibus circumventus consultor fuerit. Inde considerantur modus exeundi , atque interrogationes , confessionesque eorum quæ se vidisse atque audivisse putabat consultor ; ac quidem isto tempore , quo nondum ex amentia ad se redierat. Sequitur historia de Demetrii regis Satellite , qui invitis sacerdotibus eo intraverat : Media denique & artes quibus horribile illud arcanum Trophonii occultum tenere , auctoritatemque istius Oraculi conservare poterant.

TRanseo igitur ad Oraculum Trophonii. De quo sequentia Pausanias ; qui ipse , uti testatur , illud consuluit ; unde id ita accuratè describit , ut à nemine magis accuratam descriptionem exspectare possimus. Sic ergò ille in Bœoticis suis : Κατὰ δὲ τὸ μαντεῖον τοιάδε γίνεται, ἐπειδὰν ἀνδρὶ ἐς τοῦ Τροφωνίου κατιέναι δόξῃ, πρῶτα μὲν τεταγμένων ἡμερῶν δίαιταν ἐν οἰκήματι ἔχει, τὸ δὲ οἴκημα Δαίμονός τε ἀγαθοῦ καὶ Τύχης ἱερόν ἐστιν ἀγαθῆς. Διαιτώμενός τε ἐνταῦθα, τά τε ἄλλα καθαρεύει, καὶ λουτρῶν εἴργεται θερμῶν. τὸ δὲ λουτρὸν ὁ ποταμός ἐστιν ἡ Ἕρκυνα, καὶ οἱ κρέα ἄφθονά ἐστιν ἀπὸ τῶν θυσιῶν. θύει γὰρ δὴ ὁ κατιὼν αὐτῷ τε Τροφωνίῳ καὶ τοῦ Τροφωνίου τοῖς παισὶ, πρὸς δὲ Ἀπόλλωνί τε, καὶ Κρόνῳ

καὶ Διῒ ἐπίκλησιν Βασιλεῖ, καὶ Ἥρᾳ τε Ἡνιόχῃ, καὶ Δήμητρι ἣν ἐπονομάζοντες Εὐρώπην, ἣν τοῦ Τροφωνίου φασὶν εἶναι τροφόν. καθ᾽ ἑκάστην δὲ τῶν θυσιῶν ἀνὴρ μάντις παρὼν, ἐς τοῦ ἱερείου τὰ σπλάγχνα ἐνορᾷ. ἐνιδὼν δὲ προθεσπίζει τῷ κατιόντι, εἰ δὴ αὐτὸν εὐμενὴς ὁ Τροφώνιος καὶ ἵλεως δέξεται. Τῶν μὲν δὴ ἄλλων ἱερείων τὰ σπλάγχνα οὐχ ὁμοίως δηλοῖ τοῦ Τροφωνίου τὴν γνώμην. ἐν δὲ νυκτὶ ᾗ κάτεισιν ἕκαστος, ἐν ταύτῃ κριὸν θύουσιν ἐς βόθρον, ἐπικαλούμενοι τὸν Ἀγαμήδην. θυμάτων δὲ τῶν πρότερον πεφηνότων αἰσίων, λόγος ἐστὶν οὐδεὶς, εἰ μὴ τοῦδε τοῦ κριοῦ τὰ σπλάγχνα τὸ αὐτὸ θέλει λέγειν. ὁμολογούντων δὲ καὶ τούτων, τότε ἕκαστος ἤδη κάτεισιν εὔελπις. κάτεισι δὲ οὕτω. Πρῶτα μὲν τῇ νυκτὶ αὐτὸν ἄγουσιν ἐπὶ τὸν ποταμὸν τὴν Ἕρκυναν. ἀγαγόντες δὲ ἐλαίῳ χρίουσι καὶ λούουσι δύο παῖδες τῶν ἀστῶν ἔτη τρία που καὶ δέκα γεγονότες, οὓς Ἑρμᾶς ἐπονομάζουσιν. οὗτοι καταβαίνοντά εἰσιν οἱ λούοντες, καὶ ὁπόσα χρὴ διακονούμενοι, ἅτε παῖδες. Τὸ ἐντεῦθεν ὑπὸ τῶν ἱερέων οὐκ αὐτίκα ἐπὶ τὸ μαντεῖον, ἐπὶ δὲ ὕδατος πηγὰς ἄγεται, αἳ δὲ ἐγγύτατά εἰσιν ἀλλήλων. ἐνταῦθα δὲ χρὴ πιεῖν αὐτὸν Λήθης τε ὕδωρ καλούμενον, ἵνα λήθη γένηται οἱ πάντων ἃ τέως ἐφρόντιζε· καὶ ἐπὶ τῷδε ἄλλο αὖθις ὕδωρ πίνειν Μνημοσύνης, ἀπὸ τούτου τὸ μνημονεύειν τὰ ὀφθέντα οἱ καταβάντι. θεασάμενος δὲ ἄγαλμα ὃ ποιῆσαι Δαίδαλόν φασιν, ὑπὸ δὲ τῶν ἱερέων οὐκ ἐπιδείκνυται πλὴν ὅσοι παρὰ τὸν Τροφώνιον μέλλουσιν ἔρχεσθαι, τοῦτο τὸ ἄγαλμα ἰδὼν, καὶ θεραπεύσας τε καὶ εὐξάμενος, ἔρχεται πρὸς τὸ μαντεῖον, χιτῶνα ἐνδεδυκὼς λινοῦν, καὶ ταινίαις τὸν χιτῶνα ἐπιζωσθεὶς, καὶ ὑποδησάμενος ἐπιχωρίας κρηπῖδας. At post antri, seu potius introitus ipsius, descriptionem, quam jam Pag. 64. dedimus, ita pergit: Ἐπειδὰν δὲ ἀνὴρ ἔρχηται παρὰ τὸν Τροφώνιον, κλίμακα αὐτῷ κομίζουσι στενὴν καὶ ἐλαφράν. καταβάντι δέ ἐστιν ὀπὴ μεταξὺ τοῦ τε ἐδάφους καὶ τοῦ οἰκοδομήματος σπιθαμῶν τὸ εὖρος δύο, τὸ δὲ ὕψος ἐφαίνετο εἶναι σπιθαμῆς. Ὁ οὖν κατιὼν κατακλίνας ἑαυτὸν ἐς τὸ ἔδαφος, ἔχων μάζας μεμαγμένας μέλιτι, προεμβάλλει τε ἐς τὴν ὀπὴν τοὺς πόδας, καὶ αὐτὸς ἐπιχωρεῖ, τὰ γόνατά οἱ τῆς ὀπῆς ἐντὸς γενέσθαι προθυμούμενος. τὸ δὲ λοιπὸν σῶμα

αὐ-

αὔτικα ἐφελκύσθη τὲ καὶ τοῖς γόνασιν ἐπέδραμεν, ὥσπερ ποταμῶν ὁ μέγιστος καὶ ὠκύτατος συνδεθέντα ὑπὸ δίνης ἀποκρύψειεν ἄνθρωπον. τὸ δὲ ἐντεῦθεν τοῖς ἐντὸς τοῦ ἀδύτου γενομένοις, οὐχ εἷς οὐδὲ ὁ αὐτὸς τρόπος ἐστὶν ὅτῳ διδάσκονται τὰ μέλλοντα. ἀλλὰ πού τις καὶ εἶδε, ἄλλος δὲ ἤκουσεν. ἀναστρέψαι δὲ ὀπίσω τοῖς καταβᾶσι διὰ στομίου τε ἐστι τοῦ αὐτοῦ, καὶ προεκθεόντων σφισι τῶν ποδῶν. Ἀποθανεῖν δὲ οὐδένα τῶν καταβάντων λέγουσιν, ὅτι μὴ μόνον τῶν Δημητρίου τινὰ δορυφόρων. τοῦτον δὲ οὔτε ποιῆσαι περὶ τὸ ἱερόν φασιν οὐδὲν τῶν νενομισμένων, οὔτε χρησόμενον τῷ θεῷ καταβῆναι, χρυσὸν δὲ καὶ ἀργύριον ἐκκομιεῖν ἐλπίσαντα ἐκ τοῦ ἀδύτου. λέγεται δὲ τούτου τὸν νεκρὸν ἑτέρωθι ἀναφανῆναι, καὶ οὐ κατὰ στόμα ἐκβληθῆναι τὸ ἱερόν. Ἐς μὲν δὴ τὸν ἄνθρωπον λεγομένων καὶ ἄλλων, εἴρηταί μοι τὰ ἀξιολογώτατα. Τὸν δὲ ἀναβάντα παρὰ τοῦ Τροφωνίου, παραλαβόντες αὖθις οἱ ἱερεῖς, καθίζουσιν ἐπὶ θρόνον τὸν Μνημοσύνης καλούμενον. κεῖται δὲ οὐ πόῤῥω τοῦ ἀδύτου. καθεσθέντα δὲ ἐνταῦθα, ἀνερωτῶσιν ὁπόσα εἶδέ τε καὶ ἐπύθετο. μαθόντες δὲ ἐπιτρέπουσιν αὐτὸν ἤδη τοῖς προσήκουσιν. οἱ δὲ ἐς τὸ οἴκημα ἔνθα καὶ πρότερον διῃτᾶτο παρά τε Τύχῃ καὶ Δαίμοσιν ἀγαθοῖς, ἐς τοῦτο ἀράμενοι κομίζουσι, κάτοχόν τε ἔτι τῷ δείματι καὶ ἀγνῶτα ὁμοίως αὑτοῦ τε καὶ τῶν πέλας. ὕστερον μέντοι τά τε ἄλλα οὐδέν τι φρονήσει μεῖον ἢ πρότερον, καὶ γέλως ἐπάνεισιν οἱ. Γράφω δὲ οὐκ ἀκοὴν, ἀλλὰ ἑτέρους τε ἰδὼν, καὶ αὐτὸς Τροφωνίῳ χρησάμενος. Τοὺς δὲ ἐς τὸ Τροφωνίου κατελθόντας, ἀνάγκη σφᾶς ὁπόσα ἤκουσεν ἕκαστος, ἢ εἶδεν, ἀναθεῖναι γεγραμμένα ἐν πίνακι.

Quod ad Oraculum pertinet, observatur ritus hujusmodi: ubi statuerit quis in Trophonii descendere, primùm dierum certum numerum est ei in ædiculâ quâdam commorandum. Illic degens & alia suscipit expiationum genera, & calidis abstinet aquis, Hyrcinâ fluvio se abluit, carnes ei de victimis largè suppeditant. Immolat enim qui huc descendit Trophonio & Filiis; Apollini præterea, Saturno & Jovi, cui Regi cognomen: Junoni Heniochæ & Cereri quam

Europen nominant, ac fuiſſe Trophonii nutricem perhibent: adeſt haruſpex, qui cæſarum hoſtiarum viſcera inſpectat: ex ea inſpectione vaticinatus, nunquid Trophonius placatus jam & propitius conſultorem ſit accepturus. Alia tamen exta non tam perſpicuè Trophonii mentem denuntiant; verùm eâ qua quis nocte deſcendit, arietem mactat ad ipſam foveam, invocato Agamedis numine. Exta priora pro nihilo ducuntur, etiam ſi maximè fuerint læta, niſi hujus quoque Arietis exta idem portendant. Id ubi ita evenerit, ut extorum conſentiat ſignificatio, bona cum ſpe deſcendit conſultor: atque hoc maximè modo initiatus, eoque ritu deſcendit. Deducunt ſacrificuli eum noctu ad Hircynam fluvium, ibi hominem oleo perungunt, & abluunt pueri duo ex Oppidanorum liberis, annos ferme tredecim nati: Hermas (id eſt, Mercurios) illos nuncupant. Hi ſunt qui deſcendentem abluunt, quique miniſtrant quæ ſunt opus omnia, ut puerorum eſt captus. Hinc non ſtatim ad Oraculum à ſacrificulis, ſed prius ad amnis fontes ducitur: ſunt verò duo inter ſe proximi. Bibenda eſt illic Lethes quæ dicitur aqua, quo cunctorum ei quæ antè illi erant curæ oblivio contingat. Mnemoſynes (id eſt, memoriæ) deinde aquas potat, ut ne mens effluat, quo minus quæ intra illa penetralia viderit, omnia memoriâ contineat. Jam ſimulachrum, quod feciſſe Dædalum autumant, contemplatus (nemini prorſus id oſtendunt Sacerdotes, præterquam iis qui ad Trophonium ſunt acceſſuri) eo ſigno conſpecto, & cum multa religione votis nuncupatis ad Oraculum progreditur, tunicam indutus lineam, ac tæniis incinctus, ſoleis popularibus in pedes inductis. Eſt verò Oraculum, &c. Vide pag. 65.

Qui certè intra penetrale deſcenderint, futura non uno & eodem modo cognoſcunt: ex viſis alius, ex auditis alius id conſequitur. Per eaſdem fauces patet omnibus reditus, ſed itine-

itinere retrogrado, præeuntibus pedibus. Neminem omninò ex iis qui eo pervaserint, non reducem evasisse affirmant, uno excepto qui de speculatoribus Demetrii fuit: illum certè neque eorum quidquam sacrorum, quæ fieri ad fanum illud religione sancitum est, fecisse: & non sciscitandi causâ, sed quod argentum & aurum se, ex adyto exportaturum speraret, introiisse ajunt. Ejus (itaque) cadaver alibi apparuisse ajunt, & non per sacrum antri ostium ejectum. De quo quidem homine, quum dicantur alia, ea ipse quæ narratu duxi dignissima, exposui. Consultorem à Triphonio reversum sacrificuli in solio statim collocant, quod Mnemosynes vocant: positum illud est non procul ab adyto. Ab eo percontantur quæcunque vel visa vel audita reportarit. Ea ubi accepere iis hominem tradunt, quibus id officii demandatum est. Hi sublatum hominem in cellam Bonæ Fortunæ & Boni Genii, in quo veniens primum commoratus fuerat, reducunt, multo illum quidem adhuc terrore attonitum, & suimet atque omnium adsistentium oblitum. Resipiscit tamen (paulò) pòst; & pristina ei mens & risus redit. Scribo autem non solum audita, SED QUÆ ET ALIIS ACCIDISSE VIDI, ET EGOMET SUM EXPERTUS, CUM AD TROPHONIUM, CONSULENDI GRATIA, IPSE ETIAM VENIREM. *Coguntur sane omnes, qui ad Trophonium descenderant, quæcunque vel audierunt vel viderunt tabulæ inscripta (illic) suspendere.*

Perpendamus jam, quæso, illa quæ ad hoc Opertum gerebantur: videbimus enim ibi non magis opus fuisse Diaboli super aut præternaturalibus artificiis, quam ad Delphicum, de quo modo egi: sed omnia hîc æque fraudibus constitisse humanis. Interim multum quoque lucis afferent illa, quæ hîc peragebantur, intelligendis istis quæ Delphis perpetrabantur: Sicut & illa vice versa hoc Trophonii Oraculum aliquatenus illustrant.

Quæ

Quæ igitur primo hic ſe in conſpectum dant ſunt *Expiationes*, & *Abſtinentia*; ac quidem per aliquot dies, in Cella ſive ædicula, quæ huic tragœdiæ peragendæ quoque parata erat: ubi carnes tamen Conſultori ex victimis ſubinde afferebantur; dum Antiſtites interim laute atque opipare ipſius ſumptibus (nec ſemel tantum,) convivarentur. Qualis Abſtinentia, ſimiliaque hîc obſervata, etiam ad alia Operta locum habebant; atque imprimis ubi per Inſomnia Oraculorum Reſponſa reddebantur: cum interim non deeſſent media, quibus dum vino abſtinebant, aqua illa quæ talibus propinabatur, commode infici poſſet medicamine aliquo. Verum talia magis exſpectanda erant, ubi cum *Lethes* tum *Mnemoſynes* pocula eſſent exhaurienda: de quibus ſtatim latius.

Poſt illam igitur Abſtinentiam ſequebantur Luſtrationes (de quibus videndus Eruditiſſimus Lomejerus; ac quæ jam ante aliquot annos, in Belgico meo de Oraculis tractatu attuli) & Sacrificia, ac quidem crebro iteranda; ut ſic bona obtinerentur præſagia. His igitur 3. conjuncta erat Haruſpicina; indeque ultimum tandem Omen capiendum ex Ariete (poſt tot jam ante facta ſacrificia) ac quidem iſta nocte, qua Oraculum conſulturus, eò deſcenſurus erat: niſi illo ultimo ſacrificio male litatum eſſet. Quocum comparet Lector tremorem illum victimæ, ſeu capræ aquâ obrutæ apud Delphos.

At priuſquam ſic deſcenderet, oleo perungendus erat, à Sacerdotibus, rurſuſque abluendus à pueris; ut ſcilicet res eo ſimplicior, atque omni fraude & impoſtura carens appareret.

Hinc porro ducebatur ad Lethes ac Mnemoſynes fontes; ut ſic ex una bibendo præteritorum obliviſceretur, quaſi; atque ex altera, ut ſic mentem magis puram ac robuſtam haberet, hinc bibendo, ad bene memoriâ retinenda illa, quæ jam jam viſurus atque auditurus erat.

Aquas autem eſſe vel fuiſſe quaſdam iſtâ naturâ, ut inſaniam

niam crearent hominibus, qui eas biberant, patet (si hîc quoque Poëtis credendum) 1. ex Ovidii 4. Fastorum libro, de Gallo fluvio, hoc modo:

Qui bibit inde furit. Procul hinc discedite queis est
Cura bonæ mentis. Qui bibit inde furit.

Sicut id 2°. quoque testatur Plinius lib. 31. cap. 1. de Gallo, his verbis: *Sed ibi in potando necessarius modus; ne lymphatos agat: quod in Æthiopia accidere iis qui è fonte rubro bibunt, Ctesias scribit.*

De Fontibus vero hisce *Lethes* ac *Mnemosynes*, idem eodem capite: *In Bœotia ad Trophonium Deum, juxta flumen Orchomenon, duo sunt fontes, quorum alter memoriam, alter oblivionem affert; Inde nominibus inventis. Pergit porro idem, & sic de aliis tradit: In Cilicia apud oppidum Crescum rivus fluit Nûs, ex quo bibentium subtiliores sensus fieri, M. Varro tradit. At in Cea insula fontem esse, quo hebetes fiant.*

Vitruvius, qui lib. VIII. cap. 3. post alia de aquis ac fontibus narrata, agit de ipsorum Miraculis, ita loquitur de fonte in insula Chio: *Item est in insula Chio fons, è quo qui imprudenter biberint, fiunt insipientes: & ibi est epigramma insculptum ea sententia; jucundam esse potionem fontis ejus: sed qui biberit saxeos habiturum sensus. Sunt autem versus hi:*

Ἡδεῖα ψυχροῖο ποτοῦ λίβας ἣν ἀναβάλλη
Πηγὴν, ἀλλὰ νόῳ πέτρος ὁ τοῦδε πιών.

Quæ cuncta jam dicta solum & unicum vinum, vel in diversis, vel etiam in uno eodemque homine, præstare potest: modo imprudenter (ut Vitruvius loquitur) bibatur. Imo etiam, quod de alio fonte in Æthiopia narrat Ctesias, *biben-*

tes ex isto ita mutari intellectu, ut etiam in occulto gesta confiteantur.

Porro de fontibus qui potantes inebrient, vel contrà quoque abstemios reddant, aliave miracula producant, legendi Sotion, Plinius, Athenæus & alii: imprimis si quis fabulis delectetur.

Si igitur talis dementandi, vel contrà intellectum seu memoriam, confortandi vis, istis ad Trophonium fontibus non inerat: certe tales per medicamen infusum, vel aliter, effici poterant aquæ: cum hæc per solorum Antistitum manus commode peragi potuerint: nemoque medicinæ aliquantulum gnarus ignoret, quid Opio, quid Dutroa, quid aliis pluribus (de quibus jam supra locutus fui) peragi possit.

Hinc denique antequam in Antrum descendat Fatidicum adorandum est Trophonii Simulacrum, ad quod in Adytis positum, preces jam descensuro fundendæ sunt; ibique adeo postulationes exponendæ: quæ quam facile sive aperte, sive clam, observari potuerint à Sacerdotibus, ubi omnia fraudibus texendis comparata erant, (cum quoque sic nullum hîc periculum esset aberrandi per codicillos non commode resignatis) facile quivis lector comprehendere possit.

Post illa sequebatur descensus, qualis à Pausania (qui ipse eo descenderat) describitur. Ac certe quod scalis rursus ablatis, Consulturus ibi solus relinqueretur in istis angustiis; ac quod pedibus in per angustum istud foramen immissis, ille sic vehementer pertraheretur in istud sacrum antrum; ac quidem manibus quoque impeditis per placentas illas, quas quasi serpentibus deliniendis, tenere cogebatur; revera, ne manibus libere uti ad aliquid apprehendendum, aut contranitendum uteretur: certe, illa omnia (cum & jam sensim magis magisque ipsi mens perturbaretur) clare ostendunt, hæc omnia per imposturas &c. patrata fuisse.

Quid

rophonii cum suis nicibus, &c.

in antrum Trophonii pro-

obnubilatam ac turbatam, a exhibita, vocesque au-

cula adhibita.

um sonitum, adeoque & tiosum, excitandum: per uæ in rem ipsorum erant,

s obnubilationi adaugenda

terraneis istis cellis, qua posturis, adornantes.

suspecti, vel qui inviti. us eo irruperant, occisi non sacrum ejecti.

io fornicum ac cellarun earum inter se.

per idem foramen, pe erit, retractus.

e obnubilatus ac turbatu. nscius, in sella mnemosy de visis atque auditis pe gatus.

ut quid ille, quasi, vide erit: &c.

Interiora antri Trophonii cum ſuis cellis ac fornicibus, &c.

1. *Conſultor jam in antrum Trophonii protractus.*
2. *Ipſi, poſt mentem obnubilatam ac turbatam, picturæ & ſpecula exhibita, voceſque auribus ingeſtæ.*
3. *Ipſæ picturæ ac ſpecula adhibita.*
4. *Tubæ, ad horrendum ſonitum, adeoque & terrorem ſuperſtitioſum, excitandum: per quas ei talia, quæ in rem ipſorum erant, ingerebant.*
5. *Thymiamata mentis obnubilationi adaugendæ appoſita.*
6. *Sacerdotes, in ſubterraneis iſtis cellis, quæ neceſſaria his impoſturis, adornantes.*
7. & 8. *Conſultores ſuſpecti, vel qui invitis Antiſtitibus eo irruperant, occiſi ac per os non ſacrum ejecti.*
8. & 9. *Communicatio fornicum ac cellarum ſubterranearum inter ſe.*
10. *Oraculi Conſultor per idem foramen, per quod demiſſus fuerit, retractus.*
11. *Idem, adhuc mente obnubilatus ac turbatus, ſuique necdum conſcius, in ſella mnemoſynes poſitus; ac de viſis atque auditis per Antiſtites interrogatus.*
12. *Pictor, qui depingit quid ille, quaſi, viderit, atque audiverit: &c.*

Quid in ipſo antro peractum fuerit ab Antiſtitibus &c. quid factum Conſulenti, id ipſe Conſulens obſervare minime potuit; quod jam plane amens eſſet, ſive ab aquis epotis, ſive ab aliis mediis, per ſuffimenta, vel inunctiones, quale quid jam ad Hyrcynam per pueros illos fieri potuerat: qualeque inunctionis, quo dementia excitabatur, exemplum nobis ut autoptes affert P. A. Mathiolus, in præfatione ad Dioſcoridem. Qua amentia perdurante, vel etiam adaucta, dum ibi diutius moraretur, adhiberi poterant & picturæ & ſpecula, in quæ picturæ reflectebantur, per illos qui Conſulenti, clam ipſo, à tergo adſtarent: ut per ejuſmodi catoptromanteiam eum deciperent: dum ſic repræſentarent illa, quæ ipſis convenire videbantur interrogatis ſeu poſtulationibus à Conſulente ad Deum jam, ipſis præſentibus, directa. Vel per tubas ſive locutorias ſive alias, aliave per inſtrumenta huc facientia, quæ aut cominus auribus admota, aut ex congrua (ſeu magis vicina, ſeu magis, vel etiam admodum, remota,) media ſine inſigni artificio, adhiberi poterant, quibus Reſponſa magis minuſve clare, ſeu obſcure vel intricate concinnata ipſi ingerere valebant. Quin & confingere commodiſſime, ac ſine periculo, poterant eum talia, vel talia vidiſſe aut audiviſſe, prout id ipſis lubitum eſſet.

Ac talia quidem prætenſa Dei Reſponſa, poſtquam eodem modo, i. e. pedibus antrorſum, extractus ex antro fuerat, ac jam in Mnemoſynes ſolio repoſitus eſſet; cogebatur ipſe (ad interrogata Antiſtitum huic fraudi accommodata) enarrare, pro poteſtate ejus; dum adhuc inſania laboraret, ſuique & aliorum nondum meminiſſet.

Modus, igitur, exeundi inde æque ſuſpectus eſt quam introeundi; quod modo naturali contrario, pedibus primo erumpentibus Conſultor prodiret ex antro, menteque adhuc abalienata. Hiſce accedat quod dum adhuc ita terrore attonitus, ac ſuimet & omnium aliorum oblitus erat; neque ullo modo ad ſeſe redierat, percontatio (quid nempe vidiſſet vel audi-

vifſet) ab Antiſtitibus inſtitueretur. Ille quippe, qui nondum mentis ſuæ compos erat, ac cui nondum memoria conſtabat, narrare cogebatur his Sacerdotibus illa quæ viderat audiveratve; iſti vero hæc ex ore ipſius excipiebant.

Ac quid hîc non poterant confingere ac refingere, vel adornare, pro lubitu; ut eo commodius interpretationem ſive ambiguam ſive apertam (quod tamen rariſſime fiebat) valerent accommodare? eique poſtquam is jam mentis compos factus eſſet oſtendere, atque audacter affirmare talia aut talia ab ipſo viſa fuiſſe vel audita? Imprimis vero, ſi jam callide expiſcati fuerant vel ex ipſo Conſultore ſive inebriato, ſive alias nimis incircumſpecto, vel ex famulitio ipſius, quorum gratia Trophonium veniſſet conſultum: ſi non ex ipſius precibus Trophonio factis id exaudire potuerant.

Hiſtoriola vero illa de Demetrii regis ſatellite, præter alia, admodum clare fraudes ibi perpetratas arguit. Narrabatur illa à Sacerdotibus, ſcilicet, ſuperſtitioni adaugendæ ac ne temere quis vel vi vel fraude in iſtud antrum irreperet, illorumque ibi myſteria detegeret; hinc ut prophanum quendam hominem, non religione ſed avaritia ductum iſtum depingebant; ac ſimul pœnam Divinitus illi inflictam; corpuſque ejus, ſeu cadaver alibi apparuiſſe, ejectum non per *os Sacrum* illud, per quod tali modo, uti vidimus, intrabant: ſed per aliud, ut videtur, procul diſſitum.

Os, interim, illud *non Sacrum*, plus hîc detegit quam prima fronte apparet; cum exinde videamus, iſtud antrum (ſicut & plura alia) diverſos adytus & exitus occultos habuiſſe: per quæ clam aliis importari atque exportari poterant, quæ hiſce impoſturis adjumento eſſe poterant; vel intrare tales homines, qualibus ipſi quandoque huic Tragœdiæ ſimul peragendæ indigebant.

Si igitur talis hiſtoria ibi contigit, ſumme credibile eſt iſtum Satellitem cupidine explorandi illud Opertum (ac forſan non

tam

tam ex propria curiositate, quam regis Demetrii, aut aliorum) vel quoque ex avaritia simul, ac spe prædæ inde reportandæ. Cui cum ob auctoritatem, (qua forsitan nitebatur) ac potentiam Demetrii regis, id minus prohibere possent, nil melius invenire poterant, quam ut ipsum ibi clam, seu veneno, seu aliter interficerent; eumque ex Antro ejectum, ita irâ ac vindicta Divina interemptum fuisse, famâ divulgarent: quasi Deus ille Triphonius horrendam ipsius impietatem ex auri sacra fame natam tali pœna illum affecisset; hominesque alios, ne quid tale unquam machinarentur, admonitos voluisset.

Hîc etenim maxime ipsis cavendum erat, ne hæc respublica Divinatoria seu Fatidica aliquid detrimenti pateretur: cum omnis honor atque auctoritas, omne lucrum ac commodum ipsorum, ab auctoritate Antri Fatidici, & credula superstitione hominum penderent. Quare ejusmodi impiis conatibus omni vi ac conatu, obviam ire debebant, eosque importunos scrutatores tempestive interimere; eo quod mortui omnes pisce omni magis muti sint, neque aliquid aliis enarrare valeant; aliorumve fraudes atque imposturas, artificiaque detegere queant.

Si vero quispiam illorum, qui conscii horum Mysteriorum erant, (sive quod ex ipsorum consortio essent, sive aliter eorum notitiam acquisivissent) propalare illa in vulgus tentaret; nullæ deerant ipsis occasiones [sicut & apud alia Oracula] quibus tales homines perdere, suasque injurias ita acerbe ulcisci possent. Impii enim erant tales ac nefarii, cunctisque Diris devovendi. Nec si evasissent, apud stolidum vulgus ipsis ulla fides: cum statim Sacerdotes omnia horrenda atque impia de talibus in vulgus ferere ac dispergere valerent. Imò nec Reges, Principes aut Magnates, quibus talia Operta sæpe maxime inservire poterant, hæc detecta hominum vulgo volebant: quamvis quandoque & contra ipsos (quod tamen rarius) maligni Antistites iis abuterentur; sive ex proprio odio

aut ira, ſive pretio ad id conducti) eo quod mediante hac ſuperſtitione, ac ſub prætextu pietatis in Deos, populo iis facile credulo ita commodius dominarentur.

Quod autem poſtremo circa hoc Oraculum notandum venit, eſt, hos Antiſtites minime contentos nuda Conſultorum ſive relatione, ſive confeſſione, eo modo uti ſupra videmus, facta: verum & coëgiſſe illos ut prætenſa hæc viſa vel Audita (ac quidem ex concinnatione Antiſtitum) propalam ac publice exponerent, depicta in tabula quadam, aut epigrapha ei inſcriptâ: ut ſcilicet ita haberent illi talia Conſultorum propria teſtimonia, quæ ab hiſce in poſterum retractari minime poſſent.

CAPUT IX.

De Oraculo agitur Dodonæo, ac quot modis id à veteribus deſcribatur; iſtaque occaſione de Memnonis in Ægypto ſtatua & Oraculo, quamque incerta, varia, imo & ridicula (æque ac quæ de Dodone dicuntur) de hoc Oraculo narrentur. Quibus tum adjungitur Sphynx illa quæ Pyramidibus Ægyptiacis prope adſtat; ac denique Oraculum Jovis Ammonis in Lybia.

AB Oraculo hoc Trophonii tranſeamus ad celebratiſſimum illud Jovis Dodonæi; de quo tam diverſa produnt omnes ſcriptores Veteres, qui, aut data opera, aut per occaſionem, aliquid de hoc χρηστηρίῳ ſcriptis conſignarunt. namque aliis, uti alter Mœnalus, *argutumque nemus, quercuſque loquentes ſemper* habebat; aliis Columbæ in iis vaticinia edebant, aliis alia. Sed prætereamus illa Mythologica ac Poëtica figmenta iſtorum hominum, quibus quidlibet audendi, imò & mentiendi

tiendi ſemper apud horum admiratores fuit æqua poteſtas. *Quæ*, ut cum Cicerone loquar, *delectationis habeant quantum voles : verbis, ſententiis, numeris, cantibus adjuventur : Auctoritatem quidem nullam* [iis] *debemus, nec fidem* [talibus] *commentitiis rebus adjungere.* At hîc etiam ne hiſtoricis quidem fides adhibenda: qui, licet animo in veritatem propenſo, ipſam rei veritatem nobis tradere non potuerunt. Quod ex ſequentibus manifeſtum fiet. Strabonis enim Epitomator (namque ipſe Strabo, injuria temporum, eo in loco mutilatus) ita loquitur: ὅτι ἡ παροιμία τὸ ἐν Δωδώνῃ χαλκεῖον ἐντεῦθεν ὠνομάσθη. χαλκεῖον ἦν ἐν τῷ ἱερῷ, ἔχον ὑπερκείμενον ἀνδριάντα, κρατοῦντα μάστιγα χαλκῆν, ἀνάθημα Κορκυραίων. ἡ δὲ μάστιξ ἦν τριπλῆ ἁλυσιδωτὴ ἀπηρτημένους ἔχουσα ἐξ αὐτῆς ἀστραγάλους· οἱ πλήττοντες τὸ χαλκεῖον συνεχῶς ὁπότε αἰωροῖντο ὑπὸ τῶν ἀνέμων, μακροὺς ἤχους ἀπειργάζοντο.

Quod proverbium (illud) Æs Dodonæum hinc nomen habuerit. Lebes erat in Templo, cui parva viri ſtatua imminebat, manu tenens flagellum æneum (quæ andrias erat donum Corcyræorum.) Flagellum vero erat ex triplici catena quæ appenſos ſibi talos habebat : qui illud vas æneum continuo percutientes, cum à ventis ſurſum ferebantur, magnos ſonitus efficiebant. Suidas verò in hunc modum: Δήμων γάρ φησιν ὅτι τὸ τοῦ Διὸς μαντεῖον ἐν Δωδώνῃ λέβησιν ἐν κύκλῳ περιείληπται. τούτους δὲ ψαύειν ἀλλήλοις, καὶ κρουσθέντος τοῦ ἑνὸς, ἠχεῖν ἐκ διαδοχῆς πάντας· ὡς διὰ πολλοῦ χρόνου γίνεσθαι τὴν ἠχῆς τὴν περίοδον.

Demon enim narrat Dodonæi Jovis Oraculum lebetibus undique circumdatum fuiße. Hos verò inter ſe contiguos fuiſſe, & (horum) uno pulſato, omnes ordine reſonaſſe; ita ut illius ſoni circuitus diu duraret.

Ita quoque Euſtathius ad Homeri Iliada loquitur. Qui Euſtathius, ſi benè memini, Pauſaniam Authorem laudat: quamquam apud Pauſaniam tale quid ego minimè inveniam. Cæterum

terum hæc jam adducta ex Eustathio Suidam hausisse, iis, qui utrosque contulerint, clarum est: Idem vero Suidas eodem in loco: Δωδώνη πόλις ἐν τῇ Θεσπρωτίδι Πελασγία, ἐν ᾗ ἵστατο δρῦς· ἐν ᾗ μαντεῖον ἦν γυναικῶν προφητίδων. τῶν εἰσιόντων τῶν μαντευομένων, ἐκινεῖτο δῆθεν ἡ δρῦς ἠχοῦσα. αἱ δὲ ἐφθέγγοντο ὅτι τάδε λέγει ὁ Ζεύς. καὶ ἀνδριὰς ἵστατο ἐν ὕψει ῥάβδον κατέχων· καὶ παρ' αὐτῷ λέβης ἵστατο. καὶ ἔπαιεν ὁ ἀνδριὰς τὸν λέβητα, ἐξ οὗ ἦχός τις ἐναρμόνιος ἀπετελεῖτο.

Dodone urbs Pelasgica in Thesprotide, in qua quercus erat: in qua urbe etiam Oraculum mulierum fatidicarum. Ingredientibus autem illis, qui consulebant Oraculum, movebatur scilicet illa quercus resonans. ILLÆ VERO LOQUEBANTUR, ET ORACULI CONSULTORIBUS DICEBANT, JUPITER HÆC DICIT. *Et statua stabat in alto virgam tenens, & prope statuam ipsam erat lebes, unde sonus quidam Harmonicus, concinnus & suavis edebatur.*

Hæc autem verba, *& statua stabat*, &c. videntur rursus alterius cujusdam esse quam qui modo præcesserat. Quod minimè obscurum esse potest iis, qui norunt (& quisnam è doctorum numero hoc nescit?) Suidæ Lexicon mera ex aliis esse collectanea.

Philostratus autem, in Imaginibus, libro 2. Χαλκῆ τε Ἠχὼ ἐν αὐτῷ τετίμηται, ἣν, οἶμαι, ὁρᾷς ἐπιβάλλουσαν τὴν χεῖρα τῷ στόματι, ἐπειδὴ χαλκεῖον ἀνέκειτο τῷ Διῒ κατὰ Δωδώνην, ἠχοῦν ἐς πολὺ τῆς ἡμέρας, καὶ μέχρι λάβοιτό τις αὐτοῦ, μὴ σιωπῶν.

Æneaque in ipso Echo colitur, quam (ut puto) ori manum apponentem cernis. Quandoquidem ahenum Jovi in Dodone dicatum erat, ad multum diei resonans, &, donec id apprehenderet quispiam, minime silens.

Aristoteles iterum alio modo descripsit illud μαντεῖον. Ita enim de ipso jam aliquoties adductus Suidas: Ἀριστοτέλης δὲ

ὡς πλάσμα διελέγχων, δύο φησὶ στύλους εἶναι· καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ἑτέρου λέβητα, ἐπὶ θατέρου δὲ παῖδα κρατοῦντα μάστιγα ἧς τοὺς ἱμάντας χαλκέους ὄντας σειομένους ὑπ᾽ ἀνέμου τῷ λέβητι προσκρούειν, τὸν δὲ τυπτόμενον ἠχεῖν. *Aristoteles vero (hoc* μαντεῖον*) ut figmentum coarguens, ait duas esse columnas: & quidem uni earum insistere lebeta, alteri verò puerum manu tenentem flagellum, cujus lora ex ære conflata, dum moventur à vento, lebeti impingunt illumque ita flagellatum reddere sonum.* Quo loco autem Aristoteles ejusque sequaces, aliique aliarum sectarum homines, χρηστήρια hujusmodi habuerint, superius ex Eusebio manifestavimus; cui Cicero aliique possent addi: Sed existimo satis superque quæ ibi dicta sunt sufficere.

Quæ vero paulo inferius habet idem Stephanus, longè ab hisce diversa videntur: ea scilicet quæ ex Menandro affert: Μέμνηται αὐτῆς Μένανδρος ἐν Ἀῤῥηφόρῳ. Ἐὰν δὲ κινέσῃ μόνον τὴν Μυρτίλην ταύτην τις, ἣν τίτθην καλεῖ, πέρας ποιεῖ λαλιᾶς τὸ Δωδωναῖον ἄντι χαλκίον, ὃ λέγουσιν ἠχεῖν ἂν παρήψαθ᾽ ὁ παριὼν, τὴν ἡμέραν ὅλην, καταπαῦσαι θᾶττον, ἢ ταύτην λαλοῦσαν, νύκτα γὰρ προσλαμβάνει. *Cujus [proverbii] meminit Menander in comœdia, quæ inscribitur gestator Sacrorum Arcanorum: Si verò quis solum moveat hanc Myrtilem (quam nutricem vocat) finem loquelæ facit æs Dodonæum, quod dicunt sonare per totum diem, si quis* TRANSIENS ILLUD TETIGERIT, *& citius desinere, quam illam loquentem; noctem enim addit loquelæ.*

Apud Stephanum rursus, (in fragmento quod Tenullius edidit) longè alia habemus. Ita enim ibi, inter alia, loquitur: Ἔστι δὲ τὸ Δωδωναῖον χαλκεῖον παροιμία ἐπὶ τῶν πολλὰ λαλούντων, ὡς Μενεδήμων φησίν. ἀπὸ τοῦ τὸν ναὸν τοῦ Δωδωναίου Διὸς τοίχους μὴ ἔχοντα, ἀλλὰ τρίποδας πολλοὺς ἀλλήλων πλησίον, ὥστε τὸν ἑνὸς ἁπτόμενον παραπέμπειν διὰ τῆς ψαύσεως τὴν ἐπήχησιν, ἑκάστῳ διαμένειν τὸν ἦχον ἄχρις αὖθις τοῦ ἑνὸς ἐφάψηται.

Æs Dodonæum quoque proverbialiter dicitur de iis qui multa loquuntur (ut Menedemon ait) quia Templum Jovis Dodonæi non habet parietes, ſed multos tripodas ſibi invicem proximos; ita ut qui unum attingit, per contactum tranſmittat reſonantiam, & unicuique immaneat repercuſſio, donec iterum unum attingat.

Ariſtoteli tamen adſtipulantur Polemon & Ariſtides (apud eundem Stephanum citati) quorum poſterior, (qui ex profeſſo illud Templum & quæcunque ad illud pertinebant deſcripſerat) paulo latius ibi deſcribit, quæ ex Ariſtotele compendioſius Suidas narrat.

Conſideratu ſanè dignum, unde tam diverſa de hoc Dodonæo Oraculo tradant ſcriptores veteres. Nimirum Conſultores ad quercum iſtam (ſunt tamen & qui Phagum nominant arborem, non quercum, non magno licet diſcrimine, cum ſit fagus è quercuum genere) minimè admittebantur; nec videbant quid rerum circa eam gereretur. Audiebant quidem æris ſonum, ſed unde ille proficiſceretur, quonamve modo ille excitaretur ignorabant; atque habebant illa à Sacerdotibus partim, partim ex conjectura. Ipſis enim aliquid, quod attonitos eos, ſi ſuperſtitioſi ſatis eſſent, reddere valeret fuiſſe oſtenſum; arboris motum, ſcilicet, ac ſimul ſonum inde quaſi (forſan & revera) prodeuntem, talique artificio concinnatum ut miraculi loco hujuſmodi conſultoribus haberetur, minimè negare velim: ſed tanto ea ſpectata fuiſſe intervallo, talibuſve impedimentis callide interjectis, ut ipſa rei veritas ritè perſpici nequiret, facile quivis ſat naſutus crediderit.

Poſt illas autem jam prægreſſas præſtigias reddebantur Oracula, *per Prophetidas*, vocatas *Dodonidas* (quod ex Plutarcho aliiſque abunde patet) ſive voce ac carmine, uti ex exemplis apud veteres ſcriptores, eoſque qui Oracula per iſtos diſperſa collegerunt, liquet; ſive *Sortibus*, uti ex Ciceronis libro

bro I. de Divinatione, ſicut & ex ſecundo ejus de Divin. libro ſat clare à nobis oſtenditur.

Quæ Sortes, quibus qualibuſque modis tractatæ fuerint, abunde liquebit ex ſubſequenti hîc digreſſione; quæ docet veram eſſe hanc Ciceronis aſſertionem, *Totam (ſcilicet) hanc rem eſſe inventam fallaciis, aut ad quæſtum, aut ad ſuperſtitionem, aut ad errorem.* Ac cum fallerentur & circa Arborem & Sortes conſultores, quis miretur eos & circa reliqua potuiſſe falli; aut cæterorum Oraculorum Antiſtitibus cum plurima ſuppeterent, quibus præſtigias ac fallacias adornarent, quis dubitet & hoſce Dodonæos ſuas artes artiumque adminicula habuiſſe?

At ne nimium miremur pelves iſtas, aut pelvem, aut quodquod demum volueris æreum inſtrumentum, quod, aptum tali ſonitui reddendo, pro pelvi ſive χαλκείῳ divinitus perculſo venditabant, aut tripodas aut lebetes ſibi invicem tangentes; facit Memnonis illa in Ægypto (licet eam in Æthiopia ponat Philoſtratus) ſtatua: quæ, tacta ſolis radiis; admirabilem iſtum ſonum, (imò & Oracula, uti a ſuperſtitioſis facillimè credebatur) edebat. De ipſa enim tam varia ac diverſa narrantur, ut facile aliquis dubitet, an talis ſtatua unquam fuerit in rerum natura. Nec diffiteri velim, me èo non difficulter propendere, ni Strabo noſter, quem plurimi, & ex merito (uti omnes verè docti) æſtimo; quique incredulus mihi ſatis viſus eſt, ne pro ſuperſtitioſo, atque adeo pro fabularum narratore nimio cuiquam habendus ſit, in hunc modum de ea loqueretur, lib. 17. Ἐνταῦθα δὲ δυῶν κολοσσῶν ὄντων μονολίθων ἀλλήλων πλησίον, ὁ μὲν σώζεται, τοῦ δὲ ἑτέρου τὰ ἄνω μέρη τὰ ἀπὸ τῆς καθέδρας πέπτωκε σεισμοῦ γενηθέντος, ὥς φασι. Πεπίστευται δ' ὅτι ἅπαξ καθ' ἡμέραν ἑκάστην, ψόφος, ὡς ἂν πληγῆς οὐ μεγάλης ἀποτελεῖται, ἀπὸ τοῦ μένοντος ἐν τῷ θρόνῳ, καὶ τῇ βάσει μέρους, κἀγὼ δὲ παρὼν ἐπὶ τῶν τόπων μετὰ Γάλλου Αἰλίου, καὶ τοῦ πλήθους τῶν συνόντων αὐτῷ φίλων τε καὶ στρατιωτῶν,

περὶ ὥραν πρώτην ἤκουσα τοῦ ψόφου, εἴτε ἀπὸ τῆς βάσεως εἴτε ἀπὸ τοῦ κολοσσοῦ, εἴτ' ἐπίτηδες τῶν κύκλῳ, καὶ περὶ τὴν βάσιν ἱδρυμένων τινὸς ποιήσαντος τὸν ψόφον, οὐκ ἔχω διϊσχυρίσασθαι. διὰ γὰρ τὸ ἄδηλον τῆς αἰτίας, πᾶν μᾶλλον ἐπέρχεται πιστεύειν, ἢ τὸ ἐκ τῶν λίθων οὕτω τεταγμένων ἐκπέμπεσθαι τὸν ἦχον.

Hic [*Thebis*] *cum duo coloſſi eſſent de ſolido lapide inter ſe propinqui, alter adhuc extat, alterius verò à ſuperiore ſede partes corruerunt, terræ (ut fama eſt) motu. Creditum etiam eſt ſemel quotidie ſonitum quendam, veluti ictus haud magni edi, à parte quæ in ſede ac baſi permanſit. Ipſe cum Ælio Gallo adeſſem, & cum reliqua amicorum turba, ac militum, qui eo erant, circiter horam primam, ſonitum audivi; utrum à baſi, utrum à Coloſſo, an verò à circumſtantium aliquo, non habeo affirmare: cum propter incertitudinem cauſæ quidvis potius credere ſubeat, quam ex lapidibus ſic compoſitis ſonitum edi.*

De eadem ſtatua ita Pauſanias: Παρέσχε δὲ πολλῷ μάλιστα [θαυμάσαι] Αἰγυπτίων ὁ κολοσσὸς ἐν Θήβαις ταῖς Αἰγυπτίαις διαβᾶσι τὸν Νεῖλον, πρὸς τὰς Σύριγγας καλουμένας. ἔστι γὰρ ἔτι καθήμενον ἄγαλμα Ἡλεῖον, Μέμνονα ὀνομάζουσιν οἱ πολλοί. Τοῦτον γάρ φασιν ἐξ Αἰθιοπίας ὁρμηθῆναι εἰς Αἴγυπτον, καὶ τὴν ἄχρι Σούσων. Ἀλλὰ γὰρ οὐ Μέμνονα οἱ Θηβαῖοι λέγουσι, ac paulò pòſt: ὁ Καμβύσης διέκοψε, καὶ νῦν ὁπόσον ἐκ κεφαλῆς ἐς μέσον σῶμα, ἦν ἀπερριμμένον· τὸ δὲ λοιπὸν κάθηταί τε καὶ ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν ἀνίσχοντος ἡλίου βοᾷ, καὶ τὸν ἦχον μάλιστα εἰκάσει τις κιθάρας ἢ λύρας ῥαγείσης χορδῆς.

Quanquam Coloſſum, quæ Thebis Ægyptiis eſt trans Nilum, non longè ab eo loco quæ Syringes (id eſt, fiſtulæ) appellantur, majore utique cum admiratione ſpectavi. Statua ibi eſt ſedentis quaſi Solis. Eam multi Memnonis nominant: quem ex Æthiopia in Ægyptum veniſſe, ac Suſa etiam uſque penetraſſe tradunt. At ipſi Thebani Memnonem eſſe negant, &c. eam Cambyſes diffidit: & nunc etiam

ſupe-

ſuperior pars à vertice ad medium truncum humi neglecta jacet; reliquum adhuc ſedere videtur; ac quotidie ſub ipſum ſolis ortum, ſonum edit, qualem vel cytharæ vel lyræ nervi, ſi forte (dum tenduntur) rumpantur.

Plinius autem, eam in delubro ſtatuit, lib. 36. cap. 7. *Non abſimilis illi narratur in Thebis delubro Serapis, ut putant, Memnonis ſtatua dicatus; quem quotidiano ſolis ortu contactum radiis, crepare dicunt, &c.* Tacitus vocalem ſonum ex ipſa ſtatua prorupiſſe ſcribit, lib. 2. Annalium: *Quorum præcipua ferè fuere Memnonis ſaxea effigies, ubi radiis ſolis icta eſt vocalem ſonum reddens.* Cujus verba eatenus concordant cum iis quæ Lucianus habet in Toxari: Καὶ δή ποτε ὁ μὲν Δημήτριος, ἔτυχεν εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀποδημῶν κατὰ θέαν τῶν πυραμίδων, ἀκροάσεως δὲ τοῦ Μέμνονος. ἤκουσε γὰρ ταύτας ὑψηλὰς οὔσας, μὴ παρέχεσθαι σκιάν· τὸν δὲ Μέμνονα βοᾶν πρὸς ἀνατέλλοντα τὸν ἥλιον.

Aliquando etiam Demetrius in Ægyptum eſt profectus, ut Pyramidas & Memnonem viſeret. Siquidem audiverat eas, quamquam excelſa erant, umbram non præbere; MEMNONEM AUTEM ORIENTE SOLE CLAMARE.

Aſt idem ille Lucianus, in Philopſeude ſuo, ita de eadem hac ſtatua: Ὁπότε γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ διῆγον, ἔτι νέος ὤν, ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐπὶ παιδείας προφάσει ἀποσταλείς. ἐπεθύμησα εἰς Κοπτὸν ἀναπλεύσας, ἐκεῖθεν ἐπὶ τὸν Μέμνονα ἐλθὼν, ἀκοῦσαι τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνο ἠχοῦντα, πρὸς ἀνίσχοντα τὸν ἥλιον. ἐκείνου μὲν οὖν ἤκουσα, οὐ κατὰ τὸ κοινὸν τοῖς πολλοῖς, ἄσημόν τινα φωνὴν, ἀλλά μοι καὶ ἔχρησεν ὁ Μέμνων αὐτὸς, ἀνοίξας τὸ στόμα ἐν ἔπεσιν ἑπτά. καὶ εἴγε μὴ περιττὸν ἦν, αὐτὰ ἂν ὑμῖν εἶπον τὰ ἔπη.

Cum in Ægypto degerem, adhuc adoleſcens, à patre doctrinæ gratiâ miſſus, cupivi navigio Coptum profectus, illinc adire Memnonem atque audire miraculum illud; eum,

videlicet, ſonum edentem ad orientem Solem. Illum igitur audivi non hoc vulgari modo, Quo audiunt alii sonum quendam inanem: *Sed mihi Oraculum etiam edidit Memnon ipſe, aperto ore, ſeptem verſibus: quos niſi id eſſet ſupervacuum, vobis recenſerem.*

Sed poſtrema illa de ſeptem verbis mendacia eſſe ex ipſo Luciano ſatis conſtat.

At multa licebat heic admetiri, ubi tam pauci haberent veram iſtius ſtatüæ notitiam, omniumque iſtorum quæ de illa narrabantur. Nam uti narraverant Straboni, terræ motu pars ſuperior dejecta fuerat: ut vero Pauſanias aliique narrant, à Cambyſe (qui, etiam teſte Strabone, graſſatus violenter in Ægypto, ibi plurima templa demolivit) hæc quoque diffiſſa fuit. Scholiaſtes autem Juvenalis, ad verſum Sat. xv. Dimidio magicæ resonant ubi Memnone chordæ, ſequentia hæc habet: *Memnonis ex ære ſtatua cytharam tenens, certis horis canebat. Hanc Cambyſes Rex juſſit aperiri, exiſtimans Mechanicum aliquid intra ſtatuam latere. Nihilominus tamen aperta ſtatua quæ erat magicè conſecrata, horis ſtatutis ſonum reddidit. Ideo* Dimidio *dixit, id eſt, aperto & diviſo.* Hæc vetus Scholiaſtes. At alter interpres nondum editus ſed à Douza (& ex illo iterum à Lubino) citatus: *Statua Memnonis filii Auroræ ita arte quâdam mechanica compoſita, ut humana voce Regem & Solem ſalutaret: poſtea rex Cambyſes volens hanc rem cognoſcere, partem ſtatuæ abſcidit, & ſic poſtea ſolem tantum, non etiam Regem ſalutabat: unde* Dimidio Memnone *dixit.*

Addamus ſanè & alium adhuc Grammaticum atque interpretem, (illum videlicet qui alias non nimium nugari ſolet) Euſtathium: qui ad Dionyſium τ̀ περιηγητὴν ita loquitur, ad verſus 249. & 250. . . . . . . ἜΝΘΑ ΓΕΓΩΝΩ΄Σ.

ΜΕ΄-

ΜΈΜΝΩΝ ἈΝΤΈΛΛΟΥΣΑΝ ἙῊΝ ἈΣΠΆΖΕΤΑΙ ἨΩ͂. Ἔνθα γεγωνὼς, φησὶν, ὁ Μέμνων ἀνατέλλουσαν τὴν ἑαυτοῦ Ἠῶ, τουτέστι τὴν μητέρα ἡμέραν, ἀσπάζεται. ἀνδρείας μὲν ὤν, διά τινος δὲ μηχανῆς ἅμα ἡμέρᾳ λαμπούσῃ φωνῶν, καὶ οὕτω πως ἐξ αὐτομάτου προσλαλῶν, οἷον καὶ ἀσπαζόμενος τὴν ἡμέραν, &c. UBI RESONANS MEMNON EXORIENTEM SUAM SALUTAT AURORAM. *Ubi resonans, inquit, Memnon exorientem suam auroram, id est, Matrem, quæ dies est, salutat. Viri statua erat, quæ* PER MACHINAM QUANDAM ACTA *simul ac Sol oriebatur, vocem edebat, atque ita aliquo modo ex motu proprio, seu spontaneo alloquebatur, veluti veneratus diem ac salutans, &c.*

Quam multum, atque in quam multis, variant ab invicem omnes illi, quos modo citavi scriptores; super hâc Memnonis statuâ, & sono ex ipsa edito, &c! dum hic dicat eam fuisse Colossum & ex lapide solido figuratam; alius eam fuisse cavam intus; alius sonum dedisse eam ut cytharæ similisve instrumenti; alius vocalem sonum (quasi ex ore, atque adeo minimè confracta fuisset) fudisse: alius iterum non Colossum fuisse sed andrianta, parvam statuam, & ex ære, non lapide aut lapidibus conformatam & compactam; alius ipsam in delubro positam affirmet, cæteri vero de delubro nullam mentionem faciant; alii denique eam magicè consecratam, alii contrà Mechanicè ita constructam affirment. Cui quæso hîc major fides adhibenda? ego sanè adstipuler Straboni: nisi quod credam eam non ex unico atque adeo solido lapide formatam, sed ex pluribus compositam fuisse; tam hinc quod fuerit Colossus quam quod tradant Cambysis jussu eam fuisse apertam. Quæ tamen rationes me non tam valde movent quam quod tales statuæ ut plurimum intus concavæ fuerint, aliique recentiores tradant hanc Memnonis statuam superne apertam, in eamque homines ingressos qui procul inde è terra rursus emergerent. Quidquid sit verum ex hisce, heic non magni re-

refert, dum constet, omnia ferè incerta, multa falsa, de hac atque aliis à veteribus referri, ita ut non immerito suspecta sint cuncta quæ de talibus, sive statuis, sive Machinis, sive Dîs ac templis fatidicis, iisque quæ circa illa acta sint, traduntur. Quid enim credendum de responsis Dodonæis, eorumque auctoritate vel auctore, auctoribusve ipsis, si quid de Templo, quercu, ære, statua cæterisque statuendum sit ignoremus? imò & ignoravit tota antiquitas; quæque ideo per *dicunt*, *tradunt*, similesque loquendi formulas, de istis narrat? At per superstitiosos ac credulos consultores, eosque, præsertim, homines quorum intererat (ob lucrum, honorem, auctoritatem, &c. quæ ad ipsos inde redundabant) plurima divulgata fuisse, inprimis in longe dissitas regiones, quæ ritè examinata ne minimam veritatis speciem habebant, ac pro talibus tamen assumebantur, ab iis qui auriti solum testes erant (quod & hodie plurimis abunde sufficere videtur) cordatis omnibus facillimè innotescere potest.

Non omittenda duco (hac occasione data,) sed notatu dignissima, ea quæ in Itinerarii sui parte primâ, pag. 185. Dominus de Moncony (dum in Epistola ad Amicos pyramidum Ægyptiacarum partes tam internas quam externas graphicè depingit,) inter alia nobis narrat. Verba autem ipsius sunt: *Au commencement de cette derniere* [*chambre*] *de cent soixante-deux pieds l'on void l'ouverture d'un puy quarré qui est fort profond, & ou on ne descend point à cause des chauvessouris, & autres animaux venimeux qu'il y peut avoir, dont il y a bonne quantité dans toutes les chambres, car il n'y a autre ouverture que celle de l'entrée. L'on tient que ce puy va sous terre jusques à une Idole qui reste encore aujourd'huy environ a trois-cents pas de la Pyramide, du costé du Zirok: c'estoit une Hienne couchée dont il ne reste que la teste sur son col, assés maltraittée, ayant le nez & le menton cassé; mais ce qui reste est fort beau à voir, & l'on*

l'on y remarque l'adresse d'un habile Sculpteur, qui ne cedoit pas à ces Grecs qu'on admire par leurs ouvrages : elle a vingt-six pieds de haut, & depuis les oreilles jusques au menton quinze pieds. La traditive est, que les Prestres venoient sous cette Idole par le puy de la Pyramide, & y rendoient les Oracles. Il y a aussi un trou au dessus de la teste ou un homme peut demeurer debout sans estre veu, qui peut-estre servoit encore à la fourberie. Ex qua descriptione mihi minimè videtur obscurum, cur à Neotericis quibusdam hæc Sphingis, pro Memnonis statua, (jamdudum deperdita) aut superiore ipsius parte saltem, fuerit habita. Ac puteus ille eo magis notabilis mihi videtur; quod optimè nobis ostendat, quam commodè absque ulla suspicione consulentium, potuerint per meatus subterraneos ejusmodi impostores tales subire statuas fatidicas, ex iisque sua reddere Oracula; ita ut humana voce hæ statuæ viderentur locutæ.

Quod autem statua illa Memnonis (sic dicta) à Cambyse aperta (fides sit penes auctorem) nihilominus tamen horis statutis sonum reddiderit, id tantò magis rem suspectam reddere debet: continuato per Sacerdotes artificio, ut eo magis ac majus videretur esse miraculum. Si verò & alteri Scholiastæ inedito fidem adhibeamus, tanto major adhuc cordatioribus oborietur suspicio; quod prius quidem & Regem, at postea tantum solem salutaverit.

Notabilis & opinio Dionysii Periegetis: qui Statuam istam per machinam quandam actam, sonum ejusmodi edidisse asserit: quæ nec à Strabone (teste oculato simul atque aurito) discrepat, atque iis quæ superius ex Scholiaste inedito (de Mechanicâ constructione scilicet) attuli, assensum præbet.

Verùm progrediamur ad Ammonis illud famosissimum χρηστήριον. De cujus effigie, an umbilico maximè similis fuerit,

an vero Umbilico tenus Arieti similis, viderint Critici; qui hîc Curtium aut emendant, ut volunt, aut cum aliis qui ipsam Arietina facie describunt, conciliare stùdent: Sequentia hæc de Oraculo Diodorus Siculus lib. 17. *Simulacrum Dei ex Smaragdis & aliis (gemmis) est coagmentatum: & peculiari novoque planè vaticinandi genere Oracula edit. In aurea enim navi à Sacerdotibus octoginta circumfertur: qui humeris Deum gestantes eò tendunt, quo forte fortuna Dei* NUTUS *eos agit. Sequitur ingens Matronarum Virginumque turba, per totum iter Pæanas canentium, Deumque hymno patrio celebrantium.* Græca Diodori verba hæc sunt: Τὸ δὲ τοῦ θεοῦ ξόανον ἐκ σμαράγδων καὶ λίθων ἄλλων περιέχεται, καὶ τὴν μαντείαν ἰδιάζουσαν παντελῶς ποιεῖται. ἐπὶ νεὼς γὰρ περιφέρεται χρυσῆς ὑπὸ ἱερέων ὀγδοήκοντα. οὗτοι δὲ ἐπὶ τῶν ὤμων φέροντες τὸν θεὸν, προάγουσιν αὐτομάτως ὅπου ποτ᾽ ἂν ἄγοι τὸ τοῦ θεοῦ νεῦμα τὴν πορείαν· συνακολουθεῖ δὲ πλῆθος παρθένων καὶ γυναικῶν παιᾶνας ᾀδόντων κατὰ πᾶσαν τὴν ὁδὸν, καὶ πατρίῳ καθυμνούντων ᾠδῇ τὸν θεόν.

Eodem ferè modo Curtius loquitur lib. 4. cap. 7. *Hunc, quum responsum petitur, navigio aurato gestant Sacerdotes; multis argenteis pateris ab utroque navigii latere pendentibus. Sequuntur matronæ virginesque patrio more inconditum quoddam carmen canentes, quo propitiari Jovem credunt, ut certum edat Oraculum.*

Neque hîc apud Ammonem solùm, sed & alibi hujusmodi ferè ritibus atque artificiis utebantur. Sic enim de Deo Heliopolitano Macrobius lib. 1. cap. 23. *Hujus templi religio etiam Divinatione præpollet, quæ ad Apollinis potestatem refertur, qui idem atque Sol est. Vehitur enim simulachrum Dei Heliopolitani ferculo, uti vehuntur in pompa ludorum Circensium deorum simulachra: & subeunt plerumque provinciæ proceres raso capite longi temporis castimonia puri; ferun-*

feruntur que divino ſpiritu, non ſuo arbitrio, ſed quo Deus propellit vehentes: ut videmus apud Antium (NB.) *promoveri ſimulacra Fortunarum ad danda reſponſa, &c.* Quæ inferius latiùs adducentur, ubi de tabellis ac codicillis obſignatis tractabo.

De Ammone autem & hæc ex Calliſthene Strabo, lib. 17. Οὐχ ὥσπερ ἐν Δελφοῖς, καὶ Βραγχίδαις τὰς ἀποθεσπίσεις διὰ λόγων, ἀλλὰ νεύμασι καὶ συμβόλοις [γίνεσθαι] τὸ πλέον· ὡς καὶ παρ' Ὁμήρῳ.

Ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων.

Τοῦ προφήτου τὸν Δία ὑποκρινομένου· τοῦτο μέντοι ῥητῶς εἰπεῖν τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν βασιλέα, ὅτι εἴη Διὸς υἱός.

Reſponſa non ut apud Delphos aut Branchidas, verbis dari, ſed ut plurimum nutu & ſignis: quemadmodum apud Homerum,

Dixit, cæruleiſque ſuperciliis pater almus Annuit.

Vate [*ſeu Propheta*] *nimirum Jovem ſimulante atque effingente. Hoc autem expreſſè eum Regi dixiſſe, eſſe ipſum Jovis filium.* Sic & Euſtathius in παρεκβολαῖς (?) Dionyſii: Ἱστορεῖ δὲ καὶ τὰς μαντείας [Herodotus ſcilicet,] διὰ συμβόλων ἐν Ἄμμωνος γίνεσθαι, ἤτοι διὰ σχημάτων τινῶν, καὶ κατανεύσεων καὶ ἀνανεύσεων. Non ſolum igitur in illa circumgeſtatione, ſed poſtea quoque, dum eſſent reddenda reſponſa, nutibus ac motibus talibus uſus videtur Jupiter ille Philius à Theotecno (teſte Euſebio lib. 9. cap. 3. Hiſtor. Eccleſiaſt.) fabricatus. Videtur videlicet ex deſcriptione magis, quam verſione, Ruffini: Euſebius enim hoc modo tantùm de eo loquitur: Πλεῖστα δ' οὖν οὗτος καθ' ἡμῶν στρατευσάμενος, καὶ πάντα τρόπον τοὺς ἡμετέρους ὥσπερ τινὰς φῶρας ἀνοσίους ἐκ μυχῶν θηρεῦσαι διὰ σπουδῆς πεποιημένος, πάντα τε ἐπὶ διαβολῇ καὶ κατηγορίᾳ τῇ καθ' ἡμῶν

μεμηχανημένος, καὶ θανάτου αἴτιος μυρίοις ὅσοις γεγονὼς, τελευτῶν εἴδωλόν τι Διὸς φιλίου μαγγανείαις τισὶ καὶ γοητείαις ἱδρύει. τελετάς τε ἀνάγνους αὐτῷ καὶ μυήσεις ἀκαλλιερήτους, ἐξαγίστους τε καθαρμοὺς ἐπινοήσας, μέχρι καὶ βασιλέως τὴν τερατείαν δι' ὧν ἐδόκει χρησμῶν ἐκτελεῖν, ἐπεδείκνυτο.

Multa autem veluti dux quidam contra nos molitus, ſycophantiiſque plurimum uſus, id ſtudio habuit, ut nos tanquam fures & prædones abigeret. Quapropter quum multis auctor & miniſter cædis fuiſſet, poſtremo ſimulachrum quoddam Jovis amicalis incantationibus & impoſturis ſtatuit; & ſacrificia, initiationes, aliaque deteſtanda, & impuras impiaſque expiationes & purificationes inſtituit: ſic ut res illa atque etiam idoli reſponſa, quæ dare videbatur, ad ipſum pervenirent Imperatorem.

Ruffinus verò ita loquitur: *Interea reperiſſe ſe occaſionem maximam ratus eſt, ex eo quod apud Antiochiam ſimulachrum quoddam Jovis Amicalis nuper conſecratum, artibus quibuſdam magicis & impuris conſecrationibus ita compoſitum eſt,* UT FALLERET OCULOS INTUENTIUM, ET PORTENTA QUÆDAM OSTENTARE VIDERETUR, AC RESPONSA PROFERRE. *Idque omnibus & ipſis Imperatoribus pro certo confirmatur. Quod poſteaquam ab univerſis creditum eſt, aſſeveratur item Deus ille dediſſe reſponſa, ne Chriſtiani in urbibus habitarent, &c.*

Ruffinum autem ea quæ diverſa (aut plura etiam) ab Euſebio tradit, aliunde (ſive ex traditionibus majorum, ſive ex commentariis) hauſiſſe, mihi procul dubio eſt.

At quæ Lucianus habet in Tractatu ſuo de Dea Syria, notatu heîc quoque digna ſunt: Μαντήϊα πολλὰ μὲν παρ' Ἕλλησι, πολλὰ δὲ καὶ παρ' Αἰγυπτίοισι. τὰ δὲ καὶ ἐν τῇ Λιβύῃ, καὶ τῇ δὲ Ἀσίᾳ πολλά ἐστιν. ἀλλὰ τὰ μὲν οὔτε ἱερέων ἄνευ, οὔτε προφητέων φθέγγονται.

γίνονται. ὁ δὲ καὶ αὐτός τε κινέεται, καὶ τὴν μαντηΐην ἐς τέλος αὐτουργέει. τρόπος δὲ αὐτῆς τοιόσδε. εὖτ' ἂν ἐθέλῃσι χρησμηγορέειν, ἐν τῇ ἕδρῃ πρῶτα κινέεται. οἱ δέ μιν ἱερέες, αὐτίκα ἀείρουσι. ἢν δὲ μὴ ἀείρωσι, ὁ δὲ ἱδρώει καὶ ἐς μέσον ἔτι κινέεται. εὖτ' ἂν δὲ ὑποδύντες φέρωσι, ἄγει σφέας, πάντῃ περιδινέων. τέλος, ὁ ἀρχιερεὺς ἀντιάσας, ἐπερέεταί μιν περὶ ἁπάντων πρηγμάτων, ὁ δὲ, ἤν τι μὴ θέλῃ ποιέεσθαι, ὀπίσω ἀναχωρέει· ἢν δέ τι ἐπαινέῃ, ἄγει ἐς τὸ πρόσω τοὺς προσφέροντας ὁκώσπερ ἡνιοχέων. οὕτω μὲν συναγείρουσι τὰ θέσφατα. καὶ οὔτε ἱρὸν πρῆγμα οὐδὲν, οὔτε ἴδιον τούτου ἄνευ ποιέουσι. λέγει δὲ καὶ τοῦ ἔτεος πέρι, καὶ τῶν ὡρέων αὐτοῦ πασέων, καὶ ὁκότε οὐκ ἔσονται. λέγει δὲ καὶ τοῦ σημηΐου πέρι, κότε χρή μιν ἀποδημέειν, τὴν, εἶπον ἀποδημίην. ἐρέω δὲ καὶ ἄλλο, τὸ, ἐμεῦ παρεόντος ἔπρηξε. οἱ μέν μιν ἱρέες, ἀείροντες ἔφερον· ὁ δὲ τοὺς μὲν ἐν γῇ κάτω ἔλιπε· αὐτὸς δὲ ἐν τῷ ἠέρι μοῦνος ἐφορέετο.

Oracula multa ſunt apud Græcos, multa quoque apud Ægyptios: multa etiam in Africa, multa etiam hâc in Aſiâ. SED ILLA NEC SINE SACERDOTIBUS, NEC SINE INTERPRETIBUS RESPONSA DANT. *Sed hîc [Apollo ſcilicet de quo ipſi ſermo eſt] per ſe movetur ipſe, & vaticinia plenè per ſe peragit: idque hoc modo. Quando vult vaticinari, in ſede ſuâ primùm movetur: tum protinus Sacerdotes ipſum attollunt: quod ſi non attollant, ille ſudat, & in medium ſeſe emovet. Quum verò eum illi ſuppoſitis humeris portant, illos ducit, ſe undequaque circumagendo: atque ex alio in alium tranſilit: tandem primarius Sacerdos ſupplicans, de rebus omnibus illum interrogat. Ille verò, ſi quid non vult fieri, retrocedit. Contra, ſi quid approbat, agit in anteriorem partem geſtantes, perinde ac qui habenas moderatur. Ita quidem coacervant Oracula; neque rem ullam ſacram, neque privatam abſque hoc gerunt. Prædicit autem illis & de anno, & de tempeſtatibus omnibus,*

bus, & quando amplius futuræ non ſint. Prædicit quoque de ſigno, quando oporteat illud, quam dixi, profectionem ſuſcipere. Aliud quoque dicam, quod me præſente fecit. Sacerdotes illum in humeros ſublatum ferebant: ille verò iis inferius in terrâ relictis, ſolus in aëre ferebatur.

CAPUT X.

De Veneris templo in Libano [poſt Jovis Amicalis, ac Deæ Syriæ] ubi æque ſtatuarum motus pro Miraculo erat. De Orphei capite in Lesbo; ac quam facile hæ ſimileſque impoſturæ perpetrari potuerint: imprimis apud animos ſuperſtitione jam præoccupatos. De neuroſpaſtis ipſoſque imitantibus cum Alexandro Pſeudomante, tum Monachis Iſenaci; ac, per luſum & jocum Athanaſio Kirchero. De ſtatuis fatidicis artificioſè excavatis, &c. De ſceleribus ſub Oraculorum reddendorum prætextu commiſſis. De Oraculis in Beli turri Babyloniæ, Thebis Ægyptiis, Pateris in Lycia, ac Serapidis Alexandriæ. Poſt quæ reditur ad Ammonis templum, atque hiſtoriam Alexandri Magni ibi Reſponſa petentis (qua Antiſtitum fraudes adhuc magis deteguntur) ex Diod. Siculo, Curtio, Plutarcho, ac Trogo Pompejo.

DE Venere Aphacitide quæ Zoſimus tradit lib. 1. Hiſtoriar. ulterius in ſequentibus conſideranda venient. Sed notanda hîc, quæ Lucianus habet de hujus Deæ templo in Libano; in jam modo libello de Dea Syria: Ἀνέβην δὲ καὶ ἐς τὸν Λίβανον ἐκ Βύβλου, ὁδὸν ἡμέρης, πυθόμενος αὐτόθι ἀρχαῖον ἱρὸν

ἱρὸν Ἀφροδίτης ἔμμεναι, τὸ, Κινύρης εἵσατο· καὶ εἶδον τὸ ἱρὸν, καὶ ἀρχαῖον ἦν. τάδε μὲν ἐστι τὰ ἐν Συρίῃ ἀρχαῖα, καὶ μεγάλα ἱρά. τοσούτων δὲ ἐόντων, ἐμοὶ δοκέειν, οὐδὲν τῶν ἐν τῇ ἱρῇ πόλει μεῖζον ἔμμεναι, οὐδὲ νηὸς ἄλλος ἀγιώτερος, οὐδὲ χώρη ἄλλη ἱροτέρη. ἔνι δὲ καὶ ἔργα ἐν αὐτῷ πολυτελέα καὶ ἀρχαῖα ἀναθήματα, καὶ πολλὰ θωύματα, καὶ ξόανα θεοπρεπέα. καὶ θεοὶ δὲ κάρτα αὐτοῖσι ἐμφανέες, ἱδρώει γὰρ δὴ ὦν παρὰ σφίσι τὰ ξόανα, καὶ κινέεται, καὶ χρησμηγορέει. καὶ βοὴ δὲ πολλάκις ἐγένετο ἐν τῷ νηῷ, κλεισθέντος τοῦ ἱροῦ, καὶ πολλοὶ ἤκουσαν.

Cæterum ex Byblo in Libanum ascendi, confecto diei unius itinere, cum audivissem ibi esse antiquum Veneris Templum, & paulò post: *In eo autem sunt & pretiosa opera & antiqua donaria, & mirabilia multa, Deorumque statuæ, Diique ipsis admodum conspicui. Nam statuæ sudant, moventur, & Oracula edunt; & clauso Templo clamor in æde sæpenumero est coortus, quem audivêre multi.*

Quæ omnia arte ac fallaciis, absque ullo præternaturali Dæmonum ope perfici potuere; uti expertis notissimum est, atque ex sequentibus quoque, inexpertis, puto, patebit, ubi de Bætulis ac νευροσπάστοις Antiquorum aliquid addidero. Ut autem in hisce, sic neque in Orphei capite, ullum ejusmodi auxilium erat necessarium. De quo capite Philostratus Lemnius, non solum libro quarto de vitâ Apollonii Tyanei, verum etiam in Heroicis: ibique in Philoctete, ἐκεῖθεν αὐτὸν Διομήδης, καὶ Νεοπτόλεμος, ἑκόντα ἐς Τροίαν ἤγαγον, ἱκετεύσαντες ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ, καὶ ἀναγνόντες αὐτῷ τὸν ὑπὲρ τῶν τόξων χρησμὸν, ἐκ Λέσβου ὥς φησιν ἥκοντα. χρῆσθαι μὲν γὰρ καὶ τοῖς οἴκοι μαντείοις τοὺς Ἀχαιοὺς, τῷ τε Δωδωναίῳ καὶ τῷ Πυθικῷ, καὶ ὁπόσα μαντεῖα δόκιμα, Βοιώτιά τε ἦν, καὶ Φωκικά. Λέσβου δὲ ὀλίγον ἀπεχούσης τοῦ Ἰλίου δουρὸς, ἔστελλον ἐς τὸ ἐκεῖ μαντεῖον τοὺς Ἕλληνας. ἔχρα δὲ οἶμαι ἐξ Ὀρφέως. ἡ κεφαλὴ γὰρ μετὰ τὸ τῶν γυναικῶν ἔργον ἐς Λέσβον κατασχοῦσα,

χοῦσα, ῥῆγμα τῆς Λέσβου ᾤκησε. καὶ ἐν κοίλῃ τῇ γῇ ἐχρησμῴδει. ὅθεν ἐχρῶντο τότε αὐτῇ τὰ μαντικὰ, Λέσβιοί τε, καὶ Ἴωνες Αἰολεῦσι πρόσοικοι. χρησμοὶ δὲ τοῦ μαντείου τούτου, καὶ ἐς Βαβυλῶνα ἀνεπέμποντο. πολλὰ γὰρ καὶ ἐς τὸν ἄνω βασιλέα ἡ κεφαλὴ ᾖδε. Κύρῳ τε τῷ ἀρχαίῳ χρησμὸν ἐντεῦθεν ἐκδοθῆναι λέγεται, τὰ ἐμὰ, ὦ Κύρε, σά, &c.

Illinc Diomedes & Neptolemus ad Trojam volentem adduxere, cum pro universis Græcis ei supplicassent, ORACULUMQUE *de arcubus* EX LESBO *(ut ait)* PROFECTUM *recitaßent. Uti enim Achivos ait & domesticis Oraculis, Dodonæo scilicet & Pythico, & quæcunque Bœotica sive Phocica probarentur, vaticinia. Lesbo autem haud procul ab Ilio distante, ad Oraculum illic existens miserunt. Dabat autem responsa ex Orpheo.* CAPUT *enim post mulierum facinus Lesbo appulsum rupem habitavit, &* IN CAVA HUMO VATICINABATUR. *Unde Lesbii cæterique Æoles, atque his finitimi Iones, ipso ad vaticinia utebantur. Responsa autem hujus Oraculi & Babylona accersebantur. Multa etenim Persarum quoque Regi caput hoc cecinit: Cyroque vetusto editum. Inde Oraculm ferunt,* MEA, ô CYRE, TUA. *&c.*

Quam commode ac facile talia fingi queant, theatra Tragœdorum, ac Comicorum quandoque, abunde satis docent: ubi ut Dii, ita & mortui è Machinis sæpè apparent; mortuorumque (aut pro talibus à credulis spectatoribus habita) capita loquuntur.

Non possum, fateor me temperare, quin è multis, apud Italos aliosque, exemplis addam hoc sequens, ex jucundissimo Tractatu Rhafaëlis Frianori, cui titulus *Il vagabando, overo sferza de Bianti è vagabondi, &c.* Venetiis permissu superiorum & privileg. impresso. *Un certo Pasquale huomo segnalato, e principale in quest' arte, travestito da Romito*

pas-

passò per Terni, e essendo intrato in una picciola hosteria, & intendendo ragionare di un certo Jacovello huomo semplicissimo, e molto ignorante, ma que haveva gran quantita di danari secchi nella casa, e spesso capitava in quell' hosteria; servendosi dell' occasione, ogni giorno andava quivi, fingendo passare per altri negotii; e con belle ma finte parole prese amicitia stretta con Jacovello, e tanto seppe dire, e fare, che finalmente volse tenere a battesimo un suo figlivolo, e li divenne compare. Con questa scusa di comparatico, passando per Terni, spesso andava à visitare a casa. Un giorno tra gli altri, e fu nel mese d' Aprile, chiamato da parte Jacovello, disse volerle rivelare un gran segreto, & era questo, cioe, che nella casa di esso Jacovello, vi era nascosto un gran tesoro d'oro, & d'argento, e si offeriva a farglielo sapere, e rivelare dalla testa d'un morto qual si trovava nel suo Romitorio, si come ad esso revelato haveva. Jacovello quando intese, che una Capocchia di morto parlava e rivelava li secreti, restò tutto stordito & oltre modo fuor di se, e disse, che ciò desiderava intendere quanto prima. Pasquale di fatto lo condusse alla sua habitatione, e preso una testa di morto, scoperto dal velo in cui l'haveva involta, la pose sopra del tavolino, nel sito ove era un foro, per il quale passava una canna forata, a guisa di cerabottana, corrispondente nella sotteranea cella: e posto si ingenocchiane, fece apresso di se porre anche Jacovello: & havendo finito Pasquale di far oratione, interrogo la testa in che luogo della casa di Jacovello stesse il tesoro, e come si potesse cavare. Respose la Capocchia, per mezo del compagno che nella cerabotana dalla sotteranea cella parlava, che era nella destra parte; ma non si sarebbe cavato, si prima per tre giorni non si posava sopra quattro libre d'oro: il che sentito da Jacovello, ripieno di maraviglia disse, io non hò al-

altro che trecento ſcudi d'oro, che ſono circa tre libre, quali metteremo in una pignatta nova, e la ſopra porremo a teſoro, ſecundo che dice queſta maravglioſa Capocchia. Et eſſendo ſtato riſpoſto, che queſti anco baſtavano, ſi partirono con animo di far' l'effetto. Il falſo Paſquale, che bona prattica haveva nella caſa di Jacovello, conſiderato che pignatta foſſe quella di cui ſi voleva ſervire; ne compro una ſimile, & impitala di arena, la chiuſe, & andotoſene poſcia a caſa di Jacovello, empi con eſſo la pignatta del donaro, e la chiuſe nell' iſteſſo modo della ſua. Dopò ſceſi nella cantina, Paſquale preſe la pignatta dalle mani di Jacovello, per porla ſopra il teſoro; ma in quel' cambio con diſtrezza vi poſe la ſua piena d'arena; aſcondendo ſotto il mantello nella biſaccia la pignatta d'oro di Jacovello: il quale vedendo la pignatta non penſo più oltre alla malitia del falſo compare. Uſciti della cantina, e quella riſerrata, riſtorono ambedue contenti: Paſquale per l'oro travato, anzi rubbato; e Jacovelle par la ſperanza del teſora da ritrovarſi, in modo che non capiva nella pelle per l'allegrezza. Il terzo giorno aſpetta Paſquale che venga, e non viene; che era andato a far la Paſqua altrove: ſi fa notte, e Paſquale non compariſce. Induggia alla mattina, e Paſquale non ſi vedeva, ne retornava, nè erà più di retorno, ch'era il peggio: Finalmente vinto dal tedio, ſceſe in cantina, & aprendo la pignatta, trovò li ſuoi ſcudi convertiti in arena, per altra arte che diabolica; onde ſi reſtò con danno e dolor tale della perdita fatta, che ſe n'hebbe a morire, biaſtemando ſempre Paſquale, li compari, li teſori, e la ſua mala fortuna.

Addas huic, mi Lector (ſi res tanti videatur tibi,) ea quæ ſub finem Comœdiæ iſtius Gallicæ quæ anno 1680. Pariſiis prodiit, ac cui titulus eſt *La Devinereſſe, ou les faux enchan-*

chantemens, habentur, de capite in ſcena Oraculorum reſponſa reddente. Ubi & cætera, quæ de Diabolo ipſo in ſcenam prodeunte ibi luduntur, tibi minimè injucunda fore, mihi firmiter perſuadeo.

Si vero hujuſmodi conficta miracula conſpicerentur è locis inde tanto ſpatio remotis, ut viſus acumen cuncta ea quæ ibi gerebantur non ſatis accurate penetrare ac diſcernere valeret (cum ſic multa ſubdole agitari atque perpetrari poſſent ab Antiſtitibus, ſub prætextu rituum ac Cæremoniarum peragendarum) idque fieret à multitudine ex credulitate ac ſuperſtitione infatuata; minimè mirum alicui videri debet, ibi multa fuiſſe credita quæ revera non fuerant conſpecta. Nihil enim magis occæcat hominum oculos quam timor ac ſtupor ex ſuperſtitione orti: cujus rei, uti innumera ſunt exempla, ſic omittere non poſſum jucundum admodum exemplum, ſive hiſtoriolam narratam à Domino *Poullet*, in ſecunda parte Itinerarii ſui ab ipſo nominati *Nouvelles Relations du Levant* in hunc modum: *Un jour l'Hollandois qui eſtoit venu avec nous juſqu'à Erſeron, & duquel nous nous eſtions ſeparez en cette ville, pour quelques petites raiſons de mes-intelligence; ayant ſceu qu'à une demy-journée d'Erſeron il y avoit des marais & des lacs bordez d'arbres ſi veneneux, qu'il y a un danger mortel à s'endormir ſous leur ombre, & que ces marais eſtoient remplis de certaines beſtes monſtrueuſes, que les voyageurs ſont ordinairement curieux de voir, & qu'ils rencontrent pluſtoſt dans quelque autheur comme Pline, qu'en pas une plaine où ils paſſent, pria quelqu'un des Armeniens Georgiens de l'accompagner juſque-là.*

Ceux-cy qui depuis long-temps n'avoient exercé leur Chevaux, furent bien aiſes de prendre cette occaſion; ils vinrent où j'eſtois logé, & me voyant ſeul, ils me preſſerent de monter à cheval & d'aller avec eux. Pour moy qui ne fus ja-

jamais d'humeur à rechercher les miracles de la nature dans les productions de ses excrements les plus hideux; & qui n'ay jamais envisagé les monstres que dans l'opposition de leur contraires, je donnay cette journée à la complaisance; car je sçavois, il y avoit long-temps, que ces arbres estoient tous envenimez vers ces monts, & qu'ils contractent le poison dans des lieux qui sont continuellement marescageux, & où la hauteur des montagnes empesche le soleil d'y porter ses rayons, & d'y affoiblir la malignité des mauvaises vapeurs dont ils sont nourris. Celà me surprenoit d'autant moins, que ces quartiers sont voisins de la Colchide, & dans les montagnes qui avoient donné lieu à la fable de Medée, que l'antiquité a voulu rendre la plus fameuse Magicienne du monde, parce qu'elle regnoit dans ces pays, où les poisons croissent plus frequement que les bonnes herbes.

Nous passasmes deux ou trois de ces marais sans y rien rencontrer que quelques canarts, sur lesquels nous tirasmes. Au quatriéme nous apperceusmes je ne sçay quoy de si effroyable à voir & d'une grandeur si extraordinaire, que je n'en veux pas faire la description, pour ne pas renouveller ma premiere peur, ny la faire passer dans l'esprit des autres. Nous y vismes de grands poils herissez de tous costez, des écailles qui n'éclattoient que du venin dont elles estoient pleines, des crestes enflammées, des bouts de grandes aisles pareilles à celles des chauves-souris, & mille autres choses fort remarquables à écrire. Nous fusmes long-temps à doûter si nous tirerions sur ce monstre; car nous avions apprehension qu'à la premiere playe qu'on luy feroit, il ne jettast tant de venin, que l'air ne s'en corrompist, & que sa corruption ne se communicast jusqu'à nous: neantmoins nous prismes courage, & nous fismes plus de deux cent decharges sur ce monstre, qui ne servoient qu'à luy faire prendre toutes

ſortes de differentes figures, en le retournant pluſieurs fois dans l'eau, & à le pouſſer du coſté du bord qui eſtoit oppoſé à celuy ſur lequel nous eſtions. Enfin nous eſtans apprivoiſes peu à peu, nous approchaſmes de ce rivage, & nous viſmes un gros tronc d'un arbre pourry, embarraſſé de filets de peſcheurs & de mouſſe, tout gluant d'une eſcume meſlée de terre graſſe, où une infinité de meſchants coquillages s'y eſtoit attachée, & rendoit quelque éclat aux rayons du ſoleil.

Apres cette belle expedition nous remontaſmes à cheval pour aller chercher quelqu'autre avanture, &c.

Sed jam tempus eſt ut examinemus ulterius, an ad illa quæ tam in Ammonis Templo quàm cæteris modo adductis fuere peracta, ulla præternaturali vi Dæmonis opus fuerit. Ac primò conſideremus illas circumvectiones, ſive mavis circumgeſtationes, per Sacerdotes factas. Qui unquam vidit Machinas illas, ſive navigia, ſive piſces, balænas, Delphines aliasve res repræſentantes circumductas, ſed quaſi ſe ſponte moventes, in pompis illis proceſſionum, ut vocant, Antverpiæ atque alibi; facillimè comprehendit, quam commodè, aliquis, unus, vel plures quoque ſimul, occultari potuerint ſub iſto navigio, aliiſve ferculis, quibus circumducebantur hi Dii fatidici: ac quam commodè iſti per nervos aut funiculos, imagines illas, ad id adaptatas ita movere potuerint, ut aut procederent, aut retrocederent, aut ſe converterent, aut nutu atque aliis geſticulationibus annuere vel renuere interrogationibus ſacerdotum viderentur. Comprehendunt id quoque omnes ii, qui ſciunt qualia neuroſpaſta ac bætulas inter ſe habuerint Veteres; ac quantis argutiis lepidiſque artificiis apud nos, in feſtis encæniis, quotidie moventur, imò & articulate loquuntur, (ſaltem loquelam emittere videntur) imagunculæ illæ quas vulgo *Marionettas* vocant; ac quam parvo negotio etiam ma-

jores imagines ac ſtatuæ, hominis ſtaturam quandoque multum ſuperantes, ita moveantur, ut non ſolis pueris ſed & communi plebeculæ admirationi non tantùm, verum & terrori quandoque ſint: quique unquam in Theatris Deos è machina apparere viderint; Mercuriumque alioſve Deos ita artificioſe in cœlum è ſolo ſubvolantes, ut, licet plurimis lucernis ibi lucentibus, ab viſu acutioribus vix ac ne vix quidem diſcerni queat, an, aut quibus id fiat inſtrumentis: quique unquam viderint illos χειρονομοῦντας ac præſtigiatores, qui ſumma manuum agilitate omnium etiam acutiſſimorum oculos ita fallunt ut faſcinare eos videantur.

Quod ſi talia peragantur in obſcuris adytis, aut locis ubi dubia lux facillime occultat ea, quæ ne fraus pateat, occultanda ſunt; quis miretur adhuc longe facilius, ut mirabilia, ac ſtupenda credulæ ex ſuperſtitione multitudini, ac pro Divinis, Deorumve ſupernaturalibus actionibus ac motibus, ea obtrudi poſſe? Verum exemplis hæc nonnullis illuſtranda ſunt.

Ut omittam igitur columbam ligneam volantem Architæ Tarentini, aliaque veterum Mechanicorum artificia, quæ non omnibus æque credibilia ſunt; prodeat magnus ille Ariſtoteles, qui libro de mundo cap. 6. ita loquitur: Ὥσπερ ἀμέλει δρῶσιν οἱ μηχανοποιοὶ, διὰ μιᾶς ὀργάνου χαστηλίας πολλὰς καὶ ποικίλας ἐνεργείας ἀποτελοῦντες. ὁμοίως δὲ καὶ οἱ νευροσπάσται, μίαν μέρινθον ἐπισπασάμενοι, ποιοῦσι καὶ αὐχένα κινεῖσθαι, καὶ χεῖρα τοῦ ζώου, καὶ ὦμον καὶ ὀφθαλμόν· ἔστι δὲ ὅτε πάντα τὰ μέρη, μετά τινος εὐρυθμίας. *Non ſecus atque illi Machinatores ſolent, qui inſtrumento uno demittendo, multos & varios effectus edunt: & neuroſpaſtæ unum aliquem funiculum attrahentes, faciunt, ut animalis aut collum [ſive cervix] aut manus, aut humerus, aut oculus, quandoque & omnia ſimul membra, cum quadam motus concinnitate, moveantur.* Hunc Ariſtotelicus

telicus ille Apulejus, dum de eadem re loquitur (de Divina mundi gubernatione videlicet) plane imitatus, ita infit: *An non ejusmodi compendio Machinatores fabricarum, astutiâ unius conversionis multa & varia pariter administrant; etiam illi, qui in ligneolis hominum figuris gestus movent? quando filum membri quod agitari solet, traxerint, torquebitur cervix, nutabit caput, oculi vibrabunt, manus ad omne ministerium præsto erunt; nec invenustè totus videbitur vivere.* Sic etiam Vitruvio vocantur *Engibata*, quæ motum incessumque mentiebantur imagines vel imagunculæ, & *Merulæ* ex icunculæ quæ hydraulicâ ratione factæ, coacto spiritu, pressionibus aquarum, voces edebant. Talia quoque imitatus fuerat Alexander ille Pseudomantis; cujus vitam & præstigias describit Lucianus, (in historia illa quæ in omnium fere Doctorum manibus versatur, quæque aliàs dignissima est ut hic tota inseratur,) dum inter alia & hæc prodit: Ἐπεποίητο δὲ αὐτοῖς πάλαι, καὶ κατεσκεύαστο, κεφαλὴ δράκοντος ὀθονίνη, ἀνθρωπόμορφόν τι ἐπιφαίνουσα, κατάγραφος, πάνυ εἰκασμένη, ὑπὸ θριξὶν ἱππείαις ἀνοίγουσά τε, καὶ αὖθις ἐπικλείουσα τὸ στόμα· καὶ γλῶττα οἷα δρακόντων διπλῆ, μέλαινα προέκυπτεν, ὑπὸ τριχῶν καὶ αὐτὴ ἑλκομένη. καὶ ὁ Πελλαῖος δὲ δράκων, προϋπῆρχε, καὶ οἴκοι ἐτρέφετο, κατὰ καιρὸν ἐπεφανησόμενος αὐτοῖς, καὶ συντραγῳδήσων, μᾶλλον δὲ, πρωταγωνιστὴς ἐσόμενος.

At multo antea sibi finxerant paraverantque è linteis confectum draconis caput, speciem humanam præ se ferens, lineis notatum planeque expressum, quod pilis equinis os aperiret & clauderet. Tùm lingua, sicut & draconum bisulca atra prominebat, quæ & ipsa trahebatur à pilis. Porrò Pellæus ille draco jampridem erat in promptu, domique alebatur, ab illis, cum res postularet, ostendendus; unaque partem Tragœdiæ acturus, vel princeps potius hujus fabulæ

bulæ futurus. Et in ulteriori hujus scenæ descriprione : Εἶτα
μοι ἐπενόησον οἰκίσκον οὐ πάνυ φαιδρὸν, οὐδὲ εἰς κόρον τοῦ φωτὸς δε-
χόμενον, καὶ πλῆθος ἀνθρώπων συγκλύδων, τεταραγμένων καὶ
προεκπεπληγμένων, καὶ ταῖς ἐλπίσιν ἐπαιωρουμένων. οἷς εἰσελθοῦσι
τεράστιον ὡς εἰκὸς τὸ πρᾶγμα ἐφαίνετο, ἐκ τοῦ τέως μικροῦ ἑρπε-
τοῦ, ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν τοσοῦτον δράκοντα πεφηνέναι ἀνθρωπό-
μορφον· καὶ ταῦτα καὶ τιθασσόν. ἐπείγοντο δὲ αὐτίκα πρὸς τὴν ἔξο-
δον. καὶ πρὶν ἀκριβῶς ἰδεῖν, ἐξελαύνοντο ὑπὸ τῶν ἀεὶ ἐπεισιόν-
των. ἐτετρύπητο δὲ κατὰ τὸ ἀντίθυρον ἄλλη ἔξοδος, οἷόν τι τοὺς
Μακεδόνας ἐν Βαβυλῶνι ποιῆσαι ἐπ' Ἀλεξάνδρῳ νοσοῦντι λό-
γος, &c.

Jam mihi cogita non admodum illustres ædiculas, neque luminis ad satietatem usque capaces; tum hominum convenarum turbam, qui tumultuentur, jam ante spebus referti & erecti : quibus ingressis visa res est, ut par erat, portentosa; videlicet ex modo pusillo serpente, intra paucos dies tam immanem exstitisse draconem, humanâ specie, atque insuper mansuetum. Protinus autem ad egressum accelerabantur, & priusquam accuratè essent contemplati, expellebantur ab iis qui novi semper ingrediebantur. Eratque è regione januæ patefactum aliud ostium ad exeundum: Cujusmodi Macedonas in Babylone fecisse ferunt, ægrotante Alexandro, &c. Nec talia fraudum, scelestarum verè, exempla, etiam patrum nostrorum memoria defuere. Ita enim Hondorfius : qui narrat quod, *cum Isenaci unà cum Martino Luthero essent viri aliquot eruditione præstantes, oblatum ipsis fuerit simulachrum Mariæ puerum Jesum ulnarum complexu gestantis, eo artificio constructum, ut à Monacho post altare delitescente facili motu regeretur, ut munera offerenti, capite, unà cum puerulo, annuens, benevolentiæ signum, ostenderet : rursusque ei qui vacuus accederet, capite averso, offensionis signum præberet.* Plura autem hujusmodi

modi Machinamenta per Monachos (uti antea per sacerdotes Ethnicos) exercita, uti plura ejus rei exempla ab aliis producuntur, nullum dubium est.

Sed, ut ad vocalem sonum per imagines statuasve redditum deveniamus; notatu dignissima, mihi sunt ea, quæ magnus ille Athanasius Kircherus in libris suis de Phonurgia inter alia, lib. 1. cap. 6. de tubis locutoriis, quæ in longinqua spatia articulatam atque intelligibilem admodum vocem reddunt, habet, in hunc modum: *Accidit porro ut Musæum meum privatum in aptiorem patentioremque Collegii Romani locum, quem Galleriam vocant, transferre cogerer: intra quam & paulò antè dictus tubus translatus, etiamnum ab omnibus exteris spectatur & auditur, sub nomine* DELPHICI ORACULI *intitulatus: hâc tamen differentiâ, ut quod tubus qui primo elatiori voce prolata verba in remota spatia diffusa palam propagabat, nunc submissâ & occulta voce clam in ludicris Oraculis fictisque consultationibus peragat; eo artificio, ut nemo adstantium de secreto reciproca colloquentium mussitatione instituto, percipere quicquam valeat: quod & advenis in hunc diem exhibetur, non sine Dæmonis alicujus latentis suspicione, eorum qui Machinam non capiunt: nam & statua os ad normam loquentis, aperit & claudit, oculos movet. Ideo autem hujusmodi artificium condidi, ut imposturas & fallacias, fraudesque veterum Sacerdotum, in Oraculorum consultatione, ostenderem. Dum enim per tubos fictos (quos in Oedipo descriptos vide) responsa darent, populum unà ad oblationes profusè faciendas, si exaudiri vellent, cogebant; utque proinde hac fraude magnum illis lucri incrementum cederet: quamvis Dæmones clam quoque sese eorum operibus miscuisse non negem.* Huc usque Reverendus ille Vir: qui postrema illa verba mihi annectere prioribus videtur, ne alios heic nimium adhuc scrupulosos

pulosos offendat. Sive tamen hæc ipsum ex animo dixisse constet, sive aliter, mihi perinde est: quod, uti jam & alibi à me dictum fuit, aliorum auctoritati, ratione opinionis, minimè inniti constituerim.

Interim videmus ex hisce, quid per Oraculorum Antistites effici potuerit. Videamus nunc, quid & factum sit.

Ita autem Theodoretus lib. 5. cap. 22. de Theophilo Alexandrino Episcopo: Οὗτος τὴν Ἀλεξάνδρου πόλιν τῆς εἰδωλικῆς ἠλευθέρωσε πλάνης. οὐ γὰρ μόνον ἐκ βάθρων ἀνέσπασε τὰ τῶν εἰδώλων τεμένη, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἐξαπατώντων ἱερέων τοῖς ἐξηπατημένοις ὑπέδειξε μηχανήματα. τά τε γὰρ ἐκ χαλκοῦ καὶ τὰ ἐκ ξύλων κενὰ ἔνδοθεν κατασκευάζοντες ξόανα, καὶ τοῖς τοίχοις τὰ τούτων προσαρμόζοντες νῶτα, πόρους τινὰς ἀφανεῖς, ἐν τοῖς τοίχοις ἠφίεσαν. εἶτα διὰ τῶν ἀδύτων ἀνιόντες, καὶ εἴσω τῶν ξοάνων γινόμενοι, ἅπερ ἐβούλοντο διὰ τούτων ἐκέλευον. φενακιζόμενοι δὲ οἱ ἐπαΐοντες, ἔδρων τὸ κελευόμενον. ταῦτα ὁ σοφώτατος καταλύων ἀρχιερεὺς τοῖς ἐξαπατηθεῖσιν ὑπέδειξε δήμοις.

Hic urbem Alexandrinorum fraude simulacrorum liberavit; non enim idolorum modo delubra, concussis eorum fundamentis diruit, verum etiam subdolas Sacerdotum veteratorum machinationes eorum oculis, quos in fraudem deduxerant, subjecit ad contemplandum. Etenim sacerdotes isti statuas, quarum pars æneæ, pars ligneæ fuerunt, cavas introrsus effecerant, tergaque earum parietibus affigentes, vias quasdam latentes & obscuras per ipsas parietes illas diduxerant. Deinde per adyta fanorum in eas ingressi vias, se in statuas ipsas abdiderant, indeque velut ex statuarum ore, quæcunque voluerant, imperabant. Quibus auditores circumventi, imperata faciebant. Quæ sapientissimus ille Pontifex demolitus deceptis populis ostendit.

Tali autem occasione atque obtentu multa per hosce Sacerdotes flagitia fuisse commissa, docet nos (præter illud exem-

exemplum, quod Romæ in Iſidis Templo commiſſum tradit Fl. Joſephus, lib. 21.) Ruffinus Hiſtor. Eccleſiaſt. lib. 2. cap. 25. hiſce verbis: *Sacerdos erat apud eos [Alexandriæ] ſcilicet Saturni Tyrannus nomine. Hic quaſi ex reſponſo numinis, adorantibus in Templo nobilibus quibuſque & primariis viris, quorum ſibi matronæ ad libidinem placuiſſent, dicebat Saturnum præcepiſſe, ut uxor ſua pernoctaret in Templo. Tum is qui audierat, gaudens quod uxor ſua dignatione numinis vocaretur, exornatam comptius, inſuper & donariis onuſtam, ne vacua ſcilicet repudiaretur, conjugem mittebat ad Templum. In conſpectu omnium concluſâ intrinſecus matronâ, Tyrannus, clauſis januis & traditis clavibus, diſcedebat. Deinde facto ſilentio, per occultos & ſubterraneos aditus, intra ipſum Saturni ſimulacrum patulis irrepebat cavernis. Erat autem ſimulacrum à tergo exeſum & parieti diligenter annexum; ardentibuſque intra ædem luminibus, intentæ ſupplicantique mulieri vocem ſubitò per ſimulacrum æris concavi proferebat: ita ut pavore & gaudio infelix mulier trepidaret, quod dignam ſe tanti numinis putaret alloquio. Poſteaquam verò quæ lubitum fuerat, vel ad conſternationem majorem, vel ad libidinis incitamentum, diſſeruiſſet numen impurum, arte quadam linteolis obductis, repente lumina extinguebantur univerſa. Tum deſcendens, obſtupefactæ & conſternatæ mulierculæ adulterii fucum profanis commentationibus inferebat. Hæc cum per omnes miſerorum matronas multo jam tempore gererentur, accidit quandam pudicæ mentis fœminam horruiſſe facinus, & attentius deſignantem, cognoviſſe vocem Tyranni; ac domum regreſſam, viro de fraude ſceleris indicaſſe. Ille de injuria conjugis, imò potiùs ſuâ ardentius inflammatus; inſcriptum Tyrannum ad tormenta deducit. Quo convicto atque confeſſo, cæciſque fraudibus revelatis, pudor omnis & dedecus*

Paganorum pervaſerat domos, adulteris matribus, inceſtis patribus, liberis ſpuriis deprehenſis. Quibus divulgatis & proditis, raptim cum ſimulacris & ædibus excitabantur crimina.

Addamus, quæſo, huic exemplo & illa quæ Herodotus lib. 1. habet, de Turri in Templo Beli Babylonico, de Thebis Ægyptiacis, atque Oraculo in Pataris Lyciæ civitate, hiſce verbis: Ἐν μέσῳ δὲ τοῦ ἱροῦ πύργος στερεὸς οἰκοδόμηται, σταδίου καὶ τὸ μῆκος καὶ τὸ εὖρος. καὶ ἐπὶ τούτῳ τῷ πύργῳ ἄλλος πύργος ἐπιβέβηκε, καὶ ἕτερος μάλα ἐπὶ τούτῳ, μέχρις οὗ ὀκτὼ πύργων. ἀνάβασις δὲ εἰς αὐτοὺς ἔξωθεν κύκλῳ περὶ πάντας τοὺς πύργους ἔχουσα πεποίηται. μεσοῦντι δὲ κου τῆς ἀναβάσιος, ἐστι καταγωγή τε καὶ θῶκοι ἀμπαυστήριοι, ἐν τοῖσι κατίζοντες ἀμπαύονται οἱ ἀναβαίνοντες. ἐν δὲ τῷ τελευταίῳ πύργῳ νηὸς ἔπεστι μέγας· ἐν δὲ τῷ νηῷ κλίνη μεγάλη κέεται εὖ στρωμένη· καὶ οἱ τράπεζα παρακέεται χρυσέη. ἄγαλμα δὲ οὐκ ἔνι οὐδὲν αὐτόθι ἐνιδρυμένον, οὐδὲ νύκτα οὐδεὶς ἐναυλίζεται ἀνθρώπων, ὅτι μὴ γυνὴ μούνη τῶν ἐπιχωρίων, τὴν ἂν ὁ θεὸς ἕληται ἐκ πασέων, ὡς λέγουσι οἱ Χαλδαῖοι, ἐόντες ἱρέες τούτου τοῦ θεοῦ. Φασὶ δὲ οἱ αὐτοὶ οὗτοι (ἡμοὶ μὲν οὐ πιστὰ λέγοντες) τὸν θεὸν αὐτὸν φοιτᾶν τε ἐς τὸν νηὸν, καὶ ἀμπαύεσθαι ἐπὶ τῆς κλίνης, καταπερ ἐν Θήβῃσι τῇσι Αἰγυπτίῃσι, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὡς λέγουσι οἱ Αἰγύπτιοι. καὶ γὰρ δὴ ἐκεῖθι κοιμᾶται ἐν τῷ τοῦ Διὸς τοῦ Θηβαιέος γυνή· ἀμφότεραι δὲ αὗται λέγονται ἀνδρῶν οὐδαμῶν ἐς ὁμιλίην φοιτᾶν· καὶ καταπερ ἐν Πατάροισι τῆς Λυκίης, ἡ πρόμαντις τοῦ θεοῦ ἐπεὰν γένηται· οὐ γὰρ δὴ αἰεί ἐστι χρηστήριον αὐτόθι· ἐπεὰν δὲ γένηται τότε ὦν, συγκατακληίεται τὰς νύκτας ἔσω ἐς τὸν νηόν.

In Templi medio turris ſolida, craſſitudine ſimul & altitudine ſtadii, cui alia rurſus ſuperimpoſita turris & huic ſubinde alia, ad octavam uſque. His forinſecus ſcalæ ſunt in circuitu adhibitæ, per quas ad ſingulas conſcenditur turres: In mediis gradibus ſtatio, ſellæque in hâc factæ, in quibus adſcendentes liceat ſedere ac quieſcere. In poſtrema

turri

turri sacellum est aliud, in quo lectus est splendide stratus, & apposita mensa aurea. Statua tamen in hoc sacello nulla est: neque hic noctu cubat hominum aliquis, præter mulierem unam ex indigenis, quam ex omnibus Deus delegerit, uti narrant Chaldæi hujus Dei sacerdotes. Narrant enim illi (tametsi mihi parum credibilia referre videntur) Deum ipsum ingredientem templum, in hoc cubili conquiescere, perinde atque Thebis Ægyptiacis, ut ferunt Ægyptii. Ibi enim in Thebani Jovis fano mulier quoque cubat: quarum mulierum utraque cum viris putatur non habere consuetudinem: sicut etiam Dei antistita Pataris Lyciæ civitate, quando ita accidit [ut antistitæ seu vatis fungi munere debeat.] Neque enim Oraculum ibi celebratur perpetuò. Ubi autem id futurum est, Antistita noctu in templum concluditur.

Ut autem & aliarum fraudulentarum Machinationum exempla videamus, & inter illas subvolationis, ut sic dicam, in aëra, prodeat iterum Ruffinus; qui lib. II. cap. 23. de Serapis apud Alexandriam Templo & Oraculo, hæc sequentia scribit: *Serapis apud Alexandriam Templum auditum quidem omnibus puto, plerisque verò etiam notum. Locus est non natura sed manu, & constructione per centum aut eo amplius gradus in sublime suspensus, quadratis & ingentibus spatiis omni ex parte distentus: cuncta verò quo ad summum pavimentorum pervadatur, opere forniceo constructa; quæ immensis desuper luminaribus, &* OCCULTIS ADITIBUS *invicem in semet distinctis, usum diversis ministeriis & clandestinis officiis exhibebant. Jam verò in superioribus extrema totius ambitus spatia occupant exhedræ & pastophoria domusque in excelsum porrectæ, in quibus vel æditui, vel hi quos* ἁγνεύοντας, *id est, qui se castificant, commanere soliti erant. Porticus quoque post hæc omnem ambitum*

quadratis ordinibus distinctæ intrinsecus circumibant. In medio totius spatii ædes erat, pretiosis edita columnis, & marmoris saxo extrinsecus amplè magnificéque constructa. In hac simulacrum Serapis ita erat vastum, ut dextra unum parietem, alterum læva perstringeret: quod monstrum ex omnibus generibus metallorum lignorumque compositum ferebatur. Interioris delubri parietes laminis primo aureis vestiti, super has argenteis, ad postremum æreis habebantur, quæ munimento pretiosioribus metallis forent. Erant etiam quædam ad stuporem admirationemque videntium, dolis & arte compositæ. Fenestra perexigua ab ortu solis ita erat aptata, ut die QUA FUERAT INSTITUTUM *simulacrum Solis ad Serapin salutandum introferri, diligenter temporibus observatis, ingrediente simulachro radius solis per eandem fenestram directus, os & labra Serapis illustraret, ita ut inspectante populo, osculo salutatus Serapis videretur à Sole. Erat & aliud fraudis genus hujusmodi: natura lapidis Magnetis hujus virtutis esse perhibetur, ut ad se rapiat & attrahat ferrum. Signum solis ad hoc ipsum ex ferro subtilissimo manu artificis fuerat fabricatum, ut lapis, cujus naturam ferrum ad se trahere diximus, desuper in laquearibus fixus, cum temperatè sub ipso radio ad libram esset positum simulachrum, & vi naturali ad se raperet ferrum, assurrexisse populo simulachrum & in aëre pendere videretur. Et ne hoc lapsu præpropero proderetur; ministri fallaciæ, surrexit, ajebant, Sol, ut valedicens Serapi discedat ad propria. Sed & multa alia decipiendi causâ à veteribus in loco fuerant constructa, quæ nunc longum esset enumerare per singula.* Dolendum sanè hunc Ruffinum non etiam cæteris addidisse: multum lucis enim afferre, procul dubio potuissent huic nostræ de Sacerdotum circa talia imposturis tractationi.

Sed

Sed revertamur denuò ad χρηστήριον illud Ammonis, unde diverteramus; ac perpendamus ea quæ gesta sunt circa illam famosissimam Alexandri ad Ammonem consultationem: primusque nobis prodeat Diodorus Siculus, qui de Alexandro heic Deum consulente ita narrat, Bibliothecæ suæ libro 16. Τοῦ δ' Ἀλεξάνδρου διὰ τῶν ἱερέων εἰσαχθέντος εἰς τὸν νεὼν, καὶ τὸν θεὸν κατανοήσαντος, ὁ μὲν προφητεύων ἀνὴρ πρεσβύτερος τὴν ἡλικίαν προσελθὼν αὐτῷ, χαῖρε, εἶπεν, ὦ παῖ, καὶ ταύτην παρὰ τοῦ θεοῦ ἔχε τὴν πρόσρησιν. ὁ δὲ ὑπολαβὼν, δέχομαι, φησὶν, ὦ πάτερ, καὶ τὸ λοιπὸν κεκλήσομαι σὸς, ἀλλ' εἴ μοι δίδως τὴν ἁπάσης γῆς ἀρχήν; τοῦ δ' ἱερέως προσελθόντος τῷ σηκῷ, καὶ τῶν ἀνδρῶν τῶν αἰρόντων τὸν θεὸν κινηθέντων τεταγμένοις τισὶ τῆς φωνῆς συμβόλοις, ὁ μὲν ἀνεῖπε, βεβαίως αὐτῷ διδόναι τὸν θεὸν τὴν αἴτησιν. ὁ δ' Ἀλέξανδρος ὑπολαβὼν, τὸ λοιπὸν, εἶπεν, ὦ δαῖμον ἀπόφηναί μοι τῶν ζητουμένων, εἰ πάντας ἤδη μετελήλυθα τοὺς γενομένους φονεῖς τοῦ πατρὸς, ἤ τινες διαλελήθασιν. ὁ δὲ προφήτης ἀνεβόησεν, εὐφήμει· οὐδένα γὰρ ἀνθρώπων ὑπάρχειν τὸν δυνησόμενον ἐπιβουλεῦσαι τῷ γεννήσαντι αὐτόν. τοὺς δὲ τοῦ Φιλίππου φονεῖς ἅπαντας τετευχέναι τιμωρίας. τεκμήρια δ' ἔσεσθαι τῆς ἐκ τοῦ θεοῦ γενέσεως τὸ μέγεθος τῶν ἐν ταῖς πράξεσιν κατορθωμάτων· καὶ γὰρ πρότερον ἀήττητον αὐτὸν γεγονέναι, καὶ μετὰ ταῦτ' ἔσεσθαι διὰ παντὸς ἀνίκητον. ὁ δ' Ἀλέξανδρος, ἡσθεὶς τοῖς κεχρησμῳδημένοις, &c.

Alexandro vero per Sacerdotes in Templum ducto & Deum conspiciente, PROPHETA, *vir senex ætate, accedens, Salve, ô Fili, dixit, & hanc salutationem habe à Deo. Cui ipse respondens, dixit, Accipio, ô Pater, atque in reliquum tempus Tuus vocabor. Sed an dabis mihi totius orbis imperium? Ubi, Sacerdote ingrediente in adyta Templi, atque viris illis qui Deum portabant certis vocum modulationibus se moventibus, ille quidem [Sacerdos] edixit, firmiter Deum dare quæ poscebantur. Alexander respondens, cætera, ô Deus, dixit, eorum quæ peto, mihi osten-*

ostendas ; num scilicet omnes deprehenderim qui Patrem meum occiderunt , an vero adhuc aliqui (eorum) lateant. At propheta exclamans , jubebat ipsum bono esse animo ; nullum enim hominem existere qui possit insidiari genitori ipsius : Philippi verò interfectores omnes dedisse pœnas. Quodque indicia , eum è Deo esse natum , futura forent , magnitudo successuum in rebus à se susceptis : atque ipsum quidem jam antea fuisse insuperabilem, sed in posterum eum fore , quocunque se verteret , invictum. Alexander vero lætatus , &c.

Hactenus Diodorus ; in cujus verbis notandum , Responsa hic quoque ex Adytis data (nutu scilicet, uti jam antea ostensum) sed quæ sacerdos, quasi à Deo accipiens , iis , qui Jovem hunc consultum veniebant , enuntiaret : σηκὸς enim ille quo sacerdos introibat, quæ superius appellavi, *adyta* erant: Sic enim Hesychius & Suidas : [Σηκὸς . . . ἐνδότερος τόπος τοῦ ἱεροῦ. Σηκὸς] ὁ ἐνδότερος οἶκος τοῦ ἱεροῦ ναοῦ. Interior locus , vel domus, Templi.

Quæ Curtius habet ab hisce non abludunt ; nisi quod minus superstitiosus, in hujus rei enarratione, quam Diodorus, appareat. Verba ejus sunt : *At tum quidem Regem propius adeuntem , maximus natu è Sacerdotibus filium appellat , hoc nomen illi parentem Jovem reddere affirmans. Ille verò & accipere se ait , & agnoscere ; humanæ sortis oblitus. Consulit deinde , an totius Orbis imperium fatis sibi destinaret Pater. Vates , æque in adulationem compositus , terrarum omnium Rectorem fore ostendit , &c.* Quibus demum addit: *Verè & salubriter æstimanti fidem Oraculi , vana profectò responsa videri potuissent : Sed fortuna , quos uni sibi credere coëgit, magna ex parte avidos gloriæ magis , quam capaces facit. Jovis igitur Filium se non solum appellari passus est , sed etiam jussit : rerumque gestarum famam dum auge-*

augere vult; tali appellatione corrumpit. Et Macedones, aſſueti quidem Regio imperio, ſed majore libertatis umbrâ quam cæteræ gentes, immortalitatem affectantem contumacius, quam aut ipſis expediebat, aut Regi, adverſati ſunt. Cujus averſationis exempla aliaque inde accidentia, ſequentibus ejus libris in Clito, Philota, Caliſthene, aliiſque Macedonibus narrat.

De Reſponſo autem Sacerdotis hæc, inter alia, Plutarchus: Ταῦτα περὶ τῶν χρησμῶν οἱ πλεῖστοι γράφουσιν· αὐτὸς δὲ Ἀλέξανδρος ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὴν μητέρα, φησὶν γεγονέναι τινὰς αὐτῷ μαντείας ἀπορρήτους, ἃς αὐτὸς, ἐπανελθὼν, φράσει πρὸς μόνην ἐκείνην. ἔνιοι δέ φασιν, τὸν μὲν προφήτην Ἑλληνιστὶ βουλόμενον προσειπεῖν μετά τινος φιλοφροσύνης, Ὦ παιδίον, ἐν τῷ τελευταίῳ τῶν φθόγγων, ὑπὸ βαρβαρισμοῦ πρὸς τὸ σίγμα ἐξενεχθῆναι. καὶ εἰπεῖν, Ὦ παιδίος, ἀντὶ τοῦ ν τὸ σ χρησάμενον. ἀσμένῳ δὲ τῷ Ἀλεξάνδρῳ τὸ σφάλμα τῆς φωνῆς γενέσθαι, καὶ διαδοθῆναι λόγον. ὡς παῖδα Διὸς αὐτὸν τοῦ θεοῦ προσειπόντος.

Hæc de Oraculis tradunt plerique. Ipſe in epiſtola ad matrem Alexander, SORTES *ſibi ait,* ARCANAS *redditas, quas reverſus ſoli ei relaturus eſſet. Sunt qui dictitant, Vatem quum appellare comiter Alexandrum Græcè vellet,* Ὦ παιδίον, *poſtremam ſyllabam, ut Barbarum, per s pronuntiaſſe, ac dixiſſe* Ὦ παιδίος: *neque invito Alexandro claudicaſſe in voce; increbuiſſeque ſermonem, Jovis eum à Deo appellatum filium.* De quo in ſermone vitio, etiam ita ad Dionyſium Euſtathius: Ὅτι, φασὶ, καὶ ὁ τοῦ Ἄμμωνος ἱερεὺς ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν παιδίον, παιδίος καλέσας τὸν Ἀλέξανδρον, ἔδοξεν ὡς ἐν χρησμοῦ λοξότητι, ὦ παῖ Διὸς, αὐτὸν προσειπεῖν, οὕτω τῶν ἐπιτρίπτων κολάκων ἐκλαβομένων τὸ βάρβαρον τῆς φωνῆς. *Quo tempore dicunt etiam Ammonis ſacerdotem eo, quod loco* παιδίον, παιδίος *diceret in appellando Alexandro, viſum quaſi ex Oraculi ambiguitate ipſum* ὦ παῖ Διὸς, *ô Jovis fili, alloc-*

locutum. Ita scelestis istis parasitis barbarismum istum accommodantibus. Ab iis autem, quæ eum de Sortibus arcanis sibi redditis ad matrem scripsisse testatur Plutarchus, non valde discrepant illa, quæ de Alexandro, heic consulente Jovem, tradit Arrianus lib. 3. Ἐνταῦθα Ἀλέξανδρος τόν τε χῶρον ἐθαύμασε, καὶ τῷ θεῷ ἐχρήσατο· καὶ ἀκούσας ὅσα αὐτῷ πρὸς θυμοῦ ἦν, ὡς ἔλεγεν, ἀνέζευξεν ἐπ' Αἰγύπτου.

Alexander loci naturam admiratus, Oraculum consuluit; acceptoque responso sibi (ut dicebat) grato, in Ægyptum redut.

Hæc de responso Alexandro dato. Trogus Pompejus verò, scenam nobis clarius adhuc aperit hisce verbis: *Igitur Alexander cupiens Originem divinitatis acquirere, simul & matrem infamiâ liberare,* PER PRÆMISSOS SUBORNAT ANTISTITES, QUID SIBI RESPONDERI VELIT. *Ingredientem Templum statim Antistites ut Hammonis filium salutant, &c.*

Non mirum igitur, prætensum illud Oraculum, per Vatem, comitibus ejus respondisse (uti idem Trogus ac Curtius testantur) ut Alexandrum pro Deo, non pro Rege colerent. Consideret jam, quæso, æquus Lector, an hîc aliqua arte Dæmonis præternaturali opus fuerit, tam ad istum apparatum à me descriptum & exempla in eam rem adducta, quam ad hæc responsa Alexandro comitibusque ejus data. Si autem quispiam ostendere possit, hæc aliter unquam fuisse peracta, præstabit sane quod hucusque nemo præstitit.

Ast aliæ tamen difficultates adhuc restant adimendæ; circa Oracula videlicet per insomnia, aliosque vaticinandi modos, reddita.

De Clarii Apollinis Oraculo hæc Tacitus, libro II. Annal. *Relegit Asiam [Germanicus] appellitque Colophona, ut Clarii Apollinis Oraculo uteretur. Non femina illic, ut apud* Del-

Delphos, ſed certis è familiis, & fermè Mileto accitus ſacerdos, numerum modo conſultantium & nomina audit: tum IN SPECUM DIGRESSUS, *hauſtâ fontis arcani aquâ, ignarus plerumque literarum & carminum, edit reſponſa, verſibus compoſitis, ſuper rebus quas quis mente concepit:* ET (NB.) FEREBATUR GERMANICO PER AMBAGES, UT MOS ORACULIS, *maturum exitum ceciniſſe.*

Si alicubi certè hic partes ſuas habere debuit Diabolus. Sed videamus an tali auxilio indiguerint hujus χρηστηρίου Antiſtites.

Non fœmina hic (utpote minus apta tali artificio) ſed ſacerdos adhibebatur; atque ille quidem literarum & carminum plerumque rudis. Quaſi verò hæc non commodè ſatis ſimulari potuerint; dum interim hic ipſe ſacerdos, aut per ſe, aut, ſi Poëta non eſſet, per alios carmina componeret. At Oracula, in ſpecum digreſſus, reddidit ſuper rebus quas quis mente conceperat. Scriptis codicillis, uti in plurimis χρηστηρίοις conſuetudo, vel potius lex erat: an vero ſolis cogitationibus mente conceptis, non exprimitur. Ponamus tamen hæc de ſolis mente conceptis votis aut petitionibus eſſe intelligenda. Quam multa media erant iſtis detegendis! Id enim exemplis jam ſupra (ubi de Oraculo Delphico loquebar) allatis clare oſtenditur.

CAPUT XI.

De Oraculis per Insomnia datis; ac quam multis in locis, quibusque modis diversis, data fuerint: uti & quænam ac quales imposturæ circa ista locum habuerint. Qua occasione disseritur de Oraculo in Nyso; istâque rursus de Charoneis antris, Grotta di cani, *apud Neapolim; ac de Hirpinis per prunas ardentes ambulantibus. Post quæ notatur, pluribus ac diversis admodum modis quandoque in uno eodemque templo fatidico Responsa fuisse reddita: ne quid detrimenti caperet Oraculum, seu* χρηστήριον; *si hoc illove modo reddendi Responsa jam nimium veterascente, aut aliter vilescente, non commode alius substitueretur.*

SEd pergamus nunc ad Oracula quæ per insomnia reddebantur. Quorum maximè notabile exemplum tamen jam antea dedimus in descriptione Antri Oraculique Trophonii. Hæc autem, ubi tali modo Oracula accipiebant Consultores, plurima numero fuere: nec sanè mirum; cum sic commodius Antistites ipsis imponere possent; dum interpretes ipsi existentes somniorum quæ Consultores somniaverant, ea accommodare possent interrogatis pro lubitu suo: uti exemplum hujus rei habemus in Antri Trophonii Sacerdotibus.

Non omnia hic adducam quæ per somnia respondebant, indicabantve Consultoribus, quid sequendum aut fugiendum ipsis erat; quibus modis aut medicaminibus liberari poterant à morbis, quibus obsidebantur, &c. Nec enim necesse est (nec cuncta illa χρηστήρια aut descripta, aut notata, invenimus per Geographos; uti nec plurima alia quorum notitia non solum, sed & memoria interiit) sed unum alterumve exempli

cau-

causâ: cum in omnibus fere eodem modo hæc Oracula redderentur, in Antro Charoneo, in fano Pasitheæ, in Templo Æsculapii Pergameni, Calchantis in Dauniâ, Amphiarai in Attica, Thebis in Bœotia, cæterisque per Antiquos (tam Tertullianum lib. de Anima, quam alios) memoratis. De Amphiarai Oraculo apud Oropios, sequentia hæc tradit Pausanias, in Atticis: Καὶ πρῶτον μὲν καθήρασθαι νομίζουσιν ὅστις ἦλθεν Ἀμφιαράῳ χρησόμενος. Ἔστι δὲ καθάρσιον τῷ θεῷ θύειν. Θύουσι δὲ καὶ αὐτῷ καὶ πᾶσιν ὅσοις ἐστὶν ἐπὶ ταυτὸ τὰ ὀνόματα. Προεξειργασμένων δὲ τούτων, κριὸν θύσαντες αὐτῷ, καὶ τὸ δέρμα ὑποστρωσάμενοι, καθεύδουσιν ἀναμένοντες δήλωσιν ὀνείρατος.

Consulendi quidem causâ qui accedunt primò lustrantur omnes. PRO PIACULO RES DIVINA EST: *quam cum Amphiarao ipsi faciunt, tum cæteris, quorum in eâdem arâ inscripta sunt nomina: deinde arietem ei immolant, cujus substrata pelle dormientes nocturna visa exspectant.*

Apud Amphiaraum in Attica (teste Philostrato lib. 2. vitæ Apoll. Thyandi) *eos qui ad accipienda responsa eo accesserant, Sacerdotes jubebant diem integrum à cibo, & triduum à vini potu abstinere.*

In Dauniâ Arietem *nigrum* consultores immolabant, ejusque pelli indormiebant (teste Strabone, libro 6.) atque alibi aliter. De Serapidis Templo Canobitico ita quoque Strabo lib. 17. Ἔχουσα [Κάνωβος] τὸ τοῦ Σεράπιδος ἱερὸν πολλῇ ἁγιστείᾳ τιμώμενον, καὶ θεραπείας ἐκφέρον, ὥστε καὶ τοὺς ἐλλογιμωτάτους ἄνδρας πιστεύειν, καὶ ἐγκοιμᾶσθαι αὐτοὺς ὑπὲρ ἑαυτῶν ἢ ἑτέρων. Συγγράφουσι δέ τινες καὶ τὰς θεραπείας, ἄλλοι δὲ ἀρετὰς τῶν ἐνταῦθα λογίων.

Habens & [Canopus] Serapidis Templum religiosè cultum, ac morborum sanationes efficiens: ut etiam nobilissimi viri ei credant, & pro se, vel pro aliis, somnia ibi captent.

Sunt qui curationes conſcribant; quidam virtutes editorum ibi miraculorum. Hujuſmodi inſomnia in omnibus, puto, (ſaltem, in plurimis, conſtat) Æſculapii Templis Fatidicis, quæ multa fuere, captabantur. Quod ridiculè imitatur Ariſtophanes in Pluto ſuo: ſicut id notius eſt quam ut huc afferatur. De conſcriptis verò curationibus ac Miraculis habemus exemplum in iſta Inſcriptione, quam in priori Diſſertatione adduxi. De Conſultationibus ejuſmodi nobiliſſimorum virorum, dat nobis quoque exemplum notabile admodum Arrianus, libro 7. (quò forſan, inter alia, quoque Strabo reſpexit) hoc modo: Λέγουσι δὲ αἱ ἐφημερίδες αἱ βασίλειοι, ἐν τῷ τοῦ Σεράπιδος ἱερῷ Πύθωνά τε ἐγκοιμηθέντα καὶ Ἄτταλον καὶ Δημοφῶντα, καὶ Πευκέσταν· πρὸς δὲ Κλεομένην τε καὶ Μενίδαν καὶ Σέλευκον, ἐπερωτᾶν τὸν θεὸν εἰ λῷον καὶ ἄμεινον Ἀλεξάνδρῳ, εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ θεοῦ κομισθέντα, καὶ ἱκετεύσαντα θεραπεύεσθαι πρὸς τοῦ θεοῦ. καὶ γενέσθαι φήμην τινὰ ἐκ τοῦ θεοῦ, μὴ κομίζεσθαι εἰς τὸ ἱερὸν, ἀλλ' αὐτοῦ μένοντα ἔσεσθαι ἄμεινον. ταῦτά τε ἀπαγγεῖλαι τοὺς ἑταίρους, καὶ Ἀλέξανδρον οὐ πολὺ ὕστερον ἀποθανεῖν. ὡς τοῦτο ἄρα ἤδη ὂν τὸ ἄμεινον.

Diariis Regiis continetur, in Serapidis æde pernoctaſſe Pythonem, Attalum, Demophontem, & Peuceſtam: præterea Cleomenem & Menidam, ac Seleucum. ET PERCONTANTIBUS DEUM, *an melius ſatiusque eßet Alexandrum [jam decumbentem] in templum ſuum,* UT A SE CURARETUR DEFERRI, *Oraculum redditum,* NON OPPORTERE EÒ DEFERRI: SED MELIUS EI, SI IBI MANEAT, FORE. *Idque amicos Alexandro renuntiaſſe, neque multò poſt Alexandrum deceſſiſſe; quaſi* (NB.) *id magis in rem ipſius eßet.*

Perpendamus jam, quibus impoſturis ac technis in hiſce per inſomnia datis Oraculis egerint Antiſtites. Priuſquam tamen id faciamus, conſideremus reſponſum illud Alexandri Magna-

Magnatibus datum. Interrogarant hi Proceres, *an melius satiusque esset Alexandrum deferri, curandi gratiâ, in Templum Serapidis.* Sapienter sanè illi & uti opportebat, respondebant, *Non opportere eum eò deferri, &c.* Quid enim periculosius erat & Oraculi & ipsorum auctoritati, quam ut suaderent ut eò deferretur Alexander? Si enim aut in via aut in ipso Templo obiisset ille, mendax omnibus necessario fuerat ille Deus. Si verò ubi jam decumbebat, moreretur, præsto erat illa interpretatio, quæ data traditur ab Arriano: Si vero contra ipse ibi permanens sanitatis restitutus denuò fuisset, magna gloria necessariò hinc Oraculo accedebat.

Hujusmodi verò Antistites, si petitiones Consultorum accipiebant viva voce, nulla in respondendo erat difficultas, neque ullo egebant adminiculo præter artem benè conjiciendi id, quod faciebat ad propositum; ac tales ambiguitates obscuritatesque inveniendi, quibus quocunque caderet res ejusque eventus, sua commoda haberent effugia. Si verò per scriptos & obsignatos codicillos; ut hosce præterea ita, ut id non animadverterent consultores, aperirent, rursumqne recluderent. quibus tamen tertiò accedere debebat methodus artificiosa, accommodandi insomnia Consultorum ad ipsorum, sive viva voce, sive per scriptas tabellas facta, interrogata. Quod an, & quomodo, perficere potuerint, nunc perpendendum.

Ac primò quidem curandum erat Sacerdotibus, ut dormirent Consultores, dum *pellibus istis stratis incumberent;* Et quidem tali somno qui turbidis insomniis cerebrum agitaret ac turbaret. Quod per medicamenta, ὑπνωτικὰ & narcótica, ex opio, opiatis, aliisve, quæ Medicæ artis peritis, imò & multis aliis, sunt notissima; aptissimè poterat perfici. Hæc autem & simila poterant ipsis, si non in vino, aut aliis liquoribus; fumigationibus, odoribus aliisve mediis pluribus. exhiberi:

dum

dum belli illi abstemii nihil minus cogitarent: ita ut illa ipsis injuncta abstinentia, eò meliorem daret Sacerdotibus istos decipiendi occasionem. Huc accedere poterant, imò & proculdubio accessere, tales ab istis impostoribus adornatæ fabellæ, narrationes, aut subitæ atque ex improviso auditæ voces, quæ in mentes jam & superstitione & spe & metu & medicamine attonitas, tam alte descenderent, ut earum rerum imagines in somniis sese, aut primò aut præcipuè, proderent ipsorum mentibus, easque inprimis detinerent. Adde quod sive per tubas, quales jam superius notavi, vel per cornua ipsorum auribus applicata (ut eo minus & alii sonitum audirent, & eo altius sonus ac vehementius ad cerebrum penetraret, auditusque organa moveret) imaginationes heic per Antistites desideratæ potuerint ingeri. Ac licet ista insomnia vix, ac ne vix quidem, aliquid simile continerent iis quæ petebantur ab Oraculo, isti, & excipiendo insomnia ab iis qui nondum mentis erant compotes (ut vidimus factum in Oraculis Trophonii) & mutando atque aliter illa concinnando; vel si hæc commodè satis procedere non possent, de novo insomnia inducendo, (uti & Sortes & Haruspicina & Auguria sæpius iterabantur quandoque) in quibus aliquid saltem quod interrogationibus quadraret continebatur; mentes dementium horum Consultorum dementare ulterius valebant, horroreque ac superstitione ultra modum adimplere. Sic satis magnam occasionem quoque præbebant tenebræ procuratæ in templis, aut à natura factæ in speluncis, quibus indormiebant; ut multa nigra ipsis obversarent, nigrorumque imaginationes turbatas mentes occuparent. Quibus cætera jam dicta si accederent, non mirum sanè, aliquem somniasse se interrogatum album vel nigrum. Præterea omnes de hujusmodi datis Oraculis narratiunculas per manus habemus Antistitum ac Sacerdotum, aut ab hominibus superstitiosis qui talibus argutiis fuerant decepti;

cepti; minimè vero puram putam rerum ibi gestarum historiam: quod quam maximè hic puto notandum.

Tabellas autem ac codicillos istos obsignatos aut imponebant pulvinaribus Deorum, atque ita secum illos assumebant in adyta: aut quandoque etiam iis indormiebant ipsi Prophetæ & Antistites. Qui tum quasi ex somniis tali modo captis, seu potius dolose confictis, responsa dabant Consultoribus. Sic ille jam sæpius dictus & adductus Alexander: de quo ita Lucianus: *Tandem cum jam plurimi confluerent, premereturque civitas eorum multitudine qui ad Oraculum ventitabant, neque suppeditandis rebus ad victum necessariis sufficeret, Oraculi genus comminiscitur, quod nocturnum appellabatur. Siquidem acceptis libellis indormire se ajebat; & tanquam divinitus in somnio edoctus respondebat: nihil certi tamen, sed ambiguè plerumque ac confusim, maximè si quem libellum accuratius obsignatum conspexisset. Nam citra resignandi periculum, quicquid temerè in mentem venisset, subscribebat: ratus & hoc ipsum convenire Oraculis. Erant autem ad id nonnulli constituti interpretes, qui mercedem non exiguam colligebant ab iis, qui hujusmodi capiebant Oracula, ut ea enarrarent explicarentque.* Græca sunt: ἤδη δὲ πολλῶν ἐπιρρεόντων, καὶ τῆς πόλεως αὐτῶν θλιβομένης ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἐπὶ τὸ χρηστήριον ἀφικνουμένων, καὶ τὰ ἐπιτήδεια διαρκῆ μὴ ἐχούσης, ἐπινοεῖ τοὺς νυκτερινοὺς καλουμένους χρησμούς. λαμβάνων γὰρ τὰ βιβλία, ἐπεκοιμᾶτο, ὡς ἔφασκεν, αὐτοῖς, καὶ ὡς ὄναρ παρὰ τοῦ θεοῦ ἀκούων ἀπεκρίνετο. οὐ μήν τοι σαφεῖς τοὺς πολλούς, ἀλλὰ καὶ ἀμφιβόλους καὶ τεταραγμένους. καὶ μάλιστα εἴ ποτε θεάσαιτο περιεργότερον τὸ βιβλίον κατεσφραγισμένον. οὐ γὰρ παρακινδυνεύων τὸ ὑπελθὸν ἄλλως ὑπέγραφε, χρησμοῖς πρέπον καὶ τὸ τοιοῦτον οἰόμενος. καὶ ἦσάν τινες ἐξηγηταὶ ἐπὶ τούτῳ καθήμενοι, καὶ μισθοὺς οὐκ ὀλίγους ἐκλέγοντες παρὰ τῶν τοὺς τοιούτους χρησμοὺς ὑπολαμβανόντων, ἐπὶ τῇ ἐξηγήσει καὶ διαλύσει αὐτῶν.

At ne solius Luciani testimonio hîc nobis innitendum sit, vel videatur, consideramus Oraculum istud Plutonis ac Junonis in Nysa : quod hoc modo nobis a Strabone libro 14. describitur : Ἐν δὲ τῇ ὁδῷ τῇ μεταξὺ τῶν Τράλλεων καὶ τῆς Νύσης, κώμη τῶν Νυσαίων ἐστὶν οὐκ ἄπωθεν τῆς πόλεως Ἀχάρακα, ἐν ᾗ τὸ Πλουτώνιον, ἔχον καὶ ἄλσος πολυτελὲς, καὶ νεὼν Πλούτωνός τε καὶ Ἥρας, καὶ τὸ Χαρώνιον ἄντρον ὑπερκείμενον τοῦ ἄλσους θαυμαστὸν τῇ φύσει. λέγουσι γὰρ δὴ καὶ τοὺς νοσώδεις καὶ προσέχοντας ταῖς τῶν θεῶν τούτων θεραπείαις φοιτᾶν ἐκεῖσε, καὶ διαιτᾶσθαι ἐν τῇ κώμῃ πλησίον τοῦ ἄντρου, παρὰ τοῖς ἐμπείροις τῶν ἱερέων· οἳ ἐγκοιμῶνταί τε ὑπὲρ αὐτῶν καὶ διατάττουσιν ἐκ τῶν ὀνείρων τὰς θεραπείας. οὗτοι δ' εἰσὶ οἱ καὶ ἐγκαλοῦντες τὴν τῶν θεῶν ἰατρείαν. ἄγουσι δὲ πολλάκις εἰς τὸ ἄντρον. καὶ ἱδρύουσι μένοντες καθ' ἡσυχίαν ἐκεῖ, καθάπερ ἐν φωλεῷ σιτίων χωρὶς ἐπὶ πλείονας ἡμέρας. ἔστι δ' ὅτε καὶ τοῖς ἰδίοις ἐνυπνίοις οἱ νοσηλευόμενοι προσέχουσι, μυσταγωγοῖς ὅμως, καὶ συμβούλοις ἐκείνοις χρῶνται ὡς ἂν ἱερεῦσι. τοῖς δ' ἄλλοις ἄδυτός ἐστιν ὁ τόπος, καὶ ὀλέθριος. Πανήγυρις δ' ἐν τοῖς Ἀχαράκοις συντελεῖται κατ' ἔτος· καὶ τότε μάλιστα ὁρᾶν ἐστι, καὶ ἀκούειν περὶ τῶν τοσούτων τοὺς πανηγυρίζοντας· τότε δὴ καὶ περὶ μεσημβρίαν, ὑπολαβόντες ταῦρον οἱ ἐκ τοῦ γυμνασίου νέοι, καὶ ἔφεβοι, γυμνοὶ ἀπαληλειμένοι, μετὰ σπουδῆς ἀνακομίζουσιν εἰς τὸ ἄντρον· ἀφεθεὶς δὲ, μικρὸν προσελθὼν, πίπτει καὶ ἔκπνους γίνεται.

In via inter Tralles & Nysam, pagus est Nysæorum, haud procul urbe nomine Acharaca, in eo Plutonium est, lucum habens pretiosum, & templum Plutonis ac Junonis, & Charonium antrum superne loco imminens, naturæ admirabilis. Ajunt enim morbis gravatos, & qui horum Deorum curationi aliquid tribuunt, eò commeare, & victitare in pago prope antrum, apud peritos sacerdotes: qui pro ipsis antro indormiunt, & ex somniis curationes præscribunt. Illi etiam sunt, qui Deorum opem invocant, (consulentesque) ducunt sæpe in antrum istud, ac ponunt illos ibi per plu-

res

res dies absque cibo. Interdum ægroti propriis somniis animum advertunt: attamen illis, utpote sacerdotibus, Mystagogis, ac consiliariis, utentes. Aliis vero hominibus locus ille inaccessus est, & exitiosus. Ac quidem quotannis ibi, in Acharacis, festivitas agitur. Atque tunc maxime videre & audire licet, de tantis rebus illos qui ibi festivitatem celebrant. Quin & tunc circa meridiem juvenes & ephebi e gymnasio nudi & uncti taurum arreptum in antrum studiose inducunt: qui dimissus, ubi paulo ulterius introivit, exanimatus concidit.

Videmus hîc Oraculum *Plutonis* ac *Junonis*, id est, *Jovis Stygii* ac Proserpinæ: quæ Proserpina quoque Junonis Stygiæ nomine veniebat; ut ex inscriptione, tam apud Reinesium, quam apud Sponium reperiunda constat hoc modo:

IVNONI. STYGIAE
CRESCENTINA
MATRILIA. CVM
FIL. SV. V. S. L. M.

Sicut & de *Jove Stygio*, seu Plutone, hanc sequentem reperimus:

SIGN. IOVI. STYGIO
C. ATINIVS. C. F.
CLV. MARIVS
VOTO. SVSCEPTO
PRO. SALVTE. VX. SVAE
D. S. P. P.

Ac de æde ambobus ſimul dedicata, etiam hanc:

PLVTONI. ET
PROSERPIN
AE. FLAVIA
VENERTA
BESSA. EX
VISV. AEDEM
D.S.P.V.I.S.L.M.

Hæc *Juno Stygia* quidem apud Græcos appellabatur Δηώ νέα, apud Latinos *Nova Ceres*, ut & *Dea Libera*: verum illa huc minus faciunt.

Videmus hic 2°, *Plutonium* ſeu *Charonium*. Antrum, ac quidem naturæ admirabilis; quin & ejuſmodi naturæ, ut credentibus ſalutare fuerit; incredulis vero (ſicut & animalibus brutis) exitioſum. Quum aliàs cuncta *Plutonia* ſeu *Charonia* quibuſcunque fere, hominibus ac brutis exitio fuerint. Unde & Plinius, lib. 2. cap. 93. ita habet: *Spiritus lethales alibi, aut ſcrobibus emiſſi, aut ipſo loci ſitu mortiferi, alibi volucribus tantum, ut Soractæ vicino Urbi tractu, alibi præter hominem cæteris animantibus, nonnunquam & homini, ut in Sinueſſano agro & Puteolano: quæ ſpiracula vocant, alii Charoneas ſcrobes, mortiferum ſpiritum exhalantes. Item in Hirpinis Amſancti, ad Mephitis ædem locum; quem qui intravere moriuntur. Simili modo Hieropoli in Aſia, Matris tantum Magnæ ſacerdoti innoxium.*

Sic Strabo quoque, ubi de Samo loquitur, hæc de Thymbria addit: *Apud quam ſacra ſpelunca eſt Charonium nomine, quæ peſtilentibus exhalationibus etiam aves necat.*

Hujus-

Hujuſmodi antra ſive venenoſo halitu exitio eſſent avibus, brutis aliis, imo & ad ipſa nimis prope accedentibus, vel intrantibus, hominibus; ſæpius aliquod Oraculum ſibi adjunctum habebant: uti tam ex primùm hîc allato Strabonis loco, quam ex ſequenti nunc, liquet. Quamvis Avernus ille de quo hîc loquitur, non tam antrum quam lacus eſſet, qui ſubterraneum Oraculum ſibi in vicinia haberet. Ita autem de ipſo loquitur: Περικλείεται δὲ Ἄορνος ὀφρύσιν ὀρθίαις ὑπερκειμέναις πανταχόθεν πλὴν τοῦ εἴσπλου, νῦν μὲν ἡμέρως ἐκπεπονημέναις, πρότερον δὲ συνηρεφέσιν ἀγρίᾳ ὕλῃ μεγαλοδένδρῳ καὶ ἀβάτῳ, αἳ κατὰ δεισιδαιμονίαν κατάσκιον ἐποίουν τὸν κόλπον. προσεμύθευον δὲ οἱ ἐπιχώριοι καὶ τοὺς ὄρνεις τοὺς ὑπερπετεῖς γινομένους, καταπίπτειν εἰς τὸ ὕδωρ, φθειρομένους ἀπὸ τῶν ἀναφερομένων ἀέρων, καθάπερ ἐν τοῖς Πλουτωνίοις· καὶ τοῦτο χωρίον Πλουτώνιόν τι ὙΠΕΛΑΜΒΑΝΟΝ, καὶ τοὺς Κιμμερίους ἐνταῦθα λέγεσθαι· καὶ εἰσέπλεόν γε οἱ προθυσάμενοι [καὶ] ἱλασάμενοι τοὺς καταχθονίους δαίμονας, ὄντων τῶν ὑφηγουμένων τὰ τοιάδε ἱερέων, ἐργολαβηκότων τὸν τόπον. Ἔστι δὲ πηγή τις αὐτόθι ποτίμου ὕδατος ἐπὶ τῇ θαλάσσῃ· τούτου δ' ἀπείχοντο πάντες, τὸ τῆς Στυγὸς ὕδωρ νομίσαντες· καὶ τὸ μαντεῖον ἐνταῦθά που ἵδρυται· τόν τε Πυριφλεγέθοντα ἐκ τῶν θερμῶν ὑδάτων ἐτεκμαίροντο τῶν πλησίον τῆς Ἀχερουσίας. Ἔφορος δὲ τοῖς Κιμμερίοις προσοικειῶν [τὸν τόπον] φησὶν αὐτοὺς ἐν καταγείοις οἰκίαις οἰκεῖν, ἃς καλοῦσιν ἀργίλλας, καὶ διά τινων ὀρυγμάτων παρ' ἀλλήλους τε φοιτᾶν, καὶ τοὺς ξένους εἰς τὸ μαντεῖον δέχεσθαι, πολὺ ὑπὸ τῆς γῆς ἱδρυμένον· ζῆν δὲ ἀπὸ μεταλλείας καὶ τῶν μαντευομένων, καὶ τοῦ βασιλέως, ἀποδείξαντος αὐτοῖς συντάξεις. εἶναι δὲ τοῖς περὶ τὸ χρηστήριον ἔθος πάτριον, μηδένα τὸν ἥλιον ὁρᾶν, &c.

Includitur Avernus ſuperciliis rectà ſurſum enatis, & undique præterquam in aditu eminentibus; ac nunc quidem cultura elaboratis. Olim enim ſylva inacceſſa magnarum arborum obſita, ob ſuperſtitionem, *ipſum locum obumbrabant. Additum eſt ab accolis fabulæ hoc, aves quæ ſupervolarent*

in aquam decidere, exanimatas aëris exhalatione; quemadmodum in Plutoniis locis fit. Nam & Avernum pro loco Plutoni dicato deputabant; & Cimmerios ibi fuisse indicatum habitare; ac qui intro navigarent prius sacrificiis placabant Genios Manes, cum essent Pontifices, qui [NB.] conducto isto loco, *hujusmodi sacra præmonstrarent. Ibidem fons est aquæ potabilis ad ipsum mare, sed eâ omnes abstinebant,* Stygis aquam esse putantes. *Ibidem alibi Oraculum est conditum, & Pyriphlegethontem ex aquis calidis Acherusiæ vicinis existimabant, ibi esse. Ephorus vero, Cimmeriis locum illum dicans, hos habitare ait in subterraneis ædificiis, quas Argillas vocent, ac per fossas quasdam inter se commeare, hospitesque eadem viâ ad Oraculum deducere altè inter terram conditum: victum eos metallis effodiendis quærere, & ab iis accipere qui Oraculum consulunt; ac regem iis constituisse eo nomine stipendium.*

At scrobs illa de qua Plinius jam allato loco loquitur, à Francisco Schotto & Hieronymo Capugnano, in Itinerarii Italici parte tertia, hoc modo describitur: *Ostenditur quidem ad pedem montis, quo lacus Anianus cingitur, haud procul ab aquis ipsis, antrum simile fundo plano in montem ambiens per passus decem vel octo, cujus fauces amplæ satis duos, vel plures in ingressu simul intromittere possunt, sed sensim declivi in arctum testudine desinit, ubi è profundo per saxi poros invisibiles ferventes exhalat spiritus, verum adeo tenues siccos, atque subtiles, ut eorum nullus videatur fumus, aut vapor; quamvis aërem ventis infusum, cavernæque frigorem calore vehementi mox spissent, & mutent in aquam, sicuti stillæ in ima testudine dependentes, & ex obscuro adversus ostii lucem stellularum in modum scintillantes indicant. Hydrargyrii vel argenti vivi guttæ apparent à longè, quemadmodum etiam plurimorum fert opinio,*

nio, vulgoque persuasum est. Quin etiam ab omnibus creditum est, si quid vivi intra limitem ingressu FOSSULA *designatum transierit, vel projiciatur in cavernam interiorem, id ipsum mox concidere, & exanimari, imò prorsus enecari, nisi protinus extractum in aquis stagni vicinis immergatur; quarum frigore recreari quam primum, ac sensim reviviscere constat. Cujus rei periculum faciunt in dies peregrini, & advenæ cognoscendarum rerum studiosi, pullos gallinaceos, aut canes funibus nexos, aliudve quid vivi in antrum projicientes. Leander Albertus memoriæ prodidit Caroli Octavi, Galliæ Regis jussu (cum is ante annos* 114 *plus minus, pulsis Hispanis, aliquandiu regno potiretur Neapolitano, asinum intrusum confestim vertigine captum cecidisse, & expirasse. Alius qui de balneis istis scripsit, ante ducentos ferè annos, temerarium militem armatum suo tempore in eodem antro miserè periisse tradidit. Cæterum præsente Carolo Cliviæ principe, sicut Corona Pighius asserit se vidisse, ductores Hispani duos validos canes villaticos projecerunt in antrum, quamvis admodum reluctantes, sic ut idem periculum, & antea subiisse viderentur; extracti exanimes, per aquarum baptisma revocati sunt ad vitam, sed alter eorum principis jussu retractus in antrum denuo, cum periclitari coactus esset, nec anabaptismate revivisceret, tanquam cadaver in ripa relictus est. Non magna tamen interposita mora, veluti exitus profundo somno resurgens, nonnihilque cespitans ac vacillans, quam ocissimè potuit fugam arripuit: cunctis qui videbant ridentibus, & Carolo canem laudante, quod Orco victima cadere noluisset. Post hæc facem ardentem ultra limites in cavernam porrexere, quæ demissa solum versus extingui protinus, evecta nonnihil in altum rursum inflammari visa est. Illudque profectò docuit experimentum, spiritus ex fundo prodeuntes fervore siccitateque*

vali-

validiores in imo, mox levia flammarum nutrimenta dissipare, laxiores autem atque imbecilliores in alto, rursum calidos, ac pingues facis fumos flammare, quemadmodum videmus accensæ candelæ flammam per alterius extinctæ fumum in admotam transilire, solisque radios vehementiores speculo injectos stupam admotam comburere. Certe cum ante annos triginta studiorum causa peragraret Italiam Pighius, diligentius perscrutandi singula, ex quibus doceri posset, cupidine flagrans, & Puteolis jam dicta miracula videns, attonitus, causas eorum non potuit non investigare propiùs. Non persuadebatur enim Hydrargyrii, vel argenti vivi guttas esse, quas à longe resplendentes in extremo cavernæ videbat. Igitur juvenili quadam audacia FOSSULAM *transgreditur, & corpore paululum inclinato propius accedens, aquæ limpidissimæ guttas esse didicit, digitisque detergens eas è scabra montis testudine comitibus ostendit, jussitque ut crederent, vel intrarent & experirentur. Quod & factum fuit. Nam accesserunt ambo, scilicet* ANTONIUS AMSTELUS *&* ARNOLDUS NIVELDIUS *Batavi Ultrajectini, ex equestri stirpe juvenes, qui erant ejus itineris comites. Et quamvis aliquantisper moram in antro traxerit, vel ad horæ semiunciam ampliusve, atque calores à pedibus per crura genuaque senserit exsurgentes, non tamen vertigo vel capitis dolor ullus accessit; sudores tantùm in fronte ac temporibus, ob loci caliditatem erumpebant. Experientia itaque didicit, fervores sive spiritus illos noxios prope solum, ubi primum erumpunt, vehementiores esse, atque opprimere ibidem animalia pusilla, vel quadrupedia versus terram semper capite prona; atque æstu nimio quamprimum suffocare vitales eorum spiritus, dum siccas illas ac ferventes exhalationes anhelitu coguntur attrahere, quas aquarum repentina frigora rursum expellunt, si confestim stagno mergatur animal,*

calo-

caloribus nimium oppressum. Interim ductor Italus, stabularius, mirari vehementer temeritatem illam, obstupescere successum & exitum, & rogitare non semel, an magiæ peritus esset, nec aliud sibi persuadere, quam secretis quibusdam incantamentis præsentissimam illam pestim averruncasse. At vero ille plebejam hanc simplicitatem risit affatim, quæ Magicis artibus ascribere plerumque solet opera quæcumque magna, & effectus raros, quorum causas non intelligit.

Nunc, quæso, consideremus quæ ratione miraculorum, aliorumque, quæ de locis istis narrantur, perpendenda veniunt. In primo itaque Strabonis loco videmus, ex modo scribendi, ipsum (uti neque alibi nimis credulus est) fidem ejusmodi narratiunculis non admodum adhibere; Imo contrarium potius liquere, ex talibus loquendi modis, *ut ajunt, & qui horum Deorum curationibus aliquid tribuunt*, &c.

Porro notanda, 1. quæ de *peritis sacerdotibus affert:* 2. quæ de *propriis sacerdotum somniis pro ægrotis* loquitur; atque hinc 3. *de curationes præscribentibus: ac* 4. *de Deorum opem invocantibus* &c. 5. *Ægrotos, sive illi in antrum ipsi descenderent, sive extra illud permanerent*, semper quamdiu ibi consulendi gratia moras traherent, sub potestate ac conductu sacerdotum permansisse: ac si 6. *propriis* somniis animum adverterent, *sacerdotibus Mystagogis* ac consiliariis uti debuisse. Ex quibus omnibus satis clare perspicimus; cuncta ibi fere eodem modo comparata, seu constituta fuisse, quo in antro Trophonii: ipsosque consultores hîc æque potuisse decipi, & antequam, & dum sacerdotes pro ipsis indormirent; & antequam ipsi sua somnia observarent, & dum sic (proculdubio etiam pellibus substratis) somnos ac somnia caperent. Nam medicamenta narcotica, mentemve aliter turban-

tia, hîc æque locum habere poterant; aliaque his fraudibus adornandis apta: dum interim quoque horum ſomniorum interpretatio à Myſtagogis illis ac conſiliariis ſacerdotibus dependeret. Quibus ibi contradicere, quam periculoſum iſtis Oraculum conſulentibus fuerit, præſertim myſteriis ibi aliquibus initiatis, facillime quivis comprehendere poteſt. Verum operæ pretium erit lectori hæc cum illis quæ ad dictum Antrum Trophonii perpetrabantur, contuliſſe.

Porro conſiderandi veniunt *juvenes* illi & *ephebi*; quos, cum prætenderetur hominibus aliis, ibi non conſulentibus ſcilicet, verum eaſdem ob cauſas, ob quas ſatelles ille Demetrii (de quo Pauſanias loquitur) locum iſtum noxium atque exitioſum eſſe, tamen ibi abſque ullo periculo verſatos fuiſſe (quin & ipſos eo à ſacerdotibus introductos conſultores) perhibetur.

Nudi quippe & *uncti* eo, dum taurum in antrum iſtud intruderent, ſimul introibant: quæ unctio adhibita fuit vel medicaminis loco, contra halitus venenoſos inde procedentes; vel, ſi re vera halitus inde tam noxii ac venenati non procederent (uti mihi certe ſumme probabile eſt) prætextui illa inſerviret; quaſi in talibus feſtis iſta unctione præmunirentur, cum tamen taurus ille vaporibus iſtis exanimatus concideret. Certe hic, præter ſuffimenta, etiam alia adhiberi poterant: imprimis ibi, quo ulterius ille taurus protruſus fuerat: præterquam quod & ibi clam aliquid ori hujus tauri ingeri potuerit, aut naribus illiniri, quo ſubito vel quaſi, vel revera, exanimatus concideret.

At Sacerdotes ibi intrà non ſolum verſabantur, verum etiam illos qui Oraculum conſulere volebant, eo introducebant, [ut *Pontifices* illi qui ad Avernum *conducto iſto loco*, ibi inter ſe per foſſas aliquas ſubterraneas occultè commeabant, hoſpitesque ad Oracula deducebant; quibus Pontificibus ſic fraudibus

bus parandis maxima occaſio erat] quandoque & per aliquot dies iſtos abſque cibo detinebant : quod illi procul omni dubio miraculo deputabant : uti & æque quod ſic Sacerdotes ibi ſemper ſine periculo verſarentur. Idem interim Miraculum fingebatur; ut *Hieropoli in Aſia*, ubi ſimile Antrum, Plinio (lib. II. c. 93.) teſte erat, *Matris tantum magnæ ſacerdoti innoxium.* Quod ſuperſtitione nimia tactis facile perſuaderi potuit : cum illis horrorem injicerent Antiſtites, quo minus audacter veritatem rei experiri auderent. Quod circa aquam Stygiam, (quam pro venenata atque exitioſa venditabant ac de qua alibi loquor) ſic quoque locum habebat; donec diſcuſſa ſuperſtitionis caligine, aliiſque pluribus, cum tempore intervenientibus veritas detecta fuit. Ita namque & Hirpinorum familiæ iſtæ emortuæ ſunt; de quibus Plinius lib. 7, cap. 2. *Haud procul urbe Roma, in Faliſcorum agro, ſunt paucæ familiæ quæ Hirpiæ vocantur, quæ ſacrificio annuo, quod fit ad montem Soracten Apollini, ſuper ambuſtam ligni ſtruem ambulantes non aduruntur; & ob id perpetuo Senatus-conſulto: militiæ omniumque aliorum munerum vacationem habent.*

Non mirum igitur Virgilium [ac poſt ipſum Silium Italicum] id religioni ac miraculo adſcribere, lib. Ænead. II. ubi Aruns:

Summe Deum, ſancti cuſtos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Paſcitur, & medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus veſtigia planta.

Strabo autem lib. 5. de hoc prætenſo miraculo ita loquitur; dum id non Apollini, verum Feroniæ Deæ factum vult: Ὑπὸ δὲ τῷ Σωράκτῳ ὄρει Φερονία πόλις ἐστὶν ὁμώνυμος ἐπιχωρίᾳ τινὶ δαίμονι τιμωμένῃ σφόδρα ὑπὸ τῶν περιοίκων, ἧς τέμενός ἐστιν ἐν

τῷ τόπῳ θαυμαστὴν ἱεροποιίαν ἔχον: γυμνοῖς γὰρ ποσὶ διεξίασιν ἀνθρακίαν καὶ σποδιὰν μεγάλην οἱ κατεχόμενοι ὑπὸ τῆς δαίμονος ταύτης ἀπαθεῖς, καὶ συνέρχεται πλῆθος ἀνθρώπων ἅμα τῆς τε πανηγύρεως χάριν, ἣ συντελεῖται κατ' ἔτος, καὶ τῆς λεχθείσης θέας.

Sub monte Soracte urbs Feronia est, cognominis indigenæ cuidam deæ, quam vicini studiose venerantur: atque est ibi lucus Feroniæ, in quo sacrificium perpetratur mirabile. Correpti enim ejus numinis afflatu homines nudis pedibus prunarum ardentium struem illæsi perambulant, & quotannis eo turba hominum, cùm solennis conventus, tum spectaculi ejus causa confluit.

Hæc Strabo, qui alias sese longe aliter, circa talia, prodit, secundum vulgi opinionem loquitur: non tamen M. Varro. de quo ita ad Virgilii versus modo allatus Servius:

Neque id ita mirum esse debet, aut multis adeo novum est: cum videamus sæpe per encænias, aliaque solennia festa, circulatores, seu circumforaneos scurras, ac præstigiatores non minora perficere miracula, dum flammas ore evomunt, candens ferrum in ore circumrotant, manusque stanno liquefacto lavant, pluraque alia quæ vulgo non stupenda solum, verum & diabolica videntur, perpetrant.

Non tamen præfracte negare velim, aliquod circa talia antra ac scrobes naturæ miraculum potuisse intercurrere. Sed quale de Averno olim narratum fuit.

Quod attinet autem ad scrobem illam Plutoniam, quam Itali *la grotta delli cani* appellant, (cujus quoque nullam meliorem descriptionem, hac data, reperiri credo,) istam tam miraculosam, ex mera credulitate hominum fuisse, quam optime ostendit Pighius, suo experimento audacter sane ac cordate sumpto: tum, quoque guttulas illas pro argento habitas, meram fuisse aquam, cujus stillæ ibi antri lateribus adhærebant.

Quin

Quin & animalia bruta obſtipo capite eo intruſa, facilius longè quam homines ibi ſuffocationis periculum incurriſſe, ac militem armatum citius ac facilius ſuffocatum fuiſſe, non uſque adeo mirum; quod halitus illi forte ſub galea detenti (quibus accedebat defectus liberæ reſpirationis) illum vehementius obnubularint.

Interim docet quoque experimentum iſtud à Carolo Cliviæ principe factum, non ita pernitioſum iſtum halitum fuiſſe. Niſi quis velit canem illum, qui poſt baptiſmum iſtum, ex aqua extractus ſic ſenſim reſpirare cæperat, ac poſt ſubito ſeſe in fugam dabat, non nimis alte in iſtud antrum fuiſſe intruſum.

Cui tamen reſponderi poteſt, eum jam ſecunda vice intruſum fuiſſe, adeoque & illud periculum plus ſemel, intra breve temporis ſpatium ſubiiſſe.

Aſt illud ipſius Pighii experimentum evincit, alia nunquam recte ac debite capta fuiſſe: vel ſaltem illa ad noſtram non perveniſſe notitiam; diſſimulata, ſcilicet, ab iis, quibus inde lucrum ac commoda redundabant: ſicut & adhuc ibi fit.

Namque ille (cum aliàs dicant breviſſimo temporis ſpatio animalia ibi fuiſſe enecta) *per aliquod temporis ſpatium ſubſiſtens* in antro iſto, nihil ſentiebat præter *vertiginem* aliquam, *& capitis dolorem;* ac ſolummodo in fronte, & circa tempora, ſudore aliquo ſuffundebatur, ex calidiori loci conſtitutione. Interim paſtor ille Italus ibi præſens, hæc tam maxime mirabatur, ut non niſi arte magica, aut per incantationes illa Pighium crederet perpetraſſe.

Quod, ut dixi, clare oſtendit, experimenta ibi non ſatis audacter, adeoque nec ſatis accurate fuiſſe facta, ac ſuperſtitionem ab una, fraudeſque ab altera parte, ſemper prævaluiſſe; veritatemque rei (ſicut & halitus iſtos animalia) ſemper ſuffocaſſe.

Videmus igitur ex talibus, etiam alia alibi Charonea ac Plutonia nobis non abs re esse suspecta: quamvis, ut supra dixi, non negare velim antra aliqua venenatis suis exhalationibus noxia, imo & perniciosa animalibus in illa nimis alte penetrantibus aut olim fuisse, aut adhucdum alicubi esse. Cujusmodi halitus ac vapores maligni quandoque in auri, argenti, aliorumque metallorum fodinis quandoque subito exoriuntur, hominesque in illis versantes subito suffocare, atque etiam enecare valent. Verum hæc & similia naturalibus causis, quanquam non semper bene cognitis, effectus suos debent, non miraculis, causisve præternaturalibus: præsertim ubi sacerdotes sibi lucrum ac commoda reperiunt. Quæ certe impedimento sunt quominus in rei veritatem rite penetrare queamus: ac quidem imprimis, si præoccupatis opinionibus, ac quidem ex superstitione ortis, laboremns.

Hoc interim ut notem omittere non possum, Eruditissimum virum J. Cæs. Bulengerum, in suo de Oraculis libro, citare Plinii lib. 10. cap. 95. ex eoque afferre hæc verba, *Chaonias scrobes*, & *fatidicos specus* [quasi hæc se absque ullo intervallo sequerentur] ac tum porro addere: *Ex quo apparet Dodone, quemadmodum & Delphis, fuiße spiraculum, unde aura fatidica in sacerdotis corpus transiret.* Cui errori, sane immani, refellendo, sola Plinii verba, à me supra adducta abunde sufficiunt: ac quidem imprimis, si ea hoc modo, cum magno illo Casaubono, legamus: *Spiracula vocant, alii Charonea, scrobes malignum spiritum exhalantes. Item in Hirpinis Amsancti, ad Mephitis ædem locum, quem qui intravere, moriuntur. Simili modo Hierapoli in Asia, Matris tantùm magnæ sacerdoti innoxium.* Post quæ verba tunc, nullis aliis interjectis, hæc sequuntur. *Alibi fatidici specus, quorum exhalatione temulenti futura præcinunt, ut Delphis, nobilissimo Oraculo.* Præterquam quod

quod nullus veterum de hujusmodi spiraculo in Dodone somniet. At videtur vir doctissimus hîc memoriæ suæ nimium fidisse : neque ipsum Plinii textum consuluisse, dum hæc scriberet. Verum enim vero nunc ad propositum revertamur.

Quod verò in Oraculis per somnia consulendis non solum per somniorum interpretationem à Prophetis Sacerdotibusve factam, sed & per carmina, quasi à Dîs illis fatidicis, quandoque respondetur, ostendit nobis (inter alios) Pausanias in Messenicis, in hunc modum : *Ajunt itaque Thebani, cum prope esset ut cum hoste ad Leuctra congrederentur, missos qui & alia Oracula, & eum qui in Lebadea colitur, deum consulerent : & sanè ab Ismenio, Ptoo, Abis, Delphis, missa responsa commemorantur. Quæ verò senariis Heroicis vaticinatus fuerit Trophonius, hæc perhibentur :*

Ne petite ante hostem sacrum quam cura trophæum
Sit vobis posuisse. hîc, scutum ornate, quod acer
Fixit Aristomenes Messenius : ipse inimicas
Senatorum acies, infestaque tela refringam.

At potius audiamus ipsum Pausaniam Græcâ lingua loquentem : Φασὶ δὲ οἱ Θηβαῖοι μελλούσης τῆς μάχης ἔσεσθαί σφισιν ἐν Λεύκτροις, ἐς ἄλλα τε ἀποστεῖλαι χρηστήρια, καὶ ἐρησομένους τὸν ἐν Λεβαδείᾳ θεόν. λέγεται μὲν οὖν καὶ τὰ παρὰ τοῦ Ἰσμηνίου καὶ τοῦ Πτώου, πρὸς δὲ τὰ ἐν Ἄβαις τε χρησθέντα καὶ τὰ ἐν Δελφοῖς. Τροφώνιον δὲ φασιν εἰπεῖν ἑξαμέτρῳ

Πρὶν δορὶ συμβαλέειν ἐχθροῖς, στήσασθε τρόπαιον,
Ἀσπίδα κοσμήσαντες ἐμὴν, τὴν εἴσατο νηῷ
Θοῦρος Ἀριστομένης Μεσσήνιος. αὐτὰρ ἐγώ τοι
Ἀνδρῶν δυσμενέων φθίσω στρατὸν ἀσπιστάων.

Ast

Aſt pluribus quandoque modis in uno eodemque Templo Fatidico reddebantur Oracula: per verſus ſcilicet aliquando, quaſi à Deo ipſo pronuntiatos, aut per Antiſtites Prophetas, Dei iſtius inſtinctu quaſi prolatos: aliquando verò per Sortes, quibus aut verſus, aut verba, aut characteres inſculpta vel inſcripta erant; aut aliis modis ab hiſce diverſis [quæ omnia adhuc longè clariùs perſpiceremus, puto, ſi nobis copia eſſet quinque iſtorum Voluminum Hermippi; qui, teſte Tertulliano, hæc Oracula cuncta, *cum ſuis & Originibus & ritibus & relatoribus, cum omni deinceps hiſtoriâ Somniorum, pleniſſimè præſcripſit.*] Sic in Serapidis Templo Canobitico & per inſomnia (uti ſuperius exemplo oſtenſum eſt) & alium modum prorſus ridiculum; quem modo citatus Pauſanias declarat, dum de Pharis Achaicis Oraculoque Mercurii, ibi & ſuâ ætate conſuli ſolito, libro ſeptimo, hæc loquitur: Παρὰ δ' αὐτῷ καὶ χρηστήριον καθέστηκε. κεῖται δὲ πρὸ τοῦ ἀγάλματος ἑστία, λίθου καὶ αὐτή· μολίβδῳ δὲ πρὸς τὴν ἑστίαν προσέχοντες λύχνοι χαλκοῖ. ἀφικόμενος οὖν περὶ ἑσπέραν ὁ τῷ θεῷ χρώμενος λιβανωτόν τε ἐπὶ τῆς ἑστίας θυμιᾷ, καὶ ἐμπλήσας τοὺς λύχνους ἐλαίου καὶ ἐξάψας, τίθησιν ἐπὶ τὸν βωμὸν τοῦ ἀγάλματος ἐν δεξιᾷ νόμισμα ἐπιχώριον (καλεῖται δὲ χαλκοῦς τὸ νόμισμα) καὶ ἐρωτᾷ πρὸς τὸ οὖς τὸν θεόν, ὁποῖόν τι καὶ ἑκάστῳ τὸ ἐρώτημά ἐστι. τὸ ἀπὸ τούτου δὲ ἄπεισιν ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἐπιφραξάμενος τὰ ὦτα. προελθὼν δὲ ἐς τὸ ἐκτὸς, τὰς χεῖρας ἀπέχει ἀπὸ τῶν ὤτων, καὶ ἧς τινος ἂν ἀκούσῃ φωνῆς, μάντευμα ἡγεῖται. Τοιαύτη καὶ Αἰγυπτίοις ἑτέρα περὶ τοῦ Ἄπιδος τὸ ἱερὸν μαντεία καθέστηκεν.

Proximo ipſi loco Oraculum eſt: antè (Mercurii) ſignum Veſta, & ipſa Marmorea: appoſitæ ei ſunt plumbo ferruminatæ æneæ lucernulæ. Qui Deum conſulunt Veſtam primùm thure incenſo placant; deinde oleo infuſo lucernas accendunt. Tum verò in aræ dextera parte nummum pa-

patriâ notâ ſignatum (appellant æream) dedicant. Ubi quod ex uſu fuerit interrogavit, aurem ſimulachro admovet; inde E FORO *abiens manibus aures premit. Ubi è foro exceſſit, amotâ manu, quam primùm excepit vocem, eam ſibi Oraculi loco ducit. Talis etiam* (NB.) *apud Ægyptios* IN SERAPIDIS FANO *celebratur Oraculi religio.*

Compara, quæſo Lector, cum hiſce illa quæ inferius adduco, ubi per occaſionem ago de Sortibus Chriſtianorum per auditum acceptis : dum ſcilicet iſti ſuperſtitioſi nimis homines Eccleſiam ingreſſi, primam quam audiebant Diaconi vocem vel Periodum, pro ſorte ſive Oraculo divinitus dato acciperent. Videbis enim hæc ab illis originem traxiſſe : uti plurima alia, tam mala quam bona, ex Ethniciſmo in Chriſtianiſmum tranſlata, antiquitatis Ethnicæ ac Chriſtianæ indagatoribus non præjudicatis conſtat; [quodque alia occaſione forſan, Deo vitam mihi protrahente, demonſtrabo in opere apud me partim confecto, partim affecto, de perſonis, muneribus, ritibus, cæremoniis ac conſuetudinibus primitivæ Chriſtianorum Eccleſiæ, eorumque partim (ac præcipuè quidem,) ex Judaiſmo, partim ex Ethniciſmo origine.] Atqui in hiſce ſimilibuſque nullis impoſturis præſtigiiſve Diabolicis opus fuiſſe, per ſe, uti exiſtimo, ſatis clarè patet.

CAPUT XII.

De Oraculo Apidis ; cujus notæ à diversis diverse admodum describuntur : tum de Mnevi bove, &c. Modi diversi quoque per Apidem Oracula reddendi, perpenduntur : atque hinc quali quantove in pretio istud Oraculum habuerint, cum Ochus, tum Cambyses, tum Cæsar quoque Augustus : ac qualia ac quam horrenda Antistites de hujusmodi Magnatibus commenti fuerint.

VErum enimvero consideremus nunc, *Apidis* Ægyptiaci, ejusdemque Oraculi, Historiam (ut qua occasione & alia Oracula illustrabuntur) ac videamus 1°. quid Plinius (cap. 46. libri VIII.) de hac divina bestia, vel, si mavis, bestiali Deo, testetur. Sunt autem illa hæc sequentia : *Insigne ei, in dextro latere, candicans macula cornibus Lunæ crescere incipientis : nodus sub lingua, quem cantharum appellant. Non est fas eum certos vitæ excedere annos, mersumque in sacerdotum fonte enecant, quæsituri luctu alium : & donec invenerint mœrent, derasis etiam capitibus :* NEC TAMEN UNQUAM DIU QUÆRITUR. *Inventus deducitur Memphim à Sacerdotibus. Sunt delubra ei gemina, quæ vocant thalamos, Auguria populorum. Alterum intrasse lætum est, in altera dira portendit. Responsa* PRIVATIS *dat, è manu consulentium cibum capiendo. Germanici Cæsaris manum aversatus est, haud multo post extincti. Cætero secretus cum se proripuit in cætus, incedit summotu lictorum, grexque puerorum comitatur carmen honori ejus canentium. Intelligere videtur & adorari velle. Hi greges repente lymphati futura præcinunt.*

Quæ in modo citatis Plinii verbis primò notanda veniunt, sunt

ſunt notæ quibus ille Apis à cæteris bobus dignoſcitur: duas tantum Plinius memorat notas, candicantem lunam &c. & cantharum ſub lingua; quem Solinus tamen omittit. Ab hiſce utroque longe antiquior Herodotus valde diſcrepat: ut qui hoc modo de Api loquitur: Ἔχει δὲ ὁ μόσχος οὗτος ὁ Ἆπις καλεόμενος σημήϊα τοιάδε· ἐὼν μέλας, ἐπὶ μὲν τῷ μετώπῳ λευκὸν τετράγωνον φορέει; ἐπὶ δὲ τοῦ νώτου, αἰετὸν εἰκασμένον· ἐν δὲ τῇ οὐρῇ, τὰς τρίχας διπλᾶς· ἐπὶ δὲ τῇ γλώσσῃ, κάνθαρον.

Habet autem hic vitulus qui appellatur Apis hæc ſigna, (toto corpore) niger eſt, in fronte habens candorem figuræ quadratæ, in tergo effigiem AQUILÆ, *in lingua ſcarabæum, duplices in cauda pilos.*

Ab hoc item diſcrepat P. Mela; qui libro I. cap. 9. eum deſcribens ait: *Bos niger certis maculis inſignis, & caudâ linguaque diſſimilis aliorum.*

Strabo vero [nec puto me multum peccare, ſi hîc ſcriptores non juſto ordine ratione Chronologiæ, aut ipſorum vivendi ætatis adducam] Strabo lib 17. de illo hoc modo loquitur: Ὅπου ὁ βοῦς, ὁ Ἆπις ἐν σηκῷ τινι τρέφεται, θεὸς ὡς ἔφην νομιζόμενος, διάλευκος τὸ μέτωπον καὶ ἄλλα τινὰ μέρη τοῦ σώματος· τὰ δ' ἄλλα μέλας· οἷς σημείοις ἀεὶ κρίνουσι τὸν ἐπιτήδειον εἰς τὴν διαδοχὴν, ἀπογινομένου τοῦ τὴν τιμὴν ἔχοντος. Ἔστι δὲ αὐλὴ προκειμένη τοῦ σηκοῦ, ἐν ᾧ καὶ ἄλλος σηκὸς τῆς μητρὸς τοῦ βοός· εἰς ταύτην δὲ τὴν αὐλὴν ἐξαφιᾶσι τὸν Ἆπιν καθ' ὥραν τινὰ, καὶ μάλιστα πρὸς ἐπίδειξιν τοῖς ξένοις. ὁρῶσι μὲν γὰρ καὶ διὰ θυρίδος ἐν τῷ σηκῷ· βούλονται δὲ καὶ ἔξω· ἀποσκιρτήσαντα δ' ἐν αὐτῇ μικρὰ, ἀναλαμβάνουσι πάλιν εἰς τὴν οἰκείαν στάσιν.

Ibi bos Apis in ſepto quodam alitur, & ut diximus, apud eos pro Deo habetur, albus frontem & quasdam corporis partes, cætera vero niger. Quibus ſignis judicant, qui ſit ad ſucceſſionem idoneus, alio defuncto. Ante id ſeptum au-

la quædam eſt, & in ea aliud ſeptum Matris iſtius bovis. In hanc aulam nonnunquam Apis emittitur, præſertim ut PEREGRINIS *oſtendatur. Alias enim per feneſtram quandam videtur. Sed volunt ut etiam extra ſpectetur; itaque, ubi paululum foris exultim luſit, rurſus in proprium locum recipitur.*

Ammianus Marcellinus lib. XXII. cap. 15. hoc modo hiſtoriam narrat: *Eſt enim Apis bos diverſis genitalium notarum figuris expreſſus, maximéque omnium corniculantis lunæ ſpecie latere dextro inſignis: qui cum poſt vivendi ſpatium præſtitutum, ſacro fonte immerſus è vitâ abierit (nec enim ultra trahere eum ætatem* QUAM SECRETA PRÆSCRIBIT *auctoritas Myſticorum: nec niſi ſemel in anno bos femina inventa cum notis certis offertur) alter cum publico quæritur luctu: & ſi omnibus ſignis conſummatus reperiri potuerit; ducitur Memphim urbem frequentem, præſentiaque numinis Æſculapii claram. Cumque initiante Antiſtitum numero centum, inductus in thalamum eſſe cœperit, conjecturis apertis ſigna rerum futurarum dicitur demonſtrare: & adeuntes quoſdam indiciis averti videtur obliquis: ut offerentem cibum aliquando Germanicum, ſicut lectum eſt, averſatus, portenderat paulò poſt eventura.*

Accedat hiſce Ælianus; qui in hiſtoriæ Animalium lib. XI. cap. 9. inter alia, hæc ſequentia de Api tradit: Σημεῖα δὲ αὐτοῦ καὶ γνωρίσματα λέγει μὲν καὶ Ἡρόδοτος καὶ Ἀρισταγόρας· οὐχ ὁμολογοῦσι δὲ αὐτοῖς Αἰγύπτιοι. ἐννέα καὶ εἴκοσι γὰρ αὐτὰ εἶναί φασι· καὶ ἐμπρέπειν τῷδε τῷ ἱερῷ βοΐ. τίνα δὲ ταῦτ᾽ ἐστι, καὶ ὅπως διέσπαρται κατὰ τοῦ σώματος τοῦ ζώου, καὶ ὅν τινα τρόπον οἱονεὶ διήνθισται αὐτοῖς ἀλλαχόθεν εἴσεσθε· ὅτι δὲ τῶν ἀστέρων ἕκαστον σημεῖον διὰ συμβόλων ἀντίκειται τὴν φύσιν, Αἰγύπτιοι τεκμηριῶσαι ἱκανοί.

Inſignes ejus notas Herodotus atque Ariſtagoras explicant.

Qui-

Quibus Ægyptii non assentiuntur: novem enim & viginti eas huic sacro bovi aptas & consentaneas esse dicunt. Quænam sint, tum quemadmodum per corpus sparsæ, tum ut ipsis quasi floribus insignitus sit, aliunde intelligendum. Cujusnam autem ex sideribus naturam unumquodque insigne per notas designet, Ægyptii satis superque declarant.

Ac paulò post ita pergit: Ὅταν δὲ διαφοιτήσῃ ἡ φήμη τὸν θεὸν Αἰγυπτίοις τετέχθαι λέγουσα, τῶν γραμματέων τῶν ἱερῶν τινες, ὥσπερ οὖν μάθημα παιδὶ ἐκ πατρὸς παραδοθὲν ἀκριβοῦντες τὸν ὑπὲρ τῶν σημείων ἔλεγχον, ἥκουσιν ἐνταῦθα, οὗ τὸ θεοῦ φασὶν Αἰγυπτίου βοὸς τὸ βρέφος ἐτέχθη. καὶ κατά γε τὴν ὑφήγησιν τοῦ Ἑρμοῦ τὴν πρεσβυτάτην, οἰκίαν τε ἐγείρουσιν, ἔνθα δήπου καὶ διαιτήσεται τήν γε πρώτην, εἰς ἡλίου μὲν ἀνατολὰς ὁρῶσαν, τροφὰς δὲ τὰς τοῦ βρέφους ὑποδέξασθαι, καὶ μάλα γε ἱκανήν. τεττάρων γὰρ δεῖ μηνῶν ἐν γάλαξι τόνδε εἶναι τὸν μόσχον. ἐπὰν δὲ γένηται τροφεὶς, ἐνταῦθά τοι ὑπανισχούσης σελήνης νεὰς ἀπαντῶσι γραμματεῖς ἱεροὶ καὶ προφῆται· καὶ μέν τοι καὶ ναῦν ἀνὰ ἔτος ἐς τοῦτο καὶ τῷδε τῷ δαίμονι ἱερὸν κοσμοῦσι καὶ ταύτῃ πορθμεύουσιν αὐτὸν εἰς Μέμφιν. ἔνθα φίλα τὰ ἤθη αὐτῷ, καὶ τρίβαι κεχαρισμέναι, καὶ ἐνηβητήρια, καὶ δρόμοι, καὶ κονίστραι, καὶ γυμνάσια, καὶ θηλειῶν βοῶν ὡραίων οἶκοι, οἱονεὶ θάλαμοι ὅτε ἐθέλοι, καὶ ἣν ἐρᾷ θυμὸς ἀναβαίνειν αὐτὸν, καὶ φρέαρ, καὶ κρήνη ποτίμου νάματος. τοῦτο γάρ φασιν οἱ θεραπευταὶ καὶ ἱερεῖς λυσιτελεῖν ἀεί.

Quum autem fama emanavit Ægyptiorum Deum exortum esse, EX SACRIS SCRIBIS QUIDAM, QUI DOCUMENTUM A MAJORIBUS TRADITUM, INSIGNIUM NOTARUM INDICIUM ACCURATE CALLENT, *eò ubi diva vacca partum ex sese ediderit, accedunt; atque ibidem domum ad orientem solem, ex vetustissimo Mercurii præscripto, ubi commodè alatur, quatuor menses (quibus ipsum lacte nutriri oportet) excitant. Postea autem quam ibi nutritus est, exoriente nova luna, scribæ sacri & Prophetæ eodem proficiscuntur:*

ciscuntur: & simul navem huic sacram quotannis instruunt, eaque ipsum Memphim transportant, ubi sedes huic sunt & commorationes suaves, & loca voluptatem comparantia, curricula, pulverationes, & exercitationes, & vaccarum formæ præstantiâ, insignium ædes, tanquam thalami in quos ingreditur, cum quam amat supervenire appetit. Item & puteus, & fons aquæ potabilis: Nam hujusmodi huic semper conducere ministri & sacerdotes asserunt.

Ac denique paulò post: Μάντις τε ἦν ἄρα ἀγαθὸς ὁ Ἆπις, οὐ καθίζων, μὰ Δία, κόρας ἢ πρεσβυτέρας γυναῖκας ἐπὶ τινῶν τριπόδων, οὐδὲ μὲν πόματος ἱεροῦ ἐμπιπλάς· ἀλλ' ὁ μέν τις εὔχεται τῷ θεῷ, ὁ δὲ αὐτοῦ καὶ μαθεῖν ἐθέλει. παῖδες δὲ ἀθύροντες ἔξω, καὶ πρὸς ἀλλήλους σκιρτῶντες, ἐπίπνοοι γινόμενοι σὺν τῷ ῥυθμῷ αὐτὰ ἕκαστα προλέγουσιν ὡς εἶναι . . . . Σάγραν τὰ λεχθέντα.

Is bos Apis præsensione valet: nec sane vel puellas, vel aniculas ad tripodem sessitantes habet, neque sacra potione eas implet: sed pueri divino afflatu concitati, extrà ludentes, atque inter se ad numerum saltantes, consulentibus futura prædicunt, quæ vel iis quæ apud Sagram habebantur veriora habeantur.

Nunc autem audiamus postremùm illa quæ Diodorus Siculus de hoc Api narrat lib. I. Bibliothecæ suæ: quæ ita habent: Τὰ δὲ γινόμενα περὶ τὸν Ἆπιν τὸν ἐν Μέμφει, καὶ τὸν Μνεῦιν τὸν ἐν ἡλίου πόλει, καὶ τὰ περὶ τὸν Τράγον ἐν Μένδητι, πρὸς δὲ τούτοις τὸν Κροκόδειλον τὸν ἐν τῇ Μύριδος λίμνῃ, καὶ τὸν Λέοντα τὸν τρεφόμενον ἐν τῇ λεόντων πόλει, καὶ πολλὰ τοιαῦθ' ἕτερα διηγήσασθαι μὲν εὐχερὲς, ἀπαγγείλαντα δὲ, πιστευθῆναι παρὰ τοῖς μὴ τεθεαμένοις, δύσκολον. ταῦτα γὰρ ἐν ἱεροῖς περιβόλοις τρέφεται, θεραπεύουσι δ' αὐτὰ πολλοὶ τῶν ἀξιολόγων ἀνδρῶν, τροφὰς διδόντες τὰς πολυτελεστάτας. σεμίδαλιν γὰρ ἢ χόνδρον ἑψῶντες ἐν γάλακτι, καὶ πέμματα παντοδαπὰ μέλιτι φύροντες, καὶ κρέα χήνεια τὰ μὲν ἑψῶντες,

τες, τὰ δ' ὀπτῶντες, ἀνεκλείπτως χορηγοῦσι. τοῖς δ' ὠμοφάγοις πολλὰ τῶν ὀρνέων θηρεύοντες παραβάλλουσι· καὶ τὸ καθόλου μεγάλην εἰσφέρονται σπουδὴν εἰς τὴν πολυτέλειαν τῆς τροφῆς, λουτροῖς τε χλιαροῖς χρώμενοι, καὶ μύροις τοῖς κρατίστοις ἀλείφοντες, καὶ παντοδαπὰς εὐωδίας θυμιῶντες οὐ διαλείπουσι· στρωμνάς τε τὰς πολυτελεστάτας, καὶ κόσμον εὐπρεπῆ χορηγοῦσι, καὶ τῶν συνουσιῶν ὅπως τυγχάνῃ κατὰ φύσιν φροντίδα ποιοῦνται τὴν μεγίστην. πρὸς δὲ τούτοις ὁμοφύλους θηλείας ἑκάστῳ τῶν ζώων τὰς εὐειδεστάτας συντρέφουσιν, ἃς παλλακίδας προσαγορεύουσι, καὶ θεραπεύουσι ταῖς μεγίσταις δαπάναις καὶ λειτουργίαις. ἐὰν δὲ τελευτήσῃ τις, ποιοῦσι μὲν ἴσα τοῖς ἀγαπητῶν τέκνων στερουμένοις, θάπτουσι δὲ οὐ κατὰ τὴν ἑαυτῶν δύναμιν, ἀλλὰ πολὺ τὴν ἀξίαν τῆς ἑαυτῶν οὐσίας ὑπερβάλλοντες. μετὰ γὰρ τὴν Ἀλεξάνδρου τελευτὴν Πτολεμαίου τοῦ Λάγου παρειληφότος ἄρτι τὴν Αἴγυπτον, ἔτυχεν ἐν Μέμφει τελευτήσας ὁ Ἆπις γήρᾳ· ὁ δὲ τὴν ἐπιμέλειαν ἔχων αὐτοῦ, τήν τε ἑτοιμασμένην χορηγίαν, οὖσαν πάνυ πολλήν, εἰς ταφὴν ἅπασαν ἐδαπάνησε, καὶ παρὰ τοῦ Πτολεμαίου πεντήκοντα ἀργυρίου τάλαντα προσεδανείσατο. καὶ καθ' ἡμᾶς δέ τινες τῶν τὰ ζῶα ταῦτα τρεφόντων, εἰς τὰς τροφὰς αὐτῶν οὐκ ἔλαττον τῶν ἑκατὸν ταλάντων δεδαπανήκασι. . . . Προσθετέον δὲ τοῖς εἰρημένοις, τὰ λειπόμενα τῶν γινομένων περὶ τὸν ἱερὸν ταῦρον τὸν ὀνομαζόμενον Ἆπιν. ὅταν γὰρ τελευτήσας ταφῇ μεγαλοπρεπῶς, ζητοῦσιν οἱ περὶ ταῦτ' ὄντες ἱερεῖς μόσχον ἔχοντα κατὰ τὸ σῶμα παράσημα τὰ παραπλήσια τῷ προϋπάρξαντι. ὅταν δ' εὑρεθῇ, τὰ μὲν πλήθη τοῦ πένθους ἀπολύεται, τῶν δὲ ἱερέων οἷς ἐστιν ἐπιμελές, ἄγουσι τὸν μόσχον τὸ μὲν πρῶτον εἰς Νείλου πόλιν, ἐν ᾗ τρέφουσιν αὐτὸν ἐφ' ἡμέρας τετταράκοντα· ἔπειτα εἰς θαλαμηγὸν ναῦν οἴκημα κεχρυσωμένον ἔχουσαν ἐμβιβάσαντες, ὡς θεὸν ἀνάγουσιν εἰς Μέμφιν, εἰς τὸ Ἡφαίστου τέμενος. ἐν δὲ ταῖς προειρημέναις τετταράκονθ' ἡμέραις μόνον ὁρῶσιν αὐτὸν αἱ γυναῖκες, κατὰ πρόσωπον ἱστάμεναι, καὶ δεικνύουσιν ἀνασυράμεναι τὰ ἑαυτῶν γεννητικὰ μόρια, τὸν δὲ ἄλλον χρόνον ἅπαντα κεκωλυμένον ἐστὶν εἰς ὄψιν αὐτὰς ἔρχεσθαι τούτῳ τῷ θεῷ.

De illis autem quæ circa Apin qui in Memphi est, & Mnevin in Heliopoli, & Hircum in Mendete, & (præter hos) Crocodilum in Myridis lacu & Leonem, qui nutritur in Leontopoli, & multa adhuc alia perhibentur, narratu quidem admodum facilia; sed narrantes talia, ut fidem impetrent ab iis qui ista nunquam ipsi viderunt; difficile. Ista enim animalia [NB.] *in sacris nutriuntur septis, & ministrant illis multi ex spectatissimis viris, nutrimenta eis præbentes exquisitissima* [prelo.] *Similaginem enim vel alicam lacti incoquentes & coquinaria seu placentæ cujuscunque generis melle miscentes, anserinasque carnes nunc coctas nunc assatas subministrantes. Illis autem quæ crudis carnibus vescuntur, ferarum venatu captarum copiam projiciunt. Et omninò multum studii impendunt, ut magni sumptûs atque impensæ sit illorum nutrimentum. Balneis tepidis quoque circa ista (animalia) utentes & electissimis unguentis ea perpetuo perungentes; & omni fragrantium odorum genere, ac thymiamatis ipsis incensa præbentes; dum & lectos & stragula maximi pretii, ornatumque ipsis decentem subministrant. Præterea nutriunt unicuique (horum animalium) fœminas ejusdem generis; quas pellices appellant, & ministrant iis maximis sumptibus ac ministeriis. Si quod autem (ipsorum) moriatur, similia faciunt iis qui dilectissimis liberorum orbati sunt; sepeliuntque ea non secundum suas facultates, verum multo majoribus impensis, quam ipsorum bona aut reditus ferant &c.* Ac paulò post: *Cæteris jam dictis addenda sunt, quæ adhuc præter jam dicta circa hunc Apin geruntur. Postquam enim jam mortuus ac sepultus est, quærunt Sacerdotes* [*vel Antistites*] *illi* QUI [NB.] AD ID CONSTITUTI SUNT, *vitulum (alium) cui signa præcedenti impressa similia, aut* IIS VICINA, ADSUNT. *Ac quando jam (talis) inventus est, multitudo luctum solvit:*

vit : Antiſtites QUORUM CURÆ ID MANDATUM EST, *ducunt vitulum primum ad Nilopolim, ubi nutriunt ipſum per dies quadraginta. Poſtea illum imponunt navi, quæ auream ſibi impoſitam habet domum, (vel cellam) ut vehat eum ad Thalamos; atque ut Deum ſic deducunt illum Memphim, in lucum Vulcani. Intra vero iſtas quadraginta jam memoratas dies, ſolæ ipſum vident mulieres facies eum aſpectantes, ac veſtibus ſublevatis ipſi membra genitalia ſua oſtentantes; poſt quod tempus interdictum ipſis eſt venire in conſpectum hujus Dei.*

Ut quæ de notis, per quas bos ille divinus cognoſcitur, ex Plinio, Solino atque Herodoto, notare cœperam paulo latius perſequar, atque inde oſtendam, quam maxime ſcriptores antiqui inter ſe (ſicut & circa alia) diſcrepent: Plinius, Solinus atque Amm. Marcellinus, *de corniculante luna* inter ſe conveniunt: dum Solinus tamen nihil præter illam, Plinius verò cantharum in lingua, addit. Mela bovem nigrum *certis* maculis inſignem, caudâ linguaque diſſimilem fuiſſe vult: Herodotus eum deſcribit nigrum corpore, candentem quadrata figura maculam in fronte ejus, in tergo figuram non lunæ creſcentis, ſed *Aquilæ;* ac (præter ſcarabæum in lingua) duplices in cauda pilos. At Strabo nulla alia ſigna agnoſcit præter *albam* frontem, & quaſdam corporis partes; cum ille cæteras partes niger ſit. Sic Ammianus, præter lunæ corniculantis figuram, ipſi diverſas genitalium notarum figuras adſcribit; quas ipſe tamen minime deſcribit: uti nec Diodorus, qui tamen omnium accuratiſſimè de ipſo hoc bove ſcribit, ulla certa ſigna notat.

Nec denique Ælianus; qui uſque ad vinginti novem numero iſta ſigna excurriſſe vult, quæ tamen aliunde i. e. (ſi bene opinor) ab Antiſtitibus, peti vult, ſi quis illa noſcere deſiderat.

Verum enim vero certi Antiſtites ſignis iſtis dignoſcendis delegati erant; ſicut tam ex Æliano, quam ex Diodoro Siculo clareſcere videtur. neque ex fece vulgi iſti erant; verum ut apud Lacedæmonios, qui Rhetris præerant, & apud Romanos qui Libris Sibyllinis XV. viri electi erant; atque uti circa alia ſimilia, apud alias gentes (ex. gr. apud Ammonios) talium cura iis, qui ſummam reipublicæ curam quoque gerebant, demandata erat; ſic hîc quoque circa Apidem, tales ea obſervabant. Et *ſecreta* ipſis auctoritas, ut Ammianus nos docet: illique indicia, quibus innoteſceret hic Apis denuo inveniendus, accurate callebant: namque illi judicabant de illis; an, ſcilicet, ſimilia, aut vicina ſaltem iſtis: an vero diſſimilia, nec vicina, adeoque nec probanda, eſſent. Quod ſimiliter circa vaccas huic Apidi quærendas inveniendaſque obſervabant.

Videmus hic certe, quam belle iſti hîc populum ludere potuerint: cum Bos ille interim non niſi per feneſtram conſpiceretur; necque ita diu ſuperviveret; nec ſi foras produceretur, id tamdiu duraret, ut peregrini (in quorum gratiam id fiebat,) notas illas accurate obſervare poſſent, aut bene numerare atque examinare: ac dignoſcere ſic an naturâ ingenita, vel arte hæc ſigna conficta, eſſent.

Et ſane omnes iſtæ ſic ab invicem diſſentientes narrationes, nobis certo indicio eſſe debent, hæc ſigna ab Antiſtitibus, prout ipſis proficuum aut commodum videbatur, mutata imminuta vel adaucta figura aut numero fuiſſe; cum ab ipſorum auctoritate hæc dependerent; illique interim, jam bove invento, optimas haberent occaſiones, quæ ipſorum judicio in tali bove deficerent accurate accommodandi. Unde nec mirum eſt raro vel nunquam (ut Plinius tradit) talem Apidis ſucceſſorem diu fuiſſe quæſitum.

Et ſane in fœmina bove id longe facilius erat; de qua Plinius ita: *Fœmina bos ſemel ei anno oſtenditur, ſuis & ipſa* in-

insignibus, quamquam aliis: semperque eodem die & inveniri eam, & extingui tradunt.

Quod attinet vero ad modos Oraculi edendi, duplicem videtur proponere Plinius; primumque, quod prout hunc illumve Thalamum intrasset id faustum infaustumve consultoribus esset. 2o. Quod cibum ipsi consulentis manu traditum vel appeteret vel aversaretur.

Ad quæ postrema Plinii verba: Responsa *privatis* dat, è manu &c. Notandum duco, mihi huc immane mendum sive exscriptorum, sive ipsius Plinii (quod tamen minus rear) irrepsisse; quod ex Strabonis verbis non incommode emendetur. Et certe Germanicus Cæsar minime ex privatorum numero erat (quibus semper minus libertatis conceditur, magnatibus vero longe plus, ut ex hoc eodem Germanico, ex Tito Vespasiano, aliisque ostendi posset) & revera Peregrinus erat; quippe Romanus, minime Ægyptius.

An vero Ammiani verba hæc, *Conjecturis apertis signa rerum futurarum dicitur demonstrare*, vel ad primum modum vel ad secundum, vel ad utrosque simul, vel denique ad tertium pluresve alios, pertineant lectori judicandum relinquo. Nam quantum ad pueros istos lymphaticos, de quibus tum Plinius, tum Ælianus, ejus verba hic eatenus repetenda censeo: *Nec sane vel puellas vel aniculas ad tripodem sessitantes habet; nec sacra potione eas implet: sed pueri divino afflatu concitati, atque inter se ad numerum saltantes, consulentibus futura prædicunt.*

De quo tamen Respondi genere loquar, postquam de Thalamis intratis, ciboque manu consulentis præbito, aliquid ante dixero.

Ex superioribus repetenda sunt, quæ dixeram de artibus horum impostorum (Antistitum, scilicet, ac Sacerdotum) circa elicienda secreta Consultorum, circa libellos obsignatos,

millenaque alia per quæ elicere valebant, quid animi iſtis Conſultoribus eſſet, quæve interrogaturi acceſſerant. Quas fraudes ac media, cum ubique, diverſis tamen modis atque artificiis, prout Oracula hæc aut illa diverſimode Reſponſa ſua redebant, locum haberent; eas minime & hîc defuiſſe facile credet, uti puto, aliquantulum naſutus lector: atque ad Conſultationes, prout melius conveniret, diverſimode factas fuiſſe.

Per feneſtram ipſum Conſulentes conſpiciebant, ſive is hunc ſive alterum intraſſet Thalamum; quorum unum intraſſe lætum, alterum vero, triſte omen præbebat. Quæſo nunc, ſi hic quoque dubium lumen aſpectum præpediit, ut apud Glyconem Alexandri Pſeudomantis, & apud alia Oraculorum loca, ubi adyta ſemper obſcura aut adumbrata erant; quæſo, an hic conſultores juſte examinare rem potuerint; præſertim ſi non diu (quod id in rem Sacerdotum minime eſſet) ipſius conſpectui inhærerent, verum ab aliis ſuperſtitioſis, ac videndi quoque cupidis hi protruderentur. Quod eo magis veriſimile, quod cum in aperto quandoque luderet, id per parvum temporis ſpatium faceret: nec diu ipſi, procul dubio adſtarent, qui (ex ſingulari gratia) propius admiſſi propriis manibus cibum, ominis cauſâ, præbebant.

Interim & cibo huic Apidi porrigendo commode aliquid ab Antiſtitibus immiſceri potuit (namque illi proculdubio eum Conſultoribus præbebant) cujus odorem aut ſaporem bos ille averſaretur: ſicut & Thalamus hic aut ille (prout ipſis id conſultum videbatur) hoc illove medicamento, immixto, illito, vel allito, aliterve appoſito, quo aut eò alliceretur, aut contra ab intrando deterreretur, infici poterat. Neque ignota ſunt talia adhuc veneficis; ut quorum exempla nobis adfert, hoc modo, Wierus lib. de Lamiis cap. 39. *Animantia ad hæc, pharmacis pabulo injectis, aut alicubi ſparſis ut deguſtentur, vel halitu attrahantur, lædunt perimuntque venefici.*

Idem vel affrictu vel applicatione præstari posse, ut minime nego; ita meminisse opportet [NB.] *quosdam studio lupi stercus clam in præsepibus condere, quod olfactu animadvertentia pecora, voracemque hostem verita, ob quandam antipathiam, miro exagitantur furore: ut maleficio ea torqueri firmissime credant ignari, apud veneficii hujus artifices consilium inquirentes. Eadem ratione dicunt, caudam lupi in boum vel equorum præsepi suspensam, eos ab esu exterrere. Metu enim ob odorem perculsi, obliviscuntur cibi esurientes: quemadmodum hominibus quoque in magnis timoribus usuvenire experimur.* Denique brevi antè cibum præbere illi potuerant, ac quidem insciis Consultoribus; ut ita bene pastus alia nutrimenta respueret: præsertim si medicamine aliquo infecta essent.

Quod pueros vero illos ludentes &c. attinet, facillimum erat ipsos ita instruere ad reddenda per voces, per gestus, modosve saltandi, per alios denique motus aut modulationes ac numeros, ut iis vel suaderent aut dissuaderent, vel læta aut tristia prænuntiare viderentur, vel alia quæcunque demum Responsa petentibus darent. Quorum tamen interpretatio semper ab istis Antistitibus vel *Prophetis* dependebat: sicut illa exempla, & ad Ammonem, & ad alia Oracula, à me data fuerunt.

Prophetas enim habebat quoque suos, hic sive bos sive Deus; qui ipsius responsa, quocunque demum modo data, Consultoribus interpretarentur, adeoque & hujus ὑποφῆται essent: quique (uti apud Ammonem, ubi Deus per nutus, &c. respondebat, Prophetæ dicebant, *hoc, aut illud ait, vel respondet, Jupiter*) ita Dei hujus Oracula enuntiarent. Sic enim Lucianus in Deorum Concilio: *Quid & sibi vult Memphitis ille Taurus versicolor, qui adoratur, edit Oracula, & Prophetas habet?*

De Historiolæ illius veritate, quæ de Germanico narratur, merito quis dubitare queat, tum quod testibus plane nullis tam multa (ac quidem præcipue circa Magnates ac Principes) confingantur, aut in majus exaggerentur, ut certa fides iis, minime habere possit. Præterquam quod & talia, cum jam fama percrebuisset quam vehementer Piso Germanici capiti immineret, ex facili admodum conjectura sic confingi ac prædici possent.

Neque hic omittenda verba hæc Taciti (lib. I. histor.) de Vespasiano: *Occulta lege fati, & ostentis ac responsis destinatum Vespasiano liberisque ejus imperium, post fortunam credidimus.* Ad quæ optime hæc notat Trojanus Boccalinus in Bibanzia Politica: *Alcuni pigliano queste parole in questo senso, che per occulta lege del Fato per prognostichi e risposte de gli Oracoli oltra la buona fortuna fosse a Vespasiano e suoi figliuoli destinato l'Imperio. Io credirei, che potessero riciver altra, e forse piu vera interpretatione; cioè che doppo fu veduto l'Imperio nella persona e figliuoli di Vespasiano fu auco detto, che per occulta lege del fato, per prognostichi e risposte de gli Oracoli gli era stato destinato: vedendo si tutto il giorno in Roma, che non mai si crea Papa alcuno, che non si publichino doppo l'elettione molte Profetie ritrovate scritte, molte fatte da diversi, delle quale prima non v'era consideratione ne ragionamento. Chiaro documento, che di niuna fede sono degni quelli che vivendo in una bassa & infelicissima fortuna, fanno il mestiere di predire felicità e grandezze a gli huomini, & a questi tali, è bene dare alcuna cosa per limosina, e ridere della loro leggieroza.*

Augustus interim, qui alias circa Omina satis superstitiosus erat (saltem, ut Alexander Macedo, talis haberi quandoque volebat) cum in Ægyptum venisset, ad Apidem (testibus Suetonio ac Dione) accedere, illumque videre, noluit: Λέγων

θεοὺς ἀλλ' οὐχὶ βοῦς προσκυνεῖν ἐθίσαι, *Deos ſe, non boves, adorare conſueviſſe.*

At ſævus ille ac præferox Cambyſes hunc Apin ad ſeſe adductum ipſe ita vulneravit, ut ex vulnere extabeſcens mortem obierit; ſimulque irridens ſacerdotibus ejus dixit: *O capita nequam, hujusmodi Dii exiſtunt ſanguine ac carne præditi, & ferrum ſentientes? Dignus nimirum Ægyptiis hic Deus!* Dicebant quidem hinc (teſte eodem Herodoto, qui hæc verba ipſius recitat) ipſum in inſaniam ac furorem lapſum fuiſſe: At jam ante ipſum non bene mentis compotem vel fuiſſe, vel habitum, idem auctor tradit.

Perfacile Antiſtites talia (uti nunc Monachi ſub Chriſtianiſmo) confingebant contra homines minus ſuperſtitioſos: atque imprimis ſi illi ipſorum fraudes ſubodorari viderentur; ac quammaxime ſi illas aliis quoque hominibus detegere conarentur.

Interim videmus iſtos Reges principeſque, qui extra metum horum Antiſtitum ſe conſtitutos putabant (quamvis aliter ducendæ vel regendæ multitudini hæc ſæpius conducere exiſtimarent) riſiſſe horum impoſturas, iiſque quandoque audacter controiiſſe. Quod præcipue in Ocho Perſarum rege videmus; qui (teſtante id Plutarcho in tractatu de Iſide & Oſiride) *Gladius vocatus fuit ab Ægyptiis, quod is multis interfectis, Apin quoque ad extremum mactaſſet, & cum Amicis epulando abſumpſiſset.* Et is tamen per 35. annos regnavit (teſtante ita Cteſia) nec violenta morte peremptus fuit.

Ut autem minus miremur talia ac ſimilia plurima iſtis, Gentiles Sacerdotes iiſque deditos confinxiſſe, contra iſtos, qui ipſorum impoſturis ac fraudibus; aut ſuperſtitionibus (quas hi in plebe aliiſque adaugere conabantur) contra ire auſi ſunt: unicum, ex pene innumeris, adducam exemplum, ex Chri-

ſtianiſmo

ſtianiſmo petitum; non quidem de Juliano Apoſtata ſimilibuſve, verum de Conſtantino Caballino Leonis Iſaurici filio: qui quod infans, cum jam baptizaretur (quod credo pluribus infantibus, atque ex nulla animi malignitate, contigiſſe) ventris ſui excrementa in baptiſterium exoneraſſet κοπρώνυμον appellarunt Monachi hoſtes ipſius infenſiſſimi. De hoc igitur Cedrenus ait, *eum ex ſæviſſimo Leone* [Patre Leone Iſaurico] *verſutiſſimam pardalim, & ex ſemine Serpentis aſpidem & anguem volantem, ut primum in patrium regnum & impietatem ſucceſſit, extitiſſe: ac longius etiam à Deo & Deipara ſe abalienaſſe: ac deinceps artibus magicis, libidinibus & dæmonum invocationibus, viſcerum exſectionibus, aliiſque malis ſtudiis, tum venationibus & ludis Circenſibus deditum, idoneum ſe Antichriſto inſtrumentum præbuiſſe. Atque adeo univerſali edicto vetuiſſe, ne quis in univerſum Domini ſervorum* [præcipue hîc Monachos, præter alios Eccleſiaſticos intelligit: ac quidem tales qui pro Imaginibus pugnarant] SANCTI *titulo cohoneſtaretur: quinetiam conſpui eorum inventos reliquis juſſiſſe, ac prohibuiſſe, ne ipſorum interceſſio poſtularetur. Imò etiam ſceleſtum eum, ipſius Mariæ Virginis interceſſionem non eſſe implorandam, addidiſſe: nihil enim eam præſtare poſſe. Quin & noluiſſe ut Deipara illa appellaretur. Sumptis enim in manus auro plenis loculis, ac præſentibus demonſtratis, ſciſcitatum eſſe, Quanti eos putarent eſſe pretii? ac cum reſpondiſſent Magni: evacuato auro rurſum interrogaſſe, Quanti loculos æſtimarent? quum reſponſum eſſet Nihili; Ita, dixiſſe, Maria quoque dum Chriſtum geſtavit utero, in honore fuit: poſtquam eum peperit, nihilo reliquis mulieribus præſtantior eſt.*

Quibus & Suidas, ſimilis farinæ Monachus, addit, *Ipſum venerem coluiſſe, & victimas humanas ex adverſo urbi*

ſacri-

sacrificantem obtulisse; in Maura noctu sacra fecisse, & pueros mactare solitum.

Addi his possunt illa quæ, (in Dissertatiuncula mea de *Columnis Phœniciciis* ad Tingin erectis) de Justiniano à Monachis maligne æque ac insulsè conficta attuli. Constantinus autem ille postquam per 35. annos regnaverat, doloroso morbo periit, cum jam ipsa Deipara ei apparuisset. Ac sic Ochus quoque, cum non solùm Apin interfecisset, Asinumque (ludibrii causa) consecrasset, ac coli eum jussisset, tanti sceleris in sacrum bovem commissi pœnas, nec contemnendas (si Ælianum audis) nec minus graves persolvit, quam Cambyses, qui primus tale Sacrilegium commiserat.

CAPUT XIII.

De Mnevi, ac Netone (si non is idem cum Mnevi;) De Hirco in Mendete, de Leone in Leontopoli, ac de Crocodilo in Myridis lacu obiter notata. De Draconum in Epiro Oraculo: uti & de piscium Oraculo in Lycia &c. deque eorumdem diversis Responsa reddendi modis. De Oraculo per Crocodilum in Arsinoë, paulo latius: post quod sequitur posteriorum horum Oraculorum consideratio: hincque sequuntur considerationes super Oraculo fontis Castalii, per lauri folia literis inscripta; sicut & Veneris Aphacicidis, & fontis apud Oropios, atque Inus aquæ fatidicæ: uti & Æthnæi montis per ignem: denique & super Oraculo (itidem per ignem) apud Apolloniam.

BOvem vero illum (ut rursus me ad illos ex pecoribus Deos convertam) qui Heliopoli sub nomine *Mnevis*

colebatur, Macrobius lib. I. cap. 21. videtur, Neton appellare, ubi ait: *Taurum vero ad Solem referri multiplici ratione Ægyptius cultus ostendit: vel quia apud Heliopolim taurum Soli consecratum, quem Neton cognominant, maxime colunt; vel quia bos Apis in civitate Memphi Solis instar excipitur; vel quia in oppido Hermuthi magnifico Apollinis templo consecratum Soli colunt taurum,* PACIN *cognominantes, insignem* MIRACULIS, *convenientibus naturæ Solis. Nam & per singulas horas mutare colores* AFFIRMATUR, *& hirsutus setis* DICITUR *in adversum nascentibus contra naturam omnium animalium. Unde habetur veluti imago Solis in diversam mundi partem nitentis.*

Quæ verba lubentius huc attuli, ut hîc conspiceremus tertium ex Armentis Deum *Fatidicum*: quod de ipso non dubitandum, qui tot Miraculis clarus atque Apollini seu Soli sacratus esset: cum & *Hircus in Mendete*, & *Leo in Leontopoli*, & *Crocodilus in Myridis* lacu ejusmodi Dii fuerint, nempe Fatidici.

Quid quod & *Dracones in Epiro* (ne solus Jupiter illic Oracula daret) futura prænuntiaverint. Ita enim nobis narrat Ælianus, Historiæ Animalium libro XI. cap. 2. Ἔστι δὲ ἄνετον τῷ θεῷ ἄλσος, καὶ ἔχει κύκλῳ περίβολον· καὶ ἔνδον εἰσὶ κύκλῳ δράκοντες, τοῦ θεοῦ ἄθυρμα οὗτοι γε. ἡ τοίνυν ἱέρεια γυμνὴ παρθένος πάρεισι μόνη, καὶ τροφὴν τοῖς δράκουσι κομίζει. λέγονται δὲ ἄρα ὑπὸ τῶν Ἠπειρωτῶν ἔκγονοι τοῦ ἐν Δελφοῖς Πύθωνος εἶναι. ἐὰν μὲν οὖν οὗτοι παρελθοῦσαν τὴν ἱέρειαν προσηνῶς θεάσωνται, καὶ τὰς τροφὰς προθύμως λάβωσιν, εὐθηνίαν τε ὑποδηλοῦν ὁμολογοῦνται, καὶ ἔτος ἄνοσον. ἐὰν δὲ ἐκπλήξωσι μὲν αὐτήν, μὴ λάβωσι δὲ ὅσα ὀρέγει μειλίγματα, τἀναντία τῶν προειρημένων, οἱ μὲν μαντεύονται, οἱ δὲ ἐλπίζουσι.

Lucus apud eos Deo sacer est, & muro septus. Intra illum Dracones sunt Deo grati, ad hos virgo Sacerdos nuda acce-

accedit, & victum Draconibus porrigit. Eos Epirotæ à Pythone Delphico prognatos ajunt. Quod si virginem accedentem illi placide aspexerint, & alimenta promptè susceperint, annum fertilem ac salubrem significare creduntur. Sin & terribiles erga illam fuerint, & porrecta cibaria non acceperint, contrarium anni futuri statum alii divinant, alii sperant.

At quis credidisset etiam mutos pisces prædixisse hominibus futura, si non Plinius, Ælianus & Athenæus nobis talia tradidissent? Primus enim eorum Plinius ita lib. 31. cap. 1. *Fons Limyræ transire solet in loca vicina portendens aliquid: mirumque quod cum piscibus transit. Responsa ab his petunt Incolæ cibo: quem rapiunt annuentes; si vero ventum negent, caudis abigunt.* Et lib. 32. cap. 2. *Nam in Lyciæ Myris in fonte* APOLLINIS, *quem Curium appellant ter fistulâ evocati veniunt ad Augurium. Diripere eos carnes objectas, lætum est consultantibus: caudis abigere dirum.*

Ælianus vero lib. 8. cap. 5. Πέπυσμαι δὲ κώμην τινὰ Λυκιακὴν μεταξὺ Μύρων καὶ Φελλοῦ, Σύῤῥα ὄνομα, ἐν ᾗ μαντεύονταί τινες ἐπ᾽ ἰχθύσι καθήμενοι καὶ ἴσασιν ὅ, τι καὶ νοεῖ ἥ τε ἄφιξις αὐτῶν ἐλθόντων, καὶ ἡ ἀναχώρησις· καὶ ὅταν μὴ ὑπακούσωσι τί δηλοῦσι, καὶ ὅταν ἔλθωσι πολλοὶ τί σημαίνουσιν· ἀκούσῃ δὲ τὰ μαντικὰ τῶν σοφῶν ταῦτα, καὶ πηδήσαντος ἰχθύος, καὶ ἀναπλεύσαντος νεκροῦ, καὶ τροφὴν προσιεμένου, καὶ αὖ πάλιν μὴ λαβόντος.

Audio etiam Lyciæ vicum nomine Syrrham esse, inter Myra & Phellum, ubi sunt qui ad pisces sessitando, sciant quid sibi velit appellatorum piscium ACCESSUS *ac* RECESSUS: *quid item ostendant si* NON PARENT: *quid cum* FREQUENTES VENIUNT *portendant, facile intelligunt. Atque ejus divinationis periti sciunt, quid* CUM SALIT *piscis demonstrat; quid cum* MORTUUS FLUITAT; *quid*

CIBUM SUMENS, *quid etiam* RECUSANS *præsignificet.*

Idem libro 12. cap. 1. hæc sequentia habet: Μυρέων τῶν ἐν Λυκίᾳ κόλπος ἐστὶ, καὶ ἔχει πηγὴν, καὶ ἐνταῦθα νεὼς Ἀπόλλωνός ἐστι, καὶ ὁ τοῦδε τοῦ θεοῦ ἱερεὺς κρέα μόσχεια διασπείρει, τῶν τῷ θεῷ τεθυμένων. ὄρφοι δὲ οἱ ἰχθύες ἀθρόοι προσνέουσι, καὶ τῶν κρεῶν ἐσθίουσιν, οἱα δήπου καλούμενοι δαιτυμόνες. καὶ χαίρουσιν οἱ θύσαντες, καὶ τὴν τούτων δαῖτα πιστεύουσιν εἶναί σφισιν ἐσθλὰν ἀγαθήν. καὶ λέγουσιν ἵλεων εἶναι τὸν θεὸν, δι᾽ ὃν οἱ ἰχθύνες ἐνεπλήσθησαν τῶν κρεῶν. εἰ δὲ ταῖς οὐραῖς αὐτὰ εἰς τὴν γῆν ἐκβάλλοιεν, ὥσπερ οὖν ἀτιμάσαντες, τοῦτο δὴ τοῦ θεοῦ μῆνις εἶναι πεπίστευται. Γνωρίζουσι δὲ καὶ τὴν τοῦ ἱερέως φωνὴν οἱ ἰχθύες, καὶ ἐπακούσαντες μὲν εὐφραίνουσι τούτους δι᾽ οὓς κέκληνται. τοὐναντίον δὲ δράσαντες, λυποῦσι.

In Myrensi Lyciæ sinu Apollinis Templum est, ad cujus Sacerdotem vitulinas carunculas dispergentem Orphi gregatim adnatant, & tanquam sane convivæ ad epulas invitati, carnes comedunt: & verò immolantes ex eo magna voluptate afficiuntur, quod pisces sua sacrificatione pascantur. Quod quidem ipsum res suas bene casuras esse significare sibi persuadent; idcircoque propitium sibi esse Deum dicunt, quod suis cibis pisces expleantur. Quod si caudis carnes in terram ejiciant, tanquam sordidas à se detestantes, inde sibi iram Dei portendi arbitrantur. Itemque hujusmodi piscium genus Sacerdotis vocem & agnoscit, & si ad eos à quibus appellatur accesserit, sic incredibilem ipsis lætitiam affert: ut si contra fecerit, magnum dolorem iisdem inurit.

Denique Athenæus Deipnosop. lib. 8. οὐ κατασιωπήσομαι δὲ οὐδὲ τοὺς ἐν Λυκίᾳ ἰχθυομάντεις ἄνδρας, περὶ ὧν ἱστορεῖ Πολύχαρμος ἐν δευτέρῳ Λυκιακῶν, γράφων οὕτως. ὅταν γὰρ διέλθωσι πρὸς τὴν θάλασσαν, οὗ καὶ ἄλσος ἐστὶ πρὸς τῷ αἰγιαλῷ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐν ᾧ ἐστιν ἡ δίνα ἐπὶ τῆς ἀμάθου, παραγίνονται ἔχοντες

οἱ μαντευόμενοι ὀβελίσκους δύο ξυλίνους, ἔχοντας ἐφ' ἑκατέρῳ σάρκας ὀπτὰς ἀριθμῷ δέκα, καὶ ὁ μὲν ἱερεὺς κάθηται πρὸς τῷ ἄλσει σιωπῇ. ὁ δὲ μαντευόμενος ἐμβάλλει τοὺς ὀβελίσκους εἰς τὴν δίναν, καὶ ἀποθεωρεῖ τὸ γινόμενον. μετὰ δὲ τὴν ἐμβολὴν τῶν ὀβελίσκων πληροῦται θαλάσσης ἡ δίνα, καὶ παραγίνεται ἰχθύων πλῆθος τοσοῦτον καὶ τοιοῦτον, ὡς τὸν ἐκπλήττεσθαι τὸ ὁρατὸν τοῦ πράγματος. τῷ δὲ μεγέθει, ὥς τε καὶ εὐλαβηθῆναι. ὅταν δὲ ἀπαγγείλῃ τὰ εἴδη τῶν ἰχθύων ὁ προφήτης, οὕτως τὸν χρησμὸν λαμβάνει παρὰ τοῦ ἱερέως ὁ μαντευόμενος περὶ ὧν ηὔξατο. Φαίνονται δὲ Ὀρφοὶ, καὶ Γλαυκοὶ, ἐνίοτε δὲ Φάλαιναι ἢ Πρίστεις, πολλοὶ δὲ καὶ ἀόρατοι ἰχθῦς καὶ ξένοι τῇ ὄψει. Ἀρτεμίδωρος δ' ἐν τῷ δεκάτῳ τῶν Γεωγραφουμένων λέγεσθαί φησιν ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων πηγὴν ἀναδίδοσθαι γλυκέος ὕδατος, ὅθεν συμβαίνει δίνας γίνεσθαι. γίνεσθαι δὲ καὶ ἰχθύας ἐν τῷ δινάζοντι τόπῳ μεγάλους· τούτοις δὲ οἱ θυσιάζοντες ἐμβάλλουσιν ἀπαρχὰς τῶν θυσιαζομένων ἐπὶ ξυλίνων ὀβελίσκων, ἀναπείροντες κρέα ἑφθὰ καὶ ὀπτὰ, καὶ μάζας, καὶ ἄρτους. ὀνομάζεται δὲ ὁ λιμὴν, καὶ ὁ τόπος οὗτος Δῖνος.

Ego equidem de iis mihi tacendum non duco, qui in Lycia ex piscium observatione vaticinantur: de quibus hæc Polycharmus lib. 2. Lyciacorum scripsit: Cum ad mare transierint, ubi juxta littus Apollini sacrum nemus est, & in arena vorticosus aquarum gurges, eos qui Oraculum consulunt cum duobus ligneis verubus, & in utroque decem assæ carnis frustis accedere, SACERDOTE TACITO PROPE NEMUS ASSIDENTE. *Eo vero qui Augurium exspectat in verticem jactis verubus, quod eventurum est contemplante: projectis verubus mari gurgitem mox impleri, advenireque tantam piscium multitudinem, & eâ magnitudine, ut interdum oporteat ne quid lædant prospicere.* PISCIUM AUTEM SPECIES *Vati cum renuntiaret* IS QUI ORACULUM *petit, Responsum tum dari à Sacerdote, de iis quæ rogaverat: viderique affluente Mari, Orphos, Glaucos, ac nonnun-*

quam Balænas ac Pristes, multosque alios incognitos (NB.) *& inusitata peregrinaque forma. Artemidorus libro Geographiæ* scribit, *ab Incolis narrari aquæ dulcis fontem scaturientem in gurgites manare: horum in vorticosis recessibus pisces ingentes esse, quibus qui sacris operantur in verubus ligneis eorum quæ immolantur primitias offerunt, nimirum assas & jurulentas carnes transfixas, mazas, panes: eumque locum ac portum Dinon appellari.*

Quæ ad hæc modò allata notari queant sunt, 1°. Plinium (qui tam libro 31. quam 32. mihi fere de uno eodemque videtur fonte loqui) asserere *ter fistula evocatos* (per Antistites ut videtur) *pisces comparuisse ad Augurium.* In qua re nihil miri: quod ista nostris his temporibus fere quotidie in carpionibus aliisque piscibus, qui vivariis impositi fuere, experiamur. 2°. Apud Ælianum Antistites, illi nempe quibus hæc cura demandata (vel Sacerdos, ut secundo loco asserit) *sessitant observantes, quos peritos horum Auguriorum* vocat; illique interpretantur observata. At libro 12. (seu secundo loco à me adducto) *Sacerdos* vel *Antistes*, carnes piscibus objicit, Consulentes vero observant Auguria. 3°. Denique apud Athenæum Consulentes observant, atque illa quæ observaverunt Sacerdoti annuntiant; ex quibus tunc ille Sacerdos (quasi ipse rerum inscius) Responsa reddit.

Porro Plinius de hoc Oraculo, ut de *Fonte fatidico* loquitur: Ælianus vero de sinu maris aliquo ad quem Orphi pisces adnatent; ac minime de fonte. Polycharmus autem (apud Athenæum) sic quoque juxta littus vorticosum aquarum gurgitem describit, in quem adnatent Augurii edendi causa pisces quos maximos mole corporis mare habet: ac tales quidem quos credo ibi aut nunquam, aut perraro visos fuisse.

Denique de sola per cibos objectos Divinatione loquitur Pli-

Plinius: de acceſſu ac receſſu quoque, aliiſque motibus horum piſcium, Ælianus: ita ut non uno, ſed diverſis modis, Auguria ex illis caperentur. Athenæus vero ex piſcium illorum, qui maris gurgite influente eo adducti fuerant, magnitudine aut ſpecie Auguria capi à Conſulentibus, atque explicari ab Antiſtite, affirmat.

Si jam poſt Apidem conſideremus Dracones in Epiro vaticinia edentes, facile comprehendemus, fere idem quod apud Apidem, hîc apud Dracones locum habuiſſe, Artificium. Cicures quoque ac manſuetos redditos Dracones non ita vehementer mirabuntur, qui legerint apud Lucianum (in Alexandro ipſius Pſeudomante) de Pellæis Draconibus, *eos ita eſſe cicures ac manſuetos, ut à mulieribus alantur, & cum pueris cubent, & ſe conculcari ſuſtineant nec ſe premi indigne ferant; denique infantum more lac è papilla ſugent.*

Uti nec illi qui apud Strabonem (lib. 17.) viderint, de *Crocodilo* in Arſinoë nutrito, Sacerdotibus manſueto; *quod nutriatur ille pane, carne & vino, quæ à peregrinis afferuntur ad ejuſmodi ſpectaculum venientibus.* Imprimis illa hæc cæteris ſuperaddita: *Hoſpes itaque noſter, unus ex honoratis viris,* QUI NOBIS SACRA *commonſtrabat, ad locum unà accedens placentulam & carnem aſſam, & quoddam mulſi vaſculum è cœna attulit. Beſtiam in ripa lacus invenimus, ex ſacerdotibus alii, ejus os aperuerunt, alius placentam ingeſſit, poſtea carnem, deinde mulſum, infudit. Ille in lacum deſiliens in ulteriorem partem trajecit: cumque alius hoſpes adveniſſet, & ſimiliter primitias attuliſſet, curſu lacum circumeuntes, itidem invento Crocodilo obtulerunt.*

De Tentyritis, deque Ophiogenis, quæ Plinius, Strabo, Dio, aliique; de Pſyllis quoque, de Marſis, de Hirpinis, ut hoc

hoc in tranſitu tangam) dixere, ex ſcriptoribus hiſce peti poſſunt: ac ſimul conſiderari quam pari paſſu hæc ambulent, iiſdemque aut plane vicinis artificiis ac fraudibus conſtent.

Suppoſitis jam igitur Hiſtoriarum hujuſmodi circumſtantiis, videamus quid hîc potuerint Antiſtites. Primò docet nos experientia quotidiana, voce humana evocatos piſces accedere ex vivariorum fundo ultimiſque ex angulis: præſertim ſi vox edita, ſonuſve fiſtulæ ipſis conſueta adeoque nota jam antea magis minuſve fuerint: unde aut citius, procul dubio, aut tardius, aut quoque omnino non acceſſerint, hi piſces Fatidici. Ad qualia commodius perficienda etiam aut tempus diei, aut tempeſtas, aut aquæ conſtitutio (medicamine aliquo grato ingratove infectæ;) aut fames aut ſatietas, aut magis minuſve longa conſuetudo vel exercitatio aliaque plura (quæ afferri queant) permultum poterant.

Quod etenim majori aut minori ſubito frequentia apparuerint piſces, exinde fieri potuit, quod ex aliis vivariis clam emiſſi, vel majore vel minori numero, fuerint. Sic quoque accidere commode potuit, nunc quidem tales, nunc vero tales (ratione ſpeciei aut magnitudinis) nunc plures, nunc denique pauciores prodiiſſe; quod ex diverſis vivariis, nunc tales vel tales; nunc hoc, nunc iſto modo, prout Antiſtitibus iſtis id conſultum videbatur, emiſſi fuerint.

Circa quod negotium quoque notandum venit, hæc omnia (tam ratione alimentorum his piſcibus exhibitorum, quam ratione aliorum partim adductorum modo, partim adhuc adducendorum, ſi id ullo modo neceſſe foret) fuiſſe peracta per manus Antiſtitum ac Sacerdotum; ac (quæ cura talibus ſemper fuit) ipſos Conſultores non propriis oculis (vel ſaltem non prope ac cominus) illa obſervaſſe; atque ita, ut perfacile hic decipi poſſent, ſi ſatis ſuperſtitioſi, aut metus ipſis incuti,

cuti, silendique necessitas imponi, si forte aliquid, quod hi sileri vellent, circa hæc miracula, detegissent; quamvis omnia hîc dolis fabricandis constructa essent.

Quis, quæso, non videt, mi Lector, quod hi pisces vel non accederent, vel subito nimis recederent; vel ut *mortui fluitarent*, vel denique alios gestus (seu lætos, seu tristes) ederent ex quibus Antistites futura se prædicere prætendebant; quis, dico, non videt, id effici potuisse medicamine quodam, quo aqua ita inficeretur, ut pisces istiusmodi motus, motuumve defectus, quales hi Antistites volebant, ederent.

Cæterum quæ de Orphis, Pistricibus ac Balænis, immani magnitudine piscibus, adducuntur, ea fabulis annumeranda esse quivis perfacile intelligat. Quod & de pluribus aliis circa hæc per pisces Oracula (æque ut de cunctis aliis constat) existimandum est.

Nec animalia muta tantum, (præter homines) Oracula reddebant, verum & res inanimatæ; uti, exempli gratia, in Fonte Castalio ad Templum Apollinis Daphnæi; de quo ita loquitur Sozomenus lib. 5. cap. 19. Ἐπιστεύετο δὲ παρὰ τοῖς τῇδε πρεσβεύουσι ῥεῖν αὐτόθι καὶ ὕδωρ μαντικὸν ἀπὸ Κασταλίας τῆς πηγῆς ὁμοίως τῆς ἐν Δελφοῖς ἐνεργείας τε καὶ προσηγορίας λαχούσης. Ἀμέλει τοι καὶ Ἀδριανῷ ἔτι ἰδιοτεύοντι τὰ περὶ τῆς βασιλείας αὐχοῦσιν ἐνθάδε προμηνυθῆναι. Φασὶ γὰρ αὐτὸν φύλλον δάφνης ἐμβάψαντα τῇ πηγῇ, ἀρύσασθαι τὴν τῶν ἐσομένων γνῶσιν ἐγγεγράφως ἐπὶ τοῦ φύλλου δηλωθεῖσαν.

Credebatur etiam AB HIS *qui res istas colere solent, aquam in eum locum ex fonte Castalio influere, quæ facultatem divinandi hominibus, tribuebat, paremque vim & idem nomen, cum ea, quæ est in Delphis obtinebat. Quin etiam jactitant Adriano privatam etiamnum vitam degenti, imperium ei obventurum, in eo loco prænuntiatum fuisse. Nam*

DICUNT *eum, cum folium fonte Daphnes tinxisset, hausisse inde rerum futurarum cognitionem in folio plane descriptam.*

Si hîc jam de historiæ [quæ admodum dubitanter narratur, ac scimus quam plurima numero quotidie ejus modi Miracula confingantur,] veritate constaret: perfacile ostendi posset, neque hæc ullo Dæmonum præternaturali auxilio indiguisse.

Quis enim nescit, si quis lacte vaccino aliove chartas inscriptas focorum fumis adhibeat, literas quæ exsiccatæ disparuerant, sese, nigrore fumi jam manifestatas prodere oculis nostris; & inscriptæ si fuerint aqua aluminata, literas apparere, quam primum aqua fuerint madefactæ: qualia etiam ludi possunt per Sal Armoniacum, perque succum limonum; aliasque ejusmodi argutias (imo longe magis curiosas) patrari ab iis, qui & artis Chymicæ, & Magiæ (ut vocant) Naturalis, aliqualem habuerint peritiam.

De Veneris autem Aphacitidis Oraculo afferenda mihi videntur hæc sequentia ex Zosimi lib. I. Τούτου πλησίον λίμνη τὶς ἐστὶν ἐοικυῖα χειροποιήτῳ δεξαμενῇ. κατὰ μὲν οὖν τὸ ἱερὸν καὶ τοὺς πλησιάζοντας τόπους πῦρ ἐπὶ τοῦ ἀέρος λαμπάδος ἢ σφαίρας φαίνεται δίκην, συνόδων ἐν τῷ τόπῳ χρόνοις τακτοῖς γινομένων. ὅπερ καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ἐφαίνετο χρόνων. ἐν δὲ τῇ λίμνῃ εἰς τιμὴν τῆς θεοῦ δῶρα προσέφερον οἱ συνιόντες ἔκ τε χρυσοῦ καὶ ἀργύρου πεποιημένα. καὶ ὑφάσματα μέντοι λινοῦ τε καὶ βύσσου, καὶ ἄλλης ὕλης τιμιωτέρας· καὶ εἰ μὲν δεκτὰ ἐφάνη, παραπλησίοις τοῖς βάρεσι καὶ τὰ ὑφάσματα κατεδύετο· εἰ δὲ ἄδεκτα καὶ ἀπόβλητα, αὐτά τε ἦν ἰδεῖν ἐπιπλέοντα τῷ ὕδατι τὰ ὑφάσματα, καὶ εἴ τι ἦν ἐν χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ, καὶ ἄλλαις ὕλαις, αἷς φύσις οὐκ αἰωρεῖσθαι ἐπὶ τοῦ ὕδατος, ἀλλὰ καταδύεσθαι.

Propter fanum istud lacus quidam est cisternæ manu factæ similis. Juxta fanum & vicina loca ignis instar lampadis

padis aut globi conspicitur, QUOTIES [NB.] STATUTIS TEMPORIBUS IBI CONVENTUS HABENTUR: *qui quidem ad nostram ætatem usque conspectus fuit: Ad lacum dona, quotquot ibi conveniebant, in honorem Deæ ferebant, ex auro & argento facta, itemque telas lineas ac byssinas, alteriusque materiæ pretiosioris. Ac siquidem illa viderentur accepta, pari cum aliis pondere panni quoque subsidebant: sin essent ingrata & rejicula, tum ipsas telas aquæ videre erat innatantes, tum si quid erat ex auro & argento, & aliis materiis, quarum est ea natura ut supra aquam se non attollant.*

1. Inter illa quæ hîc observanda sunt, est Ignis ille, *Qui statutis temporibus, ac quidem quando ibi conventus habebantur*, apparebat. At illos qui huc consulendi gratia advenerant, tam prope accessisse ut distincte satis examinare possent, artene an miraculo hic ignis, ac quidem ita statutis temporibus, & confluente eo magno hominum numero (cui multitudini pene semper & ubique melius imponitur, præsertim si superstitione affecta sit) quod, dico, unquam illis tam prope accedendi venia aut potestas concessa fuerit, minime credendum est. Hierosolymis certe, ubi in Templo sancti sepulchri ignis sacer quoque quotannis statuto tempore, atque innumera præsente multitudine apparet, *Ignis* ille *Sacer*, quasi ex cœlo delabitur.

De quo Thevenotius, post narratas aliquot ridiculas circumstantias miraculum hoc præcedentes, aut istud concomitantes, hoc modo loquitur. *Penetrare autem qualibus quibusve modis hic ignis producatur impossibile est. Nam quammaxime cavent, ne quis ad sanctum sepulcrum speculandi gratia, ut inde aliquid detegatur, accedat. Quod maxime credo, est, aliquem hominem ibi callidè occultatum, fomite ignem suscitare, atque inde consequenter lampadas ac-*

 cendere,

cendere. Ac Turcæ quidem has imposturas satis bene detexerunt, pœnasque infligere impostoribus voluerunt: Verum enim vero docebat ipsos Patriarcha, se minime fore solvendo solenni Turcis tributo, si hac lucrandi occasione privaretur. Quare & isti ut hoc sic continuetur permittunt.

Secundum vero miraculum, quod & vice Oraculi erat, atque unde bonos malosve eventus Consultores exspectare debebant, erat, quod levia quandoque submergerentur, gravia vero supernatarent; prout hîc, scilicet, Dea bonum malumve Omen per talia præstare voluit. At millena media erant, quæ inserta clam, vel affixa, vel aliter applicata, levibus pondus addere, (quod commodius clam, seu secretò, fieri poterat) gravia vero sustentare ac sublevare valerent: sive per vesicas, sive per illitiones materiarum quæ difficulter mergerentur; sive denique per alia artificia; si vel maxime Consultores hic spectatum admitterentur: ac longe facilius vel potius nullo negotio, si id hi Consultores ex relatione Antistitum haurire deberent.

Interim hæc per manus Antistitum peragi debebant: qui inde occasionem quammaximam nanciscebantur: vel si quando ipsis Consultoribus id permitteretur ipsorum benedictiones aliique sacrandi ritus intercedere debebant: ac per ipsos commode his Consultoribus persuaderi poterat, talia aut talia Donaria huic Deæ, hoc illove tempore, magis minusve esse grata; præsertim si solidæ aliàs massæ sive ex auro sive argento, quibus minus facile ac clam, aut inseri, aut applicari possent, quæ Donaria in superficie sustinerent, oblatæ fuissent. Cum circa levia aut concava longe minus periculi esset, ut fraus detegeretur.

An ad hujusmodi Oracula quoque spectet id de quo Pausanias in Atticis loquitur nescio, quamvis ita conjiciam. Hoc saltem videmus, Amphiaraum quoque Medicum egisse, morbosque

bosque ægrotorum sic curasse. Verba ejus sunt : Ἔστι δὲ Ὠρωπίοις πηγὴ πλησίον τοῦ ναοῦ, ἣν Ἀμφιαράου καλοῦσιν, οὔτε θύοντες οὐδὲν εἰς αὐτὴν οὐδ' ἐπικαθαρσίοις ἢ χέρνιβι χρῆσθαι νομίζοντες. Νόσου δὲ ἀκεσθείσης ἀνδρὶ μαντεύματος γενομένου, καθέστηκεν ἄργυρον ἀφεῖναι καὶ χρυσὸν ἐπίσημον εἰς τὴν πηγήν. ταύτῃ γὰρ ἀνελθεῖν τὸν Ἀμφιάραον λέγουσι ἤδη θεόν.

Est apud Oropios fons Templo proximus , quem Amphiarai nuncupant : ad quem nec divinam rem faciunt , neque ad lustrandum , neque ad manus lavandas , aqua ea uti fas putant : solum qui morbo Oraculi monitu levati fuerint , signatum aurum argentumve more majorum in fontem abjiciunt. Hinc enim jam Deum Amphiaraum ascendisse tradunt.

Certius affirmare possumus de Oraculo quod Boeæ in Agro Laconico (in urbe Epidauro) fuit : quod à Pausania hoc modo describitur : Προελθόντι δὲ ἐν δεξιᾷ δύο που σταδίους ἐστὶν Ἰνοῦς καλούμενον ὕδωρ· μέγεθος μὲν κατὰ λίμνην μικρὰν, τῆς γῆς δὲ ἐν βάθει μᾶλλον. ἐς τοῦτο τὸ ὕδωρ ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς Ἰνοῦς ἐμβάλλουσιν ἀλφίτων μάζας. ταύτας ἐπὶ μὲν αἰσίῳ τοῦ ἐμβαλόντος καταδεξάμενον ἔχει τὸ ὕδωρ. εἰ δὲ ἀναπέμψαιτο σφᾶς , πονηρὸν κέκριται σημεῖον. τὸ δὲ αὐτὸ καὶ ἐν Αἴλνῃ δηλοῦσιν οἱ κρατῆρες. καὶ γὰρ χρυσοῦ ἐς αὐτοὺς καὶ ἀργύρου ποιήματα , ἔτι δὲ καὶ ἱερεῖα τὰ πάντα ἀφιᾶσι· ταῦτα δὲ ἢν μὲν ὑπολαβὸν ὑπενέγκοι τὸ πῦρ , οἱ δὲ χαίρουσιν ὡς ἐπὶ πεφηνότι ἀγαθῷ· ἀπωσαμένου δὲ τὰ ἐμβληθέντα , συμφορὰν ἔσεσθαι τούτῳ τῷ ἀνδρὶ νομίζουσι.

Progressi ad dexteram stadia circiter duo , aquam videant quæ Inûs dicitur. Magnitudine quidem parvam paludem refert : sed in terræ fundum descendit altius (i. e. spatio est exigua, at profunditate immensa.) In eam festo Inus die solenne est panificia porricere. Ea si demersa retinuerint aquæ , secunda ei qui porrecerit promitti autumant : contra vero adversa , quoties illa aqua rejecerit. Eandem habere

bere portendendi vim dicuntur [NB.] *Æthnæ montis crateræ. Abjiciunt enim in eas homines cum sigilla seu vasa, argentea & aurea, tum vero cujusvis generis victimas. Ea si absorbserit Ignis, læta sibi nuntiari: contra si regesserit male eventurum ei, à quo illa missa fuerint, augurantur.*

Huic in Æthnæ monte Oraculo persimile erat istud ad Apolloniam, de quo jam in prima mea Dissertatione locutus sum; ac de quo Dio lib. XLI. (ut hîc versionem repetam) hæc, ut de Oraculo quod adhuc suo tempore consulebatur, refert: *Ibi & tali modo Oraculorum responsa eduntur. Thure accepto precibusque ejus rei ergo, quam volunt, factis, ipsum thus, ut secum eas preces deferat* [*ad ignem*] *projiciunt. Tum si ratum sit futurum votum, ab igne thus è vestigio corripitur: Ac si thus extra ignem forte deciderit, accurrens ignis id abripit, & consumit: sin irritum erit votum, neque ignis ad thus accedit, & si ad ipsam flammam conjicitur, recedit ad ea atque effugit. Ita in utramque partem ignis futura prædicit, morte nuptiisque exceptis.*

Qualis autem ibi ignis fuerit per quem iste consulendi modus institueretur ipse Dio nobis clare describit his verbis: Ἡ δὲ Ἀπολλωνία αὕτη Κορινθία, ἐν καλῷ μὲν τῆς γῆς, ἐν καλῷ δὲ καὶ τῆς θαλάσσης, ποταμῶν τε ἄριστα κεῖται. ὅ, τε μάλιστα διὰ πάντων ἐθαύμασα, πῦρ πολὺ πρὸς τῷ Ἀνα ποταμῷ ἀναδίδοται. καὶ οὔτε ἐπὶ πλεῖον τῆς πέριξ γῆς ἐπεξέρχεται, οὔτ' αὐτὴν ἐκείνην ἐν ᾗ διαιτᾶται ἐκπυροῖ, ἢ καὶ κεραυρότεραν πη ποιεῖ· ἀλλὰ καὶ πόας καὶ δένδρα καὶ πάνυ πλησίον θάλλοντα ἔχει· αἵ πρὸς τε τὰς ἐπιχύσεις τῶν ὄμβρων ἐπαύξει, καὶ ἐς ὕψος ἐξαίρεται.

Apollonia Corinthiorum colonia loco peropportuno sita est: sive terram, sive mare, si flumina respicias. Idque præ reliquis maximam mihi admirationem movit, quod ad

fluvium

fluvium Anam ignis multus prorumpit, qui tamen neque longum ad intervallum in finitima regione se diffundit, nec eam in qua existit inflammat aut arefacit: Sed ea herbas arboresque etiam pone ignem germinantes edit, quæ imbribus superfusis adolescunt, & in altitudinem excrescunt.

A tali certe igne minus mirum thus, imprimis medicamine aliquo infectum, non incendi; ac contra alio infectum (vel naphta, vel simili oleo) tam cito inflammari; imo & flammam ad sese allicere.

De Æthnæ montis igne tam benigna forte illud thus sibi promittere non posset. Quapropter longe alia in istum projiciebantur; circa quæ & suas imposturas belli isti Antistites exercebant, quibus inde & victus & amictus & auctoritas & honos ab imperita atque inde credulâ plebe redundabant. Nam quamvis minus cognitæ nobis sint artes illæ multiplices, quibus & hodierni præstigiatores circumforanei vulgus credulum ludunt, illudque admiratione ac stupore attonitum reddunt, dum se prunas ardentes manducare ac deglutire, ferrumque candens intra dentes admittere ac circumrotare, flammasve ex faucibus eructare, pluraque alia mirabilia aut vere nobis ostendunt, aut ostendere (dum agilitate manuum &c. ludunt) videntur; non eo protinus credunt cordatiores spectatores, super aut præternaturali operatione, Dæmonumve patratu ea perfici.

Atque uti ab acutioribus ipsorum artes sæpe deteguntur, imo & addiscuntur; sic nullum dubium est, quin & ab Epicureis & Academicis, & cæteris harum fallaciarum minus credulis; præterea & ab ipsis Christianis; imprimis cum, jam ruente in interitum Gentilismo, illi magis magisque audaces hisce Antistitibus ipsorumque machinationibus, aut callide subreperent, aut aperte quoque ac vi, contra Idololatriam grassarentur, atque ita ipsorum quandoque ridicula, quandoque horren-

horrenda Myſteria, Oracula, ac cætera Sacra detegerent, atque irriſui & ludibrio aliorum exponerent, & illa detecta fuerint. Quod exemplis firmare hîc minus neceſſe cum illa ſeſe in hoc opere ſponte oggerant.

CAPUT XIV.

De Oraculis per Sortes, tam intra quam extra templa fatidica, redditis; ac quidem diverſis admodum modis: atque adeo de Sortibus Præneſtinis, Antiatinis; Fortunæ, vel Fortunarum, Tiburtinis; Buraicis, &c. De Sortibus quoque Arabum, Scytharum, Alanorum, Germanorum, &c. De Sortibus denique Homericis, Muſaicis, Euripideis, Virgilianis, &c. De Sortibus Chriſtianorum, &c. Poſtremo, de Sortilegis Vicanis, ſimilibuſque: de quibus tamen latius ago, in Diſſert. de Divinationibus Idololatricis cap. IV.

HActenus de Oraculis iis, quæ per Conſultores à Prophetis, Prophetiſſis ſive Pythiis, aliiſve Antiſtitibus ſub Deorum nomine dabantur. *Sortes* reſtant, de quibus igitur nobis quoque paulò accuratius tractandum eſt. *Præneſtinarum, Antiatarum, Hercul earum, Dodonæarum aliarumque Sortium* à nobis mentio facta eſt: ſed nondum, quibus ea Sacra conſtarent ritibus aut circumſtantiis, explicavimus: neque id à quoquam factum exactè ſatis fuiſſe, mihi (ſaltem quod lucem publicam viderit) occurit. De *Sortibus* inter alia ſcripſit magnus ille, atque omnibus Doctis venerandus Onuphrius Panuvinus: at nunquam illa edidit; neque adeo qualia iſta ſint fuerintve, videre mihi contigit. Per occaſionem

nem Caſaubonus, Peucerus, (ac per luſum & jocum Doctiſſimus ille Gallus Rabelæſius, cujus nugæ quandoque multorum Doctorum ſeria vincunt; in vitâ & geſtis Gargantuæ & Pantagruelis, tam doctè meo judicio, quam lepide ac ſalſè,) aliique plures aliquid de iis dederunt; ſed parcâ manu, nec niſi aut in tranſitu, aut perfunctoriè, & minimè pro dignitate iſtius materiæ; quæ meretur ſane, (atque maximè hac data occaſione) ut latius explicatiuſque tractetur. Nam in multis admodum χρησμοῖς reſponſa per *Sortes*, diverſis valdè modis accommodatas, reddebantur; quæ licet à Cicerone aliiſque Ethnicorum Sapientioribus irriſæ ſemper atque exploſæ fuerint; & publicè tamen & privatim diu admodum perſtitere & Romæ, & circa Romam in Italia, & alibi: & à Chriſtianis magis ſuperſtitioſis fuere conſultæ aut ad illarum imitationem & exemplum per ſacras paginas, aut alia ad id adhibita, exercitæ.

Expediet igitur hæc paulò accuratius quam hactenus, quod ſciam, à quoquam factum fuit, illam tractare materiam; ut ſic pateant quoque fraudes Sacerdotum circa hoc genus Oraculorum, ſeu Divinationis; & ut eluceſcat ſimul iſta occaſione, quam diu Ethniciſmus, indirecte licet, inter Chriſtianos fuerit dominatus, poſt templorum, tam fatidicorum quam aliorum, everſiones; ac quam magnæ ſuperſtitiones, ab Ethnicis tranſlatæ (licet aliquomodo transformatæ) inter primos Chriſtianos, eoſque minime ex fæce vulgi, ſed præcipuis etiam Antiſtitibus, imò Eccleſiæ tunc temporis columnis, locum habuerint, altéque admodum fuerint infixæ. Apud Ethnicos ergo *Sortes* erant varii generis, Militares, Politicæ, Divinatoriæ: de quarum poſtremis ſolum, (cæteris omiſſis, ut huc nihil facientes, quæque accuratè ſatis pertractatæ ſunt ab Adriano Junio, in ſuis Animadverſionum libris) tractabo.

Inter has autem Divinatorias præcipuum locum habebant κληρομαντεία & στιχομαντεία. Κληρομαντείας (in quâ per tesseras, talosve jactos, Oracula seu Divina responsa petebantur) exempla habemus in *Sortibus Prænestinis*, *Antiatinis*, *non procul ab Urbe*, *ac Gerionis Oraculo apud Patavium*, ad Aponi fontem; & in aliis pluribus, etiam extra Italiam, locis.

Sic Pausanias in Achaicis, de Oraculo Herculis Buraico: *Quâ ad mare ex Burâ descenditur amnis est Buraicus nomine, & in* [proxima] *speluncâ non ita magnum Herculis signum: Buraico & ipsi cognomen.* ORACULI SORTES CAPIUNTUR EX TABULA PER TALOS. *Qui consultum venere, precatione ad signum peractâ, votisque nuncupatis, talos, (quorum in promptu est copia ad Herculis signum) quatuor sumentes, eos jaciunt super mensam. Inscripti sunt certis notis tali singuli: earum illi notarum interpretationem in tabula,* (similitudinem secuti,) *requirunt.* Græca verba sunt: Καταβάντων δὲ ἐκ Βούρας ὡς ἐπὶ θάλασσαν, ποταμός τε Βουραϊκὸς ὀνομαζόμενος, καὶ Ἡρακλῆς οὐ μέγας ἐστὶν ἐν σπηλαίῳ· ἐπίκλησις μὲν καὶ τούτου Βουραϊκός. Μαντείας δὲ ἀπὸ πίνακί τε καὶ ἀστραγάλοις ἔστι λαβεῖν. εὔχεται μὲν γὰρ πρὸ τοῦ ἀγάλματος ὁ τῷ θεῷ χρώμενος, ἐπὶ δὲ τῇ εὐχῇ λαβὼν ἀστραγάλους (οἱ δὲ ἄφθονοι παρὰ τῷ Ἡρακλεῖ κεῖνται) τέσσαρας ἀφίησιν ἐπὶ τῆς τραπέζης. ἐπὶ δὲ παντὶ ἀστραγάλῳ σχήματα γεγραμμένα ἐν πίνακι ἐπίτηδες ἐξήγησιν ἔχει τοῦ σχήματος.

Notabilia admodum sunt quæ Cicero habet, lib. 2. de Divinatione, de *Sortibus Prænestinis*, hisce verbis: *Quid enim sors est? idem propemodum quod* MICARE, *quod* TALOS JACERE, *quod* TESSERAS, *in quibus temeritas & casus, non ratio, nec consilium valet. Tota res est inventa fallaciis, aut ad quæstum, aut ad superstitionem, aut ad errorem. Atque ut in Haruspicina fecimus, sic videamus clarissimarum Sortium*

tium

tium quæ tradatur inventio. Numerium Sufficium Prænestinorum monumenta declarant, honestum hominem & nobilem, somniis crebris, ad extremum etiam minantibus, cum juberetur certo loco silicem cædere, perterritum visis, irridentibus suis civibus id agere cœpisse: itaque perforato saxo Sortes erupisse, in robore insculptis priscarum literarum notis. Is est hodie locus septus religiosè propter Jovis pueri, *qui lactens cum Junone in gremio Fortunæ, mammam appetens, castissimè colitur à matribus. Eodem tempore illo loco, ubi nunc Fortunæ sita ædes est, mel ex oleâ fluxisse dicunt, haruspicesque dixisse, summâ nobilitate illas Sortes futuras, eorumque jussu ex illa olea arcam esse factam, in eâque conditas Sortes, quæ hodie Fortunæ monitu tolluntur. Quid igitur in his potest esse certi, quæ Fortunæ monitu* pueri manu *miscentur atque ducuntur? &c.*

Fortunæ monitu ait Cicero: quod hic sane notandum. Quippe simulachrum Fortunæ Prænestinæ, proculdubio eodem (aut fere) modo quo apud Antium Fortunarum simulachra promovebantur, post preces, &c. consulentium, movebatur, uti ex Macrobio discimus. Quo quasi miraculo monebat Dea, Sortes esse movendas: Post quæ tum puer, ad id officium constitutus, illas permiscebat, & sic post commistionem extrahebat. Verba Macrobii (quæ inferiùs latiùs explicabuntur) hæc sunt, inter alia, ubi libro I. Saturnalium de Deo Heliopolitano sic loquitur: *Vehitur enim simulachrum* Dei Heliopolitani *ferculo, uti vehuntur in Pompa ludorum Circensium deorum simulachra: & subeunt plerumque Provinciæ proceres raso capite longi temporis castimonia puri; feruntur que divino spiritu, non suo arbitrio, sed quo Deus propellit, vehentes: ut videmus apud Antium promoveri simulachra* Fortunarum *ad danda responsa.* Nisi forsan hæc Dea Prænestina aut nutu capitis, ut Jovis Am-

monis ſimulachrum (teſte Strabone) aut alio viſibili ſigno, indicaret quando Sortes eſſent movendæ. In Præneſtino hoc templo etiam *Sortes* deſumptæ prius ex arcâ in quâ ſervabantur, atque in urnam aut ſitulam injectæ, manu pueri miſcebantur, ac poſtea extrahebantur, vel, ut Cicero loquitur, ducebantur: ut ſcilicet eo minor fraudis eſſet ſuſpicio, eave eo minus conſulentibus ſuboleſceret. Cum in Bucio, ex majori acervo tantum quatuor numero deſumptæ prora ex majori acervo tantum quatuor numero deſumptæ projicerentur in tabulam ſive literis, ſive aliis notis, ſolis Sacerdotibus quæ cognitæ eſſent, depictam (ſive verbis quibusdam, ſive notis Hieroglyphicis, ſive aliis quibuſdam etiam vulgò notis,) ut quæ à talis contactæ eſſent, ſimul colligerentur, iique Sacerdotes inde, ex ſignis inter ſe compoſitis, *Sortes* ſive Oracula redderent conſulentibus. Fortuna Præneſtina vocabatur (uti notum eſt ex Inſcriptionibus pluribus Præneſtæ inventis) aut ſimpliciter *Primigenia*, aut additis etiam Epithetis quandoque *Jovis Pueri*, aut *Jovi puero*. Sic pag. 76. apud Gruterum, num. 6.

FORTVNAE
PRIMIGENIAE
IOVI. PVERO
EX. TESTAMENTO
TREBONIAE
SYMPHERVSAE
P. ANNIVS. HERMA
HERES
L. D. D. D.

Item

Item, Num. 7.

FORTVNAE
IOVIS PVERI
PRIMIGENIAE
D. D
EX. SORTE. COMPOS
FACTVS
NOTHVS. RVFICANAE
L. F. PLOTILLAE.

Notissima quoque est fabula, Jovem, Neptunum ac Plutonem adhuc Juvenes ac pœnè pueros, post expulsum è solio Patrem; divisisse universi imperium, atque eorum unumquemque nactum partem quæ ex *Sorte* ipsi obveniret, Jovemque inde accepisse Cœli ac terræ imperium. Unde Jovis proculdubio ac Junonis simulacra in Gremio Fortunæ, isque honor Fortunæ datus ut sit *Jovis*, seu *Jovi*, *Primigenia*, per eamque *Sortes* atque Oracula regi crederentur: ut cujus beneficio Jupiter summum sit adeptus imperium. Verùm hæc in transitu; neque ut certissima aliis ista obtrudere velim. Sed denuò ad rem. In Gerionis Oraculo videntur *Sortes* fuisse non ex urnâ effusæ, sed etiam, ut Præneстæ, manu extractæ, ex verbis hisce Suetonii: *Tiberius juxta Patavium adiit Gerionis Oraculum* SORTE TRACTA, &c. Sed verisimile admodum est hasce artes longè diversas fuisse pro diversitate locorum atque ingeniorum istorum hominum, qui aut primi earum Sortium inventores fuerant, aut iis earumque consultationibus præerant: ita ut hîc aut illic traherentur ex urnâ; alibi

vero ejicerentur. Unde & formula illa loquendi *Sors excidit* (κλῆρος ἐξέπεσε apud Græcos) ortum habet. Sic Livius lib. XXII. inter alia, quæ de prodigiis eo tempore factis narrat, ait (an de Antiatinis loquatur paulò obſcurius eſt, quamquam admodum veriſimile ſit, ex verborum circumſtantiis) *in Antiate metentibus cruentas in corbem ſpicas cecidiſſe: & Faleriis cœlum findi viſum, velut magno hiatu; quaque patuerit, ingens lumen effulſiſſe:* SORTES *ſua ſponte* ATTENUATAS, *unamque* EXCIDISSE *ita ſcriptam:* MAVORS TELUM SUUM CONCUTIT. Extæniatas optimè Lipſius emendat: cujus rationes vide (mihi ſaltem, optimas) libro II. Elect. cap. XII.

Nec mirum hoc in Antiate locum habuiſſe: cum & in Templo Præneſtino quandoque tales *Sortes* exciderent, de quibus paulo inferius adhuc dicendi locus erit. Hinc quoque loquendi formula *tollere Sortes*, quæ tamen etiam de talis aut ſchedulis, aut aliis inſtrumentis paratis in hanc rem, atque in tabulam conjectis, dum inde aut à conſulente Deum, aut à Sacerdote tollerentur, uſurpabatur. Quod vero & quandoque ſive è gremio aut pulvinari Deorum, ſive ex urna aut ſitula, aut alîus generis vaſe (quæ tamen & ipſa, aut gremio, aut pulvinari imponi per Antiſtites potuerant) in ſolum *exciderent*, aut in menſam ſubjacentem ſimulachro iſtius Dei cujus excidebant *Sortes*, ac per ipſos Oraculi conſultores tollerentur, mihi admodum veriſimile eſt: cum interim, arte ac machinationibus, dictorum Antiſtitum, poſt varios ritus ac circumſtantias, verè impoſturas, quibus attentior horum actuum conſideratio in conſulentibus impediretur, inde eliderentur. Quod præcipuè puto locum habuiſſe in verbis ac verſibus, qui aut foliis, aut membranis, aut chartulis, aut aliæ materiæ inſcriptæ ſic prodibant. [De membranis inſcriptis notabilis locus extat apud Auguſtinum, libro 83. quæſt. 45. *Cum*

autem

autem multa vera eos prædixisse dicatur; ideo fit, quia non tenent homines memoriâ falsitates erroresque: sed non intenti nisi in ea, quæ illorum responsis provenerunt, obliviscuntur; & ea commemorant, quæ non arte illâ, quæ nulla est, sed quâdam obscurâ rerum SORTE *contingunt: quod si peritiæ illorum volunt tribuere, dicant artificiose divinare etiam mortuas* MEMBRANAS *scriptas quaslibet de quibus plerumque pro voluntate* SORS *exit.*] Huc puto respicit inscriptio, quam exhibet Gruterus, Thesauri sui pag. CXXXII. Num. 6.

SACRO
SVSCEPTO
SORTIBVS. SVBLATIS
C. GALLIO
ATTICVS
MEDIOLANIENS

Ad verba ac versus, sive Virgilianos sive alios, transibo, postquam notavero, & apud Oraculum Jovis Dodonæi, hujusmodi *Sortes*, (sive per talos certis quibusdam notis, aut signis, aut integris etiam verbis, inscriptos) locum habuisse: cum tamen nil præter columbas, aut quercus vaticinantes, aut Dodonæum æs, in omnium ore versetur. Ita enim Cicero lib. I. de Divinatione, sub persona Quinti fratris: *Maximum verò illud portentum iisdem Spartanis fuit, quod cum Oraculum ab Jove Dodonæo petivissent, de Victoriâ sciscitantes, Legatique* (NB.) *illud in quo inerant* SORTES, *collocavissent: simia quam Rex Molossorum in deliciis habebat, &* SORTEIS IPSAS *& cætera, quæ erant ad Sortem parata, disturbavit, & aliud aliò dissipavit. Tum ea, quæ præ-*

posita

posita erat Oraculo, Sacerdos dixisse dicitur, de salute Lacedæmoniis esse, non de victoria, cogitandum. Idem Cicero lib. 2. de Divinat. de iisdem in Dodone Sortibus: *Simiæ verò Dodoneæ improbitatem historiis Græcis mandatam esse demiror. Quid minus mirum, quam illam monstrosissimam bestiam urnam evertisse,* Sortes *dissipavisse? Et negant Historici, Lacedæmoniis ullum ostentum hoc tristius accidisse.* Ubi falsè horum Historicorum credulitatem, imò stultitiam, ridet.

Addamus & hæc sequentia, quasi eidem inclusa parenthesi, quod scilicet simile quid huic Divinationis generi, partim & sequenti, occurrat in Divinationibus Arabum: uti in *Specimine suo Historiæ Arabum* narrat Clariss. Eduardus Pocockius: cujus verba hic non vereor adducere, præteritis iis quæ circa divisionem Cameli pulli; de sagittis notatis atque in sacculum conjectis, sive undecim sive pluribus, atque inde denuò extractis habet; quoniam hoc exemplum, quod adducere volui, & magis huic rei nobis propositæ convenit, & simul illustrandæ S. Scripturæ facit. Verba ejus igitur sunt hæc: *Generi isti Sortium Almaïser (ut vidimus) appellato, affine est etiam alterum (cujus antea incidit mentio)* الازلام *Alazlam dictum, hac differentiâ, quod prius illud partitioni hoc Divinationi potius inserviebat. Cujus hic fuisse perhibetur modus. Cum esset alicui, vel suscipiendum iter, vel ducenda uxor, vel aliud magni momenti negotium peragendum, sagittas, quas tres vasculo inclusas habebant, consulere solebant. Earum primæ inscriptum erat* Jussit me Dominus meus: *secundæ* Prohibuit me Dominus meus: *tertia autem nullâ notâ insignis erat. Harum unam manu extrahenti, si occurreret illa quæ juberet, alacri animo tanquam jubente Deo pergere, sin illa quæ vetaret, desistere; quod si* ἀγεγραμμάτος *illa, reponere,*
donec

donec prodiret, quæ vel jussu præiret, vel interdicto occurreret. Quibus post plura verba interposita idem Pocockius subjungit: *Certè quæ de hoc* βελομαντείας *genere vidimus, multum conferre videntur ad illustrandum locum istum* EZEK. XXI. 21. STETIT ENIM REX BABYLONIS IN BIVIO, IN CAPITE DUARUM VIARUM לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים: AD DIVINANDUM DIVINATIONEM, TERSIT SAGITTAS, ROGAVIT IMAGINES (vel ut vulgata DIVINATIONEM QUÆRENS, COMMISCENS SAGITTAS, INTERROGAVIT IDOLA, &c.) *Ad quem quæ affert Hieronymus mire concinunt cum iis, quæ de isto Arabum antiquorum more traduntur:* STABIT, *inquit*, IN IPSO COMPITO, ET RITU GENTIS SUÆ ORACULUM CONSULET, UT MITTAT SAGITTAS IN PHARETRAM ET COMMISCEAT EAS INSCRIPTAS, SIVE SIGNATAS NOMINIBUS SINGULORUM, UT VIDEAT CUJUS SAGITTA EXEAT, ET QUAM PRIUS CIVITATEM DEBEAT EXPUGNARE. *Ubi observare licet vocem* קלקל, *quæ alias* TERSIT, POLIVIT *reddi solet, ab Hieronymo notione* COMMISCENDI *explicari. Certè apud Arabes* قلقل *idem valet ac* حرك COMMOVIT *atque idem hîc denotare videtur quod* اجالة *apud ipsos in descriptione Sortilegii sui, scilicet* COMMOVERE, *vel* AGITARE, *ut confusè commisci possint Sortes.*

Hactenus Pocockius: ex quo plura, quam alias fecissem, citavi, ut ratio quoque constaret, cur Hieronymus, ac versio vulgata hîc magis explicando Ezechieli faciant, quam aliæ aliorum versiones. Sed & quæ ex eodem Hieronymo non affert Pocockius, hic minime omittenda duco: quæ nempe ille notavit ad Hoseæ cap. 4. quæque inde adducta heic sequuntur: *Unde & Propheta quasi stupens & mirabundus*

eloquitur : Populus meus , qui quondam meo vocabatur nomine , LIGNUM (NB.) INTERROGAVIT ET VIRGAM. *Quod genus divinationis Græci* ῥαβδομαντείαν *vocant. Unde in Ezechiele legimus , quod* VIRGAS *suas* MISCUERIT *Nabuchodonosar contra Ammon & Jerusalem , &* EXIERIT VIRGA *contra Jerusalem.* Refer & huc , Lector, dum adhuc in eadem Parenthesi te versari putas, ea quæ Tacitus de Germanis, in libro suo, de moribus hujus gentis, tradit. *Sortium consuetudo simplex ; Virgam frugiferæ arbori decisam in surculos amputant ; eosque, notis quibusdam discretos, super candidam vestem temerè ac fortuitò spargunt. Mox si publicè consulatur, Sacerdos civitatis ; si privatim, ipse paterfamiliæ , precatus Deos cœlumque suspiciens, ter singulos tollit : sublatos secundum impressam ante notam interpretatur. Si prohibuerunt, nulla de eâdem re in eundem diem consultatio ; sin permissum , auspiciorum adhuc fides exigitur. Et illud quidem etiam & hîc notum, avium voces volatusque interrogare.* In qua re admodum probabile est, surculos istos inter se , postquam sublati fuerant, secundum eum ordinem, quo sublati fuerant, sibi invicem fuisse conjunctos , atque id quod inde componeretur, pro *Sorte* sive *Oraculo* fuisse habitum.

Apud Scythas (quibus proculdubio Germani ortum debent) qualis divinationis forma locum habuerit (non multum videlicet à præcedenti abludens) ita narrat nobis lib. IV. Herodotus : Μάντιες δὲ Σκυθέων εἰσὶ πολλοὶ, οἳ μαντεύονται ῥάβδοισι ἰτεΐνῃσι πολλῇσι ὧδε· ἐπεὰν φακέλους ῥάβδων μεγάλους ἐνείκωνται, θέντες χαμαὶ, διεξελίσσουσι αὐτούς· καὶ ἐπὶ μίαν ἑκάστην ῥάβδον τιθέντες, θεσπίζουσι. ἅμα τε λέγοντες ταῦτα, συνειλέουσι τὰς ῥάβδους ὀπίσω, καὶ αὖτις κατὰ μίαν συντιθεῖσι. αὕτη μέντοι ἡ μαντικὴ πατρωΐη σφί ἐστι. οἱ δὲ Ἐνάρεες καὶ οἱ Ἀνδρόγυνοι τὴν Ἀφροδίτην σφι λέγουσι μαντικὴν δοῦναι· φιλύρης ὦν φλοιῷ μαντεύονται, ἐπεὰν τὴν

τὴν φιλύρην τρίχα σχίσῃ διαπλέκων ἐν τοῖσι δακτύλοισι τοῖσι ἑωϋτοῦ, καὶ διαλύων, χρᾷ.

Apud eosdem permulti sunt vaticinatores, qui pluribus virgis salignis divinant, ad hunc modum; grandes virgarum fasces quum attulerunt, humi positos dissolvunt ac separatim ponentes illarum singulas, vaticinantur. Simulque dum hæc dicunt, virgas rursum convolvunt (quas videlicet evolverant) & in unum componunt. Hæc est illis tradita à majoribus divinatio. Sed Enaries, qui & Androgyni, ajunt sibi à Venere traditam divinationem, qui tiliæ fronde vaticinantur. Tiliam ubi quis trifariam sciderit, digitis suis eam implicando ac resolvendo tractat, atque in hunc modum vaticinatur.

Refer huc denique quæ de Alanis habet Ammianus Marcellinus lib. XXXI. hisce verbis comprehensa: *Futura miro præsagiunt modo: nam rectiores virgas fœminæ colligentes, easque cum incantamentis quibusdam secretis præstituto tempore discernentes, apertè quid portendetur norunt.* Quæ omnia satis benè conveniunt cum ῥαβδομαντείᾳ veterum Græcorum & Latinorum, sed longè diversis modis (licet verisimile sit, ab eadem origine,) exercitâ.

Homericarum Sortium è Templis Fatidicis datarum exempla admodum notabilia afferuntur ex Dione Chrysosthomo in sequenti mea Dissertatione secunda.

Quin & Euripidearum Sortium è Templo, jam dicti Jovis Beli, datarum exemplum inveniet quoque ibi ablata: ne, scilicet, soli Epici Poëtæ tali gauderent auctoritate. Sibyllarum Sortes datæ ferè ubique occurrunt. At non ita frequenter Musæi: ejus namque *Sortes* atque *Oracula* quoque adducuntur. Ita enim Pausanias in Phocicis, quæ paulò altiùs repetam:

tam : Τὴν δὲ πληγὴν Ἀθηναῖοι τὴν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς οὐ μετὰ τοῦ δικαίου συμβῆναι σφίσιν ὁμολογοῦσι. προδοθῆναι γὰρ ἐπὶ χρήμασιν ὑπὸ τῶν στρατηγησάντων. Τυδέα δὲ εἶναι καὶ Ἀδείμαντον. καὶ ἐς ἀπόδειξιν τοῦ λόγου, Σιβύλλης παρέχονται τῶν χρησμῶν.

Καὶ τότ' Ἀθηναίοισι βαρύστονα κήδεα θήσει,
Ζεὺς ὑψιβρεμέτης, οὗπερ κράτος ἐστὶ μέγιστον.
Νηυσὶ φέρει πολέμοιο μάχην καὶ δηιοτῆτα
Ὀλλυμέναις δολεροῖσι τρόποις κακότητι νομήων.

Τὰ δὲ ἔπεα ἐκ Μουσαίου χρησμῶν μνημονεύουσι,

Καὶ γὰρ ἀθηναίοισι ἐπέρχεται ἄγελος, ὄμβρος,
Ἡγεμόνων κακότητι. παραιφασίη δέ τις ἔσται,
Ἧι γ' ἄλις ἠμύσουσι πόλιν, τίσουσι δὲ ποινήν.

Cladem certè, quâ affecti ſunt apud Ægoſpotamos Athenienſes, dictitant illatam ſibi non juſto prælio, ſed prætorum ſuorum proditione quos pecunia hoſtes corrupiſſent : [dona enim qui à Lyſandro acceperant] illos Tydeum & Adimantum fuiſſe. Atque ejus teſtimonium ex Sibyllinis carminibus proferunt :

Ac tum Cecropidis luctum gemituſque ciebit
Jupiter altitonans, rerum cui ſumma poteſtas.
Navibus exitium, & crudelia funera bello
Ille feret, culpaque ducum dabit omnia peſſum.

Alia verò ex MUSÆI SORTIBUS *commemorant:*

Et fera tempeſtas urgebit Cecrope cretos
Fraude ducum : ſed certa aderunt ſolatia victis.
Namque urbem hoſtilem evertent, pœnaſque repoſcent.

Porrò, de Orphei Sortibus ſive λογίων plura habet Proclus in Platonem : quæ ibi à curioſioribus indagari poterunt : licet inde

inde excerpta H. Stephanus illa *Poësi* suæ Philosophicæ (anno 1573. excusæ) inseruerit.

Quod attinet autem ad Sibyllarum Sortes, eæ potissimum inter Græcos, apud Sortilegos locum habuisse videntur. Quum ejusmodi carmina quamplurima & per totam Græciam atque Italiam [de Libris Sibyllinis sub arctissimâ custodiâ XV. virorum habitis, sub finem hujus primæ Dissertationis loquar,] dispersa venditarentur: de quibus Sybillinis paulò inferius quoque aliquid dicam, deque imposturis per ipsa imperitæ Plebeculæ factis.

Non igitur solum (ut denuò revertamur in viam) per notas, sive apertas, sive occultas, *talis aliisve instrumentis*, vel tabulæ seu mensæ inscriptas, aut per integra verba, sententiasve integras: (ut in exemplo ex Livio adducto vidimus,) sed & per integros versus, sive Virgilianos, sive alios, *Sortes* reddebantur. Quod & ex iis, quæ de Hadriano superius adduxi, patet, & ex jam mox sequentibus fiet manifestum. Sic enim Capitolinus in vitâ Clodii Albini hæc sequentia refert: *Quod cum ille* SORTEM *de fato suo* TOLLERET, his versibus eidem dicitur esse responsum:

HIC REM ROMANAM, MAGNO TURBANTE TUMULTU,
SISTET EQUES, STERNET POENOS GALLUMQUE REBELLEM.

Sic & Lampridius de Alexandro Severo:

Huic sors in templo Prænestinæ talis excidit, cum illi Heliogabalus insidiaretur,

— SI QUA FATA ASPERA RUMPAS
TU MARCELLUS ERIS. —

Ex quo posteriori exemplo videmus, & in Templo Prænestino non tantùm per talos priscarum literarum notis inscriptos, sed & per versus quoque (forsan & aliter quandoque) ac quidem Virgilianos, consulentibus fuisse responsum.

Sortes autem hæ sequentes Alexandro datæ, an è Templo Fortunæ Prænestinæ emanarint, an vero aliter ipsi obvenerint incertum est. Imo potius existimem has nullo è Templo emanâsse, priores saltem, quæ Græcè redditæ fuerunt. Sunt vero eæ quas idem Lampridius, paginis aliquot interjectis, affert hunc in modum: *Ipse, quum Vatem consuleret de futuris, hos accepisse dicitur versus adhuc parvulus: & primis quidem Sortibus,*

TE MANET IMPERIUM COELI, TERRÆQUE MARISQUE:

Intellectum est, quod inter divos etiam referretur.

TE MANET IMPERIUM QUOD TENET IMPERIUM:

Ex quo intellectum est, Romani illum Imperii Principem futurum. Nam ubi est Imperium nisi apud Romanos, quod tenet Imperium? Et hæc (NB.) *quidem de Græcis versibus sunt prodita. Ipse autem quum parentis hortatu animum à Philosophiâ & Musicâ ad alias artes traduceret,* VIRGILII SORTIBUS *hujusmodi illustratus est,*

EXCUDENT ALII SPIRANTIA MOLLIUS ÆRA,
CREDO EQUIDEM, VIVOS DUCENT DE MARMORE VULTUS,
ORABUNT CAUSAS MELIUS, COELIQUE MEATUS
DESCRIBENT RADIO, ET SURGENTIA SIDERA DUCENT:

TU REGERE IMPERIO POPULOS ROMANE MEMENTO.
HÆ TIBI ERUNT ARTES, PACIQUE IMPONERE MOREM,
PARCERE SUBJECTIS, ET DEBELLARE SUPERBOS.

Et hæ posteriores farsan nullo è Templo redditæ fuerunt, sed à Vatibus aut *Sortilegis* (*Ceretanos* hodie eos vocant Itali) qui Romæ aut in Triviis aut in Circo per talia artificia simplici, ac credulo ex superstitione, illudebant popello, atque imprimis (ut adhuc hodie pueris ac puellis, de fortuna circa conjugia sua, aut alia, nimis inconsideratè curiosis, hujusmodi impostores imponunt.) Tales enim homines & Homericis & Virgilianis (aliisque versibus) usos, occasione superstitionis inveteratæ erga hosce maximi nominis Poëtas Homerum, Hesiodum, Euripidem, Virgilium, Ovidium; qui & ipsi de se canerent: *Est Deus in nobis, agitante calescimus illo, &c.* sibique nomen Vatis imponerent; quasi à Musis (uti quoque perhibebant) edocti, ea quæ canebant prompsissent: præsertim cum etiam viderent in Templo Prænestino, uti & in aliis, per talium Poëtarum (saltem Virgilii) versus redditas *Sortes*, mihi quam maximè verisimile fit.

Sed priusquam ad illas *Sortes*, quæ per *Sortilegos* edebantur progrediar, singularem admodum modum consulendi *Sortes*, imò & eas fabricandi, adducam ex Ammiano Marcellino: qui libro 29. & 31. tradit hæc sequentia: *Et prior Hilarius, Construximus,* [*inquit,*] *magnifici judices, ad* CORTINÆ *similitudinem* DELPHICÆ, *diris auspiciis, de laureis virgulis, infaustam hanc mensulam, quam videtis: & imprecationibus carminum secretorum, choragiisque multis ac diuturnis ritualiter consecratam movimus tandem. Movendi*

vendi autem, quoties super rebus arcanis consulebatur, erat institutio talis. Conlocabatur in medio domus emaculatæ odoribus Arabicis, undique lance rotunda, purè superposita, ex diversis Metallicis materiis fabrefacta: cujus in ambitu rotunditatis extremo elementorum viginti quatuor scriptiles formæ incisæ peritè, disjungebantur, spatiis examinatæ dimensis. Has linteis quidam indumentis amictus, calceatusque itidem linteis soccis, torulo capite circumflexo, verbenas felicis arboris gestans, litato conceptis carminibus numine præscitionum auctore, cæremoniali scientia supersistit, PENSILEM ANULUM LIBRANS ARCTUM *ex Carpathio filo perquam levi, mysticis disciplinis initiatum:* [NB. Notetur hîc Dactylomanteia in Sortibus.] QUI PER INTERVALLA DISTINCTA RETINENTIBUS SINGULIS LITERIS INCIDENS SALTUATIM, HEROOS EFFICIT VERSUS INTERROGATIONIBUS CONSONOS, AD NUMEROS ET MODOS PLENE CONCLUSOS, *quales leguntur Pythici, vel ex Oraculis editi Branchidarum. Ibi tum quærentibus nobis, qui præsenti succedet Imperio, quoniam omni parte expolitus fore memorabatur,* ADSILIENS ANULUS DUAS PERSTRINXERAT SYLLABAS: *& cum adjectione literæ postremâ, exclamavit præsentium quidam, Theodorum præscribente fatali necessitate portendi. Nec ultra super negotio est exploratum; satis enim apud nos constabat, hunc esse qui poscebatur. Cumque totius rei notitiam ita signatè sub oculis judicum subjecißet, adjecit benevolé, id Theodorum penitus ignorare. Post hæc interrogati an ex fide* SORTIUM, *quas agitabant, ea præscierint quæ sustinerent, versus illos notissimos ediderunt, clarè pronuntiantes capitalem eis hanc operam scrutandi sublimiora citò futuram: nihilominus tamen ipsi quoque cum cognitoribus Principi cædes incendiaque flagitantes furias imminere: quorum tres ponere sufficiet ultimos.*

'Ου

Ου μὴν ἀπιμήτωγε σὸν ἔσεται αἷμα, κὴ αὐτοῖς
Τισιφόνη βαρύμηνις ἐφοιτήσει κακὸν οἶτον,
Ἐν πεδίοισι Μίμαντος αἴλα καιομένοις κάρ.

Libro 31. de hâc eadem re : *Illud autem præteriri non convenit, quod cum Oraculo Tripodis, quem movisse Patricium docuimus & Hilarium, tres versus illos fatidicos comperisset, quorum ultimus est*

Ἐν πεδίοισι Μίμαντος αἴλα καιομένοις κάρ,

Hoc, ut erat inconsummatus & rudis, inter initia contemnebat; processu verò luctuum maximorum abjectè etiam timidus, ejusdem SORTIS *recordatione Asiæ nomen horrebat : ubi Erythræo oppido suppositum montem Mimanta & Homerum scripsisse, & Tullium, doctis referentibus, audiebat.*

In hac historia videmus & singularem modum *Sortium*, & eas sic per privatos quandoque artibus magicis (prætensis) concinnatas : denique (quod etiam Turnebus libro 5. Adversariorum ostendit, & ex præcedentibus satis elucescit.) vocem *Sortes* (in plurali numero,) pro tesseris, annulis similibusque sumi instrumentis, *Sors* vero in singulari, pro ipso Oraculo seu responso per Sortes dato, capi.

Per *Sortilegos*, *Agyrtas*, ac *circumforaneos*, ut modo monuimus, (uti per eos, hodie quos *Cerotanos* vocant Itali, exercetur, lucri gratiâ, χειρομαντεία, ac μετωποσκοπία) etiam in triviis atque aliis locis publicis, prostantes, Divinationes peragebant, ac Sortes tollebant creduli homines. Qui *Sortilegi* Romæ quoque in Circo, ad aggerem seu spinam Circi, atque ibi *ad Phalas Delphinorumque columnas*, ut Juvenalis loquitur, imposturas suas ac præstigias venditabant. His erat tabella, in quibus versus fatidici erant descripti, atque in ea,

talorum arbritrante jactu, divinationes peragebant, quæ tabella, ut Celeber. Is. Causaubonus optimè (ad Historias Augustas) notat, Græcis vocabatur πίναξ ἀγυρτικὸς, sive ἀγυρτικὴ σανὶς. *Agyrtæ* enim tales vocabantur impostores, qui credulo popello, ac pueris & mulierculis inprimis, per talia, in proprium lucrum, illudebant. Hinc apud Suidam inter alia (in voce ἀγύρτης, ubi antea ἀγύρτην vocaverat μάντιν,) habemus: ἐμέμφετο αὐτοῦ τὸ περὶ τὰς μαντείας ἐπτοημένον, καὶ βουλόμενον ἀεὶ τοῖς ἀγύρταις ἐπιτρέπειν τὰ οἰκεῖα πράγματα. *In ipso accusabatur quod attonitus quasi hæreret circa Oracula, ac perpetuo* Agyrtis, *sive* Sortilegis circumforaneis *rei familiaris suæ fortunas committeret.* Iis autem quæ jam attuli illustrandis, non malè faciunt etiam quæ habent Tibullus ac Juvenalis Poëtæ. Quorum primus lib. I. Eleg. 3. ita canit:

Illa Sacras pueri Sortes *ter sustulit. Illi*
Rettulit e Triviis *omnia certa puer.*

Sive quod pueris administrantibus, Sortesque, (ad imitationem Sortium Prænestinarum) extrahentibus, hæc peragerentur: sive quod puer missus à Delia ad Sortes consulendas talia ipsi nuntiaverit; (de pueris pro semetipsis consulentibus exemplum habemus in Alexandro Severo adhuc parvulo Virgilianas Sortes consulente) sive quod etiam per pueros, (uti apud nos sæpè in encæniarum festis pueri tabulas lusorias ferè ad modum antiquarum πινάκων ἀγυρτικῶν compositas exponunt ac dirigunt) eæ administrarentur. Quod non malè elici videtur ex verbis: *Illa Sacras pueri* Sortes ter sustulit, quasi puero Sortes agitante ipsa Delia illas sustulerit. Puellæ enim ac mulieres Romanæ huic rei maximè deditæ erant, uti videri potest ex hisce Juvenalis versibus, quibus & loci ubi potissimum hujusmodi Vates ac Sortilegi morabantur, describuntur:

Si

Si mediocris erit, ſpatium luſtrabit utrumque
Metarum, & SORTES DUCET, *frontemque manumque*
Præbebit vati crebrum popyſma roganti.
Divitibus reſponſa dabit Phryx augur, & Indus
Conductus dabit, aſtrorum mundique peritus;
Atque aliquis ſenior qui publica fulgura condit.
Plebejum in CIRCO *poſitum eſt &* IN AGGERE *fatum.*
Quæ nullis longum oſtendit cervicibus aurum,
Conſulit ANTE PHALAS, DELPHINORUMQUE COLUMNAS,
An ſaga vendenti nubat caupone relicto.

Niſi fortè hæc Delia, de qua Tibullus, & per ſeipſam, & etiam per puerum ſeorſim, Sortilegos iſtos conſuluerit; ob verba hæc ſequentia:

Illi
Rettulit è triviis omnia certa puer.

Ad pinacia illa & talos, ſive calculos modumque per ea inſtrumenta vaticinandi, ſpectat & Epigramma incerti Auctoris, quod habetur lib. 2. titulo 5. in Aſtrologos; quo non illepide hujuſmodi irridentur vates, ut & illi qui tales de futuris conſulebant.

Καλλιγένης ἀγροῖκος ὅτε σπόρον ἔμβαλε γαίῃ,
Οἶκον Ἀριστοφάνους ἦλθεν εἰς ἀστρολόγου,
Ἤτεε δ' ἐξερεείνων εἰ θέρος αἴσιον αὐτῷ
Ἔσται, καὶ σταχύων ἄφθονος εὐπορίη.
Ὃς δὲ λαβὼν ψηφῖδας, ὑπὲρ πίνακός τε πυκάζων,
Δάκτυλά τε γνάμπτων, φθέγξατο Καλλιγένει,
Εἴπερ ἐπομβρηθῇ τὸ ἀρούριον ὅσσον ἀπόχρη,
Μηδὲ τιν' ὑλαίην τέξεται ἀνθοσύνην,

Μηδὲ πάγος ῥήξῃ τὴν αὔλακα, μηδὲ χαλάζῃ
"Ακρον ἀποδρυφθῇ δράγματος ἐρνυμένου,
Μηδὲ νεβροὶ κείρωσι τὰ λήϊα, μηδέ τιν' ἄλλην
"Ηερος ἢ χαίης ὄψεται ἀμπλακίην,
Ἐσθλόν σοι τὸ θέρος μαντεύομαι, εὖ δ' ἀποκόψεις
Τοὺς στάχυας· μούνας δείδιθι τὰς ἀκρίδας.

Rusticus Calligenes quum jam semina terræ committeret
Adibat ædes Astrologi Aristophanis:
Petebatque ut sibi prædiceret, num æstas sibi bona ac proficua foret,
Magnaque aristarum abundantia proventura.
Sed ille ARREPTIS CALCULIS, IISQUE SUPER MENSAM CREBRIUS CONJECTIS
DIGITISQUE [NUMERATO] INFLEXIS *loquebatur [ita] Calligeni:*
Si ager [tuus] quantum satis fuerit imbre madescat,
Neque è contra zizaniis nimis effloreſcat,
Neque gelu corrumpat sulcos, neque grandine
Jam surgentis segetis summa dilacerentur,
Neque hinnuli depascant sata, neque aliqua alia
Aëris aut telluris vitia patiantur ea,
Prædico tibi bonam messem; ac feliciter aristas demetes.
Solas tamen timeas locustas.

Neque minus accurate ſanè conjectaverat ille de quo Lucillius (cujus omnia fere ſcoptica) cecinit hæc ſequentia:

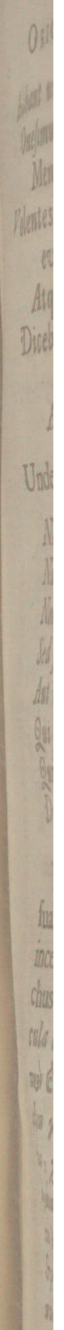
Πρὸς τὸν μάντιν Ὄλυμπον Ὀνήσιμος ἦλθ' ὁ παλαιστής,
Καὶ πένταθλος Ὕλας, καὶ σταδιεὺς Μενεκλῆς,
Τίς μέλλει νικᾶν αὐτῶν τὸν ἀγῶνα, θέλοντες
Γνῶναι. κἀκεῖνος τοῖς ἱεροῖς ἐνιδών,
Πάντες, ἔφη, νικᾶτε, μόνον μή τις σε παρέλθῃ,
Καί σε καταστρέψῃ, καὶ σὲ παρατροχάσῃ.

Adi-

legi aliique ſcurræ in Circo,
bique popello illudentes.

Ircus Maximus.
In eo oppidum.
dium.
Mœnia.
ger.
eliſcus.
a, Phalæ, Delphinorumque columnæ.
dææ fatiloquæ Juvenalis.
Mathematici.
urra Iſidis.
rtilegi.
urræ Anubis.
ryx Augur.
erpres ſomniorum.
nagenus haruſpex.
urræ Magnæ Matris.
tiſtes quaſi Dodonæa.
hemeridum Interpretes.
aldæus Aſtrologus.

Sortilegi aliique scurræ in Circo, alibique popello illudentes.

1. *Circus Maximus.*
2. *In eo oppidum.*
3. *Podium.*
4. *Mœnia.*
5. *Agger.*
6. *Obeliscus.*
7. *Ova, Phalæ, Delphinorumque columnæ.*
8. *Judææ fatiloquæ Juvenalis.*
9. *Mathematici.*
10. *Scurra Isidis.*
11. *Sortilegi.*
12. *Scurræ Anubis.*
13. *Phryx Augur.*
14. *Interpres somniorum.*
15. *Comagenus haruspex.*
16. *Scurræ Magnæ Matris.*
17. *Antistes quasi Dodonæa.*
18. *Ephemeridum Interpretes.*
19. *Chaldæus Astrologus.*

Adibant unà Vatem [nomine] Olympium
Oneſimus luctator, Hylas quinquertio, & ſtadii curſor Menecles,
Volentes ſcire quis ex ipſorum numero certaminis victor evaderet.
Atqui ille INSPECTIS SACRIS [LIBELLIS]
Dicebat, vos omnes vincetis: ſi modo nemo te præter-currat,
Aut te ſupplantet, aut te curru prætervehat.

Unde non abſona hiſce Ennius, apud Ciceronem cecinit:

Non VICARIOS *aruſpices, non* DE CIRCO *aſtrologos:*
Non Iſiacos conjectores, non interpretes ſomnium.
Non enim ſciunt hi; aut arte aut divina ſcientia:
Sed ſuperſtitioſi vates, impudenteſque arioli.
Aut inertes, aut inſani, aut quibus egeſtas imperat:
Qui ſibi ſemitam non ſapiunt, alteri monſtrant viam.
Quibus divitias pollicentur, ab iis drachmam ipſi petunt,
De his divitiis ſibi deducant drachmam, reddat cætera.

Per vicos atque oppida quoque tales impoſtores circuibant, ſuaſque *Divinationes* ac *Sortes* venditabant, atque omnibus inceptis ac ſucceſſibus adaptabant. Ita enim de iſtis Plutarchus in libello cui titulus: *Cur nunc Pythia non reddat Oracula carmine:* Πλείστης μέντοι ποιητικῆς ἐνέπλησεν ἀδοξίας τὸ ἀγυρτικὸν καὶ ἀγοραῖον καὶ περὶ τὰ μητρῷα καὶ σεράπεια βωμόλοχον καὶ πλανώμενον γένος, οἱ μὲν αὐτόθεν, οἱ δὲ κατὰ κλῆρον ἔκ τινων γραμματίων, χρησμοὺς περαίνοντες οἰκέταις καὶ γυναίοις, ὑπὸ τῶν μέτρων ἀγομέναις μάλιστα καὶ τοῦ ποιητικοῦ τῶν ὀνομάτων. ὅθεν οὐχ ἥκιστα ποιητικὴ δοκοῦσα κοινὴν ἐμπαρέχειν ἑαυτὴν ἀπατεῶσι καὶ γόησιν ἀνθρώποις καὶ ψευδομάντεσιν, ἐξέπεσε τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ τρίποδος.

Maximam Poësi infamiam paraverunt CIRCUMFORANEI *illi &* CIRCULATORES, *&* SCURRÆ MAGNÆ MATRIS DEORUM *ac* SERAPIDIS *vagi: quorum alii ex tempore, alii* SORTE QUADAM EX QUIBUSDAM LIBELLIS, *Oracula dabant servis & mulierculis; quas maximè numeri & nomina Poëtica moverent. Quæ non minima fuit causa, cur Poëtica, tanquam communem se quæ videretur præbere impostoribus & præstigiatoribus ac falsis vatibus, veritate & Tripode arceretur.*

Videmus quoque tam ex superius allatis, quam ex jam nunc sequentibus, quod non Homerici versus, aut Virgiliani solum, aut alii; sive aliorum Poëtarum, sive ab ipsis Antistitibus conficti, huic negotio accommodati fuerint: verum & versus, prætensi, *Sibyllarum.* Unde Plutarchus in vita Ciceronis ita de Lentulo loquitur: Τοῦτον ὄντα τῇ φύσει τοιοῦτον, κεκινημένον ὑπὸ τοῦ Κατιλίνα, προσδιέφθειραν ἐλπίσι κεναῖς ψευδομάντεις καὶ γόητες, ἔπη πεπλασμένα καὶ χρησμοὺς ᾄδοντες. ὡς ἐκ τῶν Σιβυλλείων προδηλοῦντας εἱμαρμένους εἶναι τῇ Ῥώμῃ Κορνηλίους τρεῖς μονάρχους ὧν δύο μὲν ἤδη πεπληρωκέναι τὸ χρεὼν, Κίνναν τε καὶ Σύλλαν, τρίτῳ δὲ λοιπῷ Κορνηλίῳ ἐκείνῳ φέροντα τὴν μοναρχίαν ἥκειν τὸν δαίμονα, καὶ δεῖν πάντως δέχεσθαι, καὶ μὴ διαφθείρειν μέλλοντα τοὺς καιροὺς, ὥσπερ Κατιλίναν.

Tali hunc ingenio, & à Catilinâ incensum, vani insuper vates & præstigiatores spe dementaverant inani, carmina conficta & SORTES *canentes,* QUASI EX LIBRIS SIBYLLINIS *prænuntiantes in fatis esse ut tres Cornelii Romæ rerum potirentur; eorum duos fatum jam implesse, Cinnam & Syllam: tertio, qui superesset, Cornelio Deos ipsi dominationem deferre, quin susciperet, nec cunctando, sicut Catilina, corrumperet opportunitatem.*

Hinc Salustius, in Conspiratione Catilinaria: *Ad Lentulum dissimulantem coarguunt, præter literas, sermonibus,*

quos

quos ille habere solitus erat, ex LIBRIS SIBYLLINIS *Regnum Romæ tribus Corneliis portendi: Cinnam atque Syllam antea: se tertium esse cui fatum foret urbis potiri.* Hæc enim non ex istis libris fuisse accepta, qui tam religiosa sub custodia in Capitolio custodiebantur; sed à Sortilegis eorumve similibus, vel alias in totum fuisse conficta, ex iis quæ sub finem hujus Dissertationis dicturus sum, satis clarè patescet.

An autem primo (ut vult Joan. Argolus, in notis ad Onuphrium de ludis Circensibus) Carmina illa prætensa Sibyllina hujusmodi *Sortibus* fuerint destinata, postea vero carmina Poëtarum, ut Vatum quoque, aut ab iis parum distantium; quamvis id quidem incertum (licet admodum verisimile) sit: id tamen apparet ex Plutarcho, ea ante Virgilii ætatem ab aliquibus ad id usurpata fuisse.

Hæc Carmina quippe per totam Græciam, Africam, aliasque regiones, erant dispersa: nec solum Sibyllina, sed & alia fatidica; uti ex Suetonio ac Tacito discimus. Quorum primus in vita Augusti, cap. 31. ait: *Quidquid* FATIDICORUM LIBRORUM *Græci Latinique generis, nullis vel parum idoneis auctoribus vulgò ferebatur, supra duo millia undique contracta cremavit: ac solos retinuit* SIBYLLINOS: *hos quoque delectu habito: condiditque duobus forulis auratis sub Palatini Apollinis basi.*

Posterior Annalium lib. VI. *Relatum inde ad Patres à Quinctiliano tribunoplebei de* LIBRO SIBYLLÆ, *quem Caninius Gallus quindecimvir recipi inter cæteros ejusdem vatis, & eâ de re Senatusconsultum postulaverat. quo per discessionem facto, misit literas Cæsar modicè tribunum increpans, ignarum antiqui moris ob juventam: Gallo exprobrabat, quod scientiæ cærimoniarumque vetus, incerto auctore, ante sententiam collegii, non, ut assolet; lecto per*

Ma-

Magistros æstimatoque carmine, apud infrequentem Senatum egisset. Simul commonefecit, quia MULTA VANA SUB NOMINE CELEBRI VULGABANTUR, *sanxisse Augustum, quem intra diem ad Prætorem urbanum deferrentur, neque habere privatim liceret, quod à majoribus quoque decretum erat, post exustum* [*Sociali bello* substituit in commentario Lipsius] *Civili bello Capitolium, quæsitis Samo, Ilio, Erythris, per Africam etiam ac Siciliam & Italicas colonias carminibus Sibullæ;* UNA SEU PLURES FUERE; *datoque Sacerdotibus negotio, quantum humanâ ope potuissent, vera discernere. Igitur tunc quoque notioni quindecimvirûm is liber subjicitur.* Quamvis autem Augustus edicto sanxerat, ut nemini ea privatim habere liceret, minime tamen verisimile est, sic omnia exemplaria fuisse tradita; sed plurimos homines tales libros clam apud se servavisse: cujus rei clarum indicium ille ipse liber, de quo Caninius Gallus, ut inter cæteros reciperetur, postulaverat: nec minus id quod Dio lib. 57. de Tiberio narrat, in hunc modum: λόγιόν τε τι ὡς καὶ Σιβύλλειον, ἄλλως μὲν τῷ τῆς πόλεως χρόνῳ προσῆκον, πρὸς δὲ τὰ παρόντα ᾀδόμενον, οὐχ ἡσυχῆ σφᾶς ἐκίνει. ἔλεγε γὰρ ὅτι,

Τρὶς δὲ τριηκοσίων περιτελλομένων ἐνιαυτῶν,
Ῥωμαίους ἔμφυλος ὀλεῖ στάσις, ἁ Συβαρίτις
Ἀφροσύνη.

Ὁ οὖν Τιβέριος ταῦτά τε ἔπη ὡς καὶ ψευδῆ, ὄντα διέβαλλε, καὶ τὰ βιβλία πάντα μαντείαν τινὰ ἔχοντα ἐπεσκέψατο. καὶ τὰ μὲν ὡς οὐδενὸς ἄξια ἀπέκρινε, τὰ δὲ ἐνέκρινε.

Neque parum movit animos hominum Oraculum quoddam pro Sibyllino habitum, nihil quidem ad urbis istæc, sed ad nostra tempora pertinens, in hanc sententiam:

Ast ter trecentum revolutis protinus annis
Roma intestinâ perdetur seditione,
Luxus & exitium Sybariticus afferet urbi.

Hoc

Hoc carmen Tiberius ut falsum cavillatus, OMNES LIBROS, QUI VATICINIORUM ALIQUID CONTINERENT, *inspexit, & ex iis alios ceu nullius momenti, reprobavit; alios in probatorum numerum recepit.*

Operæ pretium mihi videtur hîc annectere, quomodo idem illud Oraculum tempore Neronis post urbis incendium, à populo isti tunc rerum atque urbis statui, ipsique adeò Neroni, fuerit applicatum. Ita enim idem Dio, seu potius ipsius abbreviator Xiphilinus: Ὁ μέντοι δῆμος οὐκ ἔστιν ὅ τι οὐ κατὰ τοῦ Νέρωνος ἠρᾶτο, τὸ μὲν ὄνομα αὐτοῦ μὴ ὑπολέγων, ἄλλως δὲ δὴ τοῖς τὴν πόλιν ἐμπεπρήσασι καταρώμενοι, καὶ μάλιστα ὅτι αὐτοὺς ἡ μνήμη τοῦ λογίου τοῦ κατὰ Τιβέριον ποτὲ ᾀσθέντος ἐθορύβει· ἦν δὲ τοῦτο,

Τρὶς δὲ τριηκοσίων περιπελλομένων ἐνιαυτῶν.
Ῥωμαίους ἔμφυλος ὀλεῖ στάσις.

Ἐπειδή τε ὁ Νέρων παραμυθούμενος αὐτοὺς, οὐδαμοῦ ταῦτα τὰ ἔπη εὑρῆσθαι ἔλεγε, μεταβαλόντες ἕτερον λόγιον, ὡς καὶ Σιβύλλειον ὄντως ὂν, ᾖδον. ἔστι δὲ τοῦτο,

Ἔσχατος Αἰνεαδῶν μητροκτόνος ἡγεμονεύσει.

Καὶ ἔσχεν οὕτως, εἴτε καὶ ὡς ἀληθῶς θεομαντείᾳ τινὶ προλεχθὲν, εἴτε καὶ τότε ὑπὸ τοῦ ὁμίλου πρὸς τὰ παρόντα θειασθέν. τελευταῖος γὰρ τῶν Ἰουλίων τῶν ἀπὸ Αἰνείου γενομένων ἐμονάρχησε.

Tum populus Neroni omnia mala precari: non quod nomen ejus nominaret, sed quod execraretur eos, qui urbem incendissent. Inprimis omnes commovebat recordatio Oraculi, quod decantatum fuerat Tiberii temporibus. Id erat,

At ter tercentum revolutis protinus annis,
Roma intestinâ perdetur seditione.

Quumque Nero, populi consolandi causâ, hos versus nusquam

quam repertos esse diceret, mutatâ sententiâ aliud Oraculum, UT VERE SIBYLLINUM *canere cœperunt;*

Ultimus Æneadum matrem necat induperator.

Id quid accidit, SIVE VERE PRÆDICTUM DIVINO ORACULO, SIVE TUNC A PLEBE, QUASI DIVINO INSTINCTU DE PRÆSENTI RERUM STATU PROLATUM.

Quum igitur illa prætensa Sibyllarum carmina à pluribus diversis auctoribus conficta (ut ab aliis dudum liquidò ostensum fuit, sic ut minimè opus sit hoc à me heîc ulterius ostendi) conservarentur; ac subinde de novo ab aliquibus confingerentur, uti non obscurè ex modo adducto Dione patet; non mirum est Vates, Sortilegos, atque ipsos in Templis Fatidicis Sacerdotes, ut majoris imò maximæ auctoritatis, sub persona Apollinis (qui eorum primus Auctor perhibebatur) vel alterius Dei, illa pro responsis divinis populo venditasse. Quibus demum magis magisque populo, (qui hinc inde eorum aliquid adhuc possidebat) subtractis, versimile admodum est, eos sensim eorum Poëtarum, qui maximæ auctoritatis atque honoris essent, versus substituisse: atque hinc natas *Sortes* illas Homericas, Virgilianas, Euripideas, &c.

Hæc autem Divinatio per *Sortes*, quæ per Carmina, sive Sibyllarum: sive aliorum Poëtarum dabantur, fiebat aut ejusmodi artificiis; qualia nunc fuere proposita, aut per aperturam codicis hujus illiusve vatis seu Poëtæ, cujus versus in hac re præstigiatores isti sibi maximè usui fore existimabant. Quod, puto clarum fit ex verbis istis Augustini quæ habet lib. IV. Confessionum cap. 3. *A quo ego cum quæsivissem, ait, quâ ex causâ hoc fieret, ut multa vera à Planetariis pronunciarentur; respondit ille ut potuit, vim Sortis hoc facere, in rerum naturâ usquequaque diffusam. Si enim* (NB.) DE

PAGI-

PAGINIS POETÆ CUJUSPIAM *longè aliud canentis atque intendentis*, *cum* SORTEM *quis* CONSULUIT, *mirabiliter consonus negotio sæpè* VERSUS EXIRET; *mirandum non esse*, *&c.*

Hinc quoque, si tales Vaticinationes ex libris Homericis instituerentur atque peragerentur, ii qui hoc agebant vocabantur ῥαψῳδομάντεις; res verò ipsa ῥαψῳδομαντεία, vel ῥαψῳδομαντική: denominatione, apud Græcos, factâ à nomine Homericis Poëmatibus imposito.

Ex verbis verò Augustini: *Si enim de paginis Poëtæ cujuspiam*, *&c.* non malè, meo judicio conjicitur, etiam ex aliis Poëtis præter jam nominatos, talia quibusdam fuisse usitata: quamquam nihil certi de hac re affirmare velim, propter auctoritatem Musæi, Homeri, Virgilii, Euripidis, ac Sibyllarum, extra omnem aleam, ratione aliorum, positam: unde longè majori cum veneratione illorum, in hunc finem, fiebat apertio & inspectio.

Tales revera stultas superstitiones locum habuisse inter Ethnicos, vera ac sana Theologia, veràque religione ac pietate orbatos, non multum mirabuntur multi; at magis, puto, eas, etiam per multa secula, obtinuisse in populo Christiano: nec solum iis addictos fuisse hinc inde aliquos è fece vulgi; sed plures ex primariis Christianismi Antistitibus, imò & ipsum Augustinum, quod ex hisce nunc sequentibus patebit.

Audiamus tamen antea, quid jam dictus Augustinus, in Epistola sua ad Januarium (quæ 119. numero est) de hac re sentiat. In illa autem loquitur hoc modo: *Hi verò qui de paginis Euangelicis* SORTES LEGUNT, *etsi optandum est*, *ut hoc potius faciant*, *quam ut ad Dæmonia consulenda concurrant; tamen etiam ista mihi displicet consuetudo* (NB.) AD NEGOTIA SECULARIA, *&* AD VITÆ HUJUS VANITATEM, *propter aliam vitam loquentia Oracula divina velle convertere.*

Forſan aliquis ex hiſce Auguſtini verbis colliget, eum improbare iſtum morem. Improbat quidem: at ſolum quatenus *ad negotia ſecularia, &c.* hic divinandi modus applicabatur; non vero improbat, ſi in Spiritualibus, ſeu religionis ac pietatis negotiis, talis inſtitueretur, per *Sortes Euangelicas* divinatio; quod clareſcet ex ipſius Auguſtini exemplo, poſteaquam oſtendero, quali modo ac methodo hæc perageretur divinatio. Sic autem de eâ Gregorius Turonenſis lib. IV. tmem. 16. *Poſitis Clerici tribus libris ſuper altarium, id eſt,* PROPHETIÆ, APOSTOLI ATQUE EUANGELIORUM, *oraverunt ad Dominum, ut Chriſtiano, quid eveniret oſtenderet.* Ac paulò poſt: APERTO IGITUR, *primò omnium* PROPHETARUM LIBRO *invenerunt,* AUFERAM MACERIEM EJUS. [Id factum eſſe Kramno Clotharii Regis filio, à Divionenſi Clero, jam dictus Gregorius teſtatur.] Nempe talis erat ipſis agendi modus; ſi primo libro, Euangeliorum videlicet, aperto, in pagina ſic ipſis oblatâ, aliquid quod ad ſcopum faceret, aut facere ſaltem videretur, non occurreret, aperiebant ſecundum, Epiſtolarum ſcilicet Apoſtolicarum. Si neque in ſecundo hoc volumine tale quid, poſt apertum librum, primo intuitu ipſis obveniſſet, aperiebant & tertium. Quod magis adhuc patet ex iis quæ apud eundem Scriptorem inveniuntur, lib. 5. *Ego vero reſerato* SALOMONIS LIBRO, *verſiculum qui primus occurrit, arripui; qui hæc continebat:* OCULUM QUI ADVERSUS ADSPEXERIT PATREM, &c. Atque iterum paulò inferius: *Poſt hæc continuato triduo in jejuniis vigiliiſque atque Orationibus, ad beatum tumulum iterum accedens, revolvit* LIBRUM *qui erat* REGUM: *verſus autem primæ paginæ quam reſeravit hic erat:* PRO EO QUOD DERELIQUISTIS DOMINUM DEUM, &c.

Ex quibus Gregorii verbis hæc ſequentia ſunt notanda. Primo.

mo. Quandoque plures, quandoque tantùm unicum librum, seu volumen ad tales divinationes usurpatum. Secundò. Quoscunque libros Biblicos ad eam rem, pro lubitu aut superstitione eorum, qui illam peragebant, fuisse assumptos. 3. Hos non apertos fuisse nisi antea Orationes (nonnunquam & prævіis jejuniis ac pervigiliis,) ad Dominum fusæ fuissent: proculdubio, ut ille Sacras hasce Sortes dirigere dignaretur. 4. Versiculum qui primus, jam aperto libro, oculis occurreret, pro *Sorte*, sive Divino Oraculo, venisse: modo, uti superius dictum, aliquid contineret, vel continere videretur, quod ad rem illam, super qua fiebat hæc per Sortes divinatio, pertinebat.

Hæc verò non solum in Templis, atque ibi per Clericos, fiebant: sed & alibi & ubicunque ferè locorum; imò & per Sortilegos, lucri causâ, (uti apud Romanos Sortilegi faciebant) instituebantur. Hinc, puto, Isidorus: *Sortilegi sunt qui sub nomine fictæ religionis, per quasdam, quas* SANCTORUM SORTES *vocant, divinationis scientiam profitentur, aut* (NB.) QUARUMCUNQUE SCRIPTURARUM INSPECTIONE *futura promittunt.*

Quæ Isidori postrema verba etiam illa quæ ex Augustino ac Gregorio Turonensi adduxi, illustrant. Illa autem quæ de *Sanctorum* Sortibus loquitur, inferius forsan etiam, ut de iis latius aliquid dicamus, locum invenient. Nunc vero ad alias *Sortes Christianorum.* Ac primo consideremus quæ in Martyrologio habet Metaphrastes, in Octobri, ubi loquitur de Cypriano ad fidem converso, quæ hæc sunt: Εἰσιὼν τοίνυν εἰς τὸ κυριακὸν, δεξιὰν ἐποιεῖτο σύμβολον τῆς εἰς τὸν ναὸν εἰσόδου, εἰ τῷ σκοπῷ αὐτοῦ καὶ τὰ τῆς ἀκροάσεως ῥήματα συμβαίνοντα ἔχοι. εἶχε μὲν οὖν τοὺς πόδας τῆς ἐκκλησίας ἐντός: εἶχε δὲ παραδόξως καὶ τὸν διάκονον ταῦτα διὰ τὰ τοῦ ἀποστόλου διερμηνεύοντα· χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα·

ὡς δὲ καὶ τὰ τοῦ προφήτου· Εἶδε Κύριε, μὴ παρασιωπήσῃς. Κύριε μὴ ἀποστῇς ἀπ' ἐμοῦ. καὶ αὐτὸ δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Ἐσαΐαν, ὑπεγίνωσκεν ἕτερος, Ἰδοὺ συνήσει, λέγων, ὁ παῖς μου ὁ ἀγαπητὸς, ὃν ᾑρέτισα. ἅπερ ἅπαντα συνᾴδοντα τῷ ἰδίῳ κρίνας σκοπῷ, ἐντελέστερος πρὸς τὴν εἰς Θεὸν πίστιν συνεβίβαζε τὴν ψυχὴν, ἅτε συνετὸς ὢν ἄγαν, καὶ τὸ δέον συνιδεῖν ὀξύτατος. *Quum ingrederetur igitur Ecclesiam, bonum Omen capiebat sui introitus, si verba quæ ibi prælegebantur scopo suo convenientia inveniret. Ac dum intrabat Ecclesiam præter exspectationem contigit, ut Diaconus hæc Apostoli verba personaret :* CHRISTUS NOS REDEMIT AB EXECRATIONE LEGIS, DUM PRO NOBIS FACTUS EST EXECRATIO. *Uti etiam hæc Prophetæ verba :* VIDE SIS DOMINE, NE SILENTIO PRÆTEREAS; DOMINE, NE ABSISTAS A ME. *Eodem tempore & ipsum Esaiam legebat alius :* ECCE INTELLIGET, *dicens*, FILIUS MEUS DILECTUS MIHI, QUEM ELEGI. *Quæ omnia scopo suo quadrare judicans, jam firmior ac perfectior animum ad fidem in Deum applicabat : utpote prudens admodum existens, atque acerrimus ad pervidendum ea quæ facere convenit.*

Ex quibus verbis Metaphrastis adhuc aliud Sortium seu Divinationis genus, ex auditu nempe eorum quæ Diaconus in Ecclesia legebat, deprehendimus. Quod, etiamsi quis dubitare possit, an ita ipsius Cypriani ætate locum habuerit; indicant tamen hæc dicta, id saltem hujus Metaphrastis ævo fuisse usitatum. [Videat interim cordatus Lector, an non hæc gemina iis, quæ de Oraculo Buraico ex Pausania attuli: & an non in hisce Christiani ejusmodi superstitionibus dediti, imitati sint illos Ethnicos, de quibus Apuleius, de Deo Socratis hoc loquitur : *Videmus plerosque, qui non suopte corde*, SED ALTERIUS VERBO *reguntur : qui ex angiportu reptantes*, CONSILIA EX ALIENIS VOCIBUS COLLIGUNT,

&

& ut ita dixerim, non animo, sed auribus cogitant: sicut de hujusmodi κληδονίσμασι Plutarchus, Lucianus aliique non uno loco loquuntur, ad quæ & illa quæ jam primo sequuntur, ex Augustino referenda sunt.] Nec mirum, cum & Augustinus, ille Hipponensis Episcopus, similia admodum, huic Divinationis generi, (nec magis Sacræ Scripturæ ac sanæ rationi consona) de se tradat lib. 8. cap. 12. Confession. *Dicebam*, inquit, *hæc, & flebam amarissima contritione cordis mei, & ecce audio vocem de vicina domo, cum cantu dicentis ac crebro repetentis, quasi pueri an puellæ nescio:* TOLLE LEGE, TOLLE LEGE. *Statimque mutato vultu intentissimus cogitare cœpi, utrumnam solerent pueri in aliquo genere ludendi cantare tale aliquid: nec occurrebat omninò audivisse me uspiam. Repressoque impetu lachrymarum surrexi, nihil aliud interpretans divinitùs mihi juberi, nisi ut* APERIREM CODICEM ET LEGEREM QUOD PRIMUM CAPITULUM INVENISSEM. *Audieram enim de Antonio, quod ex* EUANGELICA LECTIONE CUI SORTE SUPERVENERAT, *admonitus fuerat*, TANQUAM SIBI DICERETUR QUOD LEGEBATUR: VADE VENDE OMNIA QUÆ HABES ET DA PAUPERIBUS, ET HABEBIS THESAURUM IN COELIS, ET VENI, SEQUERE ME. *Et tali* ORACULO *confestim ad te esse conversum. Itaque concitus redii ad eum locum, ubi sedebat Alypius. Ibi enim posueram* CODICEM APOSTOLI, *cum inde surrexeram. Arripui, aperui & legi in silentio capitulum quò primum conjecti sunt oculi;* NON IN COMMESSATIONIBUS ET EBRIETATIBUS; NON IN CUBILIBUS ET IMPUDICITIIS.

Nec ultra volui legere, nec opus erat. Statim quippe cum fine hujus sententiæ, quasi luce securitatis infusâ cordi meo, omnes dubitationis tenebræ diffugerunt. Tum interjecto aut digito, aut nescio quo alio signo, codicem clausi, & tranquillo,

quillo jam vultu indicavi Alypio. At ille quid in se ageretur, quod ego nesciebam, sic indicavit. Petit videre quid legissem. Ostendi, & attendit, & ultra quam ego legeram, & ignorabam quid sequeretur. Sequebatur vero, INFIRMUM AUTEM IN FIDE ASSUMITE. *Quod ille ad se retulit mihique aperuit, &c.* Putassetne quispiam tantos viros, tantæque famæ per universum Orbem Christianum, tantâ detineri potuisse superstitione, ne dicam (quod tamen nomen res ista non malè meretur) insaniæ?

At *respice divorum rivales*, ferè dixeram cum Juvenale; ac considera, Lector, quam diu post Antonium & Augustinum, si non & ab aliis Imperatoribus Christianis, ab Heraclio saltem, (cujus imagines in nummis apud Antiquarios passim videre est, sub Schemate piissimi viri atque Imperatoris) hæc Divinatio peracta fuerit. Ita enim de ipso loquitur Cedrenus: Συμβούλιον δὲ ποιήσας τοῦ παραχειμάσαι, ἁγνίζει τὸν λαὸν ἐπὶ ἡμέρας τρεῖς· καὶ ἀνοίξας τὰ τοῦ θεοῦ ἄχραντα εὐαγγέλια, εὗρεν ἐπιτρέποντα ἐν Ἀλβανίᾳ παραχειμάσαι. *Deinde cum de hybernis deliberaret, triduo exercitum lustrat:* APERTISQUE POSTEA INVIOLATIS DEI EUANGELIIS *invenit sibi mandari, ut in Albaniâ hyemet.*

Imò Petrus Blæsensis postremo prodeat, cujus tempore adhuc, in usu fuisse hasce Divinationes, atque ut rem Sanctam fuisse habitas & exercitas, ex hisce ejus verbis videmus: *Hanc occasionem secundò ac tertiò eâdem rerum serie nox secunda replicuit. Cumque curiositatis humanæ* SORTIBUS & REVOLUTIONE PSALTERII, *hujus visionis eventum diligentiùs explorarem, primum in oculis meis versus ille se obulit:* MOYSES ET AARON IN SACERDOTIBUS EJUS.

Hujusmodi tamen Divinationes per Concilia sæpius sunt damnatæ ac vetitæ. Sic in Concilio Ancyrano can. 24. habetur:

betur: Οἱ καταμαντευόμενοι καὶ ταῖς συνηθείαις τῶν ἐθνῶν ἐξακολουθοῦντες, ἢ εἰσάγοντές τινας εἰς τοὺς ἑαυτῶν οἴκους ἐπὶ ἀνευρέσει φαρμακειῶν ἢ καὶ καθάρσει, ὑπὸ τὸν κανόνα πιπτέτωσαν τῆς πενταετίας, &c. Quæ non malè vertuntur: *Qui Auguria vel Auspicia, sive Somnia, vel Divinationes quaslibet* [quæ omnia commmodè comprehenduntur in voce καταμαντεύεσθαι,] *secundum morem Gentilium observant, aut in domos suas hujusmodi homines introducunt, exquirendis aliquibus arte malefica, aut ut domos suas lustrent, quinquennio pœnitentiam agant, &c.*

Quæ hoc Canone continentur, fateor, præcipuè respiciunt istas Divinationes, quæ inter Ethnicos quidem exercebantur; quos etiam superstitionis Gentilitiæ adhuc participes Christiani consulendi gratia adibant: imò & in domos suas introducebant, &c. referri tamen etiam posse ad illas Divinationes, quas jam tum locum inter Christianos habuisse, (per inspectionem Scripturarum scilicet) ex præcedentibus admodum verisimile est.

Nam huc quoque, si quid video, respicit Concilii Laodiceni can. 36. Ὅτι οὐ δεῖ ἱερατικοὺς ἢ κληρικοὺς, μάγους ἢ ἐπαοιδοὺς εἶναι, ἢ μαθηματικοὺς ἢ ἀστρολόγους, ἢ ποιεῖν τὰ λεγόμενα φυλακτήρια, &c. *Quod non oporteat sacris officiis deditos, vel Clericos, magos aut incantatores, aut Mathematicos, aut Astrologos, existere, aut facere Phylacteria, &c.* Circa idem tempus ferè edictum contra *Divinatores* Constantius & Julianus fecerant hoc sequens:

Constantius A, & Julianus Cæs. ad populum,

Nemo auspicem consulat, aut Mathematicum, nemo Ariolum.

¶ *Augurum & vatum prava confessio conticescat.*

¶ *Chaldæi ac Magi & cæteri, quos* MALEFICOS, *ob*

facinorum magnitudinem vulgus appellat, nec ad partem aliquid moliantur.

¶ *Sileat omnibus perpetuo* DIVINANDI CURIOSITAS. *Etenim supplicio capitis ferietur, gladio ultore prostratus, quicunque jussis nostris obsequium denegaverit.*

Dat. 8. *Cal. Febr. Mediolani Constantio A. VIII. & Juliano Cæs. Coss.* 357.

Hoc edictum (quod Cod. lib. IX. titulo XVIII. quintum numero est) non solum; sed & aliud notatu dignum (præter ea quæ solos magos ac maleficos spectant) habetur, sub eodem titulo atque ab iisdem Imperatoribus factum, quod numero septimum (datum ad Taurum præfectum prætorio,) inter alia hæc continet: *Si quis magus, vel magicis carminibus adsuetus, qui* MALEFICUS *vulgi consuetudine nuncupatur, aut* ARUSPEX, *aut* ARIOLUS, *aut certè* AUGUR, *aut* MATHEMATICUS, *aut* ENARRANDIS SOMNIIS *occultans artem aliquam* DIVINANDI, *aut certè* HORUM ALIQUID SIMILE *exercens, in Comitatu meo, vel Cæsaris, fuerit deprehensus, &c.*

Ex quonam affectu processerint talia edicta Constantii, sufficienter nobis Ammianus Marcellinus indicat: qui de ea re legendus est. Quæ verò videmus clarè ex jam modo citatis canonibus, sunt. Primò. Quod multi Christiani, (aut si non revera, saltem nominetenus tales) Ethnicos Magos, Incantatores, Divinatores, &c. consulendi gratia jam circa seculum quartum, (imò & serius multò, ut ex sequentibus patebit,) adirent, &c. Secundò. Quod, si non multi, notabilis tamen eorum numerus Christianorum, interque eos etiam Clerici, si non publicè, clam tamen tales artes profiterentur atque exercerent inter Christianos. Quibus ita, ut vidimus, damnatis ac vetitis, addita capitis pœnâ; videntur homines talibus addicti pro *Sortibus Homericis* ac *Virgilianis* cæterisve,

risve, alias excogitasse; ac hisce jam nominatis substituisse *Sortes Biblicas*: quarum exempla superius proposui. Quibus usi sunt & in negotiis fidei ac religionis, & in rebus secularibus, ut Oraculis verè Divinis. Quem modum agendi, ex Cacozeliâ ortum ac nimis superstitiosum, Concilia aliquot, ac multi Pontifices removere omninò studuerunt. Sic Concilium Aurelianense, uti in Canone 26. habetur: ita definit: *Si quis* CLERICUS, MONACHUS, *vel* SECULARIS, *Divinationem, vel Auguria crediderit observanda, vel* SORTES, *quas mentiuntur esse* SANCTORUM, *quibuscunque putaverint intimandas; cum his qui eis crediderint, ab Ecclesiæ communione pellantur.*

Sic & Concilium Antisiodorense canon. 4. *Non licet ad* SORTILEGOS, *vel* AUGURIA, *respicere; nec ad* CHARACTERES, *nec ad* SORTES, *quas* SANCTORUM *vocant*, (NB.) *vel quas* DE LIGNO, *aut* DE PANE *faciunt, adspicere: sed quæcunque homo facere vult, omnia in nomine Dei faciat.*

Meritò quis hîc interroget, quæ qualesve fuerint istæ, in Canonibus nominatæ, *Sortes Sanctorum.*

Si particulam *vel* sumamus in vulgari ipsius significatione, distinguentur ab iis quas *de ligno, aut pane* faciebant.

Si verò (ut tam in Patribus, seu scriptoribus Ecclesiasticis, quam in Pandectis, alibique sæpè sumitur) pro *&* sumendum sit: aut non pro notâ disjunctivâ, sed interpretativa (ut sic dicam,) pro unâ eâdemque re sunt capienda. Quod mihi quidem admodum verisimile fit. Hæc interim restat adhuc difficultas, ex quo vel quali ligno aut pane tales Sortes fuerint fabricatæ; an ex prætenso ligno Crucis, an ex alio pro sacrato ac Sancto vulgò habito. Et de pane, an ex pane benedicto (sic vocato) an ex reliquiis Eucharistiæ, an ex alio, singulari modo ad id negotii consecrato. Sed nihil hìc

concludere ausim, donec major lux circa hanc rem mihi oboriatur.

Hoc interim discimus ex his *Sortibus de ligno*, aut *de pane* factis; ad imitationem, (quasi vero in melius mutationem,) videri tales *Sortes* fabricatas: ligneas illas scilicet pro ligneis illis Prænestinis atque Antiatinis. Sic & loco istarum eæ quæ ex *pane* conficiebantur, quasi consecratus ille panis (modo talis, uti conjicio, fuerit) ad pios usus (quod tamen non ita semper accidebat) applicatus non ullam Dæmoniacam, sed Divinam aliquam vim ac virtutem, in se contineret: ac propterea Deus Sortes tales (præsertim præcedentibus orationibus, &c.) dirigeret.

Quis unquam credidisset, nisi per tam clara testimonia coactus, tam pravas superstitiones, Originemque suam veteri Ethnicismo, (ut plurima alia) debentia, tam diu in populo Christiano, specioso licet sub prætextu obtinuisse!

CAPUT XV.

Oraculorum quorundam è Templo Delphico prodeuntium ab Herodoto allatorum discussio; eorumque salsa atque acuta ab Oenomao Cynico facta irrisio. De mure Europæo Oracula consulente, &c. Uti & de prætensis circa Oracula miraculis.

VErumenimverò, pertractatis hucusque Oraculis, seu χρηστηρίοις, & Sortibus, fraudibusque atque artificiis circa illa patratis, deveniamus ad decantata illa Responsa tam Crœso, ut perhibetur, quam Atheniensibus data; quæ exempli causa adducam, cum omnium instar nobis esse queant; neque

que omnia adduxisse, licet vel maximè potuissem, ullo modo necesse sit. Hæc enim præter ea quæ jam antea tractata sunt, abunde satis ostendunt, quo loco nobis habenda sint; uti & ex sequentibus patebit, quo loco ab Antiquis habita sint cuncta, quæ ex hujusmodi μαντείοις processere, Responsa.

Audiendus igitur hîc nobis est Herodotus, qui Musarum suarum sub initium ita de Crœso: Μετὰ ὦν τὴν διάνοιαν ταύτην αὐτίκα ἀπεπειρᾶτο τῶν μαντηΐων τῶν τε ἐν Ἕλλησι, καὶ τοῦ [vel τῶν] ἐν Λιβύῃ· διαπέμψας ἄλλους ἄλλῃ, τοὺς μὲν ἐς Δελφοὺς ἰέναι, τοὺς δὲ ἐς Ἄβας τὰς Φωκέων, τοὺς δὲ ἐς Δωδώνην. οἱ δέ τινες ἐπέμποντο παρά τε Ἀμφιάρεων καὶ παρὰ Τροφώνιον· οἱ δὲ τῆς Μιλησίης ἐς Βραγχίδας. ταῦτα μέν νυν τὰ Ἑλληνικὰ μαντήϊα, ἐς τὰ ἀπέπεμψε μαντευσόμενος Κροῖσος. Λιβύης δὲ παρὰ Ἄμμωνα ἀπέστειλε ἄλλους χρησομένους. διέπεμπε δὲ πειρεώμενος τῶν μαντηΐων ὅ, τι φρονέοιεν. ὡς εἰ φρονέοντα τὴν ἀληθηΐην εὑρεθείη, ἐπείρηται σφέα δεύτερα πέμπων, εἰ ἐπιχειρέοι ἐπὶ Πέρσας στρατεύεσθαι. ἐντειλάμενος δὲ τοῖσι Λυδοῖσι τάδε, ἀπέπεμπεν ἐς τὴν διάπειραν τῶν χρηστηρίων. ἀπ' ἧς ἂν ἡμέρης ὁρμηθέωσι ἐκ Σαρδίων, ἀπὸ ταύτης ἡμερολογέοντας τὸν λοιπὸν χρόνον ἕκαστον τῇ ἡμέρῃ χρᾶσθαι τοῖσι χρηστηρίοισι, ἐπηρωτέοντας ὅ, τι ποιέων τυγχάνει ὁ Λυδῶν βασιλεὺς Κροῖσος ὁ Ἀλυάττεω. ἅσσα δὲ ἂν ἕκαστα τῶν χρηστηρίων θεσπίσῃ, συγγραψαμένους ἀναφέρειν παρ' ἑωυτόν. ὅ, τι μέν νυν τὰ λοιπὰ τῶν χρηστηρίων θεσπίσαι, οὐ λέγεται πρὸς οὐδαμῶν. ἐν δὲ Δελφοῖσι ὡς ἐσῆλθον τάχιστα ἐς τὸ μέγαρον οἱ Λυδοὶ χρησόμενοι τῷ θεῷ, καὶ ἐπηρώτεον τὸ ἐντεταλμένον, ἡ Πυθίη ἐν ἑξαμέτρῳ τόνῳ λέγει τάδε,

Οἶδα δ' ἐγὼ ψάμμου τ' ἀριθμὸν, καὶ μέτρα θαλάσσης,
Καὶ κωφοῦ συνίημι, καὶ οὐ φωνεῦντος ἀκούω.
Ὀδμή μ' ἐς φρένας ἦλθε κραταιρίνη οἷα χελώνης
Ἑψομένης ἐν χαλκῷ ἅμ' ἀρνείοισι κρέεσσιν,
Ἧι χαλκὸς μὲν ὑπέστρωται. χαλκὸν δ' ἐπίεσται.

Ταῦτα οἱ Λυδοὶ θεσπισάσης τῆς Πυθίας συγγραψάμενοι, οἴχοντο ἀπιόντες ἐς τὰς Σάρδις. ὡς δὲ καὶ ὦλλοι οἱ περιπεμφθέντες παρῆσαν φέροντες τοὺς χρησμοὺς, ἐνθαῦτα ὁ Κροῖσος ἕκαστα ἀναπτύσσων ἐπεώρα τῶν συγγραμμάτων. τῶν μὲν δὴ οὐδὲν προσίετό μιν· ὁ δὲ, ὡς τὸ ἐκ Δελφῶν ἤκουσε, αὐτίκα προσεύχετό τε καὶ προσεδέξατο, νομίσας μοῦνον εἶναι μαντήϊον τὸ ἐν Δελφοῖσι, ὅτι οἱ ἐξευρήκεε τὰ αὐτὸς ἐποίησε. ἐπεί τε γὰρ δὴ διέπεμψε παρὰ τὰ χρηστήρια τοὺς θεοπρόπους, φυλάξας τὴν κυρίην τῶν ἡμερέων, ἐμηχανήσατο τοιάδε· ἐπινοήσας τὰ ἦν ἀμήχανον ἐξευρεῖν τε καὶ ἐπιφράσασθαι, χελώνην καὶ ἄρνα κατακόψας, ὁμοῦ ἕψεε αὐτὸς ἐν λέβητι χαλκέῳ, χάλκεον ἐπίθημα ἐπιθείς. τὰ μὲν δὴ ἐκ Δελφῶν οὕτω τῷ Κροίσῳ ἐχρήσθη· κατὰ δὲ τὴν Ἀμφιάρεω τοῦ μαντηΐου ἀπόκρισιν, οὐκ ἔχω εἰπεῖν ὅ, τι τοῖσι Λυδοῖσι ἔχρησε, ποιήσασι περὶ τὸ ἱερὸν τὰ νομιζόμενα. οὐ γὰρ ὦν οὐδὲ τοῦτο λέγεται ἄλλό γε, ἢ ὅτι καὶ τοῦτο ἐνόμισε μαντήϊον ἀψευδὲς ἐκτῆσθαι.

Sub hanc ergo cogitationem statim tentare statuit Vaticinia quæque apud Græcos, quæque in Africa essent, aliis alio dimissis, quibusdam Delphos, quibusdam ad Phocensium urbem Abas, quibusdam Dodonam: nonnulli & ad Amphiaraum, etiam Trophonium, & alii quidam ierunt ad Branchidas oræ Milesiæ. Atque hæc sunt Græca, ad quæ consulenda Crœsus misit, Oracula. In Africa vero ad Ammonem alios responsa petituros dimisit. Omnes autem misit exploratum Oracula, quid sentirent; ut si consentanea in vero deprehenderentur ea, secundò per suos tentaret, nunquid in Persas expeditionem moliretur. Mittens igitur ad Oracula tentanda Lydos, hæc dedit eis mandata, ut quâ die proficiscerentur ex Sardibus, ab ea reliquum tempus supputantes singuli eodem die Oraculum consulerent, sciscitantes, quid faceret Lydorum Rex Crœsus Halyattæ filius: & quod singula Oracula respondissent, id omne conscriptum ad se referrent. Quid porrò cætera responderint Oracula (NB.)

A NE-

A NEMINE COMMEMORATUR. *Apud Delphos autem ſimul atque ingreſſi ſunt Lydi domum, conſulturi Deum, & ſciſcitaturi quod ſibi eſſet injunctum, Pythia Hexametro tenore hæc inquit:*

Æquoris eſt ſpatium, & numerus mihi notus Arenæ.
Mutum percipio, fantis nihil audio vocem.
Venit ad hos ſenſus nidor teſtudinis acris,
Quæ ſimul agnina coquitur cum carne lebete
Ære infra ſtrato, & ſtratum cui deſuper eſt æs.

His Oraculis quæ Pythia reddidit, conſcriptis Lydi digreſſi Sardeis rediere. Quumque alii, quos circummiſerat Crœſus, affuiſſent, tunc ſingula reſignans, quod ſcriptum eſſet, inſpexit: QUORUM QUIDEM NULLUM PROBAVIT. *Ubi autem illud Delphicum audivit, protinus veneratus eſt, & excepit: exiſtimans ſolùm eſſe Delphicum illud Oraculum: quippe quod comperiſſet quod ipſe fecerat. Nam poſteaquam ad petenda Oracula nuntios dimiſerat, ſtatuto illo die obſervato, tale quiddam eſt machinatus, commentando ea quæ ad deprehendendum & explicandum perdifficilia forent, teſtudinem pariter & agnum conciſos in aheno coxit, operculo aheneo impoſito. Atque ita è Delphis Crœſo reſponſum eſt. Ex Amphiarai vaticinio quidnam reſponſum ſit Lydis, quum in Sacro illo ritè ſacrificaſſent, non queo dicere. Nam de eo nihil fertur aliud, quam quod & hoc Crœſus verax vaticinium ſe nactum eſſe exiſtimavit.*

Poſt verò enarrationem Donariorum à Crœſo Delphos miſſorum ita idem pergit Herodotus: Τοῖσι δὲ ἄγειν μέλλουσι τῶν Λυδῶν ταῦτα τὰ δῶρα ἐς τὰ ἱερὰ, ἐνετέλλετο ὁ Κροῖσος ἐπειρωτᾶν τὰ χρηστήρια εἰ στρατεύεται ἐπὶ Πέρσας Κροῖσος, καὶ εἴ τινα στρατὸν ἀνδρῶν προσθείηται φίλον. ὡς δὲ ἀπικόμενοι ἐς τὰ ἀπεπέμφθησαν οἱ Λυδοὶ, ἀνέθησαν τὰ ἀναθήματα, ἐχρέωντο τοῖσι χρηστηρίοισι,

λέγον-

λέγοντες, Κροῖσος ὁ Λυδῶν τε καὶ ἄλλων ἐθνέων βασιλεὺς, νομίσας τάδε μαντήια εἶναι μοῦνα ἐν ἀνθρώποισι, ὑμῖν τε ἄξια δῶρα ἔδωκε τῶν ἐξευρημάτων, καὶ νῦν ὑμέας ἐπερωτᾷ, εἰ στρατεύεται ἐπὶ Πέρσας, καὶ εἴτινα στρατὸν ἀνδρῶν προσθείηται σύμμαχον. οἱ μὲν ταῦτα ἐπειρώτεον. τῶν δὲ μαντηίων ἀμφοτέρων ἐς τὠυτὸ αἱ γνῶμαι συνέδραμον, προλέγουσαι Κροίσῳ, ἢν στρατεύηται ἐπὶ Πέρσας, μεγάλην ἀρχὴν μὲν καταλύσειν. τοὺς δὲ Ἑλλήνων δυνατωτάτους συνεβούλευον οἱ ἐξευρόντα, φίλους προσθέσθαι.

Hæc dona Lydis portaturis ad Oracula Crœsus injunxit, ut interrogarent, an adversus Persas Crœsus sumeret expeditionem, & aliquorum hominum auxilia adscisceret. Lydi ubi eò, quò dimittebantur, pervenerant, donariis oblatis Oracula consuluerunt, his verbis: Crœsus Lydorum aliarumque nationum Rex, existimans sola hæc esse inter homines Oracula, mittit vobis dona vestris inventis convenientia, vosque percontatur, an adversus Persas sit profecturus in expeditionem, & socialem aliquem exercitum sibi adjuncturus. Atque hi quidem hæc interrogarunt. Oraculi autem utriusque in idem concurrebant sententiæ, prædicentes Crœso, fore ut, si arma Persis inferret, magnum Imperium everteret. Consulebant etiam, ut potentissimos Græcorum ad comparandos sibi socios exquireret, &c.

Huic Herodoti narratiunculæ de responso Crœso reddito, opponere non incommodè possem verba illa Ciceronis: *Cur autem hoc credam unquam editum Crœso? aut Herodotum cur veraciorem ducam Ennio? num minus ille potuit de Crœso, quam de Pyrrho fingere Ennius? Quis enim est qui credat, Apollinis ex Oraculo Pyrrho esse responsum, Ajo te Æacida Romanos vincere posse? &c.*

At supponamus historiæ ab Herodoto traditæ veritatem, (quam tamen Oraculorum Patroni ostendere debent, si aliquid hinc efficere velint;) videamusque quam parum heic appareat ars ulla Diabolica aut præternaturalis.

Ac

Ac primò quidem, ex omnibus Oraculis, à Crœso illa tentanti consultis, duo sola veritatem, ipso Crœso teste, conjectarunt: cætera verò falsa, neque ad interrogata pertinentia, responderunt. Si autem nunc supponamus quoque, Diabolum Ethnicorum Oraculis præsedisse, eumque ea per os Pythiæ aliorumque Antistitum hominibus edidisse; cur uni eidemque Crœso, ac de una eademque re interrogatus ab ipso, non unum idemque; ac, quod præcipuum, rei veritatem respondet? nam illum neque ad Amphiarai Manteïon accuratè postulatis ejus respondisse, satis clarè ex Herodoti verbis apparet. Fuitne igitur Diabolus ille qui Delphis præsidebat tanto acutior odoratu, aut sagacior conjectando, aut intelligentior & aptior experiundo, quid in Lydia ageret Crœsus, quam Dodonæus ille, & Ammonius & cæteri illi, qui id conjectare nequibant? At de cunctis in universum ita loquitur Tertullianus Apologetici cap. 22. *In Oraculis autem quo ingenio ambiguitates in eventus temperent, sciunt Crœsi, sciunt Pyrrhi. Cæterum testudinem decoqui cùm carnibus pecudis, Pythius eo modo renunciavit, quo supra dixi: momento apud Lydiam fuerat. Habent de incolatu aëris & de vicinia syderum, & de commercio nubium cœlestes sapere paraturas, &c.*

Et si talia nobis de Dæmone Delphico credenda sunt, cur non quoque de cæteris? num minus ipsis commercii ejusmodi fuit (præsertim istis Delphico Antiquioribus) quam huic? Consistere hæc sanè nequeunt. Ac si Dæmones hisce præsedere Oraculis, nulla causa est, cur non cæteri æque id scirent quod sciebat ille Dæmon Delphicus; atque idem, in hoc casu, dederint responsum.

Oenomaus certè, qui omnia hæc fraude humana constitisse defendit; quique ex professo, ut talia mundo detegeret, scripsit; cujusque fragmenta solum aliquot (atque ea adhuc

corrupta, sive temporum, sive hominum injuria) habemus apud Eusebium, (quod quam maximè dolendum duco,) eleganter, & salse, & lepide, ipsum hunc Pythium, qui tam belle divinaverat, exagitat: atque inprimis quidem responsum illud, ad postrema Crœsi, de bello Persis inferendo, interrogata. Itaque hunc in modum de eo loquitur, ipsum quasi Apollinem compellans ac redarguens: Τούτοις ἄξιον ἐπισυνάψαι τὰ περὶ Κροῖσον. Λυδίας οὗτος ἐβασίλευσεν, ἄνωθεν ἐκ παλαιῶν εἰς αὐτὸν ἡκουσαν παραλαβὼν τὴν ἀρχήν. εἶτα τί πλέον τῆς προγόνων κατορθώσειν ἐλπίσας, τοὺς θεοὺς εὐσεβεῖν διενοήθη, καὶ διὰ πείρας ἐλθὼν ἁπάντων, τὸν ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλω προκρίνει, κἄπειτα κρατῆρσι καὶ πλίνθοις χρυσαῖς, ἀναθημάτων τε μυρίων πλήθει κοσμήσας τὸ ἱερὸν, τῶν πανταχοῦ γῆς ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ πλουσιώτατον ἀπέφηνεν· οὐδὲ ὅσα πρὸς θυσίας ἐξήρκει παραλιπὼν τῇ μεγαλοψυχίᾳ. ἐπειδὴ οὖν τὰ τοσαῦτα προδεδαπάνητο τῷ θεῷ, ταῖς τῆς εὐσεβείας εἰκότως ὁ Λυδὸς ἐπιθαρσῶν μεγαλουργίαις, στρατεῦσαι ἐπὶ Πέρσας διανοεῖται, αὐξῆσαι τὴν ἀρχὴν ἐς μέγα, τῇ τοῦ θεοῦ συμμαχίᾳ προμηθούμενος. τί οὖν ὁ θαυμάσιος χρησμῳδὸς αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἐν Δελφοῖς ὁ Πύθιος, ὁ φίλιος, τὸν ἱκέτην, τὸν εὐσεβῆ, τὸν πρόσφυγα; οὐχ ὅπως τῆς ἀλλοτρίας τυχεῖν ἀρχῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκείας ἐκπεσεῖν παρασκευάζει. οὔτι ἑκὼν, ἔμοιγε δοκεῖ· ἀγνοίᾳ δὲ μᾶλλον τοῦ ἀποβησομένου. (μὴ γὰρ τὸ μέλλον εἰδὼς ὁ θεὸς, ἐπεὶ μηδὲ θεὸς ἦν, μηδέ τις ἀνθρώπου κρείττων δύναμις, ἐπὶ θάτερα σοφιστικῶς τὸν χρησμὸν ἡρμόσατο,) καὶ μονονουχὶ φήσας,

Κροῖσος Ἅλυν διαβὰς μεγάλην ἀρχὴν διαλύσει.

Τὴν ἐκ προγόνων διαδοχῆς εἰς τὸν εὐσεβῆ κατελθοῦσαν τῆς Λυδίας ἀρχὴν μεγάλην οὖσαν καὶ πολυχρόνιον καταστρέφει, τὸ ἄγαν περὶ αὐτὸν σπουδῆς, τοῦτον ἀποδοὺς τῷ θεοφιλεῖ τὸν καρπόν. ἐπὶ τούτοις ὁ συγγραφεὺς, [hæc sunt jam verba Eusebii,] οἷα οὐκ ἀλόγως διαχρακλεῖ, ἄκουε. [sequuntur rursus Oenomai.]

Ἔοικας

Ἔοικας δὴ ὡς ἀληθῶς, τὰ μὲν ὅσα ψάμμου ἄξιά ἐστιν εἰδέναι, καλὸν δὲ μηδὲν εἰδέναι. τὸ γοῦν ὀσμὴν εἰς φρένας σὰς ἐλθεῖν κρατερίνοιο, χελώνης ἑψομένης, ψάμμου ἄξιον ἐπίσημά ἐστιν, οὐκ ἀληθὲς μὲν ὂν οὐδ' αὐτό. ἀλλὰ προσεοικός γε ὅμως τῷ ἀλαζόνι καὶ ἀναιδεῖ, καὶ ἐπὶ τοῖς κενοῖς οἰδήμασι τὴν ὀφρὺν ἐπαίροντι, καὶ τὸ Λύδιον ἀνδράποδον, τὸν Κροῖσον πείθοντι μὴ καταφρονεῖν αὐτοῦ. ὃς μετ' ὀλίγον ἐπὶ τῇ πείρᾳ ἔμελλεν ἐρωτᾷν σε, εἰ στρατεύσει ἐπὶ Πέρσας, καὶ σύμβουλον ποιεῖσθαι ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ μανίας καὶ πλεονεξίας. ᾧ οὐκ ὤκνησας εἰπεῖν, ὅτι Ἅλυν διαβὰς, μεγάλην καταλύσει ἀρχήν. ἐκεῖνο μέντοι εὖ ποιῶν ὅτι σοι οὐδὲν ἔμελεν, εἴτι ἄτοπον πείσεται ὑπ' ἀμφιβόλου χρησμοῦ ἐπαρθεὶς ἐπ' ἀλλοτρίαν ἀρχήν. οὐδὲ εἰ πικροί τινες ἄνθρωποι καὶ κακοήθεις δέον ἐπαινεῖν σε ἐπὶ τῷ ἐκτραχηλίσαι μαινόμενον ἄνθρωπον, καὶ προσεγκαλοῖεν, ὡς οὐδὲ ἰσόρροπον φωνὴν ἀφέντα, ἵν' ὀκνήσειεν καὶ βουλεύσαιτο ὁ Λυδός, ἀλλὰ καταλῦσαι καθ' ἕνα τρόπον νοεῖσθαι πρὸς τῶν Ἑλλήνων, οὐ τὸ τῆς οἰκείας ἀρχῆς ἐκπεσεῖν· ἀλλὰ αὖ τὴν ἀλλοτρίαν περιποιήσασθαι. ὁ μὲν γὰρ ἡμίμηδος, ἢ ἡμιπέρσης Κῦρος, ἢ ὁ μητρόθεν μὲν ἐκ τυραννικοῦ, πατρόθεν δὲ ἐξ ἰδιωτικοῦ γένους ἡμίονος ὤν, ἐν τῷ αἰνίγματι παρεμφαίνει μὲν τὴν ἔκτυφον μοῦσαν· ἀλλὰ καὶ τὴν ἄμαντιν μαντικήν, εἴπερ οὐκ ἤδη μὴ οὐ συνήσοντα τοῦ αἰνίγματος ὁ μάντις. εἰ δ' οὐκ ὑπ' ἀγνοίας, ἀλλ' ὑπὸ τρυφῆς καὶ πονηρίας ἔπαιζε, βαβαὶ οἷα τὰ θεῖα παίγνιά ἐστιν. εἰ δ' οὐδὲ τοῦτο, ἀλλ' ὅτι ἔχρην οὕτω γενέσθαι, ἀνιερώτατος μὲν οὗτος λόγων σοφιστικῶν. τί δ' ὅμως, εἰ οὕτως ἔχρην γενέσθαι, σὺ ὁ δύστηνος ἐν Δελφοῖς καθέζῃ τὰ κενὰ καὶ μάταια ᾄδων; τί δέ σου ὄφελος ἡμῖν; τί δὲ μαινόμεθα οἱ πανταχόθεν τῆς γῆς ἐπί σε διώκοντες; τί δὲ σὺ κνηφίας; Τοιαῦτα τῆς Οἰνομάου παρρησίας τὰ κατὰ τῶν γοήτων φωρᾶς, κυνικῆς οὐκ ἀπηλλαγμένα πικρίας. οὐδὲ γὰρ δαίμονος, μὴ ὅτι θεοῦ, τοὺς παρ' Ἕλλησι θαυμαζομένους χρησμοὺς εἶναι βούλεται· γοήτων δ' ἀνδρῶν πλάνας καὶ σοφίσματα ἐπὶ ἀπάτῃ τῶν πολλῶν ἐσκαιωρημένα.

His æquum ſubjungere fuerit, quæ Crœſo poſtea contigerunt. Regnabat is in Lydia, quod à majoribus Imperium

acceperat, longa jam ac perpetua serie propagatum. Idem in amplioris, quam illi nacti essent, ac secundioris fortunæ spem erectus, præcipuâ Deos religione colere statuerat. Itaque vi ac numine omnium explorato, Delphicum Apollinem omnibus anteposuit, sicque paulò post, aureis cum pateris, tum lateribus, nec non infinitâ donariorum multitudine Templum ejus exornavit, ut opibus ac divitiis, longè quotquot toto passim orbe visebantur, brevissimo tempore superarit, ne omissis quidem iis, usque eo magnificentiæ progressus est, quæ ad sacrificia peragenda cumulate sufficerent. Tot igitur tantisque sumptibus Numinis in gratiam ante factis, Lydus Imperator tam egregiis fretus (nec sane immeritò) pietatis suæ monimentis, expeditionem adversus Persas molitur, ea spe, uti summum Imperio decus auxilio Numinis adjungeret. Quid autem præclarus Vates? Ille ipse qui Delphis, Pythius ille, ille Amicitiæ præses, Clientem suum adeo religiosum, quique ad unum se confugerat, non ditione tantùm alienâ non auget; sed etiam exuit evertitque suâ: non prudens, opinor, & sciens, sed rerum futurarum ignorantiâ: (nec enim præscius futuri Deus, utpote qui ne Deus quidem esset, nec alia vis ulla homine major, responsum unquam suum veteratoriè partem in utramque flexisset:) unoque hoc versiculo,

Crœsus Halym superans, magnam pervertet opum vim,

tantum illud tamque diuturnum Lydiæ Regnum, quod à majoribus ad Religiosum hominem hæreditario jure devenerat, funditùs exscindit, cum ejusmodi fructu, Regis Deorum amantissimi eximiam erga se voluntatem pietatemque compensans. Atque id quod acrem & iracundam à laudato Scriptore (nec injuriâ) orationem expresserit.

Tu nimirum (inquit ille) qui quæcunque arena æstimari debent

debent omnia pervides, boni nosti nihil, nidorem quippe durioris, coctæque testudinis tuam in mentem subire, notitia non est pluris quam arenæ pretio æstimanda: & quamquam ne vera quidem illa fuit, tamen & superbo congruebat & impudenti, quique cùm ob inanes istas cognitiones supercilium tolleret, tùm Crœso Lydio illi mancipio, uti ne se parvi penderet, persuadere conaretur. Is enim hunc in modum explorata responsi tui certitudine, paulò pòst, ex te quæsiturus erat, num in Persas expeditionem adornaret, teque adeo in furoris cupiditatisque suæ causâ consiliarium adhibiturus. Te verò nihil puduit hoc ei responsi dare,

Crœsus Halym superans, magnam pervertet opum vim.

Non perperam id quidem quod utrumque susque deque haberes, seu quid ineptè moliretur, ad invadendum alienum Imperium ambiguo incitatus Oraculo: seu contumeliosi fortè malitiosique nonnulli, cùm tibi ob furiosum hominem consilio tuo præcipitem actum, laus ab iis prædicatioque deberetur, hoc insuper crimini tibi darent, quod ne vocem quidem protulisses in utramque significationem æqualiter propendentem, uti Lydus ille justam dubitandi atque amplius quærendi causam haberet: sed tuum illud καταλύσῃ, *hoc est, evertere, uno duntaxat apud Græcos sensu usurpetur, nec jam de Imperio deturbari suo, sed alienum præterea suam in potestatem redigere significet. Nam Cyrus ille quidem Semimedus aut Semipersa, seu mavis ejusmodi qui Matrem si spectes, Tyrannico, sin Patrem, privato genere satus esset; ille, inquam, hoc in Ænigmate Muli nomine adumbratus, non modo stolidum Musæ tumorem ac fumum indicat, sed etiam Divinationem Divinationis expertem, si quidem Vates vim ænigmatis ab illo capi non posse nesciret.*

Sin autem cum id probè ſciret, ei tamen hunc in modum, quæ ſua cùm petulantia eſt, tum malitia, ludere placuit; Papæ! quales Dii ludos agunt! Denique, ſi ne id quidem, ſed tantùm quod ita rem evenire opportuerit; primùm certè profanum admodum ſeſe probat, qui verbis ad ludificandum compoſitis abutatur: deinde, eſto, rem ita evenire opportuerit; quid tu Delphis tamen, infortunate, ſeſſitas, rebus vanis ac futilibus occinendis occupatus? Quid porro te nobis opus? quæ nos intemperiæ tenent, quotquot ad te univerſo ex orbe concurrimus? quorſum denique tibi tot ſacrificiorum nidorem? Hæc Oenomaus, ſumma libertate adverſus iſtum Præſtigiatorum afflatum, quæ ſanè aliquid Cynicæ dicacitatis habent: utpote qui ne Dæmonis quidem, nedum ut Dei, quæ Græci tantopere ſuſpiciunt Oracula; eſſe velit, ſed maleficorum hominum fraudes potius ac verſutas argutias, ad vulgus in errorem adducendum malitioſe comparatas.

Hactenus, ex Euſebio, Oenomaus: cujus viri ſcripta, ſi integra ad nos perveniſſent, plurima ille ſine ullo dubio, nos circa hanc materiam docuiſſet; quæ nunc planè ignoramus. Ac hæc debemus injuriis temporum & hominum. Gratiæ tamen debentur Euſebio noſtro, quod nunnulla ex iis nobis (licet hinc inde corrupta) ſervaverit. Quod ſi & aliorum veterum ſcripta contra Oracula nobis ſuppeterent, puto meum hunc fore laborem plane ſupervacaneum: aut ſi ſaltem accuratam haberemus τῶν χρηστηρίων, ſive μαντείων, ſingulorum deſcriptionem. Ex iis tamen quæ nobis reſtant videmus ſatis ſuperque, quid de ipſis tenendum ſit. Verum conſideremus jam, quæ de Athenienſibus, hoc Delphicum Oraculum conſulentibus, tradit idem Herodotus, in Polymnia: verba ejus ſunt:

Οὐδὲ σφέας χρηστήρια φοβερὰ ἐλθόντα ἐκ Δελφῶν, καὶ εἰς δεῖ-

δεῖμα βαλόντα, ἔπεισε ἐκλιπεῖν τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καταμείναντες, ἀνέσχοντο τὸν ἐπιόντα ἐπὶ τὴν χώρην δέξασθαι. πέμψαντες γὰρ οἱ Ἀθηναῖοι ἐς Δελφοὺς θεοπρόπους, χρηστηριάζεσθαι ἦσαν ἕτοιμοι. καὶ σφίσι ποιήσασι περὶ τὸ ἱρὸν τὰ νομιζόμενα, ὡς ἐς τὸ μέγαρον ἐσελθόντες ἵζοντο, χρᾷ ἡ Πυθίη, τῇ οὔνομα ἦν Ἀριστονίκη, τάδε,

Ὦ μέλεοι, τί κάθησθε; λιπὼν φεῦγ' ἔσχατα γαίης
Δώματα, καὶ πόλιος τροχοειδέος ἄκρα κάρηνα.
Οὔτε γὰρ ἡ κεφαλὴ μένει ἔμπεδον, οὔτε τὸ σῶμα,
Οὔτε πόδες νέατοι, οὔτ' ὦν χέρες, οὔτε τι μέσσης
Λείπεται, ἀλλ' ἄζηλα πέλει. κατὰ γάρ μιν ἐρείπει
Πῦρ τε καὶ ὀξὺς Ἄρης, συριηγενὲς ἅρμα διώκων.
Πολλὰ δὲ κἄλλ' ἀπολεῖ πυργώματα, κοὐ τὸ σὸν οἶον·
Πολλοὺς δ' ἀθανάτων νηοὺς μαλερῷ πυρὶ δώσει.
Οἵ που νῦν ἱδρῶτι ῥεούμενοι ἑστήκασι,
Δείματι παλλόμενοι. κατὰ δ' ἀκροτάτοις ὀρόφοισι,
Αἷμα μέλαν κέχυται, προϊδὸν κακότητος ἀνάγκας.
Ἀλλ' ἴτον ἐξ ἀδύτοιο, κακοῖς δ' ἐπικίδνατε θυμόν.

Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ τῶν Ἀθηναίων θεοπρόποι, συμφορῇ τῇ μεγίστῃ ἐχρέωντο· προβάλλουσι δὲ σφέας αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ κακοῦ τοῦ κεχρησμένου, Τίμων ὁ Ἀνδροβούλου τῶν Δελφῶν ἀνὴρ δόκιμος ὁμοῖα τῷ μάλιστα, συνεβούλευέ σφι ἱκετηρίην λαβοῦσι, δεύτερα αὖθις ἐλθόντας χρᾶσθαι τῷ χρηστηρίῳ ὡς ἱκέτας. πειθομένοισι δὲ ταῦτα τοῖσι Ἀθηναίοισι, καὶ λέγουσι, Ὦναξ, χρῆσον ἡμῖν ἄμεινόν τι περὶ τῆς πατρίδος, αἰδεσθεὶς τὰς ἱκετηρίας τάσδε τάς τοι ἥκομεν φέροντες. ἢ οὔτοι ἄπιμεν ἐκ τοῦ ἀδύτου ἀλλ' αὐτοῦ τῇδε μενέομεν, ἔστ' ἂν καὶ τελευτήσωμεν. ταῦτα λέγουσι ἡ πρόμαντις χρᾷ δεύτερα τάδε,

Οὐ δύναται Παλλὰς Δί' Ὀλύμπιον ἐξιλάσασθαι,
Λισσομένη πολλοῖσι λόγοις καὶ μήτιδι πυκνῇ.
Σοὶ δὲ τόδ' αὖτις ἔπος ἐρέω, ἀδάμαντι πελάσσας.
Τῶν ἄλλων γὰρ ἁλισκομένων ὅσα Κέκροπος οὖρος

Ἐν-

Ἐντὸς ἔχει, κευθμών τε Κιθαιρῶνος ζαθέοιο.
Τεῖχος Τριτογενεῖ ξύλινον διδοῖ εὐρύοπα Ζεὺς
Μοῦνον ἀπόρθητον τελέθειν, τὸ σὲ τέκνα τ' ὀνήσει.
Μὴ δὲ σύ γ' ἱπποσύνην τε μένειν καὶ πεζὸν ἰόντα
Πολλὸν ἀπ' ἠπείρου στρατὸν, ἥσυχος, ἀλλ' ὑποχωρεῖν,
Νῶτον ἐπιστρέψας, ἔτι τοι ποτὲ κἀντίος ἔσῃ.
Ὦ θείη Σαλαμὶς, ἀπολεῖς δὲ σὺ τέκνα γυναικῶν,
Ἤπου σκιδναμένης Δημήτερος, ἢ συνιούσης.

Ταῦτά σφι (ἠπιώτερα γὰρ τῶν προτέρων καὶ ἦν καὶ ἐδόκεε εἶναι) συγγραψάμενοι ἀπαλλάσσοντο ἐς τὰς Ἀθήνας. ὡς δὲ ἀπελθόντες οἱ θεοπρόποι ἀπήγγελον ἐς τὸν δῆμον, γνῶμαι πολλαὶ καὶ ἄλλαι ἐγίνοντο, διζημένων τὸ μαντήϊον, καὶ αἵδε συνεστηκυῖαι μάλιστα. τῶν πρεσβυτέρων ἔλεγον μετεξέτεροι, δοκέειν σφι τὸν θεὸν τὴν ἀκρόπολιν χρῆσαι περιέσεσθαι. ἡ γὰρ ἀκρόπολις τὸ πάλαι τῶν Ἀθηναίων ῥηχῷ ἐπέφρακτο. οἱ μὲν δὴ κατὰ τὸν φραγμὸν, συνεβάλλοντο τοῦτο τὸ ξύλινον τεῖχος εἶναι· οἱ δ' αὖ ἔλεγον τὰς νέας σημαίνειν τὸν θεὸν, καὶ ταύτας παραρτέεσθαι ἐκέλευον, τὰ ἄλλα ἀπέντας. τοὺς ὦν δὴ τὰς νέας λέγοντας εἶναι τὸ ξύλινον τεῖχος, ἔσφαλλε τὰ δύο τὰ τελευταῖα ῥηθέντα ὑπὸ τῆς Πυθίης,

Ὦ θείη Σαλαμὶς, ἀπολεῖς δὲ σὺ τέκνα γυναικῶν,
Ἤπου σκιδναμένης Δημήτερος ἢ συνιούσης.

Κατὰ ταῦτα τὰ ἔπεα συνεχέοντο αἱ γνῶμαι τῶν φαμένων τὰς νέας τὸ ξύλινον τεῖχος εἶναι. οἱ γὰρ χρησμολόγοι ταύτῃ ταῦτα ἐλάμβανον, ὡς ἀμφὶ Σαλαμῖνα δεῖ σφέας ἑσσωθῆναι, ναυμαχίην παρεσκευασμένους. ἦν δὲ τῶν τις Ἀθηναίων ἀνὴρ ἐς πρώτους νεωστὶ παριὼν, τῷ οὔνομα μὲν ἦν Θεμιστοκλέης, παῖς δὲ Νεοκλέος ἐκαλέετο. οὗτος ὡνὴρ οὐκ ἔφη πᾶν ὀρθῶς τοὺς χρησμολόγους συμβάλλεσθαι, λέγων τοιάδε, ΕΙ ἐς Ἀθηναίους εἶχε τὸ ἔπος εἰρημένον ἐὸν κως, οὐκ ἂν οὕτω μοι δοκέειν ἠπίως χρησθῆναι, ἀλλὰ ὧδε, Ὦ σχέτλια Σαλαμὶς, ἀντὶ τοῦ Ὦ θείη Σαλαμὶς. εἴπερ γε ἔμελλον οἱ οἰκήτορες ἀμφ'

αὐτῇ

αὐτῇ τελευτήσειν. ἀλλὰ γὰρ ἐς τοὺς πολεμίους τῷ θεῷ εἰρῆσθαι τὸ χρηστήριον, συλλαμβάνοντι κατὰ τὸ ὀρθὸν, ἀλλ' οὐκ ἐς Ἀθηναίους. παρασκευάζεσθαι ὦν αὐτοὺς ὡς ναυμαχήσοντας συνεβούλευε, ὡς τούτου ἐόντος τοῦ ξυλίνου τείχεος ταύτῃ Θεμιστοκλέους ἀποφαινομένου, Ἀθηναῖοι ταῦτά σφι ἔγνωσαν αἱρετώτερα εἶναι μᾶλλον ἢ τὰ τῶν χρησμολόγων, οἳ οὐκ ἔων ναυμαχίην ἀρτέεσθαι τὸ δὲ σύμπαν εἶναι, οὐδὲ χεῖρας ἀνταείρεσθαι, ἀλλὰ ἐκλιπόντας χώρην τὴν Ἀττικὴν, ἄλλην τινὰ οἰκίζειν. ἑτέρη τε Θεμιστοκλεῖ γνώμη ἔμπροσθε ταύτης ἐς καιρὸν ἠρίστευσε, ὅτε Ἀθηναίοισι, γενομένων χρημάτων μεγάλων ἐκ τῶν κοινῶν, τὰ ἐκ τῶν μετάλλων σφι προσῆλθε τῶν ἀπὸ Λαυρείου, ἔμελλον λάξεσθαι ὀρχηδὸν ἕκαστος δέκα δραχμὰς, τότε Θεμιστοκλέης ἀνέγνωσε Ἀθηναίους, τῆς διαιρέσιος ταύτης παυσαμένους, νέας τουτέων χρημάτων ποιήσασθαι διηκοσίας ἐς τὸν πόλεμον, τὸν πρὸς Αἰγινήτας λέγω. οὗτος γὰρ ὁ πόλεμος συστὰς, ἔσωσε τότε τὴν Ἑλλάδα, ἀναγκάσας θαλασσίους γενέσθαι Ἀθηναίους. αἱ δὲ ἐς τὸ μὲν ἐποιήθησαν, οὐκ ἐχρήσθησαν, ἐς δέον δὲ οὕτω τῇ Ἑλλάδι ἐγένοντο. αὗταί τε δὴ αἱ νέες τοῖσι Ἀθηνάνοισι προποιηθεῖσαι ὑπῆρχον, ἑτέρας τε ἔδεε προσναυπηγέεσθαι. ἔδοξε δέ σφι μετὰ τὸ χρηστήριον βουλευομένοισι, ἐπιόντα ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα τὸν βάρβαρον δέκεσθαι τῇσι νηυσὶ πανδημεὶ, τῷ θεῷ πειθομένους, ἅμα Ἑλλήνων τοῖσι βουλομένοισι.

Ac ne Oraculis quidem horrendis ac terribilibus quæ à Delphis veniebant, inducti ad Græciam deserendam fuerunt, sed persistentes constituerunt excipere hostem sua invadentem. Siquidem Consultoribus Delphos missis, uti Oraculo volebant; iisque factis apud Templum quæ ritè postulabantur, ædem ingressi consederunt. Quibus Pythia cui nomen erat Aristonice, ita respondet:

Quid miserande sedes Populus? fuge ad extima terræ,
Ædibus & globidæ desertis collibus urbis.
Nam caput & corpus minime sincera manebunt,
Extremive pedes poterunt superesse manusve,

Aut medium, ſed ea ignis edax deformia reddet,
Et Mars acer equis urgens Aſiægena currum.
Atque alias pleraſque tuas non ſolius arces,
Permultaſque Deum ſævis dabit ignibus ædes;
Quas ego prævidi jam nunc ſudore madentes,
Atque metu tremere, & de laquearibus altis
Nigrantem cogente malo manare cruorem:
Ite ſed ex adyto atque malis effundite mentem.

His auditis Athenienſium Conſultores maximo ſunt mœrore affecti quibus inter ſe agitantibus tam triſte reſponſum, Timon Androbuli filius, vir apud Delphos illuſtris valde, ſuaſit, ut, ſumptis oleæ ramis, de integro reverterentur ad conſulendum ſuppliciter Oraculum. Obtemperantes ei Athenienſes dixere, ô Princeps, redde nobis Oraculum melius de patria, in honorem horum Olivæ palmitum, quos geſtantes ad te venimus, alioqui hinc abs te abituri non ſumus, ſed in hoc adyto ad obitum uſque permanſuri. Hæc dicentibus Antiſtes, iterum hoc modo reſpondit:

Pallas Olympia cum multis hortatibus uſa,
Et precibus blandita Jovem placare nequivit,
Hoc tibi fabor item reſponſum, adamanti propinquans
Nam captis reliquis quæ limes Cecropis oræ
Intus habet, quodcunque ſacer penetrale Cithæron,
Jupiter è ligno muris Tritonida donat:
Qui ſoli invicti tibi ſint natiſque ſaluti.
Tu vero adventum peditumque equitumque quietus
Terreſtreſque acies ne præſtolare: ſed hoſti
Terga dato, vel ſi tibi fors erit obvius uſquam,
Divina ô Salamis mulierum pignora perdes,
Uſquam vel Cerere ſparſa, coëunte vel uſquam.

Hæc

Hæc legati, ut erant, ita arbitrati prioribus mitiora, postquam conscripserunt, Athenas rediere, reversique ad populum recitavere: & cum aliæ multæ sententiæ essent, Oraculum interpretantium, & eæ plurimum perplexæ; quidam e majoribus natu dixere, videri sibi Deum respondere, salvam fore arcem. Olim enim Atheniensium arx circumsepta vallo erat. Et ii quidem interpretabantur vallum esse hunc ligneum murum. Alii vero dicebant Deum significare naves: easque cæteris omissis ædificari jubebant. Sed eorum sententia, qui dicebant naves esse murum illum ligneum, evertebant hæc duo postrema, quæ Pythia dixerat, Divina at Salamis muliebria pignora perdes, usquam vel Cerere sparsa, coëunte vel usquam. Circa hæc carmina confutabantur (inquam) eorum sententiæ, qui naves illum esse murum ligneum dixerant. Siquidem Oraculorum interpretes illa in hunc sensum accipiebant, fatale sibi esse circa Salaminem superari, instructa Pugna navali. Erat autem inter Athenienses quidam qui in Primores recens pervenerat; cui nomen quidem erat Themistocles, sed vocabatur Neoclis filius. Is negabat interpretes omnia rectè conjectare; talia dicens: Si ad Athenienses spectaret illud carmen, non videtur mihi tam mite responsum redditurus Deus fuisse; sed pro eo quod dixit, Divina at Salamis, dicturus fuisse, at Salamis misera: Siquidem circa ipsam sui incolæ essent oppetituri. Illi igitur qui rectè conjectaret, Deum adversus hostes hoc Oraculum, non adversus Athenienses edidisse.

Itaque suadebat, ut sese instruerent, tanquam prælio navali certaturi, & tanquam hic esset ligneus murus. Hanc Themistoclis sententiam Athenienses potiorem esse censuerunt, quam illorum, qui interpretantes Oraculum dissuadebant apparatum pugnæ navalis: sed hanc esse in summa sententiam dicebant, non levandam in hostem manum, sed

ex Attica regione demigrandum, & aliam incolendam. Cæterum alia quoque Themiſtoclis ſententia antè hanc opportunè primas partes obtinuerat: Quum magna vis pecuniæ ex proventu Metallorum quæ ſunt è Laureo, eſſet in ærario Athenienſium, eaque eſſet æque dividenda viritim denis in ſingulos drachmis, tunc Themiſtocles hanc diſſuaſit Athenienſibus diſtributionem, ſed ex pecuniâ claſſem ducentarum navium ad Ægineticum bellum, comparare ſuaſit. Hoc enim bellum conflatum Græciæ ſalutem attulit, cogens Athenienſes nauticos fieri. Et quanquam hæc claſſis in eum uſum in quem comparata fuerat, non venit, tamen in utilitatem Græciæ ceſſit. Iſta igitur jam præparata cum præſto eſſet, & alteram exædificari opporteret, placuit Athenienſibus, inito poſt Oraculum conſilio, Barbarum Græciam invalentem cum navibus opperiri univerſos, Deo obſequentes, unâ cum Græcis eadem voluntate præditis.

Videamus quæſo primò, quid & ad hæc Oracula dicat Euſebius, ſeu apud ipſum nunc citatus Oenomaus; ac poſtea quid iis addi opportune queat; quo oſtendatur, ex hiſce nullas patere artes Diabolicas, ſed meras Prophetarum atque Antiſtitum fraudes. Ita autem loquitur: Πολὺς ἦν ὁ Περσῶν στρατὸς ὡπλισμένος κατὰ τῶν Ἀθηναίων. οὐδ' ἦν τις αὐτοῖς ἄλλη σωτηρίας ἐλπὶς, ἢ μόνος ὁ Θεὸς, οἱ δὴ τοῦτον ὅστις ἦν εἰδότες τὸ πότερον ἀρωγὸν ἐπεκαλοῦντο. ὁ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλων ἦν οὗτος. τί οὖν ὁ θαυμαστὸς οὗτος; ἄρά γε τῶν οἰκείων ὑπερεμάχει; ἆρα λοιβῆς καὶ κνίσσης ἐμέμνετο, καὶ ὧν αὐτῷ συνήθως ἐτέλουν τὰς ἑκατόμβας ἐπιθύοντες; οὐ μενοῦν. ἀλλὰ τί φησιν; φεύγειν, καὶ φεύγειν, ξύλιον τεῖχος παρασκευασαμένους· οὕτω τὸ ναυτικὸν δηλῶν. δι' οὗ μόνου φησὶν αὐτοὺς σωθήσεσθαι τῆς πόλεως ἐμπρεσθείσης. ὢ μεγάλης θεοῦ βοηθείας. εἶτα πολιορκεῖαν οὐ μόνον τῶν ἄλλων κατὰ πόλιν οἰκοδομημάτων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν τοῖς θεοῖς ἀφιερωμένων περιλέγειν δῆθεν προσποιεῖται. τοῦτο δὴ καὶ δίχα χρησμοῦ, τοῖς πᾶσιν, ἐκ τῆς τῶν πο-

πολεμίων ἐφόδου προσδοκᾶν ἦν. εἰκότα δῆτα ποιῶν ὁ συγγραφεὺς διαπαίζει πάλιν, τὴν ἑλληνικὴν ἀπάτην ἐξελέγχων ἐν τούτοις. Ἀλλὰ τὰ μὲν τοιαῦτα ἴσως ἐθελοκάκου τινός ἐστιν. ἐκεῖνα δὲ δεῖ μᾶλλον εἰς τὴν κρίσιν προάγειν, τὰ πρὸς Ἀθηναίους· καὶ δὴ λεγέσθω τὰ πρὸς Ἀθηναίους.

Ὦ μέλεοι, τί κάθησθε; &c.

ἰδοὺ δὴ σοὶ τὸ πρὸς Ἀθηναίους λόγιον, ἤπου τι μαντικὸν ἔνεστι; σὺ γὰρ οὕτως ἐθάρρεις αὐτῷ, νὴ Δία, φαίη τις ἄν. εἰ δὲ προσθείης ἃ δεομένων βοηθεῖν αὐτοῖς ἐπιλέγεται, γνωσθήσεται. ἰδοὺ δὴ προσκείσθω.

Ὀυ δύναται Παλλὰς Δί᾽ Ὀλύμπιον ἐξιλάσασθαι, &c.

Ἄξιός τε σοι ὁ Ζεὺς τοῦ Διός, ὦ υἱὲ τοῦ Διός. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἀθηνᾶ τῆς Ἀθηνᾶς, ὦ τῆς Ἀθηνᾶς ἀδελφέ. ἥτε σπουδὴ αὕτη καὶ ἡ ἀντισπουδία, ἐπιπρέπει τῷ πατρὶ καὶ τῇ θυγατρὶ, μᾶλλον δὲ τοῖς θεοῖς, ὅτι Ὀλύμπιος οὗτος ὁ τὴν μίαν ταύτην πόλιν ἐξελεῖν ἀσθενῶν, εἰ μὴ ἀπὸ Σούσων ἐπαγάγῃ αὐτῇ τὸν ἄπειρον ἐκεῖνον στρατόν. μέγας τις ἄρα ἦν, καὶ τὴν τοῦ παντὸς κυρίαν ἔχων, καὶ πιθανὸς ἅμα, ἐκ μὲν τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην κινῶν ἔθνη τοσαῦτα. ἐν δὲ τῇ Εὐρώπῃ μίαν πόλιν ἀνατρέψαι ἀδύνατος ὤν. καὶ σὺ δὲ ὁ τολμηρὸς ἅμα, καὶ ἐπὶ τῷ μηδενὶ ῥιψοκίνδυνος οὐκ οἰμώζεις, (εἶπον ἂν ἄνθρωποι, ὑπὲρ ὧν ἡ Παλλὰς οὐ δύναται τὸν Ὀλύμπιον ἐξιλάσασθαι) ἢ οὐ τοῖς ἀνθρώποις ἐμήνιεν ὁ Ζεὺς, ἀλλὰ τοῖς λίθοις καὶ τοῖς ξύλοις. Κἄπειτα σὺ μὲν τοὺς ἀνθρώπους ἔσωζες. ὁ δὲ τὰ οἰκοδομήματα ἐνεπίμπρα τῷ πυρί. οὐ γὰρ ἦν αὐτῷ κεραυνὸς τηνικαῦτα. ἢ μή τι μᾶλλον ἡμεῖς τολμηροί τέ ἐσμεν καὶ ῥιψοκίνδυνοι, οὐκ ἐπιτρέποντες ὑμῖν οὕτω φληναφεῖν. πῶς δὲ ὦ μάντι, ὅτι μὲν ἡ θείη Σαλαμὶς ἀπολεῖ τέκνα γυναικῶν ᾔδεις; πῶς δὲ οὐδὲ τοῦτο ᾔδεις, ὅτι τὰ τέκνα τῶν γυναικῶν εἴποι μὲν ἄν τις εἶναι καὶ τὰ οἰκεῖα, εἴποι δ᾽ ἂν καὶ τὰ πολέμια αἰσθόμενος τοῦ κακοτεχνήματος. προσμένειν δὲ δεῖ τὸ ἀποβησόμενον. ἓν γὰρ δεῖ τι τούτων ἀποβήσεσθαι. ἡ γὰρ

δὴ Σαλαμὶς ἡ θείη οὐδὲ ἠτιμωμένων ἀφήρμοσεν ἂν, ὡς εἰς οἶκτον οὕτως ἐπιφωνουμένη, ἤτε μέλλουσα τῶν νηῶν μάχη, ἤτοι σκιδναμένης Δημήτερος ἢ συνιούσης καταπέπλασται τῇ ποιητικῇ σεμνολογίᾳ, ἵνα γένηται μάντευμα ἀφώρατον τῷ σοφισμῷ; καὶ μὴ εὐθὺς καταφανὲς ᾖ. ὅτι ἐν χειμῶνι μάχη ναυτικὴ οὐ συνίσταται. ἤδη δὲ οὐδὲ ἡ τραγῳδία ἀφανὴς, οὐδὲ θεοὶ ἐπεισκυκλούμενοι. ὁ μὲν ἱκετεύων, ὁ δὲ οὐ κατακαμπτόμενος, χρήσιμοι τῷ μέλλοντι καὶ τῇ τοῦ πολέμου παραδόξῳ ῥοπῇ, ὁ μὲν σωζομένοις, ὁ δὲ ἀπολλυμένοις. εἴτε γὰρ σώζοιντο, ἰδοὺ αἱ τῆς Παλλάδος λιταὶ προμεμήνυνται, ἱκαναὶ οὖσαι κάμψαι τὴν τοῦ Διὸς ὀργήν, εἴτε καὶ μὴ οὐδὲ τοῦτο τῷ μάντει ἀκατασκεύαστον. οὐ γὰρ δύναται Παλλὰς τὸν Δία ἐξιλάσασθαι. πρός τε τὰς ἡμικάκους τύχας ὁ τεχνίτης ἐκέρασε τὸ λόγιον. ὡς δὴ τοῦ Διὸς τῇ μὲν τὴν ἑαυτοῦ πρόθεσιν ἐκτελέσαντος· τῇ δὲ τὴν δέησιν τῆς θυγατρὸς οὐ περιφρονήσαντος, τά τε πυργώματα ὅτι πολλὰ ἀπολεῖται, εἰ μετὰ ναρθήκων, ἀλλὰ μὴ μετὰ σιδήρου καὶ πυρὸς ἐπήεσαν, τάχα ἂν ψευδὸς ἦν, ὁ πότε καὶ μετὰ ναρθήκων ἔπραξαν ἀντὶ πάντων οἱ τοσοῦτοι. ἀλλ' ἐγώ, φησιν, ἐξεῦρον τὸ ξύλινον τεῖχος, τὸ μόνον ἀπόρθητον συμβούλευμα σοίγε, ἀλλ' οὐ μάντευμα. οὐκ ἀπεοικὸς τῷ φεύγειν μηδὲ μένειν, μηδὲ δεῖσθαι κακὸν εἶναι. ὁ γοῦν ἐπιλυσάμενος ἐκεῖνος τὸ αἴνιγμα οὐ χείρων ἦν σου κατιδεῖν, ὅτι ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις πρόφασις ἦν τῷ Πέρσῃ τῆς ὁδοῦ, καὶ ἡ πᾶσα ἔλασις ἐπὶ ταύτην πρώτην τε καὶ ἐξοχωτάτην ἐγένετο. ἐπεὶ καὶ ὁ ἄμαντις ἐγὼ τοῦτ' αἰσθόμενος, καὶ τὸν Ἀθηναῖον ἂν, οὐ μόνον τὸν Λυδὸν, ἐκέλευον φεύγειν νῶτα ἐπιστρέψαντα, ἔτι γάρ ποτε κἀντίος ἔσται. πολλὴ γὰρ ἱπποσύνη, καὶ πεζὸς ἐπέρχεται. ὅτι δὲ ναῦσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἤπειρον. καὶ γὰρ ἦν γελοῖον ἔχοντας ναυτικὸν καὶ ἐπὶ θαλάσσης κατοικοῦντας μὴ οὐ πανσυδὶ σκευωρησαμένους, καὶ τροφὰς ὅσας εἶχον συνεμβαλλομένους σώζεσθαι παραδόντας τοῖς βουλομένοις τὴν γῆν.

Sed age jam horum confutatione præmiſſâ, vetuſtiſſima Delphorum Oracula, quæque (NB.) *Græcis præſertim hiſtoriis ad miraculum uſque celebrantur, è ſuperiore memoriâ repetamus, eaque ab eodem quemadmodum redarguantur*

tur videamus. Persarum ingens adversus Athenienses exercitus in armis erat. Hi cum nullam sibi spem salutis nisi in uno Deo reliquam viderent, quem ipsi non satis noverant, tutelarem tamen ac patrium defensorem invocabant. Nimirum is Apollo Delphicus erat. Quid ergo hîc Numen egregium? an pro suorum salute dimicavit? An libaminum, aut nidoris, an cæterorum meminit, quæ suum in honorem, immolandis more institutoque majorum Hecatombis, ab iis fiebant? Nihil minus. Quid ergo jubet? fugere: sed ita fugere, ut ligneo muro, (ita nempe classem vocabat,) ad fugam uterentur: atque hanc unam, inflammatâ jam urbe, salutis expediendæ rationem esse dicebat. Præclarum enimvero Numinis auxilium. Deinde non aliorum tantum Urbis ædificiorum, sed eorum quoque scilicet, quæ sacra Diis erant, pestem se fingit excidiumque prædicere. Atqui satis id vel ex ipsa hostium impressione, citra ullum Oraculum, exspectari potuit. Itaque jure profectò noster ille Scriptor hunc rursus Græcorum errorem lepide ac facetè his verbis illudit. [Hactenus Eusebius.]

At ista forte malitiosi prævaricatoris fuerint, adeóque præstiterit, quid ab eodem Athenienses responsi tulerint, in quæstionem ac disceptationem vocare. Age ergo cujusmodi tandem illud sit, videamus:

Quid stolidi hæretis? misera quin ceditis urbe?
Ut cui non solidum caput ægro in corpore surgat,
Non palmas, imosve pedes sua robora firment.
Namque illam flammæ, Syriosque in prælia currus
Sternet agens Mavors, atque altas funditus arces
Eruet, ac superum templis incendia mittet,
Qui nunc fortassis magno terrore subacti
Expresso sudore fluunt.

Ecce

Ecce tibi quid Atheniensibus Oraculi fuderit: num quod in eo vel tenuissimum est Divinationis vestigium? Quippe, Tu enim (dicat aliquis) id Oraculi scilicet, si aliud nihil fuerit, carpere ac traducere audeas: at si quæ auxilium flagitantibus adjunxit, addideris, tum quale demum illud sit, intelligetur. Audiamus ergo,

Jam magnum placare Jovem Jove nata Minerva
Haud precibus votisque potest.
Quod tamen indomita cognovi ex Virgine pandam:
Ut reliquis victor potiatur,
Lignea securo consistere mœnia vallo,
Optatamque tibi sobolique afferre salutem
Juppiter indulsit natæ. Tu, ne pedes hostis,
Neve eques hîc stantem inveniat, dare terga memento:
Namque infesta tibi trahet obvius agmina Ductor.
Divina ô Salamis, matrum tu pignora perdes,
Sive Ceres dispersa ierit, seu venerit ipsa.

Jovem Hercle tu nobis Jove dignum, ô Jovis fili; Dignam Minervâ Minervam fingis, ô Minervæ frater! Et ista voluntatum studiorumque pugna, Patrem admodum & filiam, imò Deos omninò decet. Quin etiam Olympius iste tuus, qui nisi adductum Susis (NB.) *infinitum exercitum admoveret, urbi uni expugnandæ par esse non posset, magni aliquid est videlicet, atque ejusmodi, penes quem sit orbis potestas universi. Nam illud quidem quam verosimile, ut cui ad evertendam unicam Europæ urbem vires defuerint, idem ex Asiâ vim tantam populorum in Europam agere concitareque potuerit. Tu autem, ô noster, audax, (dicant homines illi, quibus Jovem Olympicum exorare Minerva non potest;) qui ubi caussæ nihil est, usque adeo præceps in adeundis periculis esse soles, hunc ad casum non ingemiscis?*

gemiſcis? An verò lapidibus ligniſque Jupiter, non hominibus ſuccenſebat, ut homines quidem peſti ſubduceres. Is autem ædificia adſcititio quodam igne conſumeret? nec fulmen ei tum ſuppetebat. Niſi tamen audaciores ipſi ſumus, nimiumque ſine cauſſa præcipites, qui ne vos quidem libere nugas agere patiamur. At quomodo tamen, Bone Vates futurum noveras, ut mulierum fœtus divina Salamis perderet, idem utrum id ſementis, an meſſis tempore futurum eſſe ignorabas? Imò cur ne hoc quidem noveras, fœtus illos mulierum ut ſuos ac proprios, ſic etiam hoſtium liberos, à quolibet qui ludificationem ſubodoraretur, intelligi omninò poſſe? At exitus nimirum exſpectandus eſt; prorſus enim alterutrum eveniat oportet. Nam iſta quidem divina Salamis, utri tandem vincerentur, ſemper utique cum Oraculo congrueret, quaſi ad commiſerationis ſenſum ejuſmodi carmine vocaretur. Navalis autem pugna ſub ſementis meſſiſve tempus futura, ſpecie verborum plane Poëtica fingebatur, ne reſponſi vanitas his verborum argutiis tecta deprehendi poſſet; neve id omnes continuò viderent, navalem pugnam committi ſub hyemem non ſolere. Jam vero ne ipſius quidem tragœdiæ finis, aut invectorum Numinum ratio obſcura eſt. Supplex alterum, alterum minus exorabile fingitur: utrumque in futuri caſum & ancipitem bellorum inclinationem opportunè, alterum quidem ſi ſalvi forent, alterum vero ſi perirent. Nam ſi ab initio liberarentur, eò tibi antè Minervæ preces inſinuatæ erant, quæ ad frangendam Jovis iracundiam ſatis haberent virium: ſin autem; ne id quidem Vati improviſum: Nec enim Jovem, inquit, exorare Minerva poteſt. Ita ſuum iſtuc Oraculum in triſtis lætæque Sortis exitum bonus Artifex temperavit; ut Jupiter & ſatis conſilio feciſſe ſuo, nec tamen omninò filiæ obſervantiam repudiaſſe videretur. Nam arces quidem plurimas ex-

ſcindendas eſſe, id ſi modo ferulis, non autem ferro ignique armati urbem invaderent, falſum eſſet fortaſſis: tametſi aliquid tanta ſolis etiam inſtructa ferulis multitudo potuiſſet. At ligneum, inquit, murum inveni, qui unus expugnari non poſſet. Conſilium das, Apollo, non Divinas: & conſilium quidem alteri, huic geminum,

I, fuge, rumpe moras; nec probro ignavia detur.

Et verò, qui tuum hoc ænigma ſolvit, is nihilo ſane minus quam tu, id videbat, Athenas Perſam excivisse, in eamque urbem, utpote omnium principem ac celeberrimam impetum belli univerſum incumbere. Nam ego ipſe qui nihil Divinando poſſum, ubi rem ſenſiſſem, non Lydo tantum, ſed etiam Athenienſi, ut tergo verſo fugeret, omnino auctor eſſem. Etenim

— Adverſus huic etiam ſeſe inferat hoſtis,
Quippe ingens Equitum & Peditum vis ingruit.

Mari vero, non terra fugam ſuaderem. Ridiculum enim foret homines & claſſe inſtructos, & mari proximos, non collectis undique vaſis, & quicquid ad manum commeatus eſſet in naves comportato, ſalutem expedire, terrâ quibus ea placeret libenter relictâ.

Hactenus iterum Oenomaus, qui eodem modo multa alia & Lacedæmoniis, & Cnidiis, aliiſque data, nec immeritò, nec inſulſe, ridet. Sed ut videamus quid & à nobis hiſce addi queat, conſideremus verba poſteriora Herodoti, quem vera narraſſe heîc ſupponam, licet id Cicero non æque facilè concedat forſan, nec ipſi validæ dubitandi rationes deſint.

Themiſtocles igitur, ut metum demeret Athenienſibus, quibus malignè eum incuſſerant, ſive Pythia ipſa, ſive Antiſtites Delphici (ſeu quod timerent Perſas, ſeu quod & ab illis clam

clam essent corrupti) interpretatur Oraculum: de quo, quod postea dixit Demosthenes, ipse dicere non audebat: quod id periculo non vacaret. Sicuti hinc nec Brutus, nec Cassius apertè, atque in Senatu, fictionis ac fraudis accusare audebant prætensum illud responsum de Parthis non nisi à Rege vincendis. Interpretatur ergo; atque ita, ut non contra Athenienses aut Salaminios, sed contra Persas, facere videretur. 2. Suadet conscendendas naves, atque ut Classe resisteretur Persis; quod videret tantis hostium copiis Urbem minimè parem fore; eâque cum suis capta habitatoribus, cum ipsa quoque simul interituram totam Rempublicam, cæteramque Græciam post illam. Dum è contrario cum Classe sua possent contra Barbaros tentare Fortunam Belli: præsertim cum & cæteris Græcis libertatem propugnare amantibus adjuti, eos & ipsi sic adjuvare possent; conjunctisque viribus hosti resistere, ac si res benè cederet, eum propulsare.

Quin imo dubitare quis merito posset, an non hoc responsum de *Muro ligneo* in secundâ Legatione acceptum, ipsius operâ Themistoclis Antistitibus occultè fuerit suggestum. Cum, licet jam illi ad Persas propenderent, nullum non præmium, nullamve fraudulentæ artis respuerint mercedem; à quocunque demum illa fuisset profecta. Verumenimvero transeamus ad alia scelestæ fraudis exempla, quæque apertius sese primo adspectu produnt: quorum primum sit quod nobis narrat idem ille Herodotus, libro Octavo: "Οἱ μὲν δὴ Ἕλληνες ἔπλωον ἐς τὴν Δῆλον· Μαρδόνιος δὲ περὶ τὴν Θεσσαλίην ἐχείμαζε. ἐντεῦθεν δὲ ὁρμεώμενος, ἔπεμπε κατὰ τὰ χρηστήρια ἄνδρα Εὐρωπέα γένος, τῷ οὔνομα ἦν Μῦς· ἐντειλάμενος πανταχῇ μιν χρησόμενον ἐλθεῖν, τῶν οἷά τε ἦν σφι ἀποπειρήσασθαι. ὅ, τι μὲν βουλόμενος ἐκμαθέειν πρὸς τῶν χρηστηρίων ταῦτα ἐνετέλλετο, οὐκ ἔχω φράσαι (οὐ γὰρ ὦν λέγεται) δοκέω δ' ἔγωγε περὶ τῶν παρεόντων πρηγμάτων, καὶ οὐκ ἄλλων περὶ πέμψαι· οὗτος ὁ Μῦς ἔς τε Λε-

βάδειαν ἀπικόμενος φαίνεται, καὶ μισθῷ πείσας τῶν ἐπιχωρίων ἄνδρα, καταβῆναι, παρὰ Τροφώνιον. Καὶ ἐς Ἄβας τῶν φωκέων ἀπικόμενος ἐπὶ τὸ χρηστήριον. Καὶ δὴ καὶ ἐς Θήβας πρῶτα ὡς ἀπίκετο, τοῦτο μὲν, τῷ Ἰσμηνίῳ Ἀπόλλωνι ἐχρήσατο. (ἔστι δὲ καθάπερ ἐν Ὀλυμπίῃ, ἱροῖσι αὐτόθι χρηστηριάζεσθαι) τοῦτο δὲ, ξεῖνόν τινα, καὶ οὐ Θηβαῖον χρήμασι πείσας, κατεκοίμισε ἐς Ἀμφιάρεον. Θηβαίων δὲ οὐδενὶ ἔξεστι μαντεύεσθαι αὐτόθι διὰ τόδε· ἐκέλευε σφέας ὁ Ἀμφιάρεως διὰ χρηστηρίων ποιεύμενος, ὁκότερα βούλονται ἑλέσθαι τουτέων, ἑωϋτῷ ἢ ἅτε μάντι χρέεσθαι, ἢ ἅτε συμμάχῳ, τοῦ ἑτέρου ἀπεχομένους. οἱ δὲ σύμμαχόν μιν εἵλοντο εἶναι. διὰ τοῦτο μὲν οὐκ ἔξεστιν Θηβαίων οὐδενὶ αὐτόθι κατακοιμηθῆναι. τότε δὲ θῶϋμά μοι μέγιστον γενέσθαι λέγεται ὑπὸ Θηβαίων· ἐλθεῖν ἄρα τὸν Εὐρωπέα Μῦν, περιστρωφώμενον πάντα τὰ χρηστήρια, καὶ ἐς τοῦ Πτώου Ἀπόλλωνος τὸ τέμενος· τοῦτο δὲ τὸ ἱρὸν, καλέεται μὲν Πτῷον, ἔστι δὲ Θηβαίων, κέεται δὲ ὑπὲρ τῆς Κωπαΐδος λίμνης, πρὸς οὔρεϊ, ἀγχοτάτω Ἀκραιφίης πόλιος. ἐς τοῦτο τὸ ἱρὸν ἐπεί τε παρελθεῖν τὸν καλεόμενον τοῦτον Μῦν, ἕπεσθαι οἱ τῶν ἀστῶν αἱρετοὺς ἄνδρας τρεῖς ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, ὡς ἀπογραψαμένους τὰ θεσπιέειν ἔμελλε. καὶ πρόκα τε τὴν πρόμαντιν βαρβάρῳ γλώσσῃ χρᾶν· καὶ τοὺς μὲν ἑπομένους τῶν Θηβαίων θώϋματι ἔχεσθαι ἀκούοντας βαρβάρου γλώσσης ἀντὶ Ἑλλάδος· οὐδὲ ἔχειν ὅ, τι χρήσωνται τῷ παρεόντι πρήγματι. τὸν δὲ Εὐρωπέα Μῦν, ἐξαρπάσαντα παρ' αὐτέων τὴν ἐφέροντο δέλτον, τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ προφήτεω γράφειν ἐς αὐτὴν (φάναι δὲ Καρίῃ μιν γλώσσῃ χρᾶν) συγγραψάμενον δὲ, οἴχεσθαι ἀπιόντα ἐς Θεσσαλίην.

Dum Græci navigavere in Delon, Mardonius, qui in hybernis apud Thessaliam erat, inde movens, misit ad Oracula quendam genere Europæum, nomine Murem, jubens, ut quocunque sibi liceret pervaderet ad Oracula consultanda, edocuitque quid vellet ab Oraculis scire. Quid autem fuerit incompertum habeo. Non enim memoratur: opinor autem nihil aliud quam de rebus præsentibus fuisse. Constat hunc Murem in Lebadiam venisse, & mercede corrupto quo-

quodam indigena ad Trophonium descendisse, & ad Abas Phocensium, ad Oraculum: quin etiam prius Thebas adisse, Ibique tum Apollinem Ismenium consuluisse, quod illic, quemadmodum in Olympia, fas est in templis sciscitari Oracula: tum quodam non Thebano, sed peregrino, pecunia corrupto, persuasisse, ut in delubro Amphiarai obdormiret, &c.

Tunc autem maximum extitisse Miraculum, ut à Thebanis mihi narratur: Murem Europæum, pervestigatis omnibus Oraculis, isse etiam ad fanum Apollinis Ptoi. vocatur autem id fanum ita: sed ipsorum Thebanorum est, situm supra paludem Copaidem, ante montem proximè urbem Acræphiam. Ad hoc templum postquam pervenisset is qui Mus appellaretur, secutos eum tres viros publicè delectos ad describenda ea quæ homini responderentur, & statim Antistitem Barbarâ linguâ usam; & subsequentes (eum) stupuisse audientes Barbaram linguam pro Græca. Quumque nescirent quid in præsenti negotio agerent, Murem Europeum pugillares quos ferebant eripuisse, & in illis ea quæ dicerentur à Propheta exarasse, eaque, ut dicebant, lingua Cariâ: atque ubi illa scripsisset, digressum in Thessaliam abiisse.

Hic grande videmus Miraculum: quod etiam majoris forte facerem, nisi narraret illud Herodotus. Sed ut serio agam (supposita Historiæ veritate,) videmus 1. heic hominem, ad Trophonii Oraculum, mercede corruptum, &c. quod indicat, tale quid etiam ad fanum Apollinis Ptoi, imò & pluribus aliis in locis, potuisse contingere: neque exempla memorabilia nobis in sequentibus deerunt. 2. Oraculum, seu potius Prophetam, alia lingua, Caria scilicet, locutum. At similia quoque, ut Consultores obstupefaceret, Alexander ille Pseudomantis machinatus fuerat. Sic enim de ipso Lu-

cianus: Ἀλλὰ καὶ βαρβάροις πολλάκις ἔχρησεν, εἴ τις τῇ πατρίῳ ἔροιτο φωνῇ Συριστὶ, ἢ Κελτιστὶ, οὐ ῥαδίως ἐξευρίσκων τινὰς ἐπιδημοῦντας ὁμοεθνεῖς τοῖς δεδωκόσι. Διὰ τοῦτο καὶ πολὺς ἐν μέσῳ χρόνος ἦν τῆς τε δόσεως τῶν βιβλίων, καὶ τῆς χρησμῳδίας, ὡς ἐν τοσούτῳ κατὰ σχολὴν λύοιντό τε οἱ χρησμοὶ ἀσφαλῶς, καὶ εὑρίσκοιντο οἱ ἑρμηνεῦσαι δυνάμενοι ἕκαστα. *Quin etiam Barbaris non rarò respondit, si quis patriâ linguâ, puta Syriace vel Gallicè sciscitaretur. Attamen difficile erat invenire conterraneos eorum qui rogationem proposuissent. Proinde multum temporis intercedebat inter libelli donationem, & Oraculi redditionem: quo videlicet interim per otium posset & tutò solvere libellos, & nancisci qui cuncta poßent interpretari.*

Nec opus fuit forte hic tali labore ac industriâ: nam potuit ipse Mus suggerere & materiam & verba ipsa: ut sic redderentur à Propheta, & quæ reddi volebat, & quæ ab aliis intellecta nolebat: quippe missus fuerat à Mardonio. Qui aut, ut falleret sic per Oracula data milites suos, petebat responsa per hunc Murem; aut quidem ipse superstitione ductus per eum se falli sinebat. Interim occultabat ille quæ fuerant responsa ab Oraculis, nec permittebat ut illi, qui ut testes aderant, perciperent quid ipsi fuerat ab Oraculo dictum.

CAPUT

CAPUT XVI.

De Oraculis pretio corruptis; deque aliis circa ipsorum Responsa perpetratis, & quandoque detectis: atque hinc quam parvi illa æstimarint ob talia similiaque cordatiores politici ac magnates. Atque ita quidem ut sæpius minime vererentur aperte contra istorum agere monita (sicut & contra Omina, Prodigia, &c.) aut aliter ipsorum dictamina vel mandata eludere.

AT Oracula sæpius pretio fuisse corrupta; seu potius Antistites ac Prophetas sese Principibus ac Magnatibus fecisse mercenarios, eorumque ad placita qui aut potentiores cæteris erant, quod eos timerent; aut qui majori mercede responsa Prophetarum mercati erant, sese accommodasse, tam ex præcedentibus patet, quam ex mox sequentibus, exemplis: quorum primum sit hoc sequens ex Herodoti lib. VI.

Huic verbo insistens Leutychides pronuntiabat Demaratum neque Aristonis filium esse, neque ritè Spartæ regnare: eisdem Ephoris adhibitis testibus qui Aristoni assidentes tunc hæc ab illo audierant. Tandem re in contentionem deducta, visum est Spartiatis Oraculum quod Delphis est consulendum, an foret Demaratus Aristonis filius necne. Ibi Cleomenes, quum ex ipsius erga Pythiam providentia nihil suspicionis esset, subornat Cobonem quendam Aristophanti filium maximâ apud Delphos auctoritate ut persuadeat Periallæ mulierum vaticinantium Antistiti, dicere ea quæ Cleomenes volebat dici. Ita Pythia, sciscitantibus iis qui ad Oraculum erant missi, negavit Aristonis filium esse Demaratum. Quæ tamen res sequenti tempore palam facta est, & Cobon è Delphis profugit, & Perialla honore abdicata

cata est. Τούτου δὴ ἐπιβατεύων τοῦ ῥήματος ὁ Λευτυχίδης, ἀπέφαινε τὸν Δημάρητον οὔτε ἐξ Ἀρίστωνος γεγονότα, οὔτε ἱκνευμένως βασιλεύοντα Σπάρτης, τοὺς ἐφόρους μάρτυρας παρέχων ἐκείνους οἳ τότε ἐτύγχανον πάρεδροί τε ἐόντες καὶ ἀκούσαντες ταῦτα Ἀρίστωνος. τέλος δὲ, ἐόντων περὶ αὐτέων νεικέων, ἔδοξε Σπαρτιήτῃσι ἐπείρεσθαι τὸ χρηστήριον τὸ ἐν Δελφοῖσι, εἰ ἄρα Ἀρίστωνος εἴη παῖς ὁ Δημάρητος. ἀνωΐστου δὲ γενομένου ἐκ προνοίης τῆς Κλεομένεος ἐς τὴν Πυθίην, ἐνθαῦτα προσποιέεται Κλεομένης Κόβωνα τὸν Ἀριστοφάντου, ἄνδρα ἐν Δελφοῖσι δυναστεύοντα μέγιστον. ὁ δὲ Κόβων Περιάλλαν τὴν πρόμαντιν ἀναπείθει, τὰ Κλεομένης ἐβούλετο λέγεσθαι, λέγειν. οὕτω δὴ ἡ Πυθίη, ἐπειρωτώντων τῶν θεοπρόπων, ἔκρινε μὴ Ἀρίστωνος εἶναι Δημάρητον παῖδα. ὑστέρῳ μέντοι χρόνῳ ἀνάπυστα ἐγένετο ταῦτα, καὶ Κόβων τε ἔφυγε ἐκ Δελφῶν, καὶ Περιάλλη ἡ πρόμαντις ἐπαύσθη τῆς τιμῆς.

Secundum exemplum sit, quod apud eundem habetur Herodotum libro quinto, ubi, instituens narrationem liberationis Atheniensium à Tyrannide, ita infit: Δεῖ δὲ πρὸς τούτοισι ἔτι ἀναλαβεῖν τὸν κατ' ἀρχὰς ἤια λέξων λόγον, ὡς τυράννων ἐλευθερώθησαν οἱ Ἀθηναῖοι. Ἱππίεω τυραννεύοντος, καὶ ἐμπικραινομένου Ἀθηναίοισι, διὰ τὸν Ἱππάρχου θάνατον; Ἀλκμαιωνίδαι, γένος ἐόντες Ἀθηναῖοι, καὶ φεύγοντες Πεισιστρατίδας, ἐπεί τέ σφι ἅμα τοῖσι ἄλλοισι Ἀθηναίων φυγάσι πειρωμένοισι κατὰ τὸ ἰσχυρὸν οὐ προεχώρεε κάτοδος, ἀλλὰ προσέπταιον μεγάλως, πειρώμενοι κατιέναι τε καὶ ἐλευθεροῦν τὰς Ἀθήνας, Λιψύδριον τὸ ὑπὲρ Παιονίης τειχίσαντες ἐνθαῦτα οἱ Ἀλκμαιωνίδαι πᾶν ἐπὶ τοῖσι Πεισιστρατίδῃσι μηχανώμενοι, παρ' Ἀμφικτυόνων τὸν νηὸν μισθοῦνται τὸν ἐν Δελφοῖσι, τὸν νῦν ἐόντα, τότε δὲ οὔκω, τοῦτον ἐξοικοδομῆσαι. οἷα δὴ χρημάτων εὖ ἥκοντες, καὶ ἐόντες ἄνδρες δόκιμοι ἀνέκαθεν ἔτι, τόν τε νηὸν ἐξεργάσαντο τοῦ παραδείγματος κάλλιον, τά τε ἄλλα, καὶ συγκειμένου σφι πωρίνου λίθου ποιέειν τὸν νηόν, Παρίου τὰ ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἐξεποίησαν. ὡς ὦν δὴ οἱ Ἀθηναῖοι λέγουσι, οὗτοι οἱ ἄνδρες ἐν Δελφοῖσι κατήμενοι ἀνέπειθον τὴν Πυθίην χρήμασι ὅκως ἔλθοιεν Σπαρτιητέων ἄνδρες, εἴτε ἰδίῳ στόλῳ

εἴτε

εἴτε δημοσίῳ χρησόμενοι, προφέρειν σφι τὰς Ἀθήνας ἐλευθεροῦν. Λακεδαιμόνιοι δὲ, ὥς σφι αἰεὶ τὸ τ᾽ὠυτὸ πρόφαντον ἐγένετο, πέμπουσι Ἀγχιμόλιον τὸν Ἀστέρος, ἐόντα τῶν ἀστῶν ἄνδρα δόκιμον, σὺν στρατῷ, ἐξελῶντα Πεισιστρατίδας ἐξ Ἀθηναίων, ὅμως καὶ ξεινίους σφι ἐόντας τὰ μάλιστα. τὰ γὰρ τοῦ θεοῦ πρεσβύτερα ἐποιεῦντο, ἢ τὰ τῶν ἀνδρῶν.

Unde oportet ad eum redire ſermonem quem à principio inſtitueram, qua ratione ſint Athenienſes liberati à Tyrannis. Hippia tyrannidem obtinente, qui exacerbatus in Athenienſes erat ob cædem Hipparchi, Alcmæonidæ, qui genere ſunt Athenienſes, profugi patria propter Piſiſtratidas, quoniam ipſis una cum cæteris exulibus res de redeundo tentata omni ope, fruſtrata fuit, conatique Athenas revertendo liberare, vehementer ſpe deciderunt, Lypſidrium ſuper Pæoniam communierunt: dehinc omnia adverſus Piſiſtratidas comminiſcendo, mercede conduxerunt ab Amphyctionibus templum Delphis ædificandum, id quod nunc eſt, tunc autem non erat. Enimverò quum bene nummati eſſent, ac viri ſpectati jam inde à ſuis majoribus, exſtruxerunt templum exemplari pulchrius. Atque inter cætera, quum ex lapide Porino conventum eſſet ut illud facerent, tamen anteriora ejus Pario lapide effecerunt. Ut igitur Athenienſes ajunt, hi viri DELPHIS SEDENTES, PYTHIAM PECUNIA PERSUASERUNT, *ut & quoties viri Spartiatæ venirent, ſive privato, ſive publico agmine, petentes Oraculum, proponeret ipſis liberare Athenas. Lacedæmonii autem, quum ſibi idem ſemper diceretur, mittunt Anchimolium, Aſteris filium inter populares eximium, cum exercitu ad expellendos Athenis Piſiſtratidas, tametſi hoſpites ſuos & inprimis amicos. Antiquiora enim duxerunt quæ ad Deum quam quæ ad homines pertinent.* Quibus tum porrò Piſiſtratidarum expulſionis hiſtoriam ſubnectit.

Ex hiſce, mi Lector ſatis ſuperque videmus, Oracula hæc ſuis fraudibus Magnatum ſæpius ſubſerviiſſe Machinamentis: neque immerito hoc χρηστήριον Delphicum à Demoſthene fuiſſe accuſatum, quod contra Athenienſes eorumque ſocios Philippo Regi faveret. Adjungamus & hoc ſequens ex Athenæi Deipnoſophiſtâ, ſub finem libri octavi.

Ἐργείας οὖν ὁ Ῥόδιος ἐν τοῖς περὶ πατρίδος, προειπών τινα περὶ τῶν κατοικησάντων τὴν νῆσον Φοινίκων, φησὶν, ὡς οἱ περὶ Φάλανθον ἐν τῇ Ἰαλυσῷ πόλιν ἔχοντες ἰσχυροτάτην τὴν Ἀχαΐαν καλουμένην, καὶ δαιτὸς ἐγκρατεῖς ὄντες, χρόνον πολὺν ἀντεῖχον Ἰφίκλῳ. ἦν γὰρ αὐτοῖς καὶ θέσφατον ἐν χρησμῷ τινὶ λεγόμενον ἕξειν τὴν χώραν, ἕως κόρακες λευκοὶ γένωνται, καὶ ἐν τοῖς κρατῆρσιν ἰχθύες φανῶσιν. ἐλπίζοντες οὖν τοῦτ' οὐδέ ποτε ἔσεσθαι, καὶ τὰ πρὸς τὸν πόλεμον ῥαθυμοτέρως εἶχον. ὁ δὲ Ἴφικλος πυθόμενος παρά τινος τὰ τῶν Φοινίκων λόγια, καὶ ἐνεδρεύσας τοῦ Φαλάνθου πιστόν τινα πορευόμενον ἐφ' ὕδωρ, ᾧ ὄνομα ἦν Λάρκας, καὶ πίστεις πρὸς αὐτὸν ποιησάμενος, θηρεύσας ἰχθύδια ἐκ τῆς κρήνης, καὶ ἐμβαλὼν εἰς ὑδρεῖον, ἔδωκε τῷ Λάρκᾳ, καὶ ἐκέλευσε φέροντα τὸ ὕδωρ τοῦτο ἐκχέαι εἰς τὸν κρατῆρα, ὅθεν τῷ Φαλάνθῳ ᾠνοχοεῖτο. καὶ ὁ μὲν ἐποίησε ταῦτα, ὁ δὲ Ἴφικλος κόρακας θηρεύσας, καὶ ἀλείψας γύψῳ, ἀφῆκεν. Φάλανθος δ' ἰδὼν τοὺς κόρακας, ἐπορεύετο καὶ εἰς τοὺς κρατῆρας. ὡς δὲ καὶ τοὺς ἰχθῦς ἴδεν, ὑπέλαβε τὴν χώραν οὐκ ἔτι αὐτῶν εἶναι, καὶ ἐπεκηρυκεύσατο πρὸς τὸν Ἴφικλον ὑπόσπονδος ὑπεξελθεῖν ἀξιῶν μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ. συγκατατεθεμένου δὲ τοῦ Ἰφίκλου, ἐπιτεχνᾶται ὁ Φάλανθος τοιόνδε τι. καταβαλὼν ἱερεῖα καὶ τὰς κοιλίας ἐκκαθάρας, ἐν ταύταις ἐπειρᾶτο ἐξάγειν χρυσίον καὶ ἀργύριον. αἰσθόμενος δὲ ὁ Ἴφικλος, &c.
Atque aliquibus interjectis ita pergit.

Τὰ δ' αὐτὰ ἱστορήσας καὶ Πολύζηλος ἐν τοῖς Ῥοδιακοῖς, τὰ περὶ ἰχθύων, φησὶ, καὶ τῶν κοράκων μόνοι ᾔδεσαν Φάκας, καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Δορκία. αὕτη δ' ἐρασθεῖσα τοῦ Ἰφίκλου, καὶ συνθεμένη περὶ γάμου διὰ τῆς τροφοῦ, ἔπεισε τὸν φέροντα τὸ ὕδωρ, ἰχθῦς ἀγαγεῖν καὶ ἐμβαλεῖν εἰς τὸν κρατῆρα. καὶ αὕτη δὲ τοὺς κόρακας λευκάνασα ἀφῆκεν.

Quæ,

Quæ, vertente Dalechampio, ita ſonant: *Ergeas Rhodius libris de ſuâ patriâ, de Phœnicibus qui habitarunt ac frequentarunt inſulam quædam præfatus, narrat Phalanthum quum prope Jalyſum, oppidum præſidio teneret munitiſſimum, Achæam nomine, commeatumque parcè ac temperanter diſpenſaret, per longum tempus Iphiclo reſtitiſſe: Oraculum enim è Dei cortinâ redditum fuerat, corvi donec albi ſpectarentur, & in poculis viderentur piſces, ipſum eâ regione potiturum. Sperans igitur nunquam id futurum, bellum ſecurius ac negligentius cùm adminiſtraret, Iphiclus quæ Phœnicibus Deus reſponderat à quodam intellexit, inſidiatuſque occultè, ex fidelibus amicis Phalanthi quendam, nomine Larcam, euntem aquatum, intercipit, initoque fœdere, ac interpoſitâ fide, piſciculos è fonte captos injecit urnæ, Larcæque mandavit, ut perlatam aquam in pateram illam effunderet quâ Phalantho vinum miſcebatur: quod ab eo factum eſt. Præterea Iphiclus venatus corvos, eos dimiſit oblitos gypſo: quos Phalanthus cùm adſpexiſſet, ad pocula ſe contulit, in quibus piſces conſpicatus, non amplius in ſuâ poteſtate regionem futuram credens, legavit ad Iphiclum qui ſignificarent, ultro ſe abiturum hâc conditione, ſi excedere tuto permitteretur cum ſuis. Pollicitus Iphiclus cùm id eſſet, fraudem hanc Phalanthus eſt machinatus, &c.*

Polyzelus, qui in Rhodiacis hiſtoriis ſuis eadem prodidit, ſcribit, quod Oraculum de piſcibus & corvis retulimus, ſoli Phacæ cognitum fuiſſe, ac ejus gnatæ Derciæ: quæ Iphicli amore correpta, & nutricis operâ ei deſponſa, tum perſuaſit illi qui ferebat aquam, piſces ut tolleret, & in Phalanthi poculum injiceret, tum corvos a ſe dealbatos, ut provolarent emiſit.

Si vero hæc nunc allata exempla non ſuffecerint; neque

fint, aut Herodotus, aut Athenæus in talibus fatis idonei aucto-res, ac quibus fidem nimis temere præstare non debeamus; præcedentibus hisce historiis addam eam, quam non minus memorabilem, fed quam maximè notandam, habet de Lysandro, in vita ipsius, Plutarchus, hunc in modum: *Totam autem technam & astutiam commenti, quæ neque mediocris fuit, neque à vulgari ducta fonte, sed, velut in digrammate Mathematico, multa habuit & magna principia, per spinosaque & contorta lemmata progressa ad conclusionem est, secuti scripta cujusdam historici & philosophi, explanabimus. Mulier erat in Ponto, quæ prægnantem se ferebat ex Apolline, cui multi (neque immeritò) fidem non habebant, multi etiam credebant. Unde quum filium peperisset, complures & nobiles magnam nutrimentorum ejus atque educationis egerunt curam. Nomen puero aliqua certè ex causa Sileno est inditum. Hoc sumpto Lysander exordio, reliqua de suo assuit, & attexuit. Nec vero paucos vel contemnendos habuit sibi in hac fabulâ servire paratos, qui famam pueri natalium citra suspicionem ullam advexerunt. Alium prætere a vulgaverunt & dissipaverunt Spartæ, Delphis petitum, rumorem: Oracula pervetusta à Sacerdotibus in arcanis tabulis conservari, neque attrectare has vel legere fas esse, nisi longo ævo natus ex Apolline venisset, & generationis suæ indicio, quod notum custodibus esset, edito iis tabulas quibus Sortes continebantur, accepisset. His præstructis veniendum sicut Apollinis filio Sileno erat ad poscenda Oracula: Sacerdotes conscii singula sedulò rimare de natalibus ejus & perçontari debebant. Postremo, his adducti scilicet, libellos tanquam Apollinis filio ostendere, atque hîc in magna corona cum alia recitare Oracula, tum cujus causâ hoc institutum fuerat de regno, præstare & satius esse Spartiatis ut ex optimis civibus legerent Reges. Ut jam adolevit Sile-*

Silenus, *atque ad rem agendam veniebat*, *ecce*, *Lysander à fabula excidit unius ignavia Histrionis & administri*, *qui*, *quum admovenda operi manus esset*, *obtorpuit & tergiversatus est. Nihil tamen dum superstes Lysander fuit*, *patefactum est*, *sed post obitum ejus.* Ipsius autem Plutarchi verba hæc sunt: τὴν δὲ ὅλην ἐπιβουλὴν καὶ σκευωρίαν τοῦ πλάσματος, οὐ φαύλην οὖσαν, οὐδὲ ἀφ' ὧν ἔτυχεν ἀρξαμένην, ἀλλὰ πολλὰς καὶ μεγάλας ὑποθέσεις, ὥσπερ ἐν διαγράμματι μαθηματικῷ, προσλαβοῦσαν, καὶ διὰ λημμάτων χαλεπῶν καὶ δυσπορίστων ἐπὶ τὸ συμπέρασμα προϊοῦσαν, ἡμεῖς ἀναγράψομεν, ἀνδρὸς ἱστορικοῦ καὶ φιλοσόφου λόγῳ κατακολουθήσαντες. ἦν γυνὴ ἐν Πόντῳ κύειν ἐξ Ἀπόλλωνος φάσκουσα, ᾧ πολλοὶ μὲν (ὡς εἰκὸς ἦν) ἠπίστουν, πολλοὶ δὲ καὶ προσεῖχον· ὥστε καὶ τεκούσης παιδίον ἄρρεν, ὑπὸ πολλῶν καὶ γνωρίμων σπουδάζεσθαι τὴν ἐκτροφὴν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιμέλειαν. ὄνομα δὲ τῷ παιδὶ Σιληνὸς ἔκ δή τινος αἰτίας ἐτέθη. ταύτην λαβὼν ὁ Λύσανδρος ἀρχὴν τὰ λοιπὰ τὰ παρ' ἑαυτοῦ προσετεκταίνετο καὶ συνύφαινεν, οὐκ ὀλίγοις χρώμενος οὐδὲ φαύλοις τοῦ μύθου προαγωνισταῖς, οἱ τὴν τε φήμην τῆς γενέσεως τοῦ παιδὸς εἰς πίστιν ἀνυπόπτως προῆγον· ἄλλον τε λόγον ἐκ Δελφῶν ἀντικομίσαντες εἰς τὴν Σπάρτην κατέβαλον καὶ διέσπειραν, ὡς ἐν γράμμασιν ἀπορρήτοις ὑπὸ τῶν ἱερέων φυλάττοιντο παμπάλαιοι δή τινες χρησμοί· καὶ λαβεῖν οὐκ ἔξεστι τούτους, οὐδ' ἐντυχεῖν θεμιτὸν, εἰ μή τις ἄρα γεγονὼς ἐξ Ἀπόλλωνος ἀφίκοιτο τῷ πολλῷ χρόνῳ, καὶ σύνθημα τοῖς φυλάττουσι τῆς γενέσεως γνώριμον παρασχὼν, κομίσαιτο τὰς δέλτους ἐν αἷς ἦσαν οἱ χρησμοί. τούτων δὲ προκατεσκευασμένων, ἔδει τὸν Σιληνὸν ἐλθόντα τοὺς χρησμοὺς ἀπαιτεῖν, ὡς Ἀπόλλωνος παῖδα· τοὺς δὲ συμπράττοντας τῶν ἱερέων ἐξακριβοῦν ἕκαστα, καὶ διαπυνθάνεσθαι περὶ τῆς γενέσεως· τέλος δὲ πεπεισμένους δῆθεν, ὡς Ἀπόλλωνος υἱῷ δεῖξαι τὰ γράμματα· τὸν δὲ ἀναγνῶναι πολλῶν παρόντων, ἄλλας τε μαντείας, καὶ ἧς ἕνεκα πλάσαι τὴν περὶ τῆς βασιλείας, ὡς ἄμεινον εἴη καὶ λῷον Σπαρτιάταις ἐκ τῶν ἀρίστων πολιτῶν αἱρουμένοις τοὺς βασιλέας. ἤδη δὲ τοῦ Σιληνοῦ μειρακίου γεγονότος καὶ πρὸς τὴν πρᾶξιν ἥκοντος, ἐξέπεσε τοῦ δράματος ὁ Λύ-

Λύσανδρος, ἀτολμίᾳ τῶν ὑποκειτῶν καὶ συνεργῶν ἑνὸς, ὡς ἐπ' αὐτὸ τὸ ἔργον ἦλθεν, ἀποδειλιάσαντος καὶ ἀναδύντος. οὐ μὴν ἐφωράθη γε τοῦ Λυσάνδρου ζῶντος οὐθὲν, ἀλλὰ μετὰ τὴν τελευτήν. Dolendum ſanè non addidiſſe ulterius Plutarchum, quanam ex cauſa ac quomodo fraus hæc demum detecta fuerit.

Dum de Lyſandro loquor, omittere nequeo & hoc ſequens, quod de eodem apud eundem exſtat Plutarchum:

Ἦν δὲ Διοπείθης, ἀνὴρ χρησμολόγος, ἐν Σπάρτῃ, μαντειῶν τε παλαιῶν ὑπόπλεως, καὶ δοκῶν περὶ τὰ θεῖα σοφὸς εἶναι καὶ περιττός. οὗτος οὐκ ἔφη θεμιτὸν εἶναι χωλὸν γενέσθαι τῆς Λακεδαίμονος βασιλέα. καὶ χρησμὸν ἐν τῇ δίκῃ τοιοῦτον ἀνεγίνωσκε.

Φράζεο δὴ Σπάρτη, καίπερ μεγάλαυχος ἐοῦσα,
Μὴ σέθεν ἀρτίποδος βλάψῃ χωλὴ βασιλεία.
Δηρὸν γὰρ νοῦσοί σε κατασχήσουσιν ἄελπτοι,
Φθισίβροτόν τ' ἐπὶ κῦμα κυλινδομένου πολέμοιο.

Πρὸς ταῦτα Λύσανδρος ἔλεγεν, ὡς εἰ πάνυ φοβοῖντο τὸν χρησμὸν οἱ Σπαρτιᾶται, φυλακτέον αὐτοῖς εἴη τὸν Λεοντυχίδην. οὐ γὰρ εἰ προσπταίσας τις τὸν πόδα βασιλεύοι, τῷ θεῷ διαφέρειν, ἀλλ' εἰ μὴ γνήσιος ὢν μηδὲ Ἡρακλείδης, τοῦτο τὴν χωλὴν εἶναι βασιλείαν.

Sed Diopites erat Spartæ vir Fatidicus, qui veteres Sortes tenebat, habebaturque in rebus Divinis ſapiens & doctus. Hic perhibebat nefas eſſe, quenquam regnare Lacedæmone claudum, atque Oraculum in Judicio hoc recitavit:

Tu, quamvis animo tumeas, ô Sparta, ſuperbo,
Te rectam pedibus prorſus circumſpice, claudum
Ne lædat regnum. Longi te namque labores
Et ſubiti cingent, Martiſque agitaberis undis.

Ad ea reſpondit Lyſander: ſi Oraculum hoc magnopere

Spar-

Spartiatæ religioni haberent, vitandum iis Leontychidem. Neque enim si is qui offendisset pedem regnaret, id Deum laborare: verum si adulterinus & alienus foret ab Herculis gente, hoc claudum regnum esse. Quo vitio laborare Leontychidem ostendebat Agesilaus. Verum addamus hisce, quæ habet idem ille Plutarchus de Alcibiade, in vita Niciæ; ubi hoc modo loquitur: *Atqui multa dira etiam à Sacerdotibus adversus susceptam expeditionem memorantur obnuntiata. Sed alios habuit Alcibiades Vates, atque ex vetustis quibusdam vaticiniis magnum decus prænuntiavit Athenienses ex Sicilia deportaturos. Legatos quoque subornaverat, qui ab Jove Ammone reversi fuerant cum Sortibus, quibus significabatur capiendos ab Atheniensibus omnes Syracusanos. Adversa vero, verentes malè ominari, occulebant.*

Καίτοι λέγεται πολλὰ καὶ παρὰ τῶν ἱερέων ἐναντιοῦσθαι πρὸς τὴν στρατείαν· ἀλλ' ἑτέρους ἔχων μάντεις ὁ Ἀλκιβιάδης, ἐκ δή τινων λογίων προὔφερε παλαιῶν, μέγα κλέος τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ Σικελίας ἔσεσθαι. καὶ θεοπρόποι τινὲς αὐτῷ παρ' Ἄμμονος χρησμὸν κομίζοντες ὡς λήψονται Συρακουσίους ἅπαντας Ἀθηναῖοι. τὰ δ' ἐναντία, φοβούμενοι δυσφημεῖν, ἔκρυπτον.

Videmus sanè ex talibus exemplis, quam meritò suspecta fuerint Oracula hominibus, qui non nimium obesæ naris hinc de cæteris conjecturam faciebant. Hinc, ut Demosthenes de Pythia questus fuerat eam φιλιππίζειν. [Cujus dicti occasionem ac causam non obscure nobis indicat ille qui, in Oratione suâ contra Ctesiphontem in Demosthene omnia, & omnibus modis, culpare atque obtrectare conatur, Æschines; hisce verbis: Οὐχ ἱκανὸν ἦν τὸ τοῖς μυστηρίοις φανὲν σημεῖον φυλάξασθαι ἢ τὴν τῶν μυστῶν τελευτήν; οὐ περὶ τούτων Ἀμεινιάδης μὲν προὔλεγεν εὐλαβεῖσθαι, καὶ πέμπειν εἰς Δελφοὺς ἐπερησομένους τὸν θεόν, ὅ, τι χρὴ πράττειν; Δημοσθένης δὲ ἀντέλεγε, φιλιππίζειν τὴν Πυθίαν φάσκων, ἀπαίδευτος ὤν, καὶ ἀπολαύων

λαύων καὶ ἐμπιμεπλάμενος τῆς διδομένης ὑφ' ὑμῶν αὐτῶν ἐξουσίας; *Non ſatis valebat ad oſtentum illud, quod Myſteriorum diebus ſignificatum fuerat, præcavendum, myſtarum interitus? Non. Amyniades prædixerat ut & caveremus, & certos homines, qui ab Apolline requirerent quid facto opus eſſet, Delphos mitteremus? non Demoſthenes adverſabatur? quum Pythiam cum Philippo facere diceret, homo omnis doctrinæ atque humanitatis expers, & hac, quam ei datis licentiâ immoderate perfruens, eâque ſe ad ſaturitatem explens atque ingurgitans.*] Sic quoque Athenienſes, teſte Plutarcho in Nicia de eadem querebantur: ita enim ille, οἱ δὲ ταῦτα μὲν ἔφασαν εἶναι Δελφῶν πλάσματα, πεπεισμένων ὑπὸ Συρακουσίων.

At hi [Athenienſes] commenta hæc Delphorum dictitabant eſſe à Syracuſanis corruptorum. Quod ni ſæpius factum conſtitiſſet, non veriſimile eſt, eos hæc ita publice aſſerere voluiſſe. * Quam parvi autem fecerint (imò neque id diſſimulaverint) Principes & Magnates Oracula, ſi non pro placito reſpondiſſent, oſtendam quoque; poſtquam ex Herodoto prius hiſtoriam, legi hîc digniſſimam, adduxero.

Eſt autem ea quam habet lib. I. de Pactya, hiſce verbis: οἱ δὲ Κυμαῖοι ἔγνωσαν συμβουλῆς πέρι ἐς θεὸν ἀνῶσαι τὸν ἐν Βραγχίδῃσι. ἦν γὰρ αὐτόθι μαντήϊον ἐκ παλαιοῦ ἱδρυμένον, τῷ Ἴωνές τε πάντες καὶ Αἰολέες ἐώθεσαν χρέεσθαι. ὁ δὲ χῶρος οὗτος, ἐστὶ τῆς Μιλησίης ὑπὲρ Πανόρμου λιμένος. πέμψαντες ὦν οἱ Κυμαῖοι ἐς τοὺς Βραγχίδας θεοπρόπους, ἠρώτευν περὶ Πακλύην ὁκοῖόν τι ποιέοντες, θεοῖσι μέλλοιεν χαριεῖσθαι, ἐπειρωτῶσι δέ σφι ταῦτα χρηστήριον ἐγένετο, ἐκδιδόναι Πακλύην Πέρσῃσι, ταῦτα δὲ ὡς ἀπενειχθέντα ἤκουσαν οἱ Κυ-

* Revocet, quæſo, Lect. heic etiam in memoriam, ea quæ ex Euſebii lib. VI. Præparat. Euangelic. jam ſuperiùs attuli, de fraudibus Antiſtitum, etiam ſuâ ætate detectis; & ex eorum propria confeſſione patefactis.

Κυμαῖοι, ὁρμέατο ἐκδιδόναι· ὁρμεωμένου δὲ ταύτῃ τοῦ πλήθεος, Ἀριστόδικος ὁ Ἡρακλείδεω, ἀνὴρ τῶν ἀστῶν ἐὼν δόκιμος, ἔσχε μὴ ποιῆσαι ταῦτα Κυμαίους, ἀπιστέων τε τῷ χρησμῷ, καὶ δοκέων τοὺς θεοπρόπους οὐ λέγειν ἀληθέως. ἐς ὃ, τὸ δεύτερον περὶ Πακτύεω ἐπειρησόμενοι, ἤεσαν ἄλλοι θεοπρόποι, τῶν καὶ Ἀριστόδικος ἦν. ἀπικομένων δὲ ἐς Βραγχίδας, ἐχρηστηριάζετο ἐκ πάντων Ἀριστόδικος ἐπειρωτέων τάδε, Ὦναξ ἦλθε παρ' ἡμέας ἱκέτης Πακτύης ὁ Λυδός, φεύγων θάνατον βίαιον πρὸς Περσέων· οἱ δέ μιν ἐξαιτέονται, προεῖναι κελεύοντες Κυμαίους. ἡμεῖς δὲ δειμαίνοντες τὴν Περσέων δύναμιν, τὸν ἱκέτην ἐς τόδε οὐ τετολμήκαμεν ἐκδιδόναι, πρὶν ἂν τὸ ἀπὸ σεῦ ἡμῖν δηλωθῇ ἀτρεκέως ὁκότερα ποιέωμεν. ὁ μὲν ταῦτα ἐπειρώτα· ὁ δὲ αὖτις τὸν αὐτόν σφισι χρησμὸν ἔφαινε, κελεύων ἐκδιδόναι Πακτύην Πέρσῃσι. πρὸς ταῦτα ὁ Ἀριστόδικος ἐκ προνοίης ἐποίεε τάδε· περιϊὼν τὸν νηὸν κύκλῳ, ἐξαιρέεσκε στρουθοὺς καὶ ἄλλα ὅσα ἦν νενοσσευμένα ὀρνίθων γένεα ἐν τῷ νηῷ. ποιέοντος δὲ αὐτοῦ ταῦτα, λέγεται φωνὴν ἐκ τοῦ ἀδύτου γενέσθαι, φέρουσαν μὲν πρὸς τὸν Ἀριστόδικον, λέγουσαν δὲ τάδε, Ἀνοσιώτατε ἀνθρώπων, τί τάδε τολμᾷς ποιέειν; τοὺς ἱκέτας μου ἐκ τοῦ νηοῦ κεραΐζεις; Ἀριστόδικον δὲ οὐκ ἀπορήσαντα, πρὸς ταῦτα εἰπεῖν, Ὦναξ, αὐτὸς μὲν οὕτω τοῖσι ἱκέτῃσι βοηθέεις, Κυμαίους δὲ κελεύεις τὸν ἱκέτην ἐκδιδόναι; τὸν δὲ αὖτις ἀμείψασθαι τοῖσδε, Ναὶ κελεύω, ἵνα γε ἀσεβήσαντες θᾶσσον ἀπόλησθε, ὡς μὴ λοιπὸν περὶ ἱκετέων ἐκδόσιος ἔλθοιτε ἐπὶ τὸ χρηστήριον.

Deinde Mazares nuntios Cumam misit qui Pactyan reposcerent, Cumæi verò consilio inito statuerunt ad Deum apud Branchidas referendum, quid facto opus esset. Erat enim illic Oraculum pervetustum quo Æoles Ionesque communiter uti consueverant. Oraculum hoc in Milesiorum agro est situm, supra Panormum portum. Missis igitur ad Branchidas, consultoribus, rogabant, quidnam facientes hac in re Deo gratificaturi essent. Consulentibus respondebatur, Pactyan Persis esse permittendum. Quæ quum relata

audirent Cumæi, Pactyan tradere decreverant. Quum autem vulgus hoc decrevisset, Aristodicus Heraclidis filius, vir inter cæteros Cumæos clarus, seu Oraculo parùm fidens, sive ipsos Consultores Oraculi responsum non rectè proferre existimans, constanter obstabat, quominus Oraculo Cumæi obtemperarent. Unde factum est, ut iterum de Pactya interrogaturi alii mitterentur Sacerdotes consultores, inter quos ipse quoque Aristodicus erat. Hi quum ad Branchidas pervenissent, unus ex omnibus Aristodicus consulebat Oraculum, sciscitans in hæc verba: ô Rex, venit ad nos supplex Pactyas Lydus, mortem fugiens violentam; Persæ, eundem repetentes, jubent Cumæos hominem dimittere. Nos Persarum potentiam formidantes, tamen supplicem nondum reddere ausi sumus, donec intelligeremus ex te indubitatò, quid facere nos conveniret. Hunc in modum sciscitanti Aristodico, idem rursus respondebatur, quod priores retulerant nempe Pactyan Persis permittendum. Post hæc Aristodicus tale quippiam de industria aggreditur: Templum circumiens passeres aliasque aviculas, quæ forte in Templo illic nidulabantur, è nidis exemit. Quæ quum ille faceret, memorant vocem ex adyto auditam, quæ ad Aristodicum ferretur, atque hujusmodi quædam sonaret: hominum scelestissime, quæ libido te adegit, ut auderes meos supplices diripere? Aristodicum nihil dubitasse ad hunc modum respondere: Tune Rex, sic auxilium fers supplicibus, & Cumæos jubes supplicem Pactyan tradere Persis? Cui Deus respondens, equidem, inquit, jubeo ut impii malè pereatis, neque deinde Oraculum hoc de reddendis vestris supplicibus lacessatis.

Videmus hic clarè, Antistites per Aristodicum confusos nihil habuisse quod responderent; ideoque, ut ille, cum sociis, in malam rem abiret jussisse: quasi Deus ille, seu Diabolus,

bolus, qui ſane noviſſe debuerat, quo animo Ariſtodicus aviculanum nidos ita turbarat, hoc juſſiſſet. Sed & Ariſtodicum talia jam antea ſuſpicatum, imò forſan & aliis exemplis motum præſenſiſſe, adeoque non ſolùm ſe ſecundis conſultoribus immiſcuiſſe, verum & ipſum pro cæteris onus hoc (Deum conſulendi) ſuſcepiſſe, ſatis clare mihi conſtare videtur, ex hiſtoriæ hujus circumſtantiis: ac præterea quidem præcipuè, quod ſolos Mileſios ex cunctis Ionibus cum Cyro fœdus pepigiſſe probe noſſet.

Ut autem in Templis Fatidicis fallebant incautos ingenui iſti Antiſtites ac Prophetæ; Sic quoque per verſus Fatidicos, ſive Sortes carmine conſcriptas, conſultores ſuos ludebant Sortilegi. Quod idem ille Herodotus nos docet libro 7. ſub initium, hoc modo: *Deinde ii Piſiſtratidæ qui Suſa adſcenderant, tum eadem verba habuerunt quæ Aleuadæ, tum vero prætendebant, quem ſecum habebant, Onomacritum Athenienſem Sortilegum & Muſæi Sortium ediſſertatorem. Adſcenderant enim [cum ipſo] poſtquam poſt inimicitias cum eo denuò in gratiam redierant. Nam Onomacritus ab Hipparcho Piſiſtrati filio Athenis fuerat ejectus, quod à Laſo Hermionenſi manifeſto deprehenſus fuiſſet, inter Muſæi Sortes hanc etiam inſeruiſſe, fore ut inſulæ Lemno adjacentes mari ſubmergerentur. Ob id Hipparchus hominem ejecerat, quum familiariſſime illo antea uteretur. Tunc autem quum unà cum illis [Suſa] adſcendiſſet, quoties in conſpectum Regis veniebat, Piſiſtratidis honorifice de ipſo loquentibus, aliqua ex illis Oraculis recitabat. Ex quibus ea quæ cladem Barbaro portendebant, tacebat, & contra fauſtiſſima quæque excerpebat: nimirum in fatis eſſe ut Helleſpontus à viro Perſa ponte jungeretur, & ad expeditionem illam pertinentia recenſens. Hic igitur Oracula commemorando cum Rege agebat: Piſiſtratidæ vero & Aleuadæ ſuas ſententias proferendo.*

Καὶ δέ τι πρὸς τούτοισι ἔτι πλέον προσωρέγοντο οἱ ἔχοντες Ὀνομάκριτον, ἄνδρα Ἀθηναῖον, χρησμολόγον τε καὶ διαθέτην χρησμῶν τῶν Μουσαίου. ἀναβεβήκεσαν γὰρ τὴν ἔχθρην προκαταλυσάμενοι. ἐξελάθη γὰρ ὑπὸ Ἱππάρχου τοῦ Πεισιστράτου ὁ Ὀνομάκριτος ἐξ Ἀθηναίων, ἐπ' αὐτοφώρῳ ἁλοὺς ὑπὸ Λάσου τοῦ Ἑρμιόνεος ἐμποιέων ἐς τὰ Μουσαίου χρησμὸν, ὡς αἱ ἐπὶ Λήμνου ἐπικείμεναι νῆσοι ἀφανιζοίατο ἐκ τῆς θαλάσσης· διὸ ἐξέλασέ μιν ὁ Ἵππαρχος, πρότερον χρεώμενος τὰ μάλιστα. τότε δὲ συναναβὰς, ὅκως ἀπίκοιτο ἐς ὄψιν τὴν βασιλῆος, λεγόντων τῶν Πεισιστρατιδέων περὶ αὐτοῦ σεμνοὺς λόγους, κατέλεγε τῶν χρησμῶν. εἰ μὲν τι ἐνέοι σφάλμα φέρον τῷ βαρβάρῳ, τῶν μὲν ἔλεγε οὐδὲν, ὁ δὲ τὰ εὐτυχέστατα ἐκλεγόμενος, ἔλεγε τόν τε Ἑλλέσποντον ὡς ζευχθῆναι χρεὼν εἴη ὑπ' ἀνδρὸς Πέρσεω, τήν τε ἔλασιν ἐξηγεόμενος. οὗτος τε δὴ χρησμῳδέων προσεφέρετο, καὶ οἵ τε Πεισιστρατίδαι καὶ οἱ Ἀλευάδαι γνώμας ἀποδεικνύμενοι

Ex qua, de Onomacrito, historia videmus artes atque imposturas horum Divinatorum Sortilegorum : ut qui vel insererent Sortibus, sive versibus Fatidicis Vatum, ea quibus movere aut spe aut timore aliove affectu se posse sperarent ; vel ea producerent ac decantarent, quæ fausta consultoribus videbantur; quæ infausta verò, reticerent ac supprimerent. Non enim ullum mihi dubium est, quin & in cæteris Oraculis, sive Sybillinis, sive aliis, frequenter admodum idem fictitatum fuerit. Etiamsi vanis hujusmodi artificiis, nulli cordatiori ullam unquam spem aut metum, lætitiam aut terrorem, injecerint.

Quum igitur talia, atque hujusmodi multa alia, experti essent ac perspicerent satis homines Politici ; quis miretur eos tam parvi sæpe fecisse Oraculorum responsa ; ut si non è re sua esset, quod responsum fuerat, ii aut pro parte tantum, aut omninò non, iis obedirent. Quod patet ex hisce sequentibus exemplis : quorum primum nobis dat Herodotus, lib. VII.

hoc

hoc modo: οἱ δὲ συνωμόται Ἑλλήνων ἐπὶ τῷ Πέρσῃ, μετὰ τὴν ἀπόπεμψιν τῶν κατασκόπων, δεύτερα ἔπεμπον ἐς Ἄργος ἀγγέλους. Ἀργεῖοι δὲ λέγουσι τὰ κατ' ἑωυτοὺς γενέσθαι ὧδε, πυθέσθαι γὰρ αὐτίκα κατ' ἀρχὰς τὰ ἐκ τοῦ βαρβάρου ἐγειρόμενα ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα. πυθόμενοι δὲ καὶ μαθόντες ὡς σφέας οἱ Ἕλληνες πειρήσονται παραλαμβάνοντες ἐπὶ τὸν Πέρσην, πέμψαι θεοπρόπους ἐς Δελφοὺς, τὸν θεὸν ἐπειρησομένους ὥς σφι μέλλει ἄριστον ποιέουσι γενέσθαι. νεωστὶ γάρ σφεων τεθνάναι ἑξακισχιλίους ὑπὸ Λακεδαιμονίων καὶ Κλεομένεος τοῦ Ἀναξανδρίδεω. τῶνδε δὴ εἵνεκα πέμπειν. τὴν δὲ Πυθίην ἐπειρωτῶσι αὐτοῖσι ἀνελεῖν τάδε,

Ἐχθρὲ περικτιόνεσσι, φίλ' ἀθανάτοισι θεοῖσι,
Εἴσω τὸν προβόλαιον ἔχων, πεφυλαγμένος ἧσο,
Καὶ κεφαλὴν πεφύλαξο. κάρη δὲ τὸ σῶμα σαώσει.

Ταῦτα μὲν τὴν Πυθίην χρῆσαι πρότερον. μετὰ δὲ, ὡς ἐλθεῖν τοὺς ἀγγέλους ἐς δὴ τὸ Ἄργος, εἰσελθεῖν ἐπὶ τὸ, βουλευτήριον, καὶ λέγειν τὰ ἐντεταλμένα, τοὺς δὲ πρὸς τὰ λεγόμενα ὑποκρίνεσθαι ὡς ἑτοῖμοί εἰσι Ἀργεῖοι ποιέειν ταῦτα, τριήκοντα ἔτεα εἰρήνην σπεισάμενοι Λακεδαιμονίοισι, καὶ ἡγεόμενοι κατὰ τὸ ἥμισυ πάσης τῆς συμμαχίης. καίτοι κατά γε τὸ δίκαιον γίνεσθαι τὴν ἡγεμονίην ἑωϋτῶν, ἀλλ' ὅμως σφι ἀποκρίνασθαι, καίπερ ἀπαγορεύοντός σφι τοῦ χρηστηρίου μὴ ποιέεσθαι τὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμμαχίην· σπουδὴν δὲ ἔχειν σπονδὰς γενέσθαι τριηκονταέτιδας, καίπερ τὸ χρηστήριον φοβεομένοισι.

Post quorum reditum Græci qui contra Persam conjurarant nuntios iterum Argos miserunt; quibus Argivi responderunt, se ita egisse. Quum jam inde ab initio audivissent, quæ Barbarus adversus Græciam moliretur, & fore animadvertissent, ut Græci ipsos nihilominus quam cæteros adversus Persam assumerent, se Delphos misisse qui Deum consulerent, quid sibi optime facientibus esset eventurum (nuper enim sex millia suorum fuisse interempta à Lacedæ-

moniis & Cleomene Anaxandridæ filio, eâque de causa se misisse,) & iis qui missi fuerant interrogantibus, sic Pythiam respondisse:

Finitimis invise, Deis dilecte beatis,
Interius tutamen habens, impune maneto,
Et tutare caput: nam membra tuebitur illud.

Hæc illis Pythia prius responderat. Postea vero quam nuntii Argos venerunt Senatumque ingressi mandata retulerunt. Argivi responderunt ad ea quæ dicebantur, se promptos esse in triginta annos pacificare cum Lacedæmoniis, percusso fœdere: sed ea conditione, ut dimidium Imperii penes se esset. Quamquam enim jus imperandi ipsorum eßet, tamen dimidio imperii se esse contentos. Hoc ajebant suum Senatum respondisse, QUAMVIS DISSUADENTE ORACULO *Societatem contrahere cum Græcis, quod etsi formidarent, tamen properare ut fœdus triginta annorum feriretur, &c.*

Secundum habemus apud eundem Herodotum lib. v. Αἰγινῆται δὴ ἐδήιουν τῆς Ἀττικῆς τὰ παραθαλάσσια. Ἀθηναίοισι ὁρμεωμένοισι ἐπ' Αἰγινήτας στρατεύεσθαι, ἦλθε μαντήϊον ἐκ Δελφῶν, ἐπισχόντας ἀπὸ τοῦ Αἰγινητέων αἰκίου τριήκοντα ἔτεα, τῷ ἑνὶ καὶ τριηκοστῷ, Αἰακῷ τέμενος ἀποδέξαντας, ἄρχεσθαι τοῦ πρὸς Αἰγινήτας πολέμου· καί σφι χωρήσειν τὰ βούλονται. ἢν δὲ αὐτίκα ἐπιστρατεύωνται, πολλὰ μὲν σφέας ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ χρόνου πείσεσθαι, πολλὰ δὲ καὶ ποιήσειν· τέλος μέντοι καταστρέψασθαι. ταῦτα ὡς ἀπενειχθέντα ἤκουσαν οἱ Ἀθηναῖοι, τῷ μὲν Αἰακῷ τέμενος ἀπέδεξαν τοῦτο τὸ νῦν ἐπὶ τῆς ἀγορῆς ἵδρυται· τριήκοντα δὲ ἔτεα οὐκ ἀνέχοντο, ἀκούσαντες ὅκως χρεὼν εἴη ἐπισχεῖν πεπονθότας ὑπ' Αἰγινητέων ἀνάρσια.

Qui [Æginetæ] quum maritima Atticæ vastarent, Athenienses que adversus Æginam expeditionem inirent, adve-

advenit è Delphis Oraculum, ut ab Æginetis lædendis triginta annos abstinerent, tricesimo anno, quum fanum Æaco dicassent, bellum cum Æginetis inchoarent, ad votum eis re successurâ. Sin bellum continuò inferrent, fore ut interea multa detrimenta acciperent & inferrent, sed ad extremum ipsi subigerentur. Hoc Oraculum ad se Athenienses allatum ubi audiere, eatenus (NB.) *ei obtemperandum censuerunt ut Æaco fanum dicarent, quod nunc in foro exstructum visitur. Sed annos triginta non abstinuerunt, quum audissent sibi esse abstinendum passis hostilia ab Æginetis.*

Videmus ex hisce, usos in rem suam politicos Oraculis. At si non pro voto aut voluntate respondissent, iis minimè paruisse; aut solum in quantum ipsis id conduceret. Si autem credidissent hi homines, Divina hæc revera fuisse responsa Deorumque monita, minas, ac promissa: minimè verisimile est eos tam parum fuisse Oraculis obaudientes. Notandum autem simul, in transitu, in responso de Æginetis dato Atheniensibus; rem prædictam ab Oraculo eum non habuisse exitum quem Pythia futurum cecinerat. Sed hujusmodi casus quotidie experiebantur. Atque hinc maximus Oraculorum apud cordatiores contemptus.

Addamus denique his exemplis etiam hoc sequens quod nobis narrat Strabo libro octavo, ex Ephoro: Τοὺς δὲ Πελασγοὺς, μένοντος ἔτι τοῦ πολέμου, χρηστηριαζομένους ἀπελθεῖν. ἀπελθεῖν δὲ καὶ τοὺς Βοιωτούς. Τὸν μὲν οὖν τοῖς Πελασγοῖς δοθέντα χρησμὸν, ἔφη μὴ ἔχειν εἰπεῖν. τοῖς δὲ Βοιωτοῖς ἀνελεῖν τὴν προφῆτιν, ἀσεβήσαντας εὖ πράξειν. τοὺς δὲ θεωροὺς ὑπονοήσαντας χαριζομένην τοῖς Πελασγοῖς τὴν προφῆτιν διὰ τὸ συγγενὲς, (ἐπεὶ καὶ τὸ ἱερὸν Πελάσγικον ἐξ ἀρχῆς ὑπῆρξεν) οὕτως ἀνελεῖν, ἁρπάσαντας τὴν ἄνθρωπον εἰς πυρὰν ἐμβαλεῖν· ἐνθυμηθέντας, εἴτε κακουργήσασαν, εἴτε μὴ, πρὸς ἀμφότερα ὀρθῶς ἔχειν· εἰ μὲν παρεχρηστηρίασε,

κο·

κωλυθείσης αὐτῆς· εἰ δ' οὐδὲν ἐκακούργησε, τὸ προσταχθὲν αὐτῶν πραξάντων. Τοὺς δὲ περὶ τὸ ἱερὸν, τὸ μὲν ἀκρίτως κτείνειν τοὺς πράξαντας, καὶ ταῦτ' ἐν ἱερῷ, μὴ δοκιμάσαι, καθιστάναι δ' εἰς κρίσιν· καλεῖν ἐπὶ τὰς ἱερείας, ταύτας δὲ εἶναι τὰς προφήτιδας· αἱ γὰρ λοιπαὶ τριῶν οὐσῶν περιῆσαν. λεγόντων δὲ ὡς οὐδαμοῦ νόμος εἴη δικάζειν γυναῖκας, προσελέσθαι καὶ ἄνδρας ἴσους ταῖς γυναιξὶ τὸν ἀριθμόν. τοὺς μὲν οὖν ἄνδρας ἀπογνῶναι, τὰς δὲ γυναῖκας καταγνῶναι· ἴσων δὲ ψήφων γινομένων, τὰς ἀπολυούσας νικῆσαι· ἐκ δὲ τούτων Βοιωτοῖς μόνους ἄνδρας προθεσπίζειν ἐν Δωδώνῃ.

Pelasgos durante adhuc bello abiisse ut Oraculum [Dodonæum] consulerent: idem Bœotos etiam fecisse. Ac Pelasgis quidem quid responsum fuerit, fatetur [Ephorus] sibi non constare. Bœotis autem Antistitam respondisse, rebus usuros secundis, si impiè agerent. Qui missi erant scitatum, suspicatos vatem in gratiam Pelasgorum, qui ejus gentiles essent (nam ab initio templum id Pelasgicum fuit) sic respondisse, correptam in rogum conjecisse: quod sic ratiocinarentur, sive jure id facinus sive injuria perpetrasse eos judicatum fuisset, utroque rem modo bene habituram: nimirum ea, siquidem Oraculum mala fide edidisset, supplicio affecta: sin vero nihil fraudis commisisset, à se id factum fore, quod jussi erant. Enimvero eos quibus templum curæ erat, autores hujus facinoris indicta causa, idque in templo, necandos non censuisse: rem ad judicium detulisse, quod facerent mulierum sacerdotum, quæ eædem erant fatidicæ, reliquæ duæ: solebant enim tres esse. Bœotis autem causantibus nullibi leges mulieribus judicium permittere, totidem eis viros fuisse adjunctos. Porrò viros absolvisse, mulieres damnasse; cumque essent æquales numero sententiæ, absolventes vicisse: ex eoque receptum ut apud Dodonam solis Bœotis viri Oracula redderent.

Notan-

Notandum hîc accepiſſe quidem, ſed ſimul occultaſſe Pelaſgos Reſponſum illud, quod ipſi quoque ab Apolline nacti eſſent. Quod merito ſuſpectum erat Bœotis, quum ſcirent Pelaſgos gentiles Dodonæis fuiſſe; eo quod id templum initio Pelaſgicum fuiſſet: unde credebant Antiſtites Oraculi à Pelaſgis eſſe corruptos: ſicut iſtud vidimus in Oraculo Delphico; ubi Antiſtites à partibus Philippi Macedonis ſtabant, cum jam ille poſt Phocenſes, ſacro iſto bello devictos Delphos in ſua poteſtate haberet, ac dominaretur Amphictyonenſibus.

Hinc igitur facilius perpendebant Reſponſi iſtius ἄτοπον plane, atque iniquam abſurditatem: qua ſic cogebantur (ſi Oraculi Reſponſo obſequerentur) ſeſe omnium calumniis atque odiis objicere. Quare hi, ut quaſi cœco obſequio, Pythiæ Reſponſa ac præcepta exſequi viderentur; ac ſimul de ipſa vindictam ſumerent, ſub prætextu divinæ voluntatis, quod Deus ipſe ita illis præcepiſſet, hanc Pythiam rogo impoſitam comburebant.

Si enim vera, ac ſincera, reſponderat Pytbia, illi ipſam comburendo reverâ impie agebant: ſin maligne, vindicta utebantur. Quapropter & iſti, qui templo præerant, hæc ſat clare perſpicientes, hîc, quaſi in medio conſtituti, nihil ſuper hoc negotio definire voluerunt; verum ad alios hoc judicium remiſerunt. Ubi Bœoti, cum id mulieribus templi Antiſtitibus commiſſum fuiſſet, hoc nullo modo conceſſerunt; quod iſtæ ipſis à Pythiæ partibus, nec immeritò, ſtare viderentur. Unde & viri totidem mulieribus adjuncti, (quamvis mulieres damnarent Bœotos, ipſos ex adverſo abſolvebant. Videbant nimirum hos Bœotos ſatis juſtam vindictam de hac Pythia, ſive affectu, ſive pecunia corruptâ (cujus rei plura exempla nobis occurrunt) ſumpſiſſe. Ex quibus (ſi modo conſtet de hiſtoriæ veritate) patet, rem hîc plane actam

fuiſſe ex ſtudio partium : neque ullam cauſam Diabolicam præternaturalem huic negotio, ut neceſſariam, interfuiſſe.

Ut autem parvi admodum ſæpe faciebant Oracula vel celebratiſſima, ſic minimè curabant Haruſpicinam, Auguria, cæteraque Divinationum genera.

De Cæſare hinc Suetonius, cap. 59. *Ne religione quidem ullâ à quoquam incepto abſterritus unquam vel retardatus eſt. Cum immolanti aufugiſſet hoſtia, profectionem adverſus Scipionem & Jubam* [quos quoque devicit] *non diſtulit. Prolapſus etiam in egreſſu navis, verſo ad melius omine, Teneo te, inquit, Africa. Ad eludendas autem Vaticinationes, quibus felix & invictum in ea provincia fataliter Scipionum nomen ferebatur, deſpectiſſimum quendam ex Corneliorum genere, cui ad opprobrium vitæ ſalutioni cognomen erat, in caſtris ſecum habuit.*

Noverat ſane vir acutiſſimus ſimul & fortiſſimus, Augures, qui ſemper erant è præcipuis civibus, maximæque apud vulgus auctoritatis, dum eſſent factionis Pompejanæ, omnia fingere; ut ipſum, aut ſaltem eos qui ſuarum partium erant, ab incœptis deterrerent, & ſic ſuis auxiliarentur partibus: ac ſæpius ipſe hujuſmodi divinationes inanes ac falſas deprehenderat.

De Flaminio Conſule Plutarchus ita, in vita Marcelli: οἱ δὲ περὶ τὰς ὑπατικὰς ψηφοφορίας παραφυλάττοντες οἰωνοὺς ἱερεῖς, διεβεβαιοῦντο μοχθηρὰς καὶ δυσόρνιθας αὐτοῖς γεγονέναι τὰς ὑπάτων ἀναγορεύσεις. εὐθὺς οὖν ἔπεμψεν ἡ σύγκλητος ἐπὶ τὸ στρατόπεδον γράμματα, καλοῦσα καὶ μεταπεμπομένη τοὺς ὑπάτους, ὅπως ἀνελθόντες, ἢ τάχιστα τὴν ἀρχὴν ἀπείπωνται, καὶ μηδὲν ὡς ὕπατοι φθάσωσι πρᾶξαι πρὸς τοὺς πολεμίους. ταῦτα δεξάμενος τὰ γράμματα Φλαμίνιος, οὐ πρότερον ἔλυσεν, ἢ μάχῃ συνάψας τρέψασθαι τοὺς βαρβάρους, καὶ τὴν χώραν αὐτῶν ἐπιδραμεῖν.

Comitiis autem Consularibus vitio creatos Consules Augures obnuntiaverunt. Extemplo igitur misit in castra Senatus literas, quibus Consules accersiverunt & revocaverunt Romam, ut Consulatu se primo quoque tempore abdicarent nec quicquam pro imperio adversus hostes gererent [quippe omnia hac de causa infausti fore eventus.] *Eas allatas non prius Flaminius, quam fusis fugatisque barbaris, fines eorum esset depopulatus solvit.*

De Papyrio memorabilia admodum sunt, quæ narrat Titus Livius, Historiar. lib. x. hisce verbis: *L. Papyrius jam per omnia ad dimicandum satis paratus, nuncium ad collegam mittit; sibi in animo esse, postero die, si per auspicia liceret, confligere cum hoste. Opus esse & illum quanta maxima vi posset Cominium oppugnare: ne quid laxamenti sit Samnitibus ad subsidia Aquiloniam mittenda. Diem ad proficiscendum nuncius habuit: nocte rediit; approbare collegam consulta referens.*

Ac paucis interjectis.

Tertia Vigilia noctis, jam relatis literis à collegâ. Papyrius silentio surgit, & pullarium in auspicium mittit. NULLUM ERAT GENUS HOMINUN IN CASTRIS INTACTUM CUPIDITATE PUGNÆ; DUX MILITUM, MILES DUCIS ARDOREM SPECTABAT. *Is ardor omnium etiam ad eos, qui auspicio intererant, pervenit. Nam quum pulli non pascerentur, pullarius Auspicium mentiri ausus, tripudium solistimum Consuli nunciavit. Consul lætus auspicium egregium esse, & Diis auctoribus rem gesturos, pronuntiat; signumque pugna proponit.*

Ac paulò post:

Dum his intentus Imperator erat, altercatio inter pullarios orta de auspicio ejus diei, exauditaque ex equitibus Romanis; qui rem haud spernendam rati, Sp. Papyrio fratris

tris filio consulis ambigi de auspicio renunciaverunt. Juvenis, ante doctrinam Deos spernentem, natus, rem inquisitam, ne quid incompertum deferret ad Consulem, detulit. Cui ille, Tu quidem macte virtute diligentiâque esto: Cæterum qui auspicio adest, si quid falsi nunciat, in semetipsum religionem recipit. Mihi quidem tripudium nunciatum, populo Romano exercituique egregium auspicium est. Centurionibus deinde imperavit, ut pullarios inter prima signa constituerent. Promovent & Samnites signa, insequitur acies ornata armataque, ut hostium etiam magnificum spectaculum esset. Priusquam clamor tolleretur concurreretur que, emisso temere pilo ictus pullarius ante signa cecidit, quod ubi Consuli nunciatum est, Dii in prælio sunt, inquit, habet pœnam noxium caput. Ante Consulem hæc dicentem, corvus voce clarâ occinuit; quo lætus Augurio Consul, affirmans nunquam humanis rebus magis præsentes interfuisse Deos, signa canere & clamorem tollere jussit.

Quis credat ab hostibus hunc *Pullarium*, & non ab aliquo ex Romanorum exercitu, suggestu ipsius Papyrii, transfixum concidisse: tum ut sic vindictam consequeretur ab eo qui aut nimis temere rem ipse effutierat, aut nimis incautè aliis præsentibus (ac quibuscum ipsi non bene conveniebat) istud solstitium tripudium, quæque ad ipsum pertinebant, instituerat: tum ut sic & ejus mortem inopinam, apud stupidiores saltem, ac commune vulgus, (eosque præsertim, qui in tam tumultuario exercitus statu, nimis procul distantes, non ita statim penetrare poterant rei gestæ veritatem,) in bonum omen atque exercitui salutare converteret.

Nec crediderim ego, magis miraculo, quam artificio Consulis emissum corvum (de quo mentio) augurium fecisse. *Pullarii* sanè hi multa ludere ac fingere poterant, quibus superstitiosum vulgus, imò & quandoque ipsos Principes, Duces,

ces, aut Imperatores exercituum decipere valerent: præſertim ſi ſoli Auſpiciis intereſſent: quod quandoque contingebat; uti ex præcedenti exemplo patere videtur, ac liquido patet ex ſequentibus. Sic enim Livius, lib. 9. *Quibus Papyrius ait: Auſpicia ſecunda eſſe, Tarentini, PULLARIUS nunciat. Litatum præterea eſt egregie, &c.* Et libro 41. *Super tam evidentem triſtis Ominis eventum & ex PULLARIO auditum eſt, vitium in Auſpicio eſſe.* Ex Plutarchi Marcello idem manifeſtum fit, item ex aliis. Quæ ſolitariæ obſervationes merito erant cordatioribus ſuſpectæ: Unde & in Haruſpicina (quæ qualis fuerit quoque & Cicero nobis indicat, & ex aliis notum ſatis eſt) id vetuit Tiberius: qui teſte Suetonio cap. 63. *Haruſpices ſecreto ac ſine teſtibus conſuli vetuit.*

De Haruſpicibus ſolis exta conſulentibus (ſaltem abſente Conſultore) exemplum habemus in Curtio: qui libro VII. *Mos erat Aruſpicibus, exta ſine Rege ſpectare, & quæ portenderentur referre.* Ac paulò poſt: *Cum omnes à tam præcipiti conſilio Regem deterrere cœperunt. Erygius maxime, qui haud ſanè auctoritate proficiens apud obſtinatum animum, ſuperſtitionem, cujus potens non erat Rex, incutere tentavit, dicendo, Deos quoque obſtare conſilio: magnumque periculum ſi flumen tranſiſſet, oſtendi. Intranti Erigyo tabernaculum Regis Ariſtander occurrerat, triſtia exta fuiſſe ſignificans. Hæc ex Vate comperta Erygius nuntiabat. Quo inhibito, Alexander non irâ ſolùm, ſed etiam pudore confuſus, quod ſuperſtitio quam celaverat, detegebatur. Ariſtandrum vocari jubet. Qui ut venit, intuens eum, Non Rex, inquit, ſed privatus ſum. Sacrificium ut faceres mandavi. Quid eo portenderetur, cur apud alium quam me profeſſus es? Erygius arcana mea & ſecreta, te prodente, cognovit. Quem certum, Mehercule, habeo ex-*

torum interpretem metu ſuo. Tibi autem ſæpius quam poteſt, denuntio, ipſe mihi indices, quid ex extis cognoveris, ne poſſis inficiari dixiſſe quæ dixeris. Ille exanguis attonitoque ſimilis ſtabat, per metum etiam voce ſuppreſſa. Tandemque eodem metu ſtimulante, ne Regis exſpectationem moraretur; MAGNI, INQUIT, LABORIS, NON IRRITI, DISCRIMEN INSTARE PRÆDIXI. *Nec me mea ars quam benevolentia magis perturbat. Infirmitatem valetudinis tuæ video: & quantum in te uno ſit ſcio. Vereor ne non præſenti fortunæ tuæ ſufficere poſſis. Rex juſſum confidere felicitati ſuæ remiſit. Sibi enim ad alia gloriam concedere Deos. Conſultanti deinde* CUM IISDEM *quonam modo flumen tranſirent, ſupervenit Ariſtander, non alias lætiora exta vidiſſe ſe affirmans, utique prioribus longe diverſa: tum ſollicitudinis cauſas aperuiſſe, nunc prorſus egregiè litatum eſſe.* Quis non videt quoque, Ariſtandrum ſe heic Alexandri voluntati, qui deſiderabat Omina felicia, ut cæteros Duces ac milites animaret, accommodaſſe; atque hinc, inſpectis denuò extis, cuncta felicia ac fauſta annuntiaſſe. Itane tantillo temporis ſpatio, atque ob indignantem Alexandrum, mutata fuerint exta, ut poſt tam infelicia jam cuncta feliciſſima præmonſtrarent?

Sed audiamus hic quæſo, rurſus Ciceronem: qui lib. 2. de Divinatione, ubi de Haruſpicina diſſerit, inter alia ita loquitur: *Illud verò multò etiam melius, quod & à te uſurpatum eſt, & dicitur ab illis* [*Chryſippo, Antipatro, Poſidonio*] *cùm immolare quiſpiam velit, tùm fieri extorum immutationem, ut aut abſit aliquid aut ſuperſit: Deorum enim numini parere omnia. Hæc, mihi jam crede, ne aniculæ quidem exiſtimant. An cenſes, eundem vitulum ſi alius delegerit, ſine capite jecur inventurum: Sin alius, cum capite? hæc deceſſio capitis, aut acceſſio, ſubitone fieri poteſt, ut ſe*

exta ad immolantis fortunam accommodent? non perspicitis aleam quandam inesse hostiis diligendis, præsertim cum res ipsa doceat? cum enim tristissima exta sine capite fuerunt, quibus nihil videtur esse dirius: proxima hostia litatur sæpè pulcherrimè. Ubi illæ minæ superiorum extorum? aut quæ tam subita facta est Deorum tanta placatio? Sed affers in tauri opimi extis, immolante Cæsare, cor non fuisse: id quia non potuerit accidere, ut sine corde victima illa viveret, judicandum esse, tum interiisse cor, cùm immolaretur. Quí fit, ut alterum intelligas, sine corde non posse bovem vivere: alterum non videas, cor subitò non potuisse nescio quò avolare? Ego enim possum vel nescire quæ vis sit cordis ad vivendum, vel suspicari, contactum aliquo morbo, bovis exile, & exiguum, & vietum cor, & dissimile cordis fuisse. Tu verò, quid habes, quare putes, si paulò ante cor fuerit in tauro opimo, subitò id in ipsa immolatione interiisse? an quod aspexit vestitu purpureo excordem Cæsarem, ipse corde privatus est? Urbem Philosophiæ, mihi crede, proditis, dum Castella defenditis. Nam dum Haruspicinam veram esse vultis, Physiologiam totam pervertitis. Caput est in jecore, cor in extis jam abscedet, simul ac molam, & vinum insperseris, Deus id eripiet, vis aliqua conficiet aut exedet. Non ergo omnium interitus atque obitus natura conficiet: & erit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum subitò occidat. Quis hoc Physicus dixit unquam? Haruspices dicunt. His igitur quam Physicis, potius credendum existimas? Quid cum pluribus Dîs immolatur, qui tandem evenit, ut litetur aliis, aliis non litetur? Quæ autem inconstantia Deorum est, ut primis minentur extis, bene promittant secundis? aut tanta inter eos dissensio, sæpe etiam inter proximos, ut Apollinis exta bona sint, Dianæ non bona? quid est tam perspicuum, quàm, cùm fortuitò

hostiæ

hostiæ adducantur, alia cuique exta esse, qualis cuique obtigerit hostia?

Hinc, qui in exercitu Cæsaris versabantur Haruspices, erant longe Sapientiores iis, qui Pompejo aderant, ac magis Politici, (nisi velis istos ex mandato Pompeji responsa sua dedisse) quod patet ex exemplo, quod habemus apud Plutarchum, in J. Cæsaris vita: Ποιουμένῳ δὲ καθαρμὸν αὐτῷ τῆς δυνάμεως, καὶ θύσαντι τὸ πρῶτον ἱερεῖον, εὐθὺς ὁ μάντις ἔφραζε, τριῶν ἡμερῶν μάχῃ κριθήσεσθαι πρὸς τοὺς πολεμίους. ἐρομένου δὲ τοῦ Καίσαρος εἰ καὶ περὶ τοῦ τέλους ἐνορᾷ τι τοῖς ἱερείοις εὔσημον, Αὐτὸς ἂν (ἔφη) σὺ τοῦτο βέλτιον ὑποκρίναιο σαυτῷ. μεγάλην γὰρ οἱ θεοὶ μεταβολὴν καὶ μετάπτωσιν ἐπὶ τὰ ἐναντία τῶν καθεστώτων δηλοῦσιν. ὥστε, εἰ μὲν εὖ πράττειν ἡγῇ σεαυτὸν ἐπὶ τῷ παρόντι, τὴν χείρονα προσδόκα τύχην· εἰ δὲ κακῶς, τὴν ἀμείνονα.

Lustranti exercitum, & primam hostiam immolanti nunciavit Aruspex, intra triduum pugna cum hostibus decreturum. Exquirente Cæsare, ecquid in extis boni portenti de exitu consideraret: Rectius, inquit, tute tibi de eo respondeas. Mutationem enim Dii vicissitudinemque in diversa grandem status præsentis præsagiunt. Itaque si res tuas ducis in præsentia lætas, infestiorem fortunam exspecta: sin tristiores, lætiorem. Noverat autem optimè Aruspex ille, quo in statu res essent tunc Cæsaris; quibusque angustiis premeretur, ac necessitate pugnandi. Accommodabat igitur responsa sua rei præsenti, atque ambiguo simul eventui, quo pessimum statum, à nequaquam optimo potuerat redigi Cæsar.

Sed revertamur denuò ad exemplum nostrum è Curtio allatum. Dubitetne igitur quisquam non nimis obtusi ingenii, Aristandrum hunc in gratiam Macedonum annuntiasse Erygio tristia fuisse exta? eundemque metu Alexandri, qui ipsum tam acriter increpaverat, cujusque iram noverat tam periculosam

losam subditis, mutatum, postea omnia læta ac fausta promisisse? At Alexander talibus, in rem suam cum essent, utebatur: Sin contra, respuebat. Docet id exemplum sequens, quod ab eodem Curtio lib. IX. adducitur: *Jam admovebat Rex, cum Vates monere eum cœpit, ne committeret, aut certè differret obsidionem: vitæ ejus periculum ostendi. Rex Demophoonta (is namque Vates erat) intuens, si quis, inquit, te arti tuæ intentum & exta spectantem sic interpellet, non dubitem quin incommodus ac molestus videri tibi possit. Et cum ille ita prorsus futurum respondisset: Censesne, inquit, tantas res, non pecudum fibras, ante oculos habenti, ullum esse majus impedimentum, quam Vatem superstitione captum?*

Noverat quippe Rex ipsorum artes ac fraudes, ideoque utebatur iis, si militibus suis per ipsas animos addere metusque demere posse putaret. Tum enim Vatibus quam maxime utebatur. Ostendit hoc historia illa, quam narrat Curtius, lib. 4. cap. 10. in hunc modum: *Biduo ibi Rex stativa habuit; in proximum deinde pronuntiari jussit. Sed prima fere vigiliâ, Luna deficiens primùm nitorem sideris sui condidit: deinde, sanguinis colore suffuso, lumen omne fœdavit, sollicitisque sub ipsum tanti discriminis casum ingens religio, & ex eâ formido quædam incussa est. Diis invitis in ultimas terras trahi se querebantur. Jam nec flumina posse adiri, nec sidera pristinum præstare fulgorem. Vastas terras, deserta omnia occurrere; in unius hominis jactationem tot millium sanguinem impendi: Fastidio esse patriam, abdicari Philippum patrem, cœlum vanis cogitationibus peti. Jam pro seditione res erat, cum ad omnia interritus, duces, principesque militum, frequentius adesse prætorio; Ægyptiosque Vates, quos cœli ac siderum peritissimos esse credebat, quid sentirent, expromere jubet. At illi,* (NB.) *qui satis*

tis scirent, temporum orbes implere destinatas vices, Lunamque deficere, cum terram subiret aut sole premeretur, RATIONEM QUIDEM IPSIS PERCEPTAM NON EDOCENT VULGUS: CÆTERUM AFFIRMANT, SOLEM GRÆCORUM, LUNAM ESSE PERSARUM: QUOTIES ILLA DEFICIAT, RUINAM STRAGEMQUE ILLIS GENTIBUS PORTENDI. VETERAQUE EXEMPLA RECENSENT PERSIDIS REGUM, QUOS ADVERSIS DIIS PUGNASSE LUNÆ OSTENDISSET DEFECTIO.

Nulla res efficacius multitudinem regit, quam superstitio: alioqui impotens, sæva, mutabilis, ubi vanâ religione capta est, melius Vatibus, quam ducibus suis paret. Igitur editam in vulgus Ægyptiorum responsa, rursus ad spem & fiduciam erexere torpentes. Rex impetu animorum utendum ratus, secundâ vigiliâ castra movit.

Addamus & hoc exemplum de eodem Alexandro, ex Plutarcho ipsius vitam describente: Ἀλεξάνδρου τὴν μὲν πολλὴν τῆς δυνάμεως ἀναπαύοντος ἀπὸ πολλῶν ἀγώνων τῶν ἔμπροσθεν, ὀλίγους δέ τινας, ὡς μὴ σχολάζοιεν οἱ πολέμιοι τοῖς τείχεσι προσάγοντος, Ἀρίστανδρος ὁ μάντις ἐσφαγιάζετο· καὶ τὰ σημεῖα κατιδὼν, θρασύτερον διωρίσατο πρὸς τοὺς παρόντας, ἐν ἐκείνῳ τῷ μηνὶ πάντως ἁλώσεσθαι τὴν πόλιν. γενομένου δὲ χλευασμοῦ καὶ γέλωτος (ἦν γὰρ ἡ τελευταία τοῦ μηνὸς ἡμέρα) διηπορημένον αὐτὸν ἰδὼν ὁ βασιλεὺς, καὶ συμφιλοτιμούμενος ἀεὶ τοῖς μαντεύμασιν, ἐκέλευε μηκέτι τριακάδα τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἀλλὰ τρίτην φθίνοντος ἀριθμεῖν. καὶ τῇ σάλπιγγι σημήνας, ἀπεπειρᾶτο τῶν τειχῶν ἐρρωμενέστερον ἤπερ ἐξ ἀρχῆς διενοήθη. γενομένης δὲ λαμπρᾶς ἐπιβολῆς, καὶ μηδὲ τῶν ἀπὸ στρατοπέδου καρτερούντων, ἀλλὰ συντρεχόντων καὶ προσβοηθούντων, ἀπεῖπον οἱ Τύριοι· καὶ τὴν πόλιν εἷλεν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν. *Dum exercitum penè totum reficit à superioribus laboribus Alexander, paucos autem, ne respirarent hostes, mœnibus admovet, Vates Aristander victimis cæsis quum inspiceret*

ret exta, confidentius aſſeruit apud coronam, urbem illo menſe haud dubiè expugnandam. Quâ dictum ejus ludibrio & riſu excipiente, quod dies ea noviſſima eſſet, cernens Rex perplexum, faven ſque ſemper Vaticiniis, vetuit deinceps trigeſimum illum diem, ſed vigeſimum octavum menſis numerari; ſignoque tubâ dato murum acrius, quam ab initio inſtituerat, eſt adortus. Quum urbs oppugnaretur impigre, neque illi qui in caſtris erant quieſcerent, ſed concurrerent ad opem ferendam, fracti Tyrii ſunt, urbemque Alexander illo cœpit die.

Addamus & hoc ſequens, ex eodem Plutarcho: Βουλόμενος δὲ τῷ θεῷ χρήσασθαι περὶ τῆς στρατείας, ἦλθεν εἰς Δελφούς. καὶ κατὰ τύχην ἡμερῶν ἀποφράδων οὐσῶν, ἐν αἷς οὐ νενόμισται θεμιστεύειν, πρῶτον μὲν ἔπεμπεν παρακαλῶν τὴν πρόμαντιν· ὡς δ' ἀρνουμένης, καὶ προϊσχουμένης τὸν νόμον, αὐτὸς ἀναβὰς βίᾳ πρὸς τὸν ναὸν εἷλκεν αὐτήν. ἡ δ', ὥσπερ ἐξηττημένη τῆς σπουδῆς, εἶπεν Ἀνίκητος εἶ ὦ παῖ. τοῦτο ἀκούσας Ἀλέξανδρος, οὐκ ἔτι ἔφη χρῄζειν ἑτέρου μαντεύματος, ἀλλὰ ἔχειν ὃν ἐβούλετο παρ' αὐτῆς χρησμόν. *Delphos ad Apollinem de bello conſulendum profectus, quod forte* DIES NEFASTI *eſſent, quibus non erat ſolenne Oracula edere, primò miſit certos, qui Vatem orarent ut veniret. Recuſante illâ, & legem prætendente, adſcendit ipſe, atque vi traxit eam ad Templum. Quæ illius expugnata contentione ait,* INVICTUS ES, FILI. *Id audiens Alexander, negavit ſe alias* SORTES *quærere, ſed jam habere quod petierat ab ea, Oraculum.*

CAPUT XVII.

De Oraculis per ipsos Reges ac Principes constitutis; ut Hephæstionis, Antinoï, ipsius Cæsaris Augusti; quin & M. Aurelii Antonini. Porrò de Mysteriis, initiationibus, ac peccatorum confessionibus, &c. ut sic animos, imò & vitam consulentium (si id ita ipsis necesse foret, aut luberet) Oraculorum Antistites sub potestate sua haberent, aut retinerent. Quibus tamen frustra obstantibus, cuncta Oracula tandem (concurrente ad id quoque maxime Christianismo, aliisque ea occasione memoratis,) penitus interierunt.

HÆc igitur ac similia nos clarè docent, quanti æstimaverint Principes minus superstitiosi Oracula, quibus aut utebantur, aut alias illa negligebant, prout rebus suis putabant magis minusve conducere. Atque historia illa de consultatione Alexandri ad Ammonem nobis manifeste indicat, ipsum stultæ ex superstitione multitudini, ut per talia imponeretur, operam dedisse. Quid quod & ipse μαντεῖον, sive χρηστήριον novum ut institueretur curaverit.

De Hephæstione enim ita scriptores veteres, ac primò quidem Curtius, lib. x. *Illud tamen verum est, quod Alexander Hephæstioni, tanquam Heroi sacrificari jusserit.*

Sic & Plutarchus: Τοῦτο οὐδενὶ λογισμῷ τὸ πάθος Ἀλέξανδρος ἔνεγκεν, &c. ἕως ἐξ Ἄμμωνος ἦλθεν μαντεία, τιμᾶν Ἡφαιστίωνα, καὶ θύειν ὡς ἥρωϊ παρακελεύουσα

Hunc casum tulit parum sapienter Alexander, &c. Quoad ab Ammone allatum Oraculum est, ut Hephæstionem colerent pro Heroë, eique sacrificarent. At sciscitaverat, hæc

Alexan-

Alexander, ut testatur Arrianus, libro VII. Volebat nimirum ita sibi responderi: nec aliter ausi fuere Antistites, dum, ut ipsi in omnibus adularentur, aut metu coacti, aut pretio inducti essent:

Ἧκον δὲ καὶ παρὰ Ἄμμωνος οἱ θεωροὶ, οὕστινας ἐστάλκει ἐρησομένους, ὅπως θέμις αὐτῷ τιμᾷν Ἡφαιστίωνα. οἱ δὲ ὡς ἥρωϊ, ἔφησαν, ὅτι θύειν θέμις ὁ Ἄμμων λέγει· ὁ δὲ ἔχαιρέ τε τῇ μαντείᾳ, καὶ τὸ ἀπὸ τοῦδε ὡς ἥρωα ἐγέραιρε.

Venerunt & ab Ammone ii quos sciscitatum miserat, quosnam honores Hephæstioni tribuere fas esset. Qui quidem Ammonem respondisse nuntiabant, fas esse ut Heroi sacrificare. Quo Oraculo lætatus, deinceps eum ut Heroëm coluit.

Heroës autem [non soli Dii, Deæque; quorum quarumque neminis non alicubi, quorundam vero in pluribus locis simul, χρηστήρια, μαντεῖα aut Sortes erant.] Vaticinandi potestatem habebant, uti ex exemplis Trophonii aliorumque manifestum est.

Hinc enim apud Lucianum (in mortuorum Dialogis) Trophonius Menippo respondit: Ὦ Μένιππε, Ἀμφίλοχος μὲν οὗτος ἂν εἰδείη ὅ, τι αὐτῷ ἀποκριτέον ὑπὲρ αὐτοῦ, ἐγὼ δὲ ἥρως εἰμὶ, καὶ μαντεύομαι, ἤν τις κατέλθοι παρ' ἐμέ.

Menippe, noverit Amphilochus hic, quid sit ipsi pro se respondendum. At ego Heros sum & Vaticinor, si quis ad me descenderit, &c.

Oracula autem per Hephæstionem fuisse data, ex sequentibus hisce Luciani, è libello de non temere credendis calumniis, apparet; Παρὰ δὲ Ἀλεξάνδρῳ, μεγίστη τότε ἂν ἁπασῶν διαβολὴ λέγοιτο, εἰ ἔλοιτό τις μὴ σέβειν, μηδὲ προσκυνεῖν τὸν Ἡφαιστίωνα. ἐπεὶ γὰρ ἀπέθανεν Ἡφαιστίων, ὑπὸ τοῦ ἔρωτος Ἀλέξανδρος ἐβουλήθη προσθεῖναι καὶ τοῦτο τῇ λοιπῇ μεγαλουργίᾳ, καὶ θεὸν χειροτονῆσαι τὸν τετελευτηκότα. εὐθὺς νεώς τε ἀνέστησαν αἱ πόλεις, καὶ

τεμένη καθιδρύετο, καὶ βωμοὶ καὶ θυσίαι καὶ ἑορταὶ τῷ καινῷ τούτῳ θεῷ ἐπετελοῦντο. καὶ ὁ μέγιστος ὅρκος ἦν ἅπασιν, Ἡφαιστίων. εἰ δέ τις ἢ μειδιάσειε πρὸς τὰ γινόμενα, ἢ μὴ φαίνοιτο πάνυ εὐσεβῶν, θάνατος ἐπέκειτο ἡ ζημία. ὑπολαμβάνοντες δὲ οἱ κόλακες τὴν μειρακιώδη ταύτην τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπιθυμίαν, προσεξέκαιον εὐθὺς, καὶ ἀνεζωπύρουν, ὀνείρατα διηγούμενοι τοῦ Ἡφαιστίωνος, καὶ ἰάματα προσάπτοντες αὐτῷ, καὶ μαντείας ἐπιφημίζοντες. καὶ τέλος, ἔθυον παρέδρῳ, καὶ ἀλεξικάκῳ θεῷ. ὁ δὲ Ἀλέξανδρος, ἥδετό τε ἀκούων, καὶ τὰ τελευταῖα, ἐπίστευε καὶ μέγα ἐφρόνει, ὡσανεὶ οὐ θεοῦ παῖς ὢν μόνον, ἀλλὰ καὶ θεοὺς ποιεῖν δυνάμενος.

Apud Alexandrum gravissimi criminis reus fiebat, qui colere & adorare nollet Hephæstionem. Nam postea quam is è vivis excessit, amore victus Alexander, ad reliquam funeris magnificentiam additum voluit, ut mortuus inter Deos Hephæstion haberetur. Continuò civitates ei Templa condiderunt, delubra dedicarunt, aras, victimas & festa huic novo Deo consecrarunt. Eratque nomen Hephæstionis jusjurandum omnium religiosissimum. Si quis autem vel risisset ad ea quæ fiebant, vel non omni studio colere visus esset, culpa capitalis erat. Assentatores autem perspecta hâc juvenili Alexandri cupiditate, ei ignem & fomitem addere cœperunt, somnia narrantes Hephæstionis, apparitiones quasdam & medelas ei attribuentes, EJUSQUE ORACULA PRÆDICANTES, *denique Aßessori malorumque depulsori Deo sacra fecerunt. Alexander autem hæc jucundè audiebat, tandem etiam ut veris fidem habebat, & gloriabatur, quod non modo Dei filius eßet, sed & Deos etiam creare poßet.*

Quod Alexander fecerat in Hephæstione, Adrianus non minus ridicule fecit in Antinoo : de quo Spartianus in vita Adriani : *Et Græci quidem* VOLENTE HADRIANO, *eum consecraverunt*, ORACULA PER EUM DARI

ASSE-

ASSERENTES : *quæ Hadrianus ipſe compoſuiſſe jactatur. Fuit enim Poëmatum & literarum omnium ſtudioſiſſimus, &c.*

Hinc quoque Hieronymus in Egeſippo : *Tumulos mortuis templaque fecerunt, ſicut uſque hodie videmus. E quibus eſt & Antinous ſervus Adriani Cæſaris, cui & gymnicus agon* (NB.) *exercetur apud Antinoum civitatem, quam ex ejus nomine condidit, & ſtatuit* PROPHETAS *in Templo.*

Prophetas autem nullibi locum habuiſſe apud Ethnicos, quàm in Templis Fatidicis ſeu χρηστηρίοις veriſſimum eſt. Hoc enim tota clamat Antiquitas : neque hoc ulla demonſtratione opus habet. Suos autem habuiſſe Prophetas Antinoum, præter modo citatum Hieronymum, teſtatur hæc ſequens Inſcriptio doctioribus ſatis nota :

ΑΝΤΙΝΟΩ

CΥΝΘΡΟΝΩ. ΤΩΝ

ΕΝ. ΑΙΓΥΠΤΩ. ΘΕΩΝ

Μ. ΟΥΛΠΙΟC. ΑΠΟΛΛΩΝΙΟC

ΠΡΟΦΗΤΗC.

Hiſce illuſtrandis admodum faciunt verba Origenis contra Celſum, quos habet lib. 3. hoc modo : Ἀλλὰ καὶ, εἴπερ φιλαλήθως καὶ ἀδεκάστως τὰ περὶ τὸν Ἀντίνοον ἐξετάζοι τις, μαγγανείας ἂν Αἰγυπτίων καὶ τελετὰς εὕροι τὰς αἰτίας τοῦ δοκεῖν τι αὐτὸν ποιεῖν ἐν Ἀντινόου πόλει, καὶ μετὰ τὴν τελευτὴν αὐτοῦ· ὅπερ καὶ ἐπ' ἄλλων νεῶν ἱστορεῖται, ὑπὸ Αἰγυπτίων καὶ τῶν τὰ τοιαῦτα δεινῶν γεγονέναι, ἔν τισι τόποις ἱδρυόντων δαίμονας μαντικοὺς, ἢ ἰατρικοὺς, πολλάκις δὲ καὶ βασανίζοντας τοὺς δοκοῦντάς τι παραβεβηκέναι περὶ τῶν τυχόντων βρωμάτων, ἢ περὶ τοῦ θίγειν νεκροῦ σώματος ἀνθρωπίνου, ἵνα δο-

κοῖεν

κοῖεν δειδ. πεως τὴν πόλιν ὡς ἀπαίδευτον. τοιοῦτος δέ ἐστι καὶ ἐν Ἀντινόου πόλει, τῆς Αἰγύπτου νομισθεὶς εἶναι Θεός. οὗ τὰς ἀρετὰς μέν τινες κυβδηλικώτερον ζῶντες καταψεύδονται· ἕτεροι δὲ ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ ἱδρυμένου δαίμονος ἀπατώμενοι, καὶ ἄλλοι ἀπὸ ἀσθενοῦς τοῦ συνειδότος ἐλεγχόμενοι, οἴονται τίνειν θεήλατον ἀπὸ τοῦ Ἀντινόου ποινήν. τοιαῦτα δέ ἐστι καὶ τὰ δρώμενα αὐτῶν μυστήρια, καὶ αἱ δοκοῦσαι μαντεῖαι. ὧν πάνυ μακρὰν ἐστι τὰ τοῦ Ἰησοῦ. οὐ γὰρ συνελθόντες γόητες, χάριν τίνοντες βασιλεῖ τινι κελεύοντι, ἢ ἡγεμόνι προστάσσοντι, πεποιηκέναι ἔδοξαν αὐτὸν εἶναι Θεόν· &c.

Quamvis si quis incorruptè veritatem scrutetur in rebus Antinoi, nihil inveniet præter PRÆSTIGIOSA QUÆDAM ÆGYPTIORUM MYSTERIA, *cur ille* MIRACULA APUD ANTINOPOLIN EDERE VIDERI *debeat jam defunctus: quod utique & in aliis fanis spectatur, ab Ægyptiis & hujusmodi impostoribus effectum, dum in aliquo loco domicilium statuunt Dæmoni fatidico aut Medico, nonnunquam & tortori, qui cruciat aliquos parum diligentes in observandis suis superstitionibus, puta gustantes cibos vetitos, aut tangentes humanum cadaver; quo territent imperitam multitudinem. Talis est & is qui apud Antinopolim ab Ægytiis pro Deo colitur: de cujus virtutibus fabulantur* QUIDAM QUIBUS INDE QUÆSTUS EST: *Sicut alii rursum prædicant eum, decepti à Dæmone loci ejus præside; aliique scelerum sibi conscii putant se diris agi torquerique ab Antinoo. Ejusmodi sunt etiam* EORUM MYSTERIA QUIBUS INITIANTUR & MANTEIA UNDE ORACULA REDDI PUTANTUR, *res longè alia quam Jesu religio. Hunc enim non Magi Regis alicujus aut Imperatoris jussu in unum coacti, decreto suo retulerunt Deorum in numerum, &c.*

Nemini, igitur, talia absurda plane ac ridicula legenti, ullo modo mirum videbitur etiam *Augustum Cæsarem* post mortem edidisse Oracula. Quod non obscurè indicat, Prudentius

dentius libro I. contra Symmachum, versibus hîc sequentibus:

Hunc morem veterum docili jam ætate secuta
Posteritas, mense atque ADYTIS, *& flamine & aris*
AUGUSTUM *coluit, vitulo placavit & agno,*
Strata ad pulvinar jacuit, RESPONSA POPOSCIT:
Testantur Tituli, produnt consulta Senatus,
Cæsareum Jovis ad speciem statuentia Templum.
Adjecere sacrum fieret quo Livia Juno
Non minus infamis thalami sortita cubile,
Quam cum fraterno caluit Saturnia lecto.
Nondum maternam partu vacuaverat alvum,
Conceptamque viri sobolem paritura gerebat
Pronuba, jam gravidæ fulcrum geniale paratur,
Jam sponsus saliente utero nubentis amicos
Advocat, haud sterilem certus fore jam sibi pactam.
Vitricus antevenit tardum præfervidus ortum
Privigni nondum geniti, mox editur inter
Fescennina, novo proles aliena marito:
IDQUE DEUM SORTES ET APOLLINIS ANTRA DEDERUNT
CONSILIUM: NUNQUAM MELIUS NAM CEDERE TÆDAS
RESPONSUM EST, QUAM CUM PRÆGNANS NOVA NUPTA JUGATUR.

Quæ de Liviâ (alias superflue nimium) superaddidi, ex eodem hoc Prudentio, ea de causa adduxi, quod ex iis videamus & heic exemplum *confictorum*, (sive per ipsum Augustum, sive per ipsius, Tiberiive, adulatores) *Oraculorum*; quasi non libidine ulla; sed Divino monitu ad se traduxerit Liviam, licet ex alio gravidam. Quod exemplum

igitur cæteris à me ſuperius adductis addendum. Cæterum de Auguſto reverâ fuiſſe conficta, (adeoque hiſtoriam de eo poſt mortem Oracula fundente, quam ſolus, quod ſciam tradit Prudentius, eſſe veram) adhuc minus mirabuntur, qui præter hiſtorias de Hephæſtione atque Antinoo, meminerunt dictorum Oraculi iſtius Politici, Cornelii Taciti dico, *Tiberii Tempora adeo infecta & adulatione ſordida fuiſſe*, &c. *Ut illum, qui libertatem publicam nollet, tam projectæ ſervientium patientiæ tæderet:* Quique apud eundem hunc Tacitum legerunt Cretenſes Aſylon petiiſſe *Simulachro Divi Auguſti: Juliamque Marcelli effigiem* DIVO AUGUSTO dicaſſe. Ut & in Strabonis lib. 14. hunc ipſum Auguſtum *Venerem emergentem* (de qua ibi Strabo loquitur) DIVO CÆSARI *conſecraſſe ac dedicaſſe:* Videruntque apud Gruterum Theſauri, pag. 228. in Inſcriptione quæ ibi numero ſeptima eſt,

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙ. ΚΑΙCΑΡΙ. ΘΕΩ. CΕΒΑCΤΩΙ ΘΕΟΥ. ΥΙΩΙ.

Ac quidni Imperatores Romani, (præſertim vero Auguſtus ille) poſt mortem in Deorum numerum intruſi, redderent petentibus reſponſa; cum & Hephæſtion ille plus quam Amicus Alexandri; & Antinous, Catamitus ille, Hadriano id ſic volente, reddidiſſe poſt mortem Oracula perhibeantur?

Potuiſſentne Principes hi, atque hiſce ſimiles alii, majores dare occaſiones aliquas naſutioribus contemnendi atque irridendi cuncta in univerſum Oracula, quam per hujuſmodi exempla ab ipſis propoſita; quibus ſane tota res illa deriſui proſtituebatur? Nam quibus *aliquid* ſaltem *ſaliebat læva ſub parte mamillæ*, facillimè odorabantur id quod res erat; ſimiliaque cogitare debebant de Trophonii, Amphiarai, Amphilochi,

philochi, Orphei, cæterisque omnibus, sive Apollinis, sive Latonæ, sive Serapis, sive aliorum sexcentorum pœne Deorum Heroumve Oraculis: atque adeo maximo cum contemptu ridere, ac sugillare quotquot ubique terrarum constituta essent χρηστήρια. Habebant Reges ac Principes causas suas sæpe Politicas, ob quas χρηστήρια, μαντεῖα, aut Templa Fatidica, constituerent, eorumque Prophetas, aut Antistites Responsa quasi Divina reddere curarent. Sæpius ipsi Sacerdotes per præcedentia conficta à se miracula (ut honorem ac quæstum inde adipiscerentur) talia excitabant.

Quominus vero ipsorum circa hæc prætensa Deorum Oracula fraudes atque imposturæ detegerentur, initiationes quoque ac Mysteria iis adjungebant; quibus hominum mentes aut superstitione attonitas & occœcatas redderent, aut conscientias ipsorum sibi obstrictas (qui præcipuus scopus erat) tenerent. Nam summa silentia initiatis injungebantur, sub pœnis gravissimis hic & post mortem perpetiendis: Confessionesque omnium, quæ aut fanda aut nefanda unquam in vita perpetraverant, ab ipsis exigebantur. Ut sic ipsorum conscientiis obligatis, semper versarentur in metu ac timore, ne si aliquid enuntiarent, illi, qui suorum flagitiorum erant conscii, id propalarent, suisque ita insultarent capitibus, atque in summa, sive apud Magistratus, sive alios, perducerent vitæ pericula.

Lepida hac occasione mihi incidit historiola quam huc apponere operæ pretium duco. Habetur ea apud Plutarchum, in Apophthegmatibus Laconicis:

Ἀνταλκίδας ἐν Σαμοθρᾴκῃ μυούμενος, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἱερέως τί δεινότερον δέδρακεν ἐν τῷ βίῳ, Εἴ τι μοὶ πέπρακται τοιοῦτον, εἴσονται (εἶπεν) αὐτοὶ οἱ θεοί.

Antalcidas in Samothrace quum initiaretur Sacris, quærenti Sacrificulo, ecquid in vita flagitii perpetraßet: si quid, ait, tale egi, norunt ipsi Dii.

 Ad-

Addamus huic & alteram ex eodem Plutarcho: Λάκωνα τινά τις μυσταγωγῶν ἠρώτα τί πράξας ἑαυτῷ σύνοιδεν ἀσεβέστατον. ὁ δὲ, Γινώσκουσιν οἱ θεοὶ, ἔφη. ἐπικειμένου δὲ μᾶλλον, καὶ λέγοντος, Πάντως σε δεῖ εἰπεῖν· ὁ Λάκων ἀντηρώτησε, Τίνι με δεῖ εἰπεῖν; σοὶ ἢ τῷ θεῷ; τοῦ δὲ εἰπόντος, τῷ θεῷ· Σὺ τοίνυν (ἔφη) ἀποχώρησον. *Laconem quidam ſacris initians, dicere jubebat cujus maximè ſceleris ſibi ipſi conſcius eſſet, Reſpondit Laco, Dis id notum eſſe: inſtantemque & omnino profitendum eſſe dicentem, interrogavit. Cui ergo id indicandum eſt, tibi an Deo? quum reſponderet, Deo; Tu ergo, inquit, interim recede.*

Solemnitates, autem, myſteria atque initiationes ſuas habebant etiam Oracula; quod de Delphico ex Plutarcho notum eſt. Ita enim ille in Quæſtionibus Græcis:

Delphi tres deinceps nono quoquo anno agunt ſolemnitates, Septerium, Heroida, Charilam. Septerium imitationem habet pugnæ Apollinis cum Pythone, & à pugna fugæ Dei ad Tempe, aut perſecutionis. Alii enim fugiſſe eum ferunt, quod peracta cæde opus expiatione haberet: alii Pythonem ſaucium & fugientem viâ quæ nunc ſacra dicitur, quum inſequeretur, ſuperveniſſe ei recens è vulnere mortuo, & funerato à filio, cujus nomen Æx, id eſt capra, perhibent. Septerium ergo harum aut ſimilium rerum imitatio eſt. Heroidis pleraque fabuloſam habent rationem, THYADIBUS *notam: ex iis quæ aguntur, liquidò quis excitationem Semeles conjiciat repræſentari. De Charila hæc traditur fabula, &c.* Græca verba ſunt:

Τρεῖς ἄγουσι Δελφοὶ ἐννεατηρίδας κατὰ τὸ ἑξῆς, ὧν τὴν μὲν, Σεπτήριον καλοῦσι, τὴν δ' Ἡρωΐδα, τὴν δὲ Χαρίλαν. τὸ μὲν οὖν Σεπτήριον ἔοικε μίμημα τῆς πρὸς τὸν Πύθωνα τοῦ θεοῦ μάχης εἶναι, καὶ τῆς μετὰ τὴν μάχην ἐπὶ τὰ Τέμπη φυγῆς καὶ ἐκδιώξεως. οἱ μὲν γὰρ φυ-

φυγεῖν ἐπὶ τῷ φόνῳ φασὶ χρῄζοντα καθαρσίων, οἱ δὲ τῷ Πύθωνι τετρωμένῳ καὶ φεύγοντι, κατὰ τὴν ὁδὸν ἣν νῦν ἱερὰν καλοῦμεν, ἐπακολουθεῖν, καὶ μικρὸν ἀπολειφθῆναι τῆς τελευτῆς. Κατέλαβε γὰρ αὐτὸν ἐκ τοῦ τραύματος ἄρτι τεθνηκότα, κεκηδευμένον ὑπὸ τοῦ παιδὸς ᾧ ὄνομα ἦν Αἴξ, ὡς λέγουσι. τὸ μὲν οὖν Σεπτήριον, τούτων ἢ τοιούτων τινῶν ἀπομίμησίς ἐστιν ἑτέρων. τῆς δὲ Ἡρωΐδος τὰ πλεῖστα μυθικὸν ἔχει λόγον, ὃν ἴσασιν αἱ Θυιάδες, ἐκ δὲ τῶν δρωμένων φανερῶς Σεμέλης ἄν τις ἀναγωγὴν εἰκάσειε. περὶ δὲ τῆς Χαρίλης τοιαῦτά τινα μυθολογοῦσι, &c.

In Dialogo suo de Oraculorum defectu: *Enimverò ea, inquit, quæ ad hoc Oraculum pertinent, quibus hæc civitas ad Tempe usque progressa, omnes ultra Pylas modò Græcos initiavit. Nam & tabernaculum quod in area excitatur nono quoquo anno, non est latebrosum draconis cubile, sed tyrannicæ aut regiæ arcis simulachrum: & tacita in tabernaculum per Doloniam, ut vocant, irruptio, mox pueri patrimi ac matrimi cum ardentibus thedis inductio, & tabernaculi succensio, eversioque mensæ, & celerrima nunquam retro respicientium & per fani fores se proripientium fuga, postremò pueri errores & servitus, ejusque ad Tempe expiatio, magni cujusdam sceleris & facinoris suspicione non carent*, &c.

Τούτοις (ἔφη) τοῖς περὶ τὸ χρηστήριον, οἷς ἄρτι τοὺς ἔξω Πυλῶν πάντας Ἕλληνας ἡ πόλις κατοργιάζουσα μέχρι Τεμπῶν ἐλήλακεν, ἥ τε γὰρ ἱσταμένη καλιὰς ἐνταῦθα περὶ τὴν ἅλω δι' ἐννέα ἐτῶν, οὐ φωλεώδης τοῦ δράκοντος χειά, ἀλλὰ μίμημα τυραννικῆς ἢ βασιλικῆς ἐστιν οἰκήσεως· ἥ τε μετὰ σιγῆς ἐπ' αὐτὴν διὰ τῆς ὀνομαζομένης Δωλωνείας ἔφοδος, μὴ αἰόλα δὲ τὸν ἀμφιθαλῆ κόρον ἡμμέναις δᾳσὶν ἄγουσι, καὶ προσβάλλοντες τὸ πῦρ τῇ καλιάδι, καὶ τὴν τράπεζαν ἀνατρέψαντες ἀνεπιστρεπτὶ φεύγουσι διὰ τῶν θυρῶν τοῦ ἱεροῦ· καὶ τελευταῖον αἵ τε πλάναι καὶ ἡ λατρεία τοῦ παιδὸς, οἵ τε γινόμενοι περὶ τὰ Τέμπη καθαρμοὶ, μεγάλου τινὸς ἄγους καὶ τολμήματος ὑποψίαν ἔχουσι.

Ac paulò inferiùs : *Quum iſta Cleombrotus diſſeruiſſet, Heracleon, Nemo hîc, inquit, ſuperſtes adeſt* EX PROFANIS NEC INITIATIS, &c. Græca, quæ uti ubique, ita hic majorem emphaſin habent, ſonant:

Ταῦτα τοῦ Κλεομβρότου διελθόντος, ὁ Ἡρακλέων, οὐδεὶς μὲν (ἔφη) τῶν βεβήλων καὶ ἀμυήτων καὶ περὶ θεῶν δόξας ἀσυγκράτους ἡμῖν ἐχόντων πάρεστιν.

Collocutores hi, quod notandum, à Plutarcho ponuntur conſediſſe ad Templum Delphicum, atque inter ſeſe ibi de Oraculorum auctoribus eorumque defectu diſſeruiſſe. Quæ ex hiſce videmus eſt, omnes circumjacentes populos myſteriis Delphicis fuiſſe initiatos, ac per id ipſorum conſcientias Antiſtitibus Delphicis fuiſſe obſtrictas : ita ut Arcana hujus Oraculi, ſi quæ eſſent præter myſteria, quorum Epoptæ erant, minimè ipſis licuerit aliis enuntiare. Quod maxime è re erat horum Prophetarum atque Antiſtitum. cui adde, (ut jam ſuperius notatum eſt) quod & incolæ & eorum circumjacentes vicini, inde vitam lucroſam agerent ac jucundam. Dum igitur ſic duplici modo hiſce Antiſtitibus obſtricti eſſent : nullum periculum erat, ipſos aliquid horum propalaturos : aut ſi quis ita impius inveniretur, omni vi ac conatu ipſum ut Nefarium & Atheum perſequebantur : diriſque devovebant. Neque fides ulla talibus devotis ac ſacris, omninoque, communi opinione, ſceleſtis atque Atheis, quibuſque nihil Sacroſancti haberetur; quique adeo omni vi ac conatu eſſent exterminandi ſummiſque ſuppliciis plectendi, à ſuperſtitioſa multitudine, habebatur. Ita ut ab omni parte ſic ſatis ſecuri eſſent præſtigiarum atque impoſturarum harum auctores & actores. Hoc quoque initiationis prætextu, removebant omnes Epicureos, taleſque alios homines, à quibus ſibi cum ratione metuere debebant, ne, (præſertim ſi alicujus auctoritatis atque exiſtimationis inter alios eſſent) detegerent ipſorum artes ac frau-

fraudes; easque ita aliis in ipsorum dedecus ac damnum divulgarent.

Hujusmodi inventa quoque belle imitatus fuerat Alexander ille Pseudomantis; de quo plura superius ex Luciano adduximus: qui Lucianus & hæc de ipso narrat: Τελετήν τε γὰρ τινα συνίσταται, καὶ δᾳδουχίας, καὶ ἱεροφαντίας, τριῶν ἑξῆς ἀεὶ τελουμένων ἡμερῶν. καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ, πρόῤῥησις ἦν ὥσπερ Ἀθήνησι, τοιαύτη. εἴ τις ἄθεος ἢ χριστιανὸς, ἢ ἐπικούρειος ἥκει κατάσκοπος τῶν ὀργίων, φευγέτω, οἱ δὲ πιστεύοντες τῷ θεῷ, τελείσθωσαν τύχῃ τῇ ἀγαθῇ. εἶτ' εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ἐξέλασις ἐγίνετο. καὶ ὁ μὲν ἡγεῖτο λέγων, ἔξω χριστιανούς. τὸ δὲ πλῆθος ἅπαν ἐπεφθέγγετο, ἔξω ἐπικουρείους.

Nam & initiationes quasdam instituerat, tædarum per manus tradendarum gestationes, & sacrorum cæremonias, quæ quidem tribus ex ordine diebus continenter peragerentur. Ac primò quidem die Athieniensium ritu, denuntiatio fiebat hujusmodi. Si quis impius, aut Christianus, aut Epicureus Mysteriorum explorator accessit, discedat. Sed qui Deo credunt, fæliciter initientur. Sub hæc protinus exigebantur, illo præeunte ac dicente, Foras pellantur Christiani. Tum multitudo acclamabat universa, Foras pellantur Epicurei, &c.

Neque immerito eos abigebat: hi enim ipsi maximè insidiabantur, ac fraudes ipsius detegere cunctis hominibus satagebant, uti patet ex sequentibus: Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ τῶν νοῦν ἐχόντων, ὥσπερ καὶ ἐκ μέθης βαθείας ἀναφέροντες, συνίσταντο ἐπ' αὐτὸν, καὶ μάλιστα ὅσοι Ἐπικούρου ἑταῖροι ἦσαν, καὶ ἐν ταῖς πόλεσιν ἐπεφώρατο ἠρέμα ἡ πᾶσα μαγγανεία, καὶ συσκευὴ τοῦ δράματος, ἐκφέρει φόβητρόν τι ἐπ' αὐτοὺς, λέγων, ἀθέων ἐμπεπλῆσθαι, καὶ χριστιανῶν τὸν πόντον, οἱ περὶ αὐτοῦ τολμῶσι τὰ κάκιστα βλασφημεῖν. οὓς ἐκέλευε λίθοις ἐλαύνειν, εἴγε ἐθέλουσιν ἵλεω ἔχειν τὸν θεόν.

Verum

Verum ubi jam plerique prudentes homines velut ex alta ebrietate emergentes, in ipsum conspirassent, maxime Epicuri sectatores: & in urbibus omnis præstigiatura, fictusque fabulæ apparatus deprehenderetur, quendam ipsis terrorem incutere voluit, dicens impiis & Christianis impleri Pontum: à quibus audacter maledictis pessimis impeteretur. Quos jussit lapidibus expellerent, si Deum habere propitium vellent.

Sic & Juliani tempore fictitius ille Apollo Daphnæus (interrogatus de causa silentii) respondebat, *se nulla posse dare Oracula propter mortuos* (inter quos erat Babylas Martyr) *circa eum locum sepultos.* Scilicet Christiani, quibus repleta erat Antiochia, aliique ejusdem religionis aliunde advenientes, visitabant quotidie sepulchra Martyrum, atque inprimis quidem Babylæ. Sub quo prætextu, dum loca illa ita frequentarent, cum subreperent etiam huic Oraculo, oculisque emissitiis omnia perlustrarent, ut sic detegerent imposturas ac præstigias ibi exercitas, neque id ferrent ea tempora, ut vi expellere eos inde possent Antistites; illi sub prætextu à mortuis purgandi locum Dîs sacratum, cum Babyla aliisque, Christianos inde removere nitebantur.

Nihil enim magis aut citius detegere valebat Antistitum ejusmodi imposturas, quam continuus concursus publicæque Panegyres, ob ludos aut festa publica ibi celebranda: si quarumcunque sectarum Philosophis, eorumve sequacibus ad illa pateret accessus. Atque hinc est proculdubio, quod Oraculum Jovis Olympii, quod Herodoti tempore adhuc responsa reddebat, Strabonis tempore, ac forsan diu admodum, ante ipsius ætatem, altum teneret silentium.

Si vero & ulterius consideremus veras ac genuinas causas, cur tandem in totum desierint cuncta ubique terrarum Oracula, inveniemus, puto, eas fuisse hasce sequentes. 1. Mendacia

dacia eorum frequentia ; ac nulli, aut contrarii planè, prædictis eventus. 2. Corrupti pecuniâ aliisque Antistites, eorumque imposturæ ac scelera, ex talibus causis commissa manifestata. 3. Fraudes ac fallaciæ, artesque per Antra, Machinas & cætera præstigiarum instrumenta perpetrata, tandemque à Consultoribus aliisve detecta. 4. Adulteria quandoque & ejusmodi plura crimina horrenda, quibus sub prætextu Religionis ac pietatis, illudebant superstitiosis fœminis eorumque credulis maritis, à Prophetis Antistitibusque perpetrata. Cujus exemplum dedimus in Tyranno Saturni Sacerdote : ac cujusmodi est quod narrat lib. 18. Antiquitatum Judaicarum Fl. Josephus. 5. Philosophi, Peripatetici scilicet & Cynici aliique; atque inprimis Epicurei : qui omnem movebant quandoque lapidem ut hosce impostores pudefacerent. 6. Christiani, eorumque religio quocunque terrarum se diffundens. Qui homines, pio Zelo contra Idololatriam, non tantum, ubi poterant, Templa tam fatidica quam cætera demoliebantur: verum & cuncta Ethnicorum Mysteria detegebant, atque inde propalabant ; Irrisuiqne & ludibrio communi mundo exponebant ; atque ea de causa omnia adyta explorabant, ac si quid obscura ista templorum Oraculorumque operta occultarent, curatius in lucem palam protrahebant. Et hæc quidem præcipua causa fuit, atque ea ob quam in æternam ruinam interitumque paulatim delapsa sint.

Hisce 7. addi possent Jocularia illa ac verè ridenda, atque etiam alias frivola admodum, responsa nonnumquam per Prophetas Consultoribus data ; si modo omnia illa, quæ ejusmodi naturæ proferuntur reverâ data sint (nam plurima talia fuisse conficta partim ex præcedentibus clarum est, partim ex aliis facillimè ostendi posset) inter quæ merito ponitur id quod affert Athenæus lib. 5. Nempe, *cum aliquis interrogasset: Quo pacto dives fiam, ô Jovis ac Latonæ fili? Oraculum*

culum ludificans respondit : Si quod inter Sicyonem & Corinthum est possideas.

Adde huic & illud, quod secundum alios, Ægiensibus, secundum alios iterum, Megarensibus redditum fuit, uti volunt. Suidas, in ὑμεῖς, de eo ita loquitur:

Ὑμεῖς ὦ Μεγαρεῖς, οὔτε τρίτοι, οὔτε τέταρτοι.

Χρησμοῦ κομμάτιόν ἐστι παροιμιαζόμενον οὕτως.

Ἵππον Θεσσαλικὴν, Λακεδαιμονίην τε γυναῖκα·
Ἄνδρας δ' οἳ πίνουσιν ὕδωρ καλῆς Ἀρεθούσης·
Ἀλλ' ἔτι, καὶ τῶν εἰσιν ἀμείνονες, οἵτε μεσηγὺ
Τίρυνθος ναίουσι καὶ Ἀρκαδίης πολυμήλου·
Ἀργεῖοι λινοθώρηκες κέντρα πολέμοιο.
Ὑμεῖς δ' Αἰγιέες οὔτε τρίτοι, οὔτε τέταρτοι,
Οὔτε δυωδέκατοι, οὔτ' ἐν λόγῳ, οὔτ' ἐν ἀριθμῷ.

Ἱστορεῖ δὲ Μνασέας, ὅτι Αἰγιεῖς οἱ ἐν Ἀχαΐᾳ καταναυμαχήσαντες Αἰτωλοὺς, καὶ λαβόντες πεντηκόντορον αὐτῶν δεκάτην Πυθοῖ ἀναθέντες, ἠρώτων τίνες εἶεν κρείττους τῶν Ἑλλήνων. ἡ δὲ Πυθία, ἔχρησεν αὐτοῖς τὰ προκείμενα. καὶ Ἴων δὲ Αἰγιεῦσι δοθῆναι τὸν χρησμὸν ἱστορεῖ. τινὲς δὲ οἴονται τοῖς Μεγαρεῦσιν εἰρῆσθαι αὐτὸν, καὶ προφέρονται, Ὑμεῖς δ' ὦ Μεγαρεῖς, οὔτε τρίτοι, οὔτε τέταρτοι. ὡς καὶ Καλλίμαχος ἐν τοῖς ἐπιγραμματίοις, Τῆς δὲ παλαίνης Νύμφης ὡς Μεγαρέων, οὐ λόγος οὐδ' ἀριθμός.

Vos ô Megarenses neque tertii neque quarti, frustulum est Oraculi quod cessit in proverbium, hoc modo:

Equam Theßalicam, & fœminam Lacedæmoniensem,
Viros qui bibunt aquam formosæ Arethusæ :
Sed istis etiam adhuc meliores sunt, qui meditullium
Tirynthis habitant & Arcadiæ ovibus abundantis
Argivi lineis induti thoracibus, . . . stimuli belli.

Vos

Vos verero Æginetæ neque tertii, neque quarti,
Neque duodocimi, neque in ulla ratione aut numero.

Narrat Mnaseas, Æginetas, qui in Achaia habitant, quum navali prælio devicissent Ætolos, ac navem quinque remorum cœpissent, decimas obtulisse Pythoni, atque interrogasse, quinam optimi essent Græcorum; At Pythia ipsis respondebat ea quæ modo allata sunt. Etiam Ion narrat Æginetis datum fuisse hoc Oraculum. Nonnulli tamen existimant Megarensibus pronuntiatum, ac proferunt:

Vos vero, ô Megarenses, neque tertii, neque quarti.
Ut etiam Callimachus in Epigrammatibus suis;
—— Miseræ vero
Nymphæ, veluti Megarensium, neque ratio [ulla] neque numerus.

At Scholiastes Theocriti id Megarensibus non solum attribuit, sed & auctius (cum Ttetze) producit, præmittendo versum sequentem:

Γαίης μὲν πάσης τὸ Πελασγικὸν Ἄργος ἄμεινον.

Post quem tum versus ἵπποι Θρηΐκιαι, &c. sequuntur, quod narrat ex auctoritate Diniæ scriptoris: cui adstipulantur & Callimachus (uti ex Suida vidimus) & Theocritus in Idyllio 14.

Ἄμμες δ' οὔτε λόγω τινὸς ἄξιοι, οὔτ' ἀριθμητοὶ
Δύστανοι Μεγαρῆες, ἀτιμοτάτῃ ἐνὶ μοίρᾳ.

Plutarchus vero, (Symposiacorum Problematum libro v.) quibus horum amborum hæc adscribenda essent, dubitare videtur; dum ita loquitur: Τῶν δὲ Δημοκρίτου (ἔφη) εἰδώ-

λων,

λων, ὥσπερ Αἰγιέων ἢ Μεγαρέων, ἀριθμὸς οὐδεὶς οὐδὲ λόγος. *Non ullo magis (inquit) Democriti imagines sive spectra habenda sunt in numero aut ratione; quam Æginetæ aut Megarenses.* Nisi quis velit Plutarchum per hæc verba illud adagium, vel fabulam unde adagium traxit originem suam, ambobus attribuisse. Quod adhuc longe magis fabulæ fidem elevat.

Porrò, idem fatum fuit hujus Oraculi cum illo de *Puero Hebræo*, (de quo in secunda mea Dissertatione) cunctis id aliter quam alii legentibus. Ubi enim verbi gratia, Eusebius habet οὖδας, Scholiastes Theocriti, ut & alii, habent Ἄργος. Ubi Eusebius Θρηΐκιαι, Tzetzes Θεσσαλικαί. Athenæus & alii: Ἵππον Θεσσαλικήν: atque eodem, modo ferè differunt in cæteris. Verum, dicat forsan aliquis, ergo nec majoris mihi ponderis erit; utpote æque quam istud ab aliquo confictum. Nil repugno. Sive enim hujusmodi jocularia Oracula fuerint data per Antistites, sive non data, res eodem recidit: Oracula scilicet per talia quam maximè facta fuisse suspecta.

Si autem revera data sunt, per talia occasionem dabant hominibus Philosophis, ipsis irridendi. Unde exemplum non inelegans habemus apud Philostratum lib. I. de vitis Sophistarum, in Polemone: Ἥκων δὲ εἰς τὸ Πέργαμον, ὅτε δὴ τὰ ἄρθρα ἐνόσει, καταδαρθὼν μὲν ἐν τῷ ἱερῷ ἐπιστάντος δὴ αὐτῷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ προσειπόντος ἀπέχεσθαι ψυχροῦ ποτοῦ· ὁ Πολέμων, βέλτιστε, εἰπεῖν, εἰ δὲ βοῦν ἐθεράπευες.

Et profectus Pergamum, cum articulari morbo ægrotaret, obdormiit in Templo [Æsculapii.] cum autem Æsculapius ei appareret atque admoneret, ut à frigido potu abstineret; Optime, [Deorum scilicet] Polemo, inquit, quid si bovem curares?

Cum autem & *Oracula* [μαντεῖα] & *Bacides*, & reliqui gene-

generis *Prophetæ* atque *Harioli*, *Augures*, *Haruſpices*, *Somniorum interpretes*, eorumque fallaciæ, ſapientioribus tam benè eſſent perſpectæ; non verebantur eos Comici, cum maximo ſpectatorum riſu, traducere in theatris ſuis. Cujus rei non unum exſtat exemplum apud Ariſtophanem. Cujusque illa quæ habet in εἰρήνη, ut heic apponantur Lectori, non ingrata fore mihi confido. Sunt autem ſequentia:

θε. Ταυτὶ δέδραται. τίθεσο τὼ μηρὼ λαβών.
Ἐγὼ δ' ἐπὶ σπλάγχν' εἶμι καὶ θυλήματα.
τρ. Ἐμοὶ μελήσει ταῦτά γ'. ἀλλ' ἥκειν ἐχρῆν.
θε. Ἰδοὺ πάρειμι, μῶν ἐπισχεῖν σοι δοκῶ;
τρ. Ὄπτα καλῶς νυν ταῦτα. καὶ γὰρ οὑτοσὶ
Προσέρχεται δάφνῃ τις ἐστεφανωμένος.
Τίς ἄρα ποτ' ἐστίν; θε. ὡς ἀλαζὼν φαίνεται.
Μάντις τίς ἐστιν. τρ. οὐ μὰ Δί. ἀλλ' Ἱεροκλέης.
θε. Αὐτόσγε ποῦ 'σθ' ὁ χρησμολόγος οὐ 'ξ Ὠρεοῦ.
Τί ποτ' ἄρα λέξει; τρ. δῆλος ἐσθ' οὗτος γ' ὅτι
Ἐναντιώσεταί τι ταῖς διαλλαγαῖς.
θε. Οὐκ ἀλλὰ κατὰ τὴν κνίσαν εἰσελήλυθεν.
τρ. Μὴ νυν ὁρᾶν δοκῶμεν αὐτόν. θε. εὖ λέγεις.
ἱε. Τίς ἡ θυσία ποθ' αὑτηί; καὶ τῷ θεῶν;
τρ. Ὄπτα σὺ σιγῇ, κἄπαγ' ἀπὸ τῆς ὀσφύος.
ἱε. Ὅτῳ δὲ θύετ' οὐ φράζεθ'; τρ. ἡ κέρκος ποιεῖ
Καλῶς. θε. καλῶς δῆτ' ὦ πότνι' εἰρήνη φίλη.
ἱε. Ἄγε νυν ἀπάρχου. κᾆτα δὸς τἀπάργματα.
τρ. Ὀπτᾶν ἄμεινον πρῶτον. ἱε. ἀλλὰ ταυταγὶ
Ἤδη 'στὶν ὀπτά. τρ. πολλὰ πράττεις ὅστις εἶ.
Κατάτεμνε. ποῦ τράπεζα; τὴν σπονδὴν φέρε.
ἱε. Ἡ γλῶττα χωρὶς τέμνεται. τρ. μεμνήμεθα.
ἱε. Ἀλλ' οἶσθ' ὃ δρᾶσον; θε. ἢν φράσῃς. τρ. μὴ διαλέγου
Νῷν μηδέν. εἰρήνῃ γὰρ ἱερὰ θύομεν.

ἱε. Ὦ μέλεοι θνητοὶ καὶ νήπιοι. τρ. ἐς κεφαλὴν σοί.
ἱε. Οἵτινες ἀφραδίῃσι θεῶν νόον οὐκ ἀΐοντες
Συνθήκας πεποίησθ' ἄνδρες χαροποῖσι πιθήκοις.
θε. Αἰβοῖ αἰβοῖ τρ. τί γελᾷς. θε. ἥσθην χαροποῖσι πιθήκοις.
ἱε. Καὶ κέπφοι τρήρωνες, ἀλωπεκιδεῦσι πίπεισθε.
Ὧν δόλιαι ψυχαί, δόλιαι φρένες. τρ. εἴθε σοῦ εἶναι
Ὤφελεν ὦ 'λαζὼν οὑτωσὶ θερμὸς ὁ πλεύμων.
ἱε Εἰ γὰρ μὴ νύμφαιγε θεαὶ Βάκιν ἐξαπάτασκον
Μὴ δὲ Βάκις θνητούς, μήδ' αὖ νύμφαι Βάκιν αὐτόν,
τρ. Ἐξώλης ἀπόλοι' εἰ μὴ παύσαιο βακίζων.
ἱε. Οὔπω θέσφατον ἦν εἰρήνης δέσμ' ἀναλῦσαι·
Ἀλλὰ τότε πρῶτον τρ. τοῖς ἁλσίγε πασέα ταυτί.
ἱε. Ο' γάρ πω τοῦτ' ἐστὶ φίλον μακάρεσσι θεοῖσιν
Φυλόπιδος λῆξαι, πρίν κεν λύκος οἶν ὑμεναιοῖ.
Ὡς ἡ σφονδύλη φεύγουσα πονηρότατον βδεῖ·
Χ' ἡ κώδων ἀκαλανθὶς ἐπειγομένη τυφλὰ τίκτει.
Τουτάκις οὔπω χρῆν τὴν εἰρήνην πεποιῆσθαι.
τρ. Ἀλλὰ τί χρῆν ἡμᾶς; οὐ παύσασθαι πολεμοῦντας;
Ἢ διακαυνιάσαι, πότεροι κλαυσούμεθα μεῖζω;
Ἐξὸν σπεισαμένοις κοινῇ, τῆς Ἑλλάδος ἄρχειν.
ἱε. Οὔποτε ποιήσεις τὸν καρκίνον ὀρθὰ βαδίζειν.
τρ. Οὔποτε δειπνήσεις ἔτι τοῦ λοιποῦ γ' ἐν πρυτανείῳ
Οὐδ' ἐπὶ τῷ πραχθέντι ποιήσεις ὕστερον οὐδέν.
ἱε. Οὐδέποτ' ἂν θείης λεῖον τὸν τραχὺν ἐχῖνον.
τρ. Ἆρα φενακίζων ποτ' Ἀθηναίους ἔτι παύσει;
ἱε Ποῖον γὰρ κατὰ χρησμὸν ἐκαύσατε μῆρα θεοῖσιν;
τρ. Ὥσπερ κάλλιστον δή που πεποίηκεν Ὅμηρος.
Ὣς οἱ μὲν νέφος ἐχθρὸν ἀπωσάμενοι πολέμοιο.
Εἰρήνην εἵλοντο, καὶ ἱδρύσανθ' ἱερείῳ.
Αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ μῆρ' ἐκάη, καὶ σπλάγχν' ἐπάσαντο,
Ἔσπενδον δεπάεσσιν. ἐγὼ δ' ὁδὸν ἡγεμόνευον.
Χρησμολόγῳ δ' οὐδεὶς ἐδίδου κώθωνα φαεινόν.

ἱε. Οὐ

ιε. Οὐ μετέχω τούτων. οὐ γὰρ ταῦτ' εἶπε Σίβυλλα.
τρ. Ἀλλ' ὁ σοφός τοι νὴ Δί' Ὅμηρος, δεξιὸν εἶπεν.
Ἀφρήτωρ, ἀθέμιστος, ἀνέστιός ἐστιν ἐκεῖνος,
Ὃς πολέμου ἔραται ἐπιδημίου ὀκρυόεντος.
ιε. Φράζεο δή. μή πώς σε δόλῳ φρένας ἐξαπατήσας
Ἰκτῖνος μάρψῃ. τρ. τουτὶ μέντοι σὺ φυλάττου.
Ὡς οὗτος φοβερὸς τοῖς σπλάγχνοις ἐστὶν ὁ χρησμός.
Ἔγχει δὴ σπονδήν. καὶ τῶν σπλάγχνων φέρε δευρί.
ιε. Ἀλλ' εἰ ταῦτα δοκεῖ, κἀγὼ 'μαυτῷ βαλανεύσω.
τρ. Σπονδή. σπονδή.
ιε. Ἔγχει δὴ κἀμοὶ, καὶ σπλάγχνων μοῖραν ὄρεξον.
τρ. Ἀλλ' οὔπω τοῦτ' ἐστὶ φίλον μακάρεσσι θεοῖσιν.
Ἀλλὰ τόδε πρότερον σπένδειν ἡμᾶς. σὲ δ' ἀπελθεῖν.
Ὦ πότνι' εἰρήνη, παράμεινον τὸν βίον ἡμῖν.
ιε. Πρόσφερε τὴν γλῶτταν. τρ. σὺ δὲ τὴν σαυτοῦ γ' ἀπένεγκε.
ιε. Σπονδή. τρ. καὶ ταυτὶ μετὰ τῆς σπονδῆς λαβὲ θᾶττον.
ιε. Οὐδεὶς δώσει μοι τῶν σπλάγχνων; τρ. οὐ γὰρ οἷόν τε
Ἡμῖν πρὶν διδόναι πρὶν καὶ λύκος οἶν ὑμεναιοῖ.
ιε. Ναὶ πρὸς τῶν γονάτων. τρ. ἄλλως ὦ τᾶν ἱκετεύεις.
Οὐ γὰρ ποιήσεις λεῖον τὸν τραχὺν ἐχῖνον.
Ἄγε δὴ θεαταὶ δεῦρο συσπλαγχνεύετε,
Μετὰ νῷν. ιε. τί δ' ἔγωγε; τρ. τὴν Σίβυλλαν ἔσθιε.
ιε. Οὔτοι μὰ τὴν γῆν ταῦτα κατέδεσθον μόνω.
Ἀλλ' ἁρπάσομαι σφῶν αὐτά. κεῖται δ' ἐν μέσῳ.
τρ. Παῖε, παῖε τὸν βάκιν. ιε. μαρτύρομαι
τρ. Κἀγώγ' ὅτι τένθης εἶ κἀλαζὼν ἀνήρ.
Παῖ' αὐτὸν ἐπέχων τῷ ξύλῳ τὸν ἀλαζόνα
θε. Σὺ μὲν οὖν. ἐγὼ δὲ τουτονὶ τῶν κωδίων
Ἃ λάμβαν' αὐτὸς ἐξαπατῶν ἐκβολβιῶ.
Οὐκ, καταβαλεῖς τὰ κώδι' ὦ θυηπόλε;
ιε. Ἤκουσας ὁ κόραξ οἷος ἦλθ' ἐξ ὠρεοῦ;
θε. Οὐκ ἀποπετήσει θᾶττον εἰς ἐλύμνιον.

Fa.] *Hæc*

Fa.] *Hæc ſunt peracta : crura jam curans cape :*
Nam viſo ad exta, diiſque polluctum paro.
Tr.] *Curabitur : ſed ventum opportuit ſtatim.*
Fa.] *Mox venio & adſum : num ſtrigans videor tibi?*
Tr.] *Nunc illa rite aſſare cures. neſcio*
Quis iſte lauro qui coronatus venit.
Quis ille tandem eſt? Fa.] quam videtur arrogans!
Vatum puto eſſe. Tr.] Non is eſt, ſed Hierocles.
Fa.] *Sortilegus ille forſan eſt ex Oreo :*
Quid volt ſibi ergo? Tr.] apparet infeſtum bonis
Sentire contra ſancta pacis fœdera.
Fa.] *Minime: ſed illum nidor iſte perculit.*
Tr.] *Fingamus hunc nos non videre. Fa.] Rectè ais.*
Hi.] *Quæ ſacra ſunt hæc? cui Deo fit victima?*
Tr.] *Tu tacitus aſſans dimove à luſtralibus.*
Hi.] *Dicturin' eſtis cui literis? Tr.] En, bene eſt,*
De pene. Fa.] Amica diva Pax multum bene!
Hi.] *Nunc ergo polluce, atque proſicias dato.*
Tr.] *Inſtare præſtat arſui prius. Hi.] Sed hæc*
Satis aſſa. Fr.] multa, quiſquis es, ſatagis nimis.
Age proſecato. Ubi ara? Libamenta fer.
Hi.] *Linguam ſeorſim incidite. Tr.] memores mones.*
Hi.] *Scin quid tu agas? Fa.] Si dixeris. Tr.] Verbum cave*
Faxis modo unum : ſacra nam Paci damus.
Hi.] *O miſeros ſtultoſque homines. Tr.] hoc deprecor in te.*
Hi.] *Qui Divôm ignari mentis (ſocordia tanta eſt)*
Terrificis cum ſimiolis ſic fœdus initis.
Fa.] *Papæ! Tr.] Quid rides? Fa.] de ſimiolis metuendis.*
Hi.] *Volpibus atque leve voltis confidere mergi.*
Mens animi quibus alta dolis pectuſque. Tr.] Utinam tu

Tam

Tam caldo pulmone suas jactator inanis.
Hi.] *Namque Bacin Nymphæ nisi decepere docentes,*
Nec Bacis ipse homines, si nec Nymphæ Bacin ipsum.
Tr.] *Dii te eradicent, nisi desinis usque Bacissans.*
Hi.] *Nondum erat in fatis dissolvi vincula Pacis,*
Hoc tamen inprimis. Tr.] *decet hæc sale spargere primùm.*
Hi.] *Nondum etiam ut fiat bellorum missio amicum est*
Diis superis: prius ante lupo quam nupserit agna.
Ut malè olet fugiens & vissit putida blatta,
Ut generat cæcos properans arguta acalanthis [*canis:*]
Tempora sic nondum Pacis matura fuerunt.
Tr.] *Quid faceremus enim, non finem imponere bellis?*
An sortiri utri nostrum graviora dolerent?
Imperium in Græcos fœdus cum spondeat istud?
Hi.] *At nunquam rectâ efficies incedere cancrum.*
Tr.] *Non te postidea victus manet in Prytanéo:*
Nec facies posthac, Bello quæ stante solebas.
Hi.] *Non facies unquam ut levis siet asper echinus.*
Hi.] *Quo freti Oraclo, divorum incenditis aras?*
Tr.] *Quod vates faciens pulchrè respondit Homerus:*
Sic inimica illi bellorum nube fugata
Pacem acceperunt, & supposuere bidenti:
Ac tandem tostis strebulis, extisque comesis,
Libarunt pateras læti, præeunte viam me:
Sed nullum vati memini præbere culignam.
Hi.] *Hæc ego non capio, nec enim est effata Sibylla.*
Tr.] *Ac sapiens quondam ritè hoc prædixit Homerus:*
Exsors ille domus, pauperque extorris & exlex
Quem bellum civile juvat crudele, nefandum.
Hi.] *Aspice sis ne quid per fraudem frausus in extis*

 Sub-

Subripiat milvus. Tr.] quin hæc tua cautio ſola eſt:
Nempe iſtuc metuunt Oraclum viſcera. Verum
Infunde hic libamen, & exta hic providus infer.
Hi.] *Si placet hoc vobis, mihi ero meus ipſe miniſter.*
Tr.] *Liba, liba.*
Hi.] *Funde etiam nobis, extorum & porrice partem.*
Tr.] *At nondum ſuperis placet immortalibus iſtuc:;*
Sed libare prius nos expedit: ipſe faceſſe.
O Dea Pax tecum da poſſe extendere vitam.
Hi.] *Cedo ſis linguam. Tr.] Ipſe tuam refer atque remitte.*
Hi.] *Libamen. Tr.] Sed & hæc citò cum libamine ſuone.*
Hi.] *Nemone exta mihi? Tr.] Nulla id ratione queamus,*
Ante lupus quam connubio ſibi junxerit agnam.
Hi.] *At ſuplex oro. Tr.] Fruſtra oras ſupplice voce:*
Non facias etenim ut levis ſiet aſper echinus.
Agite ergo qui ſpectatis huc adeſte vos,
Unà exta edemus. Hi.] Nil ne ego? Tr.] Sibyllam ut lubet.
Hi.] *Haud, Ecere, iſta ſoli edetis in ſimul:*
Sed rapiam & ipſe; quippe quæ in medio jacent.
Tr.] *Feri, feri Bacin. Hi.] Hominum teſtor fidem.*
Tr.] *At ego quod es lurco atque vanus arrogans.*
Fuſte arrogantem reprimens iſtum feri.
Fa.] *Potes quidem iſtuc: aſt ego hunc quas accipit*
Deceptor ille ebulbitabo pellibus.
Pelleſne haruſpex haſce admiſſurus es?
Hi.] *Audin' quis ille Corvus eſt ex Oreo?*
Fa.] *Non avolabit ocyus in Elymnium?*

An autem hoc ſequens Oraculum inter Jocularia ponendum ſit, an vero inter ea, quæ per Antiſtites pretio corruptos data fue-

fuerunt, ipse judicet Lector. Sic autem Oenomaus apud Eusebium. Ἔπαθον δὲ καὶ οἱ Κνίδιοι τούτῳ προσεοικὸς, Ἁρπάγου ἐπ᾽ αὐτοὺς στρατεύσαντος. τὸν γὰρ Ἰσθμὸν τὸν αὐτόθι διακόπτειν ἐπιχειροῦντες, καὶ τὴν πόλιν νησοποιεῖν, τὰ μὲν πρῶτα τοῦ ἔργου εἴχοντο· ἐπεὶ δ᾽ αὐτοῖς [οὐκ, forsan & plura desunt] ἀπήντα ἡ ἐργασία, ἀπαγορεύοντες ἤδη ἐχρῶντο. σὺ δὲ αὐτοῖς εἶπας, Ἰσθμὸν μὴ πυργοῦτε μηδ᾽ ὀρύσσετε. Ζεὺς γάρ κ᾽ ἔθηκε νῆσον, αἴκ᾽ ἐβούλετο· καὶ οἱ βλάκες ἐπείσθησαν, καὶ ἀποτραπόμενοι παρέδωκαν ἑαυτοὺς τῷ Ἁρπάγῳ. τὸ δὲ ῥᾳδιούργημα· ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἦν βέβαιος ἀποφυγὴ ὀρύξασι, τούτου μὲν ἔπαυσας. ὡς δὲ μὴ κελεύων ἔργου ἔχεσθαι, ἐπαγγέλῃ τὴν ἀποφυγήν. τούτῳ δὲ οὐ τὸ λῷον εἶναι μὴ ὀρύξασι προστίθεις· ἀλλ᾽ ὅτι οὐ δοκεῖ τῷ Διῒ νῆσον αὐτὴν εἶναι. ἐν μὲν οὖν τῇ ἀποτροπῇ, ἀμφότερα ἰσόῤῥοπα· ἐν δὲ τῇ προτροπῇ, τὸ διαφεύξεσθαι προεῖχεν, ὃ δὴ ἀσφαλὲς ἦν τῷ Σοφιστῇ τὸ ἀνατρέπειν. οὕτως τὸ οὐδὲν εἰπὼν, ὧν ἕνεκα ἧσαν ἀφιγμένοι, ἀπέπεμψας οἰομένους ἀκηκοέναι τι. Quibus addit ipse Eusebius: Ταῦτα δὲ ἡγοῦμαι τὸ ἀδρανὲς τῶν τε χρώντων, καὶ τῶν χρωμένων ἀπελέγχειν αὐτάρκως, καὶ ὅτι μηδὲν ἀληθῶς ἔνθεόν ἐστιν εὑρεῖν ἐν τοῖς δηλουμένοις.

Nec sane dissimilis Cnidiorum, Harpago adversus eos movente, fortuna conditioque fuit. Isthmum enim illum, qui tum inibi erat, tollere ac rescindere, atque urbem insulam efficere aggressi, ubi rem, fausto licet initio, minus postea vidißent ex voto cedere, abjectis demum animis, Oraculum consuluere. Tu vero ad eos, ISTHMUM NEU MUNITE, NEU SUFFODITE: JUPITER ENIM SI VOLUISSET, INSULAM FECISSET. *Tibi porro vecordes ac stolidi homines fidem habuere, seseque Harpago, è suscepto deterriti consilio, dedidére. Istuc autem quam veteratoriè! Nam quod, ne suffosso quidem Isthmo, certum eos receptum habituros videas, affectum opus inhibes: idemque simul, utpote nequaquam ejus instituendi auctor effugiendi spem ostendis aliquam. Neque tamen si à suffodiendo abstinuerint, lætiorem*

exitum polliceris. Hoc unum affers, Jovi Urbem Insulam fieri non placere. Occurrebat nimirum, si dehortarere, parem in utramque partem responsi vim; sin autem hortarere, expressam nimium consecuturæ salutis significationem futuram. Quare, dehortari modò, tutum imprimis ac securum Sophistæ visum est. Atque hunc in modum nihil prorsus ad ea respondens, quorum te ipsi caussâ convenerant, miseros dimisisti, qui se tamen abstulisse aliquid putabant.

Videmus igitur hujusmodi præstigiatorum nugas sapientioribus deridiculo habitas publicéque quandoque fuisse explosas. Id verò summa cum ratione fuisse factum nos ulterius docet Cicero, per plurima ac diversimoda exempla, è quibus hæc sequentia, à somniorum Interpretibus desumpta, suffecerint.

Cursor ad Olympia proficisci cogitans, visus est in somniis curru quadrigarum vehi. Mane ad Conjectorem. At ille, Vinces, inquit, id enim celeritas significat & vis equorum. Post idem ad Antiphontem. Is autem, Vincare, inquit, necesse est. An non intelligis quatuor ante te cucurrisse? Ecce alius Cursor (atque horum somniorum, & talium plenus est Chrysippi liber, plenus Antipatri. Sed ad Cursorem redeo) ad Interpretem detulit, aquilam se in somnis visum esse factum. At ille, Vicisti. Ista enim avi volat nulla vehementiùs. Huic equidem Antipho, Tu verò inquit, te victum esse non vides? ista enim avis insectans alias, & agitans, semper ipsa postrema est. Parere quædam matrona cupiens, dubitans esset ne prægnans, visa est in quiete obsignatam habere naturam, ad conjectorem retulit. Negavit eam, quoniam obsignata fuisset, concipere potuisse. At alter prægnantem esse dixit. Nam inane obsignari nihil solere.

Uti

Uti igitur in Somniis, in Auguriis, in Haruſpicinâ, in Sortibus, cæteriſque Divinationum generibus nihil præter fraudes ac præſtigias humanis locum habuit : ſic neque in Oraculis per verſus, aut nutus, aut ejuſmodi alia, in Templis Fatidicis, per Pythias, alioſve, Prophetas ſcilicet atque Antiſtites, editis.

CAPUT XVIII.

De libris Romanorum Sibyllinis : uti & qui qualeſque luſus per iſtos luderentur; donec tandem impoſturis illis per factiones in Republica detectis, ii plane evileſcerent, nec niſi dicis gratia (ut jam olim Auguria) conſulerentur: qui tandem Gentiliſmo nunc penitus in ruinam delapſo, per Stiliconem combuſti perierunt. De Oraculis cuique genti propriis ac quaſi domeſticis : quibus tandem de dente Aureo in puero Sileſiaco ſubjungitur hiſtoria; quâ huic primæ Diſſertationi finis imponitur.

QUod quum probe noſſent Romani rerum Domini, gensque illa togata, Oracula habebant ſibi propria : atque in illa plenum ſibi reſervabant Dominium : Carmina videlicet illa, quæ Sibyllina appellabant, ac pro talibus à communi plebe haberi volebant. Atque in eâ re ſanè faciebant id quod magnitudine & majeſtate Reipublicæ, atque Imperio eorum verè dignum erat. Optimè quippe libri iſti primis Reipublicæ temporibus (uti notum poſt) per Duumviros, poſtea per Decemviros, poſtremo vero per XV viros (numero horumvirorum paulatim ſic, imò & ulterius, manente tamen appellatione XV virum, increſcente) accuratiſſima ſub cuſto-

dia ſervabantur : neque aliter quam ex Senatus Conſulto (poſtea autem & Cæſarum juſſu) per hoſce xv viros, neque ullos alios præter eos ſub capitis pœna, inſpiciebantur : neque etiam aliter quam difficillimis Reipublicæ temporibus, caſibuſve maximi momenti, id ipſis à Senatu Imperatoribuſve injungebatur. Ac capitale erat aliquid de iis apud alios enuntiare, eorumve inſpectationem aliis hominibus permittere; quicquid ridiculè fingant ſuperſtitioſi librorum horum inter Chriſtianos patroni, de Virgilio, aliiſve ad illa Auguſti favore admiſſis; quum ne ipſi xv viri injuſſu Senatûs id facere auderent.

De uſu ipſorum (omiſſis aliis compluribus monumentis Hiſtoricis doctioribus ſatis notis) audiamus Dionyſii Halicarnaſſei verba ex libro 4. Roman. Antiquit. huc adducta. *Tarquinius verò Duumviros ex nobilium numero creavit, & duos publicos Miniſtros ipſis addidit, illiſque horum librorum cuſtodiam mandavit, quorum alterum, M. Atilium inquam, quod viſus fuiſset non bona fide ſe gerere, & ab altero publico miniſtro parricidii accuſatus fuiſset, in culeum inſutum, in mare projecit. Sed poſt Reges exactos, quum Reſpublica Oraculorum patrocinium ſuſcepiſſet, nobiliſſimis viris, quos eligebat, eorum cuſtodiam committebat: hi verò per totum vitæ tempus hoc munere funguntur, à militia & reliquis urbanis muniis liberi atque hæc publicè illis committit; ſine quibus non patitur quenquam Oracula inſpicere. Et ut rem paucis expediam, Romani nullam rem ſanctam ac ſacram æque diligenter atque Sibyllina Oracula cuſtodiunt. Ea autem conſulunt quoties Senatus id decernit, quum in Republica orta eſt ſeditio, aut in bello gravis aliqua & inſignis clades accepta, aut quum aliqua prodigia aut ſpectra (quæ ſæpè contigerunt) apparent, quæ magnum aliquod & cognitu difficile malum portendunt. Hi Oraculorum*

lorum libri usque ad bellum Marsicum permanserunt incolumes, conditi sub terrâ, in templo Jovis Capitolini, in arca lapidea, à decemviris asservati. Sed post centesimam & septuagesimam Olympiadem, templo incenso, sive per insidias aliquorum, ut nonnulli arbitrantur, sive casu fortuito, hi quoque cum reliquis hujus Dei Donariis igne sunt absumpti. Oracula verò, quæ nunc extant, ex variis locis sunt comportata, alia ex Italicis urbibus allata, alia ex Erythris Asiaticis, ex Senatus Consulto missis legatis, qui ipsorum exemplar describerent, alia ex aliis urbibus, & à privatis hominibus transcripta, in quibus quædam supposititia, & carminibus Sibyllinis inserta reperiuntur, quæ deprehenduntur ex iis quæ Acrostichides nuncupantur. Dico autem ea quæ Terentius Varro in suis commentariis Theologicis memoriæ prodidit. Ὁ δὲ Ταρκυώνιος τῶν ἀστῶν ἄνδρας ἐπιφανεῖς δύο προχειρισάμενος, καὶ δημοσίους αὐτοῖς δύο θεράποντας παραζεύξας, ἐκείνοις ἀπέδωκε τὴν τῶν βιβλίων φυλακήν, ὧν τὸν ἕτερον Μάρκον Ἀτόλιον, ἀδικεῖν τι δόξαντα περὶ τὴν πίστιν, καὶ μηνυθέντα ὑφ' ἑνὸς τῶν δημωσίων, ὡς πατροκτόνον εἰς ἀσκὸν ἐρράψας βόειον, ἔρριψεν εἰς τὸ πέλαγος. μετὰ δὲ τὴν ἐκβολὴν τῶν βασιλέων ἡ πόλις ἀναλαβοῦσα τὴν τῶν χρησμῶν προστασίαν, ἄνδρας τοὺς ἐπιφανεστάτους ἀποδείκνυσιν αὐτῶν φύλακας, οἳ διὰ βίου ταύτην ἔχουσι τὴν ἐπιμέλειαν, στρατειῶν ἀφειμένοι καὶ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ τὴν πόλιν πραγματειῶν· καὶ δημοσίᾳ αὐτοῖς παρακαθίστησιν, ὧν χωρὶς οὐκ ἐπιτρέπει τὰς ἐπεσκέψεις τῶν χρησμῶν τοῖς ἀνδράσι ποιεῖσθαι. συνελόντι δ' εἰπεῖν, οὐδὲν οὕτω Ῥωμαῖοι φυλάττουσιν οὔτε ὅσιον κτῆμα οὔτε ἱερὸν ὡς τὰ Σιβύλλεια θέσφατα. χρῶνται δὲ αὐτοῖς ὅταν ἡ βουλὴ ψηφίσηται, στάσεως καταλαβούσης τὴν πόλιν, ἢ δυστυχίας τινὸς μεγάλης συμπεσούσης κατὰ πόλεμον, ἢ τεράτων τινῶν καὶ δυσδιρέτων αὐτοῖς φανέντων, οἷα πολλὰ συνέβη. οὗτοι διέμειναν οἱ χρησμοὶ μέχρι τοῦ Μαρσικοῦ κληθέντος πολέμου, κείμενοι κατὰ γῆς ἐν τῷ ναῷ τοῦ Καπιτωλίνου Διὸς, ἐν λιθίνῃ λάρνακι, ὑπ' ἀνδρῶν δέκα

Φυ-

φυλαττόμενοι. μετὰ δὲ τὴν τρίτην ἐπὶ ταῖς ἑβδομήκοντα καὶ ἑκατὸν ὀλυμπιάσιν ἐμπρησθέντος τοῦ ναοῦ, εἴτ' ἐξ ἐπιβουλῆς, ὡς οἴονταί τινες, εἴτ' ἀπὸ ταὐτομάτου, σὺν τοῖς ἄλλοις ἀναθήμασι τοῦ θεοῦ καὶ αὗται διεφθάρησαν ὑπὸ τοῦ πυρός. οἱ δὲ νῦν ὄντες, ἐκ πολλῶν εἰσι σύμφοροι τῶν τόπων· οἱ μὲν ἐκ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεων κομισθέντες· οἱ δὲ, ἐξ Ἐρυθρῶν τῶν ἐν Ἀσίᾳ, κατὰ δόγμα βουλῆς ἀποσταλέντων πρεσβευτῶν ἐπὶ τὴν ἀπογραφήν· οἱ δ' ἐξ ἄλλων πόλεων, καὶ παρ' ἀνδρῶν ἰδιωτῶν μεταγραφέντες· ἐν οἷς εὑρίσκονταί τινες ἐμπεποιημένοι τοῖς Σιβυλλείοις, ἐλέγχονται δὲ τοῖς καλουμέναις ἀκροστιχίσι. λέγω δὲ ἃ Τερέντιος Οὐάρρων ἱστόρηκεν ἐν τῇ θεολογικῇ πραγματείᾳ.

Hi *decemviri* igitur (ac postea adaucto numero *Quindecimviri*) inspiciebant libros istos ac referebant ad Senatum quid in iis, Dîs Deabusve hisce vel illis placandis, factu necessarium contineretur: aut potius, quæ ibi invenire perhibebant interpretabantur. Unde optime eos Livius lib. x. vocat *Carminum Sibyllæ ac fatorum populi hujus Interpretes*. Interpretabantur quippe illa prout Summo Romanorum Magistratui, Senatui aut Cæsaribus, id placere sciebant. Exempla habemus in Julio Cæsare ac Maxentio. De Cæsare ita Suetonius:

Quin etiam valida fama percrebuit, migraturum Alexandriam, &c. Proximo autem Senatu L. Cottam quindecimvirum sententiam dicturum: ut quoniam libris fatalibus contineretur, Parthos nisi à Rege, non posse vinci, Cæsar Rex appellaretur. Quæ causa conjuratis maturandi fuit destinata negotia, ne assentiri necesse eßet. Plutarchus de hac re: Καί τι καὶ λόγον τινὰ κατέσπειραν εἰς τὸν δῆμον οἱ ταύτην Καίσαρι τὴν τιμὴν προξενοῦντες, ὡς ἐκ γραμμάτων Σιβυλλείων ἁλώσιμα τὰ Πάρθων φαίνοιτο Ῥωμαίοις σὺν βασιλεῖ στρατευομένοις ἐπ' αὐτοὺς, ἄλλως ἄφυκτα ὄντα, &c. *Et quidem rumorem in plebem vulgaverunt illi qui hoc honoris quærebant Cæsari, libris*

Sibyl-

Sibyllinis proditum, vinci Parthos à Romanis posse, si Rege duce bellum eis movissent, esse ipsis alioquin insuperabiles: ac redeuntem Alba ad urbem Cæsarem ausi fuere salutare Regem.

Hinc Cicero, qui Reipublicæ contra Cæsarem favebat, lib. 2. de Divinatione: *Sibyllæ versus observamus quos illa furens fudisse dicitur. Quorum interpres nuper falsa quædam hominum fama dicturus in Senatu putabatur, eum, quem revera Regem habebamus, appellandum quoque esse Regem, si salvi esse vellemus. Hoc si est in libris, in quem hominum, & in quod tempus est?* (NB.) *Callidè enim, qui illa composuit, perfecit, ut, quodcumque accidisset prædictum videretur, hominum & temporum definitione sublatâ. Adhibuit etiam latebram obscuritatis, ut iidem versus aliàs in aliam rem posse accommodari viderentur. Non esse autem illud Carmen furentis, cùm ipsum Poëma declarat (est enim magis artis, & diligentiæ, quam incitationis & motûs) tum verò ea quæ, ἀκροστιχὶς dicitur, cum deinceps ex primis versus literis aliquid connectitur, ut in quibusdam Ennianis, quæ Ennius fecit. Id certè magis est attenti animi, quam furentis. Atque in Sibyllinis ex primo versu cujusque sententiæ primis literis illius sententiæ carmen omne pertexitur. Hoc scriptoris est, non furentis, adhibentis diligentiam, non insani. Quamobrem Sibyllam quidem sepositam & conditam habeamus, ut, id quod proditum est à majoribus, injussu Senatus ne legantur quidem libri, valeantque ad deponendas potius, quam ad suscipiendas religiones: cum antistitibus agamus, ut quidvis potius ex illis libris quàm Regem proferant: quem Romæ posthæc nec Dii, nec homines esse patientur.*

In verbis autem Ciceronis hæc sequentia mihi notatu digna videntur. 1. Ciceronem habere illa pro callidis hominum impostorum

postorum inventis, ac studiose in eum compositis modum, ut omnibus personis, temporibus, casibusque pro libitu Interpretum, applicari possent; uti revera erant. 2. Ἀκροστιχίδας, sic dictas, ejusdem plane esse farinæ ac meriti. Ita ut hoc Cicerone auctore (neque eo solo, cum & Terentius Varro & Dionysius Halicarnasseus ἀκροστιχίδας pro non Sibyllinis sed fictitiis ac supposititiis habeant) magno conamine magnas nugas agant, qui pro ἀκροστιχίδι illa, quam in Oratione Constantini nobis profert Eusebius, Ciceronem hunc in testimonium ac patrocinium advocant: de quibus tamen Cicero ne per somnium quidem unquam cogitavit.

At quam multa multi viri docti de hac ἀκροστιχίδι, ut multa mira de lente (ne quid acrius addam) nugati sunt! condonanda forsan istis sua credulitas atque ablepsia, quod qui amant, ipsi sibi somnia fingant; facillimè enim credimus quod libenter credimus; ac perspicere tum nobis videmur quod ne uspiam quidem est. Ast non condonandum Schedio facinus suum, dum pro ipsius Ciceronis verbis hæc figmenta obtrudit: *Et Cicero libro* 11. *de Divination. Observemus libros Sibyllinos; vocandus est nobis Rex aliquis, si modo salvi esse volumus. Namque in carminibus Sibyllinis legebatur, quam primum Romani Regem Ægypti reduxissent, Dominum Orbis proditurum*, quibus tum hîc Schedius subjungit. *Quod & factum fuit: nam Ptolomæo à Gabinio reducto confestim nascitur Jesus.*

Atqui neque de Sibyllinis carminibus revera lectis, neque de Rege Ægypti, neque de Orbis Domino prodituro, Cicero aliquid, aut quod eo trahi possit, ibi commentatus est. Verum & post Gabinii illam expeditionem, (de qua, uti ex præcedentibus meridiana luce clarius patet, minimè gentium loqui in libris de Divinatione Cicero voluit) plusquam 54. anni excurrerunt antequam nasceretur Jesus.

Verum-

Verumenimvero dicat aliquis, non solum Schedium talia prodere, sed imitatum ipsum, ut sæpius aliàs, heic Mornæum; qui libro de Veritate Religionis Christianæ quandoque errores, super errores cumulat. Ita enim ille cap. 32. *Car Auguste, comme dit Suetone, les avoit fait serrer en deux layettes dorées, sous le base d'Apollo Palatin, où elles estoient difficiles à falsifier, & des le temps d'Origene, de Clement Alexandrin, & de Justin Martyr; c'est-à-dire, non fort long-temps aprés la predication des Apostres, ces mesmes livres estoient en lumiere; comme se voit par la dispute de Celsus l'Epicurien; qui dit bien, qu'ils sont supposez, mais sans preuve: & Constantin l'Empereur tesmoigne en une siene harangue, les avoir veus, & leuz, & y renvoye les Gentils de son temps. Et qu'il y eust pour le moins quelque chose semblable, ne se peut nier.* CAR CICERON EN SES LIVRES DE LA DIVINATION, DIT CES MOTS, OBSERVANS LES VERS DE LA SIBYLLE. IL NOUS FAUT APPELLER QUELQU'UN ROY, SI NOUS VOULONS ESTRE SAUVEZ. *Et chacun sçait toutefois, combien ce nom de Roy estoit odieux, & à tous les Romains, & à Ciceron mesme. Il fait aussi mention de l'*ACROSTICHE *de la Sibylle; c'est-à-dire, de certains vers,* DONT LES LETTRES CAPITALES FAISOIENT LE NOM DE CE ROY LA, *tels que ceux que nous avons au 8. livre des Sibylles; & conclut de là qu'elles avoient l'esprit sain & rassis. Et Constantin l'Empereur tesmoigne que Ciceron avoit tourné le livre de l'Erythrée; & qu'Antonius l'avoit voulu abolir. En ces mesmes livres estoit dit, que si tost que les Romains auroient remis en son entier le Roy d'Egypte, le Monarque de l'univers naistroit: & pourtant Ciceron escrivant à Lentulus, qui briguoit ceste charge, luy touche c'est Oracle: & les Romains faisoient doubte de le restituer à cause de cela: & de*

ce touchant les Sibylles au 2. livre quelque mot. Et de fait, apres que le Senat en eut bien contesté, Gabinius remit Ptolomée, & en ce mesme temps nasquit Jesus. Virgile qui par la faveur d'Auguste avoit eu accez à ces livres, à fait une Eclogue, &c.

Quæ ab ipso Auctore versa ita sonant Latinè : *Augustus enim ut est apud Suetonium, in duabus aureis capsulis sub basi Apollinis Palatini recondendos tradiderat, quo non usque adeo falsariis penetrare facile: & quo tempore Origenes, Clemens Alexandrinus, Justinus Martyr floruere; id est, paulò post Apostolorum prædicationem, hi ipsi libri* (NB.) *in luce hominum versabantur, ut ex Celsi Epicurei disputationibus liquet, qui subdititios aßerit, non probat: & Constantinus Imperator in quâdam Oratione se vidiße & legisse testatur, & ad eorum testimonia Ethnicos ejus ætatis ablegat. Quod vero nonnulla saltem continerent, ab hisce qui hodie extant, non aliena, vix ambigi possit. Nam Cicero in lib. de Divinat.* Observemus, *inquit*, libros Sibyllinos : vocandus est nobis Rex aliquis, si modo salvi esse volumus. *Quanquam Regis nomen quàm odiosum esset cum Romanis omnibus, tum præsertim Ciceroni, cuivis notum. Idem Acrostichidem Sibyllæ memorat, id est, carmina certo numero, quorum capitales literæ Regis illius nomen componebant, qualia libro Oraculorum* 8. *habemus: ex quibus Sibyllam mente constitisse Cicero collegit. Et Constantinus Imperator testis est, Ciceronem librum Erythrææ vertisse, quem Antonius abolere conatus fuerit. In iisdem legebatur, cumprimùm Romani Regem Ægypti reduxissent, Dominum orbis proditurum: cujus quidem Oraculi vestigia exstant in epistolis Ciceronis ad Lentulum, qui illud munus reducendi Regis ambibat; & Romani idcircò in deferendo cunctabantur, & hoc lib. 2. Sibyllæ nostræ attingunt.*

gunt. Et verò post multa ultro citròque verba Gabinius Ptolomæum reducit, & confestim nascitur Jesus. Virgilius, cui verisimile est aditum ad illos libros per Augusti benevolentiam patuisse, Eclogam scripsit, quæ mera Sibyllæ translatio est, &c.

An non pœnè quot verba tot errores? Satis clarè fateor patere videtur, sua Schedium ex hisce desumpsisse; at non in melius sed in pejus adhuc ea mutavit. Optime dicas de Amborum verbis huc adductis, *Pergula pictoris, veri nihil, omnia ficta.* Certè ex Ciceronis epistolis ad Lentulum, Religionem in ea causa tantum obtentui sumptam, (legantur modo attentè 7. priores) non obscurè patescit. Cui minimè quoque contradicit Dion Cassius; cujus verba super hoc negotio Ægyptiaco quin adducam mihi temperare nequeo: sunt autem hæc sequentia: Τοῖς γὰρ Σιβυλλείοις ἔπεσιν ἐντυχόντες, εὗρον ἐν αὐτοῖς γεγραμμένον αὐτὸ τοῦτο, Ἂν ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς βοηθείας τινὸς δεόμενος ἔλθῃ, τὴν μὲν φιλίαν οἱ μὴ ἀπαρνήσασθε, μὴ μέντοι καὶ πλήθει τινὶ ἐπικουρήσετε. εἰ δὲ μή, καὶ πόνους καὶ κινδύνους ἕξετε. Κἀκ τούτου τὴν συντυχίαν τῶν ἐπῶν πρὸς τὰ τότε γιγνόμενα θαυμάσαντες, ἀπεψηφίσαντο τὰ περὶ αὐτοῦ ἐγνωσμένα, Γαΐῳ Κάτωνι πεισθέντες δημάρχῳ. Ταῦτα δὲ ἐχρήσθη μὲν οὕτως· ἐδημοσιεύθη δὲ (οὐ γὰρ ἐξῆν οὐδὲν τῶν Σιβυλλείων, εἰ μὴ ἡ βουλὴ ψηφίσαιτο, ἐς τὸ πλῆθος ἐξαγγέλλεσθαι) διὰ τοῦ Κάτωνος. ἐπειδὴ γὰρ τάχιστα ὁ νοῦς τῶν ἐπῶν διεθρυλλήθη (ὥσπερ εἴωθε γίνεσθαι) ἔδεισε μὴ συγκρυφθείη· καὶ ἐς τε τὸν ὅμιλον τοὺς ἱερέας ἐσήγαγε, κἀνταῦθα πρὶν ὁτιοῦν τὴν γερουσίαν ἐπ᾽ αὐτοῖς χρηματίσαι, ἐξεβιάσατο σφᾶς ἐκλαλῆσαι τὸ λόγιον. ὅσῳ γάρ τοι μᾶλλον οὐκ ἐδόκει σφίσιν ἐξεῖναι, τοσούτῳ πλέον τὸ πλῆθος ἤχαλλε. καὶ ἐκεῖνο μὲν ἔσχεν οὕτως, καὶ ἐς τὴν τῶν Λατίνων γλῶσσαν γραφὲν ἀνεκηρύχθη. γνώμας δὲ αὐτῶν μετὰ τοῦτο ποιουμένων, καὶ τῶν μὲν, ἄνευ στρατοῦ τῷ Σπινθῆρι τὴν τοῦ Πτολεμαίου κάθοδον προσταττόντων, τῶν δὲ δὴ καὶ τῷ Πομπηΐῳ μετὰ ῥαβδούχων δύο καταγαγεῖν αὐτὸν κελευόντων (ὅ, τε γὰρ Πτολεμαῖος μαθὼν

τὸ χρησθὲν, ἠξίωσε τούτου τυχεῖν, καὶ τὰ γράμματα Αὖλος Πλαύτιος ἐς τὸ κοινὸν δημαρχῶν ἀνέγνω) δείσαντες οἱ βουλευταὶ μὴ μείζων ἔθ' ὁ Πομπήϊος καὶ ἀπ' ἐκείνου γένηται, ἀντέπραξαν αὐτῷ, τῇ τοῦ σίτου προφάσει χρησάμενοι. *Quum enim Romani libros Sibyllinos adirent, ita scriptum in iis invenerunt. Si Rex Ægypti alicujus auxilii indigens venerit, amicitiam ei ne denegaveritis, nullis autem copiis eum adjuveritis: Sin secus feceritis, labores & pericula habebitis. Admirati igitur id carmen ita ad rem præsentem congruere, omnia quæ de eo decreta fuerant facta, antiquaverunt, C. Catonem Tribunum plebis secuti. Atque id ipsum Oraculum in populum evulgatum est Catonis operâ. Non enim licebat Sibyllinum ullum carmen populo enuntiare nisi id Senatus decrevisset. Nam ut primùm Oraculi sententia, (quod fieri assolet) vulgo innotuit, veritus Cato ne id supprimeretur, Pontifices ad plebem produxit: ac priusquam Senatus quicquam statueret, eos coëgit Oraculum exponere. Quanto enim minus id eis licere videbatur, tanto plebs ægriùs rem ferebat. Igitur ea sententia fuit Oraculi, redditumque Latine enuntiatum est. Quum deinde sententiæ dicerentur, aliique à Spinthere sine exercitu juberent Ptolemæum reduci, alii id a Pompejo duobus cum Lictoribus fieri vellent (nam Ptolemæus Oraculo intellecto id ita fieri petebat, ejusque litteras Plautius Tribunus plebis publicè recitavit) veriti Senatores, ne hæc res ipsa Pompejum adhuc majorem efficeret, sub prætextu mandatæ annonæ ei obstiterunt.*

Videmus sanè ex hisce Dionis verbis, atque ex iis quæ de isto Reipublicæ statu legenda occurrunt apud eorum temporum Historicos, totam hanc rem ab utraque parte actam fuisse partium studio; atque ut Cicero ad Lentulum, *rem actam non religione,* [à Senatu] *sed malevolentia, & illius Regiæ largitionis invidiâ, opinionemque fuisse populi Romani, à Lentuli*

tuli invidis atque obtrectatoribus nomen inductum fictæ religionis , non tam ut ipsum Lentulum impedirent , quam ut ne quis propter exercitus cupiditatem Alexandriam vellet ire. Quæ res tamen æquè ad Pompejum (uti ex Dione vidimus) quam ad Lentulum pertinebat. Noverant plurimi, si non omnes, quantum pecuniæ Rex potentioribus profundebat, quodque ipsum Pompejus in domum suam Regem recepisset. Quod autem Cato, Tribunus ille, populum ita commoveret, inde proculdubio factum, quod inter ipsos XV viros essent qui, non quidem directè verum indirectè, suarum partium hominibus prætensi istius Oraculi sententiam eliminassent: quod in tam turbido Reipublicæ & factionibus scissæ statu, magis impune facere poterant. Indicatque populi fervor, eum non usquequaque fidem habuisse relationibus istis quas de hujusmodi Oraculis Senatus ad populum faciebat: præsertim vero quum videret rem & largitionibus à parte Ptolemæi, & Ambitione, avaritia, malitia ac partium studio à parte Senatus aliorumque Magnatum agi: à quibus tamen nec ipse populus (sive Plebs Romana) satis libera erat; instigante, uti vidimus, Catone. Nec suspicionē caret, (tam ex iis quæ apud Dionem sequuntur, quàm quæ apud Ciceronem habentur) Quindecimviros sententiam prætensi istius Oraculi, aut metu, aut gratia motos apud populum immutasse, vel ipsius placitis ita accommodasse, ut relatione ipsius ad Senatum factâ, statim in omnia alia, quam antea ab ipso decreta fuerant, iretur: (Cum tamen Pontifices inter Quindecimviros, contrariæ factionis jam talia eliminassent: unde Cottæ & aliis occasio data fuit populum commovendi,) imò & nomen inductum fictæ religionis à Senatu populum opinatum, adeoque planè nihil quidem, quod hûc pertineret, à XV viris inventum ex Cicerone satis clarè elucescit. Verum & ex sequentibus verbis hujus ipsius Dionis, collatis cum iis quæ jam

antea

antea ex Cicerone & aliis protulimus, ſumma cum ratione populum talia fuiſſe ſuſpicatum, patebit.

Λόγου γὰρ τινὸς, εἴτ' οὖν ἀληθοῦς εἴτε καὶ ψευδοῦς (οἷά που φιλεῖ λογοποιεῖσθαι) διελθόντος, ὡς τῶν ἱερέων τῶν πεντεκαίδεκα καλουμένων διαθροούντων, ὅτι ἡ Σιβύλλη εἰρηκυῖα εἴη, μήποτ' ἂν τοὺς πάρθους ἄλλως πως, πλὴν ὑπὸ βασιλέως ἁλῶναι, καὶ μελλόντων διὰ τοῦτο αὐτῶν τὴν ἐπίκλησιν ταύτην τῷ Καίσαρι δοθῆναι ἐσηγήσεσθαι· τοῦτό τε πιστεύσαντες ἀληθὲς εἶναι, καὶ ὅτι καὶ τοῖς ἄρχουσιν (ὧνπερ καὶ ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος ἦσαν) ἡ ψῆφος, ἅτε καὶ ὑπὲρ τηλικούτου βουλεύματος, ἐπαχθήσοιτο, καὶ οὔτ' ἀντειπεῖν τολμῶντες, οὔτε σιωπῆσαι ὑπομένοντες, ἐπέσπευσαν τὴν ἐπιβουλὴν, πρὶν καὶ ὁτιοῦν περὶ αὐτοῦ χρηματισθῆναι.

Nam quia rumor quidam, ſive verus, ſive falſus, (ut fabulæ nonnunquam confingi ſolent) paſſim emanaret, quaſi Pontifices illi, dicti quindecimviri, palam perhiberent, Sibyllam dixiſſe, nunquam Parthos aliter, quam à Rege ſuperari poſſe, quaſique propterea de appellatione Regis Cæſari tribuenda relaturi eſſent, tum hoc ipſum verum eſſe perſuaſi, tum etiam Magiſtratibus, in quorum numero Brutus & Caſſius erant, impoſitam iri neceſſitatem dicendæ in conſultatione tam gravi ſententiæ, jamque nec audentes contradicere, nec tacere ſuſtinentes, inſidias antequam de negotio quicquam ſtatueretur, maturarunt.

Quæ Dionis verba quam valide confirmant ac declarant latius ea quæ ſuperius ex Suetonio, Plutarcho, atque Cicerone attulimus. Namque antequam Cotta aliive quindecimviri in Senatu ea denuntiare valerent, Cæſar ille, cujus inſtinctu talia perhibebantur, occiſus fuit. In cauſa Regis Ptolemæi libri hi à XV viris inſpecti fuerant, eâ occaſione, quod Statua Jovis in Albano monte fulmine cœlitus tacta fuerat. At in hac poſteriori cauſa id ſolâ auctoritate, aut directione Cæſaris, qui & Imperator & Pontifex Maximus erat, factum videtur;

detur; (si modo factum fuit & non sparsum in vulgus studiose per Cottam) licet antea id nunquam injussu Senatus (consentiente saltem eo) fuisse factum comperiatur. Hinc Cicero: *Quamobrem Sibyllam quidem sepositam & conditam habeamus, ut, id quod proditum est à majoribus, injussu Senatus ne legantur quidem libri; valeantque ad deponendas potius, quam ad sucipiendas religiones.* Ne vana scilicet per eos populo injiciatur superstitio, quæ in damnum redundet Reipublicæ.

Senatus autem jussu aut instinctu (saltem præcipuorum ex ipsius numero) solitum injungi Decemviris, quid ex iis proferrent, non obscurè indicant sequentia. *Cum antistitibus agamus, ut quidvis potius, ex illis libris, quam Regem proferant.*

Quam magnum vero detrimentum cœperint hæc Oracula, eorumve auctoritas, per ejusmodi motus Reipublicæ intestinos, quibus occasio dabatur qua horribile illud arcanum, tantâ cum cura eousque conservatum, cordatioribus cunctis detegeretur, facillimè ex jam dictis perspici potest.

At antiquis temporibus populum ipsorum auctoritate commodissime regebant; atque inde rarissimè permittebant, Reipublicæ causa, externa adiri consulique χρηστήρια: ne, scilicet, ii qui erant extra ipsorum Imperium ista occasione turbas ullas excitare valerent, dum hostibus aut inimicis populi Romani faverent, vel ab ipsis pretio corrupti essent.

Hinc ne quidem intra ipsam Italiam atque in conspectu ferè urbis id fieri, Reipublicæ causa, passi sunt. Nam *Lutatius*, (ut Valerii Maximi verbis utar) *qui primum bellum Punicum confecit, à Senatu prohibitus est sortes Fortunæ Prænestinæ adire. Auspiciis enim patriis, non alienigenis, Rempublicam administrari oportere judicabant.*

Quod autem magnæ auctoritatis viris, ac Pontificibus iis

qui viri ſacris faciundis eſſent, horum arctiſſima cuſtodia ita demandata fuerit; ut priuſquam vulgo illorum ſententia innoteſceret, Senatui eam, neminique extra hunc, aperire deberent; ſatis clarè id manifeſtat, ſenatum qui ipſorum Dominium obtinebat, ea quæ ſibi è Republica viſa forent, ut evulgarentur curaſſe. Unde & C. Cato qui non audebat in totum illa fictionis coarguere; priuſquam ad Senatum per XV viros deferrentur, à populo inſpectos voluit.

Secundum verò, de quo dixeram, exemplum ſuppeditat nobis Zoſimus, hiſtoriarum libro ſecundo: ex quo quoque verſutiam horum deprehendere queamus Interpretum, callide per ambiguitates verborum & Maxentium ludentium, & ſibiipſis, in tam lubrico atque ambiguo Reipublicæ ſtatu, probe conſulentium. Verba Zoſimi ſunt: Μαξέντιος δὲ ἀναποκλείσας ἑαυτὸν, τοῖς θεοῖς ἱερεῖα προσῆγε, καὶ τῶν ἱεροσκόπων περὶ τῆς τοῦ πολέμου τύχης ἀναπυνθάνετο, καὶ τὰ Σιβύλλης διερευνᾶτο. δέ τι θέσφατον εὑρὼν σημαῖνον ὡς ἀνάγκη τὸν ἐπὶ βλάβῃ πράττοντα Ῥωμαίων, οἰκτρῷ θανάτῳ περιπεσεῖν, πρὸς ἑαυτὸν τὸ λοιπὸν ἐλάμβανεν, ὡς δὴ τοὺς ἐπελθόντας τῇ Ῥώμῃ καὶ ταύτην διανοουμένους ἑλεῖν ἀμυνόμενος.

Maxentius intra muros incluſus Diis victimas offerebat, & extiſpices de belli eventu conſulebat, ipſis quoque Sibyllinis Oraculis perveſtigatis. [per XV viros ſc.] *Cumque reperiſſet Oraculum, quo ſignificaretur in fatis eſſe, ut qui ad perniciem populi Romani ſpectantia deſignaret, miſerabili morte periret; de ſemetipſo id accipiebat, quaſi qui Romam adortos, eamque capere cogitantes, propulſaret.*

In hiſce exemplis prædictiones habemus horum Carminum Sibyllinorum, cum aliàs ferè ſemper ſolùm indicarent, quid faciendum, ſi aut ſeditio, aut calamitas, aut prodigium, aut magna quædam conſternatio ac timor; aut aliud aliquid hujuſce naturæ, ad conſulendos hoſce libros Senatum vel Cæ-
ſares

ſares impuliſſet! uti patet ex ſequenti exemplo: quod quoniam & ritum conſulendi hos libros clarius quam alibi (quod ſciam) apud veteres, ob oculos ponit, huc, licet longiuſculum, adducere non verebor, extat id in Vopiſci Aureliano hiſce verbis contentum: *Poſtea tamen ipſi quoque Marcomanni ſuperati ſunt. In illo autem timore, quo Marcomanni cuncta vaſtabant, ingentes Romæ ſeditiones motæ ſunt, paventibus cunctis, ne eadem quæ ſub Gallieno fuerant, provenirent. Quare etiam libri Sibyllini, noti beneficiis publicis, inſpecti ſunt, inventumque ut in certis locis ſacrificia fierent, quæ Barbari tranſire non poſſent. Facta denique ſunt ea quæ præcepta fuerant in diverſo ceremoniarum genere: atque ita Barbari reſtiterunt, quos omnes Aurelianus carptim vagantes occidit. Libet ipſius Senatusconſulti formam exponere, quo libros inſpici Clariſſimorum juſſit auctoritas.*

Dietertio Idus Jan. Fulvius Sabinus Prætor urbanus dixit: Referimus ad vos P. C. Pontificum ſuggeſtionem, & Aureliani Principis literas, quibus jubetur ut inſpiciantur fatales libri quibus ſpes belli terminandi, ſacrato Deorum Imperio, continetur. Scitis enim ipſi, quotieſcunque gravior aliquis exſtitit motus, eos ſemper inſpectos: neque prius mala publica eſſe finita, quam (NB.) *ex iis ſacrificiorum proceſſit auctoritas. Tunc ſurrexit primæ ſententiæ Ulpius Syllanus, atque ita locutus eſt: Serò nimis P. C. de Reipubl. ſalute conſulimus, ſerò ad fatalia juſſa reſpicimus, more languentium, qui ad ſummos Medicos, niſi in ſumma deſperatione, non mittunt: proinde quaſi peritioribus viris major facienda ſit cura, quum omnibus morbis occurri ſit melius. Meminiſtis enim P. C. me in hoc ordine ſæpe dixiſſe, jam tum quum primum nuntiatum eſt Marcomannos erupiſſe, conſulenda Sibyllæ decreta, utendum Apollinis beneficiis, inſerviendum Deorum immortalium præceptis: recuſaſſe vero quoſdam, & cum in-*

genti calumnia (NB.) *recusasse, quum adulando dicerent, tantam Principis esse virtutem, ut opus non sit Deos consuli; proinde quasi & ipse vir magnus non Deos colat, non de Diis immortalibus speret. Quid plura? audivimus literas quibus rogavit opem Deorum, quæ nunquam cuiquam turpis est, ut vir fortissimus adjuvetur. Agite igitur, Pontifices, quâ puri, quâ mundi, quâ sancti, quâ vestitu animisque sacris commodi, veteranis manibus libros evolvite, fata Reipub. quæ sunt æterna, perquirite: patrimis matrimisque pueris carmen indicite: nos sumptum sacris, nos apparatum sacrificiis, nos agris ambarvalia indicemus. Post hæc interrogati plerique Senatores sententias dixerunt, quas longum est innectere. Deinde aliis manus porrigentibus, aliis pedibus in sententias euntibus, plerisque verbo consentientibus, conditum est Senatusconsultum. Itum est deinde ad templum, inspecti libri,* PRODITI VERSUS, *lustrata urbs, cantata carmina, amburbium celebratum, ambarvalia promissa: atque ita solennitas, quæ jubebatur, expleta est. Est Epistola Aureliani de libris Sibyllinis: nam ipsam quoque indidi ad fidem rerum. Miror vos, Patres Sancti, tamdiu de aperiendis Sibyllinis dubitasse libris, perinde quasi in Christianorum Ecclesia, non in templo Deorum omnium, tractaretis. Agite igitur. & castimonia Pontificum, ceremoniisque solennibus juvate Principem necessitate publicâ laborantem. Inspiciantur libri: quæ facienda fuerint celebrentur: quemlibet sumptum, cujuslibet gentis captivos, quælibet animalia regia non abnuo, sed libens offero. Neque enim indecorum est Diis juvantibus vincere. Sic apud majores nostros multa finita sunt bella, sic cœpta. Si quid deest sumptuum, datis ad Præfectum ærarii literis decerni jussi. Est præterea vestræ auctoritatis arca publica, quam magis refertam esse reperio quam cupio.*

Ne verò diutius hisce immoremur, notabo solum hæc verba in Oratione Ulpii Syllani: *Recusasse verò quosdam, & cum ingen-*

ingenti calumniâ recuſaſſe; cum adulando dicerent, tantam Principis eſſe virtutem, &c.

Ex quibus liquido patet, non æquè magnam apud omnes eos libros tunc obtinuiſſe auctoritatem: ac quæ illi qui recuſabant, contra hanc inſpectionem objicerent, pro calumnia in Libros Sibyllinos Syllano habita. Cum ii, uti Auguſtinus poſtea lib. 3. cap. 17. de Civitate Dei, cum Cicerone ſentire viderentur, *In eo genere Oraculorum, magis interpretibus, ut poſſunt ſive volunt, dubia conjectantibus, credi ſolere*: vel potius, *omnia ab ipſis confingi ad lubitum Dominantium;* proindeque iſtam conſultationem eſſe inutilem.

Ut autem Romani ſua ſibi ex iſtis libris petebant pro Republica Oracula, ſic Germani, à *Velleda* (atque aliis ad id conſtitutis, ſive virginibus, ſive mulieribus) pro Republica, imò & pro privatis ut videtur, petebant Reſponſa. De qua Velleda inter alia Tacitus lib. 4. hiſtor. *Sed coram adire, alloquique Velledam negatum. Arcebantur adſpectu quo venerationis plus ineſſet. Ipſa editâ in turre,* [vel ut alii, *ipſa adyta intrare*] *dilectus è propinquis, conſulta reſponſaque, ut internuntius numinis portabat.*

Ut autem Germani, præter Dryadas ſuas Fatidicas (de quibus Celeb. Salmaſius ad hiſtorias Auguſtas) Oraculum ſibi publicum ac proprium habebant in *Velleda*: ſic ferè cuncta Regna ac Reſpublicæ, præter illa, quæ ferè commune vulgus, ac de rebus quibuſcunque conſulebat, (ſæpe tamen & ipſi Magnates) ſua ſibi propria; ac quæ Reipublicæ cauſa ab ipſis conſulebantur, habebant. Etiamſi quandoque, ſed rariùs, etiam ad alia, per Orbem maximè decantata, Oracula, eos quibus fidebant, mitterent conſultum. Quod & exemplis admodum claris demonſtrare valerem:

Sed jumenta vocant, & Sol inclinat, eundum eſt.

Quamobrem & illa, & alia huc ſpectantia, alii tempori atque occaſioni reſervo.

Quis, interim, Amice Lector, ex iis quæ hactenus disserui, non perspicit satis clarum esse atque apertum; Oracula non Diaboli præternaturalibus præstigiis, sed hominum vafrorum constitisse fraudibus & artificiis: qui dum & Opes & Honores, Auctoritatemque sibi inde parare valerent, stultæ plebeculæ, imò sæpiùs quoque Magnatibus, per illa imponebant? Quibus accedebant interim & plurimæ nihil planè in se veritatis continentes narratiunculæ: atque hinc tam apud Veteres quam recentiores, fuisse gratis ferè assumptum id quod in quæstione erat; ac de διότι fuisse disputatum & conclusum, antequam de ipso ὅτι ullo modo constaret. Ita enim sæpius contingit, ut multi priusquam constet de veritate hujus illiusve prætensæ historiæ, comminiscantur facti causas: quas si penetrare se posse desperent, statim ad supernaturales & miraculosas confugiunt. Atque ita investigant ac supponunt quandoque causas istarum rerum, quæ nunquam fuerunt in rerum natura, imò sæpe nec esse queant. Exemplum hujus rei notabile admodum habemus, in puero illo Silesiaco, cum prætenso dente suo aureo; qui Medicos ac Physicos illius temporis per aliquot annos inter se commisit; donec tandem fraus detegebatur. Quam historiam, quia ferè inter solos Medicos & Physicos nota est, atque huic rei apprime quadrat, ipsius Sennerti verbis hic annectere volui.

Anno Christi 1593. circa festum Paschatis rumor innotuit, puerum quendam annorum septem, *Christophorum Mullern*, in pago *Weildorff* in Silesia, cum ipsi dentes excidissent, ultimi molaris loco dentem aureum succrevisse; cujus rei historiam post anno Christi 1595. descripsit & publicè edidit *D. Jacobus Horstius*, Medicinæ Professor in Academia Helmstadianâ, qui ipsum partim pro naturali, partim pro prodigioso habuit, & solatii loco Christianis à Turcâ tum afflictis adhibitum esse statuit. Eodem anno 1595. ejusdem aurei dentis historiam edidit *Martinus Rulandus*, cui se opposuit

Joh.

Joh. Ingolſteterus anno 1597. contra quem ſuum judicium eodem anno defendit *Martinus Rulandus*. De eodem aureo dente ſcribit etiam *Andreas Libavius* part. 2. ſingular. Diſſert. 7. qui Diſputationes illas, in partem utramque habitas recenſet; quas ut huc afferam operæpretium non eſſe puto. Non entis enim nullæ ſunt affectiones, & dens ille aureus nullus fuit, ſed fucus merus, qui Vratiſlaviæ demum detectus fuit. Ejus rei hiſtoriam ad me perſcripſit *Dn. D. Michaël Doringius*, ſicut illam ex *D. Danielis Bucretii* Phyſici quondam Vratiſlavienſis relatione accepit, quæ talis fuit. Puer ille cum Vratiſlaviam deductus fuiſſet; & omnes novitatis iſtius miraculoſæ (ut putabatur) cognoſcendæ ac videndæ deſiderio tenerentur, factùm eſt, ut in Doctorum virorum conventum ac concionem, cui inter alios plures *Cl. D. Chriſtophorus Rhumbaumius* P.M. etiam interfuit, vocaretur. Acciti & admiſſi dentem ſedulò contemplati ſunt, qui ſplendore aurum Rhenanum repræſentavit. Adfuit ſimul aurifaber. Is juſſus frictione lapidis Lydii dentem examinavit. Linea affrictione inducta exiſtimabatur revera eſſe aurum Rhenanum. Aurifaber igitur rei veritatem penitiùs exploraturus, ipſi illevit pigmentum aureum, &, ecce linea illa abſumpta diſparuit. Protinus ergo de fraude ſuſpicio concipitur. *D.* vero *Rhumbaumius*, ut erat ingenioſus & cautus, inſpectionem repetit, atque ſupernè dentem non integrum ſed foraminulo pertuſum conſpicatur. Spatula igitur ferrea admotâ, nunquid lamina aliqua Orichalcea ſolùm denti eſſet inducta, explorat. Rem ita ſe habere certiſſimè invenit, & reliquis ſpectatoribus oſtendit. Lamina enim illa per ſpatulam movebantur, nihilque erat aliud quam medietas (& forſan inaurata) globuli, quales crumenis & marſupiis olim à fœminis in Sileſia geſtari ſolitis appendi conſueverint. Detraxiſſet prorſus à dente laminam iſtam *D. Rhumbaumius*, ni deceptor reſtitiſſet, & ſe cum puero ſub-

ſubduxiſſet. Fraudis enim hæc detectio peſſime habuit pueri iſtius circumductorem, utpote qui nummos corrodendi occaſionem ſibi ereptam eſſe videbat: atque ita cum aureo iſto dente evanuit ac diſparuit. *Quæ hiſtoria* [rectè idem præcedentibus addit] *omnes naturæ ſcrutatores meritò monere debet, ne cauſas rei, & τὸ διότι prius quærant, quam τὸ ὅτι ſit manifeſtum, & de* reipſâ *planè conſtet. In quâ re tamen non raró peccatur, dum de* non Entis *affectionibus & cauſis ſæpè acriter & magno conatu diſputatur.*

Hæc ſunt, Cordate Lector, quæ de Oraculis eorumque auctoribus pro hâc vice diſſerere & volui & potui. Multa me prætervidiſſe nullus dubito: at multa quoque ſtudio credas me præteriiſſe: cum putarem hæc ſufficere poſſe iis, qui non nimium ſuperſtitione, (quæ quantum abſit à vera ac rationali Religione, quantumque ſemper iſti obfuerit, cuncti norunt prudentiores) aliiſve præjudicatis opinionibus, occœcati ſunt. Si quis tamen, contraria & meliora edoctus, etiam me docere iſta velit, habebit facilem me atque obaudientem. Finiam, igitur & dicam cum Horatio:

Vive, vale ſi quid noviſti rectius iſtis,
Candidus imperti: ſi non, his utere mecum.

—— —— λοιδορεῖσθαι δ' οὐ πρέπει
Ἄνδρας ποιητὰς, ὥσπερ ἀρτοπώλιδας.

DE

DE ORACULORUM ETHNICORUM Duratione atque interitu;

DISSERTATIO SECUNDA.

CAPUT I.

De prætensis Porphyrii testimoniis circa Gentilium Oracula, ratione ipsorum durationis, ex Eusebio. Quæ mens hic fuerit Porphyrii. Quam levi de causa hæretici nomen olim impositum fuerit hominibus non circa omnia cum multitudine sentientibus. Quid de Oraculorum duratione atque interitu adhuc sentiant vulgo eruditi. Argumenta ab Eusebio pro ipsorum cessatione ex Plutarcho allata, de magno Pane mortuo, &c. examinantur.

POst tractationem de Oraculorum origine & auctoribus, non male faciemus si perpendamus quoque ipsorum Durationem atque Interitum: eò quod omnes fere, qui aliquid de Oraculis scripserunt, pro indubitata habeant veritate, Oracula Ethnicorum, cum adventu nostri Salvatoris Jesu Christi, quin & propter ipsius adventum, defecisse; vel ideo saltem sensim, ac brevi quidem, exaruisse.

Hujus autem opinionis auctorem ac patronum sibi habent Eusebium: neque eum solum; verum ipsum, ut putant,

Porphyrium, Gentilem certe atque infenſum, ſi quis alius, Chriſtianorum ac Chriſtianiſmi hoſtem: ut qui, apud Euſebium lib. V. cap. I. Præparationum Evangelicarum, ita loquatur: Ἄκουε τοιγαροῦν αὐτῶν Ἑλλήνων ὁμολογούντων ἐκλελοιπέναι αὐτῶν τὰ χρηστήρια, οὐδ' ἄλλοτε ποτὲ ἐξ αἰῶνος ἢ μετὰ τοὺς χρόνους τῆς σωτηρίου εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, τὴν ἑνὸς Θεοῦ καὶ σωτῆρος Χριστοῦ πλατυνθείσης ἐν γῇ, φωτὸς δίκην πᾶσιν ἀνθρώποις ἀνατειλάσης. αὐτίκα γοῦν μάλα ὅσον οὐδέπω παραστήσομεν, ὡς ἄρα μετὰ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, καὶ θάνατοι τῶν δαιμόνων ἱστορήθησαν, καὶ τὰ θαυμαστὰ καὶ τὰ πάλαι βοώμενα χρηστήρια διαλελοίπασιν. *Audi nunc igitur ipſos Græcos fatentes, ipſorum defeciſſe Oracula, neque ab alio unquam ævo quàm tempore ſalutis & Doctrinæ Euangelicæ, quæ unius Dei ac Salvatoris Chriſti fidem per mundum divulgavit, atque omnibus hominibus veluti lux exorta eſt. Jam ſtatim ergo, ut adhuc nunquam factum eſt, oſtendemus, quomodo poſt adventum ejus, & Dæmonum mortes narratæ fuerint, & admiranda illa ac decantata Oracula defecerint.*

Ac paulò inferiùs.

Νεκρὰ γὰρ τὰ ἀπὸ τῶν δαιμόνων πάντα χρηστήριά τε καὶ μαντεύματα. οὐδέ τις εἰς τοσοῦτον ἀνθρώπων μέμηνε νῦν, ἐξ οὗπερ εἰς πάντας φωτὸς δίκην ἐξέλαμψεν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἔνθεος καὶ εὐαγγελικὴ δύναμις, ὡς τολμᾶν τῷ τοῦ φιλτάτου φόνῳ καὶ ταῖς δι' ἀνθρωποθυσιῶν σφαγαῖς, τὰ φονικὰ καὶ φίλαιμα καὶ μισάνθρωπα δαιμόνια ἐξιλεοῦσθαι. οἷα πράττειν τοῖς πάλαι σοφοῖς τε καὶ βασιλεῦσι δαιμονῶσιν ὡς ἀληθῶς φίλον ἦν. ἐπεὶ δὲ τοῦ μηκέτι δύνασθαί τι καὶ ἰσχύειν τοὺς φαύλους δαίμονας, μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰς ἀνθρώπους πάροδον, καὶ αὐτὸς ὁ καθ' ἡμᾶς τῶν δαιμόνων προήγορος ἐν τῇ καθ' ἡμῶν συσκευῇ, τοῦτόν που λέγων μαρτυρεῖ τὸν τρόπον. Νυνὶ δὲ θαυμάζουσιν, εἰ τοσούτων ἐτῶν κατείληφε τὴν πόλιν ἡ νόσος, Ἀσκληπιοῦ μὲν ἐπιδημίας καὶ τῶν ἄλλων Θεῶν μηκέτ' οὔσης. Ἰησοῦ γὰρ τιμωμένου οὐδεμιᾶς τις Θεῶν ὠφελείας ᾔσθετο.

Mor-

Mortua verò sunt Omnia à Dæmonibus profecta Oracula & Vaticinia. Neque ex quo tempore instar lucis omnibus affulsit vis divina atque Euangelica nostri Servatoris, aliquis eo usque insaniit, ut ausus sit cæde illius, quod sibi eßet dilectißimum, & hominum mactatione, illos cædem & sanguinem sitientes, hominesque odio habentes placare Dæmonas. Qualia lubenti animo perpetrabant Veteres Sapientes & Reges, verè Dæmonibus acti & obsessi. Quod verò pravi Dæmones non amplius aliquam vim aut potestatem, post Servatoris nostri adventum habeant, etiam ipse (Porphyrius) qui contra nos Dæmonum patronus extitit, adstipulatur; dum in tractatu, quem contra nos conscripsit, tali modo loquitur: Nunc verò ipsos admiratio subit, si per tot annos Urbem (Romam) morbus occupaverit. Cùm non amplius ulla præsentia ibi sit Æscalapii, aut aliorum Deorum: nam postquam Jesus cultus fuit, nemo aliquid manifestum aut publicum sensit Deorum auxilium.

Quæ heic ponuntur ab Eusebio sunt, primo, Oracula post Christum natum, atque ob ejus in terras adventum, obmutuisse. Secundo, id etiam Ethnicos ac nominatim quidem Porphyrium, cujus verba, uti videmus, adducit, apertè confiteri. Nam quæ de Anthropothysiis seu victimis humanis, non ultra Euangelii deprædicationem mactatis, addit, nihil faciunt ad Oracula eorumve defectum. Ex iis tamen videbimus etiam, quàm parùm tuto, sine justo examine, fides adhibeatur huic nimium credulo, atque incauto sæpius, scriptori. Porphyrii verba (hinc enim incipiam) si quis ea attente legat, nihil minus loquuntur, quam de Oraculis eorumve defectu, (neque ignorare ullo modo poterat Porphyrius ipsius ætate adhuc multa ac celeberrima superesse, per diversas mundi plagas, χρηστήρια. quod ex sequentibus, spero, notissimum fiet) sed clarè satis, de miseriis, cladibus, devastationibus,

nibus, peste aliisque morbis, quæ jam longo tempore Urbem atque Imperium Romanum afflixerant, quorumque causas Ethnici imputabant Christianis [hos enim ipsorum ritibus, cæremoniis ac reliquis moribus Idololatriæ connexis adversos, atque irridentes illa quotidie sentiebant, hincque odium immortale contra ipsos exercebant, ac quidquid in ipsorum damnum ac ruinam excogitari atque agitari posset, omni molimine contra ipsos, præsertim vero, sacerdotes Ethnici, quorum è re id maxime erat, deleri hosce Antagonistas exercebant] quasi ex propagatione istius sectæ ac Doctrinæ, ira atque indignatio Deorum in omne genus hominum esset effusa. Legamus modo Arnobium, videbimus, in ipso libri primi principio, eas fuisse solennes Gentilium querelas; ita enim ipsos loqui solitos testatur: *Postquam esse in mundo gens Christiana cœpit, terrarum orbem periisse, multiformibus malis affectum esse genus humanum: ipsos etiam cœlites derelictis curis solemnibus, quibus quondam solebant invisere res nostras, terrarum ab regionibus exterminatos.*

Eodem modo loquuntur, seu potius Ethnicos inducunt conquerentes, Origenes in Matth. cap. 24. Cyprianus initio libri ad Demetrianum, Augustinus plusquam uno loco; item alii: sed singulari, inter eos, cum emphasi Tertullianus, Apologetici sui cap. 40. cujus verba quoque hîc apponam: *At è contrario illis nomen factionis accommodandum est, qui in odium bonorum & proborum conspirant, qui adversum sanguinem innocentium conclamant, prætexentes sanè ad odii defensionem illam quoque vanitatem, quod existiment omnis publicæ cladis, omnis popularis incommodi Christianos esse causam. Si Tiberis ascendit in mœnia, si Nilus non adscendit in arva, si cœlum stetit, si terra movit, si fames, si lues, statim Christianos ad Leonem.*

At

At postea apud Christianos eadem invidiâ laborabant Ethnici, sive, (uti post aliquot Christianismi secula vocabantur) Pagani: & cum ipsis simul Judæi, Samaritani atque hæretici [quorum hæreticorum definitionem discimus ex Cod. lib. 1. cap. 5. ubi Impp. Grat. Valent. & Theodos. inter alia dicunt: *Hæreticorum autem vocabulo continentur, & latis adversus eos sanctionibus succumbere debent, qui* VEL LEVI ARGUMENTO *à judicio Catholicæ religionis & tramite detecti fuerint deviare.* En quo discordia cives diduxit miseros!] quod patet ex Novella III. Theodosii de Judæis, Samaritanis, Hæret. ubi ita habetur: *An diutiùs perferimus mutari temporum vices, iratâ cœli temperie? quæ, Paganorum exacerbata perfidiâ, nescit naturæ libramenta servare. Unde enim ver solitam gratiam abjuravit? unde æstas meße jejunâ, laboriosum Agricolam in spe destituit aristarum? unde hyemis intemperata ferocitas, ubertatem terrarum penetrabili frigore sterilitatis læsione damnavit? nisi quod ad impietatis vindictam transit lege suâ naturæ decretum.*

Vide hîc, quæso, quàm facile una pars alteram sibi adversam unius ejusdemque criminis ream peragat: Ethnici scilicet Christianos, quasi ante Christi adventum, nullæ clades, nullæ ruinæ, nullæ miseriæ, aut calamitates orbem terrarum afflixissent; ac tum demum, neque alia de causa, *excessißent adytis arisque relictis Dî quibus imperium eorum steterat:* Christiani è contra Paganos, Judæos, Samaritanos & hæreticos accusabant, quasi dum illi adhuc subsisterent, ipsorum culpa totus Orbis jam vergeret in ruinam, totaque natura corrupta & inversa deficeret, non in pœnam eorum à quibus ista mali labes, adversariorum judicio, orta, sed in illorum noxam qui alios sic criminabantur. At cui paulo cordatiori hîc non veniat in mentem illud Juvenalis:

Accuſat Manilia dum rea non eſt?

Verum redeamus in viam nobis propoſitam.

Clarius adhuc, quam ſuperius oſtenſum eſt, liquet, ex ipſo Porphyrio (imò ex ipſo Euſebio Porphyrium verbotenus citante) eum hîc minime loqui de Oraculis. Nam lib 4. cap. ult. præparat. Euangel. diſcimus ex hujus Porphyrii verbis, ab Euſebio ibi adductis, eum, uti & alibi, aſſerere, *quæcunque Oracula ullibi reddita fuerint, ea non per Deos, ſed per malos Dæmonas reddita: quorum Principem ait eſſe Serapin.* Hinc cauſam deducit, unde homines per Oracula illa fallantur, imò ad omnia prava ac ſceleſta, homicidia, adulteria, &c. perducantur, nihil adjumenti vero, ſed plurima nocumenta ac damna creduli homines per ea ſemper acceperint. Quæ certe non bene conveniunt nec in una ſede morantur, ſed plane diſcrepant, imò contraria ſunt.

Quis ergo non videt, eum in verbis ab Euſebio citatis, minime loqui de Oraculis eorumve defectu: ſed è contra noſtrum Euſebium per ea ſemetipſum fallere ex nimia incogitantia aut præjudicio?

Hæc tamen, uti jam jam evicimus, ita nimis temere aſſerta, ut admodum facile id in doctorum oculos incurrat, minime gentium ab aliis, de Oraculorum defectu loquentibus redarguuntur, Æl. Schedio, nempe, P. Mornæo, Hoſpiniâno, Boiſſardo, cæteriſve eam materiam directè aut indirectè tractantibus; ſed ut argumenta ſatis valida aſſumuntur: dum ex iis æque temere quam ipſe Euſebius, oſtendere nituntur Oraculorum defectum & circa Servatoris noſtri nativitatem, & ob nativitatem iſtam, accidiſſe. Ideoque nunc aſſerunt, nato Chriſto, Oracula, ac nominatim quidem Delphicum, ſiluiſſe; nunc tempore Hadriani Cæſaris, nunc alio; nunc denuò, perduraſſe quædam illorum uſque ad Julianum Apoſtatam: cum ſubinde & de Delphico dicant, id jam ante Ciceronem

ronem (ipſum Ciceronem citantes teſtem) ceſſaſſe: nec ſibi ullo modo conſtent, ſed, ſine ullo debito ac juſto examine, aſſerant quicquid fere ipſis de iis occurrerit apud Veteres: atque inde modo affirment, modo negent, modo dubitent, denique, atque hæreant; quod ſuos nimis ſecure ſequantur Duces, qui nec ipſi ſibi magis conſtant.

Imò magnus ille P. D. Huetius tom. ſecundo, Propoſit. 9. cap. 4. diſertis verbis tempore Chriſti plane obmutuiſſe ea aſſerit. ejus verba ſunt: *Huc adjungendus Oraculorum defectus, cujus cauſam curioſè ſcrutati ſunt, cum alii ſcriptores, tum potiſſimum Plutarchus: ex quo diſcas,* PAULATIM EA CONTICESCERE COEPISSE, AD CHRISTI USQUE TEMPUS, QUO OBMUTUERUNT: *quaſi fractâ tum penitùs Dæmonum vi, ſilentioque ipſis impoſito.* An vero talia nos doceat Plutarchus, imò unquam ſomniaſſe videatur, videbimus paulo inferius. Iſaacus quoque Voſſius in tractatu ſuo *de Sibyllinis*; (quod mireris ſane in hoc tanto viro, ac tam plurimæ lectionis tamque acris judicii) *ut manifeſtum ſit, non potuiſſe hæc ab aliis quam à Judæis vulgari, qui ſub nomine fatidicarum mulierum, & quarum apud Gentes magna eſſet auctoritas, ea in lucem edidere, quæ ipſi è Prophetarum ſuorum hauſiſſent Oraculis. Nec ſucceſſus horum defuit Vaticiniis, & quidem tantus,* UT (NB.) CÆTERARUM GENTIUM PROTINUS CESSARINT ORACULA.

Vide ſis hîc mecum, Lector, quam multa à multis pro veris affirmentur, quæ, ſi modico ſubjicerentur, examini hiſce aſſertoribus ipſis ne ſpeciem quidem ullam veritatis habere viderentur. Sed ita fit: Viderint titulum libri Plutarchiani de Oraculorum defectu: quid opus ulterius legere aut perlegere librum ipſum, cum ex titulo ſolo concludere quis valeat, Oracula, jam Plutarchi ætate, defeciſſe. Viderint Euſebium

ſebium citantem Porphyrium, quid opus verba ipſius examinare Porphyrii? Itane mendax fuerit Euſebius, itave aut hebes aut ſtupidus, ut intelligere nequiverit, quid Porphyrius de ea re vel ſcripſerit vel intellexerit? & licet ipſe quoque adducas illius verba uti habentur apud Euſebium; nonne ſufficiat ea ſic intellexiſſe ut Euſebius illa intellexit? Certe ſi hoc modo agamus etiam cum iis quæ apud Ciceronem, Plutarchum, aliosque habentur, aut ex iis ab aliis citantur, nec ulteriori examine defungamur; longe commodius ac minori negotio ſcribimus libros, quam ſi laborioſe admodum inveſtigemus, an bene vel male citati, intellecti, aut verſi fuerint Porphyrius, Plutarchus, Cicero, Juvenalis, aliique, de quorum verbis oriri poſſet controverſia. Quam pauci, interim, lectores inquirunt & rite examinant ea quæ ſic adducuntur; ac non potius credunt hujuſmodi ſcriptoribus? interim patitur veritas. Sed à quonam tempore hoc novum fuit?

Verum redeamus ad Euſebium, ac videamus quam firmiter ſecundo argumento, ab Ethnicis ex Plutarcho deſumpto, demonſtret Oracula circa Chriſti nativitatem defeciſſe: illud autem quod tam avide omnes fere arripiunt, eſt Hiſtoriola illa ſeu potius fabula (ut ſtatim oſtendetur) quæ narratur à Cleombroto in Dialogo de Oraculorum defectu, hoc modo. Περὶ δὲ τοῦ θανάτου τῶν τοιούτων ἀνήκοα λόγον ἀνδρὸς οὐκ ἄφρονος οὐδ' ἀλαζόνος, Αἰμιλιανοῦ γὰρ τοῦ ῥήτορος, οὗ καὶ ὑμῶν ἔνιοι διακηκόασιν, Ἐπιθέρσης ἦν πατὴρ, ἐμὸς πολίτης καὶ διδάσκαλος γραμματικῶν· οὗτος ἔφη, πότε πλέων εἰς Ἰταλίαν ἐπιβῆναι νεὼς, ἐμπορικὰ χρήματα καὶ συχνοὺς ἐπιβάτας ἀγούσης. ἑσπέρας δὲ ἤδη περὶ τὰς Ἐχινάδας νήσους ἀποσβῆναι τὸ πνεῦμα, καὶ τὴν ναῦν διαφερομένην πλησίον γενέσθαι Παξῶν· ἐγρηγορέναι δὲ τοὺς πλείστους, πολλοὺς δὲ καὶ πίνειν ἔτι δεδειπνηκότας· ἐξαίφνης δὲ φωνὴν ἀπὸ τῆς νήσου τῶν Παξῶν ἀκουσθῆναι Θαμοῦν τινος βοῇ καλοῦντος ὥστε θαυμάζειν· ὁ δὲ Θαμοῦς Αἰγύπτιος ἦν κυβερνήτης, οὐδὲ τῶν ἐμπλεόντων γνώριμος πολλοῖς

ἀπ'

ἀπ' ὀνόματος. δὶς μὲν οὖν κληθέντα σιωπῆσαι, τὸ δὲ τρίτον ὑπακοῦσαι τῷ καλοῦντι· κἀκεῖνον, ἐπιτείναντα τὴν φωνὴν εἰπεῖν, ὅταν γένῃ κατὰ τὸ Παλῶδες, ἀπάγγειλον ὅτι Πὰν ὁ μέγας τέθνηκε. τοῦτ' ἀκούσαντας ὁ Ἐπιθέρσης ἔφη πάντας ἐκπλαγῆναι, καὶ διδόντας ἑαυτοῖς λόγον, εἴτε ποιῆσαι βέλτιον εἴη τὸ προστεταγμένον, εἴτε μὴ πολυπραγμονεῖν, ἀλλ' ἐᾶν οὕτως, γνῶναι τὸν Θαμοῦν, ἐὰν μὲν ᾖ πνεῦμα, παραπλεῖν ἡσυχίαν ἔχοντα· νηνεμίας δὲ καὶ γαλήνης περὶ τὸν τόπον γενομένης, ἀνειπεῖν ὃ ἤκουσεν. ὡς οὖν ἐγένετο κατὰ τὸ Παλῶδες, οὔτε πνεύματος ὄντος, οὔτε κλύδωνος, ἐκ πρύμνης βλέποντα τὸν Θαμοῦν πρὸς τὴν γῆν εἰπεῖν, ὥσπερ ἤκουσεν, ὅτι ὁ μέγας Πὰν τέθνηκεν. οὐ φθάναι δὲ παυσάμενον αὐτὸν, καὶ γενέσθαι μέγαν οὐχ ἑνὸς, ἀλλὰ πολλῶν στεναγμὸν, ἅμα θαυμασμῷ μεμιγμένον· οἷα δὲ πολλῶν ἀνθρώπων παρόντων, ταχὺ τὸν λόγον ἐν Ῥώμῃ σκεδασθῆναι, καὶ τὸν Θαμοῦν γενέσθαι μετάπεμπτον ὑπὸ Τιβερίου Καίσαρος. οὕτω δὲ πιστεῦσαι τῷ λόγῳ τὸν Τιβέριον, ὥστε διαπυνθάνεσθαι καὶ ζητεῖν περὶ τοῦ Πανός. εἰκάζειν δὲ τοὺς περὶ αὐτὸν φιλολόγους συχνοὺς ὄντας, τὸν ἐξ Ἑρμοῦ καὶ Πενελόπης γεγενημένον. ὁ μὲν οὖν Φίλιππος εἶχε καὶ τῶν παρόντων ἐνίους μάρτυρας, Αἰμιλιανοῦ τοῦ γέροντος ἀκηκοότας.

Quæ sic vertuntur à Doctissimo Turnebo: *De Dæmonum porrò obitu narrationem quandam de homine nec stulto nec vano accepi. Nam Æmiliani Rhetoris, ex quo nonnulli etiam vestrum hoc audierunt, Epitherses fuit Pater, municeps meus, Grammaticæ Professor. Is narrabat quum aliquando Italiam cogitans navigium conscendisset, quod non solum mercium magnam vim, sed vectorum etiam magnam turbam ferret, sub vesperam ad Echinades insulas penitus flatum siluisse navique in salo fluitante, & tandem ad Paxas delata, plurimis tum vigilantibus, multis etiam post cœnam compotantibus, è Paxis repente vocem auditam esse, cujusdam Thamum inclamantis. Erat autem Thamus Ægyptius gubernator multis qui in navi erant nomine ignotus. Bis igitur*

tur inclamatum ſiluiſſe, tertium vocanti paruiße: illum majore vocis contentione imperaſſe, ut, cum ad Palodes pervectus eſſet, Pana magnum mortuum eſſe nuntiarent. Hoc audito Epitherſes conſternatos omnes ſtupore dicebat. Quumque deliberarent quod imperatum erat, faciendum eſſet nec ne, hac de re ſic Thamum cenſuiſſe; ſi flatus ſpiraret ſilentio prætervehendum eſſe, ſin à ventis eſſet eo in loco quies & tranquillitas, quod audiverat eſſe prædicandum. Igitur ad Palodes perlatis, quum aura nulla eſſet nec unda, proſpectantem è puppi Thamum exclamaſſe ut audierat, Pana magnum eße mortuum: continuoque quum vixdum finiiſſet, ſecutum eſſe ingentem non unius, ſed multorum, gemitum admiratione mixtum: & quod multi adfuiſſent narrabat rei famam celerrime diſſipatam eſſe Romæ, Thamumque à Tiberio Cæſare accerſitum: Tiberium verò uſque adeo huic rei fidem adjunxiſſe, ut quis ille Pan eſſet, interrogaret & quæreret. Doctos verò homines, quos circa ſe frequentes habebat, cenſuiſſe Panem eum eſſe qui ex Mercurio & Penelope natus eſſet. Atque hæc quidem Philippus, quorundam etiam qui aderant memoria atteſtante, qui de Æmiliano Sene ſe audiviße dixerunt.

Fabula hæc, uti revera eſt, ſicut ex ſequentibus manifeſtum fiet, ab Euſebio non ſolùm citatur, ſed etiam à viris jam ſupra nominatis (atque etiam à Joachimo Oudaan in Dialogo quarto de Potentia Romana, ſive, ut Belgicè libro huic nomen dat, **De Roomsche Mogentheyt**/) pro vera habetur Hiſtoria: ac quidem præcipue quod prætenſa iſta Hiſtoriola dicatur Tiberii Cæſaris ſub Imperio contigiſſe, adeóque cum tempore mortis Servatoris noſtri ipſis congruere videatur; ad cujus mortem & Boiſſardus & alii hanc Hiſtoriolam referunt: ad Dæmonum ſeu Diaboli mortem, ratione Oraculorum, ut quæ antea longe magis vigebant, alii:

alii : quamvis alii denique aliter hæc interpretentur & applicent.

Ex hisce audiamus, quæso, primo loco Boissardum in hunc modum loquentem, libro de Divinatione & Magicis præstigiis: *Quidam existimant vocem illam locutam fuisse de Christi Servatoris morte : cum audita sit anno* DECIMO NONO *Imperii Tiberii Cæsaris, quo Christus crucifixus est. Et hunc credimus universæ naturæ, & totius mundi Dominum & formatorem, verum Verbum Dei, per quod Deus omnia creavit. Et ipsi Arcades Pana vocarunt* τὸν τῆς ὕλης Κύριον : *non solum sylvarum Dominum, sed universæ substantiæ materialis Dominatorem (ut scribit Macrobius) cujus materiæ vis universorum corporum, seu illa divina sint, sive terrestria, componit essentiam. Ideo Pan dictus est Deus universi. Neque male suspicantur multi (sive fuerit Angeli boni, sive Dæmonis alicujus) per Pana Magnum intellexisse Jesum Christum, qui sub Tiberio passus est. Nam & Dæmones sæpius vera solent proloqui, verbis tamen ambiguis, ut homines magis ac magis in errores inducant.*

Mirum sanè si per Angelos bonos hæc fuerunt annunciata, neque Thamum neque Epithersen reliquosve vectores, aut aliquos saltem inter eos, neque ipsum Tiberium, nec quos super hac re consulebat Sapientes, nec denique ipsum Æmilianum, Plutarchum aliosve, quibus hæc narrarunt tanto post passionem, ac prædicationem Euangelii Jesu Christi, intervallo, conjectasse ea de Christo Servatore nostro, fuisse prolata.

Ast fuerit vox Dæmonis, ut homines ita magis ac magis in errores induceret, (ut alii volunt) cui usui ipsi hæc proloqui solùm inter istos homines qui ne minimam quidem Jesu Christi notitiam habebant ? ac quidnam nocumenti accipere

poterat Doctrina Euangelii, si Ethnici crederent Magnum aliquem Dæmonem, sive Pana illum (qui nunquam fuit) sive alium quendam mortuum esse? ac cur non potiùs è contrario vereri debebant, si tale quid annuntiaretur, hoc in ipsorum, non Jesu Christi, damnum cedere debere: cum ita de propria Religione Ethnici, ut dubitare inciperent, induci possent atque, audito Euangelio, eo facilius ad illud transire deliberarent: præsertim cum inde minus mirum ipsis videri deberet, Filium Dei mortem obiisse, eo quod & ipsorum Dæmones idem paterentur?

Ac quomodo Diabolus per hæc verba, de Magni Panos morte, ita præoccupare potuit Aures hominum, quo minus intelligerent aut crederent, (ut alii putant,) mortem Christi; cum Historiola hæc à Plutarcho, ut communi mundo minus nota, iisque quibus eam sub persona Philippi narrat, ignota, adducatur?

De Dæmonum morte, aut ad minimum perpetuo silentio, Eusebius aliique hæc interpretantur. Hinc Mornæus, post multa alia quibus Defectum Oraculorum circa & ob nativitatem Christi adstruere nititur, (etiam ex ipsorum Dæmonum prætensis Oraculis aut responsis) narrata denique Historiola illâ de Epitherse, (quam memorabilem vocat Historiam atque ut omninò veram ex Plutarcho allegat,) hæc addit: *Mais remarquons que c'estoit soubs Tibere, soubs lequel fut crucifié Jesus, & que ce Pan estoit un des principaux Dæmons des Gentils: comme se voit par son Oracle,*

Ren te voeux ô Mortel, a Pan le Dieu cornu, Sauvage, chevre pied, &c.

Et de fait à Diocletian Apollo respond, que les justes le rendent muet; & le Prestre lui dit: que par les justes il entendoit les Chrestiens, dont il se mit à les persecuter, &c.

Latina (pro ut ab ipso hæc ex idiomate Gallico in eam con-

conversa sunt) ita sonant: *Notemus verò sub eodem Tiberio crucifixum Jesum; Pana verò in gentilitiis Dæmonibus insignem locum tenuisse, ut ex ipsius Oraculo apud Porphyrium liquet.*

Χρυσόκερος βλοσυροῖο Διωνύσου θεράπων Πὰν
Βαίνων ὑλήεντα κατ' οὔρεα χειρὶ κραταιῇ, &c.

PAN AUREIS CORNIBUS TRUCIS DIONYSII MINISTER,
GRADITUR PER MONTES SILVOSOS, &c.

Itaque respondet Apollo Diocletiano, justos illi os obturare, quo minus oracula edere possit: & Sacerdos justos Christianos interpretatus est, quos idcirco Imperator persequi cœpit. [Conferat quæso Lector ambarum callens linguarum hæc Latina cum Gallicis quæ præcedunt.] Petrus Molinæus verò qui alias (ubi tractat de Oraculorum defectu, in Vate suo lib. 3. cap. 11.) cæteris cordatior est. Non dubitat etiam, post fabellam hanc narratam, sequentia hæc ei subjungere:

Huic narrationi fidem creat circumstantia temporis: incidit enim hæc res in tempus quo Christus mortuus est. Estque verisimile ejulationes Dæmonum inde ortas, quod scirent morte Christi Satanæ regnum concidisse. Est enim Pan vox aptissima ad significandum Dominum universi qui est Omnia in omnibus, ut ait Paulus 1 *Cor.* 15. 28.

Vide hic jam aliam causam: Diabolus nimirum qui ipse per se hæc non poterat sociis suis, qui hujus rei nescii erant, nuntiare, sed ministerio hominum ad hoc opus habebat, mandabat hæc Thamo; atque hinc, post rem illam ipsis nunciatam, tam tristes ejulationes. Sed relinquamus ipsi hanc verisimilitudinem.

Quis enim è Plutarcho, licet maxime ponamus Historiam hanc esse veram, nobis ostendet eam, tempore passionis contigisse?

tigisse? cum ipse Plutarchus solùm dicat: [*Epitherses*] *narrabat quum* ALIQUANDO *Italiam cogitans, &c.* Et tamen audacter admodum Boissardus asserit, *hoc eo ipso anno* 19. *Imperii Tiberii Cæsaris fuisse factum.*

Optandum esset, sane homines tam multæ lectionis, atque alias, quantum apparet; minimè malos, non tam in transversum actos fuisse aut studio partium, aut asserendi apud alios, id quod ipsi tam libenter credebant esse verum; ut non contenti iis, quæ seu vera, seu falsa apud alios invenerant, sui muneris esse putassent, multa illis affingere.

Cordatior hîc Baronius; qui, dum ad annum Domini nostri 34. hanc recitat fabulam, utitur hisce verbis: *Qualiacunque sint, fides esto penes auctorem, &c. Et sanè quidem si rei gestæ fidem adhibendam esse putamus.* Sed cordatiores adhuc Centuriatores Magdeburgenses qui Cent. 1. lib. 2. cap. 15. hæc plane ridicula æstimant, dum de Eusebio hæc ex Plutarcho in testimonium adducente dicunt: *Ubi & de Pane sub Tiberio mortuo ridicula narrat.*

Habent igitur eam narratiunculam, uti revera est, pro fabulâ: At si fabula hæc secundum Boissardum, Molinæum, & cæteros pro vera Historia sit habenda, eo quod Plutarchus tantus Vir, eam pro vera Historia narret; cur non & ea, quæ sequitur ibidem, ejusdem ponderis aut veritatis habeatur, ab iis qui hîc non solùm Plutarchum, sed & Eusebium citant? Eusebius enim eam non omittit, quasi ejusdem cum jam recitatâ veritatis, uti & certe est, ac merito illam nullo dato interstitio subsequitur: ita enim pergit: Ὁ δὲ Δημήτριος ἔφη τῶν περὶ τὴν Βρεττανίαν νήσων εἶναι πολλὰς ἐρήμους σποράδας, ὧν ἐνίους Δαιμόνων καὶ Ἡρώων ὀνομάζεσθαι, πλεῦσαι δὲ αὐτὸς ἱστορίας καὶ θέας ἕνεκα, πομπῇ τοῦ βασιλέως, εἰς τὴν ἔγγιστα κειμένην τῶν ἐρήμων, ἔχουσαν οὐ πολλοὺς ἐποικοῦντας, ἱεροὺς δὲ καὶ ἀσύλους πάντας ὑπὸ τῶν Βρεττανῶν ὄντας. ἀφικομένου δὲ αὐτοῦ νεωστὶ, σύγχυσιν

μεγά-

μεγάλην περὶ τὴν ἀέρα, καὶ διοσημείας πολλὰς γενέσθαι, καὶ πνεύματα καταρραγῆναι καὶ πεσεῖν πρηστῆρας. ἐπεὶ δ' ἐλώφησε, λέγειν τοὺς νησιώτας ὅτι τῶν κρεισσόνων τινὸς ἔκλειψις γέγονεν. ὡς γὰρ λύχνος ἀναπτόμενος φάναι δεινὸν οὐδὲν ἔχει, σβεννύμενος δὲ πολλοῖς λυπηρός ἐστιν, οὕτως μεγάλαι ψυχαὶ τὰς μὲν ἀναλάμψεις εὐμενεῖς καὶ ἀλύπους ἔχουσιν, αἱ δὲ σβέσεις αὐτῶν καὶ φθοραὶ πολλάκις μὲν ὡς νῦν πνεύματα καὶ ζάλας τρέφουσι, πολλάκις δὲ λοιμικοῖς πάθεσιν ἀέρα φαρμάττουσιν. ἐκεῖ μέντοι εἶναι νῆσον ἐν ᾗ τὸν Κρόνον κατείρχθαι φρουρούμενον ὑπὸ τοῦ Βελάρεω καθεύδοντα· δεσμὸν γὰρ αὐτῷ τὸν ὕπνον μεμηχανῆσθαι, πολλοὺς δὲ περὶ αὐτὸν εἶναι δαίμονας ὀπαδοὺς καὶ θεράποντας. Ὑπολαβὼν δὲ ὁ Κλεόμβροτος, Ἔχω μὲν (ἔφη) καὶ ἐγὼ τοιαῦτα διελθεῖν. ἀρκεῖ δὲ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, τὸ μηδὲν ἐναντιοῦσθαι, &c.

Demetrius autem narravit earum insularum quæ sunt prope Britanniam, plerasque desertas ac sparsas esse, quarum nonnullas Dæmonibus & Heroibus esse dicatas. Sese autem cognoscendi causâ, Imperatore mittente, navigasse ad unam desertis proximam, paucis habitatam cultoribus, quos Britannis sacrosanctos & inviolatos omnes esse: non multo autem postquam eo venisset fœdam cœli perturbationem & prodigiosam tempestatem esse coortam: procellas in abruptum lapsas cecidisse, ardentium fulminum jactus fuisse: quibus sedatis insulanos dixisse, aliquem è præstantioribus interiisse. Nam ut lucerna dum accenditur noxia nemini est, dum extinguitur, multis tetrum odorem afflat; sic animos magnos dum accenduntur, propitios & innoxios esse; dum extinguuntur & intereunt, sæpenumero, ut modò, ventos ac procellas miscere, interdum pestilenti lue cœlum inficere. Jam verò insulam illic quandam esse, in qua Saturnus carcere clausus à Briareo custodiatur sopitus: somnum enim illi esse pro vinculo. Multos autem ei Dæmones esse circum pedes atque servos. Tum Cleombrotus, ipse etiam talia quædam,

dam, inquit, commemorare possim: nunc satis est proposito nihil repugnare, &c.

Quæ heic obiter notanda veniunt, sunt verba illa Mornæi ubi de Pane loquitur: *Et que ce Pan estoit un de principaux Demons des Gentils, &c.* Vel ut in versione Latina habetur, *Pana in Gentilitiis Dæmonibus insignem locum tenuisse.* Ast Pan ille *Deus Arcadiæ*, quem Virgilius Poëta inducit *Sanguineis ebuli baccis minioque rubentem*, minime ex Dîs majorum gentium, sed ex plebe Deorum erat. Hinc Ovidius in Ibin, post versus hos,

Dî maris & terræ, quique his meliora tenetis,
Inter diversos cum Jove regna polos, &c.

Postea subjungit:

Vos quoque PLEBS SUPERUM *Fauni, Satyrique, Laresque,*
Fluminaque & Nymphæ, Semideûmque genus.

Imò & Pan ille de seipso,

Nos vappæ sumus & pusilla,
Culti ruris minima. ——

Unde non mirum sane Simichida, apud Theocritum, ut rusticum, canere in hunc modum:

Τόν μοι Πὰν, Ὁμόλας ἐρατὸν πέδον ὅστε λέλογχας,
Ἄκλητον κείνοιο φίλας ἐς χεῖρας ἐρείσαις,
Εἴτ' ἔστ' ἆρ ὁ Φιλῖνος ὁ μαλθακὸς, εἴτε τις ἄλλος.
Κἠὼ μὲν ταῦθ' ἕρδοις, ὦ Πὰν φίλε, μὴ τύ τι παῖδες
Ἀρκαδικοὶ σκίλλαισιν ὑπὸ πλευράς τε καὶ ὤμους
Τανίκα μαστίσδοιεν, ὅτε κρέα τυτθὰ παρείη·
Εἰ δ' ἄλλως νεύσαις, κατὰ μὲν χρόα πάντ' ὀνύχεσσι
Δακνόμενος κνάσαιο, καὶ ἐν κνίδαισι καθεύδοις.

Εἴης

Εἴης δ' Ἠδωνῶν μὲν ἐν ὤρεσι χείματι μέσσῳ,
Ἕβρον πὰρ ποταμὸν τετραμμένος, ἐγγύθεν ἄρκτω·
Ἐν δὲ θέρει πυμάτοισι πὰρ Αἰθιόπεσσι νομεύοις
Πέτρᾳ ὕπο Βλεμύων, ὅθεν οὐκέτι Νεῖλος ὁρατός.

Hunc mihi Pan, Homoles amabile ſolum qui ſortitus es,
Non vocatum illius charas in manus ſiſtas:
Sive is eſt tener Philînus, ſive quiſpiam alius.
Et, ſi hæc facies, ô Pan Chare, ne te pueri
Arcadici ſquillis ſub latera & humeros
Tunc flagellent, quum carnes paucæ adſunt:
Sin aliter annues: tunc per totum corpus unguibus
Morſus ſcalparis, & in urticis dormias.
Sis autem Edonorum quidem in montibus hyeme mediâ,
Ad Hebrum fluvium verſus, prope Septentrionem:
Æſtate verò ultimos apud Æthiopas paſcas,
Sub ſcopulum Blemyorum, unde non amplius
Nilus videri poteſt.

At *Pana* illum, objiciat quiſpiam, apud Arcades, *univerſæ ſubſtantiæ materialis Dominum habitum*, ex Macrobio videlicet, qui ita de Pane Saturnal. lib. 1. cap. 22. *Pan ipſe quem vocant Inuum, ſub hoc habitu quo cernitur, Solem ſe eſſe prudentioribus permittit intelligi. Hunc Deum Arcades colunt appellantes* τὸν τῆς ὕλης κύριον: *non Sylvarum Dominum, ſed univerſæ ſubſtantiæ materialis Dominatorem ſignificari volentes. Cujus materiæ vis univerſorum corporum, ſeu illa divina ſeu terrena ſint, componit eſſentiam.* At Pan ille Myſticus diverſus longe à Pane iſto qui Mercurii ac Penelopes filius habebatur. Nec talem Myſticum Pana ſomniabant ſapientes iſti à Tiberio accerſiti (ſi modo unquam accerſiti ſunt: imo reverâ nunquam ſunt, quia purum putum figmentum ac fabula eſt tota hæc Hiſtoriola) quum univerſi

Dominus mori (hoc eſt interire) minimè queat. Dum è contra quicquid natum fuerit denuo moriatur.

Quam gemina autem ſunt hæc illis quæ in Philopſeude ſuo, ac vera Hiſtoria, narrat talium ſalſus deriſor Lucianus!

Videmus ergo ex hiſce quam facile ſe duci ſinat Euſebius, umbramque inanem pro vero corpore perſequatur, multique alii eum in talibus ſequantur, nec ſufficere aut ſibi aut aliis exiſtiment, niſi & de ſuo aliquid addant.

Non felicior eſt idem ille Euſebius, in eo quod Victimas humanas, poſt Chriſti noſtri adventum non amplius mactatas, ſed hoc genus ſacrificii abolitum, affirmet. Nam Tacitus, Plinius, Plutarchus ac Lampridius non ſolum, ſed etiam Sidonius Apollinaris, Procopius aliique ipſis longe juniores, contrarium planè, ac quidem de ſuis temporibus, teſtantur, de Germanis, Suevis, Britannis, Perſis, aliiſque pluribus populis; oſtenduntque hæc horrenda ſacrificia uſque ad Juſtinianum, imò & ad Henricum Aucupem, perduraſſe. Quod verò in ipſa urbe Roma uſque ad ipſius Euſebii ætatem hæc peracta fuerint, patet (ut Tertullianum ac Minucium Felicem, qui de ſuis temporibus id teſtantur, prætercam) ex Porphyrio & Lactantio; Porphyrium etiam ipſo adducente Euſebio, in libro de Laudibus Conſtantini, hiſce verbis utentem: Ἀλλ᾽ ἔτι καὶ νῦν τις ἀγνοεῖ κατὰ τὴν μεγάλην πόλιν τῇ τοῦ Λατιαρίου Διὸς ἑορτῇ σφαγιαζόμενον ἄνθρωπον, *Sed etiam nunc, quis ignorat, in magna illa Urbe* [Româ] *Jovis Latialis Feſto pro Victima jugulari hominem?*

Addamus huic Porphyrio, qui ante Euſebium vixit, Lactantium Euſebii contemporaneum; qui de ſuo (Lactantii nempe, adeoque ipſius Euſebii, ipſique ſatis noto, uti ex Chronico patet) tempore, hoc ipſum quoque affirmat, lib. 1. de falſa religione hiſce ſequentibus: *Apud Cypri Salaminem humanam hoſtiam Jovi Teucrus immolavit: idque ſacrificium*

cium posteris tradidit. Quod est nuper Hadriano imperante sublatum. Quibus paulò pòst subjungit : *Nec Latini quidem hujus immanitatis expertes fuerunt. Siquidem Latialis Jupiter* (NB.) *etiam nunc sanguine colitur humano.* Quibus addamus postremò & Prudentium : qui libro 1. contra Symmachum,

Incassum arguere jam Taurica sacra solemus :
Funditur humanus Latiali in munere sanguis, &c.

I nunc & crede Eusebio absque prævio & exacto examine. Ex talibus enim exemplis, quæ plura dari possent, facilè quivis queat cognoscere, quantum fidei sit tribuendum iis, quæ de Oraculis eorumque defectu scribit : de aliis etiam procedente nostro discursu videbimus.

CAPUT II.

Suidæ, Cedreni, ac Nicephori testimonia de puero Hebræo; ut & de Augusto Oraculum Delphicum consulente, examini subjiciuntur : istaque occasione de veterum quorundam (Justini, aliorumque) credulitate, quandoque nimia, agitur : sicut etiam de Tiberii prætensa erga Christum nostrum pietate.

SEd uti argumenta pro Oraculorum defectu petuntur ab Ethnicis, (quo successu jam examinavimus) sic etiam pro ea sententia in testimonium adducitur ipse Diabolus : qui alias mendaciorum Pater; tamen hic coactus, veritatem confessus sit.

Edidit ergo, uti volunt, diversa Oracula, seu responsa,

de Oraculorum defectu non solum, sed & de Christo Salvatore nostro: imprimis tamen illud, tam ab omnibus fere decantatum, quod Augusto Delphis sciscitante eum dedisse perhibent.

Nimirum Suidas, Nicephorus & Cedrenus (quorum postremus etiam illud ex Eusebio citat, quanquam, saltem hodie, id apud eum, quod sciam minime inveniatur) narrant Cæsari Augusto, hoc fuisse redditum quum, jam Senex & anxius de successore, profectus ad Apollinem Delphicum Oraculum ejus super ea re consuleret; cuique post iteratas Hecatombas causam taciturnitatis χρηστηρίου illius inquirenti, datum hunc sequentem, tradunt, responsum.

Παῖς Ἑβραῖος κέλεταί με θεοῖς μακάρεσσιν ἀνάσσων
Τὸν δὲ δόμον προλιπεῖν, καὶ ἀΐδδον αὖθις ἱκέσθαι
Λοιπὸν ἄπιθι σιγῶν ἐκ δόμων ἡμετέρων.

Me puer Hebræus, jubet hinc, Rex ille Deorum
Tartareos remeare domos, hac æde relicta.
Post terga ora tenens, altaria nostra relinquas.

Ita in Dissertatione 33. de fide Divinationibus adhibenda vertit Joh. Maria Maraviglia, alii aliter. Græca verba sic exprimit Suidas: Nicephorus tamen in primo versu pro θεοῖς legit (uti & Cedrenus) Θεὸς; additque in secundo τε, sc. post προλιπεῖν; item ἀΐδδος pro ἀΐδδον; pro quo ἀΐδδον Cedrenus scribit ὁδὸν: qui & postremum versum scribit, (saltem in editione Græco-Lat. Basiliensi.)

Ἄπιθι λοιπὸν ἐκ δόμων ἡμετέρων,

cum cæteri habeant:

Λοιπὸν ἄπιθι σιγῶν, &c.

Quos versus sic (ratione metri) malè conceptos, alii, ex recentio-

centioribus hujus præteritique ævi Scriptoribus, diverſimodè corrigunt. Hinc magnus ille J. Scaliger, & poſt ipſum, Iſaac. Caſaubonus, rejiciunt vocem παῖς & legunt Ἑβραῖος κέλεταί με Θεὸς, &c. Ubi tunc verſus quidem conſtat, ſed totus ille puer, ac tantus quantus ille eſt aut fuit unquam, evaneſcit, ſeu potius Metamorphoſi ſubita in Deum mutatur: qui tamen, citantibus Nicephoro ac Cedreno, & puer ſimul & Deus prætenſo iſti Apollini habitus ac nominatus fuerat.

Sic in ſecundo, καὶ ὁδὸν πάλιν αὖθις ἱκέσθαι tertium, (quem pro duobus prioribus afficto, poſt Euſebii tempora, habent) cum Cedreno legunt: Schedius, ſicut & Peucerus, legunt in ſecundo quoque καὶ ἀΐδην αὖθις ἱκέσθαι, ac tertium hoc modo, Λοιπὸν ἄπιθι σιγῶν ἐκ βωμῶν ἡμετεράων: ubi Peucerus tamen, in fine, ἡμετερείων habet. Unusquiſque, ſcilicet, pro libitu ac guſtu, verſus iſtos aut concinnat, aut transformat.

At, dicat forſan aliquis, transformatio illa non impedit, quominus ſint vere Diaboli verſus, ſub Apollinis nomine Cæſari Auguſto editi. Nam talis aut non multum diſſimilis diverſitas occurrit ſæpe, vitio exſcriptorum aut ſciolorum, in auctoribus minime ſuppoſititiis, eave ſuſpicione laborantibus. Atque hinc tam diverſa corrigendi emendandique prurigo inter hodiernos oritur Criticos. Fateor. Sed conſideratis quoque iis, quæ jam dicturus ſum, puto eam diverſitatem, quæ in verbis hiſce prætenſi, ſive Apollinis, ſive Diaboli comparet, fore quoque notam manifeſtam malæ mercis malignè nimium credulis obtruſæ.

Verum addamus antea & ea quæ huic fabulæ adduntur, per eos qui ipſam nobis narrant: Auguſtum, ſcilicet, cum hoc reſponſo reverſum Romam, ibi in Capitolio erexiſſe magnam aram tali inſcriptione Latinâ ornatam: HÆC EST ARA PRIMIGENITI DEI. Quæ vox *Primigeniti* tamen nullibi in præ-

tenſo iſto Oraculo comparet: ſic ut eam inde minimè hauri-re Auguſtus Cæſar potuerit: unde etiam tanto magis patet im-poſtoris, qui hæc primo confinxit, mendacium: Sive hic Suidas fuerit, ſive alius quiſpiam, à quo Suidas nimis avidè hæc hauſit.

Hodie, quod ſciam, nullibi hoc apud Euſebium, ut jam dictum eſt, invenitur. Cedrenus id primus tradit: quem poſtea Nicephorus & Suidas, atque hoſce iterum recentiores, ſecuti ſunt. Sed ponamus cum Caſaubono, olim in ſcripto aliquo Euſebii hæc extitiſſe, quoniam Cedrenus ipſum citat auctorem, rejiciemus tamen illa tam ob rationes jam datas quam haſce ſequentes.

Primò enim non ſiluiſſent hæc in Apologeticis ſuis Juſtinus, Tertullianus, Theophilus, Tatianus aliique Scriptores Eccleſiaſtici: ut qui omnia quæ ab Ethnicis eorumque moribus aut actis deſumpta pro Re Chriſtiana afferre poterant, avidè admodum, ac quandoque majore cum Zelo (bono licet) quam judicio, arripuerunt, & contra Ethnicos ipſos defendendæ Doctrinæ Chriſtianæ attulerunt.

Secundo quod hîc non magis credendus Euſebius eſſet, quam ubi de Acroſtichide Sibyllæ teſtatur, apud Ciceronem ejus fieri mentionem: quum ex illa Acroſtichide videamus eam opus eſſe hominis per otium in Muſæo ſuo aliorum credulitati illudere ſtudentis: ſicut & ſucceſſum nacta fuit iſta fraus, non ſolùm in Euſebio & Auguſtino, ſed & multis aliis eos hîc nimis inconſideratè ſequentibus. Nec magis hîc credendus eſſet Euſebius quam ubi refert (quod tamen & poſt ipſum fecit, eodem errore, Hieronymus) Flavium Joſephum ſcripſiſſe, eo tempore (atque eodem quoque die) quo crucifixus eſt Dominus noſter Jeſus Chriſtus, ex adytis Templi voces erupiſſe dicentium, *Migremus ex his ſedibus:* quum tamen conſtet ex ipſo Joſepho, eum minimè hanc hiſtoriam refer-

referre ad tempus Paſſionis, ſed ad poſtrema tempora obſidionis Hieroſolymitanæ, quæ annis circiter 40. poſtea accidit. Euſebius tamen, quamvis æque bene, quam nos hodie, in Joſepho, quem legerat, niſi plane cœcus, videre id potuerit, ita loquitur: Ἰώσηπος δὲ ἱστορεῖ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς τοῦ Κυρίου σταυρώσεως κτύπου ἀντιλαβέσθαι πρῶτον, ἔπειτα φωνῆς ἀθρόας ἔνδοθεν ἀκοῦσαι ἀπὸ τοῦ ἐσωτάτου τοῦ ἱεροῦ, ΜΕΤΑΒΑΙΝΩΜΕΝ ΕΝΤΕΥΘΕΝ. *Joſephus narrat, eo ipſo* (NB.) *die, quo cruci Dominus affixus fuit, primò ſonitum cœpiſſe, mox verò magnam vocem ex adytis Templi fuiſſe auditam*, MIGREMUS HINC.

Verum uti modo dictum eſt, non invenitur hæc Hiſtoria magis in ſcriptis Euſebii quam ea quæ ab ipſo de tempore Paſſionis referuntur, in ſcriptis Joſephi. Credere tamen poſſet aliquis hæc aliquando in Euſebii uno alterove ſcripto extitiſſe; nec veriſimile eſſe id abſque ratione aut veritate tam audacter aſſerere Cedrenum. At non novum eſt talia inveniri ab ipſo citata quæ nullibi inveniantur: aut ſi quando inventa fuerint, ſolùm extitiſſe ea in talibus ſcriptis, quæ pro falſis ac ſuppoſititiis jam ante multa ſæcula damnata fuerunt atque abolita. Hoc patet ex inſulſis iſtis fabulis, quas, uti ex Clemente Romano illo, quem Sanctus Apoſtolus Phil. 4. v. 3. nominat *inter cooperarios ſuos, & quorum nomina ſunt in libro vitæ*, nobis narrat pro veriſſimis hiſtoriis: &, ut alia multa prætercam, ex illis quæ narrat de Simone Mago, ipſiuſque miraculis ac diſputationibus cum Apoſtolo Petro; fuiſſe nimirum ad fores iſtius Simonis canem prægrandem catena vinctum, cujus opera Simon arcebat quoſcunque ad ſeſe accedere nollet; idque primum Miraculum occurriſſe ad Simonem intraturis. Petrum vero cernentem canem ita efferatum & aſperum, ac cognito multos ab eo fuiſſe interfectos, quod ante juſſum Simonis eo ingredi eſſent conati, ipſum apprehendiſſe,

hendiſſe, ſolutumque ad Simonem ut intraret juſſiſſe, utque humanâ voce uſus, diceret Petrum ſervum Chriſti cupere ipſum conventum: quo audito, canem ſtatim intro accurriſſe, atque ita eſſe locutum: adeóque obſtupuiſſe eos qui tum temporis Simoni aderant, ac percontatos, quiſnam iſte Petrus, & quænam ejus eſſet tanta poteſtas? Simonem vero reſpondiſſe, non debere hoc ipſos ita mirari, nam ſe idem eſſe præſtaturum; ac ſimul cani mandaſſe, uti humana voce Petrum introire juberet: quod cum & canis ille feciſſet, ita ad Simonem intraſſe Petrum. Cum porrò edendis miraculis certarent, Petrum ſanandis morbis ſuperiorem fuiſſe, multoſque fidem amplexos fuiſſe baptizatos, &c. At, hiſce non contentus narrat quoque alia mirabilia non ſolum ſed ſtupenda hujus Simonis miracula: eum nempe, ſtatuæ ut incederent, feciſſe; ipſum in ignem conjectum inde non fuiſſe aduſtum; in aërem ſubvolaſſe, lapides in panem convertiſſe; in draconem ſe transfiguraſſe; in aurum; in angues atque in alia animalia ſe convertiſſe; duas facies ſimul geſtaſſe quandoque; fores occluſas & vectibus armatas aperuiſſe; ferrea vincula diſſolviſſe, aliaque hiſce ſimilia, apud eundem Cedrenum videnda, perpetraſſe: Sed tædet pigetque, imò & pudet me pœne, harum ineptiarum.

Credatne aliquis, non nimia credulitate obſeſſus, talia ſcripſiſſe hunc Clementem? At credidit Cedrenus: Sed impoſuerunt iſti bono Viro Recognitionum libri, ſeu praxeis Petri tam malignè atque inſulſe editæ ſub Clementis nomine, quam temere ei adſcriptæ, atque incogitanter creditæ: de quibus operæ pretium eſſet (niſi jam plus ſatis extra viam divertiſſem) audire Photii Judicium: qui non immeritò *μυρίων ἀτοπημάτων τὴν πραγματείαν ταύτην γέμειν* aſſerit. Sed quid mirum poſt tot ſæcula inventos fuiſſe homines, ex credulitate ſimul ac Zelo, quamvis non malo niſi in quantum nimis improvido,

provido, ea assumentes sibi, aliisque obtrudentes, quæ apud magis perspicaces ac cautos sæpè ne minimam speciem veritatis continerent: quoniam & in primis Christianismi seculis, non defuere Viri, alias non magni nominis solùm, sed & revera magni, qui satis incautè se, in iis, quæ aliquid pro veritate vel auctoritate Religionis Christianæ facere videbantur, decipi passi sunt. Exempla si sint adducenda, offerunt sese illa in Justino, Clemente Alexandrino, pluribusque aliis. Notum satis est quod Justinus narrat ut rem certissimam (duobus in locis Apologiæ suæ secundæ) statuam, scilicet, erectam fuisse Simoni Mago Romæ sub Claudio Cæsare, inter duos pontes in amne Tiberis, cum hac inscriptione Latinâ, SIMONI DEO SANCTO; cum constet inter eruditos ibi (in Insula illa) erectam quidem fuisse statuam; ast non *Simoni*, sed alii Deo minorum gentium inter Sabinos, nec cum tali, qualem perhibet, inscriptione, sed hac sequenti,

SEMONI
SANCO
DEO. FIDIO
SACRVM
SEX. POMPEIVS. SP. F.
COL. MVSSIANVS
QVINQVENNALIS
DECVR
BIDENTALIS
DONUM. DEDIT.

Ita enim habetur ea in Thesauro Gruteri pag. 96. descriptoribus Ciophano & Lipsio. Vide hîc ablepsiam Justini ex Zelo

nimis improvido ortam, (cui hîc non incommodè applices iſtud Virgilii:

Fallit te incautum pietas tua.)

Si nimirum ipſe legerit inſcriptionem ibi præſens: aut illius Viri (ſi Juſtinus hæc habuit ab alio) qui talia ipſi narravit. Si modo non aliquis noſtro bono Juſtino talium avido ac credulo, mendacio hoc illuſerit; Uti fecerunt iſti Alexandrini, qui eidem Juſtino oſtenderunt (ſicut narrat, in Cohortatione ſuâ ad Græcos) Veſtigia domuncularum 70. in quibus illi tam decantati 70. Interpretes Sacra Biblia in Græcam linguam, ſic ſeparati ab invicem, tranſtulerant. Niſi velis illos ipſos talium narratores jam antea deceptos, hæc ſeriò affirmaſſe Juſtino. Certè Hieronymus quàm minime hiſce aſſenſum præbuerit patet ex Epiſtola ejus 104. ad Demetrium, ubi hoc modo loquitur: *Neſcio quis primus Auctor 70. cellulas Alexandriæ mendacio ſuo exſtruxerit, quibus diviſi eadem ſcriptitarunt: cum Ariſtæas Ptolomæi* ὑπερασπιστὴς, *& multo poſt tempore Joſephus, nihil tale retulerint; ſed in unicâ Baſilicâ, congregatos contuliſſe ſcribant, non prophetaſſe.*

Forſan regeret hîc aliquis, non veriſimile eſſe primos hujuſce prætenſæ hiſtoriolæ auctores, ita audaces fuiſſe, imò imprudentes, ut fingerent, Aram talem cum tali inſcriptione publicè in ipſo Capitolio erectam, quæ tamen nunquam ibi comparuerit. Imò audire mihi videor aliquem dicentem ſe credere Tiberium non minus ex iſta inſcriptione, quam ex Epiſtolâ Pilati commotum fuiſſe, ut referret ad Senatum de conſecratione Jeſu Chriſti, ac relatione in numerum Deorum. De qua re non Cedrenus ſolum, aut Nicephorus, ſed præter Oroſium (qui tempore Auguſtini, id eſt, circa annum Domini 400. vixit) atque Euſebium, etiam ipſe Tertullianus, (ex quo Euſebius id refert) diſertis verbis teſtatur.

Verùm

Verùm est, fateor, Tertullianum id habere (imò & primum habere) in Apologetici sui cap. 5.

Sed (condonabit, spero, Lector paulò commodior, crebris meis digressionibus, quæ ex occasione natâ à me forsan nimis frequenter hisce dissertationibus inseruntur. Nam quoniam figmenta illa, ac, sic dictæ, piæ fraudes ut Zizaniæ genus aliquod ex agro Antiquitatis, quo mihi per illud itineranti, occurrant, meo judicio, omni studio sint evellenda, eo facilius ac crebrius eo delabor) sed, dico, quamquam addi possit, non esse verisimile, Tertullianum, Virum literatum ac Jurisconsultum; imò & tantæ lectionis, ut ferè omnia legisse videatur, atque omnia auditu digna audivisse, talia voluisse Scriptis suis, quæ Pontificibus Ethnicis dedicavit, inserere quæ falsa esse ipsi statim deprehenderent ex annalibus aut actis publicis: Hîc optimè regerere possem, abunde notum esse iis qui vel leviter in Sacrâ profanâque Historia versati sunt, quam multa multi, tam ex antiquis (sive Ecclesiasticis sive aliis) Scriptoribus, quam ex hodiernis, aliorum credentes traditiunculis, tradant pro verissimis: quæ si paulò attentius considerentur, ne speciem quidem ullam habeant veritatis. Sed talia eo facilius creduntur quo magis aliquid facere videantur huic illive Opinioni aut sectæ defendendæ vel confirmandæ ac stabiliendæ. Quale quid hîc Tertulliano accidisse ex sequentibus, puto, fiet manifestum. Quæ narrat inveniuntur Apologetici (uti jam dictum) cap. 5. hisce verbis comprehensa: *Tiberius ergo, cujus tempore nomen Christianum in seculum introivit, annunciatum sibi ex Syria Palæstina, quod illic veritatem illius Divinitatis revelaverat, detulit ad Senatum cum prærogativâ suffragii sui. Senatus, quia non in se probaverat, respuit. Cæsar in sententia mansit, comminatus periculum accusatoribus Christianorum.*

Novimus omnes, qui unquam viderunt pueros in nive ludentes, naturam pilarum quæ, è nive confectæ, de tegulis

nive contectis devolvuntur; eas ſcilicet, quò longius decurrant, tantò majus capere incrementum. Idem accidit & huic ſanè Hiſtoriolæ.

Nam Euſebius & Cedrenus, & præter ipſos Nicephorus, heic admetiuntur Pilatum, eundemque hæc ſcripſiſſe Tiberio: idque ita inveniri apud Tertullianum. Aſt videat Lector cordatus an ex ipſius verbis, modò allatis, tale quid exſculpere queat: vel an alibi apud ipſum, id quod iſti ſic affirmant, compareat.

Quæ Euſebius de hac re habet in Chronico ſunt ea quæ ſequuntur: Τοῦ δὲ Πιλάτου τῷ Τιβερίῳ τεράστια τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ περὶ ἀναστάσεως αὐτοῦ κοινωσαμένου, ὁ Τιβέριος (καθὼς ἱστορεῖ Τερτυλλιανὸς, ἐν τῇ ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν ἀπολογίᾳ) καταπλαγεὶς ἀνήγγειλε πάντα τῇ συγκλήτῳ, καὶ ἠβουλήθη διὰ βασιλικοῦ τύπου ἀναγορεῦσαι αὐτὸν θεόν. ἡ δὲ σύγκλητος οὐ προσήκατο, πειθαρχεῖν νόμῳ παλαιῷ λέγουσα, μὴ πρότερον θεοποιῆσαί τινα εἰ μὴ ψήφῳ καὶ δόγματι παρ' αὐτῆς ἐγκριθείη. ὁ δὲ τὸν μὲν νόμον τοῦτον ἐδέξατο, ἐκέλευσε δὲ μηδένα ἐμποδίζειν τῷ Χριστοῦ κηρύγματι. Καὶ μέντοι καὶ θάνατον προσηπείλησε τοῖς κατηγορεῖν τολμῶσι τοῦ κηρύγματος.

Cum autem Pilatus & Chriſti miracula & ea quæ circa reſurrectionem ejus acciderant, Tiberio communicaſſet, Tiberius (uti narrat Tertullianus in Apologiâ ſuâ pro Chriſtianis) terrefactus omnia illa enarravit Senatui, & voluit ipſum ex Cæſareo decreto referre inter Deos. At Senatus id non admiſit, dicens ſe heic obſequi Veteri Legi quæ prohibet aliquem referre in numerum Deorum, antequam ex conſenſu & decreto ipſius [Senatus] iis adſcriberetur. Et ille quidem [Tiberius] legi iſti acquievit, at ſimul juſſit ne quis prædicationi Chriſti impedimento eſſet. Quin & mortem comminatus eſt iis, qui hujus prædicationis accuſationem ſuſcipere auderent. Hæc narrat in Chronico: quæ pluribus verbis habet Hiſtoriæ Eccleſiaſt. lib. 2. cap. 2. uti & quæ hic

hic supra de Pilato narrat, ac de lege apud Romanos obtinente: in quâ re posteriori (ea Lege scilicet) Tertullianum ut Jurisconsultum Romanum hujusque rei gnarum advocat testem. Ex cujus Eusebii quoque verbis satis apparet eum istam Historiolam non habere ex solo Tertulliano: sicut & ex Orosio patet, qui eam multis circumstantiis adauctam hoc modo refert lib. 7. cap. 3. & 4. *At postquam passus est Dominus Jesus Christus, atque à mortuis resurrexit, & discipulos suos ad prædicandum misit; Pilatus præses Palestinæ provinciæ ad Tiberium Imperatorem,* ATQUE AD SENATUM, *rettulit de passione & resurrectione Christi, consequentibusque virtutibus, quæ vel per ipsum factæ fuerant, vel per discipulos ipsius in nomine ejus fiebant; & de eo quod, certatim crescente plurimorum fide, Deus crederetur, Tiberius cum suffragio magni favoris retulit ad Senatum, ut Christus Deus haberetur. Senatus indignatione motus, quod non sibi prius secundum morem delatum esset, ut de suscipiendo cultu prius decerneret, consecrationem Christi recusavit* [Eusebius in Histor. Ecclesiast. ἀπώσατο,] *edictoque constituit ex Urbe exterminandos esse Christianos: Præcipuè cum & SEJANUS PRÆFECTUS TIBERII suscipiendæ religioni obstinatissime contradiceret. Tiberius tamen edicto accusatoribus Christianorum mortem comminatus est. Itaque paulatim imminuta est* ILLA TIBERII CÆSARIS LAUDATISSIMA MODESTIA *in pœnam contradictoris Senatus, &c.*

Hosce Auctores hæc omnia de suo addidisse, vel potius finxisse (etiamsi plurima) non admodum quidem verisimile est: multa tamen velut ex Tertulliano eos adducere, quæ ipse Tertullianus non narrat, ex collatione hujus cum istis abunde liquet: ac quæ ab aliis hausta adducunt, ea à credulis valde, suique omninò similibus, hausisse mihi certissimum est. Si porrò consideremus Orosii verba; quam multa in iis, contra

omnem ſpeciem veritatis dicta ſunt! ſaltem iis quibus ex Tacito, Suetonio, Dione atque aliis, & tempora & ingenium Tiberii aliquomodo perſpecta ſunt.

Quis enim neſcit, Senatum, ab initio ejus principatus, in adeò ſerviles delapſum adulationes aſſentationeſque continuas; progreſſuque temporis eas uſque in tantum auctas, Senatumque hunc adeo dependiſſe ab illius nutibus, ut non admiratio tantum ſed & ſtupor invadat legentes?

Sic enim Tacitus libro 3. de ipſo, atque eo tempore quo Mater ejus Livia adhuc vivebat, loquitur: *Cæterum tempora illa adeo infecta & adulatione ſordida fuere, ut non modo primores civitatis, quibus claritudo ſua obſequiis protegenda erat; ſed omnes Conſulares magnaque pars eorum qui præturâ functi, multique etiam pedarii Senatores, certatim exſurgerent, fœdaque & nimia cenſerent. Memoriæ proditur, Tiberium, quoties curiâ egrederetur, Græcis verbis in hunc modum eloqui ſolitum:* O HOMINES AD SERVITUTEM PARATOS! *Scilicet etiam illum, qui libertatem publicam nollet, tam projectæ ſervientium patientiæ tædebat.*

Quis neſcit ipſius animum planè irreligioſum? adeò ut non tantum *externas cæremonias atque Ægyptios Judaicoſque ritus compeſcuerit* [at ex Judæis & inter Judæos erat Salvator noſter Jeſus Chriſtus, neque eo tempore adhuc inter Ethnicos Chriſtiani nomine à Judæis diſtincti erant.] Sed quod aliàs quoque *circa Deos, ac religiones negligentior fuerit.* Talis autem cum fuerit, credatne aliquis, judicio præditus aliquo, eum tantò cum favore, imo & ardore, erga Salvatorem noſtrum accenſum fuiſſe?

Quis denique ignorat ingenium immite, acerbum ac ſævum, quo etiam in ipſa juventute πηλὸς αἵματι πεφυρμένος nominatus fuit? de quo ingenio audiamus, quæſo, Tacitum lib. 6. Annalium teſtantem; *Morum quoque tempora,* (inquit,) *illi*

illi diversa : egregium vitâ famaque quoad privatus, vel in Imperiis, sub Augusto fuit : occultum ac subdolum fingendis virtutibus, donec Germanicus ac Drusus superfuere. Idem inter bona malaque mixtus, incolumi matre : intestabilis sævitia, sed obtectis libidinibus, dum Sejanum dilexit timuitve. Postremo in scelera simul ac dedecora prorupit, postquam, remoto pudore ac metu, suo (NB.) *tantùm ingenio utebatur.*

Ubi igitur laudatissima illa modestia Tiberii, & quidem eo tempore, quo jam Sejanus dudum erat extinctus? ille enim anno 31. à Christi nativitate & sic antè ipsius passionem, periit. Et tamen de ejus passione non solum, sed & resurrectione, &c. cum referret Tiberius ad Senatum, Sejanus refragatus est! *O medici mediam pertundite Venam!*

Ac quis credat Pilatum, qui, æque ac Herodes, hostis Christi vocatur, Actor. 4. v. 27. quem de suo (ut dicunt tamen, ex Tertulliano) huic addunt historiæ Eusebius, Cedrenus ac Nicephorus (quique in gratiam Judæorum, quos tamen aliàs oderat, Dominum nostrum, post multa ludibria cruci affigendum curaverat) hæc scripsisse Tiberio, atque id talibus cum circumstantiis quales ab Eusebio in Historia sua Ecclesiastica, ab Orosio, Nicephoro ac Cedreno, afferuntur?

Pilatum scilicet, cum jam longè latèque increbuisset Servatoris nostri ascensio in Cœlos, animi anxium, quod de his quæ evenerant Miraculis nihil ad Imperatorem retulisset, TANDEM NECESSITATE ADACTUM *Tiberio Cæsari perscripsisse, quæ circa ipsius è mortuis resurrectionem acciderant, atque alia ipsius Miracula, quodque post resurrectionem à multis jam Deus esse crederetur, &c.* Metu ac necessitate adactum hæc retulisse Tiberio Pilatum affirmat heic noster Cedrenus. At idem ille bonus vir, sui & suorum, paulo ante, dictorum oblitus, post unam alteramve pagi-

paginam (nam hæc dixerat pag. 155. Edit. Basil. quæ vero sequuntur pag. 158.) narrat, *Tiberium justitiæ observantissimum Præfectis Urbium, missis literis, mandasse*, UT SI QUID SCRIBENS IPSE CONTRA LEGES FIERI JUBERET, NE TUM SIBI OBTEMPERARENT. *Itaque Pilatum cui Imperatoris studium veritatis & justitiæ,* [τὸ φιλαληθὲς καὶ φιλοδίκαιον] *cognitum erat, miracula Christi omnia, ejusque de religione doctrinam,* [τὰ παράδοξα Χριστοῦ πάντα, καὶ τὰ τῆς εὐσεβείας δόγματα αὐτῷ διʼ ἐπιτομῆς ἀνεκοινώσατο, καθὼς ἱστορεῖ Τερτυλλιανὸς ἐν τῇ ὑπὲρ Χριστιανῶν ἀπολογίᾳ] *compendio ad eum perscripsisse, &c.*

Hic Pilatus longè alia ex causa talia Imperatori Tiberio perscripsit.

I nunc & crede talibus ac tantis nugatoribus! Perpendamus hîc quoque obiter, quando mortuus fuerit Pilatus, quando Tiberius.

Pilatus mortuus est sub Claudio, anno 41. post Christi nativitatem.

At Tiberius anno 37. annos 4. ad summum post ipsius passionem, resurrectionem, &c. Prima autem persecutio Discipulorum ejus incepit cum morte Stephani, postquam & dispersio Discipulorum facta fuit per Judæam ac Samariam, atque ista occasione etiam annuntiatio Euangelii, sed primò solum Judæis, neque ullis Ethnicis antè revelationem Petro factam, nisi quis Eunuchum illum, cui Philippus prædicaverat, in numero piorum Gentium habere velit, cui non repugnabo.

Prima autem illa persecutio facta fuit *Tiberio jam mortuo*, anno primo, scilicet, Caligulæ: Revelatio illa Petro facta, atque inde conversio Cornelii & initium prædicationis inter Gentes (nam antè Stephani mortem ea adhuc intra Jerusalem conclusa erat) anno Caligulæ quarto: nec antè commorationem Pauli Antiochiæ, quæ fuit anno tertio Claudii, *Christianorum*

rum nomen ullibi auditum fuit: licet Tertullianus dicat, *Tiberii tempore nomen Christianum in seculum introiisse*, (quæ ejus verba igitur commodâ egent interpretatione.) Imò diu admodum sub nomine Judæorum inter Ethnicos veniebant Christiani: quoniam præcipuè (imò primis initiis, per aliquot annos solùm) ex Judæis eorum numerus esset compositus, ac postea, usque ad eversionem Templi Hierosolymitani Judaici ritus, inter eos Christianos, qui ex Judæis erant, exercerentur: ut ex exemplo ipsorum Apostolorum ac virorum Apostolicorum patet, Galat. 2. v. 14. Act. 10. v. 28. item cap. 18. v. 18. cap. 21. v. 23, 24. & alibi.

Sed latius atque admodum dilucidè hæc ostendit J. Seldenus, in eximio illo opere de Synedriis.

Videmus ergo esse meram fabulam quæ de Tiberii studio ac fervore erga Salvatorem nostrum (repudiante id Senatu Romano) cæterisque circumstantiis istius Historiolæ, narrantur à Scriptoribus Ecclesiasticis.

Verum aliam longè viam ingressus est Celeberrimus Isaacus Vossius, ut hic sartam ac tectam conservaret Auctoritatem Tertulliani; ac longè aliter hunc Scriptorem interpretatus est: Senatum, scilicet, ideo hunc honorem recusasse Christo, quod ipse Tiberius recusasset Divus appellari. Sed audiamus ipsum Vossium, in tractatu suo de Sibyllis pag. 57. ita loquentem: *Desinant itaque hodierni Christiani Veteribus illudere Christianis, eorumque sugillare credulitatem. Si illos rideamus, meritò quoque ipsos rideamus Prophetas, è quorum libris pleraque hæc* [loquitur de Oraculis Sibyllinis] *deprompta fuere Oracula. Sed profectò nullos Religio Christiana infensiores habet hostes, quam ipsos Christianos, cùm vix ullum apud antiquos de Christo aut Vaticinium aut testimonium invenias, quod non complures etiam Doctissimi Viri labefactare, aut etiam penitùs evertere, sint conati. Argumento sint non ea tantùm quæ de* SIBYLLIS *&* SIBYLLINIS, *ex Cicerone,*

rone, Virgilio & Suetonio aliisque attulimus loca, sed & quotquot alibi de Christo occurrunt loca: adeo illa eludere & falsis interpretamentis enervare conati sunt, ac si illa ipsa quam profitentur, odio iis fuisset Religio. Exemplo sit locus Tertulliani in Apologetici cap.5. TIBERIUS ERGO, &c. *Tertullianei hujus loci mentio fit apud Eusebium in Historia Ecclesiastica, ubi tamen non satis bene Græcè redditur. Sed neque Georgius Syncellus, aut alii è Græcis rectè hæc inintellexere. Ut autem hæc verba absurditatis convincant, quid non comminiscuntur, quid non moliuntur Viri Docti? Sensus attamen est manifestissimus. Dicit enim Tertullianus, cum miracula, quæ in Syria Palæstina edidißet Christus, nunciata eßent Tiberio, eum persuasum de hujus Divinitate, voluiße Christum Deorum adscribere numero, hancque voluntatem suam ad Senatum detuliße cum prærogativa suffragii sui. Senatum verò servili adulatione,* EÒ QUOD IPSE TIBERIUS RECUSASSET DIVUS APPELLARI, *noluisse Christum, exoticum numen, inter Deos recipere. Tiberium nihilominus in sententia, ut Christus Diis accenseretur, perstitisse; & comminatum esse periculum accusatoribus Christianorum.*

Videmus hic longè alium sensum verborum Tertulliani. Sed ne Tertullianum explicemus ulterius ex Eusebio aliisve Græcis scriptoribus, imò ne quidem ex Orosio, non Græco scriptore, sed Latino; explicemus Tertullianum ex ipso Tertulliano, solum paulò altiùs ejus verba repetendo. Ita ergo loquitur: *Ut de Origine aliquid retractemus ejusmodi legum. Vetus erat decretum,* NE QUIS DEUS AB IMPERATORE CONSECRARETUR NISI A SENATU PROBATUS, *Ut M. Æmilius de Deo suo Alburno. Facit & hoc ad causam nostram, quod apud vos de humano arbitratu divinitas pensitatur. Nisi homini Deus placuerit, Deus non erit: homo jam Deo propitius esse debebit. Tiberius, ergo, cujus tempore*

pore nomen Christianum in seculum introivit, annunciatum sibi ex Syria Palæstina, quod illic veritatem illius divinitatis revelaverat, detulit ad Senatum cum prærogativa suffragii sui. Senatus, quia non in se probaverat, respuit.

Recusavit igitur Senatus consecrationem ex vi illius legis, non ex adulatione in Tiberium, sed quod, cum super hac re inter se non convenirent, major pars evicerat ne Jesus inter Deos haberetur. Si ita quis explicet Tertullianum quid absurdi hæc explicatio continet? quum ipse Tiberius, apud Tacitum lib. 4. Annalium, fateatur se, Asiæ civitatibus potentibus ut sibi *ipsi & matri* Templa consecrarent, id permisisse illis?

Verum sit sensus Tertullianei hujus loci qualiscunque demum sit, nihil interest: modo convincamus mendacii hanc Historiolam, quæ magnos tamen viros decepit: quod fecimus, ut puto, per ea quæ jam dicta sunt; atque alias ex solo Suetonio confici queat; qui, cap. 36. vitæ Tiberii, non tantum ait eum *externas ceremonias, Ægyptios Judaicosque ritus compescuisse, &c.* Sed & hæc verba addit: *Judæorum juventutem per speciem Sacramenti, in provincias gravioris cœli distribuit: reliquos gentis ejusdem*, VEL SIMILIA SECTANTES *urbe submovit, sub pœna perpetuæ servitutis, nisi obtemperassent.*

CAPUT III.

Reſponſum de Puero Hebræo, quum jam Apollo dudum verſus facere deſiiſſet (ſicuti nec unquam Latine locutus fuit); uti & prætenſa illa conſultatio Auguſti Delphis, quum jam ſenex eſſet, examinantur. Quam varie iſtud Reſponſum neoterici concinnaverint. De Aris, &c, huic Auguſto, ut Deo, conſecratis. De Oraculo Thulidi, ut perhibent, dato: circa quod æque ludunt neoterici addendo & mutando. Poſt quod afferuntur & alia Oraculorum Reſponſa, ab Euſebio aliiſque (cum ex Porphyrio, tum ex aliis) allata: quæ tamen hîc nihil ad rem facere oſtenduntur; ſicut & Ciceronis teſtimonium non pro, ſed contra Oraculorum tam durationem, quam Auctoritatem, facit.

SEd redeamus denuò in viam: nam licet alia multa hiſce fabellis refutandis præter jam dicta adduci poſſent, non tanti res illa eſt ut ei diutius immoremur; igitur rurſus veniamus ad Oraculum illud Auguſto, ut volunt, datum.

Si ipſum conſideremus reſponſum; id metris conceptum traditur, ut vidimus ſupra. Quod tamen non concedat Cicero; qui teſtatur jam dudum antè ipſius tempora, prætenſum illum Apollinem, quem ſalſè ſatis deridet, non amplius carmine reſpondiſſe. Ita enim loquitur lib. 2. de Divinatione: *Primum Latine Apollo nunquam locutus eſt: deinde iſta ſors inaudita Græcis eſt. Præterea Pyrrhi temporibus jam Apollo verſus facere deſierat.* Qui Pyrrhus 270. annos antè Chriſti nativitatem denatus eſt.

De ſuo tempore non ſolum, ſed & de ipſum antecedentibus, teſtatur idem quoque Plutarchus: lib. cur nunc Pythia non

non reddat Oracula carmine, pag. 707. tom. præced. edit. Steph. Καθόλȣ δὲ εἰπεῖν, ὑμᾶς τȣ̃ Ἐπικȣ́ρȣ Προφήτας (δῆλος γὰρ εἶ καὶ αὐτὸς ὑποφερόμενος) οὐκ ἔστι διαφυγεῖν, ἀλλὰ κακίας αἰτιᾶσθε τὰς πάλαι προφήτιδας, ὡς φαύλοις ποιήμασι χρωμένας, καὶ τὰς νῦν καταλογάδην καὶ διὰ τῶν ἐπιτυχόντων ὀνομάτων τȣ̀ς χρησμȣ̀ς λεγȣ́σας, ὅπως ὑμῖν ἀκεφάλων καὶ λαγαρῶν μέτρων καὶ μειȣ́ρων εὐθύνας μὴ ὑπέχωσιν.

Universè ut dicam, vos Epicurei Vates (de quibus te quoque esse apparet) effugere non licet: sed vitio datis priscis Antistitis, quod malis usæ sint versibus: itemque eas quæ HODIE PROSA ORATIONE ET QUIBUSVIS VOCABULIS RESPONSA DANT; *ne cogantur apud vos causam dicere, propter mutilos elumbesve versus.*

Video tamen mihi aliquem ex eodem hoc Plutarcho posse regerere, etiam adhuc ipsius Plutarchi tempore nonnulla Oracula carmine reddita fuisse; dum in tractatu eodem sic loquitur, post aliquot enarrata Oracula solutâ Oratione data: Ὁ δ᾽ ἐστὶ μέγιστον, αἱ ῥῆτραι δι᾽ ὧν ἐκόσμησε τὴν Λακεδαιμονίων πολιτείαν Λυκȣ̃ργος, ἐδόθησαν αὐτῷ καταλογάδην. Ἀλυρίȣ τοίνυν καὶ Ἡροδότȣ, καὶ Φιλοχόρȣ καὶ Ἴστρȣ, τῶν μάλιστα τὰς ἐμμέτρȣς μαντείας φιλοτιμηθέντων συναγαγεῖν ἄνευ μέτρȣ χρησμȣ̀ς γεγραφότων, Θεόπομπος ȣ̓δενὸς ἧττον ἀνθρώπων ἐσπȣδακὼς περὶ τὸ χρηστήριον, ἰσχυρῶς ἐπιτετίμηκε τοῖς μὴ νομίζȣσι κατὰ τὸν χρόνον ἔμμετρα τὴν Πυθίαν θεσπίζειν· εἶτα τȣ̃το βȣλόμενος ἀποδεῖξαι, παντάπασιν ὀλίγων χρησμῶν ηὐπόρηκεν, ὡς τῶν ἄλλων καὶ τότε ἤδη καταλογάδην ἐκφερομένων· Ἔνιοι δὲ καὶ νῦν κατὰ μέτρων ἐκτρέχȣσιν, ὧν ἕνεκα καὶ πρᾶγμα περιβόητον πεποίηκε. μισȣ̃ν γὰρ Ἡρακλέως ἱερὸν ἐστιν ἐν τῇ Φωκίδι, καὶ νομίζεται, &c.

Quod vero maximum est, rhetræ illæ, secundum quas Lacedæmoniorum rempublicam Lycurgus composuit, soluta oratione ei datæ sunt. Jam quum Alyrius, Herodotus, Philochorus & Ister, qui maximè in id incubuerunt, ut carmine

mine dicta Oracula conscriberent, Oracula etiam prosa oratione edita retulerint; Theopompus, quo nemo hominum diligentius Oraculi hujus res scrutatus est, vehementer eos reprehendit, qui putarent istis temporibus Pythiam carmine non respondisse: & quum demonstrare vellet suam deinde sententiam, pauca Oracula potuit proferre: quia nimirum reliqua jam tum solutâ Oratione ederentur. Nonnulla tamen hodieque carmine redduntur: quorum causa etiam rem celebrem fecit. Est in Phocide templum Herculis mulierum osoris, &c.

At si quis paulo accuratius consideraverit verba hæc Plutarchi, facillime videbit hæc non pertinere ad ipsius Plutarchi tempora, sed Herodoti, Alyrii, aliorumque: quod planum fit ex formula illa loquendi, *istis temporibus.*

Sic quæ de nonnullis etiam Plutarchi tempore redditis carmine responsis narrantur, non ad Oraculum Delphicum, sed longè alia pertinent: ut ex subsequenti exemplo, quod de Templo in Phocide affertur, abunde patet: ita ut nec Ciceroni, nec sibi ipsi, hîc contradicat Plutarchus.

Sed quod caput est, ostendant nobis Patroni istius prætensi Oraculi, Cæsarem Augustum, cum jam senex esset, &c. adiisse Delphos; aut post profectionem illam in Græciam, à qua anno 19. antè Christi nativitatem reversus fuit Romam, unquam denuò istas adiisse regiones: quod nunquam facient. Hoc enim fuit 34. annos antequam moreretur.

At qualis etiam tunc inde rediit Augustus? nempe quamprimum reversus fuit Romam, ille qui passus est ut (teste ipso Tiberio apud Tacitum ac Dion. Cassium, lib. 51.) non solùm ab Asiaticis urbibus sibi Templa erigerentur ac consecrarentur, sed & ludi Sacri celebrarentur; imò & Romæ ei, ob felicem reditum, *Fortunæ reduci* ara consecraretur, diesque reditus ejus inter ferias censeretur; ipse ille *Marti Ultori* templum, quod in itinere suo decreverat, perfecit in Capitolio;

lio; ubi & *Jovi Tonanti* templum exstruxerat. Quam benè igitur applicari potest huic Historiolæ illud,

Pergula pictoris, veri nihil omnia ficta!

Mirum sanè quod homines alias satis perspicaces sibi tam facilè hæc à Suida persuaderi patiantur. At magis mirum id esset, si non longè magis absurda sibi, multi ex istis ab eodem Suida obtrudi paterentur. Exemplo sit Historiola illa ab ipso narrata in voce Θοῦλις; quam avidissime arripuerunt, ulteriusque adornaverunt (quasi peccatum fuisset non aliquid addere de suo) hodierni scriptores, qui aliquid de Oraculis ac Divinationibus commentati sunt.

Verba Suidæ autem sunt hæc sequentia:

[Θοῦλις] οὗτος ἐβασίλευσε πάσης Αἰγύπτου καὶ ἕως τοῦ ὠκεανοῦ, καὶ μίαν τῶν ἐν αὐτῷ νήσων ἀπὸ τοῦ ἰδίου ὀνόματος ἐκάλεσε Θούλην. ἐπαρθεὶς δὲ τοῖς κατορθώμασι παραγέγονεν εἰς τὸ μαντεῖον τοῦ Σαράπιδος· καὶ θυσιάσας ἐρώτα ταῦτα, Φράσον ἡμῖν. πυρισθενὲς ἀψευδῆ, μάκαρ ὁ τὸν αἰθέριον μετεκλίνων δρόμον. τίς πρὸ τῆς ἐμῆς βασιλείας ἐδυνήθη τοσαῦτα; ἢ τίς ἔσται μετ' ἐμέ; καὶ ἐδόθη αὐτῷ χρησμὸς ἔχων οὕτω. Πρῶτα Θεὸς μετέπειτα Λόγος, καὶ Πνεῦμα σὺν αὐτοῖς. σύμφυτα δὲ πάντα καὶ εἰς ἓν ἰόντα· οὗ κράτος αἰώνιον. ὠκέσι ποσὶ βάδιζε θνητὲ, ἄδηλον διανύων βίον. καὶ ἐξελθὼν ἐκ τοῦ μαντείου ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐσφάγη ἐν τῇ τῶν Ἄφρων χώρᾳ.

Quæ ab Æmilio Porto vertuntur in hunc modum: *Thulis. Hic totius Ægypti regnum ad Oceanum usque tenuit, & unam insulam in eo sitam de suo nomine Thulem appellavit. Secundis autem rerum successibus elatus, ad Serapidis Oraculum ivit, factâque re divina hæc quæsivit, Dic nobis ignipotens vera, Beate qui cursum æthereum inclinas* [ac mutas.] *Quis antè meum regnum potuit tantum? Aut quis erit post me? Datum autem ipsi responsum hujusmodi. Primum Deus, deinde Sermo & Spiritus cum ipsis. Concreta*

autem [sunt hæc,] Omnia [id eſt, *hæc tria*] *& in unum euntia [Sancta ſcilicet Trias ſive Trinitas] cujus potentia eſt æterna. Velocibus pedibus vade mortalis, incertam transigens vitam. Egreſſus autem ex templo à ſuis in Afrorum regione jugulatus fuit.*

Non ſufficiunt hæc ſic narrata Boiſſardo, Mornæo, aliiſque: ſed addunt (uti fecerant Oraculo Auguſto, uti perhibent, dato) ac complent, ſi quid ipſis in hac fabella deficere videatur, & pro verâ Hiſtoria tradunt. Boiſſardus enim ait: *Ad Serapidis prædictiones hoc refertur reſponſum, quod Thulidi Ægyptiorum Regi* (NB.) SCISCITANTI DE VERO DEO, QUIS ESSET ET QUOMODO SIBI INSERVIRI POSTULARET, Πρῶτα Θεὸς, &c. *datum eſt.*

Hîc Dæmon fatetur unum Deum tribus perſonis diſtinctum, Patris, Filii & Spiritus Sancti, &c.

At quiſnam, quæſo, ex Suidæ verbis exſculpere queat interrogatiunculam talem, qualem nobis hîc repræſentat Boiſſardus?

An quoque ex hujus Suidæ verbis argumentum aliquod, pro doctrina Trinitatis commodè peti poſſit, facillimè perviderí poteſt ex Tractatu noſtro de auctoribus Oraculorum, quem huic de ipſorum duratione ac defectu præmittere nunc volui.

Interim Lector, linguæ Græcæ levem tantummodò notitiam nactus, nullo negotio animadvertet, Boiſſardum verba hujus prætenſi Oraculi interpretatum quidem fuiſſe ita uti volebat, vertiſſe autem minimè uti debebat. Ubinam enim in iis apparent nomina hæc, *Patris*, *Filii*, *ac Spiritus Sancti?* Quamvis minimè negare velim, eum qui primo hæc confinxit (ut ſic eo melius Trinitatis dogmati patrocinaretur,) hæc ita finxiſſe, ut facillimè à rerum talium avidis ſic capi atque explicari poſſent. Quod etiam videmus in Boiſſardo, Mornæo, Sche-

Schedio, & Æmilio Porto. Tantæ nimirum molis erat Doctrinam Trinitatis adstruere, ut etiam fictitius ille Serapis (nam procedente hoc nostro discursu, ostendam, mera hominum constitisse fraude, non Serapidis, seu sub ipsius nomine Diaboli, hoc & alia prætensi Serapidis aliorumque responsa: imò & plurima ne quidem data fuisse unquam, sed à vafris impostoribus conficta) in auxilium ac patrocinium vocari debuerit.

Apud neminem (quod sciam) extra Suidam extat hoc prætensum Oraculum. Ita ut etiam hac de causa Mornæus in margine libri sui *de la Verité de la Religion Chrestienne*, Suidam ut hujus responsi primum ac solum narratorem adducat. Qui Mornæus quoque, cum Suidas solum de simplici interrogatiuncula loquatur, eo non contentus addit, *l'adjurant bien fort de ne le point tromper.* Sanè si tali ac tanta in vertendo liceat uti libertate, nil obstat quominus omnes auctores ferè omnia dicant ad libitum ac gustum nostrum. Præsertim & si liceat ipsa scriptorum verba immutare, adaugere, atque ita sensum formare ex istis, prout nostræ magis commodum sit opinioni: uti fit à Mornæo & Schedio, forsan & ab aliis: nam in editione Porti ita absque ulla discrepantia habentur ut in Aldi editione comparent: quorum primus, (Mornæus) secundum versum & reliquos hoc modo immutat:

Πάντα γὰρ σύμφυτα, πάντα ϗ εἷς ἓν ἰόντα πέτυκται,
Οὐ κράτος αἰώνων· ποσὶν ὠκέσι, θνητὲ βάδιζε·
Τὸν βίον ἄδηλον διανύων, σοῦ πολὺ κρείσσων.

Schedius autem in secundo versu ac tertio,

Πάντα γὰρ σύμφυτα ταῦτα, ϗ εἷς ἓν ἐόντα πέτυκται,
Οὐ κράτος αἰώνιον, cætera verò ut Mornæus: hincque ita vertit ea Schedius;

Primùm Deus, dein verbum & Spiritus cum ipsis,
Omnia verò cognata illa & in unum compacta,
Cujus potestas æterna: citis pedibus mortalis abi;
Vitam qui ignotam transegit, te potior est multo.

Mornæus vero:

Un Dieu, puis la Parole, & leur Esprit ensemble.
Tous ce trois ne sont qu'un & viennent en un point;
Sa force est eternelle, homme và t'en, & tremble;
Plus est heureux que toy cil qu'on ne cognoist point.

Si quis autem hæc, tam quæ Schedius quam quæ Mornæus in versionibus suis exhibent, expendat, quam multum diversa inveniet ea ab Æmylii Porti versione! quæ (demptis ipsis per Parentheses atque alias literarum figuras ibi additis glossis, alias) satis accurata est.

Non sufficiunt hujusmodi figmenta nimis credulis Patribus, eorumque in illa re sequacibus. Sed afferunt quoque ex aliis, non solùm Ethnicis, verum & ex Christianismi infensissimis inimicis hostibusque apertis, Responsa Apollinis, imò & querimonias super silentio sibi imposito, per Servatorem nostrum.

Hinc præter alios plures ex Eusebio (sicut Eusebius antea ex Porphyrio) illa affert, cum tali Præfatiuncula, Schedius; (pag. 251.) *Sanè sub adventum Christi ubique Oracula exaruere,* UT PASSIM EJUS ÆVI SCRIPTORES TRADUNT, ET IPSE APOLLO CONFITETUR, *dum valedicit loco suo, ubi tamdiu vixerat.*

Οἲ οἴ μοι τρίποδες στεναχήσετε, οἴχετ' Ἀπόλλων,
Οἴχετ' ἐπεὶ φλογοές με βιάζεται οὐράνιον φῶς,
Ἦν Ζεὺς ἐστί τε νῦν καὶ ἔσσεται. ὦ μεγάλε Ζεῦ.
Οἲ οἴ μοι χρησμῶν ἀπολείπεται ἠερόεσσα.

Quæ

Quæ vertit :

Hei mihi Tripodes congemiſcite , abiit Apollo ,
Abiit , quia flammeum me cogit cœleſte lumen.
Erat Jupiter , & nunc eſt , & erit : Magne Jupiter !
Hei mihi , Oraculorum deficit me claritas.

Secundum verò eſt hoc ſequens :

Πυθῶνος δ᾽ οὐκ ἔστιν ἀναῤῥῶσαι λάλον ὀμφὴν
Ἤδη γὰρ δολιχοῖσιν ἀμαυρωθεῖσα χρόνοισιν,
Βέβληται κληῖδας ἀμαντεύτοιο σιωπῆς·
Ῥέξατε δ᾽ ὡς ἔθος ἐστὶ θεόπροπα θύματα Φοίβῳ.

Non poteſt fieri ut convaleſcat vox Pythiæ ,
Jam enim longis temporibus emarcuit ,
Conjecta in claves ſilentii non vaticinantis.
Facite verò , ut mos eſt , ſacrificia Phœbo , qualia Deo conveniunt.

Quibus recitatis , ſuperaddit Schedius : *Auguſtus inſuper, erectâ arâ* PRIMIGENITO DEI FILIO, *teſtatur hunc eſſe colendum. Hinc Porphyrius cauſam taciturnitatis explicat:* NON MIRUM QUOD URBES PESTE VEXENTUR , CUM ÆSCULAPIUS , ET DII AB IIS PROCUL ABSINT. NAM EX QUO JESUS COLITUR , NIHIL JAM UTILITATIS A DIIS (*potius Dæmonibus*) CONSEQUIMUR. Quæ conferantur quoque cum jam antè dictis à me ſuper prætenſa ara , & illis Porphyrii , apud Euſebium , exſtantibus verbis.

Ex quo Porphyrio tamen etiam hoc ſequens producunt reſponſum , quo oſtendant Oracula jam ſub adventum Salvatoris noſtri , atque iſta ex cauſâ , porrò tacuiſſe ; nec poſt illud tempus reſponſa ulterius dediſſe. Sacerdos nimirum aliquis petebat ab Apolline , ut perhibent , cauſam taciturnitatis. Is vero ipſi his verſibus reſpondit :

Μὴ ὄφελος πύματόν με καὶ ὕστατον αὖθις ἔρεσθαι
Δύσπολε προπόλων περὶ θεσπεσίου γενέτηρος,
Ἀμφί τε τηλυγέτοιο πανομφαίου βασιλῆος
Καὶ πνοιῆς, ἣ πάντα πέριξ βοτρυδὸν εἴχει,
Οὔρεα, γαῖαν, ποταμοὺς, ἅλα, τάρταρον, ἠέρα, πῦρ τε.
Ἥ με καὶ οὐκ ἐθέλοντα δόμων ἀπὸ τῶνδε διώξει,
Αὐτίκ᾽ ἐρημαῖον δὲ λελείψεται οὖδος ἀφήτωρ.

Quæ ita vertit Mornæus: at non ſatis benè:

Ne me extremum & ultimum velis ipſe rogare
Infelix ſacerdos de divino Genitore,
Deque CHARO ET UNICO FILIO *celeberrimi Regis*
Et Spiritu, qui omnia circum affatim continet,
Montes, terram, fluvios, Mare, tartara, aërem, ignem.
Hei me etiam nolentem Spiritus ille his ædibus expellit:
Actutumque deſertum linquetur limen hoc fatidicum.

Omittam hîc quæ ex Sibyllinis Oraculis proferuntur Oracula: addam ſolum quæ etiam quaſi de Chriſto Jeſu, ejusque reſurrectione & aſcenſione in cœlum, afferuntur ab Euſebio ex jam ſæpius nominato Porphyrio, quæque inſerta nollem annotationibus eximiis, ad librum de Veritate Religionis Chriſtianæ, à viro omni laude majori, quique caput inter alios Doctos, ne dicam Doctiſſimos, extulit:

Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi.

Sunt vero hæc ſequentia, ac primum,

Ὅττι μὲν ἀθανάτη ψυχὴ μετὰ σῶμα προβαίνει
Γιγνώσκει σοφίῃ τετιμημένος· ἀλλά γε ψυχὴ
Ἀνέρος εὐσεβίῃ προφερεστάτη ἐστὶν ἐκείνου.

Morte carere animas exutas corpore, novit
Quemcunque exornat ſapientia; ſed pietate
Eſt anima illius quæ longè excelluit omnes.

Secundùm verò,

Σῶμα μὲν ἀδρανέσιν βασάνοις αἰεὶ προβέβληται·
Ψυχὴ δ' εὐσεβέων εἰς οὐράνιον πόλον ἵζει.

Illius invalidos corpus tulit uſque dolores,
Aſt anima adſcendit cœleſtia templa piorum.

[Quæ duo poſtrema Oracula, quamvis minus hujus loci ſunt, adduxi ut appareat, quam facilè primi Chriſtiani, imo multi quoque poſt eos minimè ex fæce vulgi, arripuerint, quæ pro ſe facere aliquid exiſtimabant, ubi id etiam planè non neceſſarium erat.]

In hiſce, ſcilicet, Porphyrio ejuſque ſimilibus, infenſiſſimis Chriſti Chriſtianæque doctrinæ adverſariis, labor fuit, conſervare nobis ea non ſolum, quæ de ſilentio Oraculis impoſito ipſi teſtati ſint Dæmones; verùm & iſta quæ de Chriſti noſtri perſona, &c. elocuti ſint.

Uſque adeóne ſtupidi fuerunt hi Philoſophi, ut planè neſcierint ſeſe ſic Chriſtianis, hoſtibus ſuis, ſubminiſtrare talia arma quibus jugulare poſſent ipſos cæteroſque Ethnicos? Non ſanè, meo judicio, *adeo obtuſi geſtarunt pectora* hi homines, in aliis tamen ſatis acuti.

Verumtamen protulerit Porphyrius iſta prætenſa Oracula: non enim ullo modo crediderim ipſum Euſebium (licet alias ſatis credulus fuerit) alioſve Chriſtianos, Auguſtinum alioſque, id ita finxiſſe. Quanquam id igitur verum ſit, opponere poſſum hîc Porphyrio Porphyrium, & Oracula Oraculis, eumque & illa ſic convincere mendacii, niſi ſtatuamus Oracula illa, non notato ullo puncto aut interſtitio temporis vel temporum (ſive ſeculorum) quo data ſunt, ab ipſo in

medium fuiſſe producta ; ita etiam ab Euſebio errore judicii, ſcilicet, aut defectu, qui non ſemel in ipſius ſcriptis ſeſe manifeſtat, contra Ethnicos adducta. Non autem circa idem tempus, nec circa Servatoris noſtri nativitatem ea fuiſſe reddita, liquet ex illo Oraculo quod ex eodem Porphyrio recitat Euſebius lib. hiſce verſibus poſt hanc ſequentem Præfatiunculam : Ἀλλὰ γὰρ ἑξῆς τούτοις ἄκουε οἷα ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς φησὶ περὶ τοῦ ἐκλελοιπέναι αὐτῶν τὰ βοώμενα χρηστήρια, quam tum ſtatim ſubſequuntur hi verſus :

Ἀμφὶ δὲ Πυθὼ οἱ Κλαρίην τε μαντεύματα Φοίβου
Αὐδήσει φάτις ἡμετέρη θεμιτώδεσιν ὀμφαῖς.
Μυρία μὲν γαίης μαντήϊα θέσκελα νώτῳ
Ἐβλύθη, πηγαί τε καὶ ἄσθματα δινήεντα.
Καὶ τὰ μὲν ἂψ χθονίοισιν ὑπαὶ κόλποισιν ἔδεκτο
Αὐτὴ γαῖα χανοῦσα· τὰ δ' ὤλεσε μυρίος αἰών.
Μοῦνῳ δ' ἠελίῳ φαεσιμβρότῳ εἰσέτ' ἔασιν,
Ἐν Διδύμων γυάλοις μυκαλήϊον ἔνθεον ὕδωρ,
Πυθῶνός τ' ἀνὰ πέζαν ὑπαὶ Παρνάσσιον αἶπος,
Καὶ κραναὴ Κλαρίη τρηχὺ στόμα Φοιβάδος ὀμφῆς.

Quæ vertuntur ab Interprete Fr. Vigero,

Pythia quod ſpectat, Clariique Oracula Phœbi
Dicam equidem & Sanctâ verum te voce docebo,
Sexcenta ex imis ſcatuere Oracula terris,
Fonteſque & rapidâ ſenſus vertigine torquens
Halitus. aſt eadem vaſtâ dein labe dehiſcens
Hauſit terra ſinu, preſſitque annoſa vetuſtas.
Nunc tantum (NB.) *Didymis, arvi quâ cæca profundi*
Antra jacent ſoli Mycaleïa lympha ſuperſtes,
Quique ad Pythonis campos atque alta virentis
Sub juga Parnaſſi nitidas fons egerit undas :
Et lapidoſa Claros, Phœbeæ ora aſpera vocis.

Non

Non videtur ſanè intellexiſſe Euſebius hoc poſtremum Oraculum : vel dum primam partem legit, ita eâ occupata fuit mens ipſius, ut etiam, dum exſcriberet poſteriorem, iſtam non caperet.

Unuſquiſque enim, ſomnolento licet oculo, id percurrens intelligit ex verſu, *Nunc tantum Didymis* & quæ ſequuntur, Auctorem iſtius Oraculi velle tum, quum illud ederetur, multa jam χρηστήρια periiſſe vel obmutuiſſe, nonnulla verò (ſaltem ea quæ ibi enumerantur) adhuc dare petentibus reſponſa; atque inter iſta Oraculum ſive χρηστηρίον Delphicum. Et tamen Euſebius noſter hoc Oraculum de Omnibus in genere χρηστηρίοις interpretatur. Quis talem ac tantam ferat ἀβλεψίαν?

Quid præterea à nobis ex hiſce Oraculis de χρηστηρίων ſilentio concludi poteſt? Primò enim nihil de temporibus quibus edita fuere conſtat. Nam Porphyrius (ſaltem Euſebius illorum ex ipſo decerptor) nullum in iis temporum ordinem aut notat aut ſervat. Quod nec alii, Mornæus, Schedius, &c. magis faciunt, nec facere poſſunt. Apolline igitur aliquo nobis opus eſt, ut indicet an eodem tempore, an diverſis, ac quo aut quibus temporibus (diu aut non diu ante aut poſt Domini noſtri in terras adventum,) edita fuerint. Nam ſi omnia circiter eodem tempore, ſibi inter ſe manifeſte contradicunt. Si diverſis temporibus, quodnam prius, quodnam vero poſterius datum fuit? Quantum ad ſenſum vero horum Oraculorum, ſi capienda ſint de ſilentio χρηστηρίων antè vel circa adventum Chriſti, mendacii arguuntur ex multis Oraculis etiam diu poſt hunc Euſebium reſponſa reddentibus; ſi de tempore Porphyrii, redarguuntur ex hiſce iiſdem, ut manifeſtiſſimè in ſequentibus demonſtrabimus.

Hoc tamen ex ipſis concludi poteſt, χρηστήρια Apollinis, præcipue Delphici; (de quo id ſtatim ſatis validis, ut putamus, argumentis oſtendemus) nunc per tempus aliquod dediſſe

disse responsa, nunc rursus per aliquod spatium obmutuisse, idque sæpius, diversas ob causas, accidisse.

Quis vero valde miretur talia magnæ incogitantiæ nobis & apud Veteres & apud recentiores occurrere exempla, circa Oracula illa quæ ab Ethnicis, sæpe longè alia de causa, eorum scriptis inveniunt inserta: quum ex Cicerone, Strabone, Celso aliisque afferant, quæ adhuc longe majorem testantur incogitantiam?

Adducunt enim hosce auctores pro Oraculorum defectu; cum illi tamen aut plane nihil de eo, aut omnino contrarium testentur. Audiamus primo Mornæum: qui ita loquitur (statim post adductam fabellam illam de Puero Hebræo & Ara ab Augusto in Capitolio erecta) cap. 32. libri *de la Verité de la Religion Chrestienne: Et Ciceron dit de ce temps, que les Oracles, qu'il a si soigneusement enregistrez en ses livrez,* ESTOIENT CESSEZ PAR TOUT: *& Juvenal nommément à Delphes, encore qu'il se face à croire que les Roys les faisoient taire, qui communement ont esté curieux de les faire parler. Et Strabo pareillement; que les Prestres de Delphes en estoient au bissac. Mais Lucain en general de tous les Dieux des Romains:*

Ces Dieux, sous qui si grand cet Empire a esté,
Ont laissé leurs autels, & les Temples quité.

[*Excesserunt omnes adytis arisque relictis,*
Dî quibus imperium hoc steterat.]

Celsus Epicurien dit aussi, que l'Oracle de Claire & de Delphes & de Dodone, &c. estoient muëts. In versione sua Latina: *Sub Augusto nascitur Jesus. En ut Apollo consulenti, quis post eum regnaturus sit, respondet:*

Παῖς Ἑβραῖος, &c.

Augustus verò ideo aram erexit in Capitolio, cujus inscriptio

ſcriptio, ARA PRIMOGENITI DEI. *Et Cicero ſuis temporibus, quæ tam accuratè deſcripſerat, Oracula,* UBIQUE DEFECISSE *teſtatur:* * *& Juvenalis de Delphico idem; quamquam Regum dolo tacere ſuſpicatur; quos, Reges, utpote futurorum curioſi, loquaciores fecere. Strabo quoque Sacerdotes Delphicos ad mendicitatem ideo redactos ſcribit, quod Oraculum exaruiſſet. Quo fortè pertinet illud in genere de Diis,*

Exceſſere adytis, &c.

Sic & Celſus Epicureus Oraculum Clarium, Delphicum, Dodonæum, &c. obmutuiſſe fatetur.

Quam vera ſint hæc dicta, patere poteſt abunde ex ipſiſmet verbis Auctorum qui ab ipſo allegantur. Videamus igitur primum, quid dicat Cicero.

Hujus verba ſunt lib. 2. de Divinatione: *Sed quod caput eſt, cur* (NB.) ISTO MODO *jam Oracula Delphis non eduntur, non modo noſtra ætate, ſed jam diu: jam ut nihil poſſit eſſe contemtius?*

Ubi Cicero minimè loquitur de ſilentio Apollinei iſtius Oraculi: ſed interrogat, cur non amplius *verſibus* aut *carmine* reſpondeat; uti patet ex verbis *iſto modo.* Adde quod hæc Ciceronis verba proximè ſequantur ea, quæ de verſibus falſò Apollini adſcriptis locutus fuerat. Cicero igitur hîc unum idemque vult, quod de ſuâ ætate Plutarchus: qui quidem libro ferè integro inquirit cauſas, cur deſierit Pythia heroico aliiſque carminibus Oracula edere, (uti loquitur) ſed nullibi aſſerit, eam non amplius reddere Oracula; imò planè contrarium diſertis verbis affirmat. Ἐπεὶ δὲ τοῦ Θεοῦ δόξαν ὅτως, ἥτε Ἑλλὰς ἐῤῥώσθη πόλεσι, καὶ τὸ χωρίον ἀνθρώποις ἐπλήθυε, δυσὶν ἐχρῶντο προφήτισιν ἐν μέρει καθιεμέναις, καὶ τρίτη δ' ἔφεδρος ἦν

 ἀπο-

* *Hæc non Juvenali, ſed Lucano, tribuenda, qui ita:* Poſtquam Reges timuere futura, & ſuperos vetuere loqui.

ἀποδεδειγμένη. νῦν δ' ἐστὶ μία προφῆτις καὶ οὐκ ἐγκαλοῦμεν· ἐξαρκεῖ γὰρ αὕτη τοῖς δεομένοις. οὐ τοίνυν αἰτιατέον οὐδὲ τὸν Θεόν· ἡ γὰρ οὖσα μαντικὴ καὶ διαμένουσα πᾶσίν ἐστιν ἱκανὴ, καὶ πάντας ἀποπέμπει τυγχάνοντας ὧν χρῄζουσιν. Quæ ſic vertit Doctiſſimus Turnebus: *Poſteaquam Deo viſum eſt ut Græcia conditis urbibus convaleſceret, locuſque hominum multitudine frequentaretur, duabus uti cœperunt Antiſtitis viciſſim deſcendentibus, tertia tanquam ſupernumeraria deſignabatur.* (NB.) *Nunc Sacerdos eſt unica, nec conquerimur, quum ſit una conſulentibus ſatis. Neque verò Deus ipſe culpandus eſt, quum quod Divinationis adhuc ſupereſt, omnium deſiderio ſatisfaciat abſolutoſque domum dimittat.*

Cum hiſce etiam convenit Strabo, dum lib. 9. Geographiæ ſuæ, prout verba ejus, de Oraculo Delphico, ibi nunc inveniuntur, ita loquitur: Νῦν μὲν οὖν .: . . . . ὠλιγώρηται δ' ἱκανῶς καὶ τὸ ἱερὸν, πρότερον δ' ὑπερβαλλόντως . . . . δηλοῦσι δ' οἵ τε θησαυροὶ οὓς καὶ δῆμοι καὶ δυνάσται κατεσκεύασαν, εἰς οὓς καὶ χρήματα ἀνετίθεντο καθιερωμένα, καὶ ἔργα ἀρίστων δημιουργῶν, καὶ ὁ ἀγὼν ὁ Πυθικὸς, καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἱστορουμένων χρησμῶν. Φασὶ δ' εἶναι τὸ μαντεῖον ἄντρον κοῖλον κατὰ βάθους, οὐ μάλα εὐρύστομον· ἀναφέρεσθαι δὲ ἐξ αὐτοῦ πνεῦμα ἐνθουσιαστικόν· ὑπερκεῖσθαι δὲ τοῦ στομίου τρίποδα ὑψηλὸν, ἐφ' ὃν τὴν Πυθίαν ἀναβαίνουσαν, δεχομένην τὸ πνεῦμα, ἀποθεσπίζειν ἔμμετρά τε καὶ ἄμετρα· ἐντείνειν δὲ καὶ ταῦτα εἰς μέτρον ποιητάς τινας ὑπουργοῦντας τῷ ἱερῷ.

Locus hic, qui mutilus eſſe apparet primo adſpectu, ita ſuppletur à celeberrimo Iſaac. Caſaubono, Νῦν μὲν οὖν ὠλιγώρηται ταῦτα· ὠλιγώρηται δ' ἱκανῶς καὶ τὸ ἱερὸν· πρότερον δ' ὑπερβαλλόντως ἐτιμήθη. Nam uti (quod optimè monet) repetitio ejuſdem vocis hunc locum perdidit, ſic & vox ἐτιμήθη alia exſcriptoris ablepſia excidit.

Non obſtante tamen hujus loci tali defectu, facilè videtur quid

quid sibi velit heic Strabo: quem ita vertit Guilh. Xylander: *Nunc quidem . . . . fanum Delphicum negligitur*, [id est, *parvi penditur*, *ferè contemnitur*: ita enim optimè vertitur vox ὠλιγώρηται,] *antiquitus autem maximo opere fuisse cultum, cum Thesauri demonstrant à populis & magnatibus apparati, in quos consecratæ pecuniæ fuere repositæ, & opera artificum præstantissimorum: tum Pythicum certamen & multitudo vulgatorum Oraculorum. Oraculum ipsum ajunt esse cavam profundè specum, aditu non admodum lato: ex eâ spiritum efferri furoris divini efficacem: supra orificium tripodem situm sublimem, quo conscenso Pythia ubi spiritum exceperit; & carmine solutâque Oratione sortes ab ea pronunciari: porrò Poëtas esse quosdam fani administros, qui prosâ Oratione edita, in versus numerosque redigant.*

Affert idem ille Mornæus quoque Celsum, at non meliori cum successu: quum ille ne gru quidem de Oraculorum duratione aut defectu: sed tantum adducat contra Origenem quam parva in æstimatione ea essent apud Christianos, &c. Sed ipsum, quæso, audiamus Celsum, cujus verba ita recitat Origenes lib. 7. pag. 333. in editione Spenceri: Τὰ μὲν ὑπὸ τῆς Πυθίας, ἢ Δωδωνίων, ἢ Κλαρίου, ἢ ἐν Βραγχίδαις, ἢ ἐν Ἄμμωνος ὑπὸ μυρίων τε ἄλλων θεοπρόπων προειρημένα, ὑφ᾽ ὧν ἐπιεικῶς πάσῃ γῇ κατῳκίσθη, ταῦτα μὲν οὐδενὶ λόγῳ τίθενται· τὰ δ᾽ ὑπὸ τῶν ἐν Ἰουδαίᾳ τῷ ἐκείνων τρόπῳ λεχθέντα ἢ μὴ λεχθέντα, καὶ ὥσπερ εἰώθασιν ἔτι νῦν οἱ περὶ Φοινίκην καὶ Παλαιστίνην, ταῦταγε θαυμαστὰ καὶ ἀπαράλλακτα ἡγοῦνται.

Dodonæa, Claria, Branchidarum, Ammonis, aliaque innumera Oracula, quorum monitis per omnes ferè terras deductæ sunt Coloniæ, pro nihilo habent: cæterum Judæorum dicta non dicta, more Gentis ambigua, qualia hodieque Phœnicum sunt & Palæstinorum, miranda putant & certissima.

Itane Celsus asserit Oracula ista à se enumerata jam suo tempore fuisse muta? Non sanè ita intellexit ejus verba ipse Origenes; qui dum Celso respondet, manifestè indicat Oracula adhuc suo tempore, ac nominatim Delphicum responsa dedisse: cujus verba adduxi (nam & alia complectuntur quæ huc non ita spectant) ubi de Auctoribus Oraculorum tractavi. Non absurde quis hîc Mornæo occinat illud Theocriteum, Πᾷ τὰς φρένας ἐκπεπότασαι;

CAPUT IV.

Juvenalis testimonium expenditur; atque ista occasione ostenditur Oraculum Delphicum (quin & alia plura) sua respondendi, ac contrà, silendi intervalla habuisse, & quidem maxime notabilia; nec cum adventu Servatoris nostri Jesu Christi, aut brevi post, in totum desiisse: sicut plurimi inter eruditos secure nimis, ac temere, affirmant. Ubi & hac occasione notatur insignis lapsus cum Melanchthonis, tum plurium aliorum eruditorum, circa hoc Oraculum Delphicum: ostenditurque Oraculorum Responsa, (quamvis interim nonnulla penitus interiissent, jam dudum ante Christum natum, nonnulla vero de novo etiam post eundem natum expullularint) durationis suæ tempora usque ad Theodosium Magnum, imo & ulterius, extendisse. Quæ jam dicta ex Cicerone, Suetonio, Plutarcho, Lucano, Luciano, Dione, Pausania, Philostrato, Eusebio, Ammiano, Theodoreto, aliisque pluribus scriptoribus antiquis firmantur.

JUvenalis tamen, forsan aliquis hîc objiciet, hoc disertis verbis testatur, dum canit:

Quo-

Quoniam Delphis Oracula cessant.

Nolo hic jam disputare, num hæc ita ad literam intelligenda, an è contra Satyricè fuisse dicta existimandum sit; quoniam tum magis ac magis Oraculum illud ab honore suo atque existimatione, antiquis temporibus ei habitis, ita deciderat (præsertim verò post direptiones ac profanationes Neronis, post quas tempore opus erat ut denuo instauraretur) ut jam quasi cessare videretur, quum tam rari consultores id adirent.

Quod enim adhuc Juvenalis tempore, aut saltem brevi post, adiretur ac consuleretur, imò & usque ad Juliani Apostatæ Imperium, satis liquido ex sequentibus patebit.

At nunc ostendendum, (de quo jam superius monui, ac quod forsan ab aliis quidem etiam observatum, sed à nemine, quod sciam, publicè traditum, quodque Tractationi huic de Oraculo Delphico multum lucis afferre queat) χρηστήριον sive Oraculum illud Delphicum quandoque, per tempus aliquod viguisse, atque edidisse petentibus responsa; quandoque vero, diversas ob causas, per aliquod tempus obmutuisse, & aut planè omnino aut penè fuisse desertum. Huic rei demonstrandæ producam primò locum Plutarchi quem habet in Dialogo de Oraculorum defectu, hoc modo: Καὶ γὰρ τοῦτο δήπου ἐνταῦθα πρεσβύτατον ὂν χρόνῳ τε καὶ δόξῃ κλεινότατον, ὑπὸ θηρίου χαλεποῦ δρακαίνης πολὺν χρόνον ἔρημον γενέσθαι καὶ ἀπροσπέλαστον ἱστοροῦσιν· οὐκ ὀρθῶς τὴν ἀργίαν, ἀλλὰ ἀνάπαλιν λαμβάνοντες. ἡ γὰρ ἐρημία τὸ θηρίον ἐπηγάγετο μᾶλλον ἢ τὸ θηρίον ἐποίησε τὴν ἐρημίαν. ἐπεὶ δὲ τῷ Θεῷ δόξαν οὕτως ἥ τε Ἕλλας ἐρρώσθη πόλεσι, &c..

Nam & hoc Apollinis Opertum (loquitur de χρηστηρίῳ Delphico) *tempore vetustissimum, famâ illustrissimum, narrant à Dracone fœmina, belluâ dirâ, obsessum diu desertum hominibusque interclusum fuisse, vastitatem non rectè, sed*

ſed præpoſtere, interpretantes. Solitudo enim potius belluam illexerat, quam bellua ſolitudinem fecerat. Poſtquam Deo viſum eſt, ut Græcia conditis urbibus convaleſceret, &c.

Ex hoc Plutarchi loco, non obſcurè, meo judicio, apparet, id jam priſcis temporibus, poſt ortum ſuum denuò deſertum obmutuiſſe. An verò ad hæc reſpiciat tempora Statius, libro octavo, an ad alia, dum ex perſonâ commilitonum Amphiarai canit, *Mutiſque diu plorabere Delphis*, mihi incertum eſt. Boiſſardus de hoc χρηστηρίῳ loquitur in hunc modum: *Quinquies deſtructum eſt, & ſæpius impune direptum: Semel ab Euboïco quodam latrone, qui à Phlegyâ ortum ducebat; iterum à Pyrrho Achillis filio; ab exercitu Xerxis; à Gallis; à Phocenſium ducibus* [teſte Pauſania in Phocicis, nam ex iſto hæc anteriora hauſit] *tandem à Nerone: Poſtremo Conſtantino Magno imperante, Chriſtiani Templum funditus devaſtarunt, valvis januarum aheneis & fuſili opere egregiè ornatis ſublatis, & Conſtantinopolim tranſlatis. Tripodas aureos & argenteos abſtulerunt, & quidquid pretioſum in eo reſervatum erat & comportatum, Deoque ſacratum à Neronis tempore id totum tranſtulerunt Byzantium. Cumque poſtea utcunque inſtauratum eſſet,* Juliano *imperante (qui poſtremus fuit Delphici Oraculi ſciſcitator) ut de Belli Parthici eventu edoceretur, fulmine cœlitus ictum conflagravit*, &c.

Notanda ſanè hîc Boiſſardi ultima verba, de conflagratione, nempe, Templi Delphici. In qua Hiſtoria (ſeu potius fabulâ) cum ipſo conveniunt Melanchthon & Peucerus, lib. 3. Chronici, quod poſt Carionem adauxerunt: quorum verba ſunt, in Juliano Apoſtata: *Eodem tempore, in aliâ Orbis terrarum parte, Delphicum Templum, quod Ethnicis præcipuum fuit, Divinitus, non hominum manibus, deletum eſt, terræ motu & fulminibus: cum Julianus legatos miſiſſet,* in-

interrogaturus de eventu belli Persici. Sæpe antea direptum & aliquoties deletum est Delphicum Templum, sed rursus exstructum & ornatum. At post hanc eversionem DIVINITUS FACTAM *Juliani tempore, nunquam deinde instauratum est.* Idem aliis verbis testatur Peucerus in commentario suo de Divinationibus, cap. de Oraculis pag. 141. a. Idem & Adolphus Hospinianus, de Origine Templorum cap. 3. qui & ipsius sive Melanchthonis, sive etiam Peuceri, ex Chronico, verbis (Melanchthonem solum tamen citat) usus, hæc interserit verba: *ut indicant Theodoretus lib. 3. cap. 11. Sozomenus lib. 5. cap. 19, 20, 21.* De numeris, per vitia, forte, typographica, corruptis nullas hîc movere velim quæstiones, nec res ea tanti est: Sed ipsam solùm considerabo Historiam. Theodoretus lib. 3. cap. 9. & 10. ac Sozomenus lib. 5. cap. 19. & 20. ambo apertissimis verbis, de Templo longè alio, ac centenis milliaribus à Delphico distante, loquuntur: de Apollinis scilicet Daphnæi, quod erat in suburbio Antiochiæ in Syria. Quod suburbium simul cum Templo, χρηστηρίῳ ejus, ac consultatione Juliani, multis admodum verbis à dicto Sozomeno ibi describitur.

Ac de fulmine quidem loquitur & credit Theodoretus; sed nihil planè addit de terræ motu. At Sozomenus ne quidem de fulmine satis audacter affirmat: hæc enim sunt ipsius verba, ex versione Christophorsoni: *Qua re confecta haud ita diu post, ignis ex improviso in delubrum Apollinis Daphnæi irruens, totum tectum & ipsam statuam penitus absumpsit; atque parietes solum, quibus delubrum erat circumdatum, columnas præterea, quæ tum vestibula, tum posteriorem partem ædificii suffulciebant, nudatas reliquit. Atque ut* (NB.) *Martyris precibus* CHRISTIANI PUTABANT *ignem illum cœlitus in Dæmonem delapsum esse; ita Gentiles rumorem dissiparunt illud facinus à Christianis deditâ operâ perpetratum. Quæ opinio cum superior esset, Sacerdos Apolli-*

nis

nis deducitur in judicium, uti quis incendii auctor fuisset, indicaret.

Ac licet multis verberibus cæsus, graviterque cruciatus, neminem tamen omninò indicavit. Quâ re potissimum (NB.) *inducti Christiani, constanter affirmarunt, ignem non ab hominibus per insidias injectum, sed divinâ ultione è cælo dimissum, in delubrum irruisse.* Græca verba sonant: Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ τούτου γενομένου ἀπροόπτως ἐμπεσὸν πῦρ τῷ νεῷ τοῦ Δαφναίου Ἀπόλλωνος πᾶσαν τὴν ὀροφὴν καὶ αὐτὸ τὸ ἄγαλμα κατέφλεξε. γυμνοὺς δὲ τοὺς τοίχους καὶ τοὺς περιβόλους εἴασε, καὶ τοὺς κίονας οἳ τὰ περιπύλαια καὶ τὸν ὀπισθόδομον ἀνεῖχον. ἐδόκει δὲ τοῖς μὲν Χριστιανοῖς κατὰ αἴτησιν τοῦ μάρτυρος θεήλατον ἐμπεσεῖν τῷ δαίμονι πῦρ. οἱ δὲ Ἕλληνες ἐλογοποίουν Χριστιανῶν εἶναι τὸ δρᾶμα. ταύτης δὲ τῆς ὑπονοίας κρατούσης, ἄγεται εἰς δικαστήριον ὁ τοῦ Ἀπόλλωνος ἱερεὺς φανερώσων τὸν τολμήσαντα τὸν ἐμπρησμὸν, δεσμώτης γενόμενος. καὶ πολλὰς ὑπομείνας πληγὰς χαλεπῶς τε αἰκισθεὶς, οὐδένα κατεμήνυσεν· ἀλλὰ κατὰ θείαν μῆνιν εἰσκῆψαι τῷ νεῷ οὐράνιον πῦρ. καὶ τὰ μὲν ὧδε ἔσχεν. Collatis fateor, & versione hac, & textu Græco Sozomeni, videbimus iterum, addita nonnulla, quasi grande esset peccatum non aliquid auctoribus, (seu citando seu vertendo) addere suis. Itaque posteriora vertenda sunt: *Neminem indicavit. Sed ex ira Deorum (seu divina) ignem cælestem Templo irruisse.* Cætera addidit Interpres: quod notandum duxi, ut & hîc videamus, quam secure stare queamus talium interpretationi.

Attamen quàm benè congruunt hæc dictis Melanchthonis, Peuceri, Hospiniani, Boissardi, & si qui alii adhuc talia tradunt? (nam tædet me plures de hâc falsissima inquirere opiniones.) 1. Minimè gentium loquuntur hi Theodoretus ac Sozomenus, nec magis etiam alii Auctores, de Apolline aut Oraculo Delphico: sed, uti jam sat patet, expressis verbis de Apolline Daphnæo, sive χρηστηρίῳ Apollinis ad Antiochiam in Syria, tam procul distante à meditullio Græciæ. 2. Ne

gru

gru quidem illi habent de terræ motu. 3. Neque ex ipsis, neque aliter constat, Templum istud Divinitus magis quam hominum, ac quidem Christianorum astu ac dolo conflagrasse: Christianorum dico, qui in hac tali re magis laude quam vituperio mihi digni videntur. De incendii auctore sanè tunc nemini constabat, quantum ex historiis haurire possimus; solum dixisse, Sacerdotum ira id effectum Divinâ, quum alium neminem posset indicare.

Verumtamen hi nominati Auctores Melanchthon, &c. hæc tam securè ac tam constanter affirmant, quasi nihil fuisset magis manifestum. I nunc & fidem habe citationibus, quæ aut ex Veteribus, aut ex Neotericis, hujusmodi scriptorum in scriptis tibi occurrant.

Sed, ut denuò redeamus in viam unde digressi sumus, patet ex talibus direptionibus ac divastationibus, (per quas, si non sæpè etiam occisi, fugati saltem, fuere Antistites, dum omnia disturbarentur) desertum quoque manifestè locum; donec tandem exsurgerent rursus, qui sufficientibus opibus, (sive hoc communi sumptu, sive & aliter, quandoque factum fuerit) aut præditi aut sustentati, χρηστήριον istud de novo instaurarent. Ad quam rem, satis arduam sanè, nunc breviori quidem, nunc verò longiori tempore opus fuit, pro opibus aut potentia, aut voluntate, aut superstitione eorum, qui id demum aggressi fuere. Necesse igitur est magnos ex hisce aliisque causis fuisse defectus ac diuturna hujus χρηστηρίου silentia: præsertim verò si & hisce accederet defectus aut inopia personarum satis aptarum huic negotio; & hinc contemptus, atque ex contemptu silentium personarum horum Oraculorum. Sed de hâc re latius in sequentibus.

Quod autem Ciceronis ætate responsa dederit χρηστήριον Delphicum, clarum est ex ipso Cicerone; ac non solum verbis ipsius jam superius allatis, sed etiam hisce sequentibus è lib. I. de Divinatione; ubi Quintum Fratrem inducit pro Divinatio-

nibus, Oraculis, &c. disserentem: qui inter alia, ait: *Defendo unum hoc, Nunquam illud Oraculum Delphis tam celebre & tam clarum fuißet, neque tantis donis refertum, omnium populorum, atque Regum, nisi omnis ætas Oraculorum illorum veritatem esset experta. Jam diu idem non facit.* UT IGITUR NUNC MINORE GLORIA EST, (NB.) QUIA MINUS ORACULORUM VERITAS EXCELLIT; *sic tum, nisi summa veritate, in tantâ gloriâ non fuisset. Potest autem vis illa terræ evanuiße vetustate*, &c.

Quod tamen & hujus Ciceronis ætate, per tempus aliquod obmutuerit, tempore scilicet belli inter Cæsarem ac Pompejum, apparet ex Lucano; qui Pharsaliorum lib. 5.

—— Non ullo secula dono
Nostra carent majore Deûm, quam Delphica sedes
Quod siluit, POSTQUAM REGES TIMUERE FUTURA,
ET SUPEROS VETUERE LOQUI. *Nec voce negata*
Cyrrhææ mœrent vates, templique fruuntur
Justitio: nam si qua Deus sub pectore venit,
Numinis aut pœna est mors immatura recepti,
Aut pretium: quippe stimulo fluctuque furoris
Compages humana labat, pulsusque Deorum
Concutiunt fragiles animas. Sic TEMPORE LONGO
IMMOTAS TRIPODAS, *vastæque silentia rupis*
Appius Hesperii scrutator ad ultima fati
Sollicitat. jussus sedes laxare verendas
Antistes, pavidamque Deis immittere vatem,
Castalios circum latices, nemorumque recesßus
Phemonoën errore vagam, curisque vacantem
Corripuit, cogitque fores irrumpere templi, &c.

Jam antea dixerat,

Solus in ancipites metuit deſcendere Martis
Appius eventus : finemque expromere rerum
Sollicitat ſuperos, MULTOSQUE OBDUCTA PER ANNOS
Delphica fatidici reſerat penetralia Phœbi.

Nimirum, ſive ob motus Reipublicæ, ſive alias ob cauſas, poſtea inveſtigandas, multos per annos ſiluerat Oraculum; quod tamen eo tempore, quo Cicero ſuos de Divinatione ſcribebat libros, rurſus reddebat reſponſa. Iſtud verò ſilentium, quod tempore Belli Pharſalici adhuc durabat, non videtur tamen per ita admodum multos annos tenuiſſe mutum prætenſum illum Apollinem. Nam, ſi audiamus Plutarchum, ipſe Cicero, in juventute ſuâ, & 30. circiter annos ante bellum iſtud Pharſalicum, Delphos profectus, Apollinem conſuluerat, ab eoque reſponſum acceperat. Ita enim jam dictus Plutarchus in ipſius vita: Ὁ γοῦν Κικέρων ἐλπίδων μεστὸς ἐπὶ τὴν πολιτείαν φερόμενος, ὑπὸ χρησμοῦ τινος ἀπημβλύθη τὴν ὁρμήν· ἐρομένῳ γὰρ αὐτῷ τὸν ἐν Δελφοῖς θεὸν ὅπως ἐνδοξότατος γένοιτο, προσέταξεν ἡ Πυθία τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, ἀλλὰ μὴ τὴν τῶν πολλῶν δόξαν ἡγεμόνα ποιεῖσθαι τοῦ βίου. *Ergo cum ingenti Cicero ſpe erectus ad rempublicam gerendam pergeret, retudit impetum ejus Oraculum quoddam. Nam conſulenti Apollinem Delphicum qua potiſſimum ratione ſummam gloriam aſſequeretur, Pythia juſſit, ut ſuum ipſius ingenium, non vulgi exiſtimationem, ducem ſequeretur vitæ.*

Ut vero reſponſa reddebat tempore Ciceronis modo indicato, ſic & Strabonis tempore (qui ſub Tiberii Imperio & vixit, & ſcripſit) Oracula reddidit. Quod, curſu forſan interrupto, perduravit uſque ad Neronem Cæſarem. Nam eo quoque tempore conſultum fuiſſe Apollinem, conſultoribuſque reſponſa dediſſe, teſtatur Suetonius. Ita enim loquitur in vita

Neronis cap. 40. *Ut verò conſulto Delphis Apolline ſeptuageſimum tertium annum cavendum ſibi audivit, quaſi eo demum obiturus, ac nihil conjectans de ætate Galbæ; tanta fiduciâ non modò ſenectam ſingularemque concepit felicitatem, ut amiſſis naufragio pretioſiſſimis rebus, non dubitarit inter ſuos dicere, piſces ſibi eas relaturos.* Cum hoc Suetonio non male convenit Dion Caſſius: qui (ſeu potius ipſius epitomator) hæc de Nerone tradit: Τοῦ δὲ δὴ Ἀπόλλωνος (εἴτ᾽ οὖν ἀγανακτήσας ὅτι λυπηρά τινα προεῖπεν αὐτῷ, εἴτε καὶ ἄλλως μανεὶς) τὴν τε χώραν τὴν Κιῤῥαίαν ἀφείλετο, καὶ στρατιώταις ἔδωκε, καὶ τὸ μαντεῖον κατέλυσεν, ἀνθρώπους εἰς τὸ στόμιον, ἐξ οὗ τὸ ἱερὸν πνεῦμα ἀνῄει, σφάξας. *Apollini ſive iratus quod ei moleſtum & grave reſponſum dediſſet* [aliter, *quod ei triſtia aliqua prædixiſſet*] *ſive & alio pacto inſaniens, agrum Cirrhæum ademit, eumque dedit militibus: & locum unde Oracula petebantur delevit, hominibus ad os ipſum, ex quo ſpiritus ſacer exhalabat, interfectis.*

Hinc Pauſanias, de hoc Nerone ejuſque in Delphos patrato facinore, etiam hæc narrat: Ἔμελλε δὲ ἄρα οὐδὲ τῆς Νέρωνος ἐς πάντα ὀλιγωρίας ἀπειράτως ἕξειν· ὃς τὸν Ἀπόλλωνα πεντακοσίας θεῶν τε ἀναμὶξ ἀφείλετο καὶ ἀνθρώπων εἰκόνας χαλκᾶς. Quæ vertuntur à Romulo Amaſæo, *Non poſtremo Neronis impietatem* [Dei donaria] *effugere potuerunt. Is enim quingentas æneas partim Deorum, partim verò hominum, ſuſtulit imagines.*

Nemini igitur hæc & ſimilia conſideranti mirum videbitur, ſi tempore Juvenalis, qui imperante Domitiano vixit ac ſcripſit, adhuc ſilentium tenuerit. Quum tamen poſtea ſub Imperio Adriani Cæſaris, quo tempore Plutarchus vixit, (ut qui præceptor fuit Antonini Pii) iterum reſponſa dederit: quod jam, hoc Plutarcho teſte, vidimus, tam ex aliis verbis, ſuperius citatis, quam hiſce ſequentibus: *Sed vitio datis priſcis Antiſtitis,*

ſtitis, quod malis uſæ ſint verſibus, itemque eas quæ hodie (NB.) *proſa Oratione reſponſa dant, &c.*

At nec toto illo tempore à Nerone ad Domitianum & ulterius fuiſſe mutum, ex Philoſtrato, lib. 6. de vita Apollonii, uti & libro 4. cap. 8. ſatis manifeſtum eſt. Ita enim ille: Σκέψαι γὰρ τὸν Ἀπόλλω, εἶπε, τὸν Δελφικὸν, ὃς τὰ μέσα τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ προῤῥήσει λογίων ἔχει. ἐνταῦθα τοίνυν, ὥς που καὶ αὐτὸς γιγνώσκεις, ὁ μὲν τῆς Ὀμφῆς δεόμενος, ἐρωτᾷ βραχὺ ἐρώτημα. ὁ δὲ Ἀπόλλων οὐδὲν τερατευσάμενος, λέγει ὁπόσα οἶδε. καί τοι ῥᾴδιόν τε ἦν αὐτῷ σεῖσαι μὲν τὸν Παρνασὸν πάντα, τὴν Κασταλίαν δὲ οἰνοχοῆσαι, μεταβαλόντα τὰς πηγάς· Κηφισσῷ δὲ μὴ ξυγχωρῆσαι ποταμῷ εἶναι. ὁ δὲ οὐδὲν τούτων ἐπικομπάσας, ἀναφέρει τ' ἀληθὲς αὐτό.

Licet enim Delphicum Apollinem intueri, qui medium Græciæ tenens, vaticinii reſponſis clarus eſt. Ibi igitur, ut ipſe noſti, qui ab Oraculo aliquid poſcit, brevi admodum oratione, quid poſcit exponit. Apollo autem nullis portentis præmiſſis, quæ ſibi videntur reſpondet: quanquam ei facillimum eſſet totum Parnaſſum concutere, & Caſtaliæ fontibus mutatis vinum effundere, Cephiſique curſum morari. Ille autem nihil horum jactanter faciens, purè veritatem profert.

Sic idem ille dicto libro 4. cap. 8. de vita Apollonii, hoc Delphicum inter cætera Græciæ μαντεῖα tum temporis adhuc reſponſa reddentia enumerat. Ἐπεφοίτησε δὲ καὶ τοῖς Ἑλληνικοῖς ἱεροῖς πᾶσι τῷ τε Δωδωναίῳ, καὶ τῷ Πυθικῷ, καὶ τῷ ἐν Ἄβαις· ἐς Ἀμφιάρεώ τε, καὶ Τροφωνίου ἐβάδισε, καὶ εἰς τὸ Μουσεῖον τὸ ἐν Ἑλικῶνι ἀνέβη.

Peragravit etiam Apollonius totius Græciæ templa & Oracula, acceſſit namque ad Dodonæum templum & PYTHICUM, *& quod eſt in Abis.* (NB.) *Amphiarai quoque & Trophonii templa vidit. Adſcendit etiam ad Muſarum templum in Helicone poſitum.*

Dion. Chryſoſtomus in Oratione de fuga, ſive exilio: ταῦτα ἐπιθυμουμένῳ μοι, ἔδοξε καὶ αὐτὸν εἰς θεοῦ βαδίσαντα, χρήσασθαι συμβούλῳ ἱκανῷ, τὸ παλαιὸν ἔθος τῶν Ἑλλήνων. οὐ γὰρ περὶ νόσου μὲν καὶ ἀπαιδίας, εἴ τῳ μὴ γίγνοιντο παῖδες, καὶ περὶ καρπῶν ἱκανῶς συμβουλεύειν αὐτὸν, περὶ δὲ τοιούτου πράγματος ἧττον δυνήσεσθαι. καὶ δὴ χρωμένῳ μοι, ἀνεῖλεν ἄτοπόν τινα χρησμὸν, καὶ οὐ ῥάδιον συμβαλεῖν. ἐκέλευε γάρ με, αὐτὸ τοῦτο πράττειν ἐν ᾧ εἰμὶ, πάσῃ προθυμίᾳ, ὡς καλήν τινα καὶ συμφέρουσαν πρᾶξιν· ἕως ἂν, ἔφη, ἐπὶ τὸ ὕστατον ἀπήλθῃς τῆς γῆς. Quæ juxta verſionem Morellii, ita ſonant: *Hæc mihi cogitanti, viſum eſt* EUNDUM ESSE ET MIHI DELPHOS AD APOLLINEM. *Ut eo conſultore uterer, juxta Veterem Græcorum conſuetudinem. Neque enim putavi, quum de Morbo & prolis defectu, ſi cui nempe non gignerentur liberi, deque fructibus ſufficienter poſſet conſulere, in hoc negotio minus eum valiturum. Et demum Oraculum petenti mihi, reſpondit abſurdum & conjectu difficile reſponſum. Juſſit enim me id ipſum in quo eſſem agere omni alacritate, ut honeſtam quandam & utilem actionem, donec* (inquit) *in poſtremam terræ partem diſceſſeris.* Qui Chryſoſtomus viguit, ac ſcripſit, ut notum eſt, ſub Imperio Adriani Cæſaris. In ipſo textu Græco, fateor, non nominantur neque Delphi, neque Apollo ita uti in Morellii verſione conſpiciuntur. Attamen ex iis quæ præcedunt, clarè patet eum de Apolline Delphico hîc loqui:

Ita enim dixerat: οὐ γὰρ ἂν τῷ μὲν αὐτῷ παρῄνει συνεβούλευεν ὁ Ἀπόλλων φεύγειν, τῷ δὲ μένειν ἀντικρὺς ἀπηγόρευε. καὶ ταῦτα ἀνδρὶ θεσπίζων, ὃς ἦν ἐπιμελέστατος περὶ τὸ θεῖον, καὶ θυσίας τε πλείστας ἔθυε, καὶ μέγιστα ἀναθήματα ἐπεπόμφει, τῶν πώποτε ἀναθέντων εἰς Δελφούς.

Quod autem & Luciani ætate, qui Antoninorum tempore vixit, (Marci Aurelii ſcilicet ac Commodi) præter alia quoque hoc Delphicum χρηστήριον fuerit conſultum, patet ex ſtolida

lida illa interrogatiunculâ Sacerdotis Thyanæi, quam in Alexandro Pſeudomante habet ille Lucianus hiſce verbis complexam: Τὰ δ' ἄλλα χρηστήρια, τὸ ἐν Διδύμοις, καὶ τὸ ἐν Κλάρῳ καὶ τὸ ἐν Δελφοῖς, ἔχουσι τὸν προπάτορα τὸν Ἀπόλλω χρησμῳδοῦντα, ἢ ψευδεῖς εἰσιν οἱ νῦν ἐκπίπτοντες ἐκεῖ χρησμοί; *At reliquæ Sortes, quæ in Didymis, Claro* DELPHISQUE *redduntur, utrum ab auctore proficiſcuntur Apolline? an mendacia ſunt quæ illic nunc redduntur Oracula?*

Idem de iiſdem ferè, ſed paulò ſerioribus temporibus, liquet ex Ælio Spartiano: qui in Peſcennio Nigro hæc habet: *Denique Delphici Apollinis Vates in motu Reipublicæ maximo, cum nuntiaretur tres eſſe Imperatores, Severum Septimum, Peſcennium Nigrum, Clodium Albinum, conſultus quem expediret Reipublicæ imperare, verſum Græcum hujuſmodi fudiſſe dicitur.*

OPTIMUS EST FUSCUS, BONUS AFER, PESSIMUS ALBUS.

Ex quo intellectum FUSCUM *Nigrum apellatum Vaticinatione: Severum* AFRUM: ALBUM *verò Albinum dictum.*

Nec defuit alia curioſitas. Requiſitum eſt qui eſſet obtenturus rempublicam. Ad quod ille reſpondit alium verſum talem:

FUNDETUR SANGUIS ALBI, NIGRIQUE MINANTIS,
IMPERIUM MUNDI POENA REGE URBE PROFECTUS.

Quod omninò intellectum non eſt, niſi quum Baſſianus Antonini, quod verum ſignum Pii fuit, nomen accepit.

Item quum quæreretur quamdiu imperaturus eſſet, reſpondiſſe Græcè dicitur,

Bis

Bis denis Italûm conſcendet navibus æquor :
Si tamen unà ratis tranſiliet Pelagus.

Ex quo intellectum , Severum viginti annos expletu-rum.

Attamen Clemens Alexandrinus in Protreptico ſuo ad Gentes , (qui an ſub Commodo , ſub Juliano , ſub Pertinace , an ſub Severo ſcriptus ſit incertum eſt) hæc , quæ ſequuntur, habet : Ἄδυτα τοίνυν ἄθεα μὴ πολυπραγμονεῖτε, μηδὲ βαράθρων στόματα , τερατείας ἔμπλεα : ἢ λέβητα Θεσπρώτιον : ἢ τρίποδα Κιῤῥαῖον : ἢ Δωδωναῖον χαλκεῖον : γεράνδρυον δὲ , ψάμμοις ἐρήμαις τετιμημένον , καὶ τὸ αὐτόθι μαντεῖον , αὐτῇ δρυῒ μεμαρασμένον, μύθοις γεγηρακόσι καταλείψατε , σεσίγηται γοῦν ἡ Κασταλίας πηγὴ , καὶ Κολοφῶνος ἄλλη πηγὴ , καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως τέθνηκε νάματα μαντικὰ , καὶ δὴ τοῦ τύφου κενὰ ὀψὲ μὲν , ὅμως δ' οὖν , διελήλεγκται , τοῖς ἰδίοις συνεκρεύσαντα μύθοις. διήγησαι ἡμῖν καὶ τῆς ἄλλης μαντικῆς , μᾶλλον δὲ μανικῆς , τὰ ἄχρηστα χρηστήρια : τὸν Κλάριον : τὸν Πύθιον : τὸν Διδυμέα : τὸν Ἀμφιερέω : τὸν Ἀπόλλω : τὸν Ἀμφίλοχον. εἰ δὲ βούλει καὶ τερατοσκόπους , &c.

Impia ergò adyta ne inveſtigetis , nec barathrorum ora præſtigiis plena , aut lebetem Theſprotæum , aut tripodem Cirrhæum , aut æs Dodonæum. Gerandryon autem arenis deſertis honoratum , & quod illic eſt Oraculum , quod cum ipſâ quercu emarcuit , anilibus fabulis relinquatis. Silentio (NB.) *quidem certè mandatus eſt Fons Caſtalius , & alius Fons Colophonis , & alia ſimiliter perierunt fluenta Divinatoria , quæ certè faſtu plena , ſerò quidem ,* (NB.) *tandem tamen convicta ſunt , ut quæ unà cum ſuis effluxere fabulis. Narra nobis alîus quoque Divinationis , vel inſanæ potius vanitatis , Oracula , Clarium ,* PYTHIUM*, Didymæum, Amphiaraum, Apollinem, Amphilochum. Quod ſi & velis monſtrorum inſpectores ,* &c.

Ex hiſce verbis Clementis videntur jam ipſius tempore

omnia

omnia cessasse Oracula ac periisse. Magnos ac valde notabiles Eclypses passa subinde hæc χρηστήρια, patet ex antedictis. An verò sub Imperio Severi tale quid passa fuerint, obscurum est. Non solùm autem de Delphico, verum etiam de aliis hîc loquitur Clemens. Crediderim ipsius ætate, atque antequam hæc scriberet, notabilem denuò defectum accidisse Delphico, forsan & aliis Oraculis, quæ præter hoc jam dudum in minori gloriâ erant. Sed non hîc cessasse in totum illorum responsa, manifestum satis est ex sequentibus: & de Delphico, per ea quæ tam Theodoretus quam Constantinus Magnus habent: quem posteriorem in libro 2. & 50. vitæ ejus Eusebius ita inducit loquentem: *Quippe Apollo* TUNC TEMPORIS *ex antro & tenebris, seu* SPECU, *&* NON EX HOMINIS ORE, *Oraculum edidisse ferebatur, quo justos viros in terra degentes obstare sibi ajebat, quo minus vera prædiceret: atque* (NB.) *idcirco falsa ex tripode reddi. Hanc ob causam ille comam demisit, & expulsâ divinandi arte, tantum inter homines malum lamentabatur, &c.* Hæc autem narrat patris ipsius Constantii tempore, atque in prima sua (Constantini) adolescentia, accidisse. Græca sonant: Τὸν Ἀπόλλω τὸ τηνικαῦτα ἔφασκεν ἐξ ἄντρου τινὸς καὶ σκοτίου μυχοῦ, οὐχὶ δ' ἐξ ἀνθρώπων χρῆσαι, ὡς ἄρα οἱ ἐπὶ τῆς γῆς δίκαιον ἐμπόδιον εἶεν τοῦ ἀληθεύειν αὐτόν· καὶ διὰ τοῦτο, ψευδεῖς τῶν τριπόδων τὰς μαντείας ποιεῖσθαι. Τοῦτο αὐτοῦ κατηφεῖς τοὺς πλοκάμους ἀνεῖναι [ita enim legendum, uti ab aliis jam olim correctum: non ut in R. Stephani editione] πεποίηκε· τῆς μαντείας τῆς ἐλαυνομένης, τὸ ἐν ἀνθρώποις κακὸν ἀποδύρεσθαι. Nec solum respondisse in ipsius adolescentia apparet hoc χρηστήριον Delphicum: sed videtur & usque ad ipsius imperium & ulterius dedisse responsa; donec tandem sub hoc ejus imperio per Christianos destructum, vel potius spoliatum, fuit.

Ita enim habet idem Constantinus eadem in Oratione: Ἀλλὰ τῶν θρήνων ἐκείνων καὶ τοῦ κοινοῦ τῆς οἰκουμένης πένθους ἐπὶ πλέον

 μεμνῆ-

μεμνῆσθαί με δεῖ, οἴχονται λοιπὸν καὶ ἐκεῖνοι οἱ τοῦ μύσους αὐθένται πρὸς διηνεκῆ κόλασιν τοῖς ἀχέροντος βαράθροις ἐκδοθέντες σὺν αἰσχρῷ τέλει. πολέμοις γὰρ ἐμφυλίοις καταμιγνέντες, οὔτ' ὄνομα, οὔτε γένος αὐτῶν καταλελοίπασιν. Ὃ δὴ οὐκ ἂν αὐτοῖς συμβεβήκει, εἰ μὴ ἡ ἀσεβὴς ἐκείνη τῶν τοῦ Πυθίου χρηστηρίων μαντεία κίβδηλον δύναμιν ἐσχήκει.

Quorum poſtrema verba ſic bene, vertuntur ab interprete: *Quod profecto non ita contigiſſet, niſi impia illa Apollinis Pythii vaticinatio*, [major emphaſis tamen eſt in textu Græco] *falſam quandam & adulterinam vim habuiſſet.*

At magis veriſimile quoque fit illud tamdiu duraſſe, donec ſub hujus Conſtantini Imperio, atque ejus permiſſu, vel juſſu (ut Euſebius loquitur) direptum ac diſturbatum fuit, ex iis quæ idem tradit Euſebius lib. 3. de vita Conſtantini: Ἔνθεν εἰκότως ἐγυμνοῦτο μὲν αὐτοῖς τῶν κατὰ πόλιν νεῶν τὰ προπύλαια θυρῶν, ἔρημα γινόμενα βασιλέως προστάγματι. ἑτέρων δ' ἡ ἐπὶ τοῖς ὀρόφοις στέγη, τῶν καλυπτήρων ἀφαιρουμένων, ἐφθείρετο· ἄλλων τὰ σεμνὰ χαλκουργήματα, ἐφ' οἷς ἡ τῶν παλαιῶν ἀπάτη μακροῖς ἐσεμνολογεῖτο χρόνοις, ἔκδηλα τοῖς πᾶσιν ἐν ἀγοραῖς πάσαις τῆς βασιλέως πόλεως προὐτίθετο. ὡς εἰς ἀσχήμονα θέαν προκεῖσθαι τοῖς ὁρῶσιν, ὧδε μὲν τὸν Πύθιον, ἑτέρωθι δὲ τὸν Σμίνθιον, ἐν αὐτῷ δ' ἱπποδρομίῳ, τοὺς ἐν Δελφοῖς Τρίποδας. τὰς δ' Ἑλικωνίδας μούσας ἐν παλατίῳ ἐπληροῦτο δὲ δι' ὅλου πᾶσα ἡ βασιλέως ἐπώνυμος πόλις, τῶν κατὰ πᾶν ἔθνος ἐντέχνοις χαλκοῦ φιλοκαλίαις ἀφιερωμένων. *Itaque quorundam in urbibus Fanorum veſtibula nudabantur, valvis juſſu Imperatoris orbata. Aliorum tectum corrumpebatur, tegulis amotis. Nonnullorum veneranda ex ære ſimulacra, quæ error majorum multis jam annis magnificè jactabat, per fora urbis ab Imperatore cognominatæ, omnium oculis ſubjecta ſunt. Adeo ut ad ludibrium & contumeliam ſpectantium paterent expoſiti: hîc* PYTHIUS APOLLO, *illic* SMINTHIUS, *& in ipſo quidem Circo* TRIPODES DELPHICI: MUSÆ *autem* HELICONICES *in*

in palatio. Denique civitas illa Imperatorii cognominis, tota passim repleta est signis æneis, quæ eleganti opere elaborata, per singulas Provincias olim dedicata fuerant.

Post hanc ruinam tamen ultimâ vice instauratum est, incertum an demum sub Juliano Apostatâ, an verò jam antea sub Constantio nonnulli id ausi fuerint. Verisimilius tamen illud factum fuisse, perfectum saltem, si ab aliis antea tentatum, sub Juliano: qui, teste Theodoreto, & alia χρηστήρια, & hoc ipsum, super bello in Persas suscipiendo, consuluit. Hæc enim Theodoreti verba:

Πέμψας δὲ εἰς Δελφοὺς καὶ Δῆλον, καὶ Δωδώνην, καὶ τὰ ἄλλα χρηστήρια, εἰ χρὴ στρατεύειν ἐπηρώτα τοὺς μάντεις, οἱ δὲ καὶ στρατεύειν ἐκέλευον, καὶ ὑπίσχνουν τὴν νίκην. ἕνα δὲ τῶν χρησμῶν εἰς ἔλεγχον τοῦ ψεύδους ἐνθήσω τῇ συγγραφῇ, ἔστι δὲ οὗτος· Νῦν πάντες ὡρμήθημεν θεοὶ νίκης τρόπαια κομίσασθαι παρὰ Θηρὶ ποταμῷ. Τῶν δ' ἐγὼ ἡγεμονεύσω θοῦρος πολεμόκλονος Ἄρης. τὸ μὲν οὖν τῶν ἐπῶν καταγέλαστον κωμῳδείτωσαν οἱ λόγιον Θεὸν καὶ τῶν μουσῶν ἀρχηγέτην τὸν Πύθιον ὀνομάζοντες. ἐγὼ δὲ αὐτοῦ τὸ ψεῦδος εὑρὼν τὸν ἐξηπατημένον ὀδύρομαι. *Cum misisset ergo ad Delphos, ad Delon & Dodonem & alia Templa Fatidica, petebat ab [ipsorum] Prophetis, suscipiendumne esset Bellum. Illi verò & suscipere id jubebant, & Victoriam promittebant.*

Quorum [responsorum] unum, ut sic illud arguam mendacii, huic tractationi inseram. Est vero hoc sequens: NUNC OMNES EXCITATI SUMUS DII UT FERAMUS TROPHÆA THERÆ JUXTA FLUVIUM: SED HORUM EGO DUCTOR SUM FUTURUS FERUS BELLIPOTENS MARS. *Horum igitur versuum ridiculas ineptias cavillentur ii, qui eloquentem Deum & Musarum Principem nominant Pythium: mihi quidem, mendacio deprehenso, subit miserari illum qui his deceptus fuit.*

Ex quibus Theodoreti verbis patet, ad minimum sub Juliano, forsan & ultra Julianum, si non usque ad Imperium

Theodosii, Delphicum hoc χρηστήριον dedisse responsa, sive Oracula. Quando enim postremo atque in æternum fuerit deletum, planè nobis incognitum est. Namque hoc contigisse sub Juliano, ac quidem cœlitus fulmine (aut aliter) falsum esse satis clarè ostendi. Ex iis verò quæ procedente nostro contextu adducentur, mihi verisimile omninò est, id usque ad Theodosium (sive tamdiu reddiderit Oracula sive non,) perdurasse; de qua re aliis tamen liberum (uti de omnibus meis) relinquo judicium.

Fuit ergo (ut cum Molinæo loquar) *in Baronio* [Pamelium multosque alios ei hîc addere potuissem] *summa ἀβλεψία, quando dixit, paulò ante Christi nativitatem* [alii *non diu post* eam dicunt, Pamelius scilicet aliique, inter quos nonnulli nec sibi nec aliis concordant] *Oraculum Delphicum plane conticuisse, neque ex eo ulla responsa dedisse, apparatus* § XXV. *ubi & ex Nicephoro & Suida, novis auctoribus affert versiculos Apollinis, nullâ veritatis auctoritate suffultos.*

Sed audiamus quæso ipsum Baronium magnum sanè, aliàs, in multis ac magnis, virum: *Proxime autem*, ait, *ante dicta tempora illustrissimum illud, totoque Orbe celeberrimum Apollinis Delphici Oraculum occlusum erat, nec ultra* USITATA RESPONSA *dabat: Horrescente Dæmone, ut qui optime nosse poterat, mala sua annunciari,* NON TANTUM PER ORACULA SIBYLLINA, *sed & Prophetarum prædictionibus, de quo perbelle hæc Ethnicus Orator.* Post quæ verba Ciceronem quoque citat testem ex lib. 2. de Divinatione, at quali cum successu, jam superius vidimus.

Bzovius verò, ne quid minus dicat Baronio, postquam illius ferè verbis usus est, addit: *Ultimum dedit responsum Augusto.*

Moderatius paulò Pamelius loquitur, qui ad numerum 351. Apologetici Tertullianei: *Pythia autem Oracula defecisse*

POST

POST CHRISTUM, *comprobat Eusebius lib.* 5. *de Præparat. Evang. cap.* 8. *ex Porphyrio* (NB.) *& Plutarcho de Oraculorum silentio.* Quam vera autem hæc asserta, judicet Lector ex jam ante dictis.

CAPUT V.

Hinc perpenduntur verba Prudentii de Oraculorum cessatione atque interitu: atque inde transitus fit ad reliqua Oracula: quæ post Salvatorem natum usque ad tempora Theodosii, ulteriusque, publice Responsa dederunt: atque ita agitur de Apollinis Clarii, Didymæi; Amphilochi in Mallo; Jovis Dodonæi, & Ammonii; Gerionis ad Patavium, pluribusque aliis χρηστηρίοις.

SEd minimè prætermittendi sunt versus Prudentii, quos in Apotheosi sua contra Judæos cecinit, qui ita sonant:

Ex quo mortalem præstrinxit spiritus alvum
Spiritus ille Dei Deus, & se corpore matris
Induit, atque hominem de Virginitate creavit,
Delphica damnatis tacuerunt sortibus antra:
Non Tripodas cortina tegit, non spumat anhelus
Fata Sibyllinis fanaticus edita libris:
Perdidit insanos mendax Dodona vapores:
Mortua jam mutæ lugent Oracula Cumæ:
Nec responsa refert Lybicis in Syrtibus Ammon.

Hæc si intelligenda sunt de tempore nativitatis aut paulò posteriori; ita ut statim, aut non diu, post natum Christum, silentium Oraculis fuerit impositum, plane falsum est. Si vero capienda de tempore ipsius Prudentii, possunt esse, quæ

 dixit,

dixit, verissima. Nam Theodosio imperante maxima hisce in rebus facta fuit immutatio: quamvis, uti postea videbimus, imperante Honorio Aug. adhuc unum alterumve superfuerit χρηστήριον, atque Oracula sua reddiderit.

Confirmandis Prudentii dictis maxime Symmachus facit qui Epist. 33. libri quarti ita scribit ad Protadium: *Non vides Oracula olim locuta desiisse, nec ullas in antro Cumano literas legi, nec Dodonam loqui frondibus, nec de spiraculis Delphicis ullum carmen audiri?* dum hæc scriberet scilicet.

Si tamen hîc audiendus sit Poëta Claudianus, etiam sub Honorii Imperio χρηστήριον Delphicum & Jovis Ammonis Oraculum necdum erant plane intermortua: sic enim ille de Consulatu quarto jam dicti Honorii cecinit:

Quis Vatum discursus erat? tibi corniger Ammon
Et dudum taciti rupere silentia Delphi.
Te Persæ cecinere Magi, te sensit Etruscus
Augur, &c.

An hæc vera sint judicet candidus Lector: ego enim hic non nimium stare velim dictis Claudiani ut Poëtæ: cum longe verisimilius sit, (licet alia adhuc, Arcadio & Honorio imperante superfuerint) χρηστήρια hæc à Claudiano nominata, jam sub Theodosii imperio in totum interiisse.

Sicut autem de Delphico constat χρηστηρίῳ, illud per tot secula, uti ostensum est, durasse; ita etiam patet, si fides Historiæ, cæterorum plurima diu post Christum natum sua edidisse responsa; eorumque nonnulla aut usque, aut ultra quoque Delphicum, durationis suæ terminos extendisse; Quamquam jam ante Plutarchum multa, præsertim in Græciâ, plane interciderint, neque omnia post ipsum reliqua æque longæ fuerint durationis.

Sed quoniam nulla nobis eorum, ab Antiquis conscripta fuit,

fuit, quod sciam, Historia; aut si usquam hoc factum fuerit, ea nunc nullibi exstet; producam quæ de iis, (quatenus ad rem faciunt) invenire potui, apud eos veteres scriptores, qui, aut ex proposito, aut per occasionem, aliquid de illis tradiderunt.

De Apollinis Clarii, in Colophone, Oraculo testatur nobis Tacitus, id Tiberii tempore à Germanico fuisse consultum: cujus Taciti de isto Oraculo verba (quæ habentur lib. Annalium secundo) inferius, ubi de Oraculorum auctoribus ago, adducam.

Idem Tacitus libro 12. ubi de odio ac criminationibus Agrippinæ uxoris Claudii Cæsaris in Lolliam Paulinam loquitur, hæc sequentia refert: *Iisdem consulibus atrox odii Agrippina ac Lolliæ infensa, quod secum de matrimonio Principis certavisset; molitur crimina & accusatorem, qui objiceret Chaldæos, Magos, interrogatumque* APOLLINIS CLARII SIMULACRUM *super nuptiis Imperatoris.*

Ex Philostrato etiam superius adducto vidimus, adhuc Domitiani Tempore hoc χρηστήριον viguisse; cum ipsum [Apollonium Thyanæum] *quidam ex* ORACULO COLOPHONIO, *illius participem Sapientiæ, & jam plene perfectéque sapientem factum, venire prædicarent, &c.* quæ vide.

Sic quoque ex Luciani Alexandro Pseudomante, ubi ita de hoc Alexandro: *Porrò cùm non ignoraret, qui in Claro, in Didymis, Malloque responsa dabant, ipsos quoque hujusmodi quâdam arte celebres haberi, &c.* manifestum id & hujus Luciani ætate frequenter fuisse consultum. Idem quoque patet ex stolidis illis interrogatiunculis Thyanæi istius Sacerdotis ab eodem Luciano adductis.

Ulterius autem illud perdurasse, imò ad minimum ad usque Imperium Constantini Magni, mihimetipsi planè persuadeo:

ſuadeo: licet minime inveniatur, quando in totum illud ceſſaverit. Forſan idem fatum habuit cum Delphico, Dodonæo, aliiſque poſt Julianum Apoſtatam demum in totum extinctis.

De *Dodonæo* verò hæc ſequentia teſtatur Strabo, libro Septimo:

Ἐκλέλοιπε δέ πως καὶ τὸ μαντεῖον τὸ ἐν Δωδώνῃ, καθάπερ τ' ἄλλα. Quæ verba malè ſanè, ac contra mentem Auctoris, à Xylandro Græcæ linguæ aliàs peritiſſimo, at hic non ſatis rei attento, ita vertuntur: *Sed & Oraculum Dodonæum defecit, quemadmodum & reliqua.* Vocula πως nimirum, quæ hic magnam dat emphaſin, ſignificatque *promemodum, quodammodo, aliquomodo*, in vertendo ab ipſo omittitur. Conſulebatur ergo adhuc tempore Strabonis. Quale autem fuerit ipſius poſtea fatum, obſcurum admodum atque incertum eſt.

Attamen ex iis quæ de Juliano Oracula conſulente attulimus liquet, exemplo ipſius Juliani, tum temporis id petentibus adhuc reddidiſſe reſponſa: ſive ab Juliano, ipſiuſve permiſſu inſtauratum fuerit, ſive aliter hæc contigerint.

De Ammonis Oraculo, poſt Chriſtum reſpondente, teſtimonium habemus hoc ſequens Juvenalis, in Satyrâ VI.

Credent à fonte relatum,
Ammonis, quoniam Delphis Oracula ceſſant.

Ex quibus verbis patet, illud (licet ipſius ætate, adhuc, ex flagitio Neronis ſilentium teneret χρηστήριον Delphicum) conſulentibus edidiſſe Oracula. Quamvis, jam Strabonis tempore, non admodum frequentaretur, neque majori eſſet in honore aut exiſtimatione quam Dodonæum aut Delphicum. Ita enim libro 17. de eo loquitur Strabo: Πολλὰ δ' εἰρηκότες περὶ τοῦ Ἄμμωνος, τοσοῦτον εἰπεῖν βουλόμεθα· ὅτι τοῖς ἀρχαίοις μᾶλλον ἦν ἐν τιμῇ, καὶ ἡ μαντικὴ καθόλου, καὶ τὰ χρηστήρια· νυνὶ

δ'

δ' ὀλιγωρία κατέχει πολλή, τῶν Ῥωμαίων ἀρκουμένων τοῖς Σιβύλλης χρησμοῖς, καὶ τοῖς Τυρρηνικοῖς θεοπροπίοις, διά τε σπλάγχνων, καὶ ὀρνιθείας, καὶ διοσημείων. Διόπερ καὶ τὸ ἐν Ἄμμωνι σχεδόν τι ἐκλέλειπται χρηστήριον, πρότερον δὲ ἐτετίμητο. *Multis à nobis de Ammone dictis, id tantum adjicimus: Veteribus & divinationem universam, & Oracula in summo fuisse honore, nunc eadem admodum negligi, Romanis in Sibyllæ Oraculis, & Etrusca divinatione per extispicia, & servationes de cœlo acquiescentibus. Itaque Ammonis Oraculum* FERE *desertum est, quod in honore quondam fuerat.*

De hoc Ammonis Oraculo tamen vidimus quæ Prudentius ac Claudianus suis versibus inseruerunt, quum de Oraculo Delphico ipsorum temporibus adhuc respondente loqueremur. Ex quibus verisimile fit, ultimum ipsius interitum non antè Theodosii tempus, cum Delphico, Dodonæo, Didymæo, cæterisque, contigisse: ac forsan & hoc & alia plura sua silendi atque iterum loquendi habuisse intervalla, pro temporum eorumque per bella ruinas, aut alia, mutationibus. Hujusmodi casuum exemplum habemus sane apud Polybium qui lib. 4 hæc sequentia narrat de Dorymacho: Παραγενόμενος δὲ πρὸς τὸ περὶ Δωδώνην ἱερὸν, τάς τε στοὰς ἐνέπρησε, καὶ πολλὰ τῶν ἀναθημάτων διέφθειρε· κατέσκαψε καὶ τὴν ἱερὰν οἰκίαν, &c. *Ad Dodonæum fanum ut venit, & porticus cremavit, & donaria multa corrupit: ipsam denique sacram ædem funditus evertit.* Quam eandem Historiam lib. 5. & 9. quoque perstringit.

Notandum iterum in verbis Strabonis, *Romanos*, uti ait, *in Sibyllæ Oraculis, &c. acquievisse.* Cum tamen multa χρηστήρια, non solum sub Imperio Romano, diu admodum post Strabonis hujus fuerint ætatem, sed & in ipsa Italiâ. Quare illa quæ tradit Strabo restringenda sunt ad ea quæ jussu Senatus, non studio & cupiditate privatorum, fiebant.

 Nam

Nam nemini privato accessum fuisse datum ad libros Sibyllinos sub custodiâ quindecimvirorum servatos, notius est quam ut demonstratione ullâ indigeat; quidquid nonnulli somnient de Virgilio, aliisve, Augusti Cæsaris permissu ad eas admissis.

Alia quidem fuerunt Carmina Sibyllarum, (aut potius quæ pro talibus ostentabantur ac venditabantur) hinc inde per Græciam dispersa. Verùm ad illa horumque similia minimè respicit Strabo: sed ad ea quæ Romæ servabantur, ac reipublicæ causa adibantur.

Exempla verò χρηστηρίων post Servatoris nostri nativitatem intra ipsam Italiam, imò quoque prope Urbem Romam, damus hæc sequentia, (forsan & alia dabimus procedente nostro contextu) ex Suetonio, qui in Tiberii Cæsaris vita, cap. 14. ita loquitur: *Tiberius juxta Patavium adiit Gerionis Oraculum, sorte tractâ, quâ monebatur ut de consultationibus in Aponi fontem talos aureos jaceret.* De quo Aponi fonte etiam Claudianus Poëta; dum canit:

Fons Antenoreæ vitam quæ porrigis urbi
Fataque vicinis noxia pellis aquis,
Cum tua vel mutis tribuant miracula vocem,
CUM TUA PHOEBEUS CARMINE DICTET HONOS,
Et sit nulla manus cujus non pollice ductæ
Testentur memores prospera vota notæ, &c.

Prope ipsam quoque Urbem, ut diximus, aliquot fuisse Templa Fatidica; è quibus & per sortes, & aliis modis, reddebantur Oracula, ostendit nobis Suetonius, dum de eodem Tiberio loquitur cap. 63. *Tiberius* VICINA URBI ORACULA *etiam disjicere conatus est; sed Majestate Prænestinarum Sortium territus destitit. Cum obsignatas devectasque*

que Romam non reperisset in arcâ, nisi relatas rursus ad Templum.

De quibus Sortibus quoque Propertius lib. 2. Eleg. 23.

Nam quid PRÆNESTIS *dubias, ô Cynthia, Sortes;*
Quid petis Æaei mœnia Telegoni?
Cur te in HERCULEUM *deportant oppida Tibur?*

De Caligula verò idem ille Suetonius cap. 57. *Monuerunt &* SORTES ANTIATINÆ [Caligulam] *ut à Cassio caveret. Quâ causa ille Cassium Longinum Asiæ tum Proconsulem occidendum delegaverat, immemor Chæream Cassium nominari.*

Et Præneste & Antii non Fortunæ simpliciter, sed Fortunarum Templum erat: licet aliàs Horatius, de Antio:

O Diva gratum quæ regis Antium,
Præsens vel imo tollere de gradu,
Mortale corpus, vel superbos
Vertere funeribus Triumphos.
Te pauper ambit sollicitâ prece, &c.

Macrobius tamen lib. Saturnal. *Ut videmus apud Antium promoveri simulacra Fortunarum ad danda responsa.* Quæ confirmantur ab Inscriptione quæ in Thesauro Gruteri exhibetur pag. 72. num. 2.

FORTVNIS. ANTIATIBVS
M. ANTONIVS. RVFVS. AXIVS
DAMASCO. S. D. D.

Neque ab hisce discrepat Martialis: qui, dum Cæsari Domitiano adulatur, lib. 5. Epigram. I. ita canit:

Hæc tibi Palladiæ seu collibus uteris Albæ,
Cæsar, & hinc Triviam prospicis, inde Thetin:

SEU TUA VERIDICÆ DISCANT RESPONSA
SORORES,
Plana ſuburbani qua cubat unda freti:
Seu placet Æneæ nutrix, ſeu filia Solis,
Sive ſalutiferis candidus Anxur aquis;
Mittimus.

Sic quoque, licet Valerius Maximus, lib. 1. cap. 3. *Lutatius, qui primum Punicum bellum confecit, à Senatu prohibitus eſt* SORTES FORTUNÆ PRÆNESTINÆ *adire. Auſpiciis enim patriis, non alienigenis rempublicam adminiſtrari oportere judicabant:* tamen Statius Sylvar. lib. 1. carm. 3. de villa Tiburtina:

Quod ni TEMPLA *darent alias* TYRINTHIA *Sortes,*
Et PRÆNESTINÆ *poterant migrare* SORORES.

Ex quibus Statii verbis quoque diſcimus: Tibure etiam fuiſſe Templum Fatidicum, in quo per *Sortes*, ut apud Antium & Præneſte, Oracula reddebantur. Quod Herculis Templum ſtructura & magnificentia eximium fuiſſe, docent non obſcurè hæc Juvenalis verba;

—— *Vincens Fortunæ, atque Herculis ædem.*

Sed progrediamur nunc & ad alia χρηστήρια, ſive ad alias Oraculorum Sedes, ac Templa Fatidica; & ad alia, (ſeriora ſcilicet) tempora; ut ſic tandem quoque ad Theodoſii tempora & ulterius adhuc deveniamus.

Idem igitur ille Suetonius in vita Veſpaſiani, cap. 5. de ipſo Veſpaſiano loquitur hoc modo: *Apud Judæam Carmeli Dei Oraculum conſulentem, ita confirmavere Sortes: ut quidquid cogitaret volveretque animo, quantumlibet magnum, id eſſe proventurum pollicerentur.* Quorum dictorum fides quoque

quoque adſtruitur à Tacito, qui libro 2. Hiſtoriarum ita loquitur: *Eſt Judæam inter Syriamque Carmelus: ita vocant montem Deumque. Nec ſimulacrum Deo, aut Templum (ſic tradidere majores) ara tantùm & reverentia. Illic Sacrificanti Veſpaſiano*, CUM SPES OCCULTAS VERSARET ANIMO, *Baſilides Sacerdos, inſpectis identidem extis. Quidquid eſt, inquit, Veſpaſiane quod paras, ſeu domum exſtruere, ſeu prolatare agros, ſive ampliare ſervitia, datur tibi magna ſedes, ingentes termini, multum hominum. Has ambages & ſtatim acceperat fama, & tunc aperiebat*, &c.

De Tito Veſpaſiani filio idem Suetonius cap. 5. *Sed ubi turbari rurſus cuncta ſenſit, rediit ex itinere, aditoque* PAPHIÆ VENERIS ORACULO, *dum de navigatione conſulit, etiam de Imperio confirmatus eſt.*

Audiamus iterum hîc Tacitum Suetonii dictis adſtipulantem: Is enim lib. 2. Hiſtoriarum de Tito hæc affert: *Atque illum cupido inceſſit adeundi viſendique Templum Paphiæ Veneris, inclytum per indigenas advenaſque. Haud fuerit longum initia religionis, Templi ſitum*, &c. Poſt quorum deſcriptionem ita pergit: *Titus ſpectatâ opulentiâ doniſque Regum, quæque alia lætum antiquitatibus Græcorum genus incertæ vetuſtati affingit, de navigatione primùm conſuluit. Poſtquam pandi viam & mare proſperum accepit, de ſe per ambages interrogat, cæſis compluribus hoſtiis. Soſtratus*, (NB.) *Sacerdotis id nomen erat, ubi læta & congruentia exta, magniſque conſultis annuere Deam vidit, pauca in præſens & ſolita* (NB.) *reſpondens, petito ſecreto, futura aperuit.*

Philoſtratus lib. 4. cap. 1. de Apollonio, hæc ſequentia narrat:

Λόγοι τε περὶ αὐτοῦ ἐφοίτων. οἱ μὲν ἐκ τοῦ Κολοφῶνι μαντείου, κοινωνὲν τῆς ἑαυτοῦ σοφίας, καὶ ἀτεχνῶς σοφὸν, καὶ τὰ τοιαῦτα τὸν

ἄνδρα ᾄδοντες· οἱ δὲ, ἐκ Διδύμων· οἱ δὲ ἐκ τοῦ περὶ τὸ Πέργαμον ἱεροῦ· Πολλοὺς γὰρ τῆς ὑγείας δεομένων, ὁ Θεὸς ἐκέλευε προσφοιτᾶν τῷ Ἀπολλωνίῳ. τοῦτο γὰρ αὐτός τε βούλεσθαι, καὶ δοκεῖν ταῖς μοίραις.

Sermones quoque de ipso varii ferebantur, cùm ipsum quidam ex Oraculo Colophonio, illius participem sapientiæ, & jam plenè perfectéque sapientem factum venire prædicarent: alii ex Didymæo; alii ex Pergameo templo venire illum assererent. Multos enim sanitatem ab Oraculo petentes jubebat Deus ad Apollonium accedere. Sic enim sibi Deo placere, & fata postulare, dicebat.

Quæ dé Clitumno habet Plinius Junior, lib. 8. Epist. 8. Oraculorum intra Italiam, per hæc tempora, quoque fidem faciunt. Ita autem ille describit istud μαντεῖον: *Adjacet Templum, priscum & religiosum. Stat Clitumnus ipse amictus ornatusque prætextâ. Præsens numen atque etiam* Fatidicum, *indicant* Sortes. *Sparsa sunt circa sacella complura, totidemque Dei simulacra. Sua cuique veneratio, suum numen; quibusdam vero etiam fontes. Nam præter illum quasi parentem cæterorum, sunt minores capite discreti; sed flumini miscentur, quod ponte transmittitur. Is terminus Sacri profanique in superiore parte navigare tantùm, infrà etiam natare concessum.*

Sic quoque de suo tempore Plutarchus in Dialogo de Oraculorum defectu (præter alia jam superius citata atque huc spectantia) hæc habet. Ἐν δὲ Ὀρχομενῷ λέγουσι λοιμοῦ γενομένου πολλοὺς μὲν ἀνθρώπων διαφθαρῆναι, τὸ δὲ τοῦ Τειρεσίου χρηστήριον ἐκλιπεῖν παντάπασιν, καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἀργὸν διαμένειν καὶ ἄναυδον. εἰ δὲ καὶ τοῖς περὶ Κιλικίαν ὅμοια συμβέβηκε παθεῖν, ὡς ἀκούομεν, οὐδεὶς ἂν ἡμῖν, ὦ Δημήτριε, σοῦ φράσειε σαφέστερον. καὶ ὁ Δημήτριος, Οὐκ οἶδα ἔγωγε τάδε, νῦν ἀποδημίας γὰρ (ὡς ἴστε) πάμπολυ ἤδη χρόνον· ἔτι δ' ἤκμαζεν ἐμοῦ παρόντος καὶ τὸ Μόψου καὶ τὸ Ἀμφιλόχου μαντεῖον. ἔχω δ' εἰπεῖν τοῦ Μόψου παραγενόμε-

τὸ πρᾶγμα θαυμασιώτατον. Quæ verba ita vertuntur ab Adriano Turnebo (hiſtoriam enim ipſam, quæ ſequitur, attigimus in diſſertatione noſtra Prima.)

Orchomeni dicunt, graſſante peſte, multos interiiſſe mortales; ac tum Oraculum Tereſiæ in totum exſtinctum eſſe, & ad hanc diem ignavum mutumque permanſiſſe. Idemne verò Ciliciæ Oraculis acciderit, ut fando audivimus, nemo te Demetrio nobis melius narraverit. Et Demetrius, haud equidem, inquit, qualia nunc illa ſint ſcio. Jam pridem enim, ut ſcitis, à Patriâ peregrinor: Illic autem quum eſſem etiam tum Mopſi & Amphilochi opertum vigebat: ac quidem de Mopſo maximè admirandum commemorare poſſem, &c. Et hoc Plutarcho tamen ut teſte luculento, pro Oraculorum, cum Chriſti adventu, defectu utuntur, (præter alios, ut vidimus) Farnabius & Lubinus, quorum primus ad verba Juvenalis. *Quoniam Delphis Oracula ceſſant*, ita loquitur: *Quod tamen Oraculum* [Delphicum ſcilicet] *defecit, ut & reliqua, adventu Chriſti. Vide Plutarchum de defectu Oraculorum.* Lubinus verò ad hæc eadem verba: *Scopticè hæc dicit, quaſi illi Aſtrologi Oraculorum defectum ſupplere deberent. Scripſit Plutarchus librum de Oraculorum ſuo tempore defectu. Chriſtus autem ſuo adventu Dæmonas profligavit, & Omnibus Oraculis Dæmonum æternum ſilentium indixit.*

Hæc ſic in tranſitu adducere volui, quamvis aliàs vix ac ne vix quidem merebantur ut adducerentur. Etenim non ſolum de Oraculis in genere longè aliter hic, quem teſtem adducunt, loquitur Plutarchus; ſed & de ipſo Oraculo Delphico planè ipſis contrarium aſſerit: quod tam ex aliis ſuperius allatis quam ex hiſce ſequentibus abunde patet: *Nunc Sacerdos eſt unica* [de ſuo tempore loquitur,] *nec conquerimur, quum ſit una conſulentibus ſatis. Neque verò Deus ipſe culpandus*

dus eſt, quum quod divinationis adhuc ſupereſt, omnium deſiderio ſatisfaciat abſolutoſque domum dimittit.

[Græcum textum jam antè quoque adduxi.]

De Oraculis autem Luciani tempore reſponſa dantibus, præter ea quæ tum, quum de Delphico loqueremur, ex ipſo adduximus, videamus quæ habeat 1. in Philopſeude ſuo. 2. quæ in Alexandro Pſeudomante. Quæ in Dialogo Philopſeude narrat ſub perſona Eucratis, quem ſtrenuè mentientem inducit, ſunt hæc ſequentia: Ἃ δὲ ἐν Ἀμφιλόχου ἤκουσα ἐν Μαλλῷ τοῦ ἥρωος ὑπερδιαλεχθέντος μοι, καὶ συμβουλεύσαντος ὑπὲρ τῶν ἐμῶν, καὶ ἃ εἶδον αὐτὸς, ἐθέλω ὑμῖν εἰπεῖν. εἶτα ἑξῆς ἃ ἐν Περγάμῳ εἶδον, καὶ ἤκουσα ἐν Πατάροις. ὁπότε γὰρ ἐξ Αἰγύπτου ἐπανῄειν οἴκαδε, ἀκούων τὸ ἐν Μαλλῷ τοῦτο μαντεῖον, ἐπιφανέστατόν τε καὶ ἀληθέστατον εἶναι, καὶ χρᾶν ἐναργῶς πρὸς ἔπος ἀποκρινόμενον, οἷς ἂν ἐγγράψας τις εἰς τὸ γραμματεῖον παραδῷ τῷ Προφήτῃ, καλῶς ἂν ἔχειν ἡγησάμην ἐν παράπλῳ πειραθῆναι τοῦ χρηστηρίου, καί τι περὶ τῶν μελλόντων συμβουλεύσασθαι τῷ Θεῷ.

Cæterum quæ apud Amphilochum audivi in MALLO, *Heroë mecum diu diſſerente, Deumque meis de rebus conſulente, tum quæ ipſe vidi, volo vobis referre. Deinde ex ordine tum quæ vidi in Pergamo, tum quæ audivi in Pataris. Cum ex Ægypto redirem demum audiremque illud in Mallo Oraculum apertiſſimum ſimulque eſſe & veriſſimum, & ſic evidenter reſponſa dare, ut ad verbum reſpondeat iis quæcunque Prophetæ quiſpiam in ſchedulam inſcripta tradiderit;* (NB) *rectè me facturum putavi, ſi dum prætern avigabam experirer Oraculum, Deumque de futuris quippiam conſulerem.*

Regeret forſan Lector, Hiſtoriolas in iſto Luciani Dialogo contentas ſtudio eſſe confictas, ad deridendum Philoſophos mendaces ac credulos eorumque credulos diſcipulos ac ſequaces: aut ſi revera narratæ fuerint, ſaltem eum in finem huc adduci

adduci à Luciano, ut pro ridiculis mendaciis à cordatioribus rideantur. Sit ita. At quis credat etiam illud in iis esse confictum, talia tum temporis fuisse Oracula? Certè in historia Alexandri, quæ & mihi & aliis pro vera Historiâ, nec sine justis causis, habetur, etiam de *Mallo*, de *Claro* & de *Didymis* idem asserit, quæ de *Pergamo*, *Didymis*, &c. Philostratus & Dio & Plutarchus diversis temporibus, ac de diversis temporibus tradunt, hoc modo:

Εἰδὼς δὲ τοὺς ἐν Κλάρῳ, καὶ Διδύμοις, καὶ Μαλλῷ, καὶ αὐτοὺς εὐδοκιμοῦντας ἐπὶ τῇ ὁμοίᾳ μαντικῇ ταύτῃ, φίλους αὐτοὺς ἐποιεῖτο, πολλοὺς τῶν προσιόντων πέμπων εἰς αὐτοὺς λέγων, &c.

Porrò cùm non ignoraret, qui in Claro, in DIDYMIS, MALLOQUE *responsa dabant, ipsos quoque hujusmodi quâdam arte celebres haberi, eos sibi reddebat amicos, missis ad eos plerisque consultoribus, his verbis*, &c.

At χρηστήριον illud in Mallo non solum Commodi ætate, adeóque & Luciani, sed & ipsius Dionis, (qui usque ad Alexandri Severi annum octavum, quo ipse secundò Consul fuit, Historiam suam protraxit, in eoque finiit) Oracula reddidisse, ex hisce ipsius verbis, lib. 72. contentis, manifestum est:

Ἔστιν ἐν Μαλλῷ πόλει τῆς Κιλικίας Ἀμφιλόχου χρηστήριον. καὶ χρᾷ δι' ὀνειράτων. ἔχρησεν οὖν καὶ τῷ Σέξτῳ, ὃ διὰ γραφῆς ἐκεῖνος ἐδήλωσε. Παιδίον γὰρ τῷ Πίνακι ἐνεγέγραπτο δύο δράκοντας ἀποπνῖγον, καὶ λέων νεβρὸν διώκων. οὐδὲ ἔχον αὐτὰ συμβαλεῖν, τῷ πατρὶ συνὼν ἄρχοντι τῆς Κιλικίας, πρὶν πυθέσθαι τούς τε ἀδελφοὺς ὑπὸ τοῦ Κομμόδου, ὃς μετὰ ταῦτα τὸν Ἡρακλέα ἐζήλωσε, τρόπον τινὰ πνιγέντας, ὥσπερ καὶ ὁ Ἡρακλῆς ἔτι νήπιος ὢν ἱστόρηται τοὺς ὑπὸ τῆς Ἥρας ἐπιπεμφθέντας αὐτῷ δράκοντας ἀποπνῖξαι (καὶ γὰρ οἱ Κυϊντίλιοι ἀπηγχονήθησαν) καὶ τὸν Σέξτον φεύγοντα, καὶ διωκόμενον τοῦ κρείττονος.

Est Malli, quod est oppidum Ciliciæ, Oraculum Amphilochi, quod per somnia consulentibus respondet. Id Sexto

quoque responsum dedit, quod ille picturâ hujusmodi expressit. Pictus erat in tabellâ puer, à quo duo serpentes suffocabantur: Itemque leo hinnulum persequens. Quam rem ego quum essem in Cilicia cum patre, qui ei Provinciæ præerat, non antè potui conjicere, quam fratres à Commodo, qui Herculem postea imitatus est, quodammodo suffocatos intelligerem. Ut Herculem infantem adhuc, memoriæ proditum est serpentes à Junone immissos suffocasse. (Quintilii enim suffocati sunt) jamque Sextum fugere, quem viribus potior Commodus persequeretur.

De χρηστηρίῳ seu μαντείῳ Jovis Nicephori, hæc sequentia tradit Ælius Spartianus in vita Hadriani: *Quo quidem tempore, quum sollicitus de Imperatoris erga se judicio* VIRGILIANAS SORTES *consuleret.*

QUIS PROCUL ILLE AUTEM RAMIS INSIGNIS OLIVÆ,
SACRA FERENS? NOSCO CRINES INCANAQUE MENTA,
REGIS ROMANI, PRIMAM QUI LEGIBUS URBEM
FUNDAVIT, CURIBUS PARVIS ET PAUPERE TERRA,
MISSUS IN IMPERIUM MAGNUM, CUI DEINDE SUBIBIT:

Sors excidit: Quam alii ex Sibyllinis versibus ei provenisse dixerunt. Habuit autem præsumptionem imperii mox futuri ex FANO *quoque* NICEPHORI JOVIS *manante responso, quod Apollonius Syrus Platonicus libris suis indidit.*

Advocemus huc quoque lapidem illum sive tabellam marmoream, quæ putatur olim stetisse in Templo Æsculapii, quod fuit in Insulâ Tiberina intra urbem Romam, quam in The-

Thesauro suo, pag. 71. repræsentat Gruterus. Quæ opinio si vera sit (verisimilis saltem est, quod ea Romæ inventa ibi in ædibus Maffæanis servetur: Nam & in Insula Tiberina Æsculapii fuisse Templum cunctis notissimum est) verum etiam est, ad illud usque (Antoninorum tempus, (NB.) *in ipsâ quoque urbe Româ* per Æsculapium, (seu potius ipsius Prophetas Antistites) reddita fuisse Oracula.

Tabellam istam, seu potius fragmentum tabellæ, (quod abunde patet ex forma ipsius apud dictum Gruterum repræsentata; nam & caput, & cauda, uti videtur, ipsi desunt) huc adduco: Literarum formam, quæ singularis admodum est, ut & tabulæ seu fragmenti formam, curiosus Lector videat apud ipsum Gruterum. Αὐταῖς ταῖς ἡμέραις Γαΐῳ τινὶ τυφλῷ ἐχρημάτισεν ἐλθεῖν ἐπ . . . . . ερον βῆμα καὶ προσκυνῆσαι· εἶτα ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ ἀριστερὸν καὶ θεῖναι τοὺς πέντε δακτύλους ἐπ' ἄνω τοῦ βήματος καὶ ἆραι τὴν χεῖρα ἐπὶ τοὺς ἰδίους ὀφθαλμοὺς καὶ ὀρθὸν ἀνέβλεψε τοῦ δήμου παρεστῶτος, καὶ συγχαιρομένου ὅτι ζῶσαι ἀρεταὶ ἐγένοντο ἐπὶ τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν Ἀντωνείνου.

Λουκίῳ πλευρειτικῷ καὶ ἀφελπισμένῳ ὑπὸ παντὸς ἀνθρώπου ἐχρημάτισεν ὁ Θεὸς ἐλθεῖν καὶ ἐκ τοῦ τριβώμου ἆραι τέφραν καὶ μετ' οἴνου ἀναφυρᾶσαι καὶ ἐπιθεῖναι ἐπὶ τὸ πλευρὸν καὶ ἐσώθη καὶ δημοσίᾳ ηὐχαρίστησεν τῷ Θεῷ καὶ ὁ δῆμος συνεχάρη αὐτῷ.

Αἷμα ἀναφέροντι Ἰουλιανῷ ἀφηλπισμένῳ ὑπὸ παντὸς ἀνθρώπου ἐχρημάτισεν ὁ Θεὸς ἐλθεῖν καὶ ἐκ τοῦ τριβώμου ἆραι κόκκους στροβίλου καὶ φαγεῖν μετὰ μέλιτος ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, καὶ ἐσώθη καὶ ἐλθὼν δημοσίᾳ εὐχαρίστησεν τῷ Θεῷ καὶ ὁ δῆμος συνεχάρη αὐτῷ.

Οὐαλερίῳ Ἄπρῳ στρατιώτῃ τυφλῷ ἐχρημάτισεν ὁ Θεὸς ἐλθεῖν καὶ λαβεῖν αἷμα ἐξ ἀλεκτρυόνος λευκοῦ μετὰ μέλιτος καὶ κολλυρίου συντρῖψαι καὶ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐπιχρῖσαι ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ ἀνέβλεψεν καὶ ἐλήλυθεν καὶ εὐχαρίστησεν δημοσίᾳ τῷ Θεῷ.

Addam hîc & versionem quæ ibi quoque affertur à Grutero:

Illis ipsis diebus Cajo cuidam cœco, Oraculum reddidit. Veniret ad sacrum altare, & genua flecteret; à parte dextrâ, veniret ad lævam, & poneret quinque digitos super altare; & elevaret manum & poneret super proprios oculos. Et rectè vidit, populo præsente, & congratulante quod grandia miracula fierent sub Imperatore nostro Antonino.

Lucio affecto lateris dolore, & desperato ab omnibus hominibus, Oraculum reddidit Deus, veniret & ex tribomo tolleret cinerem, & unà cum vino commisceret & poneret supra latus. Et convaluit & publicè gratias egit Deo, & populus congratulatus est illi.

Sanguinem removenti Juliano desperato ab omnibus hominibus, ex Oraculo respondit Deus, veniret & ex tribomo caperet nucleos pini, & comederet, una cum melle, per tres dies: & convaluit & veniens publicè gratias egit, præsente populo, &c.

Dubitare quis posset, eo quod lingua Græca dedicata sit hæc inscriptio, an Romæ posita fuerit; an vero non potius videatur ex Græcia vel Asia eo eam fuisse deportatam: cum omnes ferè inscriptiones per Italiam atque omnes alias Provincias (Græciâ solùm, iisque regionibus quæ communi, cum Græciâ idiomate uterentur, exceptis) Linguâ Latinâ conspiciantur conscriptæ. Cujusmodi scrupulo, si objiciatur, removendo, regerere possim, quod multæ aliæ Inscriptiones & Romæ & pluribus aliis per Italiam locis testentur, etiam ab ipsis Romanis atque Italis sæpe tales positas fuisse Inscriptiones. Hocque abunde patere, cuivis manifestum fieri queat nuda inspectione Thesauri Gruteriani, multisque per Italiam aliasque Provincias exstantibus monumentis.

Verum quidem est, occasione statuarum, aliorumque publicorum monumentorum multas quoque, imò plurimas, Inscriptiones

nes eo fuisse devectas; Sed de Epitaphiis, tabellis votivis vel Eucharisticis similibusque id mihi non verisimile sit. Adde quod & Orthographia (uti & literarum forma) sæpe non nimis Græca, imò in multis vitiosa, magis testetur sculptorem, aut non, aut parum, Græcè peritum. Sed tamen Lectori meo heic judicium liberum relinquo.

Transeamus igitur ad Tertullianum qui sub Severi atque Antonini Caracallæ vixit ac scripsit Imperio. Is autem ita libro de anima cap. 46. *Nam & Oraculis hoc genus stipatus est Orbis: ut Amphiarai apud Oropum, Amphilochi apud Mallum, Sarpedonis in Troade, Trophonii in Bœotiâ, Mopsi in Ciliciâ, Hermionæ in Macedoniâ, Pasiphaæ in Laconica.*

De Caracalla Herodianus lib. 4. hæc sequentia habet: περιεργότερος γὰρ ὤν, οὐ μόνον τὰ ἀνθρώπων πάντα εἰδέναι ἤθελεν, ἀλλὰ καὶ τὰ θεῖά τε καὶ δαιμόνια πολυπραγμονεῖν ἀεί τε πάντας ὑποπτεύων ὡς ἐπιβουλεύοντας, χρηστηρίων τε πάντων ἐνεφορεῖτο, τούς τε πανταχόθεν μάγους καὶ ἀστρονόμους τε καὶ θύτας μετεπέμπετο· καὶ οὐδεὶς αὐτὸν ἐλάνθανε τῶν τὴν γοητείαν ταύτην ὑπισχνουμένων. *Nam quum suapte natura curiosior esset, non hominum modo res cognoscere studebat, sed Deorum Dæmonumque etiam rimari arcana: metuque semper insidiarum, nullis non Oraculis incubabat* [vel, quod hic magis ad verbum, magisque appositè ad rem, *omnia frequenter consulebat Oracula*] *etiam accitis undique Magis, Astrologis, atque Aruspicibus, nullo planè præterito qui hujusmodi fallacias profiteretur.*

Dion. Cassius verò de eodem:

Τοιαῦτα περὶ τὴν ταλαίπωρον Ἀλεξάνδρειαν ἔδρασεν ὁ Αὐσόνιος θὴρ ὡς τὸ ἀκροτελεύτιον τοῦ περὶ αὐτοῦ χρησμοῦ, τῇ τοῦ θηρὸς κλήσει καλλωπιζόμενον· εἰ καὶ πολλοὺς προφάσει τοῦ χρησμοῦ ἐφόνευσεν, ὡς προενεγκαμένους αὐτόν. *Hæc igitur in miseram Alexandriam perpetravit Ausonia fera. Sic enim nominavit eum clausula*

Oraculi de ipso dati. Quamvis hujus Oraculi prætextu, multos, quasi hoc in lucem primi protulissent, occiderit.

De hoc Caracalla Cæsare idem quoque Dio: Ἐπειδὴ δὲ οὐκ εἰς μακρὰν ἀπώλετο, καὶ τελευταίαν ταύτην φωνὴν πρὸς ἐμὲ ἔῤῥηξε, καὶ πάνυ κεχρησμῳδηκέναι τρόπον τινὰ τὰ συμβησόμενα αὐτῷ ἐνομίσθη· ὥσπερ καὶ ὁ Ζεὺς ὁ Βῆλος ὀνομαζόμενος, καὶ ἐν τῇ Ἀπαμείᾳ τῆς Συρίας τιμώμενος· καὶ γὰρ ἐκεῖνος τῷ Σεβήρῳ πρότερον, ἰδιωτεύοντι ἔτι, τὰ ἔπη ταῦτα εἰρήκει,

Ὄμματα καὶ κεφαλὴν ἴκελος Διῒ τερπεκεραύνῳ
Ἄρεϊ δὲ ζώνην, στέρνον δὲ Ποσειδάωνι.

Καὶ μετὰ ταῦτα αὐτοκράτορι γενομένῳ εἶπε χρωμένῳ, ὅτι
Οἶκος δέ σοι πᾶς βήσεται δι' αἵματος.

Sed cum non multò pòst occisus eßet, atque hunc sermonem mecum habuisset postremum, illum vaticinatum eße quodammodo, ac futura prædixiße existimavi; non aliter quam Jovem qui Belus cognominatus, coliturque Apameæ civitate Syriæ. Nam is Severo, cum adhuc vitam privatam ageret, hos versus dixerat:

OS OCULOSQUE JOVI SIMILIS QUI FULMINA TORQUET
ET MARTI LATUS ET NEPTUNO PECTORA.

Eidemque post Imperatori facto, respondit consulenti,

PER SANGUINEM TIBI UNIVERSA IBIT DOMUS.

In quibus Oraculis specimen videmus & Homericarum & è Tragicis petitarum Sortium: de quibus postea latius.

De Macrino, qui huic Caracallæ successit, idem rursus Dio: Ὁ μὲν οὖν Μακρῖνος οὕτω καὶ γέρων ὢν (πεντήκοντα γὰρ καὶ τέσσαρα ἔτη ἦγε) καὶ ἐμπειρίᾳ πραγμάτων προφέρων, ἀρετήν τε ἀποδεικνύων, καὶ τοσούτων στρατευμάτων ἄρχων, ὑπὸ παιδαρίου, οὗ μηδὲ

δὲ

δὲ τὸ ὄνομα πρότερον ἠπίστατο, κατελύθη ὥς περ καὶ τὸ μαντεῖον αὐτῷ προεμήνυσε· χρωμένῳ γὰρ αὐτῷ τοῦτο ἔφη.

Ὦ γέρον, ἦ μάλα δή σε νεοὶ τείρουσι μαχηταὶ,
Σὴ δὲ βίη λέλυται, χαλεπὸν δέ σε γῆρας ἱκάνει.

Itaque Macrinus grandis natu (agebat enim annum 54.) *uſuque & experientia rerum præſtans, cum aliqua ſignificatione virtutis, tantique Imperator exercitus, à puerulo, cujus ne nomen quidem cognoverat antea, oppreſſus eſt. Uti Oraculum ei quondam prædixerat. Ipſi enim illud conſulenti hoc dixerat :*

EST JUVENUM MISERANDE SENEX TIBI NOXIA PUGNA,
NEC TIBI SUNT VIRES, SENIIQUE GRAVIS DOLOR INSTAT.

Ubi iterum habemus ſpecimen Homericarum ſortium quæ hoc tempore, in templis Fatidicis præcipue, locum habuiſſe videntur.

De hoc ipſo Macrino hæc ſequentia quoque narrat Capitolinus : *De ipſo quæ in Annales relata ſunt proferam. Vates Cæleſtis apud Carthaginem, quæ Deo repleta* (NB.) *ſolet vera canere, ſub Antonino Pio, quum ſciſcitante Proconſule de ſtatu, ut ſolebat, publico, & de ſuo imperio, futura prædiceret : ubi ad Principes ventum eſt, clarâ voce numerari juſſit, quoties diceret* ANTONINUM. *Tumque attentis omnibus* ANTONINI *nomen* AUGUSTI *octavo edidit. Sed credentibus cunctis quod octo annis Antoninus Pius imperaturus eſſet & ille tranſcendit hunc annorum numerum, & conſtitit* APUD CREDENTES, *vel tunc vel poſtea, per Vatem aliud deſignatum.*

Hîc illa verba, quæ Deo repleta *ſolet vera canere*, propter illud

illud *solet* indicare videntur, adhuc tempore hujus Capitolini, istud Oraculum dedisse responsa consulentibus; ac præcipuè quidem ob id paulò pòst sequens *solebat*.

Nam ita de suo tempore Capitolinus (qui suam de Vitis Cæsarum Historiam Diocletiano Cæsari dedicavit) loqui videtur: neque id ullo modo mirum videri debet, cum longè posterioribus temporibus ejusmodi Oraculorum responsa multis in locis data fuerint. Si quis tamen illud *solet* eo sensu accipere nolit per me licet, quod alia argumenta proposito meo aptè congruentia sufficiant.

Pergam igitur & addam ea qua Dio indubitatò de suo tempore refert. Is libro XLI. de Oraculo seu χρηστηρίῳ quod ad Appolloniam consulebatur, hæc tradit: Καὶ δὴ καὶ μαντεῖον τοιόνδε τι παρέχεται· λιβανωτὸν δὴ λαβὼν, καὶ προσευξάμενος ὅ, τι ποτὲ καὶ βούλει, ῥίπτει αὐτὸν τὴν εὐχὴν φέροντα. κἂν τούτῳ τὸ πῦρ, ἂν μέντοι ἐπιτελὲς εἴη ἐσόμενον, δέχεται αὐτὸν ἑτοιμότατα· κἂν ἄρα καὶ ἔξω πού προσπέσῃ, προσδραμὸν ἥρπασε καὶ κατανάλωσεν· ἂν δὲ ἀτέλεστον ᾖ, οὔτ' ἄλλως αὐτῷ προσέρχεται, κἂν ἐς αὐτὴν τὴν φλόγα φέρεται, ἐξαναχωρεῖ τε καὶ ἐκφεύγει, καὶ ταῦθ' οὕτως ἑκάτερα περὶ πάντων ὁμοίως, πλὴν θανάτου καὶ γάμου, ποιεῖ. περὶ γὰρ τούτων οὐδὲ ἔξεστι τινὶ ἀρχὴν αὐτοῦ πυθέσθαί τι. τοῦτο μὲν τοιοῦτόν ἐστιν.

Ibi & Oraculum editur, idque hoc modo; thure accepto, precibusque ejus rei ergo, quam volunt, factis, ipsum thus, ut secum eas preces deferat [*ad ignem*] *projiciunt. Tum si ratum sit futurum votum, ab igni thus è vestigio corripitur: ac si thus extra ignem forte deciderit, accurrens ignis id abripit, & consumit: sin irritum erit votum, neque ignis ad thus accedit, & si ad ipsam flammam conjicitur, recedit ab eâ atque effugit. Ita in utramque partem ignis futura prædicit, morte nuptiisque exceptis.* (NB.) *De his enim non licet cuiquam Oraculum consulere. Atque ea est istius Oraculi ratio.*

De

De Claudio, qui ante Valerianum tenuit clavum imperii, ita Trebellius Pollio: *Et bene venit in mentem; exprimenda est* SORS *quæ Claudio data esse perhibetur: eo magis ut intelligant omnes, genus Claudii ad felicitatem reipublicæ divinitus constitutum. Nam quum consuleret factus Imperator, quamdiu imperaturus esset,* SORS *talis emersit:*

TU QVI NVNC PATRIAS GVBERNAS ORAS,
ET MVNDVM REGIS ARBITER DEORVM,
IN VETERES TVIS NOVELLIS.
REGNABVNT ETENIM TVI MINORES,
ET REGES FACIENT SVOS MINORES.

Item quum in Apennino [optimè, meo judicio, Isaac. Casaubonus *Aponino* legit] *de se consuleret, responsum hujusmodi accepit:*

TERTIA DVM LATIO REGNANTEM VIDERIT ÆSTAS.

Item quum de posteris suis,

HIS EGO NEC METAS RERVM NEC TEMPORA PONO.

Item quum de fratre Quintillo, quem consortem habere volebat imperii, responsum est,

OSTENDVNT TERRIS HVNC TANTVM FATA.

[Vide hîc rursus exemplum Virgilianarum sortium in Oraculo Gerionis ad Patavium.]

De Aureliani tempore testem habemus Zosimum: qui duorum χρηστηρίων sub ejus Imperio adhuc Oracula reddentium meminit, hoc modò: Ἐν Σελευκείᾳ τῇ κατὰ Κιλικίαν Ἀπόλλωνος ἱερὸν ἵδρυτο, καλουμένου Σαρπηδονίου, καὶ ἐν τούτῳ χρηστήριον. τὰ μὲν οὖν περὶ τοῦ θεοῦ, &c. Post quæ pauculis interjectis,

pergit, τοῖς Παλμυρηνοῖς ἤδη χρωμένοις εἰ καθέξουσι τὴν τῆς ἑῴας ἡγεμονίαν, ἔχρησεν ὁ Θεὸς οὕτως,

Ἔξιτε μοῦ μεγάρων ἀπατήμονες ἄλλοι ἄνδρες,
Φύτλης ἀθανάτων ἐρικυδέος ἀλγυντῆρες.

Πυνθανομένοις δέ τισι περὶ τῆς Αὐρηλιανοῦ καὶ Παλμυρηνῶν στρατείας, ὁ Θεὸς ἀνεῖλε,

Κίρκος τρήρωσιν ἱερὸν γόον ἡγηλάζων,
Οἶος πολλῇσιν· ταὶ δὲ φρίσσουσι φονῆα.

Καὶ ἕτερον δὲ Παλμυρηνοῖς συνηνέχθη τοιοῦτον. Ἄφακα χωρίον ἐστὶ μέσον Ἡλιουπόλεώς τε καὶ Βίβλου, καθ' ὃ ναὸς Ἀφροδίτης Ἀφακίτιδος ἵδρυται· τούτου πλησίον λίμνη τίς ἐστιν ἐοικυῖα χειροποιήτῳ δεξαμενῇ. κατὰ μὲν οὖν τὸ ἱερὸν καὶ τοὺς πλησιάζοντας τόπους πῦρ ἐπὶ τοῦ ἀέρος λαμπάδος ἢ σφαίρας φαίνεται δίκην, συνόδων ἐν τῷ τόπῳ χρόνοις τακτοῖς γινομένων. ὅπερ καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἐφαίνετο χρόνων. ἐν δὲ τῇ λίμνῃ εἰς τιμὴν τῆς θεοῦ δῶρα προσέφερον οἱ συνιόντες ἔκ τε χρυσοῦ καὶ ἀργύρου πεποιημένα. καὶ ὑφάσματα μέντοι λίνου τε καὶ βύσσου, καὶ ἄλλης ὕλης τιμιωτέρας. καὶ εἰ μὲν δεκτὰ ἐφάνη, παραπλησίοις τοῖς βάρεσι καὶ τὰ ὑφάσματα κατεδύετο· εἰ δὲ ἄδεκτα καὶ ἀπόβλητα, αὐτά τε ἦν ἰδεῖν ἐπιπλέοντα τῷ ὕδατι τὰ ὑφάσματα, καὶ εἴ τι περ ἦν ἐν χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ καὶ ἄλλαις ὕλαις, αἷς φύσις οὐκ αἰωρεῖσθαι ἐπὶ τοῦ ὕδατος, ἀλλὰ καταδύεσθαι. τῶν Παλμυρηνῶν τοίνυν ἐν τῷ πρὸ τῆς καθαιρέσεως ἔτει συνελθόντων ἐν τῷ τῆς ἑορτῆς καιρῷ, καὶ εἰς τιμὴν τῆς θεοῦ δῶρα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ ὑφασμάτων κατὰ τῆς λίμνης ἀφέντων, πάντων τε τοῦ βάθους καταδυομένων, κατὰ τὸ ἐχόμενον ἔτος ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἑορτῆς ὤφθησαν αἰωρούμενα πάντα, τῆς θεοῦ διὰ τούτου τὰ ἐσόμενα δηλωσάσης.

Seleuciæ, quod est oppidum Ciliciæ, templum Apollinis erat, quem Sarpedonium vocant, & in eo ORACULUM. *De hoc quidem Deo quæ perhibentur*, &c. Tum post parvum intervallum sic pergit:

Cæte-

Cæterum Palmyrenis Oraculum consulentibus, an Orientis imperium habituri essent, in hæc verba Deus respondit:

FALLACES PRAVIQVE DOMO DISCEDITE NOSTRA.

Itidem quibusdam consulentibus de (NB.) *Aureliani adversus Palmyrenos expeditione, Deus Oraculum hoc edidit:*

FALCO PRÆIT SACRO LUCTU COMPLURIBUS UNUS.
QVÆ TAMEN HAUD CESSANT HOSTEM EXHORRERE, COLUMBIS.

[Pergit idem porro ad aliud Oraculum, dum textum ita continuat,]

Præterea quid aliud tale Palmyrenis accidit. Aphaca locus est inter Heliopolin & Biblum, ubi Fanum est Veneris Aphacitidis. Propter fanum istud lacus quidam est, cisternæ manu factæ similis. Juxta fanum & vicina loca ignis instar lampadis aut globi conspicitur, quoties statutis temporibus ibi conventus habentur: QVI QVIDEM AD NOSTRAM ÆTATEM USQUE *conspectus fuit. Ad lacum dona, quotquot ibi conveniebant, in honorem Deæ ferebant, ex auro & argento facta, itemque telas lineas &, byssinas alteriusque materiæ pretiosioris. Ac si quidem illa viderentur accepta, pari cum aliis pondere panni quoque subsidebant: sin eßent ingrata & rejicula, tum ipsas telas aquæ erat videre innatantes; tum si quid erat ex auro & argento, & aliis materiis, quarum est ea natura, ut super aquam se nunquam attollant, sed demergantur. Palmyreni ergo, quum tempore celebritatis, anno ante suum interitum proximo, convenissent, & in honorem Deæ dona partim aurea, partim argentea, partim textilia conjecissent in lacum, eaque*

omnia demergerentur in profundum: anno proximo, celebritatis ejusdem tempore, visa sunt in superficiem evecta. Quâ re Dea quid futurum esset significabat.

Videamus nunc quæso quæ de Licinnio narrat Hermias Sozomenus: ut sic simul quoque videamus usque ad ea tempora, si non & ulterius, perdurasse Didymæi Apollinis χρηστήριον; atque adeò non solum tam decantatum illud Delphicum, sed plura etiam alia (uti superius notatum est) durationis suæ terminos eousque, imò longè ultra Constantinum (quod de hoc etiam verisimile est) protulisse. Quæ verò de Licinnio habet Sozomenus, hæc sunt: Πρὸς τούτοις δὲ οἷα φιλεῖ γίνεσθαι, πάλιν εἰς μάχην καθίστασθαι μέλλων Κωνσταντίνῳ, τοῦ προσδοκωμένου πολέμου πρόνοιαν ἐποιεῖτο, διά τε σφαγίων καὶ μαντειῶν. καὶ ὑπαχθεὶς τισὶν ὑπισχνουμένοις αὐτῷ κρατήσειν, εἰς ἑλληνισμὸν ἐτράπη. ἀμέλει τοίνυν καὶ ἕλληνές φασιν αὐτὸν τότε ἀποπειραθῆναι τοῦ ἐν Μιλέτῳ μαντείου τοῦ Διδυμαίου Ἀπόλλωνος. ἐρομένῳ δὲ αὐτῷ περὶ τοῦ πολέμου, χρῆσαι τὸ δαιμόνιον τουτουσὶ τοὺς Ὁμηρικοὺς στίχους.

Ὦ γέρον, ἦ μάλα δή σε νέοι τείρουσι μαχηταί·
Σὴ δὲ βίη λέλυται, χαλεπὸν δέ σε γῆρας ἱκάνει.

Præterea cum, ut fieri solet, denuò ad bellum sese accingeret contra Constantinum, ad belli instantis curam sese accingebat, etiam victimis & Oraculis. Atque eò adactus à nonnullis qui ipsi Victoriam promittebant, rursus ad Ethnicismum delapsus est.

Atque adeo ipsi Ethnici dicunt, eum tunc expertum Oraculum illud Apollinis Didymæi in Mileto, atque ipsi interroganti de bello, respondisse Dæmonem hisce versibus Homericis:

Est juvenum miserande senex tibi noxia pugna,
Nec tibi sunt vires, seniique gravis dolor instat.

Ubi

Ubi (ut hoc obiter moneam) iterum videmus exemplum HOMERICARUM SORTIUM, Sicut, in Hiſtoria illa Treb. Pollionis de Claudio, habuimus Virgilianarum Sortium exemplum Oraculi Gerionis ad Aponi fontem. Videntur autem, ut ex hiſce apparere ſatis clarè mihi videtur, poſterioribus temporibus, ſacerdotes horum Poëtarum adhibuiſſe verſus, ne riderentur ob malè concepta metra: quod ſæpius ipſis accidebat, ab iis qui ipſorum dolos ac fraudes odorabantur. Sed de hac materia latius in primâ mea Diſſertatione locutus ſum.

Ex Zoſimo de Oraculo Aphacæ, ſeu Veneris Aphacitidis, ac Reſponſis ibi redditis, locuti ſumus. Iſtud autem manſiſſe ac reſpondiſſe, donec juſſu Conſtantini Magni everſum fuit, ob ſcelera & flagitia maſculæ Veneris, omniſque ejusdem naturæ turpitudinis, ibi ſub religionis prætextu commiſſa, ex Euſebii libro 3. de Vita Conſtantini, ſatis clarum eſt. Sicut idem quoque manifeſtum eſt de Templo atque Oraculo Æſculapii Ægis in Cilicia: de quo ita Euſebius: Ἐπειδὴ γὰρ πολὺς ἦν ἡ τῶν δοκήσι σοφῶν περὶ τὸν Κιλίκων δαίμονα πλάνη, μυρίων ἐπτοημένων ἐπ' αὐτῷ, ὡς ἂν ἐπὶ σωτῆρι, καὶ ἰατρῷ ποτε μὲν ἐπιφαινομένῳ τοῖς ἐγκαθεύδουσι, ποτὲ δὲ τῶν τὰ σώματα καμνόντων ἰωμένῳ τὰς νόσους (ψυχῶν δ' ἦν ὀλετὴρ αὔτικρυς οὗτος, τοῦ μὲν ἀληθοῦς ἀφέλκων σωτῆρος, ἐπὶ δὲ τὴν ἄθεον πλάνην κατασπῶν τοὺς πρὸς ἀπάτην εὐχερεῖς) εἰκότα δὲ πράττων, θεὸν ζηλωτὴν ἀληθῶς προβεβλημένος, καὶ τοῦτον εἰς ἔδαφος τὸν νεὼν ἐκέλευσε καταβληθῆναι. ἑνὶ δὲ νεύματι κατὰ γῆς ἡπλοῦτο, δεξιᾷ καταρριπτόμενος στρατιωτικῇ, τὸ τῶν γενναίων φιλοσόφων τὸ βοώμενον θαῦμα καὶ ὁ τῆδε ἐνδομυχῶν, οὐ δαίμων, οὐδέ γε Θεὸς, πλάνος δέ τις ψυχῶν μακροῖς καὶ μυρίοις ἐξαπατήσας χρόνοις. εἶτα ὁ κακῶν ἑτέρους ἀπαλλάξειν καὶ συμφορᾶς περιϊσχόμενος, οὐδὲν αὐτὸς πρὸς ἄμυναν εὗρε τὸ φάρμακον μᾶλλον, ἢ ὅτε κεραυνῷ βληθῆναι μυθεύεται.

Nam cum maximus ac vulgatiſſimus error circa illum Ciliciæ Dæmonem vaniſſimos homines occupaſſet, ac propè infi-

infiniti eum tanquam Servatorem ac Medicum admirarentur; quippe qui nunc in templo dormientibus appareret, nunc morbos ægrotantium curaret (erat tamen ille seductor animarum, utpote qui homines decipi faciles, à vero Servatore abductos ad falsum impietatis errorem pertraheret,) Imperator pro more atque instituto suo; quippe qui Zelatorem ac verè Servatorem Deum sibi colendum proposuerat, hoc etiam Templum solo æquari præcepit. Nec mora, ad unum Imperatoris nutum humi jacuit, manu militari subversum Templum quod nobiles Philosophi tantoperè suspexerant: & unà cum Templo ille ipse qui intus latitabat, non Dæmon aut Deus, sed deceptor quidam animarum, qui longissimi temporis spatio homines in fraudem induxerat.

Sic igitur ille qui malis & calamitatibus alios liberaturum se esse spondebat, nullum sibi ipse remedium reperit quo se tueretur: non magis quam cum fulmine percussum eum fabulæ fingunt. Post quæ paucis interjectis, ita pergit: Καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἔμελλον οὕτω φρονεῖν, τῆς ἔξωθεν τῶν ξοάνων φαντασίας πλείστην ὅσην μιαρίαν εἴσω κεκρυμμένην ὁρῶντες. ἢ γὰρ νεκρῶν σωμάτων ὑπῆν ὀστέα, ξηρά τε κρανία, γοήτων περιεργίαις ἐσκευωρημένα, ἢ ῥυπῶντα ῥάκη βδελυρίας αἰσχρᾶς ἔμπλεα, ἢ χόρτου καὶ καλάμης φορυτός. ἃ δὴ τῶν ἀψύχων ἐντὸς σεσωρευμένα θεώμενοι, αὐτοῖς τε καὶ τοῖς αὐτῶν πατράσι πολλὴν λογισμοῦ ἀφροσύνην κατεμέμφοντο. ὅτε μάλιστα ἐνενόουν, ὡς οὐδεὶς ἄρα ἦν ἐν τοῖς ἀδύτοις αὐτῶν μυχοῖς, οὐδ᾽ ἐν αὐτοῖς ἀγάλμασιν ἔνοικος οὐ δαίμων, οὐ χρησμῳδός, οὐ Θεός, οὐ μάντις· οἷα δὴ τὸ πρὶν ὑπελάμβανον, ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ἀμυδρόν τι ἢ σκιῶδες φάντασμα. διὸ δὴ προχείρως τοῖς ἐκ βασιλέως καταπεμφθεῖσι, πᾶν σκοτεινὸν ἄντρον, καὶ πᾶς ἀπόρρητος μυχὸς βατὸς ἦν· ἄβατά τε καὶ ἄδυτα, ἱερῶν τε τὰ ἐνδοτάτω στρατιωτικοῖς κατεπατεῖτο βήμασιν.

Quidni verò ita sentirent, cum sub externa simulacrorum specie tantam intus latentem spurcitiem cernerent. Nam aut cadaverum ossa, aut aridæ Calvariæ suberant, impostorum

fraude

fraude ſubreptæ, aut ſordidi panni turpi immunditie referti, aut denique fœni ac ſtipulæ acervus. Quæ cum in penetralibus ſimulacrorum animâ carentium congeſta adſpicerent, & ſuam & ſuorum parentum dementiam ſummam incuſabant: maximè cum animadverterent in ſuis illis adytis, atque in ipſis ſimulacris nullum eſſe intus habitantem, non Dæmonem Oracula fundentem; non Deum prædicentem futura, quemadmodum ſibi antea perſuaſerant: imò ne obſcurum quidem ac tenebricoſum ſpectrum. Atque idcircò quodvis vel obſcuriſſimum antrum & abditiſſimi quique receſſus, iis qui ab Imperatore miſſi erant, facilè patuerunt: adyta quinetiam & inacceſſa prius loca, ipſaque Templorum penetralia, militum veſtigiis terebantur.

Sed præternavigemus tandem tempora Conſtantini Magni: atque oſtendamus, uti de Delphico fecimus, ad Imperium Theodoſii, imò & ulterius χρηστήρια nonnulla petentibus dediſſe reſponſa.

Revocemus hîc ergò primò in memoriam edicta Conſtantii ac Juliani ſuperius allata: ex quibus patet talia μαντεῖα tunc temporis adhuc fuiſſe conſulta. Regnavit hic Conſtantius ultra 25. annos: Imperii ſui decimonono Julianum appellavit Cæſarem: cum quo anno ſequenti, dum hi ſimul; Conſtantius VIII. Julianus I. eſſent Conſules, primum illud ad populum publicarunt edictum. Secundum verò à nobis citatum (quod lib 9. Cod. cap. 18. ordine Septimum eſt) duobus annis pòſt; Titiano ſcilicet, & Cereale Coſſ. qui annus fuit poſt Chriſti nativitatem 358.

Quæ igitur ex hiſce edictis cognoſcimus (ut ex ſequentibus etiam clarius conſtabit) ſunt, aut non in totum ſic deſtructa fuiſſe ſub Conſtantini Imperio Templa Fatidica; ſed multa adhuc poſt ejus mortem ſuperfuiſſe: aut multa eorum quæ ſub ejus imperio diruta vel occluſa fuerant, ſtatim ſub Imperio Conſtantii fuiſſe aut inſtaurata aut denuò aperta.

Si

Si verò cuiquam hæc assertio aut minus vera aut nimis incerta videatur, consideret hæc sequentia exempla ex Ammiano Marcellino adducta. Qui quidem lib. 14. ita loquitur: *Eodem tempore Serenianus ex Duce, cujus ignavia populatam in Phœnice Cœlen antè retulimus, pulsatæ Majestatis Imperii reus jure postulatus à lege, incertum qua potuit suffragatione absolvi: apertè convictus, familiarem suum, cum pileo, quo caput operiebat, incantato vetitis artibus, ad* TEMPLUM *misisse* FATIDICUM, *quæritatum expresse, an firmum portenderetur imperium, ut cupiebat.* Et libro 19. hoc modo: *Materiam autem in infinitum quæstionibus extentis dedit, occasio vilis & parva. Oppidum est Abydum in Thebaidis parte situm extrema: hîc* BESÆ DEI *localiter appellati* ORACULUM *quondam futura pandebat, priscis circumjacentium regionum cæremoniis solitum coli. Et quoniam quidam præsentes, pars per alios, desideriorum indice missâ Scripturâ supplicationibus expresse conceptis, consulta Numinum scitabantur, chartulæ seu membranæ continentes quæ petebantur, post data quoque responsa interdum remanebant in Fano. Ex his aliqua* (NB.) *ad Imperatorem malignè sunt missa: qui ut erat augusti pectoris, obsurdescens in aliis etiam nimium seriis, in hoc titulo imâ, quod ajunt, auriculâ mollior, & suspicax, & minutus, acri felle concaluit, &c.* Quibus porrò quæstiones, ac supplicia super hac materiâ exercita superaddit. Ex quibus manifestum est (quamvis aliàs usus sit Ammianus in hac narratiuncula voce *quondam*) Oraculum istud adhuc tempore Constantii (imò & usque ad extrema ejus tempora) viguisse. Quia aliàs omninò intempestivum ac præter rem fuisset, tales chartulas mitti ad Imperatorem: nec potuissent illæ dare materiam (ut loquitur Ammianus) infinitam quæstionibus; atque ea producere mala, carceres, eculeos, exilia, alia-

aliaque ſupplicia tot nobilium quam ignobilium virorum, ſi hæc antè hujus Conſtantii Imperium contigiſſent.

Contigerunt autem hæc ſub finem ipſius vitæ, quum jam expeditionem in Perſas adornaret.

Quamobrem rectiſſimè mihi ſuſpicari videor, illud *quondam*, à ſciolo quodam poſterioris ævi, in Ammiani textum fuiſſe intruſum.

Hinc non mirum ſanè tam multa ac diverſa ab Juliano fuiſſe conſulta Oracula, ut Theodoretus lib. 3. cap. 9. teſtatur, hoc modo: Ἰουλιανὸς δὲ Πέρσαις ἐπιστρατεῦσαι βουλόμενος, εἰς ἅπαντα μὲν τὰ κατὰ τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν χρηστήρια τοὺς δυνατοὺς τῶν ὑπηκόων ἐξέπεμψεν. αὐτὸς δὲ τὸν Πύθιον τὸν Δαφναῖον ἱκέτευε δηλῶσαί οἱ τὰ ἐσόμενα. Ὁ δὲ τοὺς γειτονεύοντας νεκροὺς ἔφη ἐμποδὼν γίνεσθαι τῇ μαντείᾳ, καὶ χρῆναι τούτους πρότερον εἰς ἕτερον μετατεθῆναι χωρίον, εἶθ' οὕτως ἀπαγγεῖλαι πρόρρησιν. οὐ γὰρ ἂν εἴποιμί τι, μὴ τοῦ τεμένους ἐκκαθαρθέντος. *Julianus cum in animo haberet bellum contra Perſas gerere*, ad (NB.) OMNIA ORACULA, QUÆ ERANT INTRA FINES ROMANI IMPERII, *conſulenda, homines è ſuis ſumma benevolentiâ ſibi conjunctos miſit. Ille ipſe verò ſupplex orat Apollinem Daphnæum, uti quæ ſibi eſſent eventura, oſtenderet. Reſpondet Apollo, mortuos quoſdam, in proximo humatos, impedimento eſſe, quominus daret vaticinia. Eos igitur primùm transferendos eſſe: deinde quid futurum ſit ſe prædicturum pollicetur. Nam ſe, niſi purgato luco, nihil poſſe dicere, &c.*

Hic igitur mentio fit non ſolum Apollinis Daphnæi, ſed & *omnium Oraculorum*, ſeu χρηστηρίων, quæ erant intra fines Romani Imperii. Quod indicat tum temporis adhuc multa ſuperfuiſſe χρηστήρια, & intra & extra illud Imperium.

Citata nunc Theodoreti verba etiam fidem adſtruunt iis quæ Nicephorus, (cui ſoli aliàs in talibus non crederem) habet

 lib.

lib. 10. cap. 29. ubi ita loquitur: *Alias tum quoque*, QUUM ORACULA SIMUL ET SEORSIM OMNIA RESPONDISSENT, *Imperatoris avunculum Julianum ægrum moriturum non eſſe, reſponſis ipſis legendis, ærumnoſè & miſerabiliter is vitam finiit.*

De Oraculo Apollinis Daphnæi hic memorato tamen aliquis mihi objicere poſſet, id jam à longo tempore, Hadriani Cæſaris ſcilicet, etiam ipſo Ammiano (præter alios) teſte, fuiſſe mutum; cum ille in hunc modum de eo loquatur: *Hæc dum ita procedunt more pacis, multorum curioſior Julianus, novam conſilii viam ingreſſus eſt, venas fatidicas Caſtalii recludere cogitans fontis: quem obſtruxiſſe Cæſar dicitur Adrianus, mole ſaxorum ingenti, veritus,* (NB.) *ne ut ipſe præcinentibus aquis capeſſendam rempublicam comperit, etiam alii ſimilia docerentur: ac ſtatim circum humata corpora ſtatuit transferri eo ritu, quo Athenienſes inſulam purgaverant Delon.*

Verum eſt, fateor, iſtud χρηστήριον ab Juliano inſtauratum rurſus ac reſecratum, ſed non ita de Omnibus eſſe tenendum, quæ hic exprimuntur per generales iſtos terminos *Omnia Oracula*, &c. ſatis manifeſtum eſt ex iis exemplis quæ de Conſtantii tempore atque imperio adduxi, ut ex edictis per hunc Conſtantium Auguſtum ſimul cum Juliano tum adhuc Cæſare factis ac publicatis. Sed de hoc χρηστηρίῳ Apollinis Daphnæi plura habeo, ubi de Oraculorum Auctoribus tracto.

Si Fides quoque ſit habenda Cedreno, idem Julianus, uti inſtauravit χρηστήριον Apollinis Daphnæi, ſic etiam inſtauravit illud Apollinis Delphici. Ita enim pag. 250. edit. Baſileënſis loquitur: Πέμπει οὖν Ὀρειβάσιον τὸν ἰατρὸν καὶ κυαίστωρα ἐν Δελφοῖς, ἀνεγεῖραι τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἀπελθὼν οὖν αὐτὸς, καὶ τοῦ ἔργου ἁψάμενος, λαμβάνει χρησμὸν παρὰ τοῦ Δαίμονος:

Εἶπε.

Εἴπατε τῷ βασιλεῖ, χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά.
οὐκέτι φοῖβος ἔχει καλύβαν, οὐ μάντιδα δάφνην,
οὐ παγὰν λαλέουσαν, ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ.

Oribaſium Medicum ac Quæſtorem Delphos miſit, ut Oraculum Apollinis inſtauraret. is cùm eò perveniſſet opuſque inchoaſſet, tale à Dæmone accepit Oraculum:

CORRUIT ARTIFICI VARIE CORTINA LABORE
CONSTRUCTA: HOC REGI REDEUNTES DICITE VESTRO:
NEC CASA, NEC PHOEBI REDDENS ORACULA LAURUS
ULLA SUPER, NULLÆ VENIUNT A FONTE LOQUELÆ,
EXTINCTI LATICESQUE PROFUNDA SILENTIA SERVANT.

Ita vertit Xylander.

Hæc verò inſtauratio, ſecundum hunc Cedrenum, facta fuit ſub initium Imperii Juliani, atque adeò jam antè iſtam conſultationem de Bello Perſico, de qua Theodoretus lib. 3. cap. 9. & 21. narrat.

Sed an vera ſint hæc quæ narrat Cedrenus, merito quis dubitare queat, ex collatione verborum ipſius cum verbis citati modò Theodoreti. Ac ſi verum id quod de inſtauratione à Juliano per Oribaſium facta narrat, de reſponſo tamen erit quæſtio. Etenim teſte Cedreno, ut & prætenſo Oraculo ab ipſo adducto, reſpondit Dæmon & non reſpondit: reſpondit quippe ſe non reſpondere. Quod idem eſt ac ſi mutus aliquis, aut pro tali habitus, de re aliquâ interrogatus, articulatis vocibus hæc efferret: Ego non poſſum tibi reſpondere, eò quod loqui non valeam. Et tamen poſtea ſuper expeditione con-

tra Persas interrogatus respondit (testibus Socrate, Theodoreto, Sozomeno, & Ruffino) se ob cadavera ibi in vicinia humata non posse Juliano desiderata reddere responsa. Ita ut mihi hæc Cedreni narratiuncula ejusdem sit pretii ac valoris cum illa de Puero Hebræo, quam quasi ex Eusebio haustam Historiæ suæ insuit. Restat tamen, illud adhuc istis temporibus fuisse consultum.

Sed ut tandem citandis in hanc rem exemplis imponamus finem, prodeat nobis & in campum Macrobius; qui, (uti ex ipsorum verbis, & illustri testimonio in Codice Theodosiano lib. 6. tit. 8. patet) sub Arcadio & Honorio Augg. in vivis atque honore fuit. Is autem lib. 1. Saturnal. cap. 23. hæc sequentia narrat de Templo quodam in Assyriâ: *Hujus Templi religio etiam divinatione præpollet, quæ ad Apollinis potestatem refertur, qui idem atque Sol est. Vehitur enim simulacrum Dei Heliopolitani ferculo; ut vehuntur in pompa ludorum Circensium Deorum simulacra: & subeunt plerumque provinciæ proceres raso capite, longi temporis castimoniâ puri; feruntur que divino spiritu, non suo arbitrio, sed quò Deus propellit vehentes: ut videmus apud Antium promoveri simulacra* (NB.) *Fortunarum ad danda responsa. Consulunt hunc Deum absentes missis diplomatibus consignatis: rescribitur ordine ad ea quæ consultatione additâ continentur. Sic & Imperator Trajanus initurus ex ea provincia Parthiam cum exercitu constantissimæ religionis, hortantibus amicis ut de eventu consuleret rei cœptæ, egit Romano consilio, priùs explorando fidem religionis: ne forte fraus subesset humana. Et primùm misit signatos codicillos, ad quos sibi rescribi vellet. Deus jussit afferri chartam, eamque signari puram & mitti, stupentibus Sacerdotibus ad ejusmodi factum: ignorabant quippe conditionem codicillorum. Hos cum maxima admiratione Trajanus excepit, quod ipse quoque puris tabulis cum Deo egisset. Tunc aliis codicillis*

lis conſcriptis conſignatiſque conſuluit, an Romam perpetrato bello rediturus eſſet. Vitem centurialem Deus ex muneribus in æde dedicatis deferri juſſit, diviſamque in partes ſudario condi ac proinde ferri. Exitus rei obitu Trajani apparuit, oſſibus Romam relatis. Nam fragmentis ſpecies reliquiarum, vitis argumento caſus futuri temporis oſtenſum eſt.

CAPUT VI.

Hiſce ulterius illuſtrandis diſquiritur, quamdiu Ritus Ethnici, jam poſt Conſtantinum Magnum publicè perduraverint: ut qui ne quidem cum Theodoſii, filiorumque ipſius, morte penitùs extincti fuerint; Sicut & iſta occaſione adducuntur Ethnicorum teſtimonia de Monachis Chriſtianorum, nec in totum mendacia; uti ex ipſo Hieronymo clare monſtratur: agiturque de Canopi feſtis; ac quam multi etiam ultra hæc tempora Gentiliſmo publice patrocinati fuerint; tam permiſſu Imperatorum, quam contra ipſorum edicta. Tandemque de nominibus ADORATIONIS, DIVI NUMINIS, SACRORUM ORACULORUM, *& quæ alia plura hiſce ſimilia Imperatoribus jam Chriſtianiſmum amplexis tribuebantur, agitur.*

ET hæc quidem, Benevole Lector, tam ex Chriſtianis quàm Ethnicis ſcriptoribus adduxi; ut oſtenderem, quàm malo ac debili, imò nullo fundamento ſuperſtructa ſit, atque innitatur ea opinio, quæ tam latè inter homines, etiam doctos ferè tam bene quam indoctos, pervagata eſt; Oracula nempe, ſive χρηστήρια, aut jam ante Chriſtum natum, aut cum Chriſti in terras adventu, aut ſaltem paulò poſt (ſive per

prædicationem Euangelii ſive alias ob cauſas) plane obmutuiſſe. Nam quamvis (præter ſolos, quod ſciam, Peucerum & Mœbium, qui ipſorum durationem uſque ad Julianum extendunt) Boiſſardus, Hoſpinianus, Schedius, Molinæus pluresque alii quoque dicant, illa ab eo tempore emarcuiſſe, ac ſenſim obmutuiſſe: Horum tamen nemo in ea re ſatis ſibi conſtat: ut patet ex exemplo de puero Hebræo, aliiſque, quæ etiam à Peucero, &c. adducuntur.

Cum tamen & ex præcedentibus viderimus, atque ex nunc ſequentibus amplius videre queamus, ea non ſolum uſque ad Julianum, verum & uſque ad Theodoſium, imò & ulterius, ſi non ultra Honorium & Arcadium Augg. (nonnulla ſcilicet eorum) durationis ſuæ terminos extendiſſe.

Nec mirum ſanè tam diu χρηστήρια hæc diverſis in locis, imò multis adhuc, tam ſub Imperio Romano quam extra illud exſtitiſſe: ac tam diu detinuiſſe ſtultam vulgi (imò & aliorum quandoque) credulitatem; neque exſtincta ſtatim imperantibus jam Cæſaribus atque Auguſtis Chriſtianam amplectentibus doctrinam ac fidem; cum tam infinitus adhuc reſtaret numerus Ethnicorum ſub ipſo etiam Imperio Romano, in Provinciis nempe & Regnis huic Imperio vectigalibus; quæ vel omninò vel maximam partem adhærebant Gentiliſmo ejuſque pravis, ac ſtultis ſæpè, ſuperſtitionibus attinebantur.

Hinc Ruffinus lib. 11. cap. 19. Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ ita loquitur: *Idolorum cultus, qui Conſtantini inſtitutione, & deinceps negligi & deſtrui* COEPTUS FUERAT *eodem* [Theodoſio] *imperante collapſus eſt.*

Quæ latius tractat Theodoretus lib. 5. cap. 20. in hunc modum: Ὁ δὲ πιστότατος βασιλεὺς κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης μετέθηκεν τὴν σπουδὴν, καὶ νόμους ἔγραψε τὰ τῶν εἰδώλων τεμένη καταλυθῆναι κελεύων. Κωνσταντῖνος μὲν γὰρ ὁ μέγας, ὁ πάσης ἀξιώτατος εὐφημίας, πρῶτος εὐσεβείᾳ τὴν βασιλείαν κοσμήσας, καὶ τὴν οἰκουμένην ἔτι μεμηνυῖαν ὁρῶν, τὸ μὲν τοῖς δαίμοσι θύειν, παντάπασιν ἀπηγόρευσε.

τοὺς

τοὺς δὲ τούτων ναοὺς οὐ κατέλυσεν, ἀλλ' ἀβάτους εἶναι προσέταξε. καὶ μέντοι καὶ οἱ τούτου παῖδες τοῖς πατρῴοις ἠκολούθησαν ἴχνεσιν. Ἰουλιανὸς δὲ ἀνεώσατο τὴν ἀσέβειαν, καὶ τῆς παλαιᾶς ἐξαπάτης ἐξῆψε τὴν φλόγα. Ἰωβιανὸς δὲ τὴν βασιλείαν παραλαβὼν, πάλιν τὴν τῶν εἰδώλων ἐκώλυσε τὴν θεραπείαν. καὶ Βαλεντινιανὸς δὲ ὁ μέγας, τοιοῖσδε κεχρημένος νόμοις ἴθυνε τὴν εὐρώπην. ὁ δὲ Βάλης πᾶσι μὲν τοῖς ἄλλοις ἐπέτρεψε θρησκεύειν ἣ βούλοιντο καὶ τὰ θρησκευόμενα θεραπεύειν, μόνοις δὲ πολεμῶν διετέλει τοῖς τῶν ἀποστολικῶν ὑπερμαχοῦσι δογμάτων. πάντα γοῦν τὸν τῆς ἐκείνου βασιλείας χρόνον, καὶ τὸ ἐπιβώμιον ἥπτετο πῦρ, καὶ σπονδὰς καὶ θυσίας τοῖς εἰδώλοις προσέφερον καὶ τὰς δημοθοινίας κατὰ τὴν ἀγορὰν ἐπετέλουν, καὶ οἱ τοῦ Διονύσου τὰ ὄργια τελεσμένον, μετὰ τῶν αἰγίδων ἔτρεχον, τοὺς κύνας διασπῶντες, καὶ μεμηνότες καὶ βακχεύοντες, καὶ τὰ ἄλλα δρῶντες, ἃ τὴν τοῦ διδασκάλου πανήγυριν δηλοῖ. ταῦτα πάντα Θεοδόσιος εὑρὼν ὁ πιστότατος βασιλεὺς, πρόρριζα τε ἀνέσπασε καὶ λήθῃ παρέδωκε. Πρῶτος μέντοι τῶν ἄλλων ἀρχιερέων, Μάρκελλος ὁ πάντα ἄριστος ὅπλῳ τῷ νόμῳ χρησάμενος τῆς ἐγκεχειρισμένης πόλεως τὰ τεμένη κατέλυσε, &c.

His confectis rebus Imperator fidelissimus omne suum studium ad errorem Gentilium evertendum transtulit; legesque promulgavit, quibus imperatum erat, ut simulacrorum fana diruerentur. Nam CONSTANTINUS MAGNUS *omnibus laudis præconiis meritò efferendus, qui primus Imperium vero Dei cultu oxornare studebat, videns adhuc orbem terrarum cæco errore furentem, tametsi vetuit omnino Dæmonibus immolare hostias, non tamen illorum delubra demolitus est: Sed mandatum solum dedit, ne quisquam ad ea accederet. Quinetiam ipsius filii paterna diligenter persecuti sunt vestigia. Julianus autem impietatem renovare, & flammam veteris fraudis jam pridem extinctam de integro accendere laboravit. At contra* JOVIANUS *Imperio potitus* SIMULACRORUM *cultum omnino vetuit.* VALENTINIANUS *quoque ille* MAGNUS *iisdem legibus Europam præclarè gubernavit. Cæterum* VALENS, *sicut*

aliis

aliis omnibus permisit potestatem eam quam vellent religionem amplectendi, & eos colendi Deos, quos ipsi pro Deis haberent: ita adversus solos Doctrinæ Apostolicæ propugnatores bellum continenter gessit. Itaque toto tempore quo ille regnabat ignem in aris accendere, libamenta & hostias simulacris immolare, celebrare quoque in foro epulas Gentiles non destiterunt. Quin etiam Mysteriis Bacchi initiati, cum scutis cursitare, dilacerare canes, Bacchari, alia denique agere, quæ Magistri sui improbitatem, satis apertè declarabant. Quæ omnia, cum fidelissimus Imperator Theodosius pro certo comperisset, exstirpavit radicitus, & sempiterna oblivione obruenda curavit, &c.

In quibus Theodoreti verbis tria notanda veniunt.

Primum est Joviani Imperium solum per quinque menses, imò nec totos, durasse; adeóque ipsum non potuisse aut multa innovare, aut si hoc fecerit, ad exitum non potuisse perducere.

Secundum est, quod testatur de Valentiniano Magno. Lubenter sanè concedam, eum longe aliter quam Valens fuit, in hisce fuisse animatum. At certum interim est, ex antiquis monumentis, ipsum aut voluntate aut potestate defectum aut metu, rationibusve aliis Politicis deterritum, non eo fuisse provectum, ut cum aliquo vigore, (tanto saltem ut aliquem effectum ipsius conatus tales sortirentur) publicum Ethnicorum cultum opprimere aggressus sit: multò minus ut eum in totum exstinxerit. Patet hoc abunde satis ex inscriptionibus aliisque monumentis (narrationibus quoque Historicis) in Occidente, cujus Imperio per 12. propè annos præfuit, inventis; ex quibus manifestum fit & *Sacra Tauropolia* ipsius sub Imperio frequenter, & per maximæ auctoritatis ac potentiæ viros, fuisse suscepta & perpetrata; ipsosque, earumve uxores, talibus horrendis sanè Sacris præfuisse, publiceque id per inscriptiones publicas fuisse testatos.

Cum

Conſtat ex hiſce allatis exemplis, Valentiniani tempore, ſub ejuſve, ut rem acu propius tangamus, imperio ipſiuſque auſpiciis ductuve aut mandatis Ethnicifmi cultum publicum tali modo, ut Theodoretus noſter perhibet, non fuiſſe vetitum aut oppreſſum. Quum videamus & ipſius Theodoſii Majoris ſub Imperio, (quod tertio notandum venerat) minimè, niſi jam exſtincto Eugenio, Honorioque ad Imperium adſcito, eum ſerio fuiſſe repreſſum, non tamen (quod notatu dignum eſt) omnino fuiſſe, verum indirecte tantum, exſtinctum.

Sed priuſquam illa demonſtremus, videamus, quale circa Oracula ac Divinationes, hujuſce Theodoſii, item Gratiani, ac Valentiniani Imperatorum, decretum fuerit factum. Decretum illud extat in Cod. Juſtiniani tit. 1. & 2. (de Paganis & Sacrificiis & Templis) Cynegio Præfecto Prætorio datum; quod ita ſonat:

Impp. Theod. Grat. & Valent. A. A. A. Cynegio Præfecto Prætorio.

Ne quis Mortalium (NB.) ITA *Sacrificii ſumat audaciam, ut inſpectione jecoris, extorumve præſagio vanæ ſpem promiſſionis accipiat, vel (quod eſt deterius)* FUTURA SUB EXECRABILI CONSULTATIONE COGNOSCAT. *Acerbioris enim imminebit ſupplicii cruciatus ei, qui contra vetitum præſentium vel futurarum rerum explorare tentaverit veritatem. Datum 7. Calend. Jun. Arcadio & Bautone Conſſ.* 385.

In quo Edicto duo potiſſimum veniunt conſideranda. Ac primo quidem vocula *ita*, quâ indicatur non ita tunc fuiſſe vetita omnis generis Sacrificia ut in totum prohiberentur (quod ex ſequentibus clarius eluceſcet) ab hiſce Imperatoribus: ſed ſic ſolum, ut per iſta non extiſpicia ac præſagia caperentur. Quod per talia ſæpè tentaretur Imperium, aut ſaltem, ea ſuſpicio teneret Imperatores; uti exemplis Conſtantii ac Valen-

tis apud Ammianum satis liquido constat. Videatur historia quam de Theodoro, Hilario, &c. Adduco in Tractatione mea de Sortibus, & quæ Zosimus de eodem facto, quamvis paulo aliter narrat, libro 4. Historiarum hisce verbis: Ἦν τις Θεόδωρος τοῖς βασιλικοῖς ὑπογραφεῦσιν ἐναριθμούμενος. τοῦτον εὖ μὲν γεγονότα καὶ τραφέντα, νέον δὲ ἔτι καὶ τῷ τῆς ἡλικίας θερμῷ ῥᾳδίως κολάκων θωπείαις ἐπὶ τὰ χείρονα συλλευόμενον περιστάντες τοιοῦτοί τινες, ἀναπείθουσιν ὡς περιττοί τινές εἰσιν ἐν παιδείᾳ, καὶ τεκμήρασθαι τὸ μέλλον ἔκ τινος κατωθωμένης αὐτοῖς μαντείας δεινοί. πυνθανόμενοι δὲ, τίς μετὰ Οὐάλεντα βασιλεύσειεν, (NB.) ἔστησαν τρίποδα, τὸ μέλλον αὐτοῖς διά τινος σημαίνοντα τελετῆς· φαίνεται δὲ ἐν τῷ τρίποδι γεγραμμένα Θῆτα καὶ Ε, καὶ Ο, καὶ ἐπὶ τούτοις τὸ Δέλτα. ταῦτα δὲ, μονονουχὶ φωνὴν ἀφιέντα, δηλοῦν ὡς Θεόδωρος τὴν βασιλείαν μετὰ Οὐάλεντα διαδέξεται. (NB.) τούτοις ἐπαρθεὶς τοῖς ὕθλοις, ὑπό τε τῆς ἄγαν ἐπιθυμίας ἀγύρταις συνεχῶς καὶ γόησιν ἐντυγχάνων, καὶ περὶ τοῦ πρακτέου κοινούμενος, (lege κοινονούμενος) βασιλεῖ κατάφωρος γίνεται.

Erat Theodorus quidam inter Notarios Imperatoris adscriptus. Hunc nobili quidem genere prognatum & educatum bene, sed juvenem adhuc, qui ex ætatis fervore, non difficulter adsentatorum adulationibus ad pejora impelleretur, adorti ejus generis homines, excellere se literis, & ex Divinatione quâdam, ab se præclare percepta, futura conjiciendi se peritos esse persuadent. Inquirentes autem, quis post Valentem imperaturus esset, tripodem statuisse; qui ritu quodam arcano significaret eis, quod futurum esset. In hoc Tripode scriptas literas Θ, *&* Ε, *&* Ο, *& præter has* Δ *apparuisse: quæ quidem, modo non vocem exprimentes, indicent, Theodorum in Imperio Valenti successurum. His ille nugis elatus, dum præ cupiditate nimiâ circulatores & maleficos* [Græca hîc longè significantiora] *frequenter adit, & cum eis, quod agendum erat, communicat, Imperatori proditur.*

Ut autem rursus paulò altius adscendamus ad Valentinianum majorem, expendendum relinquo Lectori, num ille tam strenuè uti vult Theodoretus, Ethnicismo obviam iverit, eique delendo incubuerit (quod etiamsi verum esset, successum ei defuisse, ex sequentibus certissimum fiet) quum inveniamus apud Zosimum (cui non nimis temere fides deroganda est, ut optimè ostendit Leunclavius, quamvis Christianorum inimico) ipsum concessisse denuo, licet jam ante vetuisset, ut Athenienses secundum consuetudines antiquas, non tamen immodestè nimis, mysteria sua celebrarent. cujus Zosimi verba hic apponere mihi operæpretium visum fuit: sunt autem quæ hîc sequuntur:

Ἐπεὶ δὲ καὶ νόμων εἰσφορὰς ἐγνώκει ποιήσασθαι, ἀφ' ἑστίας ὥσπερ ἀρξάμενος, τὰς νυκτερινὰς ἐκώλυε θυσίας ἐπιτελεῖσθαι, τοῖς μυσαρῶς μὲν οὖν πραττομένοις ἐμποδὼν διὰ τοῦ τοιοῦδε νόμου γενέσθαι βουλόμενος. ἐπεὶ δὲ Πραιτεξτᾶτος, ὁ τῆς Ἑλλάδος τὴν ἀνθύπατον ἔχων ἀρχὴν, ἀνὴρ ἐν πάσαις διαπρέπων ταῖς ἀρεταῖς, τοῦτον ἔφη τὸν νόμον ἀβίοτον τοῖς Ἕλλησιν καταστήσειν τὸν βίον, εἰ μέλλοιεν κωλύεσθαι τὰ συνέχοντα τὸ ἀνθρώπειον γένος ἁγιώτατα μυστήρια κατὰ θεσμὸν ἐκτελεῖν, ἐπέταξεν ἀργοῦντος τοῦ νόμου, πράττεσθαι δὲ πάντα κατὰ τὰ ἐξ ἀρχῆς πάτρια.

Et quia Legum quoque promulgationes instituere decreverat, exorsus ab ipso lare, quod ajunt, nocturna sacra fieri prohibuit: qua lege coërcere volebat ea quæ sceleratè designarentur. Sed quum Prætextatus, qui pro Consule Græciam administrabat, vir omni virtute præstans, hanc legem diceret vitam injucundam & acerbam victu Græcis parituram, si futurum eßet, ut Mysteria sanctißima, quæ genus humanum continent, prohiberentur; peragi ea ritè, vi legis suæ ceßante, permisit: ita tamen, ut omnia secundum patrias consuetudines, quales ab initio fuissent, perficerentur.

Ut autem revertamur ad Edictum illud datum Arcadio ac

Bautoni Coff. ac modò ſuperius allatum, conſideranda veniunt verba illa *ſub execrabili conſultatione*. Ex quibus mihi non obſcurum hic præcipuè quidem intelligi horrenda illa ſacrificia, quæ manibus eliciendis per νεκυομαντείας, ut ita divinatio perageretur, inſtituebantur; ſicut & illud Oraculorum genus quod præcipuum quondam fuerat, at hiſce temporibus parum admodum obtinebat: licet ob adhuc perſeverantem Ethniciſmum tam intra quam extra Romani Imperii terminos, uti ex Macrobio liquet, conſuleretur. Nec defecerant in totum Haruſpices, Augures, Harioli, Sortilegi atque ejuſmodi Impoſtores: qui magna vi ac conatu fugientem jam planè Gentiliſmum retinere conabantur.

Alias enim publicum Gentiliſmi cultum adhuc ſub Theodoſio diu perduraſſe, præterquam ex iis quæ jam ſuperius allata fuere, etiam ex ſequentibus fiet manifeſtiſſimum; imò ne quidem *directè* hunc eum vetare auſum fuiſſe, vel ſaltem non vetuiſſe, in ipſa urbe Roma per tot ſæcula Romani Imperii capite. Quibus ulterius adſtruendis prodeat nobis Zoſimus: qui, libro quarto, de exactionibus nimium ſeveris Theodoſii loquens, ita fatur:

Deumque ſuppliciter orabant [populus ſcilicet,] *ut talibus tantiſque calamitatibus liberarentur. Etenim* (NB.) *adhuc facultatem habebant adeundi fana, patriiſque ritibus numina placandi.* Græca verba ſunt: Ἱκετεύοντες τὸν Θεὸν, καὶ δεόμενοι τῶν τοσούτων αὐτοῖς ἀπαλλαγὴν εὑρέσθαι συμφορῶν. ἔτι γὰρ ἦν αὐτοῖς ἄδεια τοῦ φοιτᾷν εἰς τὰ ἱερὰ, καὶ τὰ θεῖα κατὰ τοὺς πατρίους θεσμοὺς ἐκμειλίττεσθαι.

Primum incepiſſe videtur Theodoſius ab Ægypto: uti ex Zoſimo ſatis commodè, meo judicio, colligi poteſt. Is enim de hoc Theodoſio poſt interfectum Gratianum (à quo in Imperium adſcitus fuerat) Maximo inſidiante, ita loquitur, libro 4. Θεοδόσιος δὲ ὁ βασιλεὺς ἐδέχετό τε βασιλέα Μάξιμον εἶναι, καὶ εἰκόνων αὐτῷ κοινωνεῖν, καὶ βασιλέως προσηγορίας ἠξίου, λά-

λάθρα μὲν τὸν καθ' αὐτοῦ πραγματευόμενος πόλεμον, πάντη δὲ θωπείας εἴδει καὶ θεραπείας αὐτὸν καταστρατηγῶν· ὥστε καὶ Κυνηγίῳ κατὰ τὴν Αἴγυπτον, προστεταγμένῳ τὰ πᾶσι τὴν εἰς τὰ θεῖα θρησκείαν ἀπαγορεῦσαι, καὶ κλεῖθρα τοῖς τεμένεσιν ἐπιθεῖναι, τὴν Μαξίμου εἰκόνα δεῖξαι τοῖς Ἀλεξανδρεῦσιν ἐπέταξεν, ἀναθεῖναί τε δημοσίᾳ ταύτην, καὶ ὅτι συμβασιλεύειν ἔλαχεν αὐτῷ, προσφωνῆσαι τῷ δήμῳ. Κυνήγιος μὲν οὖν καὶ ἐν τούτῳ τὸ προσταχθὲν ἐπλήρου· καὶ τῶν κατὰ τὴν ἑώαν καὶ τὴν Αἴγυπτον ἅπασαν ἱερῶν, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἀπέκλεισε τὰς εἰσόδους· θυσίας τε εἶρξε τὰς ἐξ αἰῶνος νενομισμένας, καὶ πᾶσαν πάτριον ἁγιστείαν.

Heic admittere Theodosius, ut Maximus Imperator esset; simulque dignum ducere qui secum statuarum & Imperatorii nominis esset particeps. Verum clam in eum bellum moliri, & omni adsentationis atque observantiæ genere hominem circumvenire: adeo quidem ut etiam daret in mandatis Cynegio Præfecto Prætorii, quum eum ablegaret in Ægyptum, & omnibus numinum religione per ipsum interdici, ac fana claudi præcepisset; ut imaginem Maximi conspiciendam Alexandrinis exhiberet, publicéque poneret; & consortem hunc Imperii factum esse, habita ad populum oratione, declararet. Quâ quidem in re Cynegius, quod imperatum fuerat præstitit; aditusque Templorum per Orientem, & universam Ægyptum, & ipsam Alexandriam occlusit, sacrificiaque ab omni ævo usitata, cum omni patrio cultu prohibuit.

Huc usque tantum Ethnicorum fana occlusa, sacrificiaque in ipsis offerri solita fuisse prohibita patet: & quidem initio facto ab Ægypto, atque in illa præcipuè ab Alexandriâ. Orientem nominat quoque Zosimus: sed an hæc de toto Oriente sint intelligenda, & non potius de ista Orientali plaga cui præfectus fuerat Cynegius, meritò dubites.

At in ipsa urbe Româ, demum post occisum Eugenium; cum frustra Senatum Romanum, ut Ethnicismum relinqueret

& Christianiſmum amplecteretur, ſuaſiſſet; non templa claudi, multo minus demoliri ac deſtrui, mandavit: ſed tantum, ad publica ſacrificia, publicos ſumptus denegavit: ut remoto hoc cultus Ethnici magno ſuſtentaculo ille ſponte ſua in interitum ruere inciperet.

Sic enim Zoſimus lib. 5.

Ὅτε Θεοδόσιος ὁ πρεσβύτης, τὴν Εὐγενίου καθελὼν τυραννίδα, τὴν Ῥώμην κατέλαβε, καὶ τῆς ἱερᾶς ἁγιστείας ἐνεποίησε πᾶσιν ὀλιγωρίαν, τὴν δημοσίαν δαπάνην τοῖς ἱεροῖς χορηγεῖν ἀρνησάμενος, ἀπηλαύνοντο μὲν ἱερεῖς καὶ ἱέρειαι, κατελιμπάνετο δὲ πάσης ἱερουργίας τὰ τεμένη. τότε δὲ τοίνυν ἐπεγγελάσασα τούτοις ἡ Σερῆνα, τὸ μητρῷον ἰδεῖν ἐβουλήθη. θεασαμένη δὲ τῷ τῆς Ῥέας ἀγάλματι περικείμενον ἐπὶ τοῦ τραχήλου κόσμον, τῆς θείας ἐκείνης ἄξιον ἁγιστείας, περιελοῦσα τοῦ ἀγάλματος, τῷ ἑαυτῆς ἐπέθηκε τραχήλῳ· καὶ ἐπειδὴ πρεσβῦτις ἐκ τῶν Ἑστιακῶν περιλελειμμένη παρθένων, ὠνείδισεν αὐτῇ κατὰ πρόσωπον τὴν ἀσέβειαν, περιΰβρισέ τε καὶ ἀπελαύνεσθαι διὰ τῶν ἑπομένων ἐκέλευσεν· ἡ δὲ, καίτοι, πᾶν ὅτι ταύτης ἄξιον τῆς ἀσεβείας, ἐλθεῖν αὐτῇ Σερήνᾳ, καὶ ἀνδρὶ, καὶ τέκνοις, ἠράσατο. ἐπεὶ δὲ οὐδενὸς τούτων ποιησαμένη λόγον, ἀνεχώρει τοῦ τεμένους ἐγκαλλωπιζομένη τῷ κόσμῳ, πολλάκις μὲν ἐπεφοίτησεν ὄναρ αὐτῇ καὶ ὕπαρ, τὸν ἐπόμενον θάνατον προμηνύον.

Quo tempore Theodoſius Major, oppreſſâ Eugenii tyrannide, Romam venit, & contemptum ſacri cultus in animis omnium excitavit, publicum ſumptum ad ſacrificia ſe ſuppeditaturum inficiatus: expellebantur utriuſque ſexus Sacerdotes, & fana ſacrificiis omnibus deſtituta jacebant. Tunc igitur his illudens Serena Matris Deum ædem videre voluit. Conſpicata verò mundum, collo ſimulacri Rheæ circumjectum, illo divino cultu dignum: hunc ipſum ſimulacro ademptum, collo ſuo adhibuit. Quumque vetula quædam, ex Virginibus reliqua Veſtalibus, hanc impietatem in os illi exprobraſſet; tam contumeliis illi gravibus illuſit, quam abigi per comites eam pediſſequos juſſit. Tum ea deſcendens,

quid-

quidquid illa dignum impietate foret, ut & ipsi Serenæ & marito ejus, & liberis eveniret, imprecatur. Illa verò, nullius horum ratione habita, cum mundo isto sibi placens, è fano exisset, sæpenumero quiddam ei se tum quiescenti, tum vigilanti offerebat, quod mortem imminentem denuntiaret, &c. Videamus & quæ de hoc Theodosio habet idem Zosimus lib. 4. sub finem istius libri:

Τῶνδε πραγμάτων ὧδε τῷ βασιλεῖ Θεοδοσίῳ προχωρησάντων, ἐπιδημήσας τῇ Ῥώμῃ, τὸν υἱὸν Ὀνώριον ἀπεδείκνυσε βασιλέα, Στιλίχωνα στρατηγόν τε ἀποφήνας ἅμα τῶν αὐτόθι ταγμάτων, καὶ ἐπίτροπον καταλιπὼν τῷ παιδί. συγκαλήσας δὲ τὴν γερουσίαν τοῖς ἄνωθεν παραδεδομένοις ἐμμένουσαν πατρίοις, καὶ οὐχ ἑλομένην ἔτι συνενεχθῆναι τοῖς περὶ τὴν τῶν θεῶν ἀποκλίνασι καταφρόνησιν λόγους προσῆγε, παρακαλῶν ἀφιέναι μὲν ἣν πρότερον μετήεσαν (ὡς αὐτὸς ἔλεγε) πλάνην, ἑλέσθαι δὲ τὴν τῶν Χριστιανῶν πίστιν, ἧς ἐπαγγελία παντὸς ἁμαρτήματος καὶ πάσης ἀσεβείας ἀπαλλαγή. μηδενὸς δὲ τῇ παρακλήσει πεισθέντος μηδὲ ἑλομένου τῶν ἀφ' οὗπερ ἡ πόλις ᾠκίσθη παραδεδομένων αὐτοῖς πατρίων ἀναχωρῆσαι, καὶ προτιμῆσαι τούτων ἄλογον συγκατάθεσιν (ἐκεῖνα μὲν γὰρ φυλάξαντας, ἤδη διακοσίοις καὶ χιλίοις σχεδὸν ἔτεσιν ἀπόρθητον τὴν πόλιν οἰκεῖν· ἕτερα δὲ ἀντὶ τούτων ἀλλαξαμένους, τὸ ἐκβησόμενον ἀγνοεῖν) τότε δὲ ὁ Θεοδόσιος βαρύνεσθαι τὸ δημόσιον ἔλεγε τῇ περὶ τὰ ἱερὰ καὶ τὰς θυσίας δαπάνῃ, βούλεσθαί τε ταῦτα περιελεῖν, οὔτε τὸ πραττόμενον ἐπαινοῦντα, καὶ ἄλλως τῆς στρατιωτικῆς χρείας πλειόνων δεομένης χρημάτων· τῶν δὲ ἀπὸ τῆς γερουσίας μὴ κατὰ θεσμὸν εἰπόντων πράττεσθαι τὰ τελούμενα, μὴ δημοσίου τοῦ δαπανήματος ὄντος, διὰ τοῦτό τε τοῦ θυηπολικοῦ θεσμοῦ λήξαντος, καὶ τῶν ἄλλων ὅσα τῆς πατρίου παραδόσεως ἦν ἐν ἀμελείᾳ κειμένων, ἡ Ῥωμαίων ἐπικράτεια κατὰ μέρος ἐλαττωθεῖσα, βαρβάρων οἰκητήριον γέγονε, ἢ καὶ τέλεον ἐκπεσοῦσα τῶν οἰκητόρων, εἰς τοῦτο κατέστη σχήματος, ὥστε μηδὲ τοὺς τόπους ἐν οἷς γεγόνασιν αἱ πόλεις, ἐπιγινώσκειν.

Quum hoc modo res Theodosio Principi successissent, Romam ingreßus Honorium filium Imperatorem declarat, Stelichone legionum in iis locis duce creato, & eodem filio suo tuto-

tutore. Cæterum advocato Senatu, qui patritis avitisque ritibus inhærebat, nec adhuc permoveri poterat, ut iis adsentiretur quæ ad contemptum Deorum deflexerant; Orationem habuit, qua eos hortabatur, ut missum facerent errorem, (sic enim adpellabat) quem hactenus sequuti fuissent, & Christianorum fidem amplecterentur; quæ liberationem ab omni delicto, & impietate polliceatur. Sed quum huic exhortationi nemo pareret, nec à patritis ritibus, quos inde usque ab origine urbis accepissent, discedere vellent, & his expertem rationis assensum præferre: (quum dicerent, illis observatis, se jam mille ducentis propemodum annis urbem invictam incoluisse; cum quibus si commutarent alia, quid eventurum esset, ignorarent,) tum verò Theodosius, fiscum sumptu gravari, qui in Sacra & hostias fieret; seque ista velle abolere dixit: qui neque probaret id quod ageretur; & alioqui sciret, penuriam militarem majores pecunias poscere. Quum Senatus respondisset, non rite fieri sacrificia, nisi de publico fierent impensæ; nihiloque minus ob hæc Sacrorum lex abolita cessarit, aliaque neglecta jaceant quæcunque à majoribus tradita fuerunt, deminutum particulatim Romanum Imperium, Barbarorum domicilium factum est; aut potius incolis prorsus amissis, ad eam redactum est formam, ut ne loca quidem in quibus urbes sitæ fuerunt, adgnoscantur.

Non tamen, uti dictum, Gentilismus eo tempore statim cessavit. Namque Ambrosius, dum contra Symmachum (qui pro Ara Victoriæ in Capitolio restituenda, quæ ab Imperatore Valentiniano inde summota erat, & pro Vestalium privilegiis nomine Senatus Romani intercedebat apud Impp. Valent. Theod. & Arcadium) Valentiniano, ne talia concedere velit suadet; hisce inter cætera utitur verbis: *Hujus aram strui in urbis Romæ Capitolio petunt, hoc est, quo plures conveniunt Christiani. Omnibus in templis aræ, ara etiam in templo Victo-*

Victoriarum, quando numero delectantur, ſacrificia ſua ubique concelebrant. Quid eſt niſi inſultare fidei, unius aræ ſacrificium vendicare? ferendumne iſtud ut Gentilis ſacricet, & Chriſtianus interſit? Hauriant omnes, inquit, hauriant vel inviti fumum oculis, ſymphoniam auribus, cinerem faucibus, thus naribus, & averſantium licet ora focis noſtris favilla reſpergat. Non illis ſatis ſunt lavacra, non porticus, non plateæ occupatæ ſimulacris. Cujuſmodi ſimulacris Deorum Roma adhuc repleta erat, dum imperante Honorio ea ab Alarico obſideretur, ut teſtatur liquido Zoſimus lib. 5. Hiſtoriarum hiſce ſequentibus:

Τὸ γὰρ ἐλλεῖπον ἀναπληρῶσαι διὰ τοῦ κόσμου τοῦ περικειμένου τοῖς ἀγάλμασιν ἔγνωσαν. ὅπερ οὐδὲν ἕτερον ἦν, ἢ τὰ τελεταῖς ἁγίαις καθιδρυθέντα, καὶ τοῦ καθήκοντος κόσμου τυχόντα, διὰ τὸ φυλάξαι τῇ πόλει τὴν εὐδαιμονίαν ἀΐδιον, ἐλαττωθείσης κατά τι τῆς τελετῆς, ἄψυχα εἶναι καὶ ἀνενέργητα. ἐπειδὴ πανταχόθεν ἔδει τὰ φέροντα πρὸς ἀπώλειαν τῆς πόλεως συνδραμεῖν, οὐκ ἀπεκόσμησαν τὰ ἀγάλματα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐχώνευσάν τινα τῶν ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου πεποιημένων. ὧν ἦν καὶ τὸ τῆς ἀνδρείας, ἣν καλοῦσι Ρωμαῖοι Οὐιρτοῦτεμ. οὗπερ διαφθαρέντος, ὅσα τῆς ἀνδρείας, ἦν καὶ ἀρετῆς παρὰ Ρωμαίοις ἀπέσβη, τοῦτο τῶν περὶ τὰ θεῖα καὶ τὰς πατρίους ἁγιστείας ἐχολακότων, ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου προφητευσάντων.

Nam quod deerat mundo ſupplere ſtatuunt, quo erant exornata Deûm ſimulacra. Quod ſanè nihil aliud erat, quam ſimulacra ſacris ritibus atque ceremoniis dedicata, mundoque decenti exornata, propterea quod urbi felicitatem perpetuam conſervaſſent; his ipſis cæremoniis nonnihil diminutis, eſſe inanima prorſus & inefficacia. Quòd denique cuncta quæ tenderent ad interitum urbis, undique concurrere oporteret, non ornamenta duntaxat ſua ſimulacris ademerunt; verum etiam nonnulla ex auro & argento facta, conflarunt. Quorum erat in numero Fortitudinis quoque ſimulacrum, quam Romani Virtutem vocant, quo ſanè aboli-

to, quidquid fortitudinis atque virtutis apud Romanos superabat, extinctum fuit: id quod ex eo tempore futurum, homines rebus divinis & ritibus patriis exerciti, prædixerunt.

Hæc Zosimus pro more suo, Ethnico videlicet, atque indignatus eo, quod Deorum vetere cultu abolito paulatim, Dei veri, quem non agnoscebat, quia minimè cognoscebat, in ipsorum locum succederet.

In Ægypto autem, ut eo iterum revertamur, initio Imperii Theodosii Majoris quidem occlusa fuerant Idolorum templa; non tamen ulla per ipsum demolita: quod tandem procedente ipsius Imperio, Alexandriæ accidit, sub annum videlicet Salvatoris nostri 389. ad quem id quoque Baronius refert in Annalium suorum tomo 4. Hoc autem patet ex iis quæ Eunapius tradit in Vita Ædesii hisce verbis: *Nam vix adeo ex hâc vita migraverat, cum & cultus numinis apud Alexandriam & Serapidis delubrum disturbata dissipataque fuere. Non religio tantum sed universa fabrica, & omnia eum habuerunt exitum, quem Poëtarum fabulæ tribuunt Gigantum victoriæ: simile enim aliquid Canobicis templis accidit, imperante* THEODOSIO, *præfecto Prætorii Theophilo, piaculari homine, & Eurymedonte quopiam, qui*

LATE REX TUMIDOS INTER SÆVOSQUE GIGANTES
PRIMATUM TENUIT.

Euetio tum Urbi Præfecto Politico, & Romano Ægypti Legiones cum imperio obtinente. Qui omnes iras adversus saxa & lapicidas exaggerantes ea oppugnabant: & qui belli ne rumorem quidem auditione sustinuissent, Serapidis ædem demoliti sunt, Templique donariis manus hostiliter injecerunt absque hoste & citra prælium victoriam adepti: Eo pacto

pacto cum simulacris ac donariis commissa strenuè pugna, non devicere modo illa, verumetiam depeculati fuere; militarisque inter eos lex erat & tessera, uti quod quisque furto subduxerat, lateret occultum. Mansit tamen area ædis, quam asportare nequiverunt, ob saxorum moles, quæ difficulter loco commoveri potuerant. At egregii illi viri & bellicosi, confusis turbatisque rebus omnibus, debellasse se Deos incruentis quidem, sed ab avaritiæ crimine non impuris manibus gloriabantur; Sacrilegium & impietatis crimen laudi sibi assumentes.

Iidem postea in sacra loca invexerunt Monachos sic dictos, homines quidem specie, sed vitam turpem porcorum more exigentes, qui in propatulo infinita atque infanda scelera committebant, quibus tamen pietatis pars videbatur, sacri loci reverentiam proculcare: Nam ea tempestate quivis atram vestem indutus, quique in publico sordido habitu spectari non abnuebat, is tyrannicam obtinebat auctoritatem. In eam virtutis opinionem venerat id genus hominum, de quibus etiam dictum est in universæ historiæ commentariis. Illi ipsi Monachos Canobi collocarunt ut pro Diis, qui animo cernuntur, servos & quidem flagitiosos, divinis honoribus percolerent, hominum mentibus ad cultum ceremoniasque obligatis. Ii namque condita ac salita eorum capita, qui ob scelerum multitudinem ab judicibus extremo supplicio fuerant affecti, pro Divis ostentabant: iis genua submittebant; eos in Deorum numerum receptabant, ad illorum sepulcra pulvere sordibusque conspurcati: In his nonnulli Martyres, Diaconi alii & Legati Arbitrique precum apud Deos nominabantur: cum fuerint Servitia infida & flagris pessime subacta, & qui cicatrices scelerum, ac nequitiæ vestigia corporibus circumferrent. Ejusmodi tamen Deos fert tellus. Huc usque versio Doctiss. Hadriani Junii. Græca verba sunt:

Οὐ γὰρ ἔφθανεν ἐκεῖνος ἐξ ἀνθρώπων ἐξιών, καὶ ἥ τε θεραπεία ἡ κατ' Ἀλεξάνδρειαν, καὶ τὸ Σεραπεῖον ἱερὸν διεσκεδάννυτο, οὐχ ἡ θεραπεία μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ οἰκοδομήματα· καὶ πάντα ἐγίνετο καθάπερ ἐν ποιητικοῖς μύθοις τῶν γιγάντων κεκρατηκότων· καὶ τὰ περὶ τὸν Κάνωβον ἱερὰ ταὐτὸ τοῦτο ἔπασχον, Θεοδοσίου μὲν τότε βασιλεύοντος, Θεοφίλου δὲ προεστῶτος, τῶν ἐναγῶν ἀνθρώπων τινὸς Εὐρυμέδοντος,

Ὅς ποθ' ὑπερθύμοισι γιγάντεσσιν βασίλευεν.

Εὐετίου δὲ τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν ἄρχοντος· Ῥωμανοῦ δὲ τοὺς κατ' Αἴγυπτον στρατιώτας πεπιστευμένου· οἵτινες ἅμα φραξάμενοι κατὰ λίθων καὶ λιθοξόων θυμὸν ἐπὶ ταῦτα ἀλλόμενοι, πολέμου δὲ μήτε ἀκοὴν ὑφιστάμενοι, τῷ τε Σεραπείῳ κατελυμήναντο, καὶ τοῖς ἀναθήμασιν ἐπολέμησαν, ἀνανταγώνιστον καὶ ἄμαχον νίκην νικήσαντες. τοῖς γοῦν ἀνδριᾶσι καὶ ἀναθήμασιν εἰς τοσόνδε γενναίως ἐμαχήσαντο, ὥστε οὐ μόνον ἐνίκων αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ ἔκλεπτον· καὶ τάξις ἦν αὐτοῖς πολεμικὴ τὸ ὑφελόμενον λαθεῖν. τοῦ δὲ Σεραπείου μόνον τὸ ἔδαφος οὐχ ὑφείλοντο, διὰ τὸ βάρος τῶν λίθων· οὐ γὰρ ἦσαν εὐμετακίνητοι· συγχέαντες δὲ ἅπαντα καὶ ταράξαντες, οἱ πολεμικώτατοι καὶ γενναῖοι, καὶ τὰς χεῖρας ἀναιμάκτους μὲν, οὐκ ἀφιλοχρημάτους δὲ προτείναντες, τούς τε θεοὺς ἔφασαν νενικηκέναι· καὶ τὴν ἱεροσυλίαν καὶ τὴν ἀσέβειαν εἰς ἔπαινον σφῶν αὐτῶν κατελογίζοντο.

Εἶτα ἐπεισῆγον τοῖς ἱεροῖς τόποις τοὺς καλουμένους Μοναχοὺς, ἀνθρώπους μὲν κατὰ τὸ εἶδος, ὁ δὲ βίος αὐτοῖς συώδης, καὶ ἐς τὸ ἐμφανὲς ἔπασχόν τε καὶ ἐποίουν μυρία κακὰ καὶ ἄφραστα. ἀλλ' ὅμως τοῦτο μὲν εὐσεβὲς ἐδόκει τὸ καταφρονεῖν τοῦ θείου· τυραννικὴν γὰρ εἶχεν ἐξουσίαν τότε πᾶς ἄνθρωπος, μέλαιναν φορῶν ἐσθῆτα, καὶ δημοσίᾳ βουλόμενος ἀσχημονεῖν. εἰς τοσόνδε ἀρετῆς ἤλασε τὸ ἀνθρώπινον. ἀλλὰ περὶ τούτων μὲν ἐν τοῖς καθολικοῖς τῆς ἱστορίας συγγράμμασιν εἴρηται· τοὺς δὲ Μοναχοὺς τούτους καὶ εἰς τὸν Κάνωβον, καθίδρυσαν, ἀντὶ τῶν νοητῶν θεῶν εἰς ἀνδραπόδων, θεραπείας καὶ οὐδὲ χρηστῶν, καταδήσαντες τὸ ἀνθρώπινον· ὀστέα γὰρ καὶ κεφαλὰς τῶν ἐπὶ πολλοῖς ἁμαρτήμασιν ἑαλωκότων συναλίζοντες, οὓς τὸ πολιτικὸν ἐκόλαζε δικαστή-

ριον

ερον, θεοὺς τε ἀνεδείκνυσαν, καὶ προσεκαλινδοῦντο τοι . . . . . . καὶ κρείττους ἀπελάμβανον εἶναι μολυνόμενοι πρὸς τοῖς τάφοις. μάρτυρες γοῦν ἐκαλοῦντο καὶ διάκονοί τινες, καὶ πρέσβεις τῶν αἰτήσεων παρὰ τῶν θεῶν ἀνδράποδα δεδουλωκότα κακῶς, καὶ μάστιξι καταδεδαπανημένα· καὶ τὰς τῆς μοχθηρίας ὠτειλὰς ἐν τοῖς εἰδώλοις φέροντα· ἀλλ' ὅμως ἡ γῆ φέρει τούτους τοὺς θεούς.

Quantum hic ſpectamus odium, atque inde mendacia quanta in Chriſtianos conficta! quantumque odium in Monachos illorum temporum! Quamquam diffiteri non auſim, magnas Ethnicis datas occaſiones & cauſas calumniandi, per adoratas Sanctorum ac Martyrum reliquias: quæ ſæpe colebantur inter Chriſtianos zelo tam inconſiderato, ut inde acciderit (ſi, quod Sulpitius Severus in Vita Martini tradit, ſit credendum) pro Martyre fuiſſe cultum, eique aram erectam, qui Latro tantum fuerat & latrocinii pœnas morte luerat.

Certè cum reliquiis Martyrum admodum ſordide ſæpius actum fuiſſe ac planè irreligioſè; quinimò mercaturam cum iis exercitam, eaſque vulgo pretio divenditas, oſtendunt clare nobis Impp. Honorius & Theodoſius, in edicto quod exſtat Cod. Juſtin. lib. 1. tit. 2. hoc ſequenti modo:

Imperatores Honorius & Theodoſius A. A. NEMO MARTYRES DISTRAHAT, NEMO MERCETUR. *Datum Cal. Mar. N. P. & Euodio Conſſ.* 386.

Idem oſtendit quoque nobis Hieronymus; qui, in libello de opere Monachorum, ita loquitur: *Venditant membra Martyrum, ſi tamen Martyrum.* Unde non obſcurum, tales impias mercaturas ut plurimum exercitas per Monachos, atque ejuſdem farinæ homines. De quibus & ſequentia non diſſimulat idem Hieronymus (ibidem) *Callidiſſimus hoſtis tam multos Hypocritas ſub habitu Monachorum uſquequaque diſperſit.* Et in Epiſtola ad Ruſticum ait: *Aliquos Dæmonum contra ſe pugnantium portenta confingere, ut apud imperitos & vulgi homines Miraculum ſui faciant & inde lucra*

sectentur. Et in Epist. ad Eustochium: *Sunt qui ciliciis vestiuntur & cucullis fabrefactis: ut ad infantiam redeant, imitantur noctuas & bubones.*

Unde considerandum relinquo, an omnia falsa sint quæ de ipsis tradit hic Eunapius; uti & Zosimus, lib. 5. Historiarum: ubi Hypocriticam ipsorum describit avaritiam, liberalitatis in egenos obtentu:

Προτεθείσης δὲ κρίσεως, ὁρῶν ὁ Ἰωάννης οὐκ ἐξίσης αὐτῷ τὰ πράγματα προβαίνοντα ψήφου, τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἑκὼν ἀνεχώρει. τοῦ δὲ πλήθους ἐπὶ τούτῳ συνταραχθέντος (ἦν γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἄλογον ὄχλον ὑπαγαγέσθαι δεινὸς) θορύβου μὲν ἦν πλήρης ἡ πόλις, ἀπείληπτο δὲ ἡ τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησία ὑπὸ τῶν λεγομένων μοναχῶν. οὗτοι δὲ γάμοις τοῖς κατὰ νόμον ἀπαγορεύουσι, συστήματα δὲ πολυάνθρωπα κατὰ πόλεις καὶ κώμας πληροῦσιν ἀνθρώπων ἀγάμων [καὶ] οὔτε πρὸς πόλεμον, οὔτε πρὸς ἄλλην τινὰ χρείαν ἀναγκαίαν τῇ πολιτείᾳ. πλὴν ὅτι προϊόντες ὁδῷ, μέχρι τοῦ νῦν ἐξ ἐκείνου, τὸ πόλυ μέρος τῆς γῆς ᾠκειώσαντο, προφάσει τοῦ μεταδιδόναι πάντων πτωχοῖς, πάντων (ὡς εἰπεῖν) πτωχοὺς καταστήσαντες. οὗτοι δὲ τὰς ἐκκλησίας ἀπολαβόντες, ἐκώλυον τὰ πλήθη ταῖς συνήθεσιν εὐχαῖς προσιέναι. πρὸς ὃ δυσχεραίνοντες δημοτικοί τε ὁμοῦ καὶ στρατιῶται, τὴν τῶν μοναχῶν ᾔτουν ἀνακόψαι θρασύτητα. δοθέντος δὲ αὐτοῖς ἐπὶ τούτῳ συνθήματος, ἐχώρουν ἀνέδην, καὶ σὺν οὐδεμιᾷ κρίσει πάντας ἀπέσφαττον, ἕως τὴν μὲν ἐκκλησίαν ἐπλήρωσαν νεκρῶν, τοὺς δὲ ἀποδράντας διώξαντες, κατεκέντησαν ἅπαντας, ὅσοι φαιαῖς ἔτυχον ἐσθῆσιν ἠμφιεσμένοι. οἷς συναπολέσθαι συνέβη πολλοὺς, ἢ διὰ πένθος, ἢ διά τινα ἑτέραν περιπέτειαν ἐν ἱματίοις εὑρεθέντας τοιούτοις. Ἰωάννης δὲ αὖθις ἐπανελθὼν, τῶν αὐτῶν ἐπειρᾶτο, τοὺς ὁμοίους ἀνακινῶν ἐν τῇ πόλει θορύβους.

Disceptatione propositâ, quum videret Joannes haud æquo judicio causam suam tractari; Constantinopoli sponte suâ discessit. Ob eam rem perturbatâ plebe (quando vir hic imperitæ plebis animos admirabili quâdam arte sibi subjicere poterat) plena tumultus urbs erat; jamque adeo fuerat intercepta Christianorum Ecclesia AB IIS QUI MO-

NACHI

NACHI *vocantur. Hi legitimis nuptiis abstinent, & tam in urbibus quam vicis populosa collegia complent hominibus non maritatis, nec ad bellum, nec ad alium reipublicæ necessarium usum idoneis. Nisi quod viâ quadam progressi, ab eo tempore, ad hunc usque diem, magnam agrorum partem ad se transtulerunt; & sub prætextu, quasi cum pauperibus omnia communicent; omnes propè dixerim, ad inopiam redegerunt. Hi quum Ecclesias occupassent, quo minus plebs ad consuetas preces accederet, prohibent. Quod ægrè ferentes tam plebei quam milites, ut Monachorum audacia retunderetur, petunt. Dato eis ad hoc signo plena cum licentia prodeunt, & nullo judicio cunctos jugulant: donec cadaveribus Ecclesiam implessent; & fuga dilapsos persecuti confixissent omnes, quicunque pullis induti vestibus erant. Quos inter perire plures contigit, qui vel luctus causâ, vel ob alium quendam casum hujusmodi vestitu reperti fuissent, &c.*

Quæ posteriora verba, quam valde etiam tunc temporis invisi essent vulgo hi Monachi, & ob quas causas, satis indicant.

Sanè & Monachos & Clericos plurimos illis temporibus sæpe non optimæ notæ homines fuisse, facillimè quis ex Scriptoribus Ecclesiasticis, Conciliis aliisque antiquitatis monumentis, deprehenderit.

Unicum quod, pro omnibus faciat, exemplum omittere nequeo [ut taceam de usuris per ipsos exercitis, de illicitis conversationibus, atque impudicitiis patratis cum Monachis fœminis, de commessationibus eorum, aliisque similibus flagitiis, de incantationibus, &c. quapropter in Concilio Laod. Canon. 36. ita loquitur:

Quod non oporteat SACRIS OFFICIIS DEDITOS *vel Clericos, Magos aut incantatores existere, aut facere Phylacteria: quæ animarum suarum vincula comprobantur.*

tur. In Græcis est : Ὅτι οὐ δεῖ ἱερατικοὺς ἢ κληρικοὺς, μάγους ἢ ἐπαοιδοὺς εἶναι, ἢ μαθηματικοὺς καὶ ἀστρολόγους, ἢ ποιεῖν τὰ λεγόμενα φυλακτήρια· ἅτινά ἐστι δεσμωτήρια τῶν ψυχῶν αὐτῶν· τοὺς δὲ φοροῦντας ῥίπτεσθαι ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐκελεύσαμεν.]

Notissimum est, Balnea apud Romanos & Græcos frequentissimo fuisse in usu. Notum quoque ex Plutarcho & Dione Marcum Vipsanium Agrippam primum dedisse populo Romano Balnea publica, atque ista & Viris & Mulieribus communi usui patuisse, multaque inde flagitia exorta : sic ut Hadrianus Cæsar ea demum separaverit. De cujus edicto Dio Cassius ita loquitur : λούεσθαι χωρὶς ἀλλήλων αὐτοῖς. [viris & mulieribus] προσέταξε ; *ut ab invicem discreti lavarentur, edicto sanxit.*

Cum quo concordans Ælius Spartianus, in ipsius vita, ait: *Lavacra pro sexibus separavit.* Quod tamen edictum tam parum obtinuit, ut necesse fuerit renovari sub Marco Aurelio Antonino : qui secundum Capitolinum (in Marci hujus vita,) *Lavacra mixta submovit.* Cumque ea lex (saltem utcunque) servata fuisset usque ad Heliogabalum, demum licentiæ frena laxata fuere, per hunc qui, ut Lampridius tradit, *Lavacrum publicum in ædibus Aulicis fecit, simul & palam populo exhibuit, ut* (vide probrosissimos mores hujus luxuriosæ belluæ,) *ex eo conditiones bene vasatorum hominum colligeret.* Sed honor sit castis auribus, ideóque reliqua non addam. *Alexander* vero *Severus*, uti Lampridius habet, *Balnea mixta Romæ exhiberi prohibuit : quod quidem jam antè prohibitum Heliogabalus fieri permiserat.*

Nec hic tamen finem invenerunt hæc abominanda ac detestanda Balnea ; sed, (quò tendebam) etiam diu pòst Christiani fœdas tales spurcitias exercuerunt. Ut non solum ex Constitutionibus Apostolicis, ita nominatis, patet, sed & ex Can. 30. Concil. Laod. qui ita habet. (NB.) *Quod non oporteat*

teat sacris Officiis deditos, aut Clericos, aut Continentes, vel omnem Laicum Christianum lavacra cum mulieribus celebrare: quia (NB.) *hæc apud Gentes reprehensio prima est.*

Credidissetne aliquis, talia flagitia etiam locum habuisse inter Christianos Laicos? Et tamen Clerici nonnulli, (forsan & multi numero, si non plurimi) *sacrisque Officiis deditі*, ac *Monachi*, etiam talibus nefariis lotionibus omnisque obscœnitatis lenociniis ac magistris, cum mulieribus, (quàm pudicis cogitare possis) communicabant. Atque hinc inter causas justi repudii, ac maritis concessi ab Imperatoribus Christianis, etiam hæc erat (uti patet ex Novella CXVII. cap 8) *Si cum viris extraneis nolente marito convivatur, aut cum eis lavat.*

Per *Continentes* autem (vel ut est in Græco ἀσκητὰς) hîc intelligi *Monachos* clarius multò est quam quod explicatione, multò minus demonstratione ullâ indigeat.

Etenim ita solere hanc appellationem usurpare scriptores Ecclesiasticos, jam alii satis superque docuerunt.

Porrò quam diu duraverint hi, Ethnicis quoque abominabiles abusus ac fœditates inter Christianos, docet nos Canon 78. Concilii Trullani: Ὅτι οὐ δεῖ ἱερατικοὺς ἢ κληρικοὺς ἢ ἀσκητὰς ἐν βαλανείῳ μετὰ γυναικῶν ἀπολούεσθαι, μηδὲ πάντα χριστιανὸν ἢ λαϊκόν· αὕτη γὰρ πρώτη κατάγνωσις παρὰ τοῖς ἔθνεσιν· εἰδέ τις ἐπὶ τούτο φωραθείη, εἰ μὲν κληρικὸς εἴη, καθαιρείσθω· εἰ δὲ λαϊκὸς, ἀφοριζέσθω.

Non mirum igitur quod Ethnicus ille atque hostis acerrimus Christianæ religionis, adeóque & Christianorum, talia exagitaverit, eosque ὑώδη βίον vixisse dixerit. Cum sanè & sordibus & immunditie, præterea scaterent sæpe hi Monachi, non tam pietatis studio, quam ambitione, atque hypocrisi: Quæ si ullibi, inter eos locum habebat.

Hieronymus certè de Hilarione testatur, ut de viro humillimo

ac pietatis pleno, quod ſaccum quo ſemel fuerat indutus, nunquam laverit, ac ſuperfluum eſſe dixerit, munditias in cilicio quærere: neque alteram tunicam mutaverit niſi prior penitus ſciſſa eſſet.

Sed Eunapius, Rutilius, horumque ſimiles hæc minimè talibus laudi ducebant, cum Rutilius ille canat:

Infelix putat illuvie cœleſtia paſci
Seque premit ſævis ſævior ipſe Deis.

Nec Philoſophi Gentiles, à quibus Pallium Philoſophicum atque ejuſmodi ſordes ἀσκηταὶ Chriſtiani mutuaverant, ob hæc benè audiebant inter ſuos: cum ut plurimum talia veſtimenta iſtis revera eſſent Hypocriſeos tegumenta.

Quod verò obiter notandum puto, in Verſione Hadriani Junii, eſt quod Theophilum nominet, vel ut melius dicam, vertat, *Præfectum Prætorii*, ubi Græca verba ſunt: Θεοφίλου δὴ προεστῶτος, quæ rectè vertuntur, *Ducem ſe præbente Theophilo.* Quid illi viro, Græcæ linguæ aliàs peritiſſimo, hîc in mentem venerit neſcio. Credo tamen hoc ex incogitantia natum, atque ἁμάρτημα in ipſo fuiſſe μνημονικόν. Quod tamen illuſtriſſimum Baronium correxiſſe oportuerat; qui in eandem incidit foveam; cum optimè ſciret ex Hiſtoricis Eccleſiaſticis, hunc Theophilum *non* fuiſſe *Præfectum Prætorii*, *ſed Epiſcopum Alexandrinum:* de quo non ſoli Hiſtorici Eccleſiaſtici, ſed Zoſimus lib. 5. Hiſtoriarum, teſtantur fuiſſe eum quaſi ſigniferum ac primum aggreſſorem, ſaltem incentorem. Zoſimi verba ſunt:

Τότε δὲ μετὰ τὴν Ἰωάννου καὶ τῶν ἄλλων ἐπάνοδον εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ δυσμένειαν ἐμφανῶς ἐξανέστη. πράττουσα δὲ πάντα κατ' ἐξουσίαν, ἐκίνει τοὺς πανταχόθεν ἐπισκόπους πρὸς τὴν Ἰωάννου καθαίρεσιν· ὧν ἦν πρῶτος καὶ κορυφαῖος, ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Θεόφιλος, ὁ πρῶτος ἀρξάμενος τῆς κατὰ τῶν ἱερῶν καὶ τῶν ἐξ αἰῶνος πατρίων ἐπιβουλῆς.

In hoc quidem tempore, post Joannis aliorumque reditum, palam infesto in eum animo esse cœpit. Quumque cuncta ex animi libidine gereret, omnium locorum Episcopos, ad dejiciendum loco suo Joannem concitat: inter quos PRIMUS ET SUMMUS *erat* ALEXANDRINÆ URBIS IN ÆGYPTO ANTISTES THEOPHILUS, *qui primus sacra patritosque ritus æternos, oppugnare cœpit.*

Hunc Theophilum Zosimus asserit, Primum fuisse qui Ritus & Sacra Ethnica oppugnarit: ita scilicet, ut illa loca quæ ipsis sacratissima erant demolitus sit. Quod tamen non contigit antè annum salutis nostræ 389.

Multa quidem Gentilium Templa destruxerant Christiani jam à tempore Constantini Magni, præcipuè tamen in Asia, Sardis alibique; ac præsertim talia in quibus, aut circa quæ, flagitia multa sub prætextu religionis committebantur; uti illud Veneris Aphacitidis, de quo Eusebius lib. 3. de vita Constantini, similiaque alia: sed multa denuo restaurata fuere; quæ non nisi post Theodosium, imò diu post aut denuo eversa aut in usum Christiani cultus conversa fuere: quod ulterius ostendere minimè necessarium duco, cum ex præcedentibus satis clarè elucescat.

Talia autem flagitia Alexandriæ & Canopi commissa quotidie, induxisse Theophilum ut summo cum ardore ac zelo ea evertere niteretur, verisimile quam maxime fit ex (Ruffino libro undecimo cap. 26.) imò ex ipso Strabone: qui de hoc loco, ut de omnis petulantiæ, lasciviæ atque impudicitiæ scholâ, jam sua ætate, loquitur, lib. 17. Geographiæ suæ, in hunc modum:

Canopus CXX. *stadiis distat ab Alexandria, terrestri itinere: cognominis Canopi, qui Menelai gubernator fuerat, & ibi mortuus est. Habet Serapidis Templum religiosè cultum, ut etiam nobilissimi viri ei credant, & pro se vel pro aliis insomnia ibi captent. Sunt qui curationes conscribant:*

bant: quidam virtutes editorum ibi Oraculorum. Sed ante omnia memorabilis est eorum turba, qui ad festivos conventus per fossam Alexandriâ descendunt. Nam singulis diebus ac noctibus navicularum plena est ea, viros ac mulieres vectantium, qui extremâ cum lasciviâ cantant ac tripudiant. Et in ipso Canopo diversoria habent fossæ imposita, ad hujusmodi levitatem atque oblectationes idonea.

Κάνωβος δ' ἐστὶν πόλις ἐν εἴκοσι καὶ ἑκατὸν σταδίοις ἀπὸ Ἀλεξανδρείας πεζῇ ἰοῦσιν, ἐπώνυμος Κανώβου τοῦ Μενελάου κυβερνήτου, ἀποθανόντος αὐτόθι, ἔχουσα τὸ τοῦ Σεράπιδος ἱερὸν πολλῇ ἁγιστείᾳ τιμώμενον, καὶ θεραπείας ἐκφέρον, ὥστε καὶ τοὺς ἐλλογιμωτάτους ἄνδρας πιστεύειν, καὶ ἐγκοιμᾶσθαι αὐτοὺς ὑπὲρ ἑαυτῶν ἢ ἑτέρων. Συγγράφουσι δέ τινες καὶ τὰς θεραπείας, ἄλλοι δὲ ἀρετὰς τῶν ἐνταῦθα λογίων. Ἀντὶ πάντων δ' ἐστὶν ὁ τῶν πανηγυριστῶν ὄχλος, τῶν ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας κατιόντων τῇ διώρυγι· πᾶσα γὰρ ἡμέρα καὶ πᾶσα νὺξ πληθύει τῶν ἐν τοῖς πλοιαρίοις καταυλουμένων καὶ κατορχουμένων ἀναίδην μετὰ τῆς ἐχάτης ἀκολασίας, καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν· τῶν δ' ἐν αὐτῷ τῷ Κανώβῳ καταγωγὰς ἐχόντων, ἐπικειμένας τῇ διώρυγι εὐφυεῖς πρὸς τὴν τοιαύτην ἄνεσιν καὶ εὐωχίαν.

Paulò superius dixerat: *Prius tamen Eleusinem [navigatur] qui pagus est Alexandriæ, & Nicopoli proximus, in ipsâ Canopicâ fossa situs: Conclavia habet & loca, ubi Capyriis initiantur & viri & mulieres: quod est Canopicorum rituum ut protervitatis initium.*

Πρῶτον δὲ ἐπὶ τὴν Ἐλευσῖνα· ἔστι δ' αὕτη κατοικία πλησίον τῆς τε Ἀλεξανδρείας, καὶ τῆς Νικοπόλεως ἐπ' αὐτῇ τῇ Κανωβικῇ διώρυγι κειμένη, διαίτας ἔχουσα καὶ ἀπόψεις τοῖς καπυρίζειν βουλομένοις καὶ ἀνδράσι, καὶ γυναιξὶν, ἀρχή τις Κανωβισμοῦ, καὶ τῆς ἐκεῖ λαμυρίας.

Hinc & Juvenalis *μάλα σατυρικῶς*, ut in omnibus, de Canopo quasi longè modestiori urbe Roma esset:

Nupta

Nupta Senatori comitata est Hippia ludum,
Ad Pharon, & Nilum, famosaque mœnia Lagi,
Prodigia & mores urbis damnante Canopo.

Sed, ut redeamus in viam denuò, mi Lector, videmus ex talibus exemplis, quamdiu perduraverit publicus Ethnicismi cultus. At quanto cum tumultu, quantisque cum cædibus Christianorum, hæc circa Alexandriam peracta fuerint, testantur abunde scriptores Ecclesiastici: quo te Lector, modo libeat, amando; ut inde perspicias quam numero innumeri fuerint, adhuc istis temporibus, Idolorum cultores, in præcipuis Imperii urbibus, præter eos, qui in vicis, oppidis ac pagis habitantes, diutiusque in prava illa superstitione persistentes effecere, ut paganorum nomine secutis temporibus Ethnici ab ipsis denominati fuerint.

Maximum tamen sustentaculum hujus pravæ religionis, publicique ipsius cultus, erant Magnates ac Proceres Romani Imperii, tam in Oriente quam in Occidente: ut quibus subnixi cæteri eo audacius peragebant sua sacra, iisque exemplo majorum, firmiter inhærebant. Talesque erant Viri qui aut Consulares aut Consules sæpè, aut Rectores & Præsides provinciarum erant; aut magnis exercitibus ut duces præerant; aut præfecti urbis Romæ, aut Prætorio; aliave maximi ponderis munera obibant, atque ita clari quandoque militiâ, ac per eam benè meritis in Rempublicam, ipsosque Imperatores; quique potentia atque auctoritate tantùm inter cæteros eminebant, ut Imperatores ipsorum beneficiis obstricti, licet minimè ipsos amarent, vereri ac timere tamen deberent: (præsertim in tali Reipublicæ statu, qualis fuit per annos quamplurimos, quum Legiones atque exercitus crearent Imperatores, Senatu etiam ipso, licet ille in hisce semper minimum momenti haberet, Ethnicismum amplexante,) dum, dico, illi semper metuere deberent ne ab ipsis malè habiti atque of-

fensi, aut ipsi sumerent Imperium, aut ad alios transferrent; cujus rei quotidiana illis ob oculos versabantur exempla, (quæque notissima sunt iis qui somnolento solum oculo legerunt istorum temporum Historias) sic enim, ne altius ascendamus, Julianus; sic Theodosio imperante Maximus; sic postea Constantinus; sic Eugenius; sic alii, Imperium sibi rapuerunt. Hinc in perpetuo metu atque anxietate versabantur Imperatores, ne quis id sibi faceret, quod aliis ipsi fecerant, quorum exempla Ammianus Marcellinus, Zosimus, aliique nobis subministrant in Constantio, in Valente, in aliis.

Quamobrem multa in talibus connivere debebant, multa ipsis permittere aut condonare; ne cum aut potentiam ipsorum vererentur, aut auxilio eorum in retinendo, tutandove Imperio contra hostes internos externosve indigerent; exacerbatis animis aut invenirent aut quærerent causas ac prætextus, quibus malè mulctarent eos qui ipsis ita devincti erant, ut aut in totum aut pro parte eis deberent summum Imperium. Quam parum autem tales exercituum duces provinciarumve Rectores legionibus auxiliariisque suffulti curarent edicta, liquido ostendunt effecta istorum edictorum quæ in hanc rem per Constantinum Magnum, Theodos. Gratian. & Valent. A.A.A. Data sunt; quippe quæ talia fuerunt, ut etiam anno 451. Impp. Valentinianus tertius & Martianus necesse habuerint, ut sequenti hoc edicto Gentilismi cultum publicum in totum supprimerent.

Impp. Valent. & Mart. A. A. Palladio P. P.

Nemo venerandi adorandique animo delubra, quæ olim jam clausa sunt, reseret. Absit à seculo nostro infandis execrandisque simulacris honorem pristinum reddi, redimiri sertis templorum impios postes, profanos aris accendi ignes, adoleri in iisdem thura, victimas cædi, pateris vina libari, & religionis loco existimari sacrilegium. Quisquis autem contra hanc Serenitatis nostræ sanctionem, & contra inter-

interdicta sanctissimarum veterum constitutionum, sacrificia exercere tentaverit, apud publicum judicem reus tanti facinoris legitime accusetur, & convictus proscriptionem omnium bonorum suorum, & ultimum supplicium subeat. Conscii criminis ac Ministri sacrificiorum eandem pœnam, quæ in illum fuerit irrogata, sustineant, ut hac legis nostræ severitate perterriti metu pœnæ DESINANT SACRIFICIA INTERDICTA CELEBRARE. *Quod si vir clarissimus Rector provinciæ post accusationem legitimam, & post crimen in cognitione convictum, tantum scelus dissimulaverit vindicare, L libras auri ipse Judex, L etiam Officium ejus confestim fisco nostro inferre cogatur. Dat. Prid. Id. Novemb. Martia. A. & Adelphio Conss. 451.*

Non mirum igitur temporibus isto superioribus talibus sustentatum fulcris mansisse Gentilismum. Cui rei confirmandæ facit historiola illa quam hunc in modum narrat Zosimus lib. 5. de Honorio.

Πολλὰ δὲ περὶ τὰς ἀρχὰς καὶ ἄλλα καινοτομήσας, καὶ τοὺς μὲν πρότερον καταδυναστεύοντας ἐκβαλὼν, ἄλλοις δὲ τὰς ἀρχὰς παραδοὺς, ἔταξε καὶ Γενέριδον τῶν ἐν Δαλματίᾳ πάντων ἡγεῖσθαι, ὄντα στρατηγὸν καὶ τῶν ἄλλων, ὅσοι Παιονίαν τε τὴν ἄνω, καὶ Νωρικοὺς, καὶ Ῥαιτοὺς ἐφύλαττον, καὶ ὅσα αὐτῶν μέχρι τῶν Ἄλπεων. ἦν δὲ ὁ Γενέριδος βάρβαρος μὲν τὸ γένος, τὸν δὲ τρόπον εἰς πᾶν ἀρετῆς εἶδος εὖ πεφυκὼς, χρημάτων τε ἀδωρότατος. οὗτος, ἔτι τοῖς πατρῴοις ἐμμένων, καὶ τῆς εἰς θεοὺς θρησκείας ἐκστῆναι οὐκ ἀνεχόμενος, ἐπειδὴ νόμος εἰσήχθη τοῖς οὐκ οὖσι Χριστιανοῖς ζώνην ἐν τοῖς βασιλείοις ἔχειν ἀπαγορεύων, τούτου τοῦ νόμου τεθέντος, ἀρχῆς ἐν τῇ Ῥώμῃ στρατιωτικῆς προεστὼς ὁ Γενέριδος, ἔμεινεν ἐπ᾽ οἴκου, τὴν ζώνην ἀποθέμενος. ἐπεὶ δὲ ὁ βασιλεὺς, οἷα δὴ τοῖς ἄρχουσι συναριθμούμενον ἀπῄτει προϊέναι κατὰ τὴν οἰκείαν τάξιν εἰς τὰ βασίλεια, νόμον ἔφησεν εἶναι κωλύοντα ζώνην αὐτὸν ἔχειν, ἢ ὅλως τοῖς ἄρχουσι καταλέγεσθαι τοὺς τὴν Χριστιανῶν μὴ τιμῶντας θρησκείαν. τοῦ δὲ βασιλέως εἰπόντος [ὡς] ὅτι μὲν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν τὸν νόμον κρατεῖν, ἐπ᾽ αὐτοῦ δὲ οὐκ ἔτι, τοσαῦτα τῆς πολιτείας

προ-

περικινδυνεύοντος· ταύτης οὐκ ἀνέχεσθαι τῆς τιμῆς εἶπεν, εἰς ὕβριν πάντων φερούσης τῶν ὅσοι τῆς στρατείας διὰ τὸν νόμον διήμαρτον. καὶ οὐκ ἄλλως ἀντελάβετο τῆς ἀρχῆς, ἕως ὁ βασιλεὺς αἰδοῖ τε ἅμα καὶ χρείᾳ συνωθούμενος, ἔπαυσε ἐπὶ πᾶσι τὸν νόμον, ἀποδοὺς ἑκάστῳ, τῆς αὐτοῦ ὄντι δόξης, ἄρχειν τε καὶ στρατεύεσθαι.

Quumque multa tum in creandis Magistratibus, tum aliis rebus innovasset, & ejectis iis qui prius cum potestate fuerant, aliis Magistratus traderet: Generidum quoque Dalmaticis militibus universis præfecit, eundemque cæterorum etiam, quicunque per Pannoniam superiorem & Noricos & Rhætos, & quidquid horum est usque ad Alpes, in præsidiis erant, ducem constituit. Atque hic Generidus, erat ille quidem Barbarus, sed indole ad quodvis genus virtutis præclarâ præditus, & alienissimus ab avaritiâ. Qui quum patritis ritibus adhuc inhæreret, nec à cultu Deûm se pateretur abduci; lex promulgata fuit, quæ in aulâ cingulo vetaret eos uti, qui Christiani non eßent. Eâ lege lata Generidus, qui cum potestate militibus Romæ tum præerat, cingulo deposito, domi se continuit. Quum autem Princeps ab eo peteret, ut, quando Magistratuum in numero esset, ordine locoque suo ad palatium accederet: legem esse respondit, quæ cingulum habere se vetaret: aut inter Magistratus ulla ratione censeri qui religionem Christianam non venerarentur. Heic ubi subjecisset Princeps, eam quidem legem ad alios quod attineret, ratam eße; sed ipsum illa non teneri, qui tantum pro republica discriminum adiißet; respondit se honorem illum non accipere, qui ad omnium tenderet injuriam, quotquot militiâ propter hanc legem spoliati fuißent. Nec munus suum obiit, donec Imperator pudore pariter & necessitate compulsus, legem hanc in omnibus irritam esse jussit: concesso cuivis ut opinionem suam retinens, & Magistratu fungeretur, & militaret.

Multos quoque inter hosce proceres fuisse procul dubio mi-

hi

hi eſt, qui nominetenus tantum Chriſtiani (ſive quod Ethnicifmum animis ipſorum altè inſidentem ob rationes Politicas occultarent, honoribuſque ac muneribus acquirendis per hoc nomen ac publicam profeſſionem; ſive quod non ex tali cauſa ſed avaritia, aut aliûs commodi emolumentive cauſa ducti) pecunia aliiſve corrupti licentiam darent Ethnicis talia publicè exercendi, quæ Imperatorum parentes edictis ſummo ſtudio prohibere debuerant.

Quod facilius ipſis quoque ſuccedere potuit, ſub Imperatoribus, qui aut Civilibus externiſve bellis vel utriſque ſimul impliciti, aut immerſi voluptatibus ſuis erant; aut qui non ſatis magno guſtu atque inde Zelo Religionis Chriſtianæ præditi, aut adulatoribus aulicis ex tali hominum genere pro parte ſaltem majori circumſeſſi (quo minus ad ipſorum notitiam perveniebant ea quæ intra Imperii ipſorum limites gererentur) proprias ſuas Leges vel omninò non, vel non ſatis magno cum vigore, exſequi curabant; eave quæ ab aliis benè cœpta fuerant, aut non rectè ac pro debito curabant, aut non ſatis fervide exſequebantur. Quod non ſemel contigiſſe ex iis, quæ ſuperius attulimus, ſatis liquet. Ipſos vero Imperatores Chriſtianos Gentiliſmo, illiuſque cultus durationi, anſam aliquam dediſſe, licet per edicta promulgata ſacrificia cæteroſque cultus publicos vetarent, non obſcurum eſt, ex Titulo Pontificatus Maximi ac Stola Pontificali, quam (licet Religionem Chriſtianam profeſſi) à Pontificibus Ethnicis oblatam induebant; uti patet ex Zoſimi hiſtoriarum libro quarto, ubi loquitur de morte Gratiani: Τοῦτο παραλαβόντες ἀφ' Ἑλλήνων Ῥωμαῖοι, τοὺς πρώτην τὴν παρ' αὐτοῖς ἱερατικὴν ἔχοντες τάξιν, Ποντίφικας προσηγόρευσαν. οἷς συναριθμεῖσθαι τοὺς βασιλέας, διὰ τὸ τῆς ἀξίας ὑπερέχον, ἐνομοθέτησαν. καὶ ἔτυχε τούτου Νομᾶς Πομπίλιος πρῶτος, εἶτα πάντες ἑξῆς, οἵ τε λεγόμενοι Ῥῆγες, καὶ μετ' ἐκείνους Ὀκταβιανός τε αὐτὸς, καὶ οἱ μετ' ἐκεῖνον τὴν Ῥωμαίων διαδεξάμενοι μοναρχίαν. ἅμα γὰρ τῷ παραλαβεῖν ἕκαστον τὴν τῶν ὅλων

ἀρχὴν, ἡ ἱερατικὴ στολὴ παρὰ τῶν Ποντιφίκων αὐτῷ προσεφέρετο· καὶ παρὰ χρῆμα Πόντιφιξ Μάξιμος ἀνεγράφετο· ὅπερ ἐστὶν ἀρχιερεὺς μέγιστος. οἱ μὲν οὖν ἄλλοι πάντες αὐτοκράτορες, ἀσμενέστατα φαίνονται δεξάμενοι τὴν τιμὴν, καὶ τῇ ἐπιγραφῇ χρησάμενοι ταύτῃ, καὶ δὴ καὶ Κωνσταντῖνος, ἐπειδὴ εἰς αὐτὸν ἦλθεν ἡ βασιλεία, καίτοι τῆς ὀρθῆς ὁδοῦ τῆς περὶ τὰ θεῖα τραπεὶς καὶ τὴν Χριστιανῶν ἑλόμενος πίστιν· καὶ μετ' ἐκεῖνον ἑξῆς οἱ ἄλλοι καὶ Οὐαλεντινιανός τε καὶ Οὐάλης. τῶν οὖν Ποντιφίκων, κατὰ τὸ σύνηθες προσαγαγόντων Γρατιανῷ τὴν στολὴν, ἀπεσείσατο τὴν αἴτησιν, ἀθέμιτον εἶναι Χριστιανῷ τὸ σχῆμα νομίσας. τοῖς τε ἱερεῦσιν τῆς στολῆς ἀναδοθείσης, φασὶ τὸν πρῶτον ἐν αὐτοῖς τεταγμένον εἰπεῖν, εἰ μὴ βούλεται Πόντιφιξ ὁ βασιλεὺς ὀνομάζεσθαι, τάχιστα γενήσεται Πόντιφιξ Μάξιμος.

Hoc à Græcis accepto, Romani eos qui Sacerdotum in Collegiis apud ipsos locum principem obtinerent, Pontifices appellarunt: simulque sanxerunt ut eorum in numero etiam Reges, propter dignitatis excellentiam, censerentur. Primus quidem Numa Pompilius hunc honorem adeptus est: omnesque deinceps qui Reges appellati sunt: ac post illos Octavianus ipse, quique post eum Romano in Imperio successerunt. Simul enim atque summum Imperium quisque consequebatur, amictus ei Sacerdotalis offerebatur à Pontificibus; & continuò Pontificis Maximi titulus ei tribuebatur. Ac cæteri quidem Principes universi lubentissimis animis hunc honorem accepisse, & hoc usi titulo videntur; adeôque Constantinus etiam potitus Imperio; licet is à recta sacris in rebus viâ deflexerit, & fidem Christianorum amplexus sit. Itemque post illum reliqui ordine secuti, & Valentinianus & Valens. Quum igitur Pontifices, ex more, talem Gratiano amictum detulissent, adversatus est id quod petebant; ratus non esse fas ejusmodi habitu Christianum uti. Quumque stola flaminibus reddita fuisset, ajunt eum qui dignitate princeps inter eos erat, dixisse: Si Princeps

non

non vult appellari Pontifex, admodum brevi Pontifex Maximus fiet.

Videmus hic ex verbis Zosimi Gratianum Aug. renuisse Stolam Pontificalem; At non videmus ipsum renuisse Titulum aut munus Pontificatus. Quod autem ipsi hæc Stola non oblata sit sub initium Imperii ejus, clare patet ex dicterio de Maximo; qui tantum se movere cœpit principatumque arripuit, postquam Theodosius Major ab ipso in Imperii societatem adscitus fuerat; imo anno eodem quo devicit atque interemit (per Andragatium) hunc Gratianum Augustum. Unde patet quidem, non pueris (forsan nec majoribus ætate, ante datam Romana in Urbe occasionem) illam fuisse oblatam; atque adeò interpretanda commodè esse hæc Zosimi de Gratiano verba. Sed ex inscriptionibus à Clarissimo J. Seldeno (viro quem nominasse solum laudasse est, quamvis nec mea, neque aliorum laudatione ullo modo indigeat) post alios quidem, sed appositissime in hanc rem, ab ipso allatis, apertum fit, & ipsum & Imperii ipsius socios, gestasse hinc titulum ac munus non sine Senatus consensu, ipsorumve Imperatorum beneplacito.

Si igitur talibus quoque inscriptionibus sit fides habenda, quales in singulari dissertatione, in qua de Vicario Pontificis Maximi, aliisque eo spectantibus ago, affero; quæque apud Gruterum, Seldenum, aliosque reperiunda sunt, non cum Gratiano hic titulus atque hoc jus Pontificatus Maximi in Cæsarum Christianorum personis desiit: sed diu adhuc obtinuit. Toto cœlo igitur errant qui sibi persuaderi patiuntur Gratianum, in gratiam Episcopi Romani, hunc titulum rejecisse ut ibi clarius ostendetur. Nam sub hoc titulo etiam pro capite Ecclesiæ Christianæ sese gerebant (quod & revera erant ratione juris ac potestatis: nam munera Ecclesiastica plurima Clericis relinque-

linquebant) Christiani Imperatores, uti clarum est ex Codice Theodos. Justiniano, Novellis, &c.

Videmus sanè ex hisce deceptum adhuc fuisse magnum illum Baronium; neque satis sufficienter eum correxisse errorem, quem in notis ad Martyrologium se commisisse fatetur; dum in Annalibus ad annum 312. scribit *eo tempore desiisse pariter Christianos Imperatores Summi Pontificis* TITULUM *& Stolam sumere: quorum* [addit] *primus (ut diximus) fuit Gratianus, quem imitatus est Theodosius.*

Non mirum igitur *adorationis* aliaque nomina ac titulos, ex Ethnicismo retenta, Imperatoribus quoque Christianis fuisse applicata; quodque in marmoribus non tantum Constantino, sed & aliis sequentibus, *consecratis* tam sæpè legamus, *Devotus Numini Majestatique ejus*, cujusce rei unicum sufficiat exemplum hoc sequens.

IMPP. CAESS. DD. NN. INVICTISSMIS. PRINCIPIBVS. ARCADIO. ET HONORIO. VICTORIBVS. AC TRIVMFATORIBVS. SEMPER AVGG. OB. INSTAVRATOS. VRBI. AETERNAE. MVROS, PORTAS. AC. TVRRES. IMMENSIS. RVDERIBVS EX SVGGESTIONE. V. C. ET. INLVSTRIS MILITIS. ET. MAGISTRI. VTRIVSQVE. MILITIAE. STILICHONIS. AD. PERPETVITATEM NOMINIS. EORVM. SIMVLACRA. CONSTITVIT CVRANTE FL. MACROBIO. LONGIANO V. C. PRAEF. VRBIS. D. N. M. Q. EORVM.

Ut autem non titulotenus sed & ipso facto fuere Pontifices Maximi Imperatores (quod alibi latius demonstrabo, ut

ut dixi) ſic præter nomen illud Ethnicum retentum multa alia quoque ex Gentiliſmo retinebant.

Hinc nomina illa *Adorationis*, *Divi*, *Numinis* aliaque eis attributa non ab Ethnicis ſolum & Chriſtianis, ſed ab ipſis ſibi aſſumpta.

Sic in Symmachi Epiſtolis non tantum, & Eutropio, ſed & in Cod. Theodoſiano, à Cæſaribus ipſis *Divi* vocantur *Jovianus*, *Valentinianus Magnus*, *Valens*, *Gratianus Valent. Junior Theodoſius*, *Arcadius*, *Honorius*, *Theodoſius Junior* & in Cod. Juſtiniani *Divus Placidius Valentinianus*, uti dudum notavit Onuphrius in *Civitate* ſuâ *Romanâ*.

Notabilis & illa inſcriptio quæ apud Aldum, in libro de Orthographia in voce Cæcina, habetur, & apud Gruterum, pag. 287.

D. N. FL. ARCADIO
PIO. FELICI. VICTORI
AC. TRIVMFATORI
SEMPER. AVGVSTO
CAECINA. DECIVS. ALBINVS. V.C.
PRAEFECTVS. VRBI. VICE
SACRA. IVDICANS. DEVOTVS
NVMINI. MAIESTATIQVE. EIVS

Hinc Symmachus Theodoſio & Arcadio lib. 10. Epiſt. 34. *Jam dudum me Divus genitor Numinis tui præcipuo honore dignatus eſt.*

Et Epiſt. 47. *Divo etiam parente Numinis tui Romana jura & fata moderante.*

Et Epist. 58 Theodosio: *Erit jam Sacro-Sancti Numinis vestri, & illorum antiquare suffragia*, &c.

Epist. 21. Theodosio & Arcadio: *Exspectamus* ORACULUM, *quo salutariter, ut* VESTRO NUMINI *familiare est, patrum decreta firmetis.*

Et Epist 35. *Statui* SACRUM NUMINIS *vestri* ORACULUM *sciscitari.*

Hæc pauca è permultis. At, dicat aliquis, hæc Ethnici Imperatoribus adulantis elogia Ethnica sunt. Audiamus igitur ipsos Imperatores Christianos de semetipsis ita loquentes. Ita enim Theodosius & Valent. Codicis Justin. lib. I. Tit. 2. *C. Neminem ab Angariis*, loquuntur: *Cum ad felicissimam expeditionem* NOSTRI NUMINIS *omnium provinciarum per loca*, &c.

Et lib. I. tit. 2. *De navibus & embola; C. Jubemus*, habent: *Nec si* COELESTE *contra proferatur.* ORACULUM, *sive annotatio sit* DIVINA, *pragmatica sanctio providentissimæ legis regulas excusare debet.*

Item lib. XII. tit. 58. *De Cohortalibus*, ita C. si quis ex grege. ita Honorius ac Theodosius: *Indultum nostræ majestatis* ORACULUM *Amplissimæ tuæ sedi offerat allegandum.*

Imò eodem titulo, lege, *Quicunque charitas*, ita habetur: *Pœna proposita his, qui contra* STATUTA COELESTIA *crediderint suscipiendos aliquos.*

Nec ita mirum ipsos propiori ad Ethnicismum accedente ævo tali modo locutos fuisse; cum etiam, lib. VIII. tit. 49. *De Emancipationibus*, sic loquatur Imperator Anastasius: *Supplicationibus porrectis mereri super hoc* DIVINUM ORACULUM.

Verum hæc similiaque eruditioribus non ignota sunt. Quapropter hîc finiam, ne nimis affectate, ac præter necessitatem,

tem, exempla atque auctoritates copiose congerere velle videar.

Videmus igitur ex hac posteriori Dissertatione, perdurasse Ethnicorum χρηστήρια, usque ad extirpatum penitus Gentilismum; ac fere quandiu ritus Ethnici perdurarunt. Qui ut sensim in urbibus (maxime majoribus) deleti sunt: sic tamen inter paganos [à quibus & illud nomen inter Christianos, designandis illis qui Ethnicismo extra urbes, in pagis, vicis, ac villis inhærebant, permansit] ipsius reliquiæ diu permansere: illiusque veteris fermenti λείψανα, diu admodum, etiam inter ipsos Christianos, retenta fuerunt: uti ex cap. IV. V. VI. & VII. Dissertationis meæ de Divinationibus Idololatricis (uti & aliunde) clare patet.

CAPUT VII.

Catalogus χρηστηρίων, sive Oraculorum, quæ cum ante, tum post Salvat. nostrum Christum natum vel exorta fuerunt, vel perdurarunt: quatenus id ex Scriptoribus antiquis liquet.

UT autem lector meus faciliori labore perlustrare queat, quot Oraculorum officinis (quas Operta Latini, χρηστήρια commodius Græci, appellarunt) orbis terrarum jam olim repletus fuerit; catalogum illorum hîc brevem adornare volui; quem pene trecenta numero Oracula comprehendere reperiet.

Incipiam itaque ab *Opertis* Apollinis; ut quo nullus inter Gentilium Deos plura templa fatidica, aliasque Oraculorum sedes, unquam possedit, plurave Oraculorum Responsa reddidit: quamvis Æschylus illa Jovi attribuere videatur. Is namque

que in Tragœdia ἱερείαις, quæ Latina lingua *Sacerdotes* (ut Macrobii verbis utar) inſcribitur, ita loquitur:

Στέλλειν ὅπως τάχιστα. ταῦτα γὰρ πατὴρ
Ζεὺς ἐγκαθίει Λοξίᾳ θεσπίσματα.

Mittere quam ociſſime. Iſta namque pater
Jupiter immittit (ſeu ſuggerit) oblique reſpondenti [Apollini] *Oracula.*

Et alibi:

Πατρὸς προφήτης ἐστὶ Λοξίας Διός,

Oblique reſpondens [Apollo] *Patris Jovis eſt propheta.*

Quique Harpia apud Virgilium libro tertio Æneidos:

Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus APOLLO
Prædixit, vobis Furiarum ego maxima pando.

Verum ut ad Oracula ipſa, ac quidem aliquali ordine Alphabetico, progrediar; fuerunt iſta Oraculum Apollinis in Abis, ut teſtantur Heſychius, Pauſanias, Stephanus, Philoſtratus & Strabo.

—— in Ægis, in Cilicia; de quo alicubi Baſilius.
—— in Ægypto. videatur Herodotus lib. I.
—— in Alpibus; Rufinus lib. X.
—— in Aphyte Pallenes, in Thracia. Strabo lib. 17.
—— Dini in Lycia, per piſces; Atheneus lib. 8.
Apollinis, porro, Archegetæ, apud Chalcidenſes. Thucid. lib. VI.
—— Bajani, in Italia, Capitolinus in Balbino.
—— Belis, ſeu Beleni, in Aquileia: Herodianus lib. 8.
—— Apud Branchidas, Mileſiorum: Macrobius, Strabo, & alii. Quod tamen poſtea fuit Apollinis Didymæi.

Actæi;

Actæi; (ſicut & Dianæ ſimul id fuit) ad Adraſteam: Strabo lib. 13.

—— ejuſdem (ut videtur) & in Zelea urbe: Strabo, ibid.

Carnei, in Laconibus. Pauſanias lib. 2.

Apollinis, apud Cærites in Etruria: Livius lib. 22.

Clarii apud Colophonios Max. Tyrius. Pauſanias, Ariſtides (de ſuo tempore,) alii.

Chomæi in Arcadia: Ammianus lib. 23.

(Per capras, Delphis: Strabo lib. 9.)

Corypei: Nicander in Theriaca: Μαντείας Κορυπαῖος ἐθήκατο, καὶ θέμιν ἀνδρῶν.

Corinthi, apud Meſſenios. Pauſ. lib. 4.

Corythi, apud Tegeatas in Arcadia id. lib eod.

Cyrrhæi, in Cyrrha: Statius Theb. *Hæc Tenedon Cyrrhamque dies &c.* ad quæ Luctatius: *In Cyrrha tantum proſpera dabantur Oracula. Nam cui exitium imminebat, taciturnitate templi damnabantur.*

Daphnæi, ad Antiochiam Syriæ; notiſſimum.

Delphici, ſeu Pythii, nulli non veterum memoratum.

Delii in inſula Delo; unde Lucanus:

Non tripodas Deli, non Pythia conſulit antra. vide & alios.

Didymæi, apud Branchidas (de quo tamen jam ſupra) Strabo lib. 9. 14. 17. item alii.

Apollinis Diradiotis, apud Argivos. Pauſanias in Corinthiacis.

Eutreſitæ: Stephanus in Eutreſi . . . . . ἀφ' οὗ Ἀπόλλων Εὐτρησίτης· καὶ ἱερὸν αὐτοῦ, καὶ μαντεῖον ἐνδοξότατον

Gergythii, in Troade. unde & idem Stephanus: Γέργις πόλις Τροίας . . . . . ἀφ' οὗ Γεργιθία ἡ χρησμολόγος Σιβύλλα, ἥτις καὶ τετύπωτο ἐν τῷ νομίσματι τῶν Γεργιθίων αὐτή τε καὶ ἡ σφίγξ, ὡς Φλέγων ἐν Ὀλυμπιάδων πρώτῃ· ἐν δὲ τῷ ἱερῷ τοῦ Γεργιθίου Ἀπόλλωνος Σιβύλλης φασὶν εἶναι τάφον.

Grynæi, in Æolide: idem Stephanus, Strabo, alii.

Heliopolitani, in Syria ſeu Phœnicia. Lucianus de Dea Syria: Macrob. Saturn. lib. 1.
Hierei, ad Meandrum inter Phrygiam & Lydiam. Livius lib. 38. c. 12. 13.
—— ad Hyblam, in Sicilia; ubi & Galeotæ vates. Pauſanias lib. 5. Athenæus lib. 15.
Hyperborei, apud Agathyrſos: de quo Servius, ad lib. 4. Æneidos.
Hyſii, in Bœotia; ubi fons fatidicus. Pauſ. in Bœoticis.
Iſmenii, Thebis in Bœotia. Max. Tyrius. Herod. lib. 8. Pauſanias in Meſſeniacis.
Iſchnæi, in Macedonia. Heſychius.
Lycii, in Xantha: Max. Tyrius.
Myrinæi, ex piſcibus; in Troade, ſeu Polius Lycia (in fonte Curio. Ælianus Hiſtor. Anim. lib. 12. Plinius lib. 32. Athenæus lib. 8.
Apoll. Myricæi. Scholiaſtes Nicandri.
Myſtæ. Artemidorus lib. 2. ſub finem.
Orobii. quod Orobiæ tamen idem eſt cum Selenuntio; niſi Strabo (lib. X.) hic aliter explicandus ſit.
Oropæi, in confinio Atticæ ac Bœotiæ; ſive ad Oropum in Attica. (Strab. lib. 9.) ubi & in Pſaphi Amphiarai Oraculum fuit: & in Græa quoque.
Patarei. Mela lib 1. Servius, Ovidius, Herodotus.
Pythii: quod tamen idem cum Delphico.
Parnaſſæi: quod & forſan idem cum Pythio. quamvis plura ac ſibi admodum vicina cum ibi tum alibi fuerint χρηστήρια: ſicut tam ex Cyrrhæo, quàm quidem & ex aliis in ſequentibus patebit.
Parnopii. Pauſanias in Atticis, plus ſemel.
Pergameni. Homerus Iliados V.
Ptoi, in Bœotia. Herodotus, Pauſ. Plut. Lycophron.
Phileſii. Arnobius lib. 1. Macrob. Saturnal. lib. 1. c. 17

Sar-

Sarpedonii, in Cilicia : ubi & Dianæ Sarpedoniæ Oraculum. Zosimus, Basilius de Thecla.

Selenuntii. quod tamen idem cum Orobiorum videtur. Strabo initio lib. X. Ac vide quæ suprà de Orobio dixi.

Apoll. Soractini: quod tamen non nisi in probanda facti (hujus illiusve veritate, &c. consistebat. Strabo lib. V. Virgilius lib. II. Servius, Plinius. Forsan & similis quasi Oraculi probatio fiebat in Castabalis, per fœminas Sacerdotes : de quibus idem Strabo, lib. XV. ubi plura de Magis, quibus Cappadocia abundabat, tradit.

Spondii, seu Spodii, Thebis. Pausanias in Bœoticis.

Sinopensis. Auctor χρηστομαθίας ad Strabonem. Ἦν ἐν Σινώπῃ Ἀπόλλωνος μαντεῖον, ὅθεν Διογένης τὸν χρησμὸν ἔλαβεν, ἵνα παραχαράξῃ τὸ νόμισμα.

Sminthii, in Troade. Strabo lib. V. Macrobius lib. I. cap. 17. aliique.

Syrii. quòd tamen forsan Apoll. Heliopolitani in Syria.

Themenitidis, Syracusis. Suetonius in vita Tiberii, cap. 74.

Triopii. Herodotus lib. I.

Thymbræi. Servius (ad verba Virgilii hæc, *Da certam Thymbræ domum,*) *alii Thymbram locum in Delo Apollini consecratum volunt.* At vide ipsum Virgilium.

Apollinis Tegyræi, in Bœotia. Plutarchus, in Pelopida & alibi.

Telmessii, in Caria. Stephanus; item Plutarchus de Tranquill. animæ.

Thyrxæi, in Cyaneis ad fines Lyciæ. Pausanias in Achaicis.

Teneri; quod tamen idem forte, cum Ptoi montis. Lycophron.

Xanthi. Lucianus Bis accusato.

Jovis Ammonis, in Lybia. Curtius, Strabo, alii.

—— Beli, Apameæ in Babylonia. Xiphilinus Caracalla.

—— Beli, in urbe Babylone. Herodotus lib. I.

—— Beli, in Ægypto. Herod. lib. I.
—— in Didymis Jovis ſimul ac Apollinis.
—— Dolicheni, apud J. Sponium, (in Miſcellaneis eruditæ antiquitatis) hoc modo:

DEO. DOLICHENIO
OCTA PATERNVS. EX. IVSSV. EIVS. PRO. SALVTE
SVA ET SVORVM.

—— Dodonæi: quod cunctis pene ſcriptoribus memoratum.
—— Fulgurantis, in Bœotia: Strabo, lib. 9.
—— Iſmenii, Thebis. Herodotus, Euterpe.
—— in Meroë. Herodotus lib. 2.
—— Nicephorei, prope Antiochiam. Spartianus, in Hadriano.
—— Olympii, in Elide: Strabo, Lucianus, Plutarchus, Herodotus.
—— Omolii, Thebis, Suidas.
—— Panomphæi; (quod forſan idem cum Olympio, quod Jovis Olympii Piſis, in Elide erat) Pauſ. Strabo . . .
—— Piſtoris, Lactantius, lib. 1.
—— Philii, prope Antiochiam. Euſebius & Rufinus, hiſt. Eccleſiaſtic.
—— Thebani in Ægypto. Herodotus, Euterpe.
Æſculapii, Ægis in Cilicia. Baſilius in Sanctam Theclam, lib. 2.
—— ad Apolloniam. Dion. Caſſius lib. 41.
—— in Alpibus Rufinus lib. X.
—— in Coo. Orig. contra Celſum, lib. ὡς καὶ αὐτὸς παραδίδεται Ἀσκληπιὸν εὐεργετοῦντα, καὶ τὰ μέλλοντα προλέγοντα, ὅλαις πόλεσιν ἀνακειμέναις αὐτῷ, οἷον τῇ Τρίκκῃ, καὶ τῇ Ἐπιδαύρῳ, καὶ τῇ Κῷ, καὶ τῇ Περγάμῳ.

Oracula igitur quoque præterquam in Coo, reddebat

Æſcu-

Æsculapius in Epidauro. Basil. Orig. & Paus. in Corinthiacis.
—— Pergami. Orig. Basil. Paus. Philostratus, lib. IV. cap. 3. Aristid. Or. Sacr. 4.
—— Romæ, in insula Tiberina. Insc. Grut.
—— in Trikka. Orig. contra Celsum.
—— ad Pœmenum in Mysia. Aristid. Orat. Sacr. 4.
Mercurii Acacesii Paus. lib 8. Stephanus in Ἀλυχμῇ.
Agorei, Patris Achaicis. Paus. in Atticis.
Mercurii & Hecates, in Patris. Paus. 8.
Bacchi, Liberi, seu Dionysii.
—— in Thracia, apud Satras. Herodotus, lib. 7.
—— ibidem, Libethriis. Paus. Bœoticis.
—— apud Liguræos (ibidem). Macrobius, Saturnal. lib. 1. cap. 18.
—— ad Hæmum. Eurip. Alcestide.
—— ad Pangæum, Strabo lib. 7. Herod. lib. 7.
—— apud Amphiclenses, Vates & Medicus per insomnia. Paus. in Phocicis.
Ægoboli templum & Sacra, apud Thebanos. Paus. Bœoticis.
Martis, apud Satras. Herodotus Polymnia.
—— in Thracia (apud Asiaticos). Herod. lib. eod.
—— in Maliera, sive Tiora, apud Aborigines Dion. Halicarn. lib. 1.
—— in Ægypto. Herod. Euterpe.
Herculis, in Ægypto. Herod. lib. 2.
—— Athenis, in Cynosargis. Suidas.
—— Buraici, in Achaia. Paus. — —
—— Gaditani. Mela, lib. 3. Silius, lib. 3. 13.
—— Tiburtini, prope Romam, Tiburi; cunctis notissimum.
Somnialis. apud Mesopotamenos in monte *Sambulos*: qui, *tempore statuto per quietem, monet sacerdotes*. Tacit. lib. Annalium 12.

Somnialis itidem Romæ, ſub titulo tamen *Victoris*, ab Octavio Herennio dedicatum. ad quod an non referendæ ſint ſequentes hîc inſcriptiones, videant eruditi.

Prima earum ſic occurrit apud Reineſium, claſſe X. num. 4.

V. F.
CVLTORES. HERCVLIS
SOMNIALIS. DECVRIA. I
DIS. MANIBVS. &c.

Secunda apud Sponium, in Miſcellaneis eruditæ antiquitatis, pag. 100. n°. LXIII. ita habet:

V. F.
CVLTORES. HERCVLIS
SOMNIALIS. IN victi . . . .
DIS. MANIBVS. SIBI. ET
POSTERISQVE. SVIS. II. QVI
INFRA. SCRIPTI. SVNT
Q. CAECILIVS. Q. GALLV
CELLANVS. T. FABIVS
L. ATILIVS
SEX. SCVTARIVS.

Herculem vero per inſomnia Reſponſa dediſſe, ſuaque adeo habuiſſe templa Fatidica, minus mirabuntur illi, qui obſervarunt & Iſidem, & Oſirim, & Serapim, & plures alios Deos (imo pene innumeros) per inſomnia Reſponſa Fatidica reddidiſſe. Id namque ex Pauſania, Tacito, Arriano, aliiſque pluribus abunde docemur.

Quid

Quid quod illud non ſolum in ſtatuis Deorum, verum & in ipſis Ægypti filiis per Danaidas interemptis, ſuperſtitioſum vulgus locum habere voluerit? ſi veteri in Perſium Scholiaſtæ ſit fides habenda. Ita namque ille, ad verſus hos, Satyra ipſius ſecunda comprehenſos:

——— ——— ——— nam fratres inter aënos,
Somnia pituita qui purgatiſſima mittunt,
Præcipui ſunto, ſitque illis aurea barba,

hæc ſequentia habet: *Acron tradit, quod in porticu Apollinis Palatini fuerunt Danaidum effigies, & contra eos ſub divo totidem equeſtres filiorum Ægypti. Ex iis autem ſtatuis* QUÆDAM *dicebantur poſtulantibus per ſomnium dare Oracula.* Non quædam ſimpliciter: ſed, ut bene ad Perſium animadvertit magnus ille Caſaubonus, quædam inter illas magis vera ac bona, quam aliæ vel cæteræ.

De Dîs id tamen clarius patet. Unde toties ex viſu (id eſt apparitione vel ſimplici, vel, quod potius rear, adjuncto ſimul monitu aut juſſu) *aræ* ac ſtatuæ, atque alia quoque monumenta, Dis ſacrata fuerunt erecta aut ædificata. Ut, ex. gr. apud Gruterum, Pag. 2. num. 12. PRO. SALVTE &c. EX VISV DEAE. VALENTIAE. pag. 60. 2. VISV IVSSA POSVIT. vel ut pag. 70. 7. & 130. 11. VISV MONITVS. plurimiſque aliis inſcriptionibus ſimpliciter EX VISV.

Ad *juſſa* tamen & *monita* Deorum hæc ſequentia magis ſpectare videntur; quæ ex eodem Gruteriano Theſauro, ita habent, ex. gr. pag. 1015. 8.

SVM-

SVMMANO. VISO. ADMONITA

. . . .

EX PRAECEPTO. &c.

102. SPEI. ARAM. SOMNIO. MONITVS

62. 9. SILVANO. SOMNIO. MONITA

80. 2. NEMESI. SOMNO. ADMONITVS. POSVIT

40. 6. DIANAE. IVSSV. IPSIVS

16. 5. I. O. M. IVSSA

12. 5. item 16. 12. EX. IVSSV. I. O. M.

64. 9. IMPERIO. DOMINI. SILVANI
ARAM. SILVANO. &c.

91. 2. MATRONIS. HAMAVEHIS
EX. IMPERIO. IPSARVM

82. 5. ISIDI. SACRVM. EX. MONITV. EIVS. &c.

—— ARAM. IOVI. FVLGVRATORI. EX.
PRAECEPTO. DEORVM. MONTENSIVM.

Uti & apud Reinef. l. 10.

—— IMPERIO. VENERIS. FISICAE. I. O. M.

Sic quoque apud Græcos (Grut. XXI. no. 1 Rein. Cl. I. 113.)

ΚΑΤΑ ΚΕΛΕΥΣΙΝ ΘΕΟΥ &c.

uti & pag. XXI. 12. . . . . .

ΔΙΙ ΠΑΤΡΙΩ
EX. ORACVLO.

& alibi,

ΘΕΑΙ ΔΙΝΔΥΜΕΝΑΙ
DEAE. DINDYMENAE
EX. ORACVLO

Cybeles nimirum, aut saltem Fanaticorum in ipsius Templo degentium.

Ac

Ac postremo, pag. 88. 7. (ne plura, præter necessitatem addam.)

ENDEVELLICO. SACRVM
EX. RELIGIONE
IVSSV. NVMINIS.

Quamvis autem asserere minime velim, omnia aut plurima *monita*, *jussa* vel *Responsa*, hîc ex inscriptionibus antiquis adducta, pro *monitis jussis* ac *Responsis* ex statis Oraculorum sedibus (seu per *visa*, seu per insomnia, seu denique aliter) fuisse prolata; videre tamen, meo judicio, non obscure queamus, non frustra de hoc Oraculorum genere tota volumina fuisse conscripta. De quibus itaque Tertullianus, libro de Anima, in hunc modum loquitur: *Nam & Oraculis hoc* GENUS *stipatus est orbis. Ut Amphiarai apud Oropum, Amphilochi apud Mallum, Sarpedonis in Troade, Trophonii in Bœotia, Mopsi in Cilicia, Hermiones in Macedonia, Pasiphaæ in Laconica. Cætera cum suis originibus & ritibus & relatoribus, cum omni deinceps historia somniorum Hermippus Beritensis quinione voluminum satiatissime exhibebit.*

Verum tempus est, redeamus denuo ad nostrum Oraculorum catalogum, atque incipiamus à modò nominato Amphiarao. Erat igitur Oraculum Amphiarai, in Attica; testibus Herodoto, Pausania, Strabone lib. 9. ac Philostrato.

Orac. ejusdem & apud Oropios; de quo Tertullianus.
—— Augusti Cæsaris, Romæ. Prudentio teste. . . .
—— Amphilochi, in Mallo Ciliciæ, ut Pausanias habet in Atticis, ac Lucianus. . . . .
—— Amphilyti: Aristide, in Oratione Sicula primâ.

Antinoi, in urbe Antinoia. Hieronymo teste.
—— ejusdem Antinoi pluribus aliis in locis, sicut & Hephæstionis : de quibus statim.
M. Antonini Cæsaris per insomnia: apud Capitolinum.
Amphilochi in Ætolia. Aristides Orat. in Bacchum.
Apidis, in Ægypto habent Ælianus, Strabo, alii.
Apollonii Thyanæi. Justinus (vel qui ejus nomine abutitur) in Quæstionibus ad Orthodoxos IV, 24.
Aristæi, in Bœotia. Gregor. Nazianz.
Autolici in Sinope. Strabo, libro 12.
—— in Averno, apud Cimmerios. Strabo, lib. 5.
—— ad Aornum Thesprotiæ. Pauf. in Bœoticis.
—— in antro Citheronidum . . . .
Bacidis & Musæi. Herod. Urania. Hoc tamen dubium.
Beleni. Herodianus, lib. 8.
Branchi. Lutatius, ad illa Statii; *Patrioque æquatus honore Branchus.* Terent. de Metris.
Bendidium, in Thracia, (Dianæ Oraculum.) Lucianus.
Besæ Dei, ad Abydum Thebaidis. Amm. Marcellinus, lib. 19.
Cabirorum, in Bœotia. Herod. lib. 3. Athanasius de Incarnatione.
Carmeli Dei. Tacitus Histor. lib. II.
Calchantis, in Drio, Dauniæ in Italia. Strabo lib. 6.
Cœlestis Virginis, in Africa. Tert. Apul. Augustinus; (qui lib. 2. de Civ. Dei: *Quam alii Venerem, quidam Junovem, alii Cererem esse volunt*) Capitol. in Pertinace.
Clitumni Dei, in Italia. Plinius lib. VIII. epist. 8.
Cenei, apud Getas (temporarium, ut sic loquar) Strabo lib. 7.
Curetum Oraculum. Heliod. Bibliothecæ, lib. 3.
—— in Cilicia plurima Oracula. Plut. de Oracul. defectu.

Dianæ

—— Dianæ in Ægypto. Herodotus, Euterpe.
—— Perficæ in Caftaballis Ciliciæ. Jamblich. fect. 3. de Myfteriis.
—— Ephefiæ. Strabo, Lucianus.
—— Delphis (cum Apolline) Strabo . . . .
—— Sarpedoniæ, in Cilicia. Strab. lib. 14.
—— Deorum Subterraneorum, fupra Meandrum. Paufanias in Phocicis.
—— Draconteum, in Arcadia. In Hemerii fragmentis: quod ipfius tempore adhuc perdurabat.
—— Dormientium, feu per fomnia, in Anariaca. Strabo lib. 11.
—— Dearum Matronarum. Grut. Infcr. pag. 91. n°. 2.
—— per Dracones, in Lavinio: ubi facer Junoni Argolidæ lucus. Ælian. Hift. Anim. lib. XI. c. 17.
—— per Dracones Apollini facros, in Epiro. ibid. & 2.
—— Drymachi. Athenæus. lib. 6.
Orac. Empedoclis, in Bœotia (in fpecu.) Gregor. Nazianz.
—— Empedotimi, ibidem. tefte eodem; & Scholiafte in Steliteutica.
—— Erynnium Oraculum. Herodotus lib. . . .
Orac. Fauni, in Italia. Virgilius, lib. 7.
—— per infomnia. Tertullianus . . . . .
—— Fortunæ Prænestinæ, prope Romam. notiffimum.
—— Antiatinæ (feu Fortunarum) itidem in Italia.
—— Fons veridicus Caftaliæ, Delphis. Paufanias, Sozomenus.
—— Caffotis, ibidem. Paufanias.
—— Caftaliæ ad Daphnem Antiochiæ. Sozomenus, alii.
—— Veridicus ad ædem Cereris. Pauf. in Achaicis.
—— in Bœotia. Pauf. in Bœoticis. . . .
—— Aqua Cyanea, Thyrxei Apollinis: quod Oraculum tamen jam fupra notatum.

—— Fons Limyræ, per pisces, (ad Limyram urbem). Plinius lib. XXXI. c. 2.

—— Veridicus, apud Oropios, prope Amphiarai Oraculum. Pauſ. in Atticis.

—— Fontes Tamarici, in Cantabria. Plin. XXXI. c. 1.

Orac. Gerionis, juxta Patavium. Suetonius . . .

—— Glauci, in Bœotia. Pauſ. in Bœoticis.

—— Glauci Delphis.

—— Glyconis Dei. Lucianus Pſeudomante.

—— Baalzebub, in Ekron, apud Iſraelitas Idololatras (inter quos forſan & alia fuere) 2 Regum c. 1.

Orac. Hecatis, in Patris . . . .

—— Hephæſtionis, multis in locis; ſicut & Oracula Antinoi.

—— Hermiones, in Macedonia. Tertullianus . . .

—— apud Hermutos, ex tauro. Macrob. lib. I. Saturn.

—— in Hypatis, Pauſ. in Eliacis.

—— Inûs (Ἴνους) fanum & Oraculum in Laconica. Pauſ. in Laconicis.

—— Aqua fatidica. idem ibidem.

—— per ignem in Aſſyria (ſive in Ardibagenum regione) de quo ita Procopius libro I. Τὸ μέγα πυρεῖον ἐνταῦθά ἐστιν, ὃ σέβονται Πέρσαι θεῶν μάλιστα· οὗ δὲ τὸ πῦρ ἄσβεστον φυλάσσοντες μάγοι, τά τε ἄλλα εἰς τὸ ἀκριβὲς ἐξοσιοῦνται, καὶ μαντείῳ εἰς τῶν πραγμάτων τὰ μέγιστα χρῶνται.

—— Aliud πυρεῖον, quod in India fuerit, deſcribitur à Benjamine Tudelenſi, in Itinerario: modo is circa iſtud fidem mereatur.

—— Iſidis. Grut. Inſcript. pag. LXXXII. 5. Juv. Sat. VI.

—— Tithoreæ, in Phocide, per inſomnia. Pauſ. in Phocicis.

—— Junonis Acceæ. Herodotus, lib. 8.

—— Acrææ, prope Corinthum. Strabo, Pauſ.

—— in Nyſa. Strabo, lib. 14.

—— Aqua & Oraculum Cereris. Pauſ. in Achaicis.

Orac. Latonæ, in urbe Buti apud Ægyptios. Herod. Strabo.

—— Lacuna, in Apollinis Clarii ſpecu: cujus redduntur (teſte Plinio) mira Oracula bibentium breviore vitâ.

—— Laji. Herodotus. . . . .

—— Leucotheæ, apud Moſchos, in Colchide. Strabo, lib. II.

—— Luni Dei, in Carris. Strabo, lib. 12. Spartianus in Caracalla.

Orac. Machaonis, Gereniæ in Laconica. Pauſ. Lacon.

—— apud Meſſenios, ex tauro. Pauſ. in Meſſeniacis.

—— Memnonis in Ægypto. Tacitus, Lucianus, alii.

—— Minervæ, ibidem. Herodotus, Euterpe.

—— Minervæ Fatidicæ. Reineſii Inſcr. Claſſe. I. 128. Stephanus de Urbibus.

—— Mneſthei, in Hiſpania. Strabo lib. 3.

—— Montis Æthnæ. Pauſ. in Laconicis.

—— apud Moſchos, in Colchide: Herodotus. de quo tamen videndum, an non idem ſit cum Leucotheæ Deæ, an vero Phryxi.

—— Mycenis. Seneca Thyeſte. . . . *hinc orantibus Reſponſa dantur certa*, &c.

—— Mopſi in Cilicia; de quo ita Lutatius ad Statium: *Mopſus Apollinis & Mantûs filius, Tereſiæ nepos, tanta augurandi gloria fuit, ut poſt mortem ei* TEMPLA *dicata ſint; à quorum adytis ſæpe homines* RESPONSA *accipiunt.*

Orac. Neptuni, in Delphis. Pauſ. in Bœoticis.

—— in Calaurea. Pauſ. Corinth. & Phocicis.

—— Nemeſeon Smyrnenſium per inſomnia. Ariſtides. Orat. 4. Sacr.

—— in Narbaca, apud Hyrcanos. Strabo, lib. 17.

—— prope Neocæſaream, in Ponto. Greg. Nyſſenus.

—— Netonis, *(Tauri)* in Heliopoli. Macrob. Sat. lib. I.

—— Noctis, in Attica. Pauf. Atticis.
—— Nympharum Sphragitidum. Pauf. in Bœoticis, Plutarchus in Ariftide.
—— Nympharum in Antro Corycio . . . .
Orac. Orphei ad Hæmum. Sophocles Alceftide, v. 967.
—— Orphei caput, in Lesbo. Philoftratus, lib. IV. c. 4. item in Philoctete.
Orac. Panis, in Delphis Pauf. Phocicis . . .
—— Cella, per infomnia, in regione Corinthiaca. Pauf. . . .
—— apud Pifas. Statius, lib. III. Thebaidos.
—— Panis Λυτηρίȣ, in Arcadia . . .
—— Palicorum, in Sicilia. Macrobius Saturn. lib. V. Virg. lib. IX. Stephanus in παλικὴ.
—— Pafiphaæ, in Laconica. Tertullianus, Cicero, Plutarch.
—— Phryxi, in Colchide, in Mophica regione. Strabo, lib. II.
—— Plutonis, in Nyfa (uti & Junonis fimul.) Strabo, lib. XIV.
—— Polemacritis (Machæonis filii) in Corinthiaca regione. Pauf. Corinthiacis.
Orac. Rhefi. Euripides in Rhefo, v. 970. &c. vide & Bacchi ad Pangæum.
—— Rhetræ, apud Lacedæmonienfes. Plutarchus . . .
Orac. apud *Sagram*. Ælian. lib. XI. c. 10. Hiftor. Anim.
—— Sarpedonis, in Troade. Tertullianus . . .
—— Serapidis. Alexandriæ, Tacitus, Arrianus, alii.
—— Serapidis Canobiticum. Strabo, lib. XVII.
—— Saturni, in Delphis. Pauf. . . .
—— Saturni Alexandriæ. Flavus Jofephus, Ruffinus.
—— *Senæ*, in mari Britannico. Mela, lib. III. c. 6.
—— ad Scotufam, in Theffalia. Strabo, lib. IX.
—— ad Stygem, prope Cumas, in Italia. Strabo, lib. V.
—— Sphingis, in Ægypto. Pauf. in Bœoticis.

Sibyl-

— Sibyllarum, apud Romanos; seu Libri Sibyllini.
— Siriæ Deæ, Lucianus.
— Sylvani. Grut. Inscr. pag. 874.
— Syrrhæ, inter Myra & Phella. Æl. lib. VIII. cap. Hist. Anim.
Orac. Terræ, seu Telluris, in Delphis. Pauf. . . .
— Ægiræ. Plinius, Pauf. in Achaicis.
— in Olympia, seu Pisis. Pauf. Eliacis.
— Themidis, in Delphis: *Cum regna Themis, tripodesque teneret.*
— in *Tenero*. Pindarus, Ode. 2. Ἴπ παρ' Μέλιαν, &c.
— Teresiæ, Orchomeni. Plutarchus, Pauf. . .
— Trophonii, in Lebadia. Pauf. Plut. Aristoph. alii.
Orac. Veneris Aphacitidis (sive in Aphaca.) Eusebius, Zosimus, Zozomenus.
Ven. Gazensis. Marcus, in vita S. Porphyrionis.
— in monte Libano. Lucianus de Dea Syria.
— Cœlestis. Artemidorus. τὴν Ἀφροδίτην &c.
— Paphiæ, in Cypro. Tacitus lib. 2. Histor.
— apud Vejentinos, in Italia. Livius.
Vaticani Dei, in agro Vaticano. Gellius, lib. 16. c. 17.
Ulyssis. Zetzes, ad Lycophr. ad verba, μάντιν δὲ νεκρὸν Εὐρυτᾶν, &c.
Zamolxeos (successorumque ipsius) apud Getas. Strabo, lib. 7.

Hîc nimirum utcunque habemus istorum Oraculorum, quæ per terrarum orbem antiquis temporibus dispersa, ad nostram pervenere notitiam. Longe plura olim extitisse nullum dubium est: quod cum ex Hephæstionis, Antinoi, Mopsi, aliorumque pluribus in locis simul ædificatis χρηστηρίοις, tum ex aliis indiciis, Nemeseos, Matronarum, Deorum Montensium, aliorumque plurium satis clare apparet; præterquam quod ob plurimos veterum Scriptorum malignitate temporum, amissos, plurimorum quoque memoria interierit. Solus

lus enim Hermippus (uti ſupra ex Tertulliano vidimus) quinque volumina illorum deſcriptionibus repleverat: ne quid de Porphyrio & aliis addam.

Si nunc quoque conſideremus, quot numero Oracula ſeu χρηστήρια, in unica quandoque vel Regione, vel Provincia, vel Regno, vel denique in eadem urbe aut vicinia ejus, fuerint, videbimus inter pluſquam ducenta ac quinquaginta, quorum memoria ex antiquis ſcriptoribus reſtat, in unica Peloponneſo, ultra vigintiquinque; in parva illa Bœotia (in qua, teſte Plutarcho, antiquis temporibus, ipſumque antecedentibus, longe plura fuerant) ultra quindecim in, & circa Delphos, vel tempore vel locis diſtincta: ac plura etiam in Attica, in Cilicia, in Troade. (imo & ipſâ in Italia, ibique in & circa urbem Romam); in Caria, in Lycia, in Ionia, aliiſque mundi regionibus, ſibi admodum vicinis.

Nec dubito, ſi cuncta nobis à Scriptoribus Græcis, Latinis, aliiſque indicata ac deſcripta fuiſſent ac reſtarent Oracula, ſeu per inſomnia (quibus totus orbis, teſte Tertulliano, quondam ſtipatus erat) ſeu per verſus, aut verbis nulli metro incluſis, ſeu per nutus, ſeu per ſortes, ſeu per animalia bruta (boves, piſces &c.) ſeu per alia quæcunque tandem media vel inſtrumenta, millena numero illa fuiſſe, nos fore comperturos.

Ac quamquam Græciæ atque Aſiæ minoris populi circa iſta quammaxime inſaniiſſe videntur (forſan inde, quod ipſorum χρηστήρια curatius magis à ſcriptoribus memorentur:) attamen ſi quis itineris initium capiat à Gadibus, atque ita Africæ oram legens, per Ægyptum in Syriam ac Chaldæam tranſeat, hincque oram Ciliciæ percurrat, atque ita per Pamphiliam ac Lyciam, Cariam & Ioniam ad Troada penetret; atque inde iterum pergat trans Pontum (regionem,) & Galatiam, & Cappadociam, uſque in Colchida; hincque rurſus tranſeat per Cherſoneſum vicinaſque regiones in Thraciam; inde porro

in Macedoniam ; atque ita proficiſcatur per Theſſaliam in Bœotiam, & in Atticam ; indeque pertendat in Peloponneſſam ; iſtaque peragrata, inde iterum redeat per Iſthmum in Phocida ; hincque per Epirum ac Theſprotiam, luſtret ſimul Illyricum, ex eoque ſolvens in Italiam, tranſeat ſimul Siciliam ; atque hac perluſtrata, rurſus per Italiam trans Alpes pertendat uſque in Britanniam (ne interjacentes regiones nominare neceſſe habeam) atque ita fere uſque ad ultima Thule ; ubique reperiet unum plurave hujus illiuſve Dei vel Deæ (ſi non & plurium ſimul) Oracula, illorumve Reſponſa æque ſuperſtitioſe petita, quam vafre ſuperſtitioſis reddita. Ne quid de cæteris mundi plagis loquar.

Hoc interim verum eſſe lectione comperio ; multa ſubinde Oracula interiiſſe, multa de novo fuiſſe exorta ; atque in una eademque regione, imo uno eodemque aliquando in loco [ex. gr. Delphis ; ubi nunc Telluris, aut Telluris ac Saturni ſimul, nunc Neptuni, nunc Panos, nunc Apollinis, quin & Apollinis ac Bacchi ſimul, extitiſſe perhibentur ; donec tandem ad unicum Apollinem devoluta ſint] id accidiſſe. Ex quibus quidem non omnia, ſicuti Delphico contigit, ſubſecutis temporibus, poſt bella, incendia, aliaſve ruinas, denuo inſtaurata fuerunt: poſtremiſque Gentiliſmi temporibus, eove ſaltem in interitum ruente (Chriſto Salvatore noſtro, jam per Evangelii lucem, Ethniciſmi tenebras magis magiſque diſcutiente) longe plura interciderunt. Ac quamvis alia ſubinde de novo exorirentur quædam, aliaque ex veteribus ruinis denuo repullularint, id tamen non ita crebro factum fuit, quam quidem antiquis temporibus ; quum neque Philoſophia, nec, ut tandem, Chriſtianiſmus verique Dei cultus hominum mentes veritatis radiis magis magiſque illuminarent, huicque Ethniciſmi fundamenta, cum illiſque pravas illas ſuperſtitiones ſenſim quidem, at penitus, in præcipuis Orbis partibus ſubrueret.

Quæ tamen minus perdurarunt videntur illa fuisse, quæ à Regibus ac Principibus (Alexandro, Adriano, aliisve) deliciis suis, ne dicam catamitis, aliisve (quantumvis in multis locis simul) exstructa fuerant. Videnturque ista sponte ac brevi intercidisse, vel sensim exaruisse, quum jam adulatio in istos principes cessaret [quod & in illis Regibus ac Principibus locum habuit, quibus ista ab aliis erecta constituta fuerant:] vel sub secutis Cæsaribus, ad quos nihil illa pertinebant, sumptus atque impensæ non amplius contribuerentur: sed contra etiam ad alia jam insumerentur illa, quæ ipsorum cultui ac ministeriis à dedicantibus, seu consecrantibus destinata fuerant. Quibus denique & in cæteris Oraculis accedebant causæ in utraque mea Dissertatione (imprimis vero priori) memoratæ: ob quas tandem exaruerunt, atque in totum interierunt.

De

De Statua Simoni Mago erecta.

SUMMARIUM.

1. *Baronii, Hammondi, & Spenceri opinio (contra Ciacconium,) de ſtatua Simoni Mago, ut prætenditur, erecta.* 2. *Juſtini Martyris de hac ſtatua aſſertio examinatur; uti & illa de Simoniana Secta.* 3. *Inſcriptio in inſula Tiberina reperta conſideratur; itaque occaſione de ſtatuis Romanorum nonnulla afferuntur.* 4. *De relationibus in numerum Deorum agitur.* 5. *An Juſtini teſtimonium hic valere debeat.* 6. *Examinatur Irenæi de hac ſtatua traditio.* 7. *Tertulliani,* 8. *Auguſtini,* 9. *Epiphanii.* 10. *Diſquiretur an credibile ſit, ei poſt mortem tam ignominioſam &c. ſtatuam fuiſſe, (ac quidem per tales ut perhibetur) erectam.* 11. *Quantula in æſtimatione fuerint Judæi ac Samaritani tempore Tiberii, Claudii &c. oſtenditur.* 12. *Hac data occaſione agitur de Chreſto Suetonii; quo, ſcilicet, impulſore Judæi tumultuaverint.*

INter alia, quæ per occaſionem primæ meæ Diſſertationi de Oraculis inſerueram, quæque adeo pleniorem merebantur tractationem, ſunt illa quæ de *Simonis Magi* ſtatua, Romæ ipſi ut Deo conſecrata à veteribus Scriptoribus traduntur; quæque huic ſecundæ editioni Appendicis vice potius annectere volui; ne nimis interrumpatur tractatio de Oraculis, per hæc, aliaque ipſi inſerta, Lectorque per illa, dum ipſum ἔργον legere ſtudet, per πάρεργον detineatur, atque à recto tramite in devia nimis ducatur.

De hac igitur ſtatua non ſolus Sixtus Senenſis, aut Cæſar Baronius, inter Romanæ Eccleſiæ aſſeclas doctiſſimi viri; verum etiam Hammondus ac Spencerus (inter Refor-

matos) ne alios quoque addam, ut de veriſſima hiſtoria locuti, eamque pro viribus tutati ſunt: ac quidem (ne quis id nimium miretur) auctoribus Juſtino Martyre, Irenæo, Tertulliano, Auguſtino aliiſque: quorum primi fere intra ſeculum aut ſeſquiſeculum, poſt hujus Simonis mortem ſcripſere. Præſertim ſi hiſtoria illa poſtremis Neronis temporibus, ſicut aliqui volunt, acciderit: imo ſi vel cum Baronio ſtatuæ iſtius dedicatio in 44. Jeſu Chriſti annum, adeoque ſub Imperatore Claudio, incidiſſe ſtatuatur.

Verum enimvero videamus, quid Baronius (ad quem hic potiſſimum provocant) quid Hammondus, quid denique Spencerus, hujus ſtatuæ patroni, pro illa adduxerint.

Baronius (ne omnia quæ adducit huc transferam, quod hæc, ut præcipua, ſuffecerint) primùm de ipſa *baſi* ac *titulo* SEMONI SANCO DEO &c. [ubi *Sancus* in *Sangus* mutat: quod & porrò facit: cum tamen id minime in inſcriptionibus compareat, atque alibi rariſſime occurrat, quod certe minus ingenuum] ita loquitur: *Præ ſe fert lapis ipſe baſin, ſuper quam ſtatua locata eſset; nec enim cum valde anguſta ſit, capax fuiſſe videtur alicujus ſimulacri, humanæ ſtaturæ ſimilis.* At *Conſecratis* ſtatuæ non tripedaneæ, aut humana ſtatura minores; ſed Deorum pariles & humana ſtatura majores ponebantur.

Hanc baſin igitur (quamvis rationes iſtas non addit) non pro illa, quæ *Simoni Mago* poſita fuit agnoſcit: ac putat Juſtinum non tanta laboraſſe ablepſia, ut hîc ita decipi potuerit: quod ulterius his ſequentibus firmare nititur: *Quonam pacto, quæſo, in his Juſtinus decipi potuit, qui non tantum* Gentilium *Philoſophiæ, ſed & ipſorum Theologiæ eruditione, non leviter tinctus, vel mediocriter imbutus, ſed egregie excultus & apprimè eruditus fuerat: ut plane declarant ejus commentarii non modo ad Antoninum Pium,*

& ad Senat. Rom. sed ad Gentiles ipsos sermo exhortationis scriptus.

Sed & quomodo idem ipse non ea de Simone Mago plus certò, Romæ diu multumque versatus explorata habuit, quæ non in angulo, vel coram ejus rei ignaris locutus est, sed ad ipsum Romanum Imperatorem, nec non Romanum Senatum conscripsit? vel quonam pacto tam aperte testatur à Senatu Populoque Romano Simonem Deum habitum, & statua cohonestatum, cum hæc mox subdit: Quocirca ut sacer quoque Senatus & populus unà vobiscum postulata hæc nostra cognoscant, petimus, ut si quis inter eos doctrinis illius detineatur, vero cognito fraudem erroris effugere valeat; & statuam si vultis abolete.

Hæc ipse Justinus. Nunc vero dicant velim, qui suspicantur eum de statua Semonis Sangi [*Sancti* dicere debuit] *esse deceptum; nunquid inter duos fontes tantum, an in uno urbis loco simulacrum ejusmodi visebatur, cujus cultus & superstitio ab ipsis vero urbis cunabulis à Sabinis illata cum nomine creverat? Certe fuiße etiam in Quirinali ejusdem idoli cultum, secunda quam posuimus, inscriptio demonstrat* [est autem illa quam & ego secundo loco posui.] *Quid enim Justinus, unum ab Imperatore petit abolendum, cum plura in Urbe essent ejusdem idola, eodemque nomine, simulacra notata? Sic enim Romæ creverat superstitio, ut Dio* [*lib.* 60.] *de his Claudii temporibus agens, hæc dicat: Omnes jam ædes, omnia opera Statuarum & Donariorum eße plena.*

Quæ ad hæc notanda veniunt, in ipso hujus rei examine notabuntur; nunc vero videamus, quid Doctissimus Hammondus (Dissert. I. cap. 9. de Episcoporum jure) dicat ubi ita de hac statua loquitur: *Taceo notissimam, de* ÆDICULA [*an,*] *aut* STATUA *Romæ in Tiberi inter duos pontes constructa & Simoni Deo Sancto consecrato, inscripta, & historiam,*

storiam, Justini quidem, ut & aliorum fere omnium (Tertulliani imprimis & Irenæi) antiquissimorum Patrum testimoniis abunde firmatam. Quam tamen Petrus Ciacconius fretus marmorea cujusdam statuæ basi, ad 1574. *in insula Tiberina refossa, & Semoni Sanco Deo Fidio sacrata, convellandam putavit. Quasi Justinus, homo externus, & Latinæ, inquit, linguæ non admodum peritus, sic sibi imponi passus fuerit, & caligantibus oculis* SIMONEM *pro* SEMONE, DEUM SANCTUM, *pro* SANCO DEO, *pro* FIDIO *fallentem,* IMPERATORI *etiam* ROMANO *obtruserit; qui, sine dubio, compertissimi mendacii eum illico arguisset, nec eundem denique errorem Tertulliano quidem, homini quidem non externo, nec aut Civitatis aut linguæ Latinæ imperito, ut & aliis Romanæ Ecclesiæ scriptoribus errandum porrexisset. Multa ad Ciacconii sententiam vellicandam dici possent, si istis vacaremus.*

Tertio nunc prodeat Spencerus, qui in commentario, ad Originem contra Celsum, hæc sequentia habet:

Quærunt docti an illi [Simoni Mago] statua cum hoc titulo erecta erat SIMONI DEO SANCTO. *Asserunt Justinus, Irenæus, Tertullianus, Eusebius, Theodoretus & alii quamplurimi. Cerda in dubio relinquit, in notis ad Tertulliani Apologeticum. NB. Ciacconius, in Opusc. ante expositionem* COLUMNÆ TRAJANI, *negat: item Salmasius, in notis ad Spartianum. Verum æquo lectori satisfactum erit si legat Illustrissimum Baronium ad annum* 44. *n°.* 55. 56. 57. 58. 59. *&c. Clariss. Hammondum in Dissert. I. c. 2. de jure Episcop. contra Blondellum. Multa, inquit, ad Ciacconii (addam ego Salmasii) conjecturam vellicandam dici possunt, si istis vacaremus.*

Hoc certe voluissem: quod quia non fecit Spencerus, nec ulli hoc priores, meo quidem judicio; videamus, an non melius post lectam meam hanc dissertatiunculam, à contraria

traria parte satisfactum erit; ac quidem æquis lectoribus.

Quæ Justinus de hac statua tradit sunt hæc sequentia:

καὶ γὰρ παρ' ὑμῖν, ὡς προέφαμεν, ἐν τῇ βασιλίδι Ῥώμῃ ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος γενόμενος ὁ Σίμων, καὶ τὴν ἱερὰν σύγκλητον, καὶ τὸν δῆμον Ῥωμαίων εἰς τοσοῦτο κατεπλήξατο, ὡς Θεὸς νομισθῆναι, καὶ ἀνδριάντι ὡς τοὺς ἄλλους παρ' ὑμῖν τιμωμένους Θεοὺς, τιμηθῆναι· ὅθεν τήν τε ἱερὰν σύγκλητον, καὶ τὸν ὑμέτερον, συνεπιγνώμονας ταύτης ὑμῶν τῆς ἀξιώσεως παραλαβεῖν αἰτοῦμεν· ἵν' εἴ τις εἴη τοῖς ἀπ' ἐκείνου διδάγμασι, κατεχόμενος, τἀληθὲς μαθὼν, τὴν πλάνην φυγεῖν δυνηθῇ· καὶ τὸν ἀνδριάντα, εἰ βούλεσθε, καθαίρετε.

Nam apud vos prout diximus, sub Claudio Cæsare Simon fuit, & Sacrum Senatum populumque Romanum, eo perduxit stuporis ut Deus haberetur, & statua, velut alii quos colitis Dii, cohonestaretur. Quocirca ut Sacer quoque senatus, & populus una vobiscum postulata hæc nostra cognoscant petimus, ut si quis inter eos doctrinis illius detineatur, vero cognito fraudem erroris effugere valeat; & statuam, si vultis, abolete.

Quibus postremis verbis affirmat statuam, ipsius tempore adhuc stetisse erectam: ubinam vero ibi locorum, ac quali modo ac quam denique ob causam, jam dixerat his verbis: *In Imperiali urbe vestra Roma,* PROPTER MAGICAS *quas exhibuit* VIRTUTES *Deus habitus est, & statua apud vos veluti Deus honoratus. Quæ statua in amne Tiberi inter duos pontes est erecta, Latinam hanc habens inscriptionem,* SIMONI DEO SANCTO: *ac Samaritani prope omnes; & ex aliis quoque nationibus perpauci, illum quasi primum Deum esse confitentes adorant. Græca sonant.* Ὃς ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος διὰ τῆς τῶν ἐνεργούντων δαιμόνων τέχνης δυνάμεις ποιήσας μαγικὰς ἐν τῇ πόλει ὑμῶν βασιλίδι Ῥώμῃ, Θεὸς ἐνομίσθη, καὶ ἀνδριάντι [quod Deorum non est sed hominum] παρ' ὑμῶν ὡς Θεος τετίμηται [infarcta glossa habet insul-

insulse ὁς ἀνδριὰς ἀνεγήγερται] ἐν τῷ Τίβερι ποταμῷ μεταξὺ τ̃ δύο γεφυρῶν, ἔχων ἐπιγραφὴν Ῥωμαϊκὴν ταύτην, Σίμωνι δέῳ σάγκτῳ, καὶ σχεδὸν πάντες οἱ Σαμαρεῖς, ὀλίγοι δὲ καὶ ἐν ἄλλοις ἔθνεσιν, ὡς τὸν πρῶτον Θεὸν ἐκεῖνον ὁμολογοῦντες, [ἐκεῖνον καὶ] προσκυνοῦσι.

Hactenus Justinus; cujus verba nunc perpendenda. In primo loco habet, *Senatum populumque Romanum eum pro Deo ut cæteros Romanorum Deos, habuisse; & statuam, uti Deo, posuisse.* Verum in secundo loco, illum *a S. P. Q. R.* PROPTER MAGICAS, *quas exhibuit Virtutes, Deum habuisse*, atque ex ista [Magicar. Virtutum] causa ipsi *statuam fuisse erectam*, cum inscriptione hac, *Simoni Deo Sancto.*

Addit, *prope omnes Samaritanos & ex aliis nationibus quoque perpaucos, hunc Simonem adhuc suo* [Justini] *tempore ut Deum adorasse.* Attamen uti ex Actor. cap. 8. docemur, jam adveniente Philippo Evangelista, deseruerant hunc Simonem, Philippoque adhæserant unanimiter: ac, venientibus postea quoque Petro ac Joanne Apostolis, baptizabantur, ac Spiritum Sanctum (seu Sp. Sancti dona extraordinaria) accipiebant: quin & ipse Simon inter credentes Evangelio erat; seu potius, uti effectus docuit, ita simulabat. I nunc & quære, post integrum seculum, ac quod plus post Philippi & prædicationem excurrit, *Omnes prope Samaritanos* ipsum hunc Simonem, ut Deum adorantes. Eiconolatræ sive Idololatræ igitur erant Samaritani tempore hujus Justini; quod post Antiochi Epiphanis tempora (si tamen verum est, quod de isto ævo ipsis à Judæis Pharisaicis ipsorum infensissimis hostibus objicitur) nemo ipsorum, ac ne Josephus quidem, imputavit: cum post acceptum per Manassen Pentateuchum; Templumque in Geriezim monte exstructum, semper Legi Mosaicæ adhæserint.

Ac certe si Origeni fides habenda, ipsius tempore perpauci Simoniani jam per totum orbem (imò nullo pene numero) resta-

restabant. Ita enim ille, libro I. contra Celsum: ἠθέλησε καὶ Σίμων ὁ Σαμαρεὺς μάγος τῇ μαγείᾳ ὑφελέσθαι τινάς. καὶ τότε μὲν ἠπάτησε. νυνὶ δὲ τοὺς πάντας ἐν τῇ οἰκουμένῃ οὐκ ἔστι Σιμωνιανοὺς εὑρεῖν τὸν ἀριθμὸν οἶμαι τριάκοντα καὶ τάχα πλείονας εἶπον τῶν ὄντων. εἰσὶ δὲ περὶ τὴν Παλαιστίνην σφόδρα ἐλάχιστοι. τῆς δὲ λοιπῆς οἰκουμένης οὐδαμοῦ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καθ' ἣν ἠθέλησε δόξαν περὶ ἑαυτοῦ διασκεδάσαι. & libro sexto: Οὐδαμοῦ γὰρ τῆς οἰκουμένης Σιμωνιανοί· καί τοί γε ὑπὲρ τοῦ πλείονας ὑπαγαγέσθαι ὁ Σίμων τὸν περὶ τοῦ θανάτου κίνδυνον, ὃν Χριστιανοὶ αἱρεῖσθαι ἐδιδάχθησαν, περιεῖλε τῶν μαθητῶν, ἐναδιαφορεῖν αὐτοὺς διδάξας περὶ τὴν εἰδωλολατρείαν. ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἀρχὴν Σιμωνιανοὶ ἐπεβουλεύθησαν. *Quin & Simon Samaritanus Magus per Magiam suam quosdam decipere conatus, effectu non caruit ad tempus. Nunc autem in toto orbe, opinor, vix triginta Simonianos reperiri: ac fortasse ne tot quidem. Sunt enim in Palæstina pauci admodum. in reliquo terrarum orbe nusquam nomen est in ista opinione, qua haberi voluit. & libro 6. Nunc nuspiam gentium extant Simoniani; quamvis Simon, quo plures sibi pararet discipulos, sustulerit è sua doctrina mortis periculum; quod Christiani docebantur contemnere, dicens indifferentem rem esse Idololatriam. Imò nec ulla persecutio contra Simonianos unquam exorta est.* Et tamen tam perpauci numero erant jam tempore Origenis.

Interim, tradente Justino, *Sacrum* (ut is loquitur) *Senatum, & populum Romanum, ita in stuporem perduxerat, ut Deus haberetur*, &c.

At quam parum hoc convenit cum hujus ipsius Justini verbis, *perpaucos in gentibus ipsum adorasse?* Et tamen, inter Gentes ac quidem Romæ (unde externæ Religiones, ne quidem omni vi ac molimine integre expellebantur: quod ex Isidis Sacris aliisque cláre videmus) à tot tantisque adoratur *Deus factus est, eique ut Deo statua posita.*

Verum hic audiendus quoque Tertullianus; qui cap. 5. Apol. *Vetus erat decretum, ne quis Deus ab Imperatore conse-*

craretur, nisi à senatu probatus; ut Æmilius de Deo suo Alburno. Sic idem adversus Marcionem cap. 18. *Alioquin si sic homo Deum commentabitur, quomodo Romulus Consum, & Tatius Cloacinam, & Hostilius Pavorem, & Metellus Alburnum, & quidam ante [NB] hoc tempus Antinoum, hoc aliis licebit: nos Marcionem nauclerum novimus, non Regem, non Imperatorem.*

In primo loco, seu verbis primo adductis habemus nullum Deum apud Romanos factum (publice) nisi à Senatu probatum: ut sic auctoritas publica ibi constaret. In verbis secundo loco adductis reperimus exempla publicæ consecrationis (talia quæ in Acta publica, sine dubio, relata fuerant;) quæ quoque ut rara admodum hîc recitantur. Nam Dii isti ab aliis nationibus assumebantur, vel advocabantur, (ex. gr. Dea Pessinuntia; imo ipsa Isis; vel alii etiam, quos ex devictis urbibus aut gentibus ad se transferebant) nullo modo ibi (Romæ) consecrabantur: quod de Junone, aliisque pluribus Divinitatibus vel Numinibus, ex antiquis scriptoribus notum est.

Quod in hoc secundo loco, secundò indicatur, est, De Regibus atque Imperatoribus id quoque patere; imò & de deliciis ipsorum; quorum exemplum adfert Antinoum, his verbis: *Et quidam ante hoc tempus Antinoum.*

De nullis interim aliis in Deorum numerum receptis præterea loquitur, quam de Imperatoribus. Namque *Simonis* hujus *Magi* nulla ipsi mentio; ne quidem *Apollonii Tyanæi:* quem Ethnici nonnulli Salvatori nostro Jesu Christo æquiparare audebant: quemque ut etiam Oracula edentem personatus ille Justinus, in Quæstionibus & Responsionibus in scenam producit: quum tamen & Pavorem & Cloacinam tanto antè tempore consecratos adducat.

Perhibetur interim à Justino hanc Inscriptionem conceptam fuisse his verbis, SIMONI SANCTO DEO. vel si mavis, ipsa verba Græca ΣΕ'ΜΟΝΙ ΔΕ'Ω ΣΑ'ΓΚΤΩ.

Verum enim verò jam dudum alii eruditi oſtenderunt errorem Juſtini Martyris (qui Græcus erat) ortum ex mala lectione inſcriptionis iſtius quæ in Ara in inſula Tiberina detecta habetur hoc modo:

SEMONI
SANCO
DEO. FIDIO
SACRVM
COL. MVSSIANVS
QVINQVENNALIS
DECVR
BIDENTALIS
DONVM. DEDIT

item . . .

SANCTO. SANCO
SEMONI. DEO. FIDIO
SACRVM. PECVNIA
SACERDOTVM
BIDENTALIVM
RECIPERATIS
VECTIGALIBVS

Sic apud Rein. l. 64.

SANCTISSIMO HERCULI &c.

ac. 65.

SANCTISSIMO DEO
PATRI
EX VOTO CONSUMMAVIT
JULIUS.
SECUNDUS FAONIUS.

Plura de hoc PATRE REATINO (namque Rheatinorum Deus & Patronus erat) ex inſcriptionibus adduci poſſent: ſed hæc modò allata ſuffecerint.

Quod vero attinet nomen illud *Sanctus*, id & Dîs & Heroibus & hominibus tribuebatur: nec ſolum Dîs Cœleſtibus, verum & Infernalibus. Namque ut *Jovi, Junoni, Apollini, Minervæ, Veneri, Lunæ* & *Mithræ* & *Soli* (qui pro uno eodemque numine veniunt) & *Fortunæ* tributum invenitur: ſic & *Bonæ Deæ* quæ eadem cum Proſerpina, idem quoque aſſignatur; præterquam *Cereri*, & *Sylvano* & *Genio* & aliis pluribus Dîs minorum Gentium; (imo & ipſis Aquis Albulis,) aut Heroibus, ut huic *Herculi.* Quin & etiam *Nemeſi Sanctiſſimæ*, & ipſi *Febri* (ut Dîs tamen Averuncis) aras ponebant; uti de febre id videmus hac ſequenti Inſcriptione, quæ apud Gruterum habetur.

FEBRI. DIVAE. FEBRI
SANCTAE. FEBRI. MAGNAE
CAMILLA. AMATA. PRO
FILIO. MALE. AFFECTO. P

De Hominibus idem id patet ex plurimis inſcriptionibus, aliiſque ſcriptoribus; ex quibus quoque patet illa quæ Baronius ex Dione Caſſio adfert, ſolum de hominibus eſſe intelligenda: uti ſtatim ex ipſo Dione patebit.

Interim notandum, non ſolis Regibus atque Imperatoribus, aliiſve ob bene geſtos magiſtratus, muneraque alia, aut etiam benefacta in Rempublicam; verum & Patronis hujus illiuſve Provinciæ, ordinis collegiive aut corporis; Literatis; ut Grammaticis, Poetis, Oratoribus, Medicis, Rhetoribus, Philoſophis, Jurisperitis; imo & Ludionibus, Hiſtrionibus ſc. Aurigatoribus aliiſque hujus farinæ: uti & fœminis, non ſolis matronis aut Virginibus, verum etiam ſcortis. ne quid de magis adhuc infamibus addam.

Videmus igitur, non de Dîs, tam ubique (& quidem de novo) conſecratis vel dedicatis, verum de hominibus loqui

Dio-

Dionem ubi libro LX. ait: Ἐπειδή τε ἡ πόλις εἰκόνων ἐπληροῦτο, (ἐξῆν γὰρ ἀνέδην τοῖς βουλομένοις ἐν γραφῇ καὶ ἐν χαλκῷ λίθῳ τε δημοσιεύεσθαι) τάς τε πλείους αὐτῶν ἑτέρωσέ ποι μετέθηκε, καὶ εἰς τὸ ἔπειτα ἀπηγόρευσε, μηδενὶ ἰδιώτῃ, ᾧ ἂν μὴ ἡ βουλὴ ἐπιτρέψῃ, τοῦτο ποιεῖν ἐξεῖναι πλὴν εἴ τις ἔργον τι ὠκηδομηκὼς εἴη, ἢ καὶ κατασκευάσαιτο. *Quoniam verò urbs imaginibus replebatur (licebat enim omnibus qui vellent, pictura, ære, lapideque effigiem suam publicare) plerasque earum loco motas alio transtulit (Claudius;) interdicto, ne quis in posterum privatus injussu Senatus hoc ageret: nisi quis opus aliquod ædificasset aut refecisset.*

Scitum illud est Catonis dictum, apud Plutarchum (de Civili institutione;) qui, cum jam, suo tempore, Urbs Roma signis ac statuis referta esset, sui ipsius nuspiam sisti permisit, *Malle, inquiens, causam, cur sibi non steterit statua, quam cur stet requiri.* ex quibus verbis, aliisque ibi præcedentibus ac sequentibus, clare patet, Plutarchum ibi de permagno numero statuarum, quæ hominibus erectæ fuerant, loqui.

Quinimò temporibus Christianis, cum jam sub Theodorico Gothorum rege, ac post Theodoricum, cum jam Roma non amplius paganizaret; & jam A°. 410. post Christum natum, (atque Honorii tempore) in obsidione Urbis, per Alaricum facta, ingens multitudo statuarum quæ Dìs Deabusque dedicatæ erant (quod Zosimus maximè lamentatur) mœnibus à quassatione hostium reparandis, ruinisque ipsorum replendis, ac denuo muniendis insumpta esset, Urbsque adeo statuis denudata videretur; atque insuper per triduum direpta fuerit: (ne loquar de Totila sub quo bis Roma capta fuit) istis, dico, temporibus Christianis, adhuc perinsignis multitudo restabat.

Ostendet hoc epistola ipsius libro 7. n°. 13., seu formula comitivæ Romanæ: quæ mihi digna videtur ut huc tota

transferatur: quod ex ista clarum fit, custodes publicos statuis quæ publice, sive in locis publicis positæ essent, fuisse, publica auctoritate appositos. Incipit autem illa hoc modo: *Si clausis domibus atque munitis insidiari solet nequissimum votum, quanto magis in Romana civitate videtur illici, qui in plateis pretiosum reperit, quod possit auferri? Nam quidam* POPULUS COPIOSISSIMUS STATUARUM, GREGES ETIAM ABUNDANTISSIMI EQUORUM, *tali sunt cautela servandi, quali cura videntur affixi. Ubi si esset humanis rebus ulla consideratio, Romanam pulchritudinem non vigiliæ, sed sola deberet reverentia custodire. Quid dicamus de Marmore, Metallis & arte pretiosa? quæ si vacet eripere, rara manus est quæ posset à talibus abstinere. Ubi sunt exposita, quæ facere potuerunt divitiæ generales, & labor mundi? Quem inter ista deceat esse negligentem? Quis in causa tali patitur esse venalis, quando gravissimum damnum potest fieri in pulchritudine singulari? Quare per indictionem illam Comitivæ Romanæ, cum privilegiis & justis commodis suis, tibi concedimus dignitatem. Ut fideli studio, magnoque nisu quæras improbas manus, & insidiantes aut privatorum fortunis, aut mœnibus, ad tuum facias venire judicium, & rei veritate discussa, congruam subeat de legibus ultionem. Quia juste tales persequitur publicus dolor, qui decorem Veterum fœdant, detruncatione membrorum: faciuntque illa in monumentis publicis, quæ debent pati. Officium tuum & milites consuetos, noctibus potius invigilare compelle; in die autem civitas seipsa custodit. Vigilans enim studio non indiget alieno. Furta quidem persuadent: sed tunc præsumptus facile capitur, cum justos minime supervenire sentitur. Statuæ nec in toto mutæ sunt: quando à furibus percussæ custodes videntur tinnitibus admonere. Proinde diligentiam tuam devotione laudabili sentiamus; ut cui nunc*
labo-

laboriosos fasces injungimus, securos honores postea conferamus.

Videmus hic statuas non solis hominibus, verum & equis positas. Si quis vero dicat hos equos seu caballos non isto honore, condecoratos, verum homines; ipsorumque honori trigas, quadrigas, equoque . . . dedicatos: consideret exemplum Adriani Cæsaris, de quo, præter Spartianum, (qui testatur eum equos & canes sic amasse, ut eis sepulcra constitueret.) Dion Cassius ita loquitur: τῆς δὲ περὶ τὰς θήρας σπουδῆς αὐτοῦ καὶ ὁ Βορυσθένης ὁ ἵππος, ᾧ μάλιστα θηρῶν ἠρέσκετο, σημεῖόν ἐστιν. ἀποθανόντι γὰρ αὐτῷ καὶ τάφον κατεσκεύασε, καὶ στήλην ἔστησε, καὶ ἐπιγράμματα ἐπέγραψεν. *Magno autem argumento est, eum studio venandi delectatum fuisse, quod Borystheni equo, quo libenter in venationibus utebatur, mortuo monumentum ædificavit; erexitque columnam, adscripto epigrammate.* Ex pluribus autem huic equo factis Inscriptionibus, (seu mavis epigrammatis) unum adfert in notis suis ad Spartianum J. Casaubonus; quod ibi legendum. De Canibus aliisque animalibus, ipsisque etiam lupis, id ostendunt veterum monumenta.

Quam multæ verò statuæ simul tum in Urbe Roma, tum in Provinciis, Urbibus, Municipiis, coloniis alibique non Cæsaribus tantum, ipsorumve Uxoribus ac liberis (etiam adoptivis; sed & aliis illustribus viris Sejano similibusque imo & artificibus, quin & Pantomimis (ut Mnestheri aliisque) nulli eruditorum ignotum est, aut esse potest: at Magis ut Magis illas fuisse positas (& quidem Romæ nedum & Templa) nullibi reperitur.

Ut autem ulterius aliquid reponam ad Argumenta Baronii, Hammondi, ac Spenceri: Si huic Simoni ut Deo, ac quidem Deo nunc primum consecrato, Deorumque reliquorum in numerum relato, Ara ac Statua (ac quidem quod Hammondus sat temere iis superaddit, Templum quoque vel

vel ſacellum) titulique poſitæ fuerint: quis quæſo ſuper iſta re detulit ad Senatum aut Cæſarem? Populuſne poſtulavit, ac Senatus permiſit; an verò petente Senatu id Cæſar conceſſit; cum nemo alias conſecraretur? ſicut id ex Tertulliano liquet.

De Claudio Cæſare quidem conſtat, eum modum dedicandis ſtatuis poſuiſſe: at nullibi patet, ipſum ullum novum Deum vel Heroa conſecraſſe; hominemve quempiam in Deorum numerum retuliſſe: niſi quod, (teſte Dione, lib. LX.) *Liviam immortalitati aſſeruit* (ſeu *indigitavit*) *dedicavitque ejus ſtatuam in Templo Auguſti, ac rem ſacram ei fieri à Veſtalibus mandavit, mulieresque per nomen ejus jurare juſſit. Hoſque honores ipſi tribuens, ipſe nihil præter nomina Imperii accepit. Quæ enim equeſtria certamina Kalendis Auguſti (qui eſt Natalis Claudii) exhibentur, inſtituta ſunt propterea, quod ea die Martis ædes conſecrata fuit. Uſus porrò in aliis quoque rebus eadem eſt moderatione; edixitque ne quis ipſum adoraret,* [προσκυνεῖν ἑαυτὸν] *neve quis ipſi ſacrificaret. Acclamationes crebras quoque iſtas & nimias inhibuit; imaginemque ſeu ſtatuam, unam modo argenteam & duas ex ære & lapide, initio ſibi decretas admiſit. Inutiles videlicet hos omnes ajebat ſumptus eſſe, ac magno damno, magniſque turbis urbi eos ſtare; quum omnes jam ædes, omnia opera ſtatuarum* [ἀνδριάντων Dio habet] *& donariorum eſſent plena.*

Quis jam animo concipere queat, id quod hic Claudius Cæſar in ſe ipſo renuit; ut ſcilicet ſibi vivo honores Divini tribuerentur: (quamvis Cajus ſe pro Deo haberi voluiſſet, Deorumque in morem adorari, ſupplicari &c.) quis, dico, cogitare queat, illum hoc huic Simoni, ac quidem Mago ac præſtigiatori conceſſiſſe, dum is adhuc viveret? Ipſumque non tantum ſtatua cohoneſtaſſe, verum & aris, & Templis & flamine, & thenſa in Circenſibus; & quæ ſacratis plura in

in cultum sive Heroicum, sive Divium aliàs tribui solebant?

Certe Prudentius de Augusto nobis talia lib. I. contra Symmachum [cui etiam Ara ac Statua ob merita in Rempublicam ex Senatus decreto posita fuit] indicat, his versibus:

Hunc morem veterum docili jam ætate secuta
Posteritas, mensa atque Adytis, & flamine, & aris
Augustum coluit, vitulo placavit & agno.
Strato ad pulvinar jacuit, responsa poposcit:
Testantur tituli, produnt consulta Senatus,
Cæsareum Jovis ad speciem statuentia Templum.
Adjecere sacrum, fieret quo Livia Juno, &c.

At, quamvis & vivo Augusto, uti & Tiberio, Templa consecrata fuerant, Cajusque id ipse ut fieret sibi vivo, voluerat. Quis, quæso, talia de Simone, aut vivo adhuc aut jam mortuo, præter Justinum, aliosve plane similis credulitatis, memoravit? Nemo, certe, extra jam nominatos, aut qui ipsos nimis secure secuti fabulam hanc ulterius adornare voluerunt.

Videamus nunc, quæso, quid Baronius de basi ista cum notissima illa Inscriptione in insula Tiberina reperta dicat: *Præfert lapis ipsis basin super quam Statua locata esset, sed exigua: nec enim, cum valde angusta sit, capax fuisse videtur alicujus simulacri humanæ staturæ similis.*

Rejicit igitur hanc Inscriptionem, nec illa pro basi Statuæ *Simoni Mago* dedicatæ agnoscit: ac recte quidem (quamvis sane non recte in illa *Sancus*, in *Sangum* mutet; quod *Sangus* nullibi in lapide hoc apparet.) Non enim fuit statua Collossæa, aut alias major humana statura; quod tales ac tanti solum Dis, aut Cæsaribus (præsertim jam in Deorum numerum relatis) ponerentur; cum quæ aliis hominibus, ob merita in Rempublicam vel aliis ex causis ponebantur humanæ staturæ magnitudine, nec majori, dedicarentur. Ac

 fuit

fuit proculdubio ex earum numero quas Tripedales vocabant; adeoque non Dei per illam consecrati.

Recte quoque noster Baronius addit: *Quum nec nomen Imperatoris, nec Senatus (ut in cæteris) sed cujuspiam tantùm illius Collegii Sacerdotis Magistratu fungentis, donum illud offerentis, esset nomen expreßum, aliquem hic non facile falli potuisse*: sed bene fecisset si & simul addidisset: *Nisi aliquis fuißet extraneus atque advena.* Nam quod id de Justino Martyre dicat; nempe *nullam potuisse in Justini animum suspicionem ascendere, ut Simoni Mago in Deorum numerum recepto ea fuerit statua consecrata, cum ille etiam* (præterquam quod Philosophus ac Theologus esset) *Romæ diu multumque versatus talia explorata habuerit*; istud nulli bono fundamento innititur.

Unde enim habuit Baronius noster ipsiusque sequaces, *Justinum diu multumque Romæ versatum fuiße?* Quisnam ex veteribus id tradidit? Ac si diutius aliquanto ibi moratus fuit (namque aliquantisper ipsum Romæ degisse verum est: etiamsi quam diu id fuerit non liqueat) non liquet ipsum illa de Simone admodum diu post adventum suum eò scripsisse: quod si vel maxime verum, non tamen inde sequitur, eum circa talia decipi non potuisse. Contrarium enim habemus exemplum in hoc eodem viro circa prætensas cellulas, in Pharo Alexandriæ; quarum reliquias se ibi *vidisse* affirmat, deceptus Judaicis fabulis Judæorum Alexandrinorum.

Verum enimverò & hæc addenda sunt, nunquam aliquem Deum de novo confictum aut hominem in Deorum numerum relatum fuisse, quin eidem sic consecrato & Templum (vel Templa quandoque plura) & Aram, & Statuam & Sacerdotes & reliqua consecratis tribuenda, dedicata fuerint: imò & quandoque χρηστήρια, sive Oraculorum sedes; sicut ejusmodi exempla habemus in Hephæstione, in Augusto, in Antinoo.

Hoc

Hoc considerasse aliquatenus videtur Hammondus, qui hîc ÆDICULAM in Tiberi inter duos pontes constructam audacter (ne temere dicam) de suo superaddit; cum Justinus de sola Statua loquatur: qui certè de Templo cæterisque minime siluisset. Ac sanè si in hâc insula Tiberina tale Templum, (quod Deorum est) talisve Ædicula Simoni constructa fuisset; itane jam Justini tempore verisimile ullo modo est, id fuisse plane demolitum; nec Templi ruinas ibi restitasse; cum ipsa Dei statua ibi adhuc integer basi suæ insisteret?

An non oportebat quoque Sextum Rufum, ac P. Victorem, qui sub Imperio Valentiniani Majoris (qui anno 364. post Christum natum ad Imperium pervenit) ex instituto, accuratam Urbis Romæ, vicatim propemodum descriptionem fecere, ut quod tempus consumebat, ipsi literis renovarent, ullam hujus Templi (si unquam, ibi fuisset) mentionem fecisse? aliumve aliquem ex antiquis scriptoribus ejus, quacunque demum data occasione meminisse?

Numerant quidem ibi Ædem *Jovis*, *Fauni*, & *Æsculapii*: sed de *Simonis Magi Templo* vel *Ædicula*, ipsis altum silentium.

Ut verò relictis Templo & Ædiculâ, redeamus ad Statuam huic *Simoni*, ut prætenditur, erectam; quam minimè verisimile id sit, exinde patet, quod istud aut ante ipsius mortem contingere ipsi debuerit, vel post mortem. Quod sub Claudio ei id non contigit, ex supra dictis satis clare elucescit. quod post volatum in aëra (ut prætenditur) ac casum & interitum talis honor ipsi habitus fuerit, cogitare sane ridiculum est: præsertim si hic audiamus (præter Arnobium lib. 2. & Augustinum de Sancto Petro & Paulo) Nicephorum ac Cedrenum, qui Baronio fide digni scriptores sunt: ac quorum primus in hunc modum de ipsius casu ac morte loquitur lib. 2. cap. 36. *Illo nempe jam humi illiso, & casu*

mortuo, ibi ex populo, qui antea Simonem laudibus celebrarant, eum ſubito ita proſtratum videntes, palinodiam cantaſſe, & ingenti ac clara voce acclamaſſe, unum eſſe Magnum Deum, quem Petrus ac Paulus aperte ac clarè prædicarent, locumque in quo hæc Simonis ſtrages acciderat, [uſque in ipſius Nicephori hujus diem] Simonium vocari, &c.

Cedrenus verò poſt adducta quaſi Petri Apoſtoli verba, & caſum interitumque Simonis inde ſecutum, addit: Οὕτως ἡ πρώτη κατελύθη τῶν Σιμωνιανῶν αἵρεσις ἐν Ῥώμῃ, καὶ τέλεον ἀβέσθη. Διὸ δὴ καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνου τοῦ Σαββάτου, ἐπίσημον ἄγουσι Ῥωμαῖοι. *Ita eo tempore Simoniana hæreſis everſa ac prorſus extincta eſt. Itaque etiam illius Sabbati diem Romani ſolennem agunt.*

Videmus ex talibus, mi Lector, quid de Illuſtriſſ. Baronii argumentis, quibus tantum deferunt Eruditiſſimi Hammondus ac Spencerus, cogitandum ſit. An verò etiam tam multa, uti perhibent, hi doctiſſimi viri, ad Ciaconii ac Salmaſii ſententiam vellicandam (quod vellicare tamen minime eſt ſolide refutare) dici poſſent; ex hiſce jam dictis, ac quæ adhuc infra adducentur, dijudicari poterit.

Porrò de Statua huic *Simoni* erecta loquitur etiam Irenæus: verum longe alio, nempe hoc ſequenti, modo: *Ita ut in ſtuporem cogeret multos hominum; quippe cum eſſet ſub Claudio Cæſare, à quo etiam* STATUA HONORATUS ESSE [NB.] DICITUR *propter Magiam. Hic igitur* A MULTIS *quaſi Deus glorificatus eſt*, &c.

Quæ hîc videmus multum ſane diverſa ſunt ab iis quæ nobis Juſtinus tradidit. 1. Eſt quod multos homines (ſive Samaritani illi eſſent; ſive alii) *in ſtuporem dederit*. 2. Quod à Claudio Cæſare *honoratus ſit Statua*. 3. Quod id fuerit ipſi factum propter Magiam. 4. Quod inde *à multis quaſi Deus eſſet, glorificatus ſit.*

Si autem multos homines dementavit, an ergo S. P. Q. Romanum, ac Cæſarem Claudium; quantumvis ille circa religiones ſe facile duci pateretur? Verum à multis quoque *quaſi* Deus glorificatus eſt. Ergone à Senatu ac principe Deus conſecratus? Adde jam quod, teſte Irenæo, *ſtatua honoratus dicatur.* qua loquendi formula noſter Irenæus indicat, id ſe non pro certo tradere; ſed rumorem, aut famam iſtam ipſius tempore fuiſſe vagatam: multoque minus aliquid de hac prætenſa in Deum conſecratione, memorat.

Et tamen hic noſter Irenæus æque Romæ verſatus fuit quam Juſtinus; ac ſi non eodem, certè fere eodem tempore: ubi ſic æque requirere, reſcire, ac propriis ſuis intueri oculis, potuit illa quæ Juſtinus Martyr nos de iſta re tradit: niſi illa quæ adhuc Juſtini tempore (quod idem fuit, vel ad ſummum 25. annis poſterius) in omnium verſabantur oculis, jam Irenæi, ita plane evanuerint, ut tum ſaltem tenuis fama iſtius rei ad ipſius aures allapſa fuerit.

Quod interim quam maxime notandum venit eſt, Statuam hanc (ut dicebatur tempore Irenæi) ipſi poſitam fuiſſe *propter Magiam.* Quum tamen ex Romanis ſcriptoribus (Suetonio, Tacito, aliiſque) conſtet, Magiam Romanis ſemper fuiſſe inviſam atque damnatam. Solus Tacitus nobis id luculenter prodit exemplis. Ac jam à primis Reipublicæ initiis in legibus XII. tabularum, Magiæ, ejuſque ſeu veri, ſeu prætenſi effectus, damnata fuerant: temporibuſque ſequentibus, A°. nempe Urbis 721. & A°. 761. ab Auguſto (ut Dio lib. 49. & 56. habet) ac Tiberio; ut apud Tacitum videmus, in exemplo Libonis Druſii quem ſceleſtus ille Fermius Cato non ſolum ad Chaldæorum promiſſa, verum & ad *Magorum Sacra*, &c. impulerat, & *tentandas infernas umbras carminibus eliciendas.* Super qua re Patres vocabantur ad conſultandum, ut ſuper *re Magna & Atroci;* unde & damnatio ſecuta fuit.

Alterum (ex Tacito) exemplum habemus in filia Bareæ Sorani. *Acciderat ſane* [ipſius Taciti verbis hîc, ut pene ubique, libenter utor] *pietate Serviliæ (id nomen puellæ fuit) quæ caritate erga parentem, ſimul imprudentia ætatis, non tamen aliud conſultaverat, quam de incolumitate domus, & an placabilis Nero, an cognitio Senatus nihil atrox afferret. Igitur accita eſt in Senatum, ſteteruntque diverſi ante tribunal Conſulum*, &c.

Hæc quidem exempla ad Tiberii ac Neronis Imperia pertinent: ſequens verò ad Claudii: Nempe Lolliæ Paulinæ, apud Tacitum, lib. XII. Ita ut inde videamus, iſtis temporibus quibus hîc Simon perhibetur *honoratus*, ſive *conſecratus propter Magiam*, ſemper Magiam à Senatu Populoque Romano, uti & Cæſaribus (qui jam omnem vim Imperii in ſe traxerant) pro mortali crimine habitam ac damnatam fuiſſe.

Conſideremus nunc, mi Lector, cum, teſte Ulpiano Jurisconſulto, *non* ſolum *à temporibus antiquis* verum & *ſemper ſequentibus* tam ſevere damnata ſit; *ac ſæpiſſime & fere ab omnibus Principibus hujuſmodi ineptiis ſe immiſcere* [nedum talia conari] *interdictum ſit*; conſideremus, dico, quam parum probabile ſit *Simoni* huic *Mago*, ac quidem propter *Magiam*, iſta in *Urbe*, ubi non tantum *Magia* ac *Magi*, verum & iſti qui, ſive ex malignitate ſive ex imprudentia, eos conſuluerant, ſeveriſſime, ac quidem morte puniebantur, *Statuam* (ac quidem cum ejuſmodi Inſcriptione, qualis perhibetur) fuiſſe poſitam. Et tamen tam multi inter eruditos ipſum volunt, ob Magiam pro Deo habitum fuiſſe. qui certe hîc nihilo prudentiores noſtro Juſtino Martyre ſunt.

Qui tertius huc, ordine temporis, teſtis producitur eſt Tertullianus; qui Apologet. cap. 13. ait: *Cum Simonem Magum ſtatua & inſcriptione Sancti Dei inauguratis.* De quo Tertulliani teſtimonio ita loquitur Eruditiſſimus Jac. Pame-

Pamelius, in commentario suo: *Sicuti alia multa, ita etiam hoc est è Justini Martyris Apologia secunda desumptum. Qui etiam* [NB.] *locus citatur ab Eusebio Eccles. Hist. l. 2. c. 13. ac Nicephori l. 2. c. 14. Sicut & Irenæi, ex libri 1. cap. 20. &c.*

Satis clarè videmus Tertullianum sua de hoc Simone à Justino sumpsisse; sicut Eusebius sua lib. 2. cap. 13. ex Justino & Irenæo: cum tamen nullibi indicet, istam statuam suo tempore extitisse; aut saltem à Dedicationis suæ tempore, per aliquod annorum spatium durasse: multoque minus ad autopsiam provocet.

Prodeat tandem huc quoque Aur. Augustinus qui, A°. 430. post Christum natum denatus est (quum Tertullianus jam A°. 215. Martyrio vitam finierat) ac pene 400. annos post Simonem Magum. Hic igitur Augustinus nobis plures statuas affert: Imagines, scilicet, seu Simulacra tam Helenes, quam ipsius Simonis, eaque publica auctoritate posita.

Verba ipsius, sunt hæc, ad Quodvult Dum Episcopum, de Heresi prima: *Jovem se credi volebat, Minervam vero Meretricem quandam Selenem, quam sibi sociam Sceleris fecerat; imaginesque & sui & ejusdem Meretricis discipulis suis præbebat adorandas, quas* [*NB*] *& Romæ* TANQUAM DEORUM SIMULACRA, *auctoritate publica constituerat.*

Hic igitur duas statuas habemus: sed non ex decreto Cæsaris Senatus positas. Ipse enim sibi ac Selenæ eas, testante Augustino, posuit. Nemo certe sibi statuam (sive ob Dignitates, sive ob Merita,) in loco quocunque demum publico erigere poterat nisi ex permissu Senatus ante Cæsares; ac, jam imperantibus Cæsaribus; nisi ex permissu Cæsaris, sive petente, sive non petente, Senatu.

Ut autem sic aliquis statuam ponere poterat; sic nunquam alicui permissum fuit, ut sibi ipsi, ut Deo, Simulacrum erige-

ret

ret. Populus id quidem, at rariſſime fecit Cæſaribus ſuis, dum adhuc vivebant illi: crebro admodum, cum jam Divorum titulo in Deorum numerum relati eſſent: Cajuſque ac Domitianus ſemetipſos Deorum numero (ac quidem majorum gentium) adhuc vivi adjunxere. Sed nemini (uti vidimus ſupra) unquam, ſeu privato, ſeu ſumma Sacerdotia aut ſummos Magiſtratus poſt Cæſarem gerenti id permiſſum fuit: ut ſomniat id noſter hîc bonus Auguſtinus; qui certè hoc melius ſcire debebat; quod vir tam permultæ lectionis atque eruditionis eſſet.

Interim perpende, mi Lector, quam male quadrent hæ Imagines ſub *Jovis* ac *Minervæ* figuris cum *Semone Deo Sancto*, vel *Semone Sanco Deo fidio?* Qui *Semo*, certè non Jupiter aliquis; ſed Hercules, (qui Fidius, tamen æque ac Jupiter, appellabatur) erat; ſicuti ſupra jam abunde oſtenſum eſt.

De ejuſmodi tamen figuris, ſive imaginibus loquitur quoque Irenæus ſub finem, cap. 20. lib. 1. hoc modo: *Imaginem quoque Simonis habent factam* [Diſcipuli, nempe, hujus Simonis] *ad figuram Jovis, & Selenæ in figuram Minervæ, & has adorant.* Nec dubito quin hinc habuerit ſua, quæ de Simone affert, Auguſtinus: quod ſi verum, videmus, & hîc ſomniantem Auguſtinum. Quam multum enim diſtant hæc ab invicem, *Ex publica Auctoritate imagines iſtas fuiſſe conſtitutas;* atque, ex adverſo, *Diſcipulos Simonis tales imagines* INTER SE *habuiſſe, & illas adoraſſe?* Quibus clariſſime indicat Irenæus, eas privatim (atque ut Lararios Deos inter Ethnicos) ab ipſis fuiſſe cultas. Et tamen Auguſtinus, qui *Simonis Dei Sancti* totus obliviſcitur, ejus vice hîc nobis reperit *duas Statuas publica auctoritate erectas.*

Epiphanius, interim, qui hujus Auguſtini ævo vixit, atque ante ipſum mortuus eſt; his verbis utitur: Ἀλλὰ καὶ εἰκόνα

τινὰ

τινὰ παραδέδωκε τοῖς αὐτοῦ, ὡς δῆθεν αὐτοῦ οὖσαν. καὶ προσκυνοῦσι αὐτὴν ἐν εἴδει Διός. ἄλλην δὲ ὁσαύτως Ἑλένης εἰκόνα παρέδωκεν αὐτοῖς ἐν σχήματι Ἀθηνᾶς. καὶ προσκυνοῦσι ταύτας οἱ παρ᾽ αὐτοῦ ἀπατημένοι. *Quin & imaginem quandam suis tradidit, ut suam existentem; & cultu religioso colunt ipsam sub forma Jovis: similiterque aliam Helenæ ipsis tradidit sub forma Minervæ; & religiose colunt illas ii qui ab ipso decepti fuerunt.*

Hic, sane, nihil minus quam Statuas publica autoritate positas reperimus: & tamen Episcopus Cypri hæc æque rescire potuit, quam aliquis Hipponensis aliusve Africanus Episcopus, vel Presbyter: qualis suo tempore fuit Tertullianus. Affirmat hic quoque Epiphanius, Simonem hunc se pro Christiano gessisse, Christique nomen, eum æque atque alios, prætendisse. Namque paulò ante jam modo citata ejus verba, dixerat: Παρελθὼν εἰς μέσον, καὶ προσχήματι ὀνόματος Χριστοῦ, ὡς ἐλλέβορον μέλιτι περιπλέκων, δηλητήριον τοῖς ὑπ᾽ αὐτοῦ ἀγρευθεῖσιν, εἰς τὴν κακομήχανον αὐτοῦ πλάνην παρενθεὶς τῷ τοῦ ὀνόματος ἀξιώματι Χριστοῦ, θάνατον ἐνεποίησε τοῖς πεισθεῖσιν. *Progressus vero in medium, & sub prætextu nominis Christi velut Helleborum melle circumvestiens exitiale venenum, iis, qui ab ipso capti erant infudit: ac fallaci suæ machinationi prætexens dignitatem (sive auctoritatem) nominis Christi, causa ipsis exitii extitit.*

Quod postremo considerandum venit, ac minime prætereundum, sed denuo ex superiori repetendum, est quomodo isti Romani, qui hunc Simonem viderant, dum in aëra sublevabatur, ex alto decidentem, atque ex casu necatum; vel (si aliter hanc fabulam narrari desideras) cruribus confractis ibi jacuisse; ac postmodum ex desperatione se ex alto dejecisse: (quamvis plures ipsum ex casu inter volandum fuisse mortuum narrent, ac quidem inspectante populo Romano) considerandum, dico, quî possibile sit, ut hunc tali statuâ, ut Deo, honoraverint. Vel si jam ante eum casum (quod ta-

men nemo ostendere posset) Statua ipsum honorarint: quomodo istam, ac quidem tali in loco, uti prætenditur, post mortem ipsius Simonis tam dedecorosam illam à sede, seu basi sua, non deturbarint: cum malorum Cæsarum Statuas sæpe revellerint: imo Neronis etiam, dum adhuc in vivis erat: nedum externi alicujus; ac quidem *Samaritani.*

Contra cultus externos (nisi id ex decreto Senatus factum fuisset) admodum animati fuere Romani. Nam quamvis commune vulgus circa * talia insaniret, prudentiores, imò & summi Magistratus, eos semper odio habebant (ut ex Isidis Sacris, & Bacchanalibus patet) eosque Roma quandoque expulit.

Si verò (ut & hoc addam) Romani aliive, ne quidem ipsum Apollonium Tyaneum, de quo tot ac tanta narrant Ethnici, atque imprimis Philostratus; quique eò auctoritatis pervenit, ut Hierocles ipsum Jesu Christo Salvatori nostro æquiparare ausus fuerit; in Deorum numerum retulerint; ipsive sacrificarint, arasque aut Templa voverint aut erexerint: [Nam quæ in Quæstionibus &c. Justino attributis habentur meræ fabulæ sunt; nisi id nonnulli privatim fecerint] Si igitur hoc ne quidem tali ac tanto (uti perhibetur) Apollonio præstiterint: quis cogitare audebit, id ipsos fecisse *Homini Samaritano* (quæ gens adhuc magis exosa erat quam Judaica) hominique præterea, qui ut Irenæus, & ex ipso iterum Eusebius, Epiphanius, Theodoretus, aliique) tradunt, alienos afferre ipsis videbatur Deos: ut qui Patrem quendam ac Jesum aliquem ac Spiritum Sanctum ut Deos prædicabat: seseque horum numero perquam impie immiscebat: atque interim se sub Jovis habitu, Helenam sub Minervæ, coli vellet, &c.

Verum enimverò scimus apud Romanos quam male audiisse semper Judæos; nec certe melius Samaritanos: quorum tamen

* Externos Judaicosque ritus. Suet.

tamen è gente hic Simon erat. quem certe, si hæc ita verè contigissent, constaret maximas turbas Romæ dedisse; cum cæteri Judæi, imò & ipsi Samaritani, sese his conatibus procul omni dubio (in initio saltem) opposuissent; ne ipsi in vitæ ac facultatum discrimen inducerentur. Tumultuaverant enim jam brevi tempore antea (A°. sc. 36. post Chr. Nat.) atque à Pilato victi ac repressi fuerant. Judæi verò perpetuo pene tumultuabantur, extra urbem, usque ad apertum ipsorum cum Romanis bellum. Unde non mirum sane eos inter se quoque in ipsa urbe quandoque tumultuasse; cum ubicunque essent, huic illive Regi, aut sectæ, assentarentur; vel pro rebellione hi, alii vero contra eam, starent.

Hinc quoque factum ut plus semel Urbe Roma expulsi fuerint. Sic enim sub Claudio Urbe pulsi sunt, teste Dione lib. LX. (seu Xiphilino ipsius abbreviatore) *Quod* (hi) *Judæi adeo iterum Romæ frequentes fierent, ut difficulter sine tumultu, propter multitudinem urbe possent exigi: Non ejecit quidem eos* [*pergit Dio*] *Patriis tamen legibus vitam agentes, convenire vetuit.* Græca verba, apud ipsum legantur Dionem.

At Suetonius, de Tiberio: *Judæorum juventutem per speciem sacramenti, in provincias gravioris cœli distribuit: reliquos gentis ejusdem, vel similia sectantes, urbe submovit, sub pœna perpetuæ servitutis nisi obtemperaßent.*

Quæ firmantur à Tacito lib. 2. c. hæc seq. verbis: *Actum & de Sacris Ægyptiacis Judaicisque pellendis. Factumque Patrum consultum, ut quatuor millia libertini generis ea superstitione infecti, queîs idonea ætas, in insulam Sardiniam veherentur, coërcendis illic latrociniis, & si ob gravitatem cœli interiißent, vile damnum: ceteri cederent Italia, nisi certum ante diem profanos ritus exuissent.*

Confirmat hæc & alius locus in ejusdem Suetonii Claudio; ubi

ubi cap. 25. ita loquitur: *Judæos impulsore* CHRESTO *assidue tumultuantes Roma expulit.*

At jam Tiberius (si Tertulliano, si aliis quoque credamus) ipsum Jesum Christum in Deorum numerum relatum volebat, etiam adversante Senatu! Ac quamvis (si fabellæ huic fides habenda esset) in sententia sua, contra Senatum remanserit, nullam tamen Statuam, non tantum non ut Deo, verum ne quidem ut Philosopho, aut aliter bene, seu de Religione, seu de Republica benemerito, ipsi posuit.

Facile igitur videmus, talem Statuam, non fuisse positam, aut in gratiam Judæorum, aut in gratiam Samaritarum, aut denique in gratiam ipsius Simonis: qui tam misere atque ignominiose perierit, ut nil nisi dedecus atque infamiam ex tanta fama, quam Christiani Scriptores ipsi attribuunt (namque apud Ethnicos de hoc Simone, quamvis Apollonii Tyanæi meminerint, altum ubique est silentium) post mortem reliquerit.

Occasione autem istorum verborum, quæ modo ex Suetonio allata fuere, de Judæis *impulsore Chresto* Romæ tumultuantibus; quæque ab omnibus fere eruditis de *Christo* nostro Servatore dicta putantur, non possum non aliquid hîc inserere.

Notanda sunt certè verba Reverendissimi æque atque eruditissimi. J. Usserii; quæ in Annalibus Veteris Testamenti, ita sonant: *Hujus Chresti solus, ni fallor, meminit Suetonius: Nam Christum D. N. (à quo Christiani alibi ab eodem memorati denominationem acceperunt) hîc ab illo fuisse intellectum, adhuc mihi persuadere non possum.*

Nec sane omninò præter rem ita Usserius videtur locutus; eo quod istud nomen *Chrestus* satis frequens fuerit Græcis; quorum ingens multitudo, sive servi, sive libertini generis homines essent, & Romæ & per totam Italiam degeret.

Vide-

Videmus id ex Inſcriptione, quæ tam apud Onuphrium, quam Gruterum extat; ubi in familia quadrigaria, quæ Praſina (ſive ut ibi appellatur Panni Chelidoni) erat, reperiuntur *Chreſtus factionis quæſtor*, & *Chreſtus* ejuſdem factionis *conditor*. cujuſmodi homines ſemper aut ſervi aut libertini erant; niſi temporibus ac moribus jam plane corruptis.

Sic in pluribus aliis inſcriptionibus (apud Aldum, Gruterum, Reineſium, ac Sponium) reperimus *M. Aurelium Chreſtum; P. Ælium Chreſtum, L. Coccejum Chreſtum, A. Egrilium Chreſtum*, pluresque alios: atque inter fœminas *Vitruviam Chreſten, Albutiam Chreſten* &c. ac ſimpliciter (apud Aldum) *Chreſtam* [ut *Chreſtæ conſervæ*] ſicut & apud Sponium apparet *Chreſtion Aug. libertus*, alibi *Herennius Chreſtianus*; & *Pontia Chreſtenis* (apud Reineſium.) *Chreſtinus*, & *Chreſtina*, apud Aldum & Gruterum.

Ex quibus (pluribuſque aliis, quæ adducere ſuperfluum foret) patet, nomen iſtud ſatis vulgare fuiſſe tum Græcis liberis, tum hominibus Libertini generis, tum denique Romanorum ſervis; quos Libertinos plurimos numero inter Judaicæ religionis homines fuiſſe, tam ex Diaconis primum Hieroſolymæ creatis, quam ex Libertinorum Synagoga (Act. cap. VI.) liquet. Videmus igitur hîc ex appellativo nomine *Chreſtus*, nullum argumentum deſumi poſſe pro vulgari Eruditorum opinione, qua volunt, hic *Jeſum Chriſtum* à Suetonio deſignari. Nec *Chreſtus* ſolum, verum & *Chriſtus* inter appellativa Græcis, hominibusve Græcæ originis, fuiſſe oſtendit hæc ſequens inſcriptio apud Grut. 855.

P. AELIVS. PRISCILIANVS.
ET AELIA. CHRISTE
VIVI. SIBI. POSVER.

Quis nunc credat (conſideratis ſimul illis, quæ jam ſupra ad-

adduxi) jam ſub Claudii Imperio Judæos ita aſſidue contra Chriſtianos, ob Doctrinam Chriſtianam, & quidem auctore (i. e. ſaltem occaſionem dante) *Jeſu Chriſto*, tumultuaſſe, ut inde Roma expulſi fuerint, unà cum iſtis Chriſtianis contra quos tumultus ejuſmodi aſſidue concitaſſent ac continuaſſent?

Præterquam enim quod contra Chriſtianos, teſte Tertulliano, ante Neronem non ſevitum fuerit; Quis nobis oſtendet, hic ſub *Chreſti* nomine à Suetonio Chriſtum noſtrum Salvatorem fuiſſe intellectum? Nam quamvis *Chreſti* ac *Chreſtiani* nomina aliquando ludibrii cauſa, in Chriſtum ac Chriſtianos jacularentur; videmus ex modo allatis, id nomen quam ſerio ac quam frequenter pro appellativo hominibus (præcipue tamen Græcis) impoſitum fuiſſe.

Quibus addendum, denique, quod id ſatis clare pateat ex poſtremo Actorum capite. Ibi enim primi ac præcipui Judæorum à Paulo convocati, ajunt: *Nos neque literas accepimus de te ex Judæa: neque adveniens quiſquam fratrum annuntiavit aut locutus eſt aliquid de te mali. Æquum autem cenſemus ex te audire quæ ſentias. Nam de iſta hæreſi notum eſt nobis, ubique ei contradici (ſeu diſputari)* &c.

Hi primores igitur *nihil audiverant mali de Paulo;* qui tamen tam notus erat Judæis, quippe ad pedes Gamaliëlis eruditus; quique ex tam fervido perſecutore Chriſtianiſmi, jam converſus ad iſtam Doctrinam, Evangelium Jeſu Chriſti per totum pene mundum prædicaverat; & nunc ob perſecutiones Judæorum ad Neronem Cæſarem provocaverat. Verum iſti Judæi, (qui tamen perhibentur ob Chriſti nomen ita aſſidue tumultuaſſe) nunc *audire geſtiunt* quænam ſit ipſius Doctrina; qua ab ipſo expoſita, pars ei credebat, pars illorum incredula permanebat. Sed etiamſi ille ipſos ob incredulitatem graviter incuſaſſet, ille tamen *Manſit biennium totum*

tum in proprio conducto, & excipiebat omnes qui ad ipsum ingrediebantur; Prædicans Regnum Dei, ac docens quæ sunt de DOMINO JESU CHRISTO, *cum omni dicendi libertate,* [NB.] *nemine prohibente.*

Ut autem denuo revertamur ad *Simonem Magum*, adeoque & ad primum de eo Historiæ Auctorem, Justinum Martyrem (namque ex Ethnicis, ut jam monui, nemo est qui ipsius meminerit; quamquam multus illis sermo de Apollonio Tyaneo Philosopho & Mago sit) quam credulus certè fuerit hic noster Justinus, ostendit vel ista fabella de 70. domunculis Alexandriæ ipsi à Judæis impostoribus narrata: quarum domuncularum ruinas tamen ut perhibebat, ipsi ibidem, ostenderant.

Nec certe solus ille est, cui per pias fraudes imponere talibus facile fuit. Passus & tale quid est Tertullianus circa Hierosolyma nova, per 40. dies in aëre apparentia (ne plura alia addam) nec minus Eusebius Pamphili, circa imaginem Christi in Paneade: atque, ut ceteros transeamus, finiamus hic cum Sulpitio Severo; qui etiam hanc Historiolam lib. 2. narrat: *Istud mirum quod iste locus, in quo postremum constiterant divina vestigia, cum in cœlum nube sublatus est, continuari pavimento, cum reliqua stratorum parte non potuit. Siquidem quæcunque applicabantur, insolens humana suscipere terra respueret, excussis in ora apponentium sæpe marmoribus. Quinetiam calcati Deo pulveris adeo perenne documentum est, ut vestigia impressa cernantur. Et cum quotidie confluentium fides certatim Domino calcata diripiat, damnum tamen arena non sentiat: & eadem adhuc* [NB.] *sui speciem, velut impressis signata vestigiis, terra custodit.*

Videat igitur nunc cordatus Lector, ex hujusmodi Justini aliorumque exemplis, quid pro se hîc habeant hujus statuæ, tam decantatæ, patroni; ac quam bene Ciaconium, prout

prout ipsius verba afferunt [ipsum eum Ciaconium mihi necdum inspicere licuit] Salmasium, aliosque, hic Hammondus ac Spencerus refutaverint.

DE ACTIS PILATI.

Occasione eorum, quæ pag. 44. & 50. editionis meæ prioris de *Oraculis Veterum Ethnicorum* dicta fuere, non possum quoque non aliquid addere *de Actis Pilati;* quorum inter Veteres Scriptores mentio, atque inter recentiores multos fides: ut quæ singularia quædam, ac maximi momenti, de Christo ac Salvatore nostro testentur.

Primus qui istorum, inter veteres, meminit est Justinus Martyr; qui ad verba hæc Regii Psalmistæ, *Foderunt manus ac pedes meos*, ita loquitur: Τὸ δὲ ὤρυξάν μου χεῖρας καὶ πόδας, ἐξήγησις τῶν ἐν τῷ σταυρῷ παγέντων ἐν ταῖς χερσὶ καὶ ποσὶν αὐτοῦ ἥλων ἦν. καὶ μετὰ τὸ σταυρῶσαι αὐτόν. καὶ ταῦτα ὅτι γέγονε δύνασθε μαθεῖν ἐκ τῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου γενομένων ἄκτων. *Narratio est de clavis manibus pedibusque ejus in cruce infixis. Et cum jam in crucem egissent eum, alea super vestitum ejus luserunt: & inter se partiti sunt illum, qui crucifigendi supplicium peregerant. Atque hæc ita gesta esse cognoscere ex* Actis, *quæ sub Pilato sunt conscripta, potestis.*

Item paulo inferius: Ὅτι δὲ καὶ θεραπεύσειν πάσας νόσους, καὶ νεκροὺς ἀναγερεῖν ὁ ἡμέτερος Χριστὸς προεφητεύθη, ἀκούσατε τῶν λεγομένων, ἔστι δὲ ταῦτα· τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ ἀλεῖται χωλὸς ὡς ἔλαφος, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων· τυφλοὶ ἀναβλέψουσι, καὶ λεπροὶ καθαρισθήσονται, καὶ νεκροὶ ἀναστήσονται καὶ περιπατήσουσιν. ὅτι τε ταῦτα ἐποίησεν ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ Ποντίου Πιλάτου γενομένων ἄκτων μαθεῖν δύνασθε. *Quod insuper Christum curaturum fuisse morbos omnes, & defunctos excitaturum prædictum sit, verba vaticinii audi-*

audite, quæ ſunt iſta. In adventu ipſius claudus ſaliet ſicut cervus, & diſerta erit lingua mutorum: cæci reſpicient, & leproſi mundabuntur, & mortui reſurgent & deambulabunt. Et quod iſta fecerit, ex iis quæ ſub Pilato facta ſunt, ACTIS *cognoſcere poteſtis.*

In priori Juſtini hujus loco habemus, *Manus ac pedes confoſſos,* & *ſortem ſuper veſtimenta jactam:* eaque ita fuiſſe geſta patere ex *Actis Pilati.* In poſteriori habemus, *claudos, mutos, ac leproſos ſanatos;* ac *mortuos reſuſcitatos:* ac quod iſta Dominus noſter Jeſus Chriſtus perfecerit, ex *Actis Pilati* poſſe cognoſci.

Opportet ſane prætenſos iſtos *Actus* ſatis amplum continuiſſe commentarium eorum quæ Salvator noſter, dum adhuc in carne verſaretur, geſſerat! Atque mirum permultis videri queat, per talia hunc ipſum Pilatum non Chriſti factum fuiſſe Diſcipulum; ſi non ante, certe poſt ipſius mortem: cum Oroſius (lib. 7. c. 2.) hîc ſupra allatis Juſtini verbis minime contentus, de ipſo in hunc modum loquatur: *Pilatus Præſes Paleſtinæ Provinciæ ad Tiberium Imperatorem atque ad Senatum retulit de Paſſione & Reſurrectione Chriſti, conſequentibuſque; quæ vel per ipſum factæ fuerant, vel per Diſcipulos ejus* [NB.] *in nomine ejus, fiebant.*

Hæc interim Acta, quæ omiſſa ab Euſebio negligenter fuere, ex Bibliothecæ Vaticanæ vetuſtis monumentis (ut aſſerit) nobis producit Sixtus Senenſis: ac quidem hoc modo, ut nobis αὐτόγραφον, ſive ipſiſſimum repræſentet exemplar: *Pontius Pilatus Cl. Tiberio Neroni Imp. S. Nuper contigit, cujus rei ipſe teſtis eſſe poſſum, Judæos ſeſe ipſos, poſterioreſque ſuos univerſos per invidiam crudeli damnatione perdidiſſe. Cum enim ex Oraculorum promiſſis, majorum ipſorum auctoritate receptis, hoc exſpectarent, ut Deus illorum per Virginem juvenculam mitteret, qui jure rex eo-*

rum diceretur; hunc me præsente misit in Judæam. Is quod omnibus notum est, cæcis visum restituebat, leprosos mundabat, resolutos nervis curabat. Viderunt quoque ipsum Dæmonia abegisse, atque obsessos spiritibus immundis liberasse. Mortuos item ex sepulcris ipsis resuscitavit. Obediebant ipsi ventorum turbines, siccis pedibus mare inambulabat. fecit alia quoque permulta miracula, ut vulgo etiam inter Judæos, & plebem, Dei filius diceretur. Principes vero Sacerdotum, æmulatione & livore instincti, adversabantur illi; captumque illum mihi tradiderunt, ementitis sceleribus eum reum facientes, Magum appellabant, atque legis eorum desertorem, & contradictorem. Quibus persuasionibus seductus ipse, fidem quærelis eorum adhibui, flagellatumque ipsis tradidi, ut pro arbitrio in eum animadverterent. Crucifixerunt igitur illum, & sepulcro, quo conditus erat, custodes adhibuerunt; inter quos etiam ex meis militibus nonnulli erant, qui tertio die ipsum à mortuis resurgentem viderunt. Nequitia autem Judæorum magis hoc facto exarsit: numeraruntque magnam pecuniarum vim ipsis militibus, quatenus discipulos ipsius noctu corpus rapuisse prædicarent. Acceperuntque hi quidem pecunias: nihilominus tamen publice ubique professi sunt, atque testantur se visiones Angelorum vidisse, ac Jesum illum à mortuis vere resurrexisse. Hæc autem ideo scripsi, ne quis nugis ac mendaciis Judæorum, si de re gesta aliter loquantur, fidem adhibeat. Vale.

Quis nunc, quæso, amplius dubitet Tiberium his lectis *cum prærogativa suffragii sui detulisse ad Senatum, ut Christus inter Deos reciperetur*, ac cum Agrippa rege pene Christianum fuisse factum? si non ante passionem, saltem post ipsius Resurrectionem, quam hic noster Pilatus vere contigisse affirmat; ac præterea visiones Angelorum. &c. Hæc *commenta Monachalia* vel Gregorius Turonensis legisse videtur,

detur, vel hujus adductæ epiſtolæ inventores ea à Gregorio hauſiſſe: cum ille (lib I. c. 24.) hæc afferat: *Pilatus autem geſta ad Tiberium Cæſarem mittit; & ei tam de virtutibus Chriſti, quam de paſſione vel reſurrectione inſinuat. Quæ geſta hodie apud nos retinentur ſcripta.* Vel, certè, is talia ex Oroſio hauſit.

Interim Baronius, qui, ad annum 34. Chriſti, hanc eandem epiſtolam adfert, hoc modo de iſta loquitur: *Sed ut redeamus ad Hegeſippum* [qui hanc Epiſtolam, quamvis aliter quodammodo concinnatam, primus protulerat] *idem in anacephalæoſi ſua de morte & reſurrectione Chriſti, Pilati Præſidis Epiſtolam ad* [NB.] *Claudium recitat: cui ſi qua eſt adhibenda fides, in titulo tamen certus eſt error. Ac poſt Epiſtolam recitatam ex Vaticana, uti ait, Bibliotheca.* (ac poſtillam recitatam) *Hactenus Epiſtola: quæ quidem an eadem ipſa ſit, quam à Pilato ad Tiberium tunc temporis ſcriptam eſſe conſtat, relinquimus Lectoris prudentis judicio.*

Ad quæ quam optime notat magnus ille Caſaubonus: *Nemo eam* [epiſtolam] *leget aliquo judicio, & literarum uſu præditus, quin fraudem ſtatim intelligat. Baronius quidem pro ſuſpecta eam habuit: ſed melius feciſſet vir eruditiſſimus, ſi manifeſtum plani alicujus figmentum penitus rejeciſſet. Sixtum vero Senenſem, hominem eruditum, qui probe norat, ejuſmodi impoſturis nihil olim fuiſſe uſitatius, mirari ſatis non poſſum; qui illam ipſam Epiſtolam, diverſa [NB] tantum Latinitate conceptam, in Vaticana, ut ait, à ſe inventam, pro vero & germano antiquitatis monumento publicavit.*

Quæ jam in priori editione pag. 45. velut ex Euſebii Chronico attuleram, de *Chriſti miraculis ac reſurrectione*, ea certè non comparent in ipſius Chronico χρονικοῦ λόγου πρώτῳ Græco. Verum priori loco hæc habentur: ὁ δὲ αὐτὸς Πιλᾶτος Τιβερίῳ τὰ κατὰ τὸν Σωτῆρα ἀναγαγὼν, καὶ τοῦ Χριστιανῶν δόγματος, ἐκίνησεν

νησεν εἰς ἔρωτα πίστεως. *Cum Pilatus ad Tiberium retulisset, ea quæ à Christo facta fuerant, permovit eum ad amorem Fidei. Tiberius illa communicavit Senatui, &c.*

Altero verò (ἐν χρονικῷ κάνονι) Πιλάτου Τιβερίῳ τὰ κατὰ τὸν Σωτῆρα ἀναγαγόντος, καὶ τοῦ Χριστιανῶν δόγματος, Τιβέριος πρὸς τὴν σύγκλητον ἐκοινολογήσατο περὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. τῆς δὲ μὴ πειθαμένης, &c.

Cum Pilatus Tiberio de factis Christi ac Doctrina Christianorum scripsisset, Tiberius ad Senatum retulit de fide in Christum: illo verò non persuaso, &c. Alio rursus loco, in hisce collectionibus Chronicis (in quibus quæ Eusebio, quæ aliis sint tribuenda, Delio natatore opus est) nempe pag. 268. habes Ἐπὶ τούτων τῶν ὑπάτων [ΓΑΛΛΟΥ, καὶ ΝΟΝΝΙΑΝΟΥ] Πόντιος Πιλᾶτος περὶ τοῦ Χριστιανῶν δόγματος ἐκοινώσατο Τιβερίῳ Καίσαρι; κἀκεῖνος τῇ συγκλήτῳ Ῥώμης. τῆς δὲ μὴ προσιεμένης &c. *Istis sub Consulibus [Gallo & Nonniano] Pontius Pilatus Tiberio significavit de Christianorum Doctrina; ille verò Senatui: quo non persuaso*, &c.

Verum enimverò in Historia sua Ecclesiastica de *Actis Pilati* loquitur, ut de inimicorum, imò hostium Christianismi *figmentis*; quibus illi ludibrio propinare, ac calumniari acerbe tentabant religionem Christianam, eique serio deditos. Ita enim loquitur de istorum confictoribus: lib. 9. cap. 5. Historiæ Ecclesiasticæ, Πλασάμενοι δῆτα Πιλάτου καὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὑπομνήματα πάσης ἔμπλεα κατὰ τοῦ Χριστοῦ βλασφημίας, γνώμῃ τοῦ μείζονος, ἐπὶ πᾶσαν διαπέμπονται τὴν ὑπ᾽ αὐτὸν ἀρχὴν, &c. *Confingentes tandem Commentarios Pilati ac Servatoris nostri, omni repletas blasphemia contra Christum ex sententia dominantis; dispergunt illos per omnem terram ipsi subjectam.*

Quod attinet ad Acta illa, ad quæ tum Justinus, tum Tertullianus provocant, de iis modo allatus Casaubonus: *Certè Eusebius cum historiam suam scribebat, neque Epistolam, neque*

neque Acta Pilati viderat; neque aliud de ea re norat, nisi quod apud Justinum legerat, & è Tertulliano vel per se, vel per interpretem cognoverat. Nam alioqui tantæ vir diligentiæ & curiositatis, ipsam Epistolam vel Actus in suos commentarios fuisset procul dubio relaturus. In secunda historia cap. 2. locus è Tertulliani cap. V. in Græcum Sermonem versus habetur: nisi quod vel Eusebius, vel ejus interpres, Tertulliani hæc verba omisit. QUOD ILLIC VERITATEM ILLIUS DIVINITATIS REVELAVERAT; *& sententiam paulò aliter concepit. In Chronico Latino res eadem brevius narratur* [ita enim ibi, ut Casauboni verbis ea interseram, habetur: *Pilato de Christianorum dogmate ad Tiberium referente, Tiberius retulit ad Senatum, ut* INTER CÆTERA SACRA RECIPERETUR: *Verum cum ex consulto Patrum Christianos eliminari ex urbe placuisset, Tiberius per edictum accusatoribus Christianorum comminatus est mortem*] *item in Græco p. 66. ubi scribendum est,* Πιλάτος Τιβερίῳ τὰ κατὰ τὸν Σωτῆρα ἀνενεγκὼν (non ἀναγαγὼν, quod respuit Hellenismus:) & καὶ τὰ τοῦ Χριστιανῶν δόγματος. *Ne Cedrenus quidem aut Zonaras qui tot seculis post Eusebium scripserunt, ullam aliam ejus historiæ cognitionem habuerunt, nisi quam ab Eusebio acceperant, cujus verba leviter immutata describunt: Ex his apparet quam insignis eorum impostura fuerit, quos non puduit Epistolam Pilati & Acta à se conficta pro genuinis monumentis jactare.*

Quibus verbis tum idem Casaubonus addit Acta illa, quæ Hæretici Tesserakaidekatitæ errori suo tuendo afferebant; quorumque meminit Epiphanius: cujus verba hîc paulò plenius adducenda duco: sunt autem hæc sequentia: Ἕτεροι δὲ ἐξ αὐτῶν τὴν αὐτὴν μίαν ἡμέραν νηστεύοντες, καὶ τὰ μυστήρια ἀποτελοῦντες, ἀπὸ τῶν Ἄκτων δῆθεν Πιλάτου αὐχοῦσι τὴν ἀκρίβειαν εὑρηκέναι, ἐν οἷς ἐμφέρεται, &c. *Alii vero unicam diem jejunantes, ac Mysteria* (Eucharistiæ) *celebrantes; jactant se accuratum*

illum agendi modum hausisse ex ACTIS PILATI: *in quibus continetur*, &c.

Omnibus igitur hisce inter se perpensis, unusquisque, vel somnolentis oculis, facillime perspiciat quanti ponderis aut pretii hæc *Acta Pilati* nobis esse debeant, asserendæ hinc veritati Religionis Christianæ; nempe non majoris quam illa *Acta Pauli & Theclæ* quorum, in enumeratione sua Apocryphorum Scriptorum distinct. XV. meminit Papa Gelasius; eaque inter Apocrypha damnat; illorumque figmenta, atque exerte quidem illud de Leone baptizato: quem tamen minime aversatus videtur Ambrosius; qui, lib. 2. de Virginibus, inter alia: *Cernere erat lingentem pedes bestiam, cubitare humi, muto testificante sono, quod sacrum Virginis corpus violare non posset: ergo adorabat prædam suam bestia, & propriæ oblita naturæ, naturam induerat, quam homines amiserant.* Idem Epist. 28. lib. 3. edit. Rom. ad Vercellensem Ecclesiam: *Quo munere etiam venerabilis Thecla leonibus fuit, ut ad pedes prædæ suæ stratæ, impastæ bestiæ* SACRUM *deferrent jejunium, ne procaci oculo Virginem, nec ungue violarent aspero.*

Quid, quod in Actis S. Julianæ (citante ista Baronio) tradatur, *Pugnanti Teclæ adstitisse Dominum Jesum Christum præ se ferentem vultum Apostoli Pauli. Hæc namque Tecla Virgo, Paulo apud Iconium prædicante, audita ejus de Virginitate concione, repente nuptiis exsolvitur, & sponsum suum juvenem, urbis primarium, forma & divitiis inclytum, reliquit: & Paulo adhærens, ei se comitem peregrinationis dedit: in qua cum à persecutoribus gravia mortis discrimina subire cogeretur; nunc aquis immersa, nunc in ignes dejecta; nunc feris objecta, tandem his omnibus*, PAULO PROTEGENTE, *liberata, simul cum ipso Romam incolumis pervenit.*

De hominibus autem in bestias, bestias vero in homines trans-

transformatis, etiam *Acta* vel *Actus Joannis* Apostoli tradunt: (quo melius perspiciat Lector, quanti pretii hujusmodi *Actus* ipsi esse debeant.) Namque ex istis ita narrat Philastrius, in Hæreseon catalogo, cap. 54. *Habent Manichæi beati Joannis Evangelistæ Actus, & Petri, & Pauli, similiter ab Ecclesia reprobatos; quia in his signa & prodigia magna Apostolos fecisse narrent; ita ut* PECUDES, *& bestiæ, & canes loquerentur; & animas hominum, velut canum, & pecudum esse dicant.*

Quis, quæso, mi Lector, tam piis bestiis, magis quam Teclæ leoni, baptismum denegare velit. Sororculas tamen suas aviculas Baptismo initiasse Franciscum Assisium tot ævis seriorem, non constat: nec certè in Fraterculis suis piscibus id ullo modo necessarium erat.

Negare interim minime velim Pilatum aliquid super tali ac tanto negotio scripsisse, at incertum esse quid ac quale id fuerit; atque ideo prudentiores Eusebium, Hieronymum, similesque talia cautius prodidisse: cum alii, præsertim Græci posteriores (qui mendaciorum in historia admodum feraces sunt) paucis sæpe veris atque optimis, atque ut traderentur publico dignissimis, falsa ac dubia plurima, ex piarum fraudum amore, seu potius insania, superstruxerint.

Debiliori adhuc fundamento innititur ista *Traditio*, quod Augustus sc. audita nativitate Salvatoris nostri J. Chr. *Domini* appellationem renuerit; eaque abuti non ausus fuerit, eapropter quod jam *Mundi Dominus* natus esset. Ita enim Orosius, qui tempore Augustini scripsit, libro 7. asserit. *Domini appellationem ut homo declinavit.* Ac paulò post: *Eodemque tempore hic, ad quem rerum omnium summa concesserat, Dominum omnium se appellari non passus est: imò non ausus; quia verus Dominus totius generis humani inter homines natus erat.*

Historia quæ fabella huic confingendæ occasionem præbuit

est

est illa, quam de Augusto affert Suetonius, in vita ipsius. cap. 53. *Domini appellationem ut maledictum & opprobrium semper abhorruit. Cum, spectante eo ludos, pronunciatum esset in mimo,* O DOMINUM ÆQUUM ET BONUM! *& universi, quasi de ipso dictum exultantes comprobassent: & statim manu vultuque indecoras adulationes repressit, & insequenti die gravissimo edicto,* DOMINUMQUE *se posthac appellari, ne à liberis quidem aut nepotibus suis, vel serio vel joco passus est: atque hujusmodi blanditias etiam inter ipsos prohibuit.*

Domini hanc appellationem exhorruit, neque eam ab adulatoribus sibi attribui passus est, ne videretur eo gavisus etiam Regis nomen affectare: cum J. Cæsari istud tantum invidiæ atque odii creasset, (saltem adauxisset) ut cædes inde ipsi ut tyranno secuta fuerit. Quare ne tyrannos Romano populo domi alere ac fovere, iisve favere videretur, id inter suos etiam in jocis caveri voluit. Hinc enim *Patris Patriæ* quidem lubens assumebat; cum videret id universi populi Romani votis ipsi oblatum: Verum *Regis* aut *Domini* anxie vitabat.

Quod & ipse Tiberius exemplo suo laudavit: ut qui, teste eodem Suetonio (cap. 27.) *Dominus appellatus à quodam, denuntiavit, ne se amplius contumeliæ causâ nominaret. Alium dicentem Sacras ejus occupationes; & rursus alium: auctore eo Senatum se adiisse, verba mutare, & pro auctore suasorem, pro Sacris, laboriosas dicere coëgit.*

Quas tamen *Sacras occupationes*, similiaque; quin & *Sacro-Sancta Numina* &c. inter Christianorum Imperatorum appellationes reperimus; uti ex Dissertione mea secunda de Ethnicorum Oraculis constat: sicut pene omnia Imperatorum horum Christianorum *Sacra*, *Divina* & *Cælestia*, &c. per aliquot secula appellata fuere. Nec forsan id usque adeo mirum videbitur; cum jam ipse Augustus Deus appellari non dedignaretur: quod id Tyrannidem non saperet.

Et

Et tamen Philo Judæus hoc de Deo, in ipſo quoque negat; quamvis id ex antiquitate apertiſſime conſtet. Ita enim ille de Auguſto: πίστις ἐνεργεστάτη τὸ μὴ δεσπότην, μήτε θεὸν ἑαυτὸν ἐθελῆσαι προσειπεῖν, ἀλλὰ κ᾽ ἂν εἰ λέγοιτό τι δυσχεραίνειν. *Quod verò fidem maxime creat eſt, quod nec* DOMINUM *nec* DEUM *ſe nuncupari voluit: ſed quod ſi quis ipſum ita appellaret indignatione moveretur.*

Quam minime autem Divinitatis, Deive nomen averſatus fuerit oſtendit nobis Tacitus lib. I. hoc modo: *Nihil Deorum honoribus relictum, cum ſe templis & effigie numinum, per Flamines & Sacerdotes coli vellet.* Quod de vivo adhucdum Auguſto certè dicitur. Quare id minime quis mirabitur in illo jam demortuo. Sicut inde (ne præter ullam neceſſitatem plura exempla congeram) Prudentius, contra Symmachum, hoc modo (poſt illa quæ de Jano, de Pico, deque aliis dixerat) canit:

Hunc morem veterum docili jam ætate ſecuta
Poſteritas, menſâ atque adytis & flamine, & aris
Auguſtum coluit, vitulo placavit & agno.
Strata ad pulvinar jacuit, reſponſa popoſcit:
Teſtantur tituli, produnt conſulta Senatus,
Cæſareum Jovis ad ſpeciem ſtatuentia Templum.
Adjecere ſacrum, fieret quo Livia Juno, &c.

Quæ de titulis dicta hîc ſunt, firmantur his ſequentibus inſcriptionibus:

ROMAE. ET. AVGVSTO
CAESARI. DIVI. F
COLON. AVXVRN
A. AEMILIUS. EX. PECVNIA.
SVA. F

Ο ΔΗΜΟΣ ΘΕΑΙ ΡΩΜΑΙ ΚΑΙ
ΣΕΒΑΣΤΩ ΚΑΙΣΑΡΙ
ΣΤΡΑΤΗΓΟΥΝΤΟΣ
ΕΠΙ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΑΣ ΠΑΜΜΕΝΟΥΣ
ΤΟΥ ΞΕΝΩΝΟΣ
ΜΑΡΑΘΩΝΙΟΥ
ΙΕΡΕΩΣ
ΘΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΣΕΒΑΣΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ
ΕΝ ΑΚΡΟΠΟΛΕΙ ΕΠΙ ΙΕΡΕΙΑΣ ΑΘΗΝΑΣ
ΠΟΛΙΑΔΟΣ ΜΕΓΙΣΤΗΣ ΑΣΚΛΗΠΙΑΔΟΥ
ΑΛΑΙΕΩΣ ΘΥΓΑΤΡΟΣ ΕΠΙ ΑΡΧΟΝΤΟΣ
ΑΡΗΟΥ ΤΟΥ ΜΩΡΙΩΝΟΣ ΠΑΙΑΝΙΕΩΣ

Quibus & adde hæc, quæ alibi notavi:

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙ. ΚΑΙΣΑΡΙ. ΘΕΩ, ΣΕΒΑΣΤΩ,
ΘΕΟΥ. ΥΙΩ,

Hinc enim tractu temporis (nec longo, admodum) *Augustales*, *tam primi*, quam reliqui: hinc *Flamines Augustales*, *Flamines Divi Augusti & Romæ*; ficut & *Flaminæ*, seu *Flaminicæ Augustales*, & ceteri *Sacerdotes Romæ & Augusti*, *Flamines* & *Flaminicæ domus Augustæ*; denique *Pontifices Cæsarum*, &c. Sic namque indicant id Inscriptiones hæ sequentes; ut

IVNIAE C. F. LAETAE. FLAMINICAE
DOMUS AVGVSTAE
L. MAECIVS NANUS CONSOBRINAE
PIISIMAE. ERGA. SE

item

item,

IVLIAE AVG
DIVI F. MATRI
TI. CAESARIS AVG. PRIN
CIPIS ET CONSERVATORIS
ET DRVSI GERMANCI
M. CORNELIVS PROCVLVS
PONTFEX CAESARUM

Sic enim Herodes ille Atticus, cujus inscr. Salmasius eruditissimo commentario illustratas edidit, Pontifex Augustorum erat; sive Ἀρχιερεὺς: de quo alibi latius loquendi occasio erit.

Quibus illustrantur versus Prudentii, quos jam supra adduximus.

Nempe jam post mortem quoque Oracula reddebat; quod Dionæi Cæsaris astrum, quamvis apparuerit, minime efficere potuit. Cum etiam Christiani nominis Cæsares adhuc viventes non minora de se credi voluisse videantur: ut ex ipsorum propriis loquendi modis manifestum est: quod *omnia de se credere posset* (ut cum Juvenale loquar) *Dis æqua potestas.*

Verum, ut revertamur ad Augustum; in ipsa quidem Urbe Roma, donec in vivis erat, Templa sibi erigi non passus est: at in Provinciis id concessit; ac quidem sub *effigie Numinum.* quod quomodo intelligendum sit, ex Lipsii in Tacitum Commentario videri potest: sicut & illa ibi intelligi possunt, quæ idem ille Lipsius de Consecratione ejus, post mortem, ac de Liviæ Sacerdotio, ex Dione refert.

Quis, quæso, nunc, post talia sibi lecta, credat amplius, Augustum ex ista causa, quod jam *Dominus orbis* natus esset, appellationem *Domini* vitavisse? Vel si ex tali causa id fecit Augustus, ex quanam alia idem fecit Tiberius?

Vel ſi hoc ex eadem (qua id Auguſtus feciſſe prætenditur) cauſa, fecit Tiberius (quod ſani cerebri homo, ne quidem per inſomnium cogitare poſſet) ex quanam cauſa id fecit Fl. Julianus Cæſar, Apoſtata, ſeu *perfidus ille Deo*, ut cum Prudentio loquar?

Auguſtus tamen, ut perhibetur, rejecit iſtam appellationem *Domini;* exinde ſc. quod *Vero Deo ac Domino* orbis jam nato, iſtum titulum ſibi minus convenire ſentiret. E contrario Imperatores Chriſtiani, ac qui ob pietatem (quod permulta Eccleſiaſticis donaverint ac conceſſerint;) in cœlum laudibus, tolluntur, à Monachis Græcis, aliiſque ejuſmodi commatis ſcriptoribus; illi, dico, iſtud *Domini* nomen uſurpabant, ſibique pene ubique arrogabant. Neque id ſolum; verum & *Sacras occupationes* (ab ipſo Tiberio rejectas) & alia admiſere; & *numina* ſe appellari ſunt paſſi; & *Oracula ſe dare* faſſi ſunt: ut in Diſſertatione mea ſecunda pag. 558. luculenter oſtendi, & ulterius oſtendere copioſius poſſem; ſi id ullo modo neceſſarium eſſet.

Sic enim Conſtantino Magno, præter plures alias Inſcriptiones plane ejuſmodi, hæc dicata eſt:

PIISSIMO FORTISSIMO
FELICISSIMO D. N
CONSTANTINO MAXI
MO VICTORI SEMPER
AVGVSTO
BADIVS MACRINVS
V. P. P. P. H. TARRAC
NVMINI MAIESTA
TIQVE EIVS SEMPER
DEVOTISSIMVS

Uti & Matri hujus Conſtantini Helenæ, quæ ut volunt Socrates & alii, Hieroſolymam per ſomnium monita profecta,

ibi Crucem *Domini* invenit, clavosque illos per manus ac pedes *Domini* infixos; ex quibus, de Cruce partim Statuæ suæ incluserit, de clavis hunc Galeæ suæ, illum vero equi sui freno (quod & à Zacharia Propheta prædictum volunt) inseruerit: huic, dico, Matri Constantini Magni, tantæ pietatis fœminæ, hæ sequentes Inscriptiones, præter plures alias, dicatæ sunt.

PIISSIMAE. AC VENERABILI
D. N. HELENAE AVG
MATRI. D.N
MAXIMI VICTORIS AVG
CONSTANTINI
ET AVIAE D. D. N. N
CONSTANTII ET CONSTANTIS
ORDO ET POPVLVS
SVRRENTINOR

item

PIISSIMAE ET CLEMENTISSIMAE
DOMINAE NOSTRAE AVGVSTAE
HELENAE MATRI
SEMPER AVG. CONSTAN
TINI ET AVIAE
DOMINORVM NOSTRORUM
CAESARVM BEATORVM
VXORI DIVI CONSTANTII
ORDO NEOPOLITANORVM
ET POPVLVS

Item, denique (ne plura aggeram) de hac ipsa

ΘΕΙΟΤΑΤΗ ΚΑΙ
ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΗ, &c.

Divinissimæ ac
Piissimæ, &c.

Hæc autem atque alia iſtius commatis ab hominibus nominis Chriſtiani dedicata fuiſſe, tum ex ipſis hiſce Inſcriptionibus, tum ex aliis, quæ Imperatoribus Chriſtianis poſitæ ſunt, tam clarum eſt, ut nullis opus hîc ſit aliis argumentis. Sic & *Divi* titulus non aliis tantum Chriſtianis Imperatoribus tributus fuit; verum & ipſi Gratiano (qui ſtolam Pontificalem rejecerat) ac quidem ab Imperatoribus Chriſtianis; uti ex hac ſequenti Inſcr. (apud Sponium reperienda) patet.

DIVO GRATIANO
TYRANNIDE VINDICATA
THEODOSIVS ET VALENTINIANVS
AVGG. EX. VOTO. P. P

Et tamen iſti homines, qui eo tempore ſcripſere (quod maximè de hoc Oroſio dicendum) quo adhuc ipſi hujuſmodi inſcriptiones Imperatorum Chriſtianorum inſpicere ac legere quotidie poterant; talia de Auguſto confingere auſi fuere, quæ ne ullam quidem umbram veriſimilitudinis habent.

Si tamen alia quoque ab hoc Oroſio allata conſideremus minus certe mirabimur eum ejuſmodi afferre cauſas eorùm quæ pro vel Divino inſtinctu factis, vel pro prodigiis habet. Afferam hujuſmodi unum alterumve exemplum, quod vel recitaſſe ſimul refutaſſe cordatis Lectoribus erit. Habet nempe lib. 6. *Deinde cum ſecundo in Sicilia receptis à Pompejo & Lepido legionibus XXX. ſervorum M dominis reſtituiſſet. & XLIV Legiones ſolus imperio ſuo ad tutamen orbis terrarum diſtribuiſſet; ovanſque urbem ingreſſus omnia ſuperiora populi Romani Imperatori debita donanda literarum etiam monumentis nedum aboleri cenſuiſſet; in diebus ipſis fons olei largiſſimus, ſicut ſuperius expreſſi, de taberna meritoria per totum diem fluxit. Quo ſigno quid evidentius, quam in diebus Cæſaris toto orbe regnantis futura Chriſti nativitas decla-*

declarata est? CHRISTUS *enim* LINGUA *gentis in qua & ex qua natus est, Unctus interpretatur. Itaque cum eo tempore, quo Cæsari perpetua tribunitia potestas decreta est, Romæ fons olei per totum diem defluxit, sub principatu Cæsaris, Romano imperio per totum diem, hoc est, per omne Romani tempus imperii, Christum & ex eo Christianos, i. e. unctum atque ex eo unctos de meritoria taberna, hoc est de hospitali largaque Ecclesia affluenter atque incessabiliter processuros: restituendosque per Cæsarem omnes servos; qui tamen cognoscerent Dominum suum cæterosque qui sine domino invenirentur, morti supplicioque dedendos: remittendaque sub Cæsare debita peccatorum in ea urbe in qua spontaneum fluxisset oleum: evidentissima his quæ Prophetarum voces non audiebant, signa in cælo & terra prodigia prodiderunt.*

Historiola hæc (sive factum) si pro historia habenda esset; jam contigerat 34. annis ante natum Christum. verum fabulam meram hîc narrari ostendunt cætera omnia illa prodigia quæ à Suetonio, aliisque, circa Augusti nativitatem &c. facta fuisse narrantur. certè illa comparanda est cum ista fabella, quam inter alias de prodigiis nobis narrat in M. Bruti vita, Plutarchus: *Cuidam ordinum ductori brachium unguentum rosaceum exudasse; neque quum crebro detergerent id & eximerent, quicquam profectum.* Quod tamen ibi inter mala omina adducitur. Interim Orosius noster, quasi ex Divino instinctu Prophetæ alicujus verba explicaret, hîc mira reperit mysteria. Ac certe oleum istud rosaceum, quod gratissimi odoris est, boni aliquid portendisse debuisset. Unde liquet quam sapienter hæc fabella quoque inventa est. Verum his nugis diutius non inhærendum est.

Namque si hic quoque de circulo circa solem apparente, cum Octavius Cæsar, post necem Jul. Cæsaris in urbem veniebat (quem circulum & Plinius & Seneca & alii pro natu-

rali

rali phaſmate, qualia plura, ac quidem ſæpius, apparuere, habuerunt) certe & de aliis ſic confictis miraculis; imò mero quandoque mendacio ſuperſtructis, nobis etiam loquendum eſſet: ut de *Crucis ſigno cum circulo* &c. pluſquam ſemel Conſtantino Magno in cœlis apparenti: de eodem quoque Gallo Cæſari adhuc majori cum ſplendore ſuper Hieroſolymis viſo: Quæ *Crux* ac *Corona*, uti victoriis Conſtantini præſignificarant, ſic iſtæ Gallo viſæ (forſan quod iſta inſcriptio hîc non aderat, In hoc ſigno vinces) ipſi interitum prænotarunt. Quæ quibus antiferas?

Dolendum ſane eſt, ejuſmodi homines (quales hic Oroſius, uti & Nicephorus & Nicetas, imò & Socrates & alii, circa talia, fuere) per pias ſuas fraudes, taleſque Miraculorum confictas narratiunculas, quibus Religioni Chriſtianæ *majorem* auctoritatem, Divinitatiſque opinionem, præter neceſſitatem, conciliare ſtudent; vera Chriſti Salvatoris noſtri, quin & Apoſtolorum ipſius, miracula hominibus iſtis, qui alias veram religionem ſuſque deque habentes, hinc anſam arripiunt eam ſugillandi, aliiſque reddendi ſuſpectam, occaſionem dediſſe, non ſolum magis elevandi, verum & irridendi quandoque: quibus tamen, cum Religioni, tum miraculis omnes vere pii homines firmandis ac patrocinandis quam ſerio ſtudere debent.

De Conſecrationibus Ethnicis.

QUæ de *Conſecrationibus Ethnicis* feſtinato magis ac confuſe, quam exacte & juſto ordine, conſcripſeram; ea, quamvis nec ſic cunctis ſatisfactura credam, hîc recolere volui.

Hæc

Hæc igitur *Consecratio*, seu *Dedicatio* quoque, (quæ ut sæpius à se invicem distinguitur, ita & sæpius quoque inter se confunduntur) non una ac simplex, sed duplex, imò triplex specie erat: ac prima quidem, qua aliquid sive animatum, sive inanimatum huic illive Deo Deæve, vel his illisve Diis Deabusve consecrabatur; atque adeo dicatum, sacrum aut sanctum, cum jam antea esset profanum, reddebatur: quod apud Græcos erat ἀναπιθέναι τι θεῷ τίνι, item καθοσιῶσαι ac καθιερῶσαι, sicut & illi homines, qui isto modo honorabantur, dicebantur τετυχηκέναι τιμῶν ἡρωικῶν, vel ἰσοθέων; ut qui in numerum Heroum, vel etiam Deorum referrentur; adeoque & consecrarentur.

Sic Consecrati quoque erant, qui mysteriis initiati essent: uti & Collegia & Sodalitates huic illive Deo Deæve dicata. Sic Vestales, sic Sacerdotes, sacrisque Deorum ministeriis addicti. Hincque illud in Inscriptionibus, CVI REGIA VESTAE PONTIFICI FELIX SACRATO MILITAT IGNE. ac clarius: SACRATAE APVD AEGINAM DEABVS. TAVROBOLITAE. ISIACAE. HIEROPHANTRIAE DEAE HEKATAE GRAECO. SACRANEAE DEAE. CERERI. item SACRARIA DEAE CERERI &c. Sic denique qui *Magnæ Deorum Matri* per Taurobolia, vel Criobolia, similibusve consecrabantur.

At alia quoque species (ne de Devotionibus hîc loquar) erat, qua vivi vel semetipsos, vel alios adhuc vivos, vel jam mortuos, per statuas, huic illive Deo Deæve (vel Diis Deabusve) consecrabant, ac proprios, quasi, faciebant, per illam Dedicationem; eosque ita huic illive Deo Deæve, vel etiam in universum cunctis commendatos, ac sub ipsorum peculiari tutela positos volebant. Hinc Dion Chrysosthomos, in Rhodiaca. Καί τοι ϗ τοὺς ἀνδριάντας, οὐχ ἧττον ἀναθήματα εἴποι τίς ἂν εἶναι τῶν θεῶν, τοὺς ἐν τοῖς ἱεροῖς. καὶ πολλοὺς ἰδεῖν ἐστὶν οὕτως

 ἐπι-

ἐπιγεγραμμένους, οἷον. ὁ δεῖνα ἑαυτὸν ἀνέθηκε, ἢ τὸν πατέρα, ἢ τὸν υἱὸν, ὅτῳ δήποτε τῶν θεῶν. *Atqui & Statuas quis dicere posset Dis consecrata esse donaria; eas nempe quæ sunt in Templis. Et multæ talem habent Inscriptionem, puta: Ille Dis consecravit* SEMET IPSUM, *aut* PATREM, *aut* FILIUM, *cuicunque tandem Deorum.*

Sic enim Romulus, post devictos Camerinos, (teste Plutarcho in ipsius vitâ) Ἔνθε τοῖς ἄλλοις λαφύροις καὶ χαλκοῦν ἐκόμισε τέθριππον ἐκ Καμαρίας· τοῦτο δὲ ἀνέστησεν ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἡφαίστου, ποιησάμενος ἑαυτὸν ὑπὸ νίκης στεφανούμενον. Quæ vertuntur ab Herm. Cruserio hunc in modum: *Inter cæteram prædam ex Camerio æneum attulit currum* [dicere debuerat *quadrigam*] *atque eum in templo Vulcani dedicavit; cui imposuit statuam suam à Victoria coronatam.* Sic quoque Domitianus, in conflagratione Capitolii, *primâ irruptione apud æditum occultatus, solertiâ liberti lineo amictu turbæ Sacricolarum immixtus ignarusque* [*ignoratusque* cum Pichena lego] *apud Cornelium Primum paternum clientem, juxta Velabrum, delituit. Ac potiente rerum patre, disjecto æditui contubernio, modicum sacellum* JOVI CONSERVATORI, *aramque posuit, casusque suos in marmore expressit. Mox imperium adeptus,* JOVI CUSTODI *templum ingens, seque in sinu Dei sacravit.*

Quæ de lineo amictu ac Sacricolarum turba habet Tacitus, distincte magis exprimit Suetonius in hujus Domitiani vita, cap. I. his verbis: *Ac mane Isiaci celatus habitu, inter Sacrificulos vanæ superstitionis,* &c. At quis locus, quidve munus hisce Isiacis in Capitolio? cum nullum Isidis Templum ibi; neque isti Deæ ullibi Romæ, ex auctoritate publicus cultus exhiberetur. Probabile igitur Isiacos, aliis Sacerdotibus, sese immiscuisse, atque ita eò perfugium quæsivisse; atque ab aliquo horum sive vivo sive mortuo, libertum hanc vestem accepisse, Domitianoque detulisse.

Alii

Alii vero aliis jam demortuis quandoque ſtatuas huic illive Deo dedicabant: uti apud Tacitum (lib. III.) *Julia Marcelli effigiem Divo Auguſto* (i. e. jam in Deorum numerum relato) *dicavit.* Uti & Iſocratis ſtatuis, de quibus Plutarchus in vitis X Rhetorum, primo quidem ita habet: Ἀνάκειται δὲ αὐτοῦ καὶ ἐν Ἐλευσῖνι εἰκὼν χαλκῆ, ἔμπροσθεν τοῦ προστώου ὑπὸ Τιμοθέου τοῦ Κόνωνος, καὶ ἐπιγέγραπται, Τιμόθεος φιλίας τε χάριν, ξενίαν τε προτιμῶν Ἰσοκράτους εἰκὼ τὴν δὲ ταῖς θεαῖς. *Eſt etiam illius in Eleuſine ænea erecta ſtatua ante porticum ſub Timotheo Cononis filio, cui ita inſcribitur:* TIMOTHEUS HONOREM AMICITIÆ DEFERENS ATQUE HOSPITALITATI, DEABUS ILLIS ISOCRATIS IMAGINEM POSUIT. Ac ſecundo: Ὃς καὶ εἰκόνα αὐτοῦ χαλκῆν ἀνέθηκε πρὸς τῷ Ὀλυμπίῳ, ὡς ἐπὶ κίονος, καὶ ἐπέγραψεν. Ἰσοκράτους Ἀφαρεὺς πατρὸς εἰκόνα τήνδ' ἀνέθηκε Ζηνί, θεούς τε σέβων καὶ γονέων ἀρετήν. *Qui [Aphareus Apharei filius] æneam juxta Olympum tanquam in columna erexit ſtatuam, atque inſcripſit ei.* APHAREUS PATRIS ISOCRATIS HANC STATUAM JOVI DEDICAVIT; COLENS ITA DEOS ET VIRTUTEM PARENTUM.

Sic reperimus apud Sponium inter Inſcriptiones Itinerario ipſius adjunctis has ſequentes.

1°. ΠΟΛΙϹ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΝ ΚΑΙϹΑΡΑ
ΤΙΒΕΡΙΟΥ ΚΑΙϹΑΡΟϹ ΥΙΟΝ ϹΕΒΑϹΤΟΥ
ΚΑΙϹΑΡΟϹ ΥΙΩΝΟΝ ΥΠΑΤΕΥΟΝΤΑ
ΘΕΟΙϹ

2°. Ibidem ΙΟΥΛΙΑΝ ΘΕΟ
ΔΩΡΑΝ ΑΡΕΤΗΣ
ΕΝΕΚΕΝ ΘΕΟΙΣ

3°. Α ΠΟΛΙϹ ΜΑΡΚΟΝ ΚΑΛΗ....
ΓΑΙΟΥ ΥΙΟΝ ΒΥΒΛΟΝ ΤΟΝ
ΠΑΤΡΟΝΑ ΚΑΙ ΕΥΕΡΓΕΤΑ
ΕΡΜΑΙ ΗΡΑΚΛΗΙ

Sic apud. Gruterum, in Inſcriptionum Theſauro:

VEDIUS P. F. POLLIO
CAESAREM
IMP. CAESARI AVG ET
COLONIAI BENEVENTANAI

Item in eodem alibi:

Tu quæ Tarpejo coleris vicina Tonanti
Votorum vindex semper Fortuna meorum.
Accipe, quæ pietas ponit tibi dona merenti
Effigiem nostri consecratura parentis.

Imo & ipſos Deos, ſeu Divinitates aliorum Deorum tutelæ per hujuſmodi Dedicationes commendabant; uti videre eſt ex ſequentibus hîc Inſcriptionibus.

ex. gr.

FORTVNAE PRIMIG
SIGNVM. AEQVI
TATIS. NIGRINAE
AVXESIS. CVM
FELICE. AVG. LIB. ET
SVIS D. D. D. D

ac

FORTVNAE PRIMIGENIAE &c.

. . . .

. . . .

. . . .

SIMVLACRA DVO
SPEI, &c.

Plura exempla afferri poſſunt: verum illa eruditis ſatis obvia ſunt.

Ad Romanorum Cæſares Auguſtoſve ut deveniamus, iſti vel

vel vivi adhuc, vel jam vita functi, cultu ſive Heroico, ſive Divino (vel flagitantibus aliis, vel ipſorummet placito aut juſſu) colebantur. Hoc tamen hîc prius conſiderandum, moderatiores ambitione principes ſtatuas ſuas in ipſis Templis; vel ibidem inter Deos poni ac dedicari noluiſſe: verum in iſtorum veſtibulis ut ponerentur fuiſſe contentos. Quod patet in Auguſto; cujus ſtatuam cum vellet Agrippa in Pantheo (à ſe ædificato) dedicare, is id ſerio prohibuit: *Quare* (ut Suetonii verbis utar) *Agrippa quidem ſuperioris Cæſaris Statuam in Pantheo, ſuam & Auguſti in Veſtibulo poſuit.* Sic Trajanus, teſte, in Panegyrico, Plinio Juniori; qui ipſum his verbis alloquitur: *Tibi maximus honos excubare pro Templis, poſtibuſque prætexi. Sic fit ut Dei ſummum inter homines faſtigium ſerves, cum Deorum non adeptus. Itaque tuam ſtatuam in veſtibulo Jovis Optimi Maximi unam alteramve, & hanc æneam, cernimus.*

Sed Cajus Caligula ac Domitianus & Commodus tali honore minime contenti ſtatuas ſuas in Templis, atque inter Deos (quaſi ipſorum paredri eſſent) poni, dedicari, & adorari ac coli voluerunt. Ac quidem de Cajo, quam ſtulte ac ridiculoſe circa hæc eſſent, audiamus rurſus Dionem; qui ita lib. 59. loquitur: Ἀνακαλούντων δὲ αὐτὸν τῶν μὲν, ἥρωα, τῶν δὲ, θεόν, δεινῶς ἐξεφρόνησε· ἠξίου μὲν γὰρ καὶ πρότερον ὑπὲρ ἄνθρωπον νομίζεσθαι καὶ τῇ Σελήνῃ συγγίνεσθαι, καὶ ὑπὸ τῆς νίκης στεφανοῦσθαι. Ζεύς τε εἶναι ἐπλάττετο καὶ κατὰ τοῦτο καὶ γυναιξὶν ἄλλαις τε πολλαῖς, καὶ ταῖς ἀδελφαῖς μάλιστα συνεῖναι προεφασίσατο. Ἥρα τε καὶ Ἄρτεμις καὶ Ἀφροδίτη πολλάκις ἐγίνετο. πρὸς γὰρ δὴ τὴν τῶν ὀνομάτων μετάθεσιν καὶ τὸ ἄλλο σχῆμα πᾶν τὸ προσῆκον σφισιν ἐλάμβανε· καὶ ποτὲ μὲν θηλυδριώδης ὡρᾶτο καὶ κρατῆρα καὶ θύρσον εἶχε, ποτὲ δὲ ἀρρενωπὸς ῥόπαλον καὶ λεοντῆν ἐφόρει. λειογένειος αὖ καὶ μετὰ τοῦτο πωγωνίας ἐφαντάζετο· τρίαινάν τε ἔστιν ὅτε ἐκράτει, καὶ κεραυνὸν αὖθις ἀνέτεινε· παρθένῳ τε πολεμικῇ ὡμοιοῦτο, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐγυναικίζεν. οὕτω πάνυ καὶ τῷ ῥυθμῷ τῆς στολῆς καὶ τοῖς προσθέτοις τοῖς τε περιθέτοις ἀκριβῶς ἐποικίλ-

λετο· καὶ πάντα μᾶλλον δοκεῖν, ἢ ἄνθρωπος εἶναι, ἤθελε. Καί ποτέ τις ἀνὴρ Γαλάτης ἰδὼν αὐτὸν ἐπὶ βήματος ὑψηλοῦ ἐν Διὸς εἴδει χρηματίζοντα, ἐγέλασεν. Ὁ δὲ Γάϊος ἐκάλησεν αὐτὸν καὶ ἀνήρετο, τί σοι δοκῶ εἶναι; καὶ ὃς ἀπεκρίνατο (ἐρῶ γὰρ αὐτὸ τὸ λεχθὲν) ὅτι μέγα παραλήρημα. καὶ οὐδὲν μέντοι δεινὸν ἔπαθε. σκυτοτόμος γὰρ ἦν. οὕτω που ῥᾷον τὰς τῶν τυχόντων ἢ τὰς τῶν ἐν ἀξιώσει τινὶ ὄντων παῤῥησίας οἱ τοιοῦτοι φέρουσι. ταῦτα μὲν οὖν τὰ σχήματα, ὁπότε τις θεὸς ἐπλάττετο εἶναι, ἐλάμβανε· καὶ αὐτῷ καὶ ἱκετεῖαι καὶ εὐχαὶ θυσίαι τε κατὰ τὸ προσφερὲς προσήγοντο. *Proinde aliis eum Heroëm, aliis Deum vocantibus, vehementi insania correptus est. Jam ante quoque humano fastigio altior haberi volebat, seque cum Luna coire, & à Victoria coronatum esse videri. Jovem autem se fingebat, eaque occasione cum multis aliis mulieribus, & cum sororibus congressum esse præ se ferebat: sæpe Juno, Diana, Venusque fiebat, mutato cum nomine etiam omni habitu. Inde aliquando muliebri ornatu conspiciebatur, crateram ac thyrsum gerens: modò viriliter compositus clavam & leonis pellem gestabat; aliàs barbatus conspiciebatur, aliàs imberbis: nunc tridentem tenens, nunc fulmen vibrans: jam Virgini bellatrici se assimilabat; mox in mulierem transformabatur: denique compositione vestitus, & tam appostitiis, quam circumpostitiis ornamentis, exquisite se variegabat; quidvis potius, quam homo videri cupiens. Forte quadam die accidit, ut Gallus quidam eum pro excelso tribunali sub specie Jovis Oracula dantem videret, ac viso rideret: eum Cajus vocatum percontatus est, quidnam ipsi esse videretur. Magnum respondit ille (verba enim ejus ponam) deliramentum. Idque impune tulit; quod esset sutor. Nam hujusmodi homines facilius vulgarium, quam aliqua dignitate præstantium libertatem tolerant. Hoc igitur habitu se induebat, quum Deum se fingere vellet:* SUPPLICATIONESQUE *ei &* VOTA *&* SACRIFICIA, *pro singulorum ratione fiebant.*

bant. Ut plurimum in ſerico veſtitu, aut triumphali ornatu in publico verſabatur.

Hæc ut irridenda vere erant, ſic non minus illa quæ idem Auctor hoc modo [paucis aliis interpoſitis] perſequitur. *Vitellius à Cajo accitus, ut interficeretur: eo modo ſe neci eripuit. Compoſuerat ſe longe, quam gloria ac dignitas ejus ferret, alio habitu* [adibat enim ipſum, teſte Suetonio, *capite velato circumvertenſque ſe, ac deinde procumbens*] *Cajique pedibus advolutus, effuſis lachrymis, atque illum ſimul & Deum appellans ſæpius, & adorans, tandemque vovens, ſi incolumis evaſiſſet, ſe ei ſacrificaturum, ita hominem emolliit, ut non modo ſuperſtes maneret, ſed etiam inter præcipuos poſthac amicos haberetur. Aliquando Cajus rem ſibi eſſe cum Luna dixit, percontatusque eſt Vitellium, vidiſſetne ſe cum Dea congredi: tum Vitellius, quaſi attonitus, oculis in terram demiſſis, tremens, exili voce: Solis, inquit, Domine vobis Dis licet invicem videre.* Pergit deinde. *Cajus verò ulterius provectus Romæ ſibi Templum extruxit; atque in Capitolio quidem ſibi manſionem ædificaverat, ut poſſet cum Jove (ſic enim ferebat) converſari: ſed indignum putans, ſe in eo contubernio poſteriores ferre, incuſato ſimul Jove, quod Capitolium occupaviſſet, ipſe in Palatio properatò ſibi Templum poſuit.* Ac paulo poſt (ne omnia afferendo tædioſus nimis ſim) ita pergit: *Tum ſeipſum Jovem Latialem appellans Sacerdotes addidit Cæſoniam uxorem ſuam, Claudium, alioſque ditiſſimos, centies ſeſtertium à ſingulis eo nomine accipiens. Ipſe etiam ſibi Sacerdos fuit, equumque ſuum collegam Sacerdotii adſcivit. Immolabantur autem ei ſingulis diebus aves delicatæ, ac magni pretii.*

Ultimis his verbis Suetonii hæc ſequentia commentario ſunto: *Templum etiam numini ſuo proprium, & Sacerdotes & excogitatiſſimas hoſtias inſtituit. Amiciebanturque veſte, quali*

ipse uteretur. Magisteria Sacerdotii ditissimus quisque & ambitione & licitatione maxima vicibus comparabant. Hostiæ erant Phœnicopteri, pavones, tetraones, Numidicæ, meliagrides, phasianæ, quæ generatim per singulos dies immolarentur.

Verum ut ad Domitianum deveniam, de hoc, (post verba illa supra ex ipso de Trajano allata) ita Plinius in Panegyrico: *At paulo ante* [sub Domitiano] *aditus omnes, omnes gradus, totaque area hinc auro, hinc argento relucebat, seu potius polluebatur, cum incesti Principis statuis permixta Deorum simulacra sorderent*, &c.

De Commodo ita jam pluries adductus Dio (lib. 72.) Καὶ ἀνδριάντες αὐτοῦ παμπληθεῖς ἐν Ἡρακλέους σχήματι ἔστησαν. καὶ τὸν αἰῶνα τὸν ἐπ' αὐτοῦ, χρυσοῦντε ὀνομάζεσθαι καὶ ἐς τὰ γράμματα πάντα ὁμοίως ἐσγράφεσθαι ἐψηφίσθη. οὗτος οὖν ὁ χρυσοῦς, οὗτος ὁ θεὸς, οὗτος ὁ Ἡρακλῆς, οὗτος ὁ θεὸς (καὶ γὰρ καὶ τοῦτ' ἤκουεν) ἐξαίφνης ποτὲ μετὰ μεσημβρίαν ἐκ τοῦ προαστείου σπουδῇ ἐς τὴν Ῥώμην ἐλάσας, τριάκοντα ἵππων ἁμίλλας ἐν δύσιν ὥραις ἐποίησεν. *Pleræque statuæ habitu Herculis ei collocatæ sunt, decretumque fuit, ut id ævum, quo principatum teneret, nominaretur Seculum aureum, idque in omnibus literis scriberetur. Hic verò aureus, hic Hercules, hic* DEUS *(nam hoc quoque nomine appellabatur) aliquando de improviso post meridiem ex suburbio celeriter Romam venit, ac triginta equorum certamen duabus horis perfecit*, &c.

Idem hic Dio, interim, de Cæsare Augusto (lib. 51.) hæc sequentia narraverat: Καῖσαρ δὲ ἐν τούτῳ τά τε ἄλλα ἐχρημάτιζε, καὶ τεμένη τῇ τε Ῥώμῃ, καὶ τῷ πάτρι τῷ Καίσαρι, ἥρωα τε αὐτὸν Ἰούλιον ὀνομάσας, ἔν τε Ἐφέσῳ καὶ ἐν Νικαίᾳ γενέσθαι ἐφῆκεν. αὗται γὰρ τότε αἱ πόλεις ἔν τε τῇ Ἀσίᾳ καὶ ἐν τῇ Βιθυνίᾳ προετετίμηντο καὶ τούτους καὶ τοῖς Ῥωμαίοις τοῖς παρ' αὐτοῖς ἐποικοῦσι τιμᾶν προσέταξε· τοῖς δὲ δὴ ξένοις (Ἕλληνας σφᾶς ἐπικαλέσας) ἑαυτῷ τινα τοῖς μὲν Ἀσιανοῖς ἐν Περγάμῳ, τοῖς δὲ Βιθυνοῖς ἐν Νικομηδείᾳ τεμενίσαι ἐπέτρεψε.

τρέψε. καὶ τοῦτ' ἐκεῖθεν ἀρξάμενον, καὶ ἐπ' ἄλλων αὐτοκρατόρων οὐ μόνον ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς ἔθνεσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ὅσα τῶν Ῥωμαίων ἀκούει, ἐγένετο. ἐν γάρ τοι τῷ ἄστει, τῇ τ' ἄλλῃ Ἰταλίᾳ, οὐκ ἔστιν ὅστις τῶν καὶ ἐφ' ὁποσονοῦν λόγου τινὸς ἀξίων ἐτόλμησε τοῦτο ποιῆσαι. μεταλλάξασι μέντοι κἀνταῦθα τοῖς ὀρθῶς αὐταρχήσασιν ἄλλά τε ἰσόθεοι τιμαὶ δίδονται, καὶ δὴ καὶ ἡρῷα ποιεῖται. ταῦτα μὲν ἐν τῷ χειμῶνι ἐγένετο, καὶ ἔλαβον καὶ οἱ Περγαμενοὶ τὸν ἀγῶνα τὸν ἱερὸν ὠνομασμένον ἐπὶ τῇ τοῦ ναοῦ αὐτοῦ τιμῇ ποιεῖν. *Cæsar hoc tempore & alia quædam statuit, & Templum Urbi Romæ patrique Cæsari, quem Heroa Julium nominavit, Ephesi & Nicææ fieri permisit (hæ enim tunc urbes Asiæ & Bithyniæ clarissimæ habebantur) ut* AB INCOLIS ROMANIS *colerentur: extraneis autem hominibus, quos Græcos ipse appellabat, concessit ut sibi ipsi quoque Templa facerent: Asiani quidem Pergami, Bithyni vero Nicomediæ. Id ab hoc initio tractum, reliquorum in honorem Imperatorum non in Græcis tantum Provinciis factum est, sed & apud omnes populos Romanis subditos. Nam* ROMÆ *quidem &* IN ITALIA NEMO *unquam alicujus pretii homo id facere ausus est: quamquam illic quoque defunctis Imperatoribus, qui Imperio recte usi sint, cum alii Divini honores dantur, tum* SACRARIA *tribuuntur. Hæc ea hyeme acta, & Pergamenis quoque ut ludos, quos sacros dicunt, in honorem Templi ejus, celebrarent, permissum.* Quod Romæ quoque huic Augusto Cæsari jam defuncto factum fuisse, idem hic Dio, lib. 56. clare notat.

Plura verò Templa Cæsari Augusto, partim adhuc ipso vivo, partim jam post obitum ejus, dedicata fuisse, indicat idem rursus Dio; dum lib. 57. ita de Tiberio loquitur: Τά τε ἀγάλματα καὶ τὰ ἡρῷα αὐτοῦ, καὶ ὅσα οἱ δῆμοι καὶ ὅσα οἱ ἰδιῶται ἐποίουν, τὰ μὲν αὐτὸς καθιέρου, τὰ δὲ τῶν ποντιφίκων τινὶ προσέταττε. *Statuas & Fana ipsi [Augusto] à populis, aut* [NB.] *privatis facta, partim ipse dedicavit* [utpote

 Pon-

Pontifex Maximus] *partim ſacranda Pontificibus injunxit.*

Sic Nero Claudium (quamvis per deridiculum potius quam ſerio) in Deorum numerum Conſecratione retulit. Unde & Seneca loco ἀποθεώσεως, ἀποκολοκύνθωσιν conſcripſit Satyram: ut qui per boletum, qui ipſius *tremulum caput deſcendere juſſit in cœlum*, ad plures abiit.

Sic denique & alii Cæſares hiſce poſteriores (vel alii ipſorum permiſſu) pluribus jam vita defunctis Cæſaribus ſimul (ſive ſolenni quoque ritu iſti conſecrati eſſent, ſive aliter pro Divis habiti) Templa, dedicarunt; uti tam ex Plinii Epiſt. 24. lib. X. quam Vopiſco (de Tacito Imperatore) patet. Plinii verba ad Trajanum Imperatorem hæc ſequentia ſunt: *Quum divus pater tuus, domine, & oratione pulcherrima, & honeſtiſſimo exemplo omnes cives ad munificentiam eſſet cohortatus, petii ab eo ut ſtatuas principum, quas in longinquis agris per plures ſucceſſiones traditas mihi, quales acceperam cuſtodiebam, permitteret in municipium transferre, adjecta ſua ſtatua. Quodque ille mihi cum pleniſſimo teſtimonio indulſerat, ego ſtatim decurionibus ſcripſeram, ut adſignarent ſolum, in quo templum mea pecunia exſtruerem: illi in honorem operis ipſius electionem loci mihi obtulerant. Sed primum mea, deinde patris tui valetudine, poſtea curis delegati à vobis officii retentus, nunc videor commodiſſime poſſe in rem præſentem excurrere. Nam & menſtruum meum calend. Septembris finitur, & ſequens menſis complures dies feriatos habet. Rogo ergo, ante omnia permittas mihi, opus quod inchoaturus ſum, exornare & tua ſtatua: deinde ut hoc facere quam maturiſſime poſſim, indulgeas commeatum. &c.*

Vopiſcus de Imperatore Tacito hæc teſtatur: *Divorum Templum fieri juſſit, in quo eſſent ſtatuæ Principum bonorum. Ita ut iiſdem Natalibus ſuis, & Parili-*

rilibus & Kalendis Januariis, & Votis, libamina ponerentur.

Neque solum Templis publice hos Divos honorabant, verum & in Larariis ipsos colebant: quæ Lararia vel majora, seu majoris dignitatis ac Sanctitatis; vel minora, seu secunda, inferiorisque gradus ac dignitatis erant. Hinc Lampridius in Alexandro Severo: *Virgilium autem, Platonem Poetarum vocabat, ejusque imaginem cum Ciceronis simulacro, in secundo Larario habuit; ubi & Achillis & Magnorum virorum. Alexandrum vero Magnum inter Divos & optimos in Larario Majore consecravit.* De quo posteriori *Larario* quoque (uti optime notavit Casaubonus) idem hic Lampridius intelligendus est, cum de eodem Alexandro ita loquitur: *Usus vivendi eidem hic fuit: Primum ut, si facultas esset, i. e. si non cum uxore cubuisset, matutinis horis in Larario suo (in quo & Divos principes, sed optimos, electos, & animas sanctiores, in queis & Apollonium, & quantum scriptor suorum temporum dicit, Christum, Abraham, & Orpheum, & hujuscemodi Deos habebant ac Majorum effigies) rem Divinam faciebat*, &c.

Quid quod & Liberti Cæsarum etiam vivi inter Lares sacrati colerentur. Certe de *Narcisso* & *Pallade* id narrat Suetonius; qui dum de fœdissimis adulationibus Vitellii loquitur (cap. 2. ipsius vitæ) hæc sequentia habet: *Narcissi quoque & Pallantis imagines aureas inter Lares coluit.* Præter quod exemplum credo simile non inveniri. Quin & videmus statuas tales tanta cum veneratione fuisse cultas, ut & oscularentur ipsas. Hinc enim Suetonius, in Caligula (cap.7.) de Agrippinæ filiolo: Augustus [statuam ejus] in cubiculo suo positam quotiescunque introiret exosculabatur. Quod Dio de Pertinacis quoque statua narrat, lib. 74. nempe Severum & Pertinacis propinquos Pertinacis statuam exosculatos fuisse. Cum alias is cultus (saltem temporibus magis antiquis solis

Dîs exhiberetur; atque inde Cicero, Verr. IV. de Herculis ſtatua apud Agrigentinos narret: Rictum ejus ac mentum paulo fuiſſe attritius; quod in precibus ac gratulationibus non ſolum id venerari, verum & oſculari ſolerent.

Nec ſolos viros in Deorum numerum Conſecratione referebant: ſed & ipſas fœminas. Hinc Prudentius adverſus Symmachum: *Adjecere ſacrum fieret quo Livia Juno*, &c. ac de Druſilla Dio lib. 59. hoc modo: καὶ οἱ τά τε ἄλλα ὅσα τῇ τε Λιουίᾳ ἐδέδοτο, ἐψηφίσθη, καὶ ἵνα ἀθανατισθῇ, καὶ εἰς τὸ βουλευτήριον χρυσῆ ἀνατεθῇ, καὶ ἐς τὸ ἐν τῇ ἀγορᾷ Ἀφροδίσιον ἄγαλμα αὐτῆς ἰσομέτρητον τῷ τῆς θεοῦ ἐπὶ ταῖς ὁμοίαις τιμαῖς ἱερωθῇ· σηκός τε ἴδιος οἰκοδομηθῇ, καὶ ἱεραῖς εἰκόσιν οὐχ ὅτι ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες γεραίρωνται ἅιτε γυναῖκες αὐτὴν, ὁσάκις ἂν μαρτυρῶσί τι, ὀμνύωσι, καὶ ἐν ταῖς γενεσίοις αὐτῆς ἑορτή τε ὁμοία τοῖς Μεγαλησίοις ἄγηται, καὶ ἡ γερουσία ἥ τε ἱππὰς ἑστιᾶται. τότε οὖν Πάνθεά τε ὠνομάζετο, καὶ τιμῶν δαιμονίων ἐν πάσαις ταῖς πόλεσιν ἠξιοῦτο. *Decreta ei omnia quæ Liviæ, ac inſuper, ut immortalis haberetur. Ut in æde Veneris in foro ſimulacrum Druſillæ paris cum Deæ magnitudinis, & iiſdem colendum honoribus conſecraretur: ut peculiare fanum ei ædificaretur, eamque ſtatuis ſacris non modo viri, ſed mulieres etiam venerarentur: ut mulieres eam jurarent, quoties aliquid eßent teſtaturæ: ut natali ejus die ludi Megalenſibus ſimiles fierent, epulumque ſenatui & equitibus daretur. Itaque tunc Panthea vocata eſt, & Divinis honoribus per omnes urbes culta.*

Denique ipſe ille Marcus Aur. Antoninus Philoſophus ac ſapiens alias vir (teſte Capitolino in ipſius vita) * *Petiit à Senatu ut honores Fauſtinæ* (at quali fœminæ!) *ædemque decernerent. Novaſque puellas Fauſtinianas inſtituit in honorem uxoris mortuæ Divam & Fauſtinam à ſenatu appellatam gratulatus eſt, &c.* Sic (in Anton. Pio) *Tertio anno Imperii ſui Fauſtinam uxorem perdidit, quæ* A SENATU con-

* Cicero in Tullio.

consecrata est, delatis Circensibus atque Templo, & Flaminicis, & statuis aureis & argenteis. Sic Sodales quoque Aurelianos habemus apud Capitolinum; sicut & eosdem & Martianos, & alios plurimorum Cæsarum, in inscriptionibus apud Gruterum: qui ibi investigandi.

Nec solæ principes fœminæ Consecratione honorabantur; verum etiam fœminæ quandoque privatæ; minoris saltem longè quam Cæsarum notæ. Ita enim Cicero (qui alias talia ridere non veretur) super Tullia filia ipsius jam denata loquitur: *Etenim habeo nonnullos ex iis quos nunc auctores qui dicant id fieri oportere quod sæpè tecum egi* [consecrationem videlicet filiæ] *& quod à te approbari volo; de fano illo dico, de quo tantum, quantum me amas, velim cogites. Equidem neque de genere dubito. placet enim mihi Cluatii: neque de re. Statum enim est de loco nonnunquam. Velim igitur cogites. Ego quantum his temporibus tam eruditis fieri potest, profectò* ILLAM *consecrabo omni genere monumentorum, ab omnium ingeniis scriptorum, & Græcorum & Latinorum. Quæ res forsitan sit refricatura vulnus meum: sed jam quasi voto quodam, & promisso me teneri puto.* &c.

Addi his possent illa, quæ in fine Consolationis, super hac re loquitur. At quum eruditi Consolationem istam Ciceroni abjudicent, ista non afferam. Lector quisquis ea desideret, ipsam illam adeat Consolationem. Sufficit mihi, quod de facto constet.

Statius autem de Abascantii in Priscillam pietate, in hunc modum canit:

— — *Mox in varias mutata novaris*
Effigies: hoc ære Ceres, hoc lucida Gnosis,
Illo Maja tholo, Venus hoc non improba saxo,
Accipiunt vultus haud indignata decoros
Numina.

Sic denique (ne plura exempla adducam) Herodes Atticus, Regillam inter Deas, ſeu potius Heroinas, retulit, ut ſic Heroico coleretur cultu; ſive tali, qui Heroibus, vel Indigetibus debebatur. Ad quem cultum nemo cogi poterat: cum ille non ultra familiam ſic conſecrati conſecratæve extenderetur: utpote qui privatim i. e. à privatis, quatenus non ex auctoritate publica, conſecrati eſſent. Quod aliter in Cæſaribus ipſorumque uxoribus obtinebat: qui auctoritate publica in Indigetum numerum (quandoque & Deorum majorum gentium) intrudebantur. quare & illis publicus cultus debebatur: hinc igitur Herodes, ſub finem Dedicationis:

—— —— —— ᾧ δὴ φίλον ἱερὰ ῥέξαι
καὶ θύσαι· θυέων ἀτὰρ οὐκ ἀέκοντος ἀνάγκη.
Ἐι δέ τι ὁσεβέεσι καὶ ἡρώων ἀλεγίζειν,
Ὀυ μὲν γὰρ θνητή· ἀτὰρ οὐδὲ θέαινα τέτυκται·
Τοὔνεκεν οὔτε νεὼν ἱερὸν λάχεν οὔτε τι τύμβον,
Ὀυδὲ γέρα θνητοῖς, ἀτὰρ οὐδὲ θεοῖσιν ὅμοια.
Σῆμα μέν οἱ νηῷ ἴκελον δήμῳ ἐν Ἀθήνης.
Ψυχὴ δὲ σκῆπτρον Ραδαμάνθυος ἀμφιπολεύει
Τοῦτο δὲ Φαυστείνῃ κεχαρισμένον ἧσαι ἄγαλμα
Δήμῳ ἐνὶ Τριοπέω. &c.

—— —— —— *Cui ſacrificare voluntas*
Sacrificet: nec enim invitum dare thura neceſſe eſt:
Sed ſi cui Heroum cura eſt non temnere cultum.
Nec mortalis enim, ſed nec Dea jure putanda eſt:
Nec Templum illa quidem, ſed nec ſortita ſepulcrum:
Non hominum ſed nec Divum [*puta Deorum*] *mereatur honores.*
Par Templo moles huic ſurgit in urbe Minervæ
Aſt anima in regno Rhadamanthi læta vagatur. &c.

Ita nimirum ut πάρεδρα eſſet Dîs Inferis. At de Fauſtina Marci

Marci Antonini uxore, ut de Dea quadam (Dianæ ſimilibuſque ſuppare ſaltem) non ut de Heroina (adulatorie) loquitur. An autem in eodem Templo, cum Fauſtina hæc Regilla dedicata fuit, incertum; quamvis id non immerito probabile ponat Magnus ille Cl. Salmaſius.

Interim de Fauſtina cui Regillam ſuam commendat, ita Herodes noſter:

In pago Triope Fauſtinæ hæc grata locatur
Effigies. Latis Templum prætexitur agris,
Ordine ubi poſitæ vites, oleæque feraces.
Nec Dea fœmineæ dux & Regina catervæ
Abnuet hanc Nympham ſacris ſibi adeſſe miniſtram.
Spreta ſagittiferæ nec enim Iphigenia Dianæ.
Cæſia nec Gerſen eſt aſpernata Minerva.
Nec quæ inter Priſcas regnum tenet Heroinas
Cæſaris hanc magni poſſit contemnere Mater,
Mixta choris cupiet cum ludere ſemidearum.
Ipſa enim Elyſias moderatur Diva choreas,
Cumque ipſa, Alcmeneque, beataque Cadmeone.

Si ipſa Græca verba mavis, ſunt hæc ſequentia:

Τοῦτο δὴ Φαυστείνη κεχαρισμένον ἵσταται ἄγαλμα
Δήμῳ ἐνὶ Τριοπέῳ· ναοῦ πάρος εὐρέες ἀγροὶ
Καὶ χορὸς ἡμερίδων καὶ ἐλαιήεντες ἄρουραι·
Ου μὲν ἀτιμήσειε θεὰ βασίλεια γυναικῶν
Αμφίπολον γεράων ἔμμεναι, καὶ ὀπάονα νύμφην.
Ουδὲ γὰρ Ἰφιγένειαν ἐΰθρονος ἰοχέαιρα,
Ουδ' Ἔρσην γοργῶπις ἀπητίμησεν Ἀθήνη.
Ουδέ μιν ἡρώνησι παλαιῇσιν μεδέουσα,
Καίσαρος ἰφθίμοιο παρέψεται ὄμπνια μήτηρ
Ἐς χορὸν ἐρχομένην προτεράων ἡμιθεάων,
Ἣ λάχεν ἠλυσίῃσι χοροστασίῃσι ἀνάσσειν,
Αὐτή γ' Ἀλκμήνη τε, μάκαιρά τε Καδμειώνη.

Ut autem redeamus ad Imperatores ſeu Cæſares Romanorum; de talium Conſecrationibus, Arnobius lib. I. (quamvis illa & ad aliorum Reges conſecrandos vel conſecratos pertineant) ita loquitur: *Tyrannos ac reges veſtros, qui poſtpoſito Deorum metu, donaria ſpoliant populanturque Templorum qui . . . . appellatis Indigetes, atque Divos: & quos odiis acrioribus conveniebat à vobis carpi, PULVINARIBUS, ARIS, TEMPLIS, atque alio mactatis cultu, ludorum & celebritate natalium.*

Quid quod Julius Cæſar etiam adhuc vivo ſibi talia decerni paſſus fuerit? Sic enim de ipſo Suet. cap. 76. *Sed & ampliora etiam humano faſtigio decerni ſibi paſſus eſt: ſedem auream in curia, & pro tribunali, thenſam & ferculum circenſi pompa, Templa, aras, ſimulacra* JUXTA DEOS, *pulvinar, flaminem, Lupercos, appellationem menſis è ſuo nomine.*

Quo tamen longe moderatior Auguſtus, qui talia non niſi in Provinciis paſſus fuit: quamvis ei poſt mortem non minora decreta fuerint, ut jam inter Divos Conſecratione recepto. Hinc enim Prudentius, hoc modo:

Hunc morem veterum docili jam ætate ſecuta
Poſteritas, Menſe, atque Adytis, & Flamine & Aris
Auguſtum coluit, vitulo placavit & agno:
Strata ad pulvinar jacuit; Reſponſa popoſcit.
Teſtantur tituli, produnt conſulta Senatus
Cæſareum JOVIS AD SPECIEM *ſtatuentia Templum.*

Quo minus mirum eſt nos apud Capitolinum de Marco Aurelio hæc ſequentia legere: *Et parum ſane fuit, quod illi honores Divinos omnis ætas, omnis ſexus, omnis conditio & dignitas dedit, niſi quod & ſacrilegus judicatus eſt, qui ejus imaginem in domo ſua non habuit, qui per fortunam*

nam vel potuit habere vel debuit. Denique hodieque in multis domibus M. Antonini statuæ consistunt inter Deos Penates. Nec defuerunt homines qui SOMNIS EUM MULTA PRÆDIXISSE FUTURA, *& vera, concinuerunt. Unde etiam Templum ei constitutum, dati Sacerdotes Antoniniani & Flamines, & omnia quæ desecratis decrevit antiquitas.*

Operæ pretium mihi videtur huc adducere illa, quæ, tam apud Dionem quam apud Herodianum, de Consecrationibus Cæsarum Augusti, Pertinacis, ac Severi habentur, quæ tamen Latine tantum afferam, quod longiuscula sint, ac facile textus Græcus horum scriptorum ab istius linguæ peritis inspici queat.

De Augusto igitur ita loquitur Dio, lib. 56. in fine: *Tum vero inter immortales eum indigetarunt, & Flamines* [Flaminem & Flaminicam] *ei cum sacris, & Sacerdotem Liviam .... constituerunt, lictoreque uti eam in sacrificiis permiserunt. Cæterum Livia Numerio cuidam Attico, senatori & prætorio decies sestertium dono dedit; quod, juraverat, vidisse se Augustum in cœlum ascendentem, quemadmodum antiquitus Romulum Proculus vidisse perhibetur. Decretum quoque Romæ Augusto Sacrarium* [ἡρῷον] *à senatu fuit, à Livia autem & Tiberio factum: alibi quoque multis locis ei fana exstructa sunt à populis, partim volentibus, partim invitis: Nolæque domus in qua decessisset, in Templum mutata. Dum ejus Romæ Templum ædificabatur, auream ipsius imaginem in æde Martis lecto impositam collocaverunt; eique tribuerunt omnia, quæ deinceps simulacro delubri ejus erant exhibituri. Decretum porro est, ne imago ejus ullo in funere cujusquam ferretur: ut natalitiis ejus ludis, consules quemadmodum Martis fieri solitum, præmia certaminum proponerent. Augustalia tribuni plebis, tanquam sacri, celebrarent: iique omnia reliqua eo,*

quo consueverant fieri more peregerunt, veste triumphali ludis circensibus usi; currum tamen non conscenderunt. Præter hæc, in palatio Livia peculiares triduo ludos in honorem Augusti fecit, qui ipsi quoque secundo loco ab Imperatoribus cujusque temporis exhibentur.

Pertinacis Cæsaris Apotheosin ita narrat Dio: *Sacrarium* [ἡρῷον] *Pertinaci fecit, ejusque nomen votis & Sacramentis omnibus jussit usurpari: præcepitque ut statua ejus aureo curru ab elephantis veheretur in circum, utque ei tres sellæ aureæ in reliqua theatra perferrentur. Huic funus, etsi dudum obierat, ita factum est. Exstructum erat in foro Romano tribunal ligneum pone tribunal lapideum: super eo ædicula parietum expers, columnis innixa, ebore ac auro variè ornata: & in ea lectus consimilis illatus fuit, cui imago Pertinacis cerea, ornatu triumphali, à qua puer egregia forma, ita ut si dormiret Pertinax, pennis pavonis muscas abigebat. Ubi sic publicè jacebat expositus, Severus, nosque Senatores uxoresque nostræ, accessimus funebri vestitu: illæ in porticibus, nos sub dio sedebamus. Quibus ita dispositis, primo transierunt statuæ omnium veterum Romanorum illustrium, tum chori puerorum & virorum, qui lugubre de Pertinace carmen cantabant: deinde nationes omnes subjectæ Imperio Romano in statuis æneis sic ornatis, ut est cujusque gentis patria consuetudo. Sequebantur post varia genera civium, lictorum, scribarum, præconum, & qui sunt ejusdem generis. Veniebant deinceps statuæ multorum aliorum, quos præclare fecisse aliquid, aut excogitaße, aut in aliquo nobili studio floruisse constaret. Subsequebantur equites & pedites armati, certatores equi, atque ea quæ ad parentandum pertinebant, quæ ab ipso principe & à nobis uxoribusque nostris, & à clarissimis equitibus & populis, & à collegiis Urbis missa fuerant. Postremo ferebatur altare inauratum, ornatumque ebore & lapillis*

lis Indicis. Quæ postquam transierunt, Severus ascendit in Rostra, & laudationem Pertinacis recitavit. cumque oraret crebro exclamatum est à nobis, partim laudantibus Pertinacem, partim lugentibus: sed oratione finita multo magis. Ac tandem, quum lectum de loco, in quo erat, moveri oporteret; omnes simul lamentati sumus, ac flevimus. Lectum tulere à tribunali Pontifices & Magistratus, non modo qui tum erant, sed etiam ii, qui fuerant in sequentem annum designati; eundemque postea tradidere nonnullis equitibus, ut ferrent. Pars nostrum lectum anteibat, & nonnulli plangebant, alii lugubre quiddam submisse tibiis accinebant. Imperator postremus sequebatur. Ita in campum Martium venimus. Hic extructus erat rogus instar turris formâ quadrangulâ ebore & auro ac nonnullis statuis ornatus. In summo ejus currus inauratus, quem Pertinax agitabat [collocatus erat]. *In hunc rogum conjectis primo iis, quæ allata fuerant parentandi causa, lectus impositus est. Post Severus & propinqui Pertinacis, simulacrum ejus osculantur. Quo facto Imperator tribunal conscendit, nos Senatores, exceptis Magistratibus in foros conscendimus, ut tutò simul ac commode spectaremus, ea quæ gererentur. Magistratus & ordo equestris, habitu sibi convenienti, & milites tam equites, quam pedites, fecere circum rogum in orbem discursationes urbanas & pyrrichias: deinde Consules ignem rogo injecere. Quod cum esset factum, Aquila ex rogo evolavit; itaque Pertinax indigetatus est.*

Ut autem plures ceremoniæ ac circumstantiæ comparent quam in Consecratione Augusti (cum qua an convenerit illa Claudii, cujusque meminit in fine libri LXI. incertum est) sic aliæ quoque ac plures, in ista Severi quam Herodianus nobis hoc modo describit: *Mos est enim Romanis consecrare Imperatores, qui superstitibus filiis vel successoribus*

moriuntur: quique eo honore ſunt affecti, relati dicuntur inter Divos. Eſt autem tota urbe quaſi luctus quidam, feſtæ celebritati promiſcuus; quippe functum vita corpus ritu hominum ſumptuoſo funere ſepeliunt. Sed ceream imaginem, defuncto quam ſimillimam, fingunt, eamque in regiæ veſtibulo proponunt, ſupra eburneum lectum maximum atque ſublimem, veſtibus inſtratum aureis. Et quidem imago illa ad ægroti ſpeciem pallida recumbit. Circa lectum verò utrimque magnam partem diei ſedent, à læva quidem ſenatus omnis veſtibus atris amictus: à dextera verò matronæ, quas virorum aut parentum dignitas honeſtat. Harumque nulla vel aurum geſtans vel ornata monilibus conſpicitur, ſed veſtibus albis exilibus indutæ mœrentium ſpeciem præbent. Intra ſpatium autem ſeptem dierum fiunt quæ dixi: ſed & medici ſubinde ingredientes: & poſtquam inſpexerunt ſcilicet ægrotum, deterius ſe habere, identidem renuntiant.

Dein ubi jam viſus obiiſse diem, lectum humeris attollunt & qui ex equeſtri ordine ſunt, & ex ſenatorio lectiſſimi juvenes, perque viam ſacram in vetus forum deferunt, ubi Magiſtratus Romani deponere imperium conſueverant. Utrinque autem gradus quidam ſunt ad ſcalarum ſimilitudinem exſtructi, in quibus altera ex parte, puerorum chorus eſt è nobiliſſimis atque patritiis: altera, fœminarum illuſtrium hymnos in defunctum pæanaſque canentium, verendo & lamentabili carmine modulatos.

Quibus peractis rurſus attollunt humeris lectum, atque extra urbem perferunt in Martium campum: ubi quà latiſſime campus patet, ſuggeſtus quidam ſpecie quadrangula, lateribus æquis aſſurgit, nulla præterquam lignorum ingentium materia compactus in tabernaculi formam. Id quidem interius totum eſt aridis fomitibus oppletum, extra autem intextis auro ſtragulis atque eboreis ſignis variiſque picturis

ris

ris exornatum. Supra verò alterum minusculum quidem positum est, sed forma & ornatu persimile, portis januisque patentibus. Tertiumque item & quartum semper inferiore contractius: ac deinceps alia, donec ad extremum, quod est brevissimum perveniatur. Possis ejus ædificii formam comparare turribus his qui portibus imminentes, noctu igne prælato, naves in tutas stationes dirigunt: pharos vulgo appellant. Igitur lecto in secundum tabernaculum sublato, aromata & suffimenta omnis generis, fructus herbasque succosque omnes odoratos conquirunt, atque acervatim effundunt. Quippe neque gens neque civitas, neque qui honore ullo aut dignitate præcellat, quin certatim pro se quisque suprema illa munera principis honori deferant. Ubi verò ingens aromatum acervus aggestus est, ac locus omnis expletus, tum circa ædificium illud adæquitant, universis equestris ordinis certa quadam lege ac recursu, motuque pyrrichio numeroque, in orbem decurrentibus. Currus item decenti similiter ordine circumaguntur, insessi purpuratis rectoribus, qui personas ferant, quæ habent imagines Romanorum omnium qui gloriose exercitibus præfuerunt, aut regnarunt.

Quæ ubi celebrata sunt, facem capit Imperii successor, eamque tabernaculo admovet. Tum cæteri omnes undique ignem subjiciunt: cunctaque ilicò fomitibus illis aridis odoramentisque referta, igni valido corripiuntur. Mox ab extremo minimoque tabernaculo, tanquam è fastigio quodam simul cum subjecto igni ascensura in ætherem aquila dimittitur: quæ in cœlum creditur ipsam principis animam deferre. Ac jam ex illo una cum cæteris numinibus imperator colitur.

Post ejusmodi Consecrationem ipsorum & Templum parabatur; uti & interim Statua sub habitu atque ornatu hujus illiusve Dei (ut Jovis vel Apollinis vel alterius cujusdam) in

adytis, seu medio, vel interiori loco Templi ponebatur. de quo loco statim amplius: nunc de habitu paucula, quia alii satis multa (idque nummi abunde doceant) dicam. Cicero nempe ita de hac re loquitur (alicubi: *Jovem, Junonem, Minervam, Vulcanum, Appollinem, reliquos Deos ea facie novimus qua pictores fictoresque voluerunt; neque solum* FACIE, *sed etiam ornatu ætate, atque vestitu.*

Ad faciem quod attinet eadem quæ Cicero, Lucianus quoque affert; dum in Dialogo de Sacrificiis: Ἔπειτα δὲ ναοὺς ἐγείραντες, ἵν᾽ αὐτοῖς μὴ ἄοικοι, μηδὲ ἀνέστιοι δῆθεν ὦσιν, εἰκόνας αὐτῶν ἀπεικάζουσι, παρακαλέσαντες ἢ Πραξιτέλην, Πολύκλειτον, ἢ Φειδίαν. οἱ δὲ, οὐκ οἶδα ὅπως ἰδόντες, ἀναπλάττουσιν γενειήτην μὲν τὸν Δία, παῖδα δ᾽ ἐς ἀεὶ τὸν Ἀπόλλωνα, καὶ τὸν Ἑρμῆν ὑπηνήτην, καὶ Ποσειδῶνα κυανοχαίτην, καὶ γλαυκῶπιν τὴν Ἀθηνᾶν. *Deinde verò fanis in honorem illorum erectis, ne tectis aut penatibus careant, effigies illorum exprimunt, adhibito ad id vel Praxitile, vel Polycleto, vel Phidiâ. At hi, nescio ubi visos, illos effingunt, Jovem quidem barbatum, Apollinem verò semper puerum, Mercurium ducentem primam lanuginem, Neptunum nigro capillitio, cæsiis oculis Minervam.*

Quibus concordant fere hæc sequentia, loquente ita Priapo:

Notas habemus quisque corporis formas.
Phœbus comosus: Hercules lacertosus.
Trahitque Bacchus virginis tener formam:
Minerva flavo lumine est: Venus peto:
Frontem comatos Arcadas vides Faunos:
Habet decentes nuntius Deum plantas:
Tutela Lemni dispares movet gressus:
Intonsa semper Æsculapio barba est:
Nemo est feroci pectorosior Marte: &c.

Hinc-

Hincque illud Prudentii de Augusto jam inter Divos relato: *Testantur tituli, produnt consulta senatus Cæsareum* JOVIS *ad* SPECIEM *statuentia Templum.* Quæ tamen & ad ornatum ac vestitum trahi queant.

Ad ornatum hunc igitur *Vestitus* pertinebat, sicut & Arma quæ Deo Deæve huic illive peculiaria erant, ac *radii*, quibus capita *Divorum*, ut *Deorum* ornabantur: unde Lucanus Pharsal. lib. 7. de Cæsaris anima: *Fulminibus Manes, radiis ornabit & astris. Inque Deum templis jurabit Roma per umbras*; uti stella Cæsaris capiti, (in nummis ipsius apud Goltzium videndis) imposita. Unde & idem Virgilius: *Ecce Dionæum procedit Cæsaris* ASTRUM. Sic ipse radiatus, apud eundem Goltzium comparet, cum inscriptione sequenti Γ. ΙΟΥΛΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΘΕΟΣ. Et in statua quoque (nummo expressa) radiato capite cum ramulo in dextra manu, & hastile [quod insigne Deorum simulacris addebatur; eo quod olim hastæ consecratæ pro Dîs cultæ fuissent] in sinistra, cum titulo, *Augusto Deo.* Nec Statius aliter (de radiis) in Thebaide, dum ita canit:

—— —— *Licet ignipedum frænator equorum*
Ipse tuis alte radiantem crinibus arcum
Imprimat.

Quibus addas denique Plinii hæc ad Trajanum verba: *Horum unum si præstitisset alius, illi jam dudum radiatum caput, & media inter Deos* SEDES *auro* STARET *aut ebore, augustioribusque aris & grandioribus victimis invocaretur.*

Quinetiam armis suis (uti jam obiter indicavi) ornabantur Dii, ac similiter quoque Divi quandoque (ut sic sub Jovis specie Augustus Cæsar) imo & vivi adhucdum Cæsares: uti id de Commodo patet. De Dîs id comparet ex sequenti carmine:

Ful-

Fulmina sub Jove sunt: Neptuni fuscina telum:
Ense potens Mars est: hasta Minerva tua est.
Sutilibus Liber committit prælia thyrsis
Fertur Apollinea missa sagitta manu.
Herculis armata est invicta dextera clavâ
At me terribilem, ...

Atque hinc Commodus, quem modo memoravi, (teste Lampridio), *Accepit statuas in Herculis habitu, eique immolatum est ut Deo.* Sicut & Dio de eodem Imperatore. lib. 72. Καὶ ἀνδριάντες αὐτοῦ παμπληθεῖς ἐν Ἡρακλέος σχήματι ἔστησαν. *Ac plurimæ statuæ habitu Herculis ei collocatæ sunt.* Ac paulò post: Κηρύκειόν τε τοιοῦτον φέρων ὁποῖον Ἑρμῆς ἡ γὰρ λεοντῆ τό, τε ῥόπαλον ἔν τε ταῖς ὁδοῖς προεφέρετο αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς θεάτροις ἐπὶ δίφρου ἐπὶ χρύσου, εἴτε παρήει, εἴτε ἀπήει, ἐτίθετο. αὐτὸς δὲ ἐν τοῦ Ἑρμοῦ σχήματι εἰσῄει τε ἐς τὸ θέατρον, καὶ ἀποῤῥίψας τὰ ἄλλα, οὕτως ἐν τῷ χιτῶνι ἀνυπόδητος ἔργου εἴχετο. *Ferebat etiam caduceum, quale Mercurius solet. Pellis quidem leonis, clavaque gestabantur ante eum, quum iter faceret: in theatris, sive adveniret ipse præsens, sive abesset, in sella aurea collocabantur. Atque ipse habitu Mercurii introibat in theatrum, abjectisque cæteris quæ ferebat, præter tunicam, nudis pedibus ad rem gerendam aggrediebatur.*

Hinc igitur, quod facie, vestitu, armis, cæteroque ornatu (Jovi ex. gr. Aquila, Mercurio gallo, Junoni pavone, Minervæ noctuâ, Marti lupo, aliisque per alia) satis clare designarentur Dii, atque hinc (ex æmulatione) quoque Divi; nullus ipsis addebatur Titulus, aut inscriptio, qua designaretur quis quænamve Deus Deave esset, cujus statua hoc illove habitu vel ornatu, sive sedens, sive stans (seu sessilis vel pedestris) posita esset.

Nam quamvis Prudentius de Augusto in Divorum numerum relato, canat, *Testantur tituli;* isti tituli non eum in finem

finem additi ipſorum ſtatuis conſecratis erant, ut inde notum fieret advenis, quis ille (illave) eſſet, cujus ſtatuam ſic (ſive in Templi alicujus adytis, ſive alibi) poſitam conſpiciebant: ſed ut noſcatur inde, à quo ac quas ob cauſas illa poſita ac dedicata ſeu conſecrata erat.

Patet id ſat clare, uti judico, ex Dionis Chryſoſthomi Orat. 31. ſeu Rhodiaca; in qua inter alia hæc ſequentia affert: Τοὺς γὰρ θεοὺς ἐπιγράφειν οὐκ ἔστιν ἔθος· ἔγωγε οὐκ ἀπελπίζω, καὶ τῶν ἄλλων τινὰς εἶναι τοιούτους. ἐν γοῦν Θήβαις Ἀγκαῖος ἀνάκειταί τις, ὃν Ἡρακλέα φασὶν εἶναι πρότερον οὕτω καλούμενον· καὶ παρ' Ἀθηναίοις Ἐλευσινίου μύστου παιδὸς εἰκὼν, οὐκ ἔχουσα ἐπιγραφὴν, κἀκεῖνον εἶναι λέγουσιν Ἡρακλέα· Καὶ παρ' ἑτέροις οἶδα πολλοὺς, τοὺς μὲν ἡμιθέων, τοὺς δὲ ἡρώων ἀνδριάντας οἷον Ἀχιλλέως, Σαρπηδόνος, Θησέως, διὰ τοῦτο ἀρχῆθεν οὐκ ἐπιγραφέντας· Καὶ Μέμνονος ἐν Αἰγύπτῳ Κολοσσὸν εἶναι λέγουσιν. ἀλλ' ἐπὶ ἐνίων μὲν ἡ δόξα παρέμεινε καὶ διεφύλαξε τὴν φήμην ὁ χρόνος, οὐ μὴν ἐπὶ πάντων συνηνέχθη, δι' ἣν δήποτ' οὖν αἰτίαν. οὐκοῦν καὶ παρ' ὑμῖν οὐκ ἀδύνατον εἶναί τινας τοιούτους. &c. *Deos enim non moris eſt inſcribere: ut ego non deſperem, & aliorum eſſe quaſdam hujuſmodi: Thebis Alcæus quidam conſecratus eſt, quem Herculem eſſe ajunt antea ita vocitatum: & apud Athenienſes Eleuſinii Sacerdotis pueri imago eſt, non habens inſcriptionem: & illum dicunt eſſe Herculem. Et apud alios ſcio multas partim ſemideorum, partim heroum ſtatuas; ut Achillis, Sarpedonis, Theſei, propter hoc antiquitus non inſcriptas. Et Memnonis ita in Ægypto coloſſum eſſe ajunt. Cæterum in quibuſdam gloria permanſit, tempuſque famam cuſtodivit: at vero non in omnibus id contigit, quicquid tandem fuerit in cauſa. Proinde & apud vos non impoſſibile eſt, tales quoſdam eſſe.*

Ut autem hæc Dionis verba paulò melius intelligantur ab iis qui ipſum non legerunt Oratorem, vel hanc ſaltem ipſius Orationem; ſciendum eſt, Rhodios à temporibus antiquis

permagno ſtatuarum numero, quas non ſolum Dîs, & Heroibus; verum & hominibus cum ob alias virtutes tum merita in Rempublicam ſtatuerant, laboraſſe. Attamen cum mos ille, atque ambitio, ſtatuas ita ponendi atque inſcribendi permaneret apud illos, iis, quos ob benemerita in Rempublicam honorare volebant; numeruſque interim ita excreviſſet, ut novis ponendis nec locus, nec ſumptus, etiam quandoque, ſufficerent; eo deveniebant; ut ſi cui ſtatua, ſive civi, ſive advenæ, quem iſto honore condecorare volebant, eſſet ponenda atque inſcribenda, illi aliis ex ſtatuis jam dudum poſitis, ſive hominum illæ eſſent, ſive Heroum (quinetiam quandoque hujus illiuſve Dei, cui nulla inſcriptio addita eſſet) hanc illamve jam minus cognitam vetuſtate, vel alias ob cauſas neglectam, eligerent; ut deleta ex ipſa veteri inſcriptione, aliam ipſi inſcriberent, quâ illa videretur iſti homini, quem tali talive ſtatua honorare volebant, eſſe poſita, ac dedicata.

Sicque eradebant quandoque titulos illorum, qui quandoque ob longe majora in Rempublicam merita, hunc honorem ex publico decreto nacti fuerant. Quin etiam id ita temere atque incircumſpecte quandoque fiebat, ut ſtatuam huic illive ſeni quondam poſitam, eraſis titulis antiquitus inſcriptis, juveni huic illive, prout id illis lubebat (ſi quando alicui ſtatua dedicanda videretur) denuo dedicarent atque inſcriberent: quamvis ille tum facie quoque, tum & reliquo ornatu, ab illo, cui iſta olim dedicata fuerat, toto cœlo, quaſi, differret. Quod, ſicuti revera ridiculum erat; ſimulque injuſtum ſumme, atque injurioſum illis (adeoque & impium) quibus tales ſtatuæ atque inſcriptiones olim poſitæ fuerant, ita id à Dione noſtro carpitur ac damnatur: eoque magis, quod ſic aliquando Dei (Herois ſaltem) alicujus ſtatuam (quod ſine titulo adjuncto ſtaret dedicata) æque temere poſſent arripere, quin & quandoque arriperent, (ut exemplis

plis probat) eamque homini, non Deo cuipiam dedicarent: atque ita Deos ipsos æque afficerent injuriâ, quam homines, quorum meritis atque honori, illæ primum positæ ac dedicatæ fuerant.

Porrò (ne hisce diutius immoremur) Consecratorum statuæ quoque Colossea magnitudine, si Deorum illæ essent; atque imprimis, si id in Templis fieret, ponebantur: cum hominum, ut hominum (ob virtutes insignes, aut artes, aut alia merita) solum magnitudine ἀνδριάντων, atque humanam staturam non supergressa, dedicarentur. Deorum enim Dearumque statuis id tantum competebat. Hinc enim *Drusillæ* (ut Deæ) *statua pari cum Deæ Veneris magnitudine ponebatur à Caligula. Sicque Nero Jovis Olympii statuæ Colossææ, capite dempto, suum caput imponi voluit.* Quod postea Domitianus imitatus, suum illi caput imposuit. Sic quoque Fl. Josephus testatur (lib. I. Belli Judaici) Herodem Cæsari Colossum dedicasse: καὶ τοῦ στόματος ἄντικρυς ναὸς Καίσαρος ἐπὶ γηλόφου, κάλλει καὶ μεγέθει διάφορος, ἐν δὲ αὐτῷ κολοσσὸς Καίσαρος, οὐκ ἀποδέων τοῦ Ὀλυμπίασι, Διὸς, ᾧ καὶ προσείκασται. Ῥώμης δὲ ἴσος Ἥρᾳ τῇ κατ' Ἄργος. *Contra ostium portus in colle Cæsaris templum, magnitudine simul & pulchritudine præcipuum, in eoque Cæsaris colossus non minor quam Jovis apud Olympiam, cujus ad exemplar factus est: Romæ* [Deæ] *autem par Junoni, quæ Argis est.*

Deorum verò *statuas* in templis ut plurimum quoque *sessiles* fuisse [quod rarissime hominibus contingebat, nisi jam in *Deorum*, non solum Heroum, numerum, relati essent, vel certis aliis de causis] ostendunt hæc Apollodori dicta ad Adrianum (teste Dione, lib. 69.) super templo Veneris Romæ per Adrianum ædificato, ut non satis alto. Dixit nempe de *simulacris, quod majora facta essent, quam ratio altitudinis amplitudinisque templi pateretur:* addiditque: *Et-*

enim si Deæ surgere, atque inde exire voluerint non poterunt.

De Macrino etiam testatur Capitolinus, *eum rogasse Senatum* (nam consecrandi aliquem decreta pendebant à Senatu) ut, præter *equestres* ac *pedestres* statuas, etiam *sedentes duas* Antonino jam inter *Divos* relato decernerent.

Hinc quoque Jupiter & Juno, *in gremio* Fortunæ Prænestinæ: hinc denique *sortes excidebant* è pulvinariis, ac *gremiis* Deorum quorundam per *sortes fatidicorum*: atque hinc postremo, Dii Deæque tam sæpius sessiles in nummis antiquis: quamvis id in statuis magis, quam in nummis, frequens sit; imprimis verò in templis.

De cultu interim quoque non tam Deorum, quam Divorum (sive Indigetum atque Heroum) hic aliquid dicendum est: quamvis ille non sic ad Consecrationes, quam ad ipsos Consecratos pertineat.

De Dîs igitur ita Cicero, lib. 2. ita loquitur, ut tres ipsorum classes constituat: primam scilicet eorum, qui *Cœlites* semper habiti fuerunt; alteram eorum, *quos merita in cœlum vocarunt*: tertiam denique illarum *Divarum*, propter quas datur ascensus in cœlum; quæque ab ipso nominantur *Mens*, *Virtus*, *Pietas*, & *Fides*.

Horum itaque cultus non æque operosus erat; verum religioso magis cultu, ratione sacrificiorum colebantur *Dii majorum gentium*; minori verò *Dii minorum gentium*, sive *Indigetes*, (qui quasi in Dîs agentes erant; quod ex hominibus inter Deos relati essent) *Penates*, aliique his consimiles: minori tamen adhuc *Heroës*, illique qui plane ex superum plebe essent.

Heroibus tamen quandoque, ex adulatione Divinus cultus exhibebatur, tam vivis (quamquam id rarius fieret,) quam demortuis. quod de Menelao & Helena ipsius uxore (in Helenæ encomio) testatur Isocrates, dum οὐχ ὡς Ἥρωσιν, ἀλλὰ

ἀλλὰ ὡς Θεοῖς, *non ut Heroibus, verum ut Dîs*, eos cultos fuisse asserit: uti & Plutarchus de Præstantia Mulierum, his verbis: Τῇ Λαμψάκῃ πρότερον Ἡρωϊκὰς τιμὰς ἀποδιδόντες ὕστερον ὡς Θεῷ ἐψηφίσαντο. *Lampsacæ cum prius honores, quales Heroibus exhibentur tribuissent, postea illi eos qui Dîs tribuuntur decreverunt.*

Nec mirum sane Græcos ita circa demortuos quandoque insaniisse, ut nec modum ullum hic servare valerent: cum & adhuc vivos tali honore dignarentur, atque afficerent. Ita enim non solus Alexander ille Magnus à Demade Atheniensi, ut, decimus tertius numero, Dîs Magnis adscriberetur, suffragium tulit; atque à Persis ut Deus adoratus fuit (quod & aliis, præter ipsum contigit:) verum circa Demetrium Poliorceten sic adulatione insanierunt, ut (præter plura impia æque ac ridicula, quæ in illius ac patris Antigoni honorem decreverant) ab ipso, loco Appollinis Delphici, Oracula peti vellent; sicut his sequentibus testatur Plutarchus: ὁ δὲ μάλιστα τῶν τιμῶν ὑπερφυὲς ἦν καὶ ἀλλόκοτον ἔγραψε Δρομοκλείδης ὁ Σφέττιος, ὑπὲρ τῆς τῶν ἀσπίδων ἀναθέσεως εἰς Δελφοὺς παρὰ Δημητρίου λαβεῖν χρησμόν. αὐτὴν δὲ παραγράψω τὴν λέξιν ἐκ τοῦ ψηφίσματος, οὕτως ἔχουσαν. Ἀγαθῇ τύχῃ δεδόχθω τῷ δήμῳ, χειροτονῆσαι τὸν δῆμον, ἕνα ἄνδρα ἐξ Ἀθηνῶν, ὅστις ἀφικόμενος πρὸς τὸν σωτῆρα καὶ καλλιερησάμενος, ἐπερωτήσει Δημήτριον τὸν σωτῆρα πῶς εὐσεβέστατα καὶ κάλλιστα, καὶ τὴν ταχίστην ὁ δῆμος τὴν ἀποκατάστασιν ποιήσαιτο τῶν ἀναθημάτων· ὅτι δ' ἂν χρήσῃ, ταῦτα πράττειν τὸν δῆμον. οὕτω καταμωκώμενοι τοῦ ἀνθρώπου, προσδιέφθειραν αὐτὸν, οὐδὲ ἄλλως ὑγιαίνοντα τὴν διάνοιαν. &c. *Quod verò præter cæteros honores modum excessit & fuit absonum, de consecrandis apud Delphos clypeis; Dromoclides Sphettius rogationem tulit, ut Oraculum à Demetrio peterent. Verba ipsa adscribam legis, quæ sic habent: Quod felix faustumque sit, velit jubeat populus, unum ut populus civem Atheniensem designet, qui ad Servatorem profectus, ubi litaverit, consulat De-*

metrium Servatorem, quemadmodum religiosissimè, commodissime & ocyssimè dona dedicaturus sit. quamcunque dederit dictionem, eam ut populus sequatur. Ita hominem deridentes, insuper dementaverunt, nec alias satis sanum.

At ipsum jam ante, cum patre, ut *Servatores Deos* in Acta retulerant, abrogatoque vetere Magistratu Archonte, à quo denominabatur in fastis annus, Servatorum Sacerdotem quotannis creaverant, quem plebiscitis contractisque præscripserant; sciverantque ut eorum cum Diis nomina peplo intexerentur. Locum etiam ubi primum descenderat de curru, consecraverant, posuerantque ibi aram, quam Demetrii Catabatæ nominaverant; pluraque alia absurda circa ipsum commiserant, apud Plutarchum aliosque legenda.

Et hi tamen Athenienses hunc ipsum Demetrium, cum jam cæso in pugna Antigono, exercituque ipsius devicto, in Græciam fugeret, nullosque Atheniensibus sibi magis amicos duceret, excluserunt plane, bellumque contra eum susceperunt. nec tamen ille hanc injuriam pro meritis ultus fuit; verum ipsos denuo in gratiam recepit.

Melius verò ipsos hos Athenienses ob similes honores remuneratus est Marcus Antonius Triumvir. Nam cum illi ut *Baccho* Minervam despondissent *probare se id Matrimonium dixit: dotisque nomine quadragies sestertium exegit.* Ipsa Dionis verba (lib. 48.) sunt: δέχεσθαι τε τὸν γάμον ἔφη, καὶ προῖκα μυριάδας ἑκατὸν παρ' αὐτῶν ἐξέπραξεν.

Idem hic Antonius jam antea Cæsaris, cui vivo *Jovis* nomen ac Templum consecratum fuerat, flamen ac Sacerdos factus fuerat, teste etiam modò allato Dione. Unde minus certe mirum videri debet, quod hic se pro Baccho inter Athenienses gesserit.

Dionis interim verba sunt: Καὶ τέλος Δία τε αὐτὸν ἄντικρυς Ἰούλιον προσηγόρευσαν, καὶ ναὸν αὐτῷ τῇ ἐπιεικείᾳ αὐτοῦ τεμενισθῆ-

ναι

ναὶ ἔγνωσαν, ἱερέα σφίσιν τὸν Ἀντώνιον, ὥσπερ τινὰ διάλιον, προχειρισάμενοι. *Denique Jovis Julii cognomentum ipsi palam imposuerunt, Templumque Clementiæ Juliæ dedicari jusserunt; Sacerdotioque ejus Antonium, quasi flaminem Dialem aliquem, præfecerunt.*

Mitius multo, atque ingenuè ac satis lepide, Agesilaus egit cum Thasiis, qui ipsi quoque illum inter Deos referre volebant. Verum præstat, ut hic audiamus ipsum Plutarchum, qui (in Apothegm.) sic historiam narrat. Πάλιν δὲ τῶν Θασίων, διὰ τὸ δοκεῖν μέγα ὑπ' αὐτοῦ εὐεργετεῖσθαι, ναοῖς αὐτὸν καὶ ἀποθεώσεσι τιμησάντων, καὶ περὶ τούτου πρεσβείαν ἀποστειλάντων, ἀναγνοὺς τὰς τιμὰς ἃς αὐτῷ προσήνεγκαν οἱ πρέσβεις, ἠρώτησεν εἰ ἡ πατρὶς αὐτῶν ἀποθεοῦν ἀνθρώπους δύναται. Φαμένων δὲ, Ἄγετε (ἔφη) ποιήσατε πρώτους ἑαυτούς· Καὶ τοῦτ' ἂν πράξητε, τότε πιστεύσω ὑμῖν ὅτι κἀμὲ δυνήσεσθε θεὸν ποιῆσαι. Τῶν δὲ ἐπὶ τῆς Ἀσίας Ἑλληνικῶν ἐθνῶν ψηφισαμένων ἐν ταῖς ἐπιφανεστάταις πόλεσιν εἰκόνας ἀνιστᾶν αὐτῷ, προσέγραψεν, Ἐμοῦ μηδεμία εἰκὼν ἔστω, μηδὲ πλαστὴ μηδὲ κατασκευαστή. *Thasiis eum, quod magna ab ipso se adeptos beneficia sentirent, templis Divinisque honoribus venerantibus, eâque de re legatos mittentibus: ut legit quos honores sibi decernerent, quæsivit à legatis, an civitas ipsorum homines in Deos poßet convertere. Quum affirmarent, Agedum, inquit, vos ipsos primum Deos facite: eo facto credam vobis posse me quoque à vobis in Deum mutari. Addit porro: Quum Græcæ in Asia gentes decrevissent ei in nobilissimis urbibus statuas ponere; rescripsit: Nullum mei esto simulacrum neque pictum, neque fictum, neque artificio adornatum.*

De Græcorum levitate atque ad adulationem fictis ingeniis talia minus miranda erant; at longe magis de Romanis, quos tam Polybius (libro VI.) quam Dion. Halicarnassæus (libro II.) à gravitate morum præ Græcis maximè commendant, ac quidem præcipue circa religiones. Et tamen vidimus jam id

id illos non ſolum circa mortuos, verum & quandoque circa adhucdum vivos æmulatos fuiſſe.

Ac quamvis Imperatores Chriſtiani, non tali modo ut Gentiles, poſt mortem conſecrarentur: certe vivi adhucdum multi inter ipſos & ſacram purpuram adorari ſinebant, & effata ſua ſeu decreta pro Oraculis haberi volebant, aliaque plura his ſimilia: verum & Divorum nomen poſt obitum iis tribuebatur (uti jam, capite ultimo Diſſertationis de Oraculis ſecundæ) oſtenſum fuit. Quin & ipſe Conſtantinus Magnus, acer ille Chriſtianiſmi propugnator, in nummis (apud Antonium Auguſtinum alioſque videndis) conſecratus fuit poſt mortem; cum ipſe appareat quadrigâ in cœlum ſubvectus, dum manus inde protenſa ipſum recipit.

Paſſos autem fuiſſe etiam hos Imperatores Chriſtianos, ut ipſorum ſtatuæ adorarentur, tam ex Hieronymo, quam ex Codice (tum Theod. tum Juſtinianeo) patet. Prior enim in Dan. cap. 5. ita habet: *Statuam, ſeu imaginem cultores Dei adorare non debent. Ergo judices & principes ſeculi, qui* IMPERATORUM STATUAS ADORANT ET IMAGINES, *hoc ſe facere intelligant, quod tres pueri facere nolentes placuerunt Deo.* Hæc verò Hieronymi verba ſpectare non ad ſtatuas Imperatorum Gentilium (quas jam ab initio Chriſtianiſmi omnes Chriſtiani recuſabant) ſed ad Statuas Cæſarum Chriſtianorum, ex Codice luce clarius apparet. Ita enim ibi . . . . . . tit. de Statuis & imaginibus: *Si quando noſtræ ſtatuæ vel imagines eriguntur, ſeu diebus, ut aſſolet feſtis, ſive communibus, adſit Judex* SINE ADORATIONIS *ambitioſo faſtigio, in ornamentum diei & loco, & noſtræ recordationi, ſui probet acceſſiſſe præſentiam.*

Loca autem quæ conſecrabantur erant vel *Templa* ſeu *Delubra*, vel *Ædes*, vel *Fana*, vel *Sacella* vel *Heröa* (quæ cuncta ab invicem diſtinguebantur, quamvis nonnunquam inter

ſe

ſe confunderentur) *luci* aut *agri* aut alia, quæ à profano uſu ad Sacrum, ſeu Sacrorum, transferebantur.

Quod ad *Templa* attinet, illa vel unico ſaltem, huic illive Deo aut Deæ, vel pluribus ſimul conſecrabantur. Nam quamvis apud Romanos, ſingulis tantum Dîs Deabuſve ſingula Templa, Ædes, ac Sacellas, ac cellas, conſecrare fas eſſet: id tamen nec ſemper neque ubique locum habebat; uti patet ex verbis Valerii Maximi, qui ita de iſta re loquitur: *Cum Marcellus quintum conſulatum gerens templum Honori & Virtuti, Claſtidio prius, dein Syracuſis potitus, nuncupatis votis debitum conſecrare vellet, à Collegio Pontificum impeditus eſt, negante unam cellam duobus Diis recte dicari. Futurum enim ſi quid prodigii in ea accidiſſet, ne dignoſceretur utri rem Divinam fieri opporteret: nec duobus niſi certis Diis unà ſacrificari ſolere. Ea Pontificum admonitione effectum eſt, ut Marcellus ſeparatis Ædibus, Honoris ac Virtutis ſimulacra ſtatueret.*

Videmus igitur quantumvis id nefas ut plurimum eſſet, tamen aliquando iſtud apud ipſos locum habuiſſe Romanos. Sic enim ex. gr. jam olim Dioſcurorum, ſeu Caſtoris ac Pollucis, ſimul Templum dedicatum fuerat; atque recentioribus ævis Auguſti ac Romæ ſimul: Gentis Flaviæ &c. Ac quidem in Græcia frequentius erant *Dii* συννάοι atque etiam σύμβωμοι. nec deerat Romæ templum Pantheon; imò nec nummi Panthei; uti oſtendit eruditiſſimus Cl. Nicaſius: cujus Diſſertatio de numno Pantheo huc aliquatenus facit. Ita enim videmus plures quidem Deos, ſeu potius plurium Deorum ſimulacra, uno eodemque in templo, uti in Ara eadem; ut in Amphiarai apud Atticos: de quo Pauſanias: Καὶ Ὠρωπίοις ναός τε Ἀμφιαράου, καὶ ἄγαλμα λευκοῦ λίθου. Παρέχεται δὲ ὁ βωμὸς μέρη. τὸ μὲν Ἡρακλέους, καὶ Διὸς καὶ Ἀπόλλωνός ἐστι Παιῶνος· τὸ δὲ ἥρωσιν καὶ ἡρώων ἀνεῖται γυναιξί. τρίτον δὲ Ἑστίας, καὶ Ἑρμοῦ, καὶ Ἀμφιαράου,

 ράου,

ράυ, ϰ τ̃ παίδων Ἀμφιλόχυ. Ἀλκμαίων διὰ τὸ ἐς Ἐριφύλην ἔργον, ὅτε ἐν Ἀμφιαράυ, ὁ μϑὺ ὅδε παρὰ τῷ Ἀμφιλόχῳ τιμὴν ἔχει. Τετάρτη δέ ἐςι τ̃ βωμῦ μοῖρα Ἀφροδίτης ϗ Πανακείας, ἔτι δὲ Ἰασῦς, ϗ Ὑγείας, ϗ Ἀθηνᾶς Παιωνίας· Πέμπτη δὲ πεποίηται Νυμφαῖς καὶ Πανὶ, καὶ ποταμοῖς Ἀχελώῳ ϰ Κηφισσῷ. *Apud Oropios templum Amphiarao; & eidem è candido lapide signum.* Ara *quidem ejus in partes distributa est quinque: Earum una Herculi, Jovi, Apollini Pœonio:* Altera *Heroibus eorumque uxoribus: Vestæ* tertia*, Mercurio, Amphiarao, & Amphilochi filiis. At* quarta *aræ pars Veneri, Panaceæ, Jasoni, Hygyæ, Minervæ Pœoniæ:* Quinta *Nymphis, Pani Acheloo & Cephiso amnibus sacra est.*

De συννάοις ac συμβώμοις seu συνθρόνοις plura, in Antiquitate, habemus exempla, tam apud Pausaniam, quam in Inscriptionibus apud Gruterum, Reinesium ac Sponium inveniendis: ex quorum numero hæc mox sequentia suffecerint. Idem, igitur, Pausanias, in Arcadicis, ita loquitur: Ψωφιδίοις δὲ ϗ παρὰ τῷ Ἐρυμάνθῳ ναός ἐςιν Ἐρυμάνθυ ϗ ἄγαλμα. πεποίηται δὲ πλὴν τ̃ Αἰγυπτίυ Νείλυ ποταμοῖς τοῖς ἄλλοις λίθυ λευκῦ τὰ ἀγάλματα, &c. *Est etiam Psophidiis ad Erymanthum, Erymanthi templum, cum signo ipsius [fluminis]. Sunt in eadem æde nobilium amnium è candido marmore signa: unius Nili simulacrum è nigro lapide, &c.*

Hi igitur fluminum simulacra seu statuæ σύνναοι erant, seu eodem in templo dedicatæ: inter quas quare solius Nili è nigro lapide erat, nulli erudito, obscurum esse potest: quod nempe ex Æthiopia ac Nigritarum regionibus in Ægyptum devolveretur.

De συννάοις ac συμβώμοις simul, sive non tantum templo eodem, verum & una eademque ara gaudentibus, (quandoque & συνθρόνοις ut apud Pausaniam plus semel) hæc apud Spo-

Sponium exempla habemus. Primum ſcilicet pag. 340. Miſcell. Eruditæ Antiquitatis:

ΘΡΑΣΕΑΣ ΔΙΟΓΕΝΟΥΣ
ΥΠΕΡ ΕΑΥΤΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΟΣ ΤΟΛΛΑΣ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ ΤΟΛΛΑΣ
ΚΑΙ ΚΟΡΙΝΤΟΥ ΤΕΚΝΩΝ
ΙΣΙΔΙ ΣΕΡΑΠΙΔΙ ΑΝΟΥΒΙΔΙ
ΑΡΠΟΚΡΑΤΕΙ ΘΕΟΙΣ ΣΥΝ
ΝΑΟΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΩΜΟΙΣ
ΕΥΧΗΝ

Sic & in Inſcriptionibus Itinerarii ejus parti primæ ſubjunctis, poſt alia ibi præcedentia:

ΣΕΡΑΠΙΔΙ
ΙΣΙΔΙ ΑΝΟΥΒΙΔΙ ΑΡΠΟ
ΚΡΑΤΕΙ ΔΙΟΣΚΟΥΡΟΙΣ
ΕΠΙ ΙΕΡΕΩΣ
ΣΤΑΣΕΟΥ ΤΟΥ ΦΙΛΟ
ΚΛΕΟΥΣ ΚΟΛΩΝΗΘΕΝ

Apud Reineſium (Claſſe I. n°. 290.

ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ
ΔΙΙ ΗΛΙΩ ΜΕΓΑΛΩ
ΣΑΡΑΠΙΔΙ ΚΑΙ ΤΟΙC
CΥΝΝΑΟΙC ΘΕΟΙC CΤΑΤΙΟC
ΚΟΔΡΑΤΟC ΚΡΑΤΙCΤΟC
ΝΕΩΚΟΡΟC, &c.

Sic (ibid nº. 289.)

SOLI LVNAE SILVANO
ET GENIO &c.

Quæ postrema tamen inscriptio an de συμβώμοις solis intelligenda sit, an verò etiam de communi ipsius templo, non nimis clarum est: uti nec de sequenti

SILVANO
SANC. SACR
ET. LIBERO. PAT
A. CAEDICIVS
THEOPHILVS
EX. VISO. D. POS

Ac forte distinguendum inter Statuas illas, quæ uni eidemque aræ impositæ fuerant consecratæ, & inter Deos quibus una eademque ara consecrata fuerat, quamvis nullæ ipsis statuæ imponerentur: sicque forsan capienda sequens hæc (nisi id *Sacrum* de templo intelligendum sit, vel aliquo omnibus simul hic nominatis donario)

HERKVLI ET MERCURIO
ET SYLVANO
SACRVM
ET
DIVO. PANTHEO
EX. V.

De signo enim hisce dedicato, illa minus capienda, quam hæc sequens, quæ id aperte indicat

SIGNVM
JOVI. ET. FORTVNAE

Signa

Signa namque & Statuæ ſic quandoque uni ſoli Deo, quandoque pluribus ſimul, conſecrabantur: quod idem quoque de aris conſtat; uti ex modo allatis, atque etiam ſequentibus ulterius, patet; ex Inſcriptionibus ſcil. quæ Reineſii prima claſſe continentur; ex. gr. *Diis Deabuſque*, *Diis Deabuſque Patriis*, *Diis omnibus cœleſtibus*, *Dis Sanctis*, *Silvano*, *Herculi*, *Libero*; *Jovi Minervæ & Apollini*; pluribuſque aliis, quæ viris eruditis ſatis notæ ſunt.

Pluribus igitur (ſicut aræ & ſtatuæ) Dîs ſimul Templa quandoque conſecrabantur: ſicut & plures Dii in uno eodemque Templo dedicabantur; quamvis primitus hoc illudve templum cui tale quid contingebat, uni ſoli, huic illive, Deo Deæve conſecratum fuiſſet.

Si autem huic illive Deo ſic ſoli, ut inde nomen ſortiretur, atque ipſi proprium id Templum dedicatum eſſet; ſtatua ejus, ut plurimum *ſeſſilis* (ſi non ſemper, in adytis ponebatur. Unde optimus ille antiquarius Virgilius lib. III. Georgicon, de templo Cæſari, ut Poëtice perhibebat, conſecrando, *In medio mihi Cæſar erit templumque tenebit*. Ad quem verſum Servius hæc ſequentia notat: *Ei ſemper ſeparatus numini locus eſt, cujus ſimulacrum in medio conſtituitur*.

Si jam mi Lector, conſideremus quibus ac qualibus modis, ſeu ceremoniis aut ritibus conſecrationes peractæ fuerint; iſtæ admodum variæ ac diverſæ fuerunt: neque uſque adeo nobis patet, qualeſnam ac quot circumſtantiæ, aut in univerſum, aut circa diverſas, ſive Statuarum, ſive Ararum, ſive Terminorum, ſive denique Templorum conſecrationes locum habuerint. Neque omnibus talia Romanis percognita erant. Hinc enim Cicero, qui quidem Augur publicus, adeoque & ex præcipuis Romanæ Reipublicæ Sacerdotibus erat, at non è numero Pontificum, ita . . . . . loquitur: *Nihil loquor de Pontificio jure, nihil de religione, aut cæremoniis. Non diſſimulo me neſcire ea, quæ etiam ſi ſcirem*

rem dissimularem, ne aliis molestus, vobis etiam curiosus viderer.

Pontificum igitur erat hoc consecrandi munus; hinc enim Livius lib. 38. c. 44. de Capua capta: *Signa statuas æneas, quæ capta de hostibus dicerentur, quæ eorum sacra & profana eßent, ad Pontificum collegium rejecerunt.* Quod nempe, quamvis ex jussu, decreto, aut permissu seu concessu vel Populi vel Senatus vel Principis Dedicatio aut Consecratio fieret, illa per manus Pontificum, *quibus castæ manus* (ut Quintilianus loquitur) *& familiaris Sacris animus accesserat, fieret.*

Neque adeò erat in fabrorum aut lapicidarum potestate facere Deos; neque ab ullis Dii credebantur Imagines aut statuæ nondum consecratæ: quamvis, ridens, Horatius dicat de Priapo:

Cum faber incertus scamnum faceretne Priapum
Maluit esse Deum. —— ——

Nisi essent homines similes istis, de quibus in Moriæ encomio Erasmus; ut qui putarent *una eademque adoratione adorandam imagunculam carbone delineatam in pariete, ac Christum ipsum, si modo duobus sit porrectis digitis, & in umbone, qui adhæret occipitio, tres habeat Notas: quique* [uti alibi loquitur) *stultam illam sed tamen, jucundam persuasionem induerant, ut, si ligneum aut pictum aliquem Polyphemum Christophorum aspexerint, eo die non sint perituri, aut qui sculptam Barbaram præscriptis verbis salutarit, sit incolumis è prælio rediturus.*

Consecratione enim aut *Dedicatione* opus erat; ut sic per eam præsentia numinis, Dei Deæve, Semidei aut Heroïs, cujus imago repræsentabatur, in ista præsens adesset; atque adeo culta & adorata auxilium afferre petentibus crederetur.

Hinc Quintilianus Declam. 322. ita: *Hæc priusquam Dedicationis accipiant summam religionem, opera sunt tantum;*

tum; Dedicatio eſt illa, quæ Deum inducit, quæ ſede deſtinata locat. Quæ Dedicatio ſeu Conſecratio Fatum conſecratione mutabat, ut Tertullianus (Apol. cap. XII.) per ironiam affirmat: ſicut & Arnobius (lib. IV.) ex Gentilium nomine: *Sed eos in his colimus eoſque veneramur, quos dedicatio infert ſacra, & fabrilibus efficit inhabitare ſimulacris.* Sicut & poſt idem ille ait, hos Deos Gentiles *jure dedicationis impulſos ſimulacrorum coaleſcere junctioni.*

Ut igitur non ſtatim poſt perfectam ſculpturam ſtatuæ pro Dîs habebantur; ſeu potius numinis illius, cujus imagines erant, aut eſſe perhibebantur, præſentia ipſis adeſſe credebatur; ſic conſecratione opus erat, quæ per multas ac varias & diverſimodas ceremonias, pro diverſitate Deorum, locorum (Templorum, Sacellorum, Terminorum, &c.) perficiebatur: in univerſum tamen per *unctiones, coronationes, preces*, (ſive prætenſas, quandoque, magicas; ſive ut plurimum, alias) *ſacrificia*, aliaque in ſequentibus adducenda; ac poſtremo *adorationes*.

Quamvis & *unctio* & *coronatio*, & *adoratio* conferrentur etiam ſtatuis jam dudum conſecratis. Namque in ſupplicationibus ſimilibuſque coronatio ac *ſacrificia* pulvinaria & preces, & ludi ſive votivi ſive alii, quandoque & *unctio* (unde iſtud Juvenalis: *Genua incerare Deorum*) aut plura etiam præter hæc, adhibebantur.

Hinc apud Apulejum legimus Floridor. lib. 1. *Neque enim juſtius religioſam moram viatori objecerit* (ad Adorandum ſcilicet, &c.) *aut ara floribus redimita, aut ſpelunca frondibus, aut quercus cornibus onerata, aut fagus pellibus coronata, vel etiam colliculus ſepimine conſecratus, vel truncus libamine humigatus, vel lapis unguine delibutus.*

Quæ omnia ſigna partim erant atque indicia, res iſtas eſſe conſecratas; partim quoque ipſius Conſecrationis inſtrumenta erant.

Inter

Inter quæ tamen *Unctio* & *Coronatio* (præter alia adhuc) ſtatuis magis propriæ erant. Unde Minucius Felix: *Non boni viri eſt, Marce frater, hominem domi foriſque lateri tuo hærentem, ſic in hac imperitiæ vulgaris cæcitate deſerere: ut tam luculento die in lapides eum patiaris impingere,* EFFIGIATOS *ſanè, &* UNCTOS, *&* CORONATOS.

Ac multò clariùs idem Minucius hiſce jam ſequentibus: *Quando igitur his naſcitur?* [*Deus*] *Ecce funditur, fabricatur, ſcalpitur. Nondum Deus eſt, ecce plumbatur, conſtruitur, erigitur. Nec adhuc Deus eſt. Ecce* ORNATUR, CONSECRATUR, ORATUR; *tum poſtremo Deus eſt, cum homo voluit & dedicavit.*

Ex quibus illa quæ Arnobius compendioſe admodum protulit, ſatis clarè meo judicio, intelliguntur: tam ſcilicet quæ libro ſexto habet hunc in modum: *Sequitur ut de ſignis aliquid, ſimulachriſque dicamus: quæ multa arte componitis, & religioſa obſervatione curatis.* (Hæc enim reſpicere quoque ad Conſecrationes, forſan & ad prætenſas magicas, mihi nullum dubium eſt) quam quæ libro I. ubi de ſemetipſo, ſed nondum ex Ethniciſmo ad Chriſtianiſmum converſo, loquitur: *Lubricatum lapidem* ET EX OLIVI UNGUINE SORDIDATUM [alii ORDINATUM] *tanquam ineſſet vis præſens, adulabar, affabar; & beneficia poſcebam nihil ſentiente de trunco, &c.*

Hæc autem in Conſecrationibus locum habuiſſe; imò & per illas ſtatuas, ac lapides terminales (aliaque ſigna) conſecratas fuiſſe, ſatis clarè nos docet Aur. Auguſtinus lib. 16. cap. 38. de Civitate Dei, ubi ita loquitur: *Nec more idololatriæ lapidem* PERFUDIT OLEO *Jacob* (NB.) VELUT FACIENS ILLUM DEUM. *Neque enim adoravit eundem lapidem, vel illi ſacrificavit.* Uti & Lucianus, in Deorum Concilio: *Sed jam lapis omnis,* (NB.) *omniſque ara*

ara vaticinatur, quæ sit OLEO PERFUSA & CORONAS HABEAT: *cuique vir præstigiator suppetat.*

Ἀλλὰ ἤδη πᾶς λίθος, καὶ πᾶς βωμὸς χρησμῳδεῖ, ὃς ἂν ἐλαίῳ περιχυθῇ, καὶ στεφάνους ἔχῃ, καὶ γόητος ἀνδρὸς εὐπορήσῃ, οἷοι πολλοί εἰσιν.

Quæ de Statuis Deorum dicta, vel intelligenda, esse satis apertum est: quod termini ejusdemve generis lapides vaticinari nunquam perhiberentur: Sed qui Dii, aut ad minimum Heroës essent: uti jam antea alibi à me fuit indicatum.

Præter *Unguenta* & *Coronas* accedebant etiam *Velamenta.* Hinc Lucretius lib. v.

Nec pietas ulla est VELATUM *sæpe videri*
Vertier ad lapidem. — — —

Quod explicat Siculus Flaccus, ubi de Terminorum Consecrationibus loquitur, hoc modo: *Cum terminos disponerent, ipsos quidem lapides in solidam terram certos collocabant, proximè ea loca quibus fossis factis defixuri eos erant.* *Et* UNGUENTO, VELAMINIBUSQUE *&* CORONIS *eos coronabant. In fossis autem in quibus posituri eos erant, sacrificio facto, hostiæque immaculatâ cæsâ,* FACIBUS ARDENTIBUS INJECTIS, *fossæ cooperati* SANGUINEM INSTILLABANT, *eoque* THURA ET FRUGES JACTABANT: FAVOS *quoque* ET VINUM *aliaque quibus consuetudo est Terminis sacrum fieri* [in fossa adjiciebant] *consumptisque omnibus dapibus igne, super calentes reliquias lapides conlocabant: atque ita diligenti cura confirmabant; adjectis etiam quibusdam saxorum fragminibus circumcalcabant, quo firmius starent, tale ergo sacrificium Domini inter quos fines dirimebantur faciebant, &c.*

Ex hisce jam allatis, uti & ex mox sequentibus, videri potest, non ubique, sive in omnibus Consecrationibus, unas easdemque cæremonias fuisse observatas. Namque in unius

ejusdemque Dei, alterius verò cognominis Consecratione, alii longè Consecrandi ritus observabantur.

De Jovis Ctesii Consecratione ita Athenæus libro IX. Deipnosophistæ, prout verba ejus emendat If. Casaubonus:

Διὸς Κτησίου σημεῖα ἱδρύεσθαι χρὴ ὧδε. Καδίσκον καινὸν δίωτον ἐπιθηματοῦντα, στέψαντα ὦτα ἐρίῳ λευκῷ, καὶ ἐκ τοῦ ὤμου τοῦ δεξιοῦ αὐτοῦ καὶ ἐκ τοῦ μετώπου ἄωτον κρόκινον κρεμαννύμεναι, καὶ ἔννυσθαι ὅ, τι ἂν εὕρῃς· εἶτα οἱ χέαι ἀμβροσίαν· ἡ δὲ ἀμβροσία, ὕδωρ ἀκραιφνὲς, ἔλαιον, παγκαρπία. ἅπερ ἔμβαλε.

Jovis Ctesii signa ita statuenda; Cadiscum novum utrinque ansatum operculo tegendum: Simulacri auribus coronam è lanâ albâ imponito. Ex humero ejus dextro lanam suspendite coloris crocei: amicito etiam ut erit tibi commodum, deinde AMBROSIAM *illi affundito.* EST AUTEM AMBROSIA, AQUA PURA, OLEUM, ET FRUCTUUM OMNE GENUS; *Hæc omnia misce ad Ambrosiam.*

Describit hic unâ unguentum (quod Ambrosiam appellat) quibusque constaret: aliud planè videbimus inferius in Hecates Consecratione adhibitum.

De Jovis Hercei Consecratione sequentia afferunt, ex Aristophanis *Danaidibus*, Scholiastes ejus, ad Plutum; & Suidas, in vocibus, χύτραις ἱδρυτίον.

Μαρτύρομαι δὲ Ζήνος ἑρκείου χύτρας,
Μεθ' ὧν ὁ βωμὸς οὗτος ἐδρυνθη πότε.

Quæ *ollæ*, sive χύτραι ad sacrificia in Consecrationibus adhibita magis pertinent: ac licet aliis Diis Consecrandis, sive jam modo consecratis, quandoque etiam offerrentur; potissimum tamen illæ, quasique eis proprium, usum habebant in Mercuriorum Consecrationibus.

Quæ manifesta fiunt, puto, ex iis quæ ex ejusdem Aristophanis comœdia, cui Pax nomen, heic sequuntur:

Χρ.

Χο. Ἄγε δὴ τί νῷν ἐντεῦθεν ποιητέον;
Τρ. Τί δ' ἄλλο γ' ἢ ταύτην χύτραις ἱδρυτέον;
Χο. Χύτραισιν, ὥσπερ μεμφόμενον Ἑρμίδιον;
Τρ. Τί δαὶ δοκεῖ; βούλεσθε λαρινῷ βοΐ;
Χο. Βοΐ; μηδαμῶς· ἵνα μὴ βοηθεῖν που δέοι.
Τρ. Ἀλλ' ὑῒ παχείᾳ καὶ μεγάλῃ; &c.

Quæ apud hunc Poëtam lectu jucundissima sunt.

Ch. Age quid jam deinceps faciendum est?
Tr. Quid aliud, quam illam ollis Consecrando statuere?
Ch. Ollisne, tanquam vilem quendam Mercuriolum?
Tr. Quid aliud videtur, num Juvenco saginato?
Ch. Juvenco? nequaquam; ne aliquo nobis juvandum sit.
Tr. Suine pingui ac magnâ? &c.

Ad quæ verba Scholiastes: Ὅτε μὲν ταῖς χύτραις ὄσπρια ἧψον, ὅτε δὲ ἄλλο τι πολυτελέστερον ἱερεῖον, καὶ οὕτως ἵδρυον· καὶ πρὸς τὸ θυόμενον ἔλεγον, βοῒ ἱδρύεσθαι, ἢ αἰγὶ, ἢ προβάτῳ, ἢ οἷον ἂν ᾖ τὸ ἱερεῖον. *Aliquando quidem in Ollis legumina coquebant: aliquando vero sumptiosius aliquam victimam offerebant, & ita Consecrabant: ac de eo quod mactatum erat dicebant, (prout victima erat)* BOVE CONSECRARE, *aut* CAPRA *[consecrare] aut* OVE.

Ditiores scilicet majore sumptu, pauperes aut avari tenuiore, sacrificia heic sua peragebant.

Sic quoque μάλα κωμικῶς idem ille Aristophanes Pluti Consecrationem in scenam producit:

Καρ. Ἱδρυσόμεσθ' οὖν αὐτίκ'· ἀλλὰ περίμενε
Τὸν Πλοῦτον οὗπερ πρότερον ἦν ἱδρυμένος,
Τὸν ὀπισθόδομον ἀεὶ φυλάττων τῆς θεοῦ.
Ἀλλ' ἐκδότω τις δεῦρο δᾷδας ἡμμένας,
Ἵν' ἔχων προηγῇ τῷ θεῷ σύ. Ἱερ. πάνυ μὲν οὖν
Δρᾶν ταῦτα χρή. Καρ. Τὸν Πλοῦτον ἔξω τις καλεῖ.

Γραῦς. Ἐγὼ ἢ τί ποιῶ; Καρ. τὰς χύτρας αἷς τ̃ θεὸν
Ἱδρυσόμεθα λαβῦσα ἐπὶ τ̃ κεφαλῆς, φέρε
Σεμνῶς. ἔχουσα δ' ἦλθες αὐτὴ ποικίλα.

Ubi Scholiastes: Ἔθ@ γδ ἐν ταῖς ἱδρύσεσι τ̃ ἀγαλμάτων, ὁσπρίων ἑψημένων χύτρας περιπομπεύεσθαι ὑπὸ γυναικῶν ποικίλως ἠμφισμένων. κὶ τούτων ἀπήρχοντο χαριστήρια τοῖς θεοῖς ἀπονέμοντες:

— — — *Parumper remane,*

Nam Consecrabimus ac collocabimus statim [Plutum scil.] *Ubi prius consecratus stabat* [Jupiter] *ut intimum Sacrarium* [sive Adyta] *semper servaret Deæ.* [Palladis] *Sed afferat aliquis huc* FACES ACCENSAS, *ut tu Deo Pluto præeas.*

Sacerd. Hoc quidem facere quam maxime oportet.
Car. Evocet aliquis Plutum foras ex ædibus.
Mul. Ego vero quid agam? [*Car.*] *Ollas istas quibus*

Deum collocabimus accipiens, eas capiti impositas decenter feras. Vestita enim es vestibus versicoloribus.

Scholiastes: *Mos erat in Consecrandis ac collocandis imaginibus,* [de aris paulò inferiùs idem testatur] *circumducere in Pompa Ollas cum leguminibus decoctis quæ portabantur à fœminis vestibus versicoloribus adornatus. Et illa ut primitias gratulatorias Dis (consecratis) tribuebant.*

In hoc posteriori testimonio videmus & *faces accensas*, quibus Diis Consecrandis præibant.

Hecates Consecrationem habemus apud Euseb. lib. 5. præparat. Euangelicarum, hoc modo, in ipsius Hecatis prætenso Oraculo. Ita enim illa præcipit:

Ἀλλὰ τελεῖ ξόανον κεκαθαρμένον ὥς σε διδάξω
Πηγάνε ἐξ ἀγρίοιο δέμας ποίει ἠδ' ἐπικόσμει

Ζῶ-

Ζώοισιν λεπτοῖς κατοικιδίοις σκαλαβώταις
Σμύρνης καὶ στύρακος λιβάνοιο τε μίγματα τρίψας
Σὺν κείνοις ζώοισι, καὶ ἀθροίσας ὑπὸ μήνην
Αὔξουσαν τέλει, αὐτὸς ἐπευχόμενος τήνδ' εὐχήν.

Purum absolve mihi simulachrum, quale docebo.
Sylvestri è ruta sacrum mihi perfice corpus:
Accedat tenuis mediisque penatibus errans
Stellio, quem styracis, myrrhæ, thurisque Sabæi
Pulvere, crescentis commisce ad lumina Phœbes:
Dumque instas operi, simul hæc mihi concipe vota.

Addit porro Eusebius: Εἶτ' ἐξέδωκεν εὐχήν, καὶ ἐδίδαξε πόσους ληπτέον σκαλάβωτας.

Ὅσσαι μορφαί μοι, τόσσοις ζώοις σε κελεύω,
Καὶ σφίδεσι ταῦτα τέλει. δάφνης δέ μοι αὐτογενέθλου
Οἴκου ἐμοῦ χώρημα ποίει· καὶ ἀγάλματι πολλὸν
Κείνῳ ἐπευχόμενος, δι' ὕπνου ἐμέ τοι ἀναθρήσεις.

Tum ipsam quoque voti formulam præscribit, simulque docet, quot ejusmodi animalcula admiscere oporteat.

Quot mihi sunt formæ, tot misce animalcula dextra
Sedulus, atque ultro nascentis BRACHIA LAURI
IN NOSTRAM CONTEXE DOMUM: *
sic multa precatus
Effigiem, somni tandem me tempore cernes.

Prioribus versibus comprehenduntur & materia ex qua simulachrum erat faciendum, & ea quoque quæ unguentum illud quo Consecranda erat Hecate, componere debebat.

Si verò vota illa sive preces, quarum mentio quoque fit, addidisset Eusebius, videremus ex iis formulam, proculdubio, in Consecrationibus usitatam.

* De οἰκίσκοις, seu domunculis, vide Grotium ad Acta, & Casaubonum ad Athenæum.

Alias tamen videmus apud Livium aliasque, & in Inscriptionibus antiquis, Consecrandi Formulas. Ita enim Livius lib. 1. loquentem inducit Romulum:

Jupiter Feretri, hæc tibi Victor Romulus Rex Regia arma fero, Templumque iis regionibus, quas modo animo metatus sum, dedico, sedem opimis spoliis, quæ Regibus Ducibusque hostium cæsis, me auctorem sequentes posteri ferent. Apud eundem quoque lib. 10. ita loquitur Virginius:

Hanc ego aram Plebejæ pudicitiæ dedico.

In Inscriptione etiam Capitolinâ habetur:

Alcidæ sacri generis decus, hoc tibi Prætor
Et Jovis Antistes dedico perpetuus.

Quibus addamus hanc, quæ sequitur, formulam Aræ Jovi Opt. Max. sacratæ inscriptam (non quidem ea forma qua & hodie Patavii extat, quaque eam Manutius, Gruterus aliique descripserunt; quod ea heic sat commodè exhiberi nequeat: attamen ipsissimis verbis quæ lapide antiquo continentur) hoc modo: L. CAESARE. IMP. P. COELIO. P. F. BALBINO. VIBVLLIO. PIO. COSS. VII. IDVS. OCTOBRES CN. DOMITIVS. VALENS II. VIR. I. D. PRAEEVNTE. C. JVLIO. SEVERO. PONTIFICE. LEGEM. DIXIT. IN. EA. VERBA. QVAE. INFRA. SCRIPTA. SVNT.

IVPPITER. OPTIME. MAXIME. QVANDOQVE. TIBI. HODIE. HANC. ARAM. DABO. DEDICABOQVE. OLLIS. LEGIBVS. OLLISQVE. REGIONIBVS. DABO. DEDICABOQVE. QVAS. HIC. HODIE. PALAM. DIXERO. VT. INFIMVM. SOLVM. HVIVS. ARAE.

ARAE. EST. SIQVIS. HIC. HOSTIA. SACRVM FACIT. QVOD. MAGMENTVM. NEC. PROTOLLAT. ITCIRCO. TAMEN. PROBE. FACTVM. ESTO. CAETERAE. LEGES. HVIC. ARAE. EAEDEM. SVNTO. QVAE. ARAE. DIANAE. SVNT. IN. AVENTINO. MONTE. DICTAE. HISCE. LEGIB. HISCE. REGIONIB. SICVTI. DIXI. HANC. TIBI. ARAM. IVPPITER. OPT. MAX. DICO. DEDICOQVE. VTI. SIS. VOLENS. PROPITIVS. MIHI. COLLEGISQ. MEIS. DECVRIONIB. COLONIS. INCOLIS. COLONIAE. IVLIAE. SALONAE. CONIVGIBVS. LIBERISQVE. NOSTRIS.

Non solæ *Preces* igitur, verum & *Leges* Dedicationis accedebant, uti & ex hac & ex aliis Inscriptionibus discimus; & ex C. Plinii epistolarum lib. 10. (atque ibi Epist. 58. & 59.) magis innotescit. Nisi quod simul ex iis discamus; ut apud Romanos, non tamen ita id perpetui moris fuisse apud Græcos, & Asiæ minoris populos.

Sed ipsum audiamus Plinium, Trajanique Imperatoris, ad ipsum responsum.

Plinius Tr. Imp. S.

Ante adventum meum, Domine, Nicomedenses priori foro novum adjicere cæperunt, cujus in angulo est ædes vetustissima Matris Magnæ, aut reficienda, aut transferenda: ob hoc præcipuè, quod est multo depressior opere eo quod nunc maxime surgit. Ego, quum quærerem, num esset ALIQUA LEX DICTA TEMPLO, *cognovi* ALIUM HIC, ALIUM APUD NOS ESSE MOREM DEDICATIONIS. *Dispice ergo, Domine, an putes ædem,*

cui-

cui NULLA LEX DICTA EST, *salvâ religione posse* TRANSFERRI: *alioqui commodissimum est, si religio non impedit.*

Tr. Plinio S.

Potes, mi Secunde carissime, sine solicitudine religionis, si loci positio videtur hoc desiderare, ædem Matris Deûm TRANSFERRE *in eam quæ est accommodatior: nec te moveat quod* LEX DEDICATIONIS *nulla reperitur, cum solum peregrinæ civitatis capax non sit Dedicationis quæ fit nostro jure.*

Ex quibus tam Plinii quam Trajani verbis etiam clarum est, circa Dedicationes seu Consecrationes, longè alios quandoque ritus ac ceremonias aliis in regionibus, aliasque apud gentes, locum habuisse; quod uti de Legibus Dedicationis hic patet, ita de aliis quoque nullum mihi dubium est. Nam Græcorum, Latinorum & Barbarorum sacra in plurimis variasse nemini ea indaganti ignotum esse potest.

De Auguriis captis in Consecrationibus Templorum, Ararum, aliarumve rerum Consecrandarum, apud Græcos me aliquid legisse jam non incidit: nec, id Barbaros fecisse, apud Latinos: nisi quæ de Germanis, Semnonibusque inter eos, Tacitus (libro de ipsorum moribus conscripto) hisce verbis tradit: *Stato tempore in silvam* AUGURIIS PATRUM, *& prisca formidine sacram, omnes ejusdem sanguinis populi legationibus coëunt.*

De suâ gente, Romana videlicet, Suetonius, in Oct. Augusto, cap. 7. *Quod loca quoque religiosa, &* IN QUIBUS AUGURATO QUID CONSECRATUR, *Augusta dicantur, ab auctu, vel avium gestu, gustuve; sicut etiam Ennius docet scribens:*

Augusto Augurio postquam inclyta condita Roma est.

Quo

Quo cum convenit Ovidius: qui libro 1. Fastorum ita canit:

Sancta vocant Augusta patres: Augusta vocantur
Templa, Sacerdotum ritè dicata manu.

Procul omni dubio tamen & hæc inter Græcas Barbarasque gentes quoque locum habuere: quod Augurandi ars vetustissima (uti & plurima alia) à Chaldæis ac Græcis ad Romanos transierit.

Præter *Preces* ac *Leges* dictas, etiam accedebant sæpe Diræ Imprecationes, quæ tamen præcipuè, ut puto, locum habebant in Consecrationibus statuarum certis in locis, Templis, Villis, Agrorumve confiniis, consecratis collocatarum.

Hinc videmus apud Philostratum libro 2. de Vitis Sophistarum in Herodis Attici vitâ: Εἰκόνας γοῦν ἀνετίθει σφῶν θηρώντων τε, καὶ τεθηρακότων, καὶ θηρασόντων· τὰς μὲν ἐν δρυμοῖς· τὰς δ' ἐπ' ἀγροῖς· τὰς δε, πρὸς πηγαῖς· τὰς δὲ, ὑπὸ σκιαῖς πλατάνων, οὐκ ἀφανῶς, ἀλλὰ ξὺν ἀραῖς τοῦ περικόψοντος, ἢ κινήσοντος. *Imagines certè ipsorum venantium, & venatione functorum & ad venandum paratorum consecraverat, partim in quercetis, partim in agris, partim super fontibus, partim sub umbris platanorum; non* OBSCURE, SED CUM IMPRECATIONIBUS EJUS QUI CONCIDERET, *aut* [*è loco ubi consecratæ erant*] MOVERET.

Harum Imprecationum ab Herode factarum, exempla habemus in Inscriptionibus istis, quas cum Doctissimis suis notis edidit Celeber. Claudius Salmasius: quarum primam heic afferam, uti ab ipso emendata fuit:

Πότνι' Ἀθηναίων ἐπιείρανε Τριτογένεια,
Ἥτ' ἐπὶ ἔργα βροτῶν ἐλάϊς Ῥαμνούσιας Οὖπι,
Γείτονες ἀγχίθυροι Ῥώμης ἑκατονταπύλοιο
Πείονα δὴ καὶ τόνδε θεαὶ τειμήσατε χῶρον
Δῆμον Δηῴοιο Φιλόξεινον Τριόπαο.

Τόφρα κε καὶ Τριόπειαι ἐν ἀθανάτοισι λέγησθον.
Ὡς ὅτε καὶ Ῥαμνοῦντα, καὶ εὐρυχόρους ἐς Ἀθήνας
Ἤλθετε, δώματα πατρὸς ἐριγδούποιο λιποῦσαι,
Ὣς τήνδε ῥώεσθε πολυστάφυλον κατ' ἀλωὴν,
Λήϊα τε σταχύων καὶ δένδρεα βοτρυόεντα,
Λειμώνων τε κόμας ἁπαλοτρεφέων ἐφέπουσαι.
Ὕμμι γὰρ Ἡρώδης ἱερὴν ἀνὰ γαῖαν ἔηκε,
Ἀνδράσιν ὀψιγόνοισιν ἀκινήτην καὶ ἄσυλον
Ἔμμεναι. ἡ δ' ἐπὶ οἱ ἐξ ἀθανάτοιο καρήνου
Σμερδαλέον σείουσα λόφον κατένευσεν Ἀθήνη,
Μήτῳ νήποινον βῶλον μίαν, ἢ ἕνα λᾶαν
Ὀχλίσσαι. ἐπεὶ οὐ μοιρέων ἀτρεῖες ἀνάγκαι,
Ὅσκε θεῶν ἐδέεσσιν ἀλιτροσύνην ἀναθείη.
Κλῦτε περικτίονες, καὶ γείτονες ἀγροιῶται.
Ἱερὸς οὗτος ὁ χῶρος. ἀκίνητοι δὲ θέαιναι,
Καὶ πολυτίμητοι καὶ ὑποσχεῖν οὔας ἑτοῖμαι.
Μηδέ τις ἡμερίδων ὄρχους, ἢ ἐνάλσεα δένδρων,
Ἢ ποίην χιλὸν εὐαλδεῖ χλωρὰ θέουσαν
Δμωῇ κυανέου Ἀΐδος ῥήξειε μακέλλᾳ,
Σῆμα νέον τεύχων, ἢ πρότερον κεραΐζων.
Οὐ θέμις ἀμφὶ νέκυσσι βαλεῖν ἱερόχθονα βῶλον.
Πλὴν ὅ κεν αἵματος ἦσι καὶ ἔγγονος εἰσομένοιο.
Κείνοις οὐκ ἀθέμιστον, ἐπεὶ τιμάορος ἔστωρ.
Καὶ γὰρ Ἀθηναίη περὶ οἱ χθονίους βασιλῆας
Νηοῦ ἐγκατέθηκε συνέστιον ἔμμεναι ἱρῶν.
Εἰ δὲ τῷ ἄκλυτα ταῦτα, καὶ οὐκ ἐπιπείσεται αὐτῶν,
Ἀλλ' ἀποτιμήσει, μὴ οἱ νήτιτα γένηται.
Ἀλλά μιν ἀπρόφατος Νέμεσις καὶ ῥόμβος Ἀλάστωρ
Τίσονται, στυγερὴν τε κυλινδήσει κακότητα.
Οὐδὲ γὰρ ἴφθιμον Τριόπεω μένος Αἰολίδαο
Ὤναθ' ὅτε νειὸν Δημήτερος ἐξαλάπαξεν.
Τῷ ἤτοι ποινὴν καὶ ἐπωνυμίην ἀλέασθαι
Χώρου, μή τοι ἕπηται ἐπὶ Τριόπειος Ἐριννύς.

Quos

Quos versus reddit idem ille Salmasius hunc in modum:

O Bona Athenarum præses, Tritonia virgo
Cuique hominum curæ res sunt, Rhaumusias Upi.
Urbis vicinæ, quæ stat centum inclyta portis,
Hunc & vos celebrate locum pinguem ubere glebæ
Dictum Deoi Triopæ de nomine pagum:
Ut notæ hinc sitis, Triopeia numina, Divæ.
Ac velut Actæas si quando invisitis arces,
Et Rhamnuntem, alio delapsæ vertice cœli;
Sic Divæ huc properate, hæc consita vitibus arva,
Et lætas segetes, & amicta arbusta racemis
Lustrantes, mollique virentia gramine prata.
Vobis Herodes tellurem hanc rite sacravit,
Quanta patet, circum muri vallatâ coronâ,
Usque vel ad seros mansura intacta nepotes.
Sic namque horrificas divino vertice cristas
Concutiens, visa est nutu aßensisse Minerva:
Non glebam hinc ulli, lapidemque impune movendum.
Nec Parcæ faciles, aut illi parcere promptæ,
Qui Divûm sanctas violaverit impius ædes.
Auribus accipite hæc, vicina & rustica pubes,
Hic sacer est locus, & Divæ non sede movendæ,
Usque coli dignæ, atque cures adhibere paratæ.
Dispositas ne quis vites arbustaque læta
At late irrigui viridantem graminis herbam,
Audeat orcivo fodiens exscindere rastro,
Sive novum statuat, vetus evertatque sepulchrum.
Luce nefas cassum sacra circumdare terrâ,
Ni trahat ex illo genus, hanc qui condidit ædem.
Olli quippe licet. Testis Vindexque, Minervæ
Numine præpositus, nigri regnator Averni,
Et templi & pariter sacrorum acceptus honore.
Hæc si audita neget sibi quis, neque scire laboret,

Insuper aut habeat, non impunitus abibit.
Hunc cita sed Nemesis, atque irrequietus Alastor
Tristibus urgebunt tali pro crimine pœnis.
Nec Triopam quondam, cui sanguinis Æolus auctor,
Juvit sacratum Cereri temerasse novale.
Quisquis eris, pœnamque loci, nomenque memento,
Ut fugias, nec te Triopea sequatur Erynnis.

Ut autem eo minus esset periculum profanationis, Agri, Luci, aut Termini sive Limites, aliaque loca Dedicata aut Consecrata, vel muris circumsepiebantur vel aliter notabantur. Et in Terminis quoque sæpius certa agri mensura, aut spatium circum Sacella aut Templa in Confiniis, sive Biviis, sive Triviis, sive Quadriviis, constructa, donabatur; ob rationes ex Aggeno perspiciendas. Ita enim ille, pag. 61. editionis Goesianæ: *Si enim loca sacra ædificabantur, quam maxime apud antiquos in confiniis constituebantur. Ubi trium vel quatuor possessionum terminatio conveniret, & unusquisque possessor donabat certum modum sacro illi ex agro suo; & quantum donasset scripto notum faciebat: ut per diem solemnitatis, eorum privatorum agri nullam molestiam inculcantis populi sustinerent: sed & si quid spatiosius cedebatur, Sacerdotibus Templi illius proficiebat.*

De pœnis seu mulctis pecuniariis statutis, per eos qui monumenta Consecrabant, contra eos qui ista violarent (sive Agros tutelæ nomine ipsis cedentes, sive hortulos, sive ædificia aliave ad ista pertinentia,) habemus exempla quoque in Inscriptionibus monumentorum; quorum hæc sequentia suffecerint.

D. M.
MINDIA. IVLIA. ET. P. AELIVS
PHILETVS. COMPA
RAVERUNT. SIBI. ET. LIBERTIS
LIBERTABVSQVE

PO-

POSTERISQUE. EORVM
HIC. LOCVS. CVM. HOR.
TVLO. SVO. RELIGIOSO. ET
AEDIFICIOLIS. SVIS
MVRO. CINCTVS. AD. SEPVLCHRVM
MINDIAE. IVLIAE
ET. P. AELI. PHILETI. PERTINET
ET. NE. QVIS. EA. LOCA
S. S. NEQVE. VENDERE. NEQVE
DONATIONIS. CAVSA
NEQVE. DE. NOMINE. VTRORVMQVE
EXIRE. POSSIT
QVOD. SI. QVIS. CONTRA. HANC
INSCRIPTIONEM. FECERIT
INFERET. POENAE. NOMINE
ARCAE. PONTIFICVM
HSS. L. N̄. H. M. ET LOCIS. S.S. D. M. A

D. M.
AVR. MAXIMIANVS. AVR. OLYMPIADI
FIL. DVLCISSIMAE. QVAE. VIX. AN. XXII. M. X
D. XXVI. ET. PVBLICIAE. CARPODORAE. EIVS. ET
LIB. LIBERTABVSQ. SVIS. POSTERISQ. EORVM. F
SI. QVIS. HOC SEPVLCRVM. VEL. MONVMENTVM
CVM AEDIFICIO. VNIVERSO. POST. OBITVM
MEVM. VENDERE. VEL. DONARE. VOLVERIT
VEL. CORPVS. ALIENVM. INVEHERE. VELIT.
DABIT. POENAE. NOMINE ARK. PONTIF. HS. C̄.N̄
ET. EI. CVI. DONATVM. VEL. VENDITVM FVERIT
EADEM. POENA. TENEBITVR.

Nonnunquam verò non Arcæ Pontificum, sed Arcæ pop. Rom. ſive ærario ejus, aut ærario Saturni, aut Virg. Veſtalibus, aut pluribus horum ſimul, ejuſmodi Venditores, &c.

pecuniam definitam pœnæ aut mulctæ vice inferre tenebantur: uti patet ex Insc. 8. pag. 652. 13. p. 861. 8. p. 1032. 2. p. 837. aliisque pluribus.

Imprecationes verò aut Diras, non ut plurimum additas fuisse in sepulchrorum Consecrationibus, etiamsi sæpe (licet id statuat Cl. Salmasius) certissimum puto. Quamquam nec leges defuerint, quæ ne spoliarentur, aut aliis modis profanarentur, prohiberent. Ita enim in Pandectis Paulus lib. 1. sententiarum, de sep. & lugendis. *Qui monumento inscriptos titulos eraserit, vel statuam everterit, vel ex eodem traxerit lapidem, columnamve sustulerit, sepulchrum violasse dicitur.*

De nominbus erasis, ac denuo restitutis exemplum habemus in sequenti Inscriptione:

HERACLIDES. MENODOTI. F
CALLISTE. MATRI. SVAE. ET
MENODOTO. FRATRI. L. L. L. P. O. M. S.
TI. PLAVTIVS LVPVS
TI. PLAVTIVS EVARISTVS
TI. PLAVTIVS SYNEGDEMVS
HOC. MONVMENTVM. SVVM
VIOLATVM. VINDICARVNT. ET
RESTITVERVNT. NOMINA
OBITORVM

Festa autem ejusmodi, sive Encænia quæ heic ab Aggeno vocantur solemnitates, etiam circa alia Templa fuisse Anniversaria; & circa aras, simulachra & monumenta, &c. cum adjunctis Sacrificiis, & Epulis (cum nullum sacrificium sine Epulis fieret) docent nos abunde Inscriptiones Antiquæ; uti, exempli gratia, hæc sequens:

T I.

TI. CLAVDIVS. DRVSI. F. CAES. AVG.
GERM. PONT. MAX. TRIB. POT. II
COS. DESIG. IMP. III. P. P. DEDIT
OB. MEMORIAM. PATRIS. SVI. DEC. VII
COLLEGII. FABR. M. R. HS. 8. N. LIBERALITATE
DONAVIT. SVB. HAC. CONDICIONE. VT
QVOTANNIS. ROSAS. AD. MONVMENTVM
EIVS. DEFERANT. ET. IBI. EPVLENTVR
DVMTAXAT. IN. V. ID. IVLIAS
QVOD. SI. NEGLEXERINT TVNC. AD. VIII
EIVSDEM. COLLEGII. PERTINERE. DEBEBIT
CONDICIONE. SVPRADICTA

At, ne quis putet hæc circa ſola monumenta locum habuiſſe, facit hæc jam ſequens Inſcriptio, quam iiſdem verbis (licet non eodem linearum ordine, ut fieri tamen oportuerat) uti apud Gruterum pag. 228. num. 8. habetur, repræſento:

DECRETUM.

AEDICVLAM. ET STATVAS HAS
HOSTIAM. DEDICATIONI
VICTIMAE. NATALI. AVG. VIII
KAL. OCTOB. DVAE. QVAE. PP
IMMOLARI. CONSVETAE. SVNT. AD
ARAM. QVAE. NVMINI
AVG. DEDICATA. EST. VIII. KAL
OCT. IMMOLETVR. ITEM
NATALI. TIBERI. CAES. PERPET
ACTVRI. DECVRIONES
ET. POP. CENET. QVAM. IMPENSAM
C. CASCELLIO. LABEONI

IN-

IN. PERPET. POLLICENTI. GRATIAE AGANTVR.
MVNIFICENTIAE. EIVS
EOQ. NATALI. VT. QVOTANNIS
VITVLVS. IMMOLETVR
ET. NATALIB. AVGVSTI. ET. TIBERI.
CAESS. PRIVSQVAM
AD. VESCENDVM. DECVRIONES.
EANT. THVRE. ET
VINO GENII. EORVM. INVITENTVR

ARAM. NVMINI. AVG. PEC. NOSTRA
PONENDAM
ET. LVDOS. EX. IDIB. AVG. DIEBVS
SEX. FACIVNDOS
CVRAVIMVS
NATALI. AVGVSTAE. MVLSVM. ET. CRVSTVLA
MVLIERIB. VICANIS. AD. BONAM. DEAM. P. N.
DEDIMVS.

ITEM. DEDICATIONE. STATVARVM
CAESARVM. ET
AVGVSTARVM. MVLSVM. ET.
CRVSTVLA. PECVNIA
DEVOTIS. OMNIB. ET. POPVLO.
DEDIMVS. PERPETVOQVE
EIVS. DIE. DEDICATIONIS. DATVROS
NOS. TESTATI. SVMVS
QVEM. DIEM. QVO. FREQVENTIOR
QVOTANNIS. SIT
SERVABIMVS. VI. IDVS. MARTIAS
QVIA HAC. TI
CAESAR. PONT. MAX. FELICISSIME. CREATVS. EST.

Epuli annui, ob Aræ Dedicationem, mentionem quoque habemus in Inſcriptione 4. pag. 174. ibidem.

Ve-

Verum annuæ semper minimè hæ epulæ fuere: ut ex Inscriptionibus aliis videre licet: sed pro una vice sæpius data. Quod indicant Inscript. 5. pag. 168. 1. pag. 234. & 7. pag. 441. & 3. 68. Aut sportulæ: quorum exempla in Inscript. 1. pag. 436. & 8. pag. 441. & 6. pag. 108.

Sicuti verò Terminis eorumve Templis, (aliisque etiam Templis ac delubris, &c.) cedebatur certa agri mensura, (ad decem vel plura jugera) & ædificia iis adjuncta; ut ex reditu ipsorum sacrificia & epulæ quotannis fierent: ita etiam Monumentis non solum pecuniæ certa quædam summa; sed & eo loco hortuli (aliquando quoque horti admodum magni) cedebantur: ut ex eorum reditu Curatores, Hæredes, quandoque & alii, quotannis epularentur, & Rosas, nonnunquam & coronas myrteas, ad monumenta deferrent. Quandoque & ex pecunia, aliisve ad ea destinatis, præter Rosas, & Myrteas Coronas aliaque Parentialia, Olei, aliorumve divisio fiebat, & Lectisternia antè Statuas ponebantur: ut ex Inscript. 5. paginæ 237. 2. pag. 433. 1. pag. 460. 12. pag. 636. & aliis patet. Inter quas maximè memorabilis mihi videtur, quam exhibet jam pluries memoratus Gruterus pag. 753. num. 4.

Porro Tituli, ut monumentis, sic & Aris & Statuis & Templis, &c. inscribebantur; continentes cujus Dei, Deæ, Deorumve essent; auctoresque, & causas (sæpe) Consecrationis seu Dedicationis, aliaque plura quandoque, comprehendebant: uti tam ex jam exhibitis, quam aliis infinitis Inscriptionibus, doctorum cœtui notissimum est.

Hinc quoque Spartanæ Puellæ, apud Theocritum (Idyllio. 18.) in Helenes Epithalamio:

Πρᾶταί τοι στέφανον λωτῶ χαμαὶ αὐξομένοιο
πλέξασαι σκιερὰν καταθήσομεν ἐς πλατάνιστον·
Πρᾶται δ' ἀργυρέας ἐξ ὄλπιδος ὑγρὸν ἄλειφαρ
λαζόμεναι, σταξεῦμες ὑπὸ σκιερὰν πλατάνιστον·

Γράμματα δ' ἐν φλοιῷ γεγράψεται (ὡς παριών τις
Ἀγνοίῃ) Δωριστὶ, Σέβου μ'. Ἑλένας φυτὸν εἰμμί.

Primæ tibi coronam ex loto humi creſcente
Nectentes, umbroſam ſuſpendemus ad Platanum:
Primæ autem tibi ex argentea pyxide humidum unguentum
Capientes, ſtillabimus ſub umbroſam Platanum.
Literæ autem in cortice ſcribentur (ut præteriens aliquis
Perlegat) Doricè, Venerare me: Helenæ planta ſum.

Ubi & Coronæ & unguenta, ut in cæteris Deorum Conſecrationibus.

Ut autem tam lapidibus Terminalibus, quam ſtatuis, &c. præter *Unguenta*, ac *Coronas* etiam *Vittas*, ſeu *Velamenta* adhibebant; ſic idem quoque faciebant arboribus Conſecratis. Hinc in Metamorphoſeos ſuæ libro 8. Ovidius:

Stabat in his ingens annoſo robore quercus,
Una nemus: VITTÆ *mediam, memoreſque tabellæ*
Sertaque cingebant voti argumenta potentis.

Quamvis hæc verba etiam ſimpliciter ad cultum religioſum, poſt Conſecrationis actum, retrahi queant.

Apud Romanos ratione rituum accedebant & alia, in Conſecrationibus Templorum, aliarumque rerum Conſecrandarum, ſeu Dedicandarum; Uti ex Cicerone patet: qui in Oratione pro domo ſua: *Atqui C. Atinius, Patrum memoriâ, bona Quintii Metelli, qui eum ex Senatu Cenſor ejecerat, avi tui, Qu. Metelle, & tui, P. Scipio, conſecravit* FOCULO POSITO IN ROSTRIS, ADHIBITOQUE TIBICINE. Et paulò inferiùs: *Quid ergo illa tua tum* OBTESTATIO TIBICINIS? *quid* FOCULUS? *quid* PRECES? *quid* PRISCA VERBA *voluerunt?*

Notum

Notum ſatis eſt doctis omnibus Collegium Tibicinum; notumque eos Sacris Romanis, Sacrificiis, ludis, aliiſque ſacris adhibitos fuiſſe; cum præter Livium, alioſque, id his ſequentibus teſtetur Ovidius:

Cantabat fanis, cantabat tibia ludis,
Cantabat mæſtis tibia funeribus.

Uti etiam in Inſcriptionibus Antiquis, apud Gruterum, pag. 175. num. 10.

COLLEGIO. TIBICINVM
ET FIDICINVM. ROMANORVM
QVI. S. P. P. S

Et verbis magis expreſſis, pag. 269. num. 2.

TIBICINES ϕ ROMANI
QVI ϕ SACRIS
PVBLIC ϕ PRAEST ϕ SVNT

Hoc eſt, *qui ſacris publicis præſto ſunt.* Et in Conſecratione facta apud eundem, pag. xxx. num. 2.

PRAEEVNTE. AELIO
..... SACERDOTE. TIBICINE
ALBIO. VERINO

Quæ Inſcriptio an de ſolo Taurobolii Sacrificio ac Conſecratione; an quoque de Templi aut Sacelli alicujus Conſecratione locuta fuerit, incertum plane; eo quod præcipua, ac quæ Sacris Tauroboliis procul omni dubio multum lucis afferre poſſent, (in quantum ex iis quæ ſuperſunt conjici queat) injuria temporum, forſan & hominum, exeſa vel deleta ſunt.

Apud eoſdem Romanos Dedicationes ſive Conſecrationes

fiebant per Pontifices. Etenim *Pontifex Maximus*, si Templum esset dedicandum, (quod tamen non ædificabatur priusquam rite Auguria capta fuissent) *Postem tenebat & verba ad religionem Deorum immortalium* (ut Cicero loquitur) *composita proferebat:* Et in Aris Consecrandis (quod tamen & in ædibus sacris consecrandis à Magistratu quandoque fiebat, uti ex Varrone discimus) *solemnia verba præibat.*

At nec solus aderat Pontifex Maximus, aut adesse, rite debebat: sed cum ipso quoque Collegium Pontificum.

Quod patet ex verbis Ciceronis Clodium accusantis, quod domum suam non rite consecrasset. *Pontifex*, *inquit*, *affuit. Non te pudet cum apud Pontifices res agatur*, PONTIFICEM DICERE, NON COLLEGIUM PONTIFICUM AFFUISSE: *Præsertim cum tribunus plebis, vel denuntiare potueris, vel etiam cogere? &c.* Et paulò inferiùs: *Hanc tu igitur Dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi Romani ornatum Pontificem, non denique adolescentem quemquam, cum haberes in Collegio familiarissimos, adhibere potuisti?* Imò istud Collegium non tantum adesse debebat: Sed si quis, aut signum, aut delubrum, aut porticum, aut hujusmodi quid simile dedicare volebat: referre ad Collegium Pontificum prius debebat.

Hinc idem Cicero (in eadem Oratione pro domo sua.) *Atque ille* [C. Cassius] *tamen ad Collegium retulit: tu ad quem retulisti? Si quid deliberares, si quid piandum, aut instituendum fuisset religione domesticâ: tamen instituto cæterorum vetere*, AD PONTIFICEM DETULISSES. *Novum delubrum cum in urbis Clarissimo loco nefando quodam atque inaudito instituto inchoares; referendum ad Sacerdotes publicos non putasti? At, si Collegium Pontificum adhibendum non videbatur; nemone horum tibi idoneus visus est, qui ætate, honore, auctoritate antecellunt,*

lunt, ut cum eo DEDICATIONEM COMMUNICARES?

Minor tamen numerus in plurimis, imò & graviſſimis rebus, ſufficiebat, ſi plures adeſſe non poſſent: ut idem, in Orat. de *Haruſpicum reſponſis*, habet. *De ſacris publicis, de ludis maximis, de Deorum Penatium, Veſtæque matris cæremoniis, de illo ipſo ſacrificio, quod fit pro ſalute populi Romani, quod poſt Romam conditam, hujus unius caſti tutoris religionum ſcelere violatum eſt,* QUOD TRES PONTIFICES STATUISSENT, *id ſemper populo Romano, ſemper Senatui, ſemper ipſis Diis immortalibus ſatis ſanctum, ſatis auguſtum, ſatis religioſum eſſe viſum eſt. At verò, meam domum P. Lentulus, Conſ. & Pontifex, P. Servilius, M. Lucullus, Qu. Metellus, M. Glabrio, M. Meſſalla, L. Lentulus, Flamen Martialis: P. Galba, Q. Scipio, C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius, Rex ſacrorum: M. Scaurus, M. Craſſus, C. Curio, Sex. Cæſar, Flamen Quirinalis: Qu. Cornelius, P. Albinovanus, Qu. Terentius, Pontifices Minores, cauſa cognita, duobus locis dicta, maxima frequentiâ Ampliſſimorum, ac Sapientiſſimorum civium adſtante,* OMNI RELIGIONE, *una mente omnes* LIBERAVERUNT.

Nimius hic videri cuipiam poſſim in citando Cicerone. At verba hæc jam poſtremò adducta, indicant. 1. De qualibus conſulerentur Pontifices [quæ tamen alio loco ac tempore forſan latiùs à me tractabuntur.] 2. Ad minimum tres numero Pontifices debuiſſe adſiſtere in Conſecrationibus aut Dedicationibus. [Quæ vocabula, ut hoc obiter notem, quandoque quid diverſum, quandoque unum idemque ſignificant: uti à me fere pro unâ eademque re in hoc Schediaſmate ſumuntur. Conſecrationis vocabulum ad bona privata, domos, &c. pertinere magis videtur: Dedicationis ad Templa ex iis dedicata: quod locus Templo conſtituendo priuſ-

quam ipſum Templum ædificaretur conſecrari deberet: quod ædificatum denuo dedicabatur] Uti in gravioribus Conſultationibus tres numero debebant eſſe. Quod, id eſt, quare hæc verba, Ciceronis adduxeram. 3. Et Ordinem, & Characteres, & numerum perſonarum, (Dignitatemque eorum) qui id Collegium conſtituebant. Quorum nemo ex fæce vulgi: verum omnes Ampliſſimi viri, & maxime, in civitate orbis tunc Domina, conſpicui. 4. Non ſolum ad Conſecrationes aut Dedicationes rite faciendas; ſed & ad res iſtas quæ male conſecratæ erant omni Religione liberandas, hoc fuiſſe adhibitum Collegium; nec ſine eo, &c. fieri debite potuiſſe.

Sic Reſecratio, quâ res male aut illegitime Conſecratæ iterum Profanæ reddebantur, fiebat etiam per Pontifices; ſive juſſu Senatus, ex ſententia & auctoritate ſeu reſponſo Pontificum (qui de omnibus Sacris, iiſque quæ ad illa pertinerent, judicabant ac Reſpondebant) per Prætorem Urbanum; ut nos docet Cicero, in Orat. pro domo ſuâ: cujus verba paulò altius repetam: *Sed ut revertar ad jus publicum vindicandum, quod ipſi Pontifices ſemper non ſolum ad ſuas cæremonias, ſed etiam ad populi juſſa accommodaverunt: habetis in commentariis veſtris, C. Caſſium cenſorem de ſigno Concordiæ dedicando* AD PONTIFICUM COLLEGIUM RETULISSE, EIQUE M. ÆMILIUM PONTIF. MAXIMUM PRO COLLEGIO RESPONDISSE, *niſi eum populus R. nominatim præfeciſſet, atque ejus juſſu faceret, non videri id recte poſſe dedicari. Quid, cum Licinia Virgo Veſtalis, ſummo loco nata ſanctiſſimo ſacerdotio prædita, T. Flaminio, Q. Metello Coſſ. aram & ædiculam & pulvinar ſub Saxo ſacro dedicaſſet, non eam rem* EX AUCTORITATE SENATUS AD HOC COLLEGIUM SEX. JULIUS PRÆTOR RETULIT? *cum P. Scævola, Pontif. Maximus* PRO COLLEGIO RESPONDIT, QUOD IN LOCO

CO

CO PUBLICO LICINIA C. F. INJUSSU POPULI DEDICASSET, SACRUM NON VIDERI ESSE. *Quam quidem rem quantâ ſeveritate, quantaque diligentia Senatus ſuſtulerit ex ipſo S. C. facile cognoſcetis. Recita S.C.* SENATUS CONSULTUM. *Videtiſne Prætori Urbano negotium datum, ut* EJURARET, NE ID SACRUM ESSET? ET UT SI QUÆ ESSENT INCISÆ, AUT INSCRIPTÆ LITERÆ, TOLLERENTUR? *ô Tempora! ô mores! Tum Cæſarem hominem ſanctiſſimum, ſimulachrum Concordiæ dedicare Pontifices, in Templo* INAUGURATO *prohibuerunt: Poſt autem Senatus in loco* AUGUSTO *conſecratam eam aram, tollendam ex auctoritate Pontificum cenſuit, neque ullum eſt paſſus ex ea dedicatione, literarum extare monumentum.*

Verum ut non tantum res Profanæ per hoc Collegium Conſecrabantur, atque è contrario Reſecrando omni Religione liberabantur; Sic quoque, ſi profanatæ fuerant, ac per privatos occupatæ, per illos denuò reſtituebantur: uti ex hac ſequenti Inſcriptione patet:

IMP. CAESAR.
VESPASIANVS. AVG
PONTIF. MAX. TRIBVNIC
POTEST. VI. IMP. XIIII. P. P
COS. VI. DESIG. VII. CENSOR
LOCVM. VINEAE. PVBLICAE
OCCVPATVM. A. PRIVATIS
PER. COLLEGIVM. PONTIFICVM
RESTITVIT

Quod idem, ſicut in pluribus aliis, ita proculdubio, in monumentis ſeu ſepulchris, locum habuit, ut ex Inſcript. quæ

quæ apud Aldum pag. 196. in voce *Cælius* prima extat, videre licet:

D. M. S.
FL. PROBINICIA. FECIT. SIBI
ET, COELIVS. SENTINIANVS. FOR
COR. 7. COH. II. VIG. PETIT. A PONTI
FICIB. VT. SIBI. PERMITTERENT
REFICERE. N. MONVMENTVM
IVRIS. SVI. LIB. LIBERTABVSQVE
SIBI. ET. SVIS. POSTERISQVE
EORVM

Illustrant hæc uti existimo verba illa Ciceronis: *Si quid piandum, aut instituendum fuißet religione domestica: tamen instituto cæterorum vetere ad Pontificem detulisses. Novum delubrum cum in urbis Clarissimo loco nefando quodam atque inaudito instituto inchoares; referendum ad Sacerdotes publicos non putasti? At si Collegium Pontificum adhibendum non videbatur; nemone horum tibi idoneus visus est, qui ætate, honore, auctoritate antecellunt, ut cum eo Dedicationem communicares?*

At majorem iis lucem adfert ea quam profert Gruterus pag. 318. num. 8.

PERMISSV. C. NASENNI. MARCELLI
PONTIFICIS. VOLCAN. ET. AEDIVM
SACRARVM. ET. Q. LOLLI. RVFI
CHISIDIANI. ET. M. AEMILI. VITALIS
CREPERIANI. N. VIR

An autem hæc extra Romam, licet intra Italiam, posita sit, an vero in ipsa urbe, mihi incertum est: Verisimile tamen

men admodum mihi eſt, ſi non plane certum, ſub Cæſarum imperio, etiam primorum, Dedicationes ſeu Conſecrationes Templorum, aliarum ædium ſacrarum, &c. per Vicarios Pontificis Max. adminiſtratas fuiſſe; atque hinc exortum Titulum Pontificis ædium Sacrarum.

Nam Pontifices non ſolum Vulcani, Dei Liberi, Martis, Solis ac Veſtæ, Junonis, imò & ipſorum Auguſtorum ac Cæſarum, Domuſque Auguſtæ fuiſſe, Doctioribus magis notum puto, quam ut heic operoſè oſtendatur. Cæterum hanc poſtremam Inſcriptionem non, ut ei præcedentem, loqui de monumento aliquo, ſed Templo, delubro, Sacello, aut ara aliqua dedicata aut reſtituta, non nimis obſcurum puto.

Quod denique hiſce addendum puto eſt, non ſolâ Pontificum Auctoritate ac permiſſu Conſecrationes (apud Romanos) fuiſſe factas, ſed plebis Romani conſenſu & juſſu, (antiquis ſaltem temporibus, neque enim id ſemper obtinuiſſe putem) ad eas opus fuiſſe. Ita enim Cicero: *Video enim eſſe Legem Veterem Tribunitiam, quæ vetet injuſſu plebis, ædes, terram, aram Conſecrare.*

De Magicis (ſaltem ita prætenſis) Conſecrationibus, ac quarum mentio nonnulla facta fuit, pag. 283. & 357. non multa heic apponenda cenſeo; quum, quæ de Teleſmatis tam Græcorum quam aliorum huc afferri queant, ſatis ſuperque tractaverit Salmaſius in Notis ſuis ad Hiſtorias Auguſtas: quas idcirco adeat harum rerum, vere nugarum, Lector paulò curioſior.

Qui autem ipſos adire fontes velit, conferat ſe ad Spartianum, ad Olympiodorum (apud Photium, & alios) ubi inveniet Statuas magicè Conſecratas, ac ſub terram defoſſas, contra hoſtium incurſus; Ciconias ac Serpentes erectas contra Serpentes, &c.

Aſt nullum dubium eſt quin quam maxime tales Conſe-

crationes circa μαντεῖα, ſeu Templa Fatidica, ipſorumque apparatum habuerint locum. Quod tam ex exemplo Hilarii ſociorumque ipſius pag. 357. memoratorum patet, quam ex Plinii verbis, quæ hic ſequuntur: ita enim loquitur libro 25. cap. 9. de Verbenaca: *Utraque* [ſpecie] *ſortiuntur Galli, & Præcinunt responsa. Sed magi utique circa hanc inſaniunt. Hac perunctos impetrare quæ velint, febres abigere, amicitias conciliare, nullique non morbo mederi, &c.*

Et lib. 37. cap. 10. *Chelonia oculus eſt Indicæ teſtudinis, vel portentoſiſſima Magorum mendaciis.* Melle enim colluto ore, impositam linguæ futurorum Divinationem præstare.

Cujus autem energiæ aut poteſtatis fuerit & in talibus, & in aliis ars Magica, quam lib. 30. cap. 1. non immerito *Artium fraudulentiſſimam* vocat, pluribus atque eleganter indicat diverſis in locis: quæ quod non malè conveniant præcedenti noſtræ tractationi (cujus occaſione & hæc de Conſecrationibus nata eſt) paulò latiùs ea adducam: poſtquam hæc præmiſero. De Origine igitur ejus lib. ac cap. jam poſtremo citatis ita loquitur: *Magicas vanitates ſæpius quidem antecedentis operis parte, ubicunque cauſæ locuſque poſcebant, coarguimus, detegemuſque etiamnum. In paucis tamen digna res eſt de qua plura dicantur, vel eo ipſo, quod fraudulentiſſima artium plurimum in toto terrarum orbe, plurimiſque ſeculis valuit. Auctoritatem ei maximam fuiſſe nemo miretur, quandoquidem ſola artium tres alias imperioſiſſimas humanæ mentis complexa in unam ſe redegit. Natam primum è Medicina nemo dubitat, ac ſpecie ſalutari, irrepſiſſe velut altiorem ſanctioremque, quam Medicinam: ita blandiſſimis deſideratiſſimiſque promiſſis addidiſſe vires Religionis, ad quam maximè etiamnum caligat humanum genus. Atque ut hoc quoque ſuggeſſerit miſcuiſſe artes*

tes Mathematicas, nullo non avido futura de se sciendi, atque ea è cœlo verissime peti credente. Ita possessis hominum sensibus triplici vinculo, in tantum fastigii adolevit, ut hodièque etiam in magna parte gentium prævaleat, & in Oriente regum regibus imperet, &c.

Audiamus jam ipsum de viribus, seu potius de Vanitate Artis Magicæ loquentem. De qua lib. 26. cap. 4. ita insit: *Super omnia adjuvere eum [Asclepiadem] Magicæ vanitates, in tantum evectæ ut abrogare herbis fidem cunctis possent. Æthiopide herba amnes ac stagna siccari conjectu, tactu clausa omnia aperiri. Achæmenide conjectâ in aciem hostium, trepidare agmina ac terga vertere. Latacen dari solitam à Persarum rege legatis, ut quocunque venissent, omnium rerum copia abundarent, ac multa similia. Ubinam istæ fuere, cum Cimbri Teutonique terribili Marte ulularent, aut cum Lucullus tot reges Magorum paucis legionibus sterneret? Curve Romani duces primam semper in bellis commeatuum habuere curam? Cur, Hercule, Cæsaris miles ad Pharsaliam famem sensit, si abundantia omnis contingere unius herbæ felicitate poterit?*

Non satius fuit Æmilium Scipionem Carthaginis portas herbâ patefacere, quam machinis claustra per tot annos quatere? Siccentur hodie Æthiopide Pontinæ paludes, tantumque agri suburbanæ reddatur Italiæ, &c. Lectu quoque dignissimum est totum caput 2. lib. 30. de eadem illa Magia. Sane temperare mihi non possum quin id totum huc adducam.

Ut narravit Osthanes species ejus [Artis Magicæ] *plures sunt. Namque & ex aqua, & ex sphæris, & ex aëre, & stellis, & lucernis, ac pelvibus, securibusque & multis aliis modis Divina promitti: præterea umbrarum, inferorumque colloquia: quæ omnia ætate nostra princeps Nero vana falsaque comperit: quippe non cytharæ tragicique*

cantus libido illi major fuit, fortuna rerum humanarum summâ gestiente in profundis animi vitiis. Primumque imperare Diis concupivit, nec quicquam generosius voluit. Nemo unquam ulli artium validius favit. Adhæc non opes ei defuere, non vires, non discendi ingenium, aliaque non patiente mundo. Immensum & indubitatum exemplum est falsæ artis, quam dereliquit Nero: utinamque inferos potius, & quoscunque de suspicionibus suis Deos consuluisset, quam lupanaribus atque prostitutis mandasset inquisitiones eas: nulla profecto sacra, Barbari licet ferique ritus, non mitiora, quam cogitationes ejus, fuissent. Sævius sic nos replevit umbris. Sunt quædam Magis perfugia, veluti lentiginem habentibus non obsequi numina, ut cerni non possint. Forte hoc in illo: nihil in membris defuit. Nam dies eligere certos liberum erat: pecudes vero, quibus non nisi ater color esset, facile. Nam immolare [homines] etiam gravissimum. Magus ad eum Tyridates venerat, Armeniacum de se Triumphum afferens, & ideo provinciis gravis. Navigare noluerat, quoniam expuere in maria, aliisque mortalium necessitatibus violare naturam eam fas non putant. Magos secum adduxerat. Magicis etiam cœnis eum initiaverat. Non tamen cum regnum ei daret, hanc ab eo accipere artem valuit. Proinde ita persuasum sit, intestabilem, irritam, inanem esse, habentem tamen quasdam veritatis umbras, sed in his veneficas artes pollere, non Magicas. Quærat aliquis, quæ sint mentiti veteres Magi, cùm adolescentibus nobis visus Apion Grammaticæ artis, prodiderit cynocephalæm herbam, quæ in Ægypto vocaretur Osyrites, divinam, & contra omnia veneficia; Sed si erueretur, statim eum qui eruisset, mori. Seque evocasse umbras ad percontandum Homerum, qua patria, quibusque parentibus genitus esset, non tamen ausus profiteri, quid sibi respondisse diceret.

Cap.

Cap. 3. *Peculiare vanitatis ſit argumentum, quod animalium cunctorum talpas maxime mirantur, tot modis à rerum natura damnatas, cæcitate perpetuâ, tenebris etiamnum aliis defoſſa ſepultiſque ſimiles. Nullis æque credunt extis: nullum religionis capacius indicant animal: ut ſi* QUIS COR EJUS RECENS PALPITANSQUE DEVORARIT, DIVINATIONIS ET RERUM EFFICIENDARUM EVENTUS PROMITTANT.

Quam ſtulti igitur fuere tam veteres Romani, quam alii, ſeu Græcæ nationis, ſeu Barbaræ, homines. Quod, cum tam facilè per ſemetipſos (*devorato*, ſcilicet, *talpæ corde*, aut adhibitis *Verbenacâ*, *Cheloniâve*,) Divinationis capaces evadere poſſent, ſibique & aliis Divina Reſponſa reddere valerent; præſciendique & prædicendi artem tam parvo labore ac pretio ſibi comparare poſſent; tamen aut Libros Sibyllinos, aut alia Oracula & Sortes per Italiam, aliaſque Regiones, quandoque procul diſſitas, magno labore, magniſque, imò maximis nonnunquam, ſumptibus adire ac conſulere maluerint: atque inde ſupra modum obſcura, ambigua & flexiloqua petere reſponſa: cum ibi & per multum temporis ſpatium ſubinde detinerentur, ob prætenſos Faſtos Nefaſtoſque dies aut expectandos aut prætermittendos; ut ſic tempus lucrarentur Antiſtites, quo melius parare poſſent ea quæ decipiendis Conſultoribus idonea erant.

Si porrò conſideremus in tranſitu qualia, ratione morborum curandorum, tradidere hi Magi, eodem Plinio teſte; non ſanè minùs ridicula videbuntur iis, quæ in Philopſeude ſuo ex merito ridet ridiculorum omnium lepidiſſimus ſimul ac juſtiſſimus (modo non & veræ pietatis ſimul eſſet) deriſor Lucianus. Sed hæc minus hujus loci ſunt: quamobrem redeo ad Conſecrationes: de quibus tamen nihil pro hoc tempore addendum cenſeo. Nam quæ de Conſecrationibus atque Initiationibus, ſive Pontificum & Sacerdotum, ſive

Myſtarum in Myſteriis Eleuſiniis, Mithriacis, Samothracicis, Magnæ Matris quæque alia quoque hiſce adjungi poſſent, ea Obſervationibus meis ſacro-profanis de Origine Rituum, &c. reſervo.

FINIS.

INDEX.

Aver-

F.

G.

H.

Lyſan-

Pul-

Q.

R.

S.

FINIS.

Omissa ac commissa.

SIcuti sæpius id fit, dum libri absente scriptore ipsorum imprimuntur, ut sphalmata typographica facile irrepant; ita & hic accidit. Plura tamen, ut credo, ab ipso lectore paulo magis attento corrigi poterunt: ut pag. 424. ubi in fine *imperti*, pro *imperii* & πρέπει pro τρέπει. ac maxime pag. 440. lin 19. *Numina* pro *Minima* reponi debent. Reliqua lectoris diligentiæ commendo. Ad omissa autem quod attinet, ad illa referendi sunt numeri (sicut & ex summario liquet) sequentibus pag. apponendi: ut pag. 174. lin. 7. num. XXII. pag. 177. lin. 26. XXIII. pag. 182. lin. 15. XXIV. Tum quoque pag. 560. Oraculorum catalogo hæc sequentia, ex Strabonis lib. 13. inserenda sunt: Ἡ μὲν οὖν πόλις μεταξὺ Πελάπου καὶ Παρίου ἔχουσα ὑποκείμενον πεδίον ὁμώνυμον, ἐν ᾧ καὶ μαντεῖον ἦν Ἀπόλλωνος Ἀκταίου, καὶ Ἀρτέμιδος κατὰ τὴν Πυκάτην. εἰς δὲ Πάριον μετηνέχθη πᾶσα ἡ κατασκευὴ καὶ λιθία κατασπασθέντος τοῦ ἱεροῦ· καὶ ᾠκοδομήθη ἐν τῷ Παρίῳ βωμὸς, Ἑρμοκρέοντος ἔργον, πολλῆς μήμης ἄξιον, κατὰ τὸ μέγεθος καὶ κάλλος· τὸ δε μαντειον ἐξηλείφθη καθάπερ καὶ τὸ ἐν Ζελείᾳ. *Sita est urbs inter Priapum & Parium, subjecto ejusdem nominis campo; in quo etiam Oraculum fuit Apollinis Actæi & Dianæ, secundum Pycatam. Sed in Parium omnis apparatus ac saxa translata sunt, templo destructo, & ædificata Parii Ara, quæ Hermocreontis opus fuit, mole ac pulchritudine admodum memorabile. Oraculum vero defecit; sicuti & illud quod in Zeleia fuit.*

